35/-
Jan. 1930

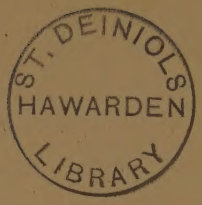

LIBRARY

OF THE

CHURCH HOUSE,

WESTMINSTER

I
89
46

74392

ST. DEINIOL'S
HAWARDEN
LIBRARY

CANCELLED

W. E. Gladstone
St. Deiniol's Library
Hawarden Clwyd
Founded by
The Rt. Hon. W. E. Gladstone

The

Defensor Pacis

OF

MARSILIUS

OF PADUA

Cambridge University Press
Fetter Lane, London

New York
Bombay, Calcutta, Madras
Toronto
Macmillan

Tokyo
Maruzen-Kabushiki-Kaisha

All rights reserved

The

Defensor Pacis

OF

MARSILIUS

OF PADUA

Edited by

C. W. PREVITÉ-ORTON, M.A.
Fellow and Librarian of St John's College
Cambridge

Cambridge
AT THE UNIVERSITY PRESS
MCMXXVIII

PRINTED IN GREAT BRITAIN

PREFACE

My first duty in this preface is to express my grateful thanks to the British Academy and the Syndics of the Cambridge University Press for their generous assistance in providing for its publication; my next to acknowledge my very great indebtedness to Dr R. L. Poole, to whose suggestion the work is due, and without whose encouragement and advice it would never have been brought to a conclusion.

The object of the edition is to provide a sound text of the *Defensor Pacis* based on the manuscripts, and it is hoped that this remarkable work may thereby be more easily studied by scholars than hitherto. In the examination of manuscripts I have met with much assistance, for which I owe warm thanks: to the President and Fellows of Magdalen College, Oxford, the Master and Fellows of Gonville and Caius College, Cambridge, the Bibliothèque Nationale, Paris, for the loan of most valuable manuscripts; to the Lord Bishop and the Cathedral Chapter of Tortosa for permission to obtain photographs of MS. T; to the Hofbibliothek, Vienna, and the City Library of Bruges, for permission to obtain rotographs of their MSS., as well as for most important aid in doing so to Professor H. Pirenne, and Professor Paul Bergmans, Librarian of the University of Ghent; to Monsieur Charles Porée, archivist of the Department of Yonne, for much kindness in enabling me to examine and obtain a photograph of MS. G. Here, too,

it is a pleasure to record my thanks to the Rev. G. F. Jackson, and to Mr James Witty, H. B. M. Vice-Consul at Barcelona, for their indispensable aid in obtaining the photographs of the Tortosa MS.

For assistance and criticism in preparing the text I owe principal thanks: to Dr R. L. Poole, to Professor E. H. Minns, and Mr Alfred Rogers, late of the Cambridge University Library; Professor J. M. Creed also gave me some valuable suggestions. But I should add that they are in no way responsible for my results, and that the faults and errors of the book are entirely ascribable to its editor.

Lastly, I have, like other authors, a great debt to acknowledge to the readers and compositors of the Cambridge University Press for their singular accuracy and care.

C. W. P. O.

1928

TABLE OF CONTENTS

Introduction:

I. Marsilius of Padua. John of Jandun . . *page* ix
II. The Structure and Contents of the *Defensor Pacis* . xiii
III. The Manuscripts xxvi

Capitula Dictionum xliii

The *Defensor Pacis* 1

Additional Notes 502

Indexes 504

PLATES

1. MS. Tortosa 141, fo. 22 *r*. . . . *face page* xxxi
2. MS. Tortosa 141, fo. 48 *r*. xxxvi
3. MS. Vienna, Hofbibliothek 464, fo. 19 *r*. . . xxxviii
4. MS. Magdalen College, Oxford, 86, fo. 34 *r*. . . xlii
5. MS. Auxerre, Bibliothèque de la Ville 19, fo. 3 *r*. . xlviii

ABBREVIATIONS

MGH = *Monumenta Germaniae Historica.*

MPL = Migne, *Patrologia Latina.*

INTRODUCTION

I. MARSILIUS OF PADUA. JOHN OF JANDUN

ALTHOUGH the *Defensor Pacis* purports to be the work of a single author, Marsilius of Padua, it cannot be doubted from the external evidence that a second hand was concerned in it, that of John or Jandun[1]. The latter's share in the actual composition remains dubious[2]; but he was at any rate considered equally responsible with Marsilius for the heretical opinions propounded in Dictio II. The lives of the two authors have been discussed by Valois and Mr C. K. Brampton among others[3]; and it is only necessary here to trace the chief outlines, adding a little more detail on one or two points on which I venture to hold a different opinion.

Marsilio dei Mainardini was a Paduan *popolano*[4], son to the notary to the University of Padua, Bonmatteo. He was probably born between 1275 and 1280. After a little hesitation between law and medicine he decided on the advice of his friend, the historian Albertino Mussato (1262–1329), to qualify in medicine; this he did before 1311[5]. He practised for a while at Padua as a

[1] See *e.g.* the bulls of Pope John XXII, 3 April 1327, 9 April 1327 (MGH. *Constit.* VI. i. nos. 274, 277, pp. 185–6, 195–6), and 23 Oct. 1327, *Licet iuxta* (Raynaldus, *Ann. Eccles.* (Lucca) V. 347).

[2] See below, pp. xxv–xxvi.

[3] N. Valois, *Jean de Jandun et Marsile de Padoue, auteurs du "Defensor Pacis."* Histoire Littéraire de France, XXXIII (1906), pp. 528 ff.; C. K. Brampton, *Marsiglio of Padua. I. Life, English Hist. Rev.* XXXVII (1922), pp. 501 ff.; S. Riezler, *Die literarischen Widersacher der Päpste zur Zeit Ludwig des Baiers*; J. Sullivan, *Marsiglio of Padua and William of Ockam, Amer. Hist. Rev.* II (1896–7), pp. 409 ff., 593 ff.; C. Müller, *Der Kampf Ludwigs des Baiern mit der römischen Curie.*

[4] Albertino Mussato, *Lodovicus Bavarus; "civis Paduanus plebeius"* (Graevius, *Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae*, VI. ii. p. 362).

[5] *"Paduae dum regna manerent," i.e.* before the loss of Vicenza and the submission to Henry VII in 1311, misfortunes from which Padua never really recovered. The advice and its acceptance are placed well in the past: *"Quaesisti," "Respondi," "Visus es," "Tum dixi"*. But the metrical epistle of Mussato, which is the authority (No. xii in Graevius, *op. cit.* VI. ii*. cc. 48 ff.), has usually been dated some years too early (*c.* 1312). It really belongs to a much later time than the advice it tells of, I think just after the flight of Marsilius to

physician, perhaps both before and after his first residence in Paris. When he went to Paris is uncertain, but he was Rector of the University from December 1312 to March 1313, and some period of residence seems likely before he held the office, even if none was prescribed. That he studied at the University of Orleans does not seem to be based on any sound evidence[1]. When he returned to Italy is again uncertain. We may guess that he took the papal court of Avignon *en route*[2]. In August 1316 after a two years' vacancy the papal see was filled by the election of John XXII, and on 14 October the new Pope collated Marsilius to a canonry in Padua Cathedral at the request of two Italian cardinals, relatives of Boniface VIII, Francesco Caetani and Jacopo Stefaneschi. This was followed up on 5 April 1318 by a papal reservation of the first vacant benefice in the diocese of Padua in Marsilius' favour. As I take it, Marsilius had now been again a resident in Padua practising medicine since 1316 at least. The residence at Paris would be a part of his preparation in physic described in the epistle of Mussato.

But now there comes, to my thinking, his conversion to Ghibellinism. Can Grande della Scala, the tyrant of Verona, lured him away as one of his counsellors, and next he seems to have been in the service of Matteo Visconti of Milan[3], who had been excommunicated in 1317. It is from this period that I should date the conception of the *Defensor Pacis*, an anti-clerical ideal of a republic only native then to North Italy.

Germany, when it was already known that he held John XXII no Pope: "*Iusta nec unius teneant nos vincula papae. Quid prohibet multos hoc nostro tempore papas Concessisse suis fundos et praedia posse?*" It is with this *terminus ad quem* in view that I have equated the hints in the *Epistle* with events in Marsilius' life, and have endeavoured to extract further details from it. The phrase "*pulchra florente iuventa*" means under fifty; see Hofmeister in *Papsttum und Kaisertum* (*P. Kehr zum 65 Geburtstag dargebracht*), p. 313.

[1] See below, p. 308, note 3. Marsilius shows little knowledge of the Civil Law, which was studied both there and at Padua, but some acquaintance with the Canon Law.

[2] See below, p. 378.

[3] Mussato, Ep. xii: "*Calle quidem primo demulsus ab ore Canino Replesti faciles saevis hortatibus aures. Inde repens, Ligures ut non migraveris oras, Fama subit quod te saeva mulcedine captum Impl[icu]it torta saevissima Vipera cauda.*" *Ligures* is used regularly of the province of Milan at the time. The Viper is of course the bearing of the Visconti. *Implicuit* is Valois' emendation for *implevit*. Cf. below, pp. 397 n., 418.

This episode did not last long, however. We hear next of incoherent wanderings, perhaps office-seeking[1]; and then comes a resumption of medicine at the side of an "*egregius doctor*"[2]. With this I should identify his return to Paris, where we find him practising as a physician at the time of the writing of the *Defensor Pacis*. His friendship with John of Jandun was already probably of old date, but John was much resident at Senlis and perhaps only returned to Paris in 1323[3]. On 24 June 1324 the *Defensor Pacis* was finished. How long it took for the book and its authors to get suspected we hardly know, but early in 1326, two months before the authorship was publicly known, Marsilius and John fled to Germany to the court of Lewis IV at Nuremberg. They adopted perhaps the disguise, or were thought to have adopted the profession, of swordsmen, mercenary soldiers[4]. In any case they were well received, and soon publicly continued their revolutionary propaganda. Meantime they were deprived and cited as heretics by Pope John (3, 9 April 1327), and then condemned on six main points on 23 October 1327[5]. Marsilius accompanied Lewis IV on his *Römerzug*[6], and inspired the revolutionary proceedings at Rome, which seem a doctrinaire attempt to translate the theories of the *Defensor* into action. He was appointed vicar of the City in spiritualities, and persecuted adherents of Pope John. In reward, he is said to have been appointed archbishop of Milan in derogation of the claims of Giovanni Visconti. If this were so, he never took possession of the see, for the Visconti deserted Lewis as he returned to Lombardy from the strange Roman coronation.

[1] *Ibid.* "*Ad varios actus hominum te pervaga postquam Transtulit ambitio, diverso tramite multas Isque redisque vias, illas circumque pererras.*"

[2] *Ibid.*, "*Ast ubi conatus non iuxta velle secundos Obtulerat Fortuna, redis ad vota prioris Consilii etc.*"

[3] See Brampton, *op. cit.*

[4] Mussato, *Ep.* xii: "*Diceris ecce cavo contectus tempora ferro Loricam perferre gravem, mentoque premente Suspensos alto vultus attollere caelo. Quidam aiunt tibi quod Germanus accingitur ensis. Quidam aiunt quod tu Germano accingeris ensi.*" Cf. the reported saying of Lewis IV: "*Quis movet vos venire de terra pacis et gloriae ad hanc terram bellicosam?*" Contin. Guill. Nant., ed. Géraud, II, p. 75.

[5] Raynaldus, *Ann. Eccles.*, V. 347. By the bull *Licet iuxta*. For the preliminary investigations and opinions of theologians, see Scholz, *Unbekannte kirchenpolitische Streitschriften*, I. pp. 1–27.

[6] Mussato now addressed him a second, far more reverential epistle (no. xvi, Graevius, *op. cit.*, VI. ii*, c. 51). It is evidently written at the outset of the expedition.

Little is known of the subsequent life of Marsilius. Lewis refused to give him up, and he seems to have lived in Bavaria as a physician and counsellor. About 1341–42 he composed the twin works or single work of the *Defensor Minor* and the *Tractatus de iurisdictione imperatoris in causis matrimonialibus*[1]. By 10 April 1343 he was known to be dead[2].

The biography of John of Jandun is briefer, though he was a more voluminous author than his friend. Born at Jandun in Champagne, he became in the early years of the fourteenth century a notable teacher in the faculty of arts in the University of Paris. His commentaries on Aristotle show him to have been an Averroist, and the scepticism of Christian dogma, which he formally disavows, is but thinly disguised. In April 1316 we find him *magister artistarum* in the Collège de Navarre recently founded under the will of Queen Joan, the wife of Philip the Fair. He, too, gained promotion from Pope John XXII, who on 13 November 1316 appointed him to a canonry at Senlis. At Senlis henceforward he must have spent much of his time, and it was there that he received on 3 July 1323 that pressing invitation from one of his friends, whom it is natural to identify with Marsilius, to return to Paris, and that he wrote instead the *De Laudibus Silvanecti*. This tiny work aroused indignation at Paris, which John sought to allay by a fellow piece, *De Laudibus Parisius*, finished on 4 November 1323. He was then still hoping to write an official pamphlet in favour of the "universal monarchy" being vested in the Kings of France. We next hear of him at Paris, buying the eventual possession of a house for his life on 19 June 1324. Then in 1326 his share in the *Defensor Pacis* was known, and he fled with Marsilius, whose condemnations he shared. He was equally important with his friend in the singular proceedings of Lewis IV at Rome, and was rewarded with the post of councillor and the bishopric of Ferrara[3].

[1] The *Defensor Minor* has been published by C. K. Brampton, Birmingham, 1922. The *Tractatus* is in Goldast, *Monarchia S. Imperii*, II. 1383 ff. On the question of date, and the incorporation of the *Tractatus* in the *Defensor Minor*, see Brampton, in his edition.

[2] Pope Clement VI, 10 April, 1343. See Valois, *op. cit.*, 603 and refs. *ibid.*

[3] MGH. *Constit.* VI. i. pp. 366 ff., 391 f. It seems clear from the second document that John must have resigned the impossible appointment to the see of Ferrara.

In spite of some confusion in the sources it appears that he died during Lewis IV's retreat from Rome at or near Todi early in September 1328[1].

II. THE STRUCTURE AND CONTENTS OF THE DEFENSOR PACIS

THE *Defensor Pacis* is first and foremost an attempt to destroy what its author considers a great abuse: the papal supremacy as conceived by such a pope as Boniface VIII and the whole structure of ecclesiastical jurisdiction as set forth in the Canon Law. This abuse, he thinks, has done incalculable harm and threatens ruin to civil government, causing strife and wrecking its authority; and he does not conceal the fact that it is the condition of Italy, or at least the northern half of Italy (*Italicum regnum*), caused by papal and ecclesiastical interference, that has chiefly moved him to write the book. This object, however, involved the necessity of proving two theses, both singularly revolutionary, not only in regard to the positions reached but in the principles by which they were obtained. If we except the avowed heretics, followers of other religions, and unbelievers, to whom no appeal is made, the West European public accepted the papal supremacy and independent ecclesiastical jurisdiction as of Divine Appointment; and if this were so, of course their abolition was against God's Will and against the natural order. It was necessary, then, to show that no special Divine Revelation created them; and also that the very nature of the "*perfecta communitas*," the State, excluded them as incompatible with its working. Thus they could not even be appropriate human inventions for the benefit of a Christian society. They would be against nature. Obviously, then, the author was embarked on a double research; first, the nature, structure, and ideal of the State, *i.e.* the community in which men live and by which they regulate their mutual relations—this being a research into the nature of things; and secondly, what government and powers were really laid down by Divine Revelation for the Christian Church and clergy. The two objects of research correspond to the main divisions of the book, Dictiones I and II; Dictio III merely sums up the conclusions and points the moral.

[1] See the discussion in Valois, *op. cit.*, pp. 600–602, Brampton, *Engl. Hist. Rev.* XXXVII, pp. 511–513.

In Dictio I, which deals with the natural (and therefore Divinely authorized) State (*civitas aut regnum*), it is curious to see how practical this doctrinaire reformer is. He either uses or adapts Aristotle's *Politics* (itself a compendium of Greek experience)—and it must be owned that when he merely filters Aristotle he is at his driest and least informing[1]—or he meets practical difficulties with practical remedies, and those difficulties are of his time, and those remedies especially reflect an actual state of things, the Italian City-states of his day. Gone is the quaint academic discussion in St Thomas Aquinas[2] on the choice of a salubrious, fertile, well-wooded, well-watered land to rule (not practical politics then for any but a marauding Tartar) by the ruler! Gone, too, the belief that an elementary instruction on morality (needful for all persons and occupations) meets the special problems of statesmanship. Instead we have a series of constitutional and administrative principles and difficulties laid down or solved as the case may be; and in spite of their abstract form, necessary to the scholastic method and the orientation of the time, these principles and difficulties refer, often with considerable detail which differentiates them from the alien detail in Aristotle and Antiquity seen through him, to actual circumstances before Europe in the early fourteenth century and more especially in most tell-tale instances to particular problems engaging the Italian City-states and nowhere else in Europe. The author, while seldom mentioning and even then perhaps erasing names, deals with politics in a realistic spirit (as a contemporary theologian would sins, but not politics), forming his ideal state from a consideration of the actual characteristics, not all laudable, of men, and adapting it to human needs with safeguards from likely errors[3]: in short, the ideal for him is the best method of getting the best results from the real, not a visionary glass slipper, only to be worn with magic aid by a unique predestined foot. The whole tone of the discussion resembles that of Machiavelli, who indeed may likely have read the *Defensor*[4], and of the moderns in general. The actual instances in support are the chief lack; instead we find apposite

[1] *E.g.* the growth of the State, Dict. I. Chap. iii; the kinds of government, Dict. I. Chap. viii.

[2] *De regimine Principum*, II. 1–4.

[3] See *e.g.* the discussion on heredity and rapid promotion, Dict. I. Chap. xvi.

[4] See the parallels listed in Index (B). MS. P. shows the *Defensor Pacis* read in Italy *c.* 1500.

quotations from Aristotle. But whereas, in the *Monarchia* of the far greater Dante, the occasions when he faces hard fact seem like flies caught in his imaginative web, in Dictio I of the *Defensor* they make up the substance of the investigation. The glimmer of modernity, often to be seen elsewhere *c.* 1300, has suddenly given way therein to a transitory daylight.

The author begins with a definition of political peace and discord (I. ii): one is the health of the government or state (*regnum*)[1], when all its organs function properly; the other ill-health when their action is impeded. Internal peace only, not relations with external communities, is thought of. Then comes an account of the growth of the political community, taken from Aristotle but supported inductively from *Genesis* (I. iii): it is a natural phenomenon. There follows (I. iv) the Aristotelian definition of the State (*civitas aut regnum*), as the "perfect self-sufficing community, aiming at the 'good life' (*vita sufficiens*)," in this world only, for the next world is expressly excluded. The need for various orders of men (*partes civitatis*) is next explained (I. v). All this is an application of Aristotle, but the discussion of one part of the State, the priesthood, produces an original position. There is a natural institution of a priesthood, *pars sacerdotalis*, useful to the State, irrespective of the truth of its religion. When the priesthood of the true religion, Christianity, is established (I. vi), it occupies the same position from the political point of view as the heathen, though it has a different office with regard to the next world. An important principle is also (I. vii) laid down for a somewhat curious future use: the natural State requires men of different natural aptitudes, and Nature duly supplies them. We then have the kinds of government after Aristotle (I. viii)—a mere copy—and a description of the methods of instituting monarchy (I. ix), in which occasion is taken to define and dismiss Divine Appointment as an occasional miracle, and to insist significantly on election either of a person or a family as the proper method: this the rule of one shares with that of elected collegiate executives. Thus the ground is cleared for more original matter: we have the State, classes of men, and an executive government postulated.

[1] On the conception of the State and the terms used to express it in the *Defensor Pacis* see my note, *Engl. Hist. Rev.*, XXXVIII (1923), p. 18.

The first step forward is obtained by the definition of "Law" in politics: it means both the science of the just and beneficial, and the coercive enactments declaring the same, but liable to omit just and contain unjust provisions (I. x). Divine Law, real or false, touching the next life, is another matter. Judgments on disputes are necessary in the State, and must be given as far as possible by fixed impartial rules made beforehand, *i.e.* human law (I. xi).[1] But who is the "*legislator*" of this human law, which can decree to it coercive force? Marsilius answers: the assembly of all male adult citizens, or in default of unanimity its more weighty part (not necessarily a numerical majority) (I. xii). Here is a strange provision for 1320: yet it was still a constitutional, if obsolescent, fact in the Italian City-states. The obvious objections to this pronounced democracy are met by a procedure then normal among these very cities: the appointment of a select commission to draft the laws, which then after discussion[2] are to be passed by the assembly, the "*legislator*" (I. xiii). From the Italianate "*legislator*" we come to the Italianate executive government, the *pars principans*. Capacity and virtue are of course necessary to the *principans*; but also armed force exceeding that of any faction, and this force should belong to the office of the *pars principans* and not, before he acquires the office, to the person who fills it (I. xiv). This republican provision is alien to the hereditary or elective feudal realms north of the Alps, and guards against an Italian danger, the growth of tyranny, in which the maintenance of private troops by the would-be tyrant was an important factor. We are thus prepared to hear (I. xv) that the *pars principans* should be elected by the *legislator*, and preferably without hereditary succession. A further duty which is laid on the *principans*, and is best explained by the practice of the Italian City-state, is the supervision to be exercised over professions and the like: this is especially needful over the military and ecclesiastical careers, lest they should be overstaffed. Here we have another foundation-stone laid for Dictio II, where the characteristics of the "natural" State are to be appealed to. In the next chapter (I. xvi) the

[1] Among the laws is included taxation: "*incommodorum seu onerum communium*," Chap. xiii, Pt. 8 (p. 59). Amendment of existing laws is also contemplated, *e.g.* Chap. xii, Pt. 3 (p. 50).

[2] This discussion is the only point of difference between the real and the actual; and in real life the representative councils which did discuss elbowed out the general assembly which did not.

question of the hereditary *v.* the non-hereditary *principans* is discussed in full, once more in a thoroughly Italianate manner[1], for on the one hand an hereditary monarchy like that of France is not approved, and the elective monarchy of the Holy Roman Empire is only mentioned as an unfavourable instance to be explained away, and on the other there is a curious reference, later deleted, to the doges of Venice, and another to the prestige of the non-native *principans*, a peculiarity only found in Italy.

There now is brought forward (I. xvii) an all-important character of the rightly-formed State, which both deals with a crucial question of the day, and provides an essential principle for the argument of Dictio II (I. xvii). This is the uniqueness and sovereign authority of the supreme *pars principans* in each State. The *pars principans* may be one man or a council; but its action must be undivided and supreme over all causes and persons; all other executive and judicial authorities in the State must be strictly subordinate to it without exception; here is no room left for independent or outside ecclesiastical jurisdiction, and the author brushes aside the idea of the one Christian universal Empire as irrelevant and improbable. For the rest, the chapter gives a thorough-going theory to a leading contemporary fact; the consolidation of the kingdoms and City-states of West Europe into organized and exclusive States. The following chapter (I. xviii) on the correction of the *pars principans* if it acts wrongfully, while practical, has least of all a French colouring. Trial and punishment are to be carried out or provided for by the *legislator*[2]; small and infrequent offences being winked at for fear of disturbing obedience in the citizens.

We can thus sum up the characteristics of the natural State. It is an exclusive community formed for *τὸ εὖ ζῆν*, *vita sufficiens*, not for mere existence. Its Law is necessary for its being and should be as complete in its provisions as reasonably possible. Its government is based on the citizen general assembly, its *legislator*, an active body which makes and amends the law (a rapidly developing thing *c.* 1300),

[1] A further influence of Italian conditions may be seen in Chap. ix, Pt. 5 (p. 34), where hereditary succession for one or more lives is given as a variant; this actually occurred here and there during the growth of the tyrannies.

[2] This is the Italian practice of the "syndicate" on the podestà leaving office.

enacts taxation, and elects and punishes the supreme executive. That supreme executive, *pars principans*, enforces and applies the law, has an armed force, and strictly supervises the individual citizens without exception. It represents the sovereign *legislator*[1]. Its supremacy in its State and the freedom of its working are essential for the well-being and continuance of the State; but independent of the *legislator* it is not: it is insisted that its action should be regulated beforehand by the law as much as possible[2], and provision is specially made for its punishment in the case of serious delinquency. The modern, secular character of this creation has been often stressed: how much it owes to certain features, at once the most "modern" and the most "antique," in contemporary Italian cities, I have endeavoured to show: there should also be noted a certain doctrinaire attitude characteristic of the time, which assumes a discoverable norm for human institutions and actions, divergence from which is not only harmful but utterly wrong and to be abolished. On this groundwork, as a necessary order, the reasons for the abolition of existing ecclesiastical pretensions are to be based, as piece by piece in Dictio II their supposed prescription by Divine Revelation is cut away.

The régime indicated can only work healthily in peace; it is subject to the disease of disorder (I. i, ii, xix). To prevent disorder by giving justice and repressing ill-doing and indiscipline is a chief function of the *pars principans*. Hence disorder is in general immediately due to the inefficiency of the *principans*; and to this general statement there suitably succeeds the statement of the particular cause of the inefficiency of the *principans*, more especially in the Holy Roman Empire, due to the development of papal and ecclesiastical power (I. xix). The papacy has trammelled, lamed, and kept in abeyance the emperor, the chief executive of the Empire, and has interfered disastrously with every subordinate community within the Empire.

Thus by the close of Dictio I we have a working model of the "natural" State—really an idealized and simplified form of an Italian City-state—an account of its most fatal disease, and an indictment of the papal supremacy and independent ecclesiastical

[1] See Chap. xv, Pt. 4 (p. 68).

[2] See *e.g.* Chap. xi, Pts. 5, 7 (pp. 45, 46–7). This again has a parallel in the long statutes prescribing the action of the *podestà* in Italian cities.

jurisdiction as the worst existing cause of that disease. But papal supremacy and ecclesiastical jurisdiction were, in current opinion, founded on the rock of Revealed Religion. To show that the current opinion was a mistake is therefore of necessity the next step; and this is undertaken in Dictio II.

Naturally, the propounder of so revolutionary a thesis was aware of his temerity and speaks of the certainty of opposition before he gives a sketch of the procedure to be followed (II. i). In the sketch it is noticeable that no reference is made to the doctrine of "evangelic poverty" (II. xii, xiii, xiv), a sign in my opinion that these chapters, like two additional ones on papal claims (II. xxvii, xxviii), were afterthoughts, called forth by controversies in progress, and added to and somewhat distorting the original plan as the work proceeded.

The ground is then prepared (II. ii) by a careful definition of the words *ecclesia*, *temporale*, *spirituale*, and *iudex*, *iudicium*, giving and numbering their different meanings[1]. A sketch is given of the arguments for papal supremacy, both scriptural and "quasi-political" (II. iii), the refutation of which is reserved in scholastic fashion to the close of the Dictio. The true argument then begins. After the axiom has been laid down that only Inspired Scripture can inform us what Christ did and commanded, it is argued that Christ did not claim temporal power in this life, but expressly subjected Himself in person and property to the civil power and taught His disciples to do the same (II. iv); and that the Apostles acted and taught likewise (II. v). All temporal power being thus denied them, the real function of the priesthood is a declaratory one in the sacrament of penance, and the celebration of the Eucharist; excommunication, if inflicted, can only be so by act, immediate or by delegates, of the local assembly (being Christian), as it implies temporal penalties, the priesthood being advisers only (II. vi). The spiritual action of the priest in giving absolution is like that of a turnkey in letting a prisoner go (perhaps in mistake); his judgment on a penitent is like that of a physician on a patient, not coercive or final (II. vii).

It now becomes necessary to define the function of Divine Law (*i.e.* the injunctions in the New and to a less extent in the Old Testament), since the priesthood may not enforce it, and the State

[1] Cf. the similar defining chapters, Dict. I. Chaps. ii, x, and Dict. II. Chap. xii.

enforces its own human law only. A limitation, curious to moderns, provides the solution. Divine Law, whose "*Legislator*" is God or Christ, deals with both thought and act, but its penalties are only exacted by Christ as Judge in the next world; its object is salvation. Human law deals only with overt acts, and then only if they concern the peace and well-being of the State; its prescriptions may or may not coincide with those of Divine Law, and no subject, priest or lay, can be exempt (II. viii, ix). The appropriate punishment of heresy is in the next world by Divine Law; in this world it may be made a civil crime by the *legislator*, but this is a purely secular proceeding for the temporal benefit of the community (II. x). The theme is temporarily closed and a bridge provided to the next by an exposition of the evils brought about by the power of the clergy (II. xi).

The next theme, however, has the appearance of an excrescence called forth by the publication in December 1322, during the composition of the *Defensor Pacis*, of Pope John XXII's bull *Ad conditorem canonum*. Pope John, the stout defender of the papal claims at their fullest, in this bull and its successor, *Cum inter nonnullos* (November 1324), condemned the Spiritual Franciscan belief in the absolute poverty of Christ and in the necessity of absolute poverty for the perfect Christian. How the Spiritual Franciscans revolted and their general, Michael da Cesena, took refuge with Lewis the Bavarian is too long to tell. But in this section of the *Defensor* the Franciscan view is adopted, and the necessity of absolute poverty is extended to all the priesthood, all the more gladly as it completely rules out the temporal power of the clergy. After a chapter of definitions (II. xii), it is shown that absolute poverty is legally compatible with the use of objects, and that Christ both commanded and practised it (II. xiii). The property in Church endowments remains with the donor, whether this be the *legislator* or a private person: this is among the various subtleties the doctrine gives rise to (II. xiv).

The radical attack on the Papacy now begins. Hitherto, there has only been maintained the subjection of the clergy to the civil power, their lack of jurisdiction, and finally their incapacity to possess property. Now the existence of the Papacy, as a creation of Divine Revelation, is impugned. First, it is argued that there is no difference in Holy Orders between bishop and priest: the bishop

in the primitive Church was merely a priest selected as chief administrator (II. xv). Then we hear that the Apostles were essentially equal, and that if St Peter was bishop of Rome, he succeeded St Paul; while all bishops are indifferently successors of the Apostles in general (II. xvi). This bares the Papacy of authority, but what is to replace both it and the bishops as governors of the Church in a manner consonant with the theory of the State in Dictio I? By that theory the State (*i.e.* the *legislator* or its executive deputy the *principans*) should appoint to and control the priesthood. But obviously it did not when the Apostles directed the Church and the State was heathen. This is admitted for the infant Church, but in "*communitatibus fidelium iam perfectis*" election by the "*universa eius loci fidelium multitudo*" is the rule; and as the perfect community is all Christian this "*multitudo*" melts into the "*legislator humanus*"[1]. We thus have the fresh term "*legislator humanus fidelis*" to express the citizen assembly in a Christian State which can and ought to exercise the State's full jurisdiction over the Christian priesthood. When the *legislator* is *infidelis* the local *fidelis multitudo* with their head have to arrange as best they can[2] (II. xvii). An account of the manner in which the Papacy acquired its authority in days before Constantine closes this theme (II. xviii).

But the description of the local church falling under the rule of its converted *legislator* hardly satisfied the unity of the Church nor did it meet the existence of General Councils, which seemed necessary to maintain united action. So a new section deals with the "conciliar theory" of the *Defensor*. Such a theory was necessary to harmonize the conception of the universal Church with the far from universal *legislator humanus fidelis*, *i.e.* Christianity as a religion with Christianity as one among other State institutions; nor was it less necessary in practical politics if an appeal was to be made from the Papacy, then monarch of the Church, to Christendom as a whole. In fact, history, practical needs, and theoretical conceptions pointed the same way.

[1] p. 294, ll. 29–31. "*sive*" and "*seu*" in Marsilius express an alternative phrase; "*aut*" and "*vel*" a fresh thing; *e.g.* "*presbyteri seu episcopi aut diaconi.*" Priest and bishop are essentially the same; deacons form a separate order.

[2] The growth of communities from imperfect to perfect, laid down in Dictio I, Cap. iii, makes this transition easier. As for the Divine origin of Holy Orders, they are assimilated to other natural aptitudes; the State controls their use and the profession for which they are suitable. See p. 264, note 1.

It was, too, further necessary for Marsilius to produce a "conciliar theory" which should both harmonize with the general theory of the government of human societies declared in Dictio I, and rule out as irrelevant those councils, "general" or otherwise, held under the Papacy and assuming papal supremacy during the Middle Ages. Marsilius begins by defining the grounds of belief, and incidentally both the competence and the limits of a "general council." Unquestioning belief is due only to the plain and literal sense of Holy Scripture and its absolutely necessary corollaries, and, where the meaning of Scripture is doubtful, to the interpretation of that meaning by a General Council. Other writings are open to criticism and private judgment; and it is to be noted that the decisions of General Councils are only to have coercive force in this life if backed by the *legislator humanus* (II. xix). A General Council must consist of priests and laymen elected by the different Christian lands and communities through their several *legislatores* in a due proportion, regarding both numbers and worth[1]; they are to act as experts only, and are to be provided for and forced to attend the council by their electing *legislatores*. The Pope has no power to declare doctrine (II. xx). The summoning of the General Council gives rise to difficulties. The Pope is ruled out. Marsilius really disbelieves in one universal State of Christendom, with *legislator* and *principans* executive complete; yet it provides the easiest solution. We find him speaking of the *legislator humanus fidelis superiore carens*, which strictly speaking means no more than an independent State without a suzerain, and such States were at least several in number; and once or twice he mentions grudgingly the *legislator primus* or *universalis*. Those decisions of a General Council which have a universal application, on rites, canonizations, holy days, marriage, interdict, are to be made coercive by this *legislator*; nothing but its consent and that of the General Council can confer such powers on a single bishop. The conferment of benefices again belongs to no bishop, but to the *legislator*; and the same is the case with degrees and licences to teach etc. The general principle is plain, but while Marsilius avoids a clash by means of the non-coercive character he attributes to his General Council, he blinks the possibility of different coercive

[1] Thus no council, at least since the early ones, fulfilled the necessary conditions for valid rank as a general council.

applications by the *legislatores* by means of relapsing into the most casual hints of a universal State alien to his theories[1]. No difficulty on the other hand arises from the action of the *principans*, who is always looked on as the executive deputy of its *legislator* whatever the last may be in size or independence (II. xxi). The difficulty of common action before and after conciliar decrees remains, and the remedy is an advisory chief bishop of Christendom, whose powers can be revoked at any time. The different meanings of the terms chief bishop and chief church are discussed, and the advisory meaning is selected. Such a bishop and church are appointed by the *legislator* on the authority of a General Council. Before, however, the State was *fidelis* a General Council could meet by spontaneous cooperation; under these circumstances the authority of the Pope grew, and then a voluntary respect was fortified by imperial decree, till in the weakness of the Empire it was converted into a monarchy by "Divine Right" (II. xxii). As in the three previous cases[2], this exposition of the growth of actual deformity of the Church after the demonstration of the intended ideal forms the bridge to the next main section of the thesis.

Hitherto, the chief endeavour has been, whether destructive or constructive in method, to explain what ought to be; now comes a detailed exposition of the evils actually wrought in the Church and Christendom by the papal supremacy. As usual there is first a definition of the different meanings of the phrase, *plenitudo potestatis*, in which that papal supremacy had come to be summarized. Then follows a summary of the consequent harmful prerogatives: the coercive punishment and rule of Christians, the control of the rites and offices of religion, the creation of the exemption and privileges of the clergy, the suzerainty over the Holy Roman Empire, and most of all the power of legislating for Christendom in the shape of the Canon Law. Here we see a leading characteristic of the *Defensor Pacis*. Whereas supporters of the Papacy, and even opponents like Ockham, made principal use of the Canon Law, *i.e.* chiefly, though not wholly, papal decretals, in proving their case, Marsilius, far more explicitly than Dante before him, expressly de-

[1] This very uneasiness is a sign of the practical spirit in which Marsilius took his theories.

[2] I. xix, II. xi, II. xviii.

clines to consider the Canon Law as of any weight or as providing any evidence whatever, and indeed he denounces it as a chief abuse contrary to the nature of the State (II. xxiii). Then are described the leading ecclesiastical abuses: the disappearance of election, the bad appointments, the misuse of endowments, the financial extortions, the paralysis of the older orderly hierarchy and discipline caused by intense centralization (II. xxiv). There follow the abuses of papal secular power. The ancient subjection of the Papacy to the civil power is narrated; then the gradual encroachments, the investiture strife, and the claim by Boniface VIII and Clement V to supremacy over the Empire (II. xxv). This leads up to the controversy between John XXII and Lewis IV and the evils and abuses consequent thereupon, in which the fate of Italy and the war with the Visconti evidently rouse the author most, while like another Frederick II he appeals to all Christian princes and peoples to beware lest it be inevitably their case (II. xxvi).

The treatise now turns to calmer themes. A new excrescence appears in a fresh set of arguments, for the papal *plenitudo potestatis*, partly overlapping Dictio II, Chap. iii. This must be due to the publication while the *Defensor* was writing of new tracts supporting the papal claims (II. xxvii). They are duly refuted in the next chapter, in which perhaps the most striking matters are the firm refusal to admit an allegorical or mystic sense of Scripture as against its literal straightforward meaning, and the shrewd historical criticism on the Pseudo-Clementine epistles (II. xxviii).

From this digression or addition, we return to the refutation of the arguments in Dictio II, Chap. iii. Scriptural arguments are dealt with first (II. xxix); then the more abstract quasi-political, on which theme a certain scepticism makes a slight appearance (II. xxx). This closes the Dictio.

The Third Dictio contains chiefly a most important abstract of conclusions (III. ii); but closes with a striking and fervid chapter (III. iii) summarizing the republican ideal of the *Defensor Pacis*. The Pope falls into the background, and we hear how the *principans*, whether one man or a board, should be the sole chief executive of the State, governing by laws established by the *legislator*, and attempting nothing unprescribed by law without the *legislator's* assent, for in the *legislator's* express will consists the efficacy[1] and

[1] *Virtus*; almost the life, the active vital principle.

authority of the *principans*. This was the doctrine acted on by the Italian City-states of 1300.

In spite of disproportions of length and treatment a distinct harmony of conception is evident in the *Defensor Pacis*. Everything is subordinated to the main aim, that of the destruction of papal and ecclesiastical power. Had Dictio I been a mere treatise on the State, it ought to have contained detailed prescriptions on many points of State organization, taxation, and law, which are but barely mentioned. What is treated in full all has a special bearing on the main theme and Dictio II: thus the derivation of the power of the *pars principans* from election excludes any derivation from an ecclesiastical Vicar of God; and the description of the right way of "correcting" the *principans* excludes all ecclesiastical power of deposition or excommunication. How the doctrines that the sole right of coercive legislation for this world lies only in the people, and that the *principans* must not have beside it any rival executive, are necessary for the argument has already been stressed above. The control of the priesthood by the natural State supplies a much needed ground for the control of the Christian priesthood in person, office, and property. Even the philosophic account of the natural aptitudes of men provides a means of separating the functions of the priesthood under the State from the *character* Divinely impressed at ordination. The Second Dictio needs all these principles and uses them. It is a decisive argument against the papal theory that it conflicts with them, and a proof of the truth of Marsilius' own inductions from Scripture and of his conciliar theory combined with Erastianism that they are compatible with them.

This is not to say that the *Defensor's* architecture is faultless. Current controversy caused excrescences as the work proceeded, and it may be suspected in view of the perfunctory treatment of the Holy Roman Empire, and of the stress laid on Italian conditions, that had not Lewis IV been excommunicated the Visconti would have played a larger part. It is only a conjecture, but they may have been original encouragers of the treatise.

It is natural to ask whether the precise share of John of Jandun can be detected in the composition. A definite answer, if at all possible, could only be given after a very thorough comparison of his own works with the *Defensor Pacis*; but it appears to me that

his influence is more pervasive than local[1]. The style of the book gives little help: it changes with the theme and the books used. When papal bulls are being answered it markedly echoes their phrases and indignant rhetoric, and John XXII and Clement V are refuted in their own manner; when the Latin Aristotle is studied, its mannerisms appear. As John of Jandun was a devout Aristotelian of sceptical and Averroistic tendencies, veiled in irony, he may come more to the surface in those few passages where Aristotelian transcription is more complete, the thought more abstract, and the tone sceptical[2]. The main author had a paternal affection for his presbyterian system, his erastianism, and a passionate republicanism, which bursts out in rhetoric even in a passage on taxation[3]. This main author seems to me to be Marsilius of Padua, bred in an Italian commune, hating the ecclesiastical powers which put it out of gear, and anxious to combine the sharply bounded and compact unitary State he loved with a kind of society of Christendom guided by its elected advisory General Council.

III. THE MANUSCRIPTS.

The number of manuscripts of the Latin text of the *Defensor Pacis*, known to me, is twenty; there are also a Latin summary at Bremen (S) and an Italian translation from a lost French version at Florence (M). These manuscripts have been listed and described chiefly by J. A. Sullivan[4], by N. Valois[5], and by Professor R. Scholz[6]. I adopt here the letters attached to the manuscripts by

[1] Thus I cannot agree with Miss Tooley's ingenious arguments in *The Authorship of the Defensor Pacis, Trans. Roy. Hist. Soc.*, 4th ser., vol. ix, 85 ff.

[2] *E.g.* I. iv. 3 (p. 12): "non potuit philosophorum universitas per demonstrationem convincere" etc.; I. ix. 2 (p. 30): "simplici credulitate absque ratione tenemus"; I. xvii. 10 (p. 94); II. xix. 3 (p. 313): "pie tenendum"; II. xxx. 4 (p. 484): "quod tamen sola fide tenemus"; and such a theoretic chapter as I. viii. The point has been made by Valois, *op. cit.*, p. 572.

[3] I. xi (p. 47): "*O inaudita* etc."

[4] *The Manuscripts and date of Marsiglio of Padua's "Defensor Pacis." Engl. Hist. Rev.* XX (1905), 293 ff.

[5] *Jean de Jandun et Marsile de Padoue, auteurs du "Defensor Pacis." Hist. Littéraire de la France*, XXXIII (1906), 528 ff. The MSS in the Bibliothèque Nationale were discussed by K. Müller, *Göttingische Gelehrte Anzeiger*, 1883, pp. 921–23.

[6] *Zur Datierung und Überlieferung des Defensor Pacis von Marsilius von Padua, Neues Archiv*, XLVI. 490 ff.

Sullivan, but these are not identical with those used by Professor Scholz. For MSS. not known to Sullivan I have taken the next letters in order.

As Professor Scholz has seen[1], and as had been evident to me independently, the manuscripts fall at once into two classes, which Professor Scholz terms the Paris and the Vienna groups or, as I should prefer, the French and German groups. This is justified by the respective associations of the greater part of the manuscripts: for instance H (Scholz, A), the leading German manuscript, shows its High German origin by the spelling "prespiter" for "presbyter." To the German group the *Editio Princeps* of 1522 belongs.

The German class is separated from the French by a large number of minute differences, which are more marked, however, in the later "German" MSS. and the *Editio Princeps* than in the earlier. They are mostly too small to note here, though they can be gathered from the textual footnotes in the accompanying text; but their cumulative effect is unmistakable. There were evidently two archetypes. Besides the trifling differences mentioned above there are a few passages of some importance, where the German MSS. show interpolated or changed readings or excisions. They are as follows:

German Group	French Group
1. P. 21, l. 15 (D. 1, C. VI, P. 13).	
et sacerdotalis partis necessitas in communitatibus.	omit passage.
2. P. 47, l. 27 (D. 1, C. XI, P. 8).	
dum ipsius princeps quidam.	dum pulcher Philippus rex Francorum.
3. P. 73, l. 8 (D. 1, C. XV, P. 10).	
et sacerdotium in lege Christianorum (but see note *ad loc.*).	omit passage.
4. P. 80, l. 21 *n.* (D. 1, C. XVI, P. 13).	
omit passage.	ut in Venecie ducibus satis apparet (but see below, p. xxix).

[1] *Ibid.*, 503.

5. Pp. 108–9, ll. 21–4 (D. I, C. XIX, P. 12).

Non enim Romano vel alteri episcopo, sacerdoti, aut cuiquam spirituali ministro, inquantum huiusmodi, in quemquam, cuiuscumque conditionis singularem personam, communitatem, vel collegium aliquod convenit officium principatus coactivi, quemadmodum demonstratum est XV° et XVII° huius. Et hoc de sacerdotio in qualibet lege sive secta sensit Aristoteles IV Politicae, cum dixit: *Propter quod non omnes, neque electos neque sortiales, ponendum principes, puta sacerdotes primo. Hoc enim aliquid praeter politicos principatus ponendum etc. Sunt autem haec politicae curarum*, id est officiorum, *etc.* Et parum infra subdit: *Haec autem iconomicae sunt.*

omit passage.

It is noticeable that this passage is a variant of one which occurs later, D. II, C. ix, P. 8 (p. 192, ll. 22–31), and that in its earlier context it both betrays itself as an interpolation by somewhat interrupting the argument and yet in its cross-references and individual variations is quite in the manner of the *Defensor Pacis*.

German Group	French Group
6. P. 131, ll. 13–14 (D. II, C. IV, P. 5).	
neminem tamen ad hoc cogendo, ut infra patebit.	omit passage.
7. *ibid.*, l. 15 (*ibid.*).	
ac respectu eiusdem multitudinis.	omit passage.
8. P. 138, ll. 24–26 (D. II, C. IV, P. 11).	
Adhuc, quid quaesivisset Christus quaestionem praemissam? Omnibus enim constat, filios regum secundum semen non solvere tributa parentibus.	omit passage.
9. P. 262, ll. 29–31 (D. II, C. XIV, P. 24).	
vel quantum ad regnum aeternum. Unde Glossa subdit: *Rex regum, id est super omnes sanctos.*	Unde Glossa subdit: *Rex regum, id est super omnes sanctos*; hii autem sunt in patria, non in via.

A further subdivision into two sub-classes is, however, possible in the French class. One of these is best represented by the Magdalen College, Oxford, MS. (Q, Scholz M) and the Vatican MS. (L, Scholz V). The other comprises the MSS. at Auxerre (G), Turin (N), and Bruges (U), and Bibl. Nat. Lat. 15690 (A), Bibl. Nat. Lat. 14503 (C), and Bibl. Nat. Lat. 14619 (D). All of these have an interpolation in Dict. I, Cap. i, Part 1 (see below, p. 1), consisting of a quotation from St. Augustine's *City of God*, which was also inserted in the margin of L by a corrector. In Dict. I, Cap. i, Pt. 2 (page 2, line 29) they read "Catilina" for "Iugurtha." They also in Dict. I, Cap. xvi, Part 13, omit "ut in Venecie ducibus satis apparet." They show further a typical form of Dict. I, Cap. xix, Pts. 8–9 (page 105, lines 7–16):

Huius quamvis secundum veritatem dominii seu coactivae iurisdictionis in hunc principem expressio singularis (C, A, singularum) *factum* (*omit* et) exordium primum sumpsisse videatur ex quodam *dicto* et dono quod *quidem* dicunt per Constantinum fuisse factum beato Sylvestro Romano pontifici. Quod quia donum seu privilegium illud non habet (*omit* hoc) clare, aut quoniam ex post factis expiravit fortasse, vel etiam quia validum existens ad reliquos mundi principatus nec ad *esse* (G *corr.*, eum) qui Romanorum in omnibus provinciis illius privilegii seu concessionis se virtus extendit.

A peculiarity of G, U, A, and C is that they omit the last two chapters of the Third Diction, and end with the words "praecludetur ingressus." By a slip Mr Sullivan[1] treated this mutilation as the same as that of the *Editio Princeps*. But the latter includes the second chapter of the Third Diction and closes at "praebent ingressum." The mutilations therefore are distinct, and indeed the *Editio Princeps*, as I have stated, belongs to the German class.

The character of the differences between the French and German classes seems to me to show that the French text represents an earlier recension. The changes in the German text, although not as a rule weighty, seem mainly to be genuine revisions, removing blunders, making a small advance in thought (as in "neminem... cogendo"), rendering the argument a trifle clearer. Even if these changes are not due to the author, they represent a later stage of the text, not a sporadic growth of error, and it will be seen that one of them[2] (not found in all the class) reads like a hasty thought of the author which can be dated.

[1] *Op. cit.*, p. 294.

[2] See below, pp. 248–9.

I now give a list of the MSS., based on that of Sullivan[1], to which I may refer for further details. It will be seen, however, that I am not able to agree with him on the date and relationship of all the MSS. which he discusses.

1. The French Group.

(*a*) The First Subdivision:

(Q) Magdalen College, Oxford, MS. 86. Parchment. Two columns. Fos. 1–171, of which fos. 1–168 contain the *Defensor Pacis*. On fo. 171 *r*. is the note "anno domini MCCCCXV xx die Janua[rii]." The MS. is written in a beautiful book-hand of the early fifteenth century, and has most careful corrections by the same scribe, only to be distinguished by the colour of the ink. Unfortunately the original text has usually been most carefully erased. The MS. begins with a table of contents. It does not, however, mark the parts of the chapters, although these are accurately referred to, both elsewhere in the text and in the conclusions of Dictio III, Cap. ii. It is the best MS. of its group, perhaps the best of all the MSS. Its close connexion with the original text of MS. L is obvious, and Professor Scholz thinks[2] that it may be a fair copy of L. Without denying this possibility, I think it is truer to say that L was probably used in correcting it. Some few corrections in a later hand are negligible. The scribe makes his protest in the margin of Dict. I, Cap. xix: "Pulcra licet verba, caveas. Latet anguis in herba."

(L) Vatican MS. 3974. Parchment. Two columns. Fos. 1–124. Dated Easter 1401. It belonged to Peter of Prato, Provincial Minister of the Friars Minor. Its original text is close to that of Q as corrected, but Q has words which it misses out; but it in turn has been corrected in the early fifteenth century by another hand from another MS. These corrections do not appear in Q. What I was able to examine of the text seemed to place it as a little inferior to Q. It has a table of contents at the end, and omits to divide or number the parts of the chapters.

(R) Gonville and Caius College, Cambridge, MS. 577 (511). Parchment. Fos. 1–144. One column to the page. A prettily written

[1] *Op. cit.* [2] *Op. cit.*, p. 505.

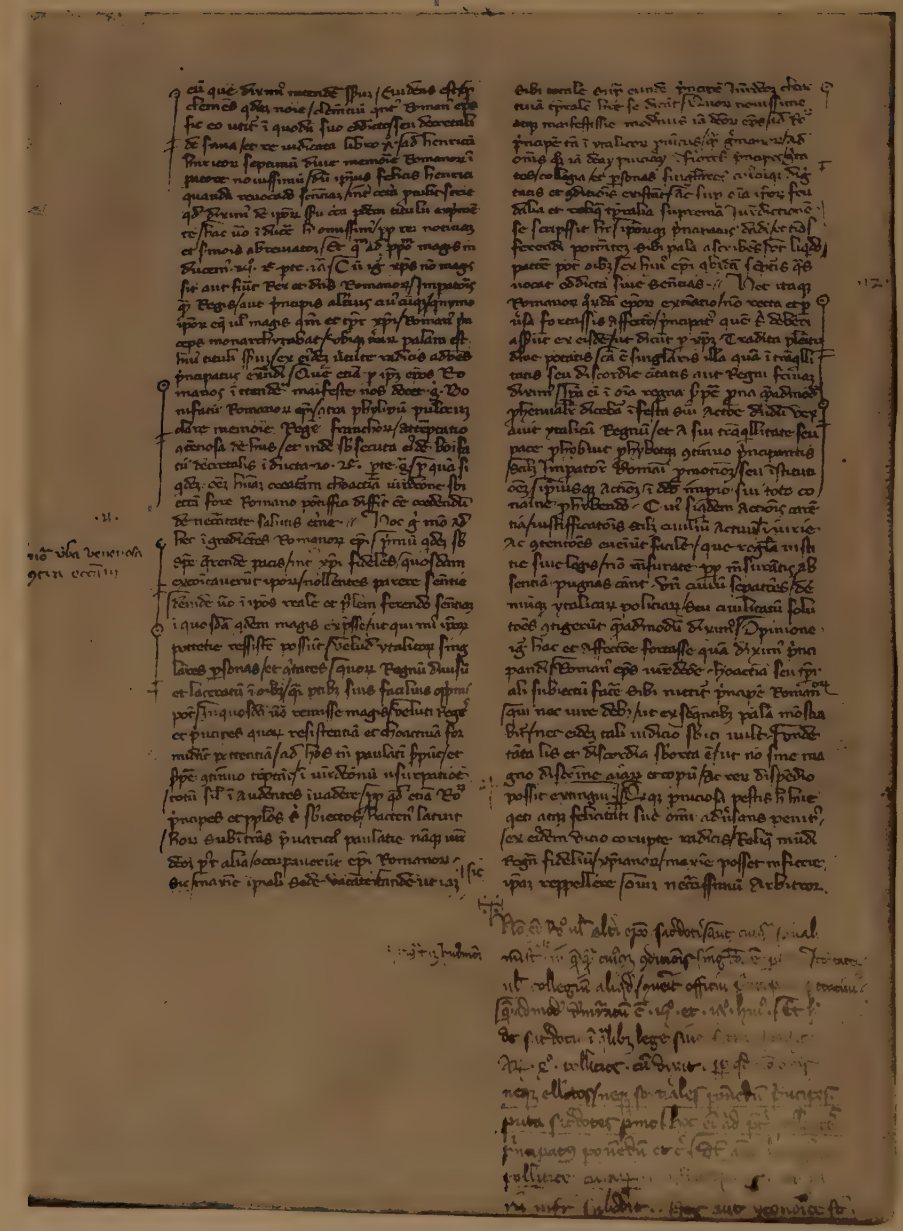

MS. Tortosa 141, fo. 22*r*.

MS., mid fifteenth century. It is a careless copy from Q, and has no independent value. Table of contents at the beginning.

(O) British Museum, MS. Royal X. A. XV. Parchment. Fos. 3–93. One column to the page. Written in an ugly cursive, early fifteenth century (?). The text is pretty closely allied to Q, but is very careless, and perhaps the scribe purposely reduces passages to nonsense. It has no table of contents. For the text it is useless, but it has the interest of once belonging to Thomas Gascoygne (*ob.* 1458), who has written annotations[1].

(B) Bibliothèque Nationale, MS. Lat. 15869. Paper. Fos. 1–68. First fo. lost. Two columns. Written in small cursive, later fourteenth century. A poor text with many omissions. From the Sorbonne.

(F) Bibliothèque Nationale, MS. Lat. 1778. Parchment. Fos. 194–262. Two columns. Late fourteenth century. Allied to B; a poor text. Table of contents at the beginning.

(K) Vienna, Hofbibliothek. MS. 5369. Paper. Fos. 1–201. One column to the page. Cursive, circa 1400. A poor text. Table of contents at the beginning.

(E) Bibliothèque Nationale. MS. Lat. 14620. Parchment. Fos. 3–137. Two columns. A handsome manuscript, with a fine miniature on fo. 3, fifteenth century. Represents a collation from two texts, one resembling C, the other resembling B and F. Possibly, as K. Müller thought, copied from D, which has a very similar composite text. Belonged to Abbey of St Victor.

(T) Tortosa Cathedral Chapter, MS. 141[2]. Parchment. Fos. 1–99. Two columns. First four fos. bookhand, remainder charterhand (? French), first half of fourteenth century. The original text is fairly good, related to L and Q, but like G etc. it omits the passage on the doges of Venice. It has marked peculiarities of spelling, doubling the letters properly single: thus *penna* (*pena*), *subdditi* (*subditi*), *confferens* (*conferens*), *pattenter* (*patenter*), *molle* (*mole*), *leddet* (*ledet*), *votto* (*voto*). In proper names hard "c" is de-

[1] See further Scholz, *Unbekannte kirchenpolitische Streitschriften aus der Zeit Ludwigs des Bayern*, I. 177.

[2] See H. Denifle and É. Chatellain, *Inventarium Codicum manuscriptorum Capituli Dertusensis* (Revue des Bibliothèques, 1896), p. 28.

noted (as often elsewhere) by "ch," as *Chorrinci* (*Corinthi*), *Anchona* (*Ancona*). In the *Conclusiones* of Dict. III, Chap. ii, it omits almost all the cross-references, leaving however spaces for their insertion. It is one of the three MSS. which contain the dating verses at the end. The relation of the original text to the corrections will be discussed under the "German group." It has no table of contents.

(β) The Second Subdivision.

(G) Auxerre, Bibliothèque de la Ville, MS. 19. Parchment. Fos. 1–110. One column to the page, late fourteenth-century hands, which seem to change some four times. The folios (between fo. 107 and fo. 108) containing from Dict. II, Cap. xxix, Pt. 4 "Quod si tamen" (p. 472, l. 2) to Cap. xxx, Pt. 1 "Ad earum" (p. 480, l. 9) have been lost. The MS. begins with "Desiderabilis" omitting "Omni quippe regno," and ends with "precludetur ingressus" in the middle of a page without a stop, evidently never completed. It seems to me the ancestor of the other mutilated MSS. Unlike any other wholly French MS., it marks and numbers the parts of the chapters throughout, but this numeration does not altogether agree with that in the best German MSS. It has no table of contents. It seems to be a good copy of an indifferent original. Here and there the text is disguised by a later corrector.

(C) Bibliothèque Nationale, MS. Lat. 14503. Parchment. Fos. 24–143. Two columns. Early fifteenth century. Begins and ends as G. Only occasionally gives the number of a part of a chapter, but usually marks the part as a paragraph. It was corrected in the early sixteenth (?) century, generally for the better, but this somewhat disguises its real affinities. It has no table of contents, but the corrector has invented titles for the earlier chapters. Belonged to the Abbey of St Victor.

(A) Bibliothèque Nationale, MS. Lat. 15690. Parchment. Fos. 18–106. Two columns. Early fifteenth century. It ends as G, but inserts as a correction the beginning words, "Omni quippe regno." It is very closely related to C, and one must be a copy of the other. On the whole, K. Müller's opinion that C is the original seems best. The text is inferior to G. It has no table of contents. Belonged to the Sorbonne.

(D) Bibliothèque Nationale, MS. Lat. 14619. Paper. Fos.

4–121. Two columns, fifteenth century. The original scribe copied a text of the G type, very possibly C. A corrector then went through it supplying omissions, including "Omni quippe regno" and the last two chapters of Dictio III, the text used resembling B and F; the result is very like E. The corrector added a table of contents. Belonged to the Abbey of St Victor.

(U) Bruges, Bibliothèque Publique, MS. 557. Parchment. Fos. 1–84. Two columns. Written in charter hand, fourteenth century. It begins and ends as G, of which it seems to be a copy; and like G marks and numbers the parts of the chapters, and has no table of contents. The text is good of its class and represents G without later corrections. Belonged to the Abbey of Dun.

(N) Turin, Reale Biblioteca, MS. 121. Parchment. Fos. 1–124. Two columns. About the beginning of the fifteenth century. It appears to be a careless copy of a collateral relative of G, corrected after a not very good MS. of the first French subdivision. It began originally "Omni civitati desiderabilis"; and the corrector inserted "quippe regno vel" after "Omni." It contains the last two chapters of Dictio III. At the end of the *Defensor Pacis* one of the original copyists has added an abstract of the first eight chapters. Then after other contents, at the end of the MS. a corrector copies a table of contents of the *Defensor*. As different views have been formed as to its copyists and correctors[1], the relevant notes must be transcribed:

fo. 28 *r.* col. 2; in margin at end of Dict. I: "Correcta per fratrem Philippum de Othey, priorem S. Jacobi Leodiensis, anno domini M° CCCC° XX°."

fo. 124 *v.*; at end of Dictio III: "Explicit liber iste perutilis plurimum et secretus. Nota quod ea que sequuntur non habebantur in libro magistri Gerardi Rondellij canonici S. Lamberti" (another hand annotates the text: "protestacio sed venenosa").

Last folio: "presentem librum...ego Jacobus eere (? cere) in vtroque jure licentiatus vendidi venerabili et religioso domino priori monasterii sancti Jacobi Leodiensis ad opera ipsius monasterii; et pro ipso ideo hoc anno domini M° CCC°C XI°X. Ego sum Philippus de Othey. Emi hunc librum viii coronis Francie."

[1] See Sullivan, *op. cit.*, p. 298; Scholz, *op. cit.*, p. 506; and E. Ruffini Avondo, *Il "Defensor Pacis" di Marsilio da Padova*, *Rivista Storica Italiana*, Vol. XLI (1924), p. 127, note 57.

ibid. after the index of the MS.: "Nota, Que sequuntur inveni scripta de manu magistri Goffini de Momalia et hic scripsi ad roborationem huius libri.

De Marcilio de Padua quod ipsum vidistis, gaudeo. Est enim liber mirabiliter bene fundatus. Et fuit homo multum tritus in doctrina aristotilica et etiam in theologica et usque ad radicem resolutus quicumque ipsum fecit. Hec Johannes de Gurgicourt[1] (*above line*, Gersonno) cancellarius Parisiensis.

Per copiam transcriptus et completus fuit liber Marcili de Padua (*above line*, non iste sed unus alius) per me Goffinum de Momalia canonicum ecclesie sancti Dyonisii Leodyensis anno domini a nativitate M° CCCC° XVI°, de quo libro secundum parvitatem ingenioli mei testor et dico quemadmodum librorum quondam apotheca magister Johannes de Gingicourt[1] seu de Gersonno cancellarius Parisiensis, de quo supra immediate. Et tempore transcriptionis predicte celebrabatur generale concilium Constatinense sub principe gloriosissimo domino Sigismundo rege Romanorum, in quo concilio papa Johannes XXIII appellatus fuit eiectus Gregoriusque XII cessit, et Benedictus XIII egit quemadmodum in alio libro super hiis conscripto manu propria plenius habetur. Studens siue lector huius operis pro me et pro etiam conditore M. de Padua Altissimum deprecetur."

ibid. after the index of the *Defensor*: "Nota. Quod iste Johannes de Gersonno cancellarius Parisiensis est qui pro nobis sententiavit Parisiis, an in secreto canonis in illa oratione que ponitur post paternoster liceat dici utroque Jacobo atque Johanne. Quere in repertorio librorum nostrorum. Magister G. Rondellij."

I infer from these notes that the main body of the corrections in the MS. are by Prior Philip de Othey of St Jacques of Liége in 1420, that he took these readings from a MS. lent him by Gerard Rondelly, canon of St Lambert of Liége, and that Rondelly's MS. (itself not a good one) was written in 1416 by Goffinus de Momalia, canon of St Denis of Liége.

The great carelessness and many errors of most of these "French" MSS., due partly to the extreme dislike of orthodox scribes for the heretical matter they were copying, makes a genea-

[1] There seems to be a confusion here between the famous Gerson and the Franciscan John de Guignicourt, also chancellor of Paris.

logical tree a dubious matter. It is evident that a very good MS. was still extant c. 1400 for L and Q to be copied from: one may surmise it was in Franciscan hands. From it the less correct MSS. of this group evidently also descend. A second early but less accurate MS. seems to be the ancestor of the second group; but the inferiority of this type makes even the careful G and U practically only useful as confirmations of L and Q, showing their readings to go back to before the division of the groups. In an inferior degree this is also the sole use of B and F. Subject to the reservation made above, I should arrange the class as follows, hypothetical MSS being denoted by Greek letters.

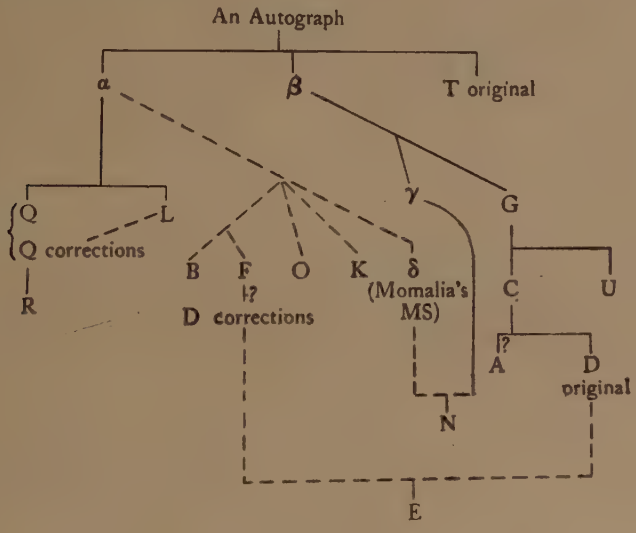

II. The German Group.

(T) Tortosa Cathedral Chapter, MS. 141, as corrected. For a description of the MS. in its first form see under the French Group, Subdivision (*a*). It is remarkable for a number of mainly contemporary corrections, some in the margin, some over erasures in the text, which both perfect the text as a "French" MS. and result in converting the MS. from a "French" to a "German" form. The question is complicated by the fact that more than one hand

is at work in this correcting; and the solution is rendered more difficult by my having examined only a photograph and not the MS. itself. Some four varieties of hands can be distinguished, which, however, do not necessarily proceed from as many different annotators. First, beside occasional additions clearly put in by the original scribe as he wrote the text, there are a certain number of additions in a hand, 2*a*, such as "confessum est" on p. 12, which all render the text a more correct "French" one; this hand may well be the original scribe writing less formally. Secondly, and more important, comes the chief annotator, 2*b*; he uses some variety of letter-forms, which may be explained by his having the MS. long by him and turning to it again and again, but yet certain peculiarities usually re-appear, such as looped "b" and "l," the ink frequently running and filling the loop[1]. His spelling shows the peculiarities of the original scribe. This annotator not only made the text extremely correct and much nearer to Q as a "French" MS., but also made almost all the additions and changes (mere cancellations cannot well be identified) which change the MS. into a "German" one. He also added the numbers of the parts, whose position he shifts to make room for his marginal additions; and he seems to have underlined the quotations, for where in Dictio II (pp. 444–85) he practically ceases to work on the text the underlining ceases too. One of his additions (pp. 248–9), which did not get into the *Editio Princeps*, shows that he or his original was at work in 1329–30, for it clearly refers to John XXII's Bull *Quia vir reprobus* issued 16 November 1329. A third (?) hand, 2*c*, makes occasional appearances, as in the addition to D. II, C. iv, P. 11, cited above (p. xxviii) and in a correction to D. II, C. vi, P. 12 (see below, p. 170, note *c*); but this seems to me 2*b* working with a fresh pen. A fourth, clumsy hand, 2*d*, with a liking for a heavily cusped "*r*," is also visible ("patrum," p. 24; p. 98, note *k*; 153, note *i*; 189, note *h*; 190, note *l*; 442, note *a*; etc.), but his corrections are chiefly the inser-

[1] Clear examples of 2*b* are on fo. 5 *v*. (p. 21); fo. 22 *r*. (plate 1, pp. 108–9), where a neat old hand makes a further correction, perhaps the same hand aged; fo. 26 *r*. (plate 2, p. 131); fo. 29 *r*. (p. 146 note *g*); fo. 34 *r*. (p. 173 note *l*); fo. 48 *r*. (pp. 248–9); fo. 57 *v*. (p. 293 note *e*); fo. 71 *v*. (p. 363 note *a*); fo. 77 *v*. (p. 392 note *a*); fo. 87 *v*. (p. 438 note *l*). I should, however, be disposed to claim for 2*b* a considerable variety of handwriting according as he wrote in confined or ample space, varying too after intervals of time.

MS. Tortosa 141, fo. 48*r*.

tion of omitted passages, and, when novelties, did not get into the text of the "German" class as a whole.

The MS. thus revised was, I think, undoubtedly the exemplar from which H was copied; and it is a curious fact that peculiarities by which the *Editio Princeps*, I, and J, are distinguished as a group from H, apart from individual careless errors, are mostly due to disregarding marginal corrections of T[1]. It seems to me therefore to stand very near to the author's fair copy; if its owner and chief annotator was not, as I hardly dare to conjecture, Marsilius himself, he was surely a friend, who (with perhaps an ally or subordinate) both corrected the text and inserted additions with the aid of the author's fair copy. It agrees with this theory that a MS., of French origin, should be copied by the south German scribe of H; for Marsilius and John of Jandun, as we know, fled from France to Bavaria. Curiously enough, Marsilius' ex-friend, Francis of Venice, was in 1328 accused of having brought a MS. of the *Defensor* to Marsilius in Germany. He may not have been the true culprit; but may T be the travelled MS. of the story?[2] It need not, however, on that account be the only "German" MS. which derived direct from the author's own copy, though unless the Fribourg MS. be such, I do not know of one surviving. That not all T's alterations are improvements is natural enough, if hasty thoughts of the author were jotted down on his MS. as well as considered revisions. It is a great pity that the corrector or correctors practically ceased work from the middle of Dict. II, Chap. xxviii (see below, p. 444), but are not these the most jejune parts of the *Defensor* and the least likely to interest Marsilius himself?

(H) Vienna, Hofbibliothek, MS. 464, Parchment. Fos. 1–117. Two columns. Written in two book hands (fos. 1–8, 9–117) about the mid fourteenth century. Its origin is evidently in South

[1] See *e.g.* p. 185 note *f*. This not being an addition, but merely the supplying of an omission, is specially significant. We have to suppose a twin MS to T, with T original's defects and T's "German" additions. The natural inference is surely that T itself is the ancestor of the whole "German" group.

[2] See his examination at Avignon, Baluze, *Miscellanea*, ed. Mansi (Lucca, 1761), II. 280: "*Item, quod in recessu dicti Massilii, quando de civitate Parisiensi dicitur ad Ludovicum de Bavaria accessisse in Alamanniam, associavit eundem Massilium, et sibi libros portavit et alia, et specialiter libellum continentem errores supradictos.*" Francis denied it, "*asserens se nunquam vidisse, cognovisse, vel alias associasse aliquem praedictorum Massilii et Johannis extra civitatem Parisiensem.*"

Germany as the spellings "prespiter" for "presbyter" and the Latinizations "Ludwicus" and "Heinricus" show. A corrector has later (fifteenth century?) supplied some of its omissions. The parts are numbered. It contains the final verses, and the text is very closely allied to that of T as corrected; so closely that one must be a copy of the other. But T cannot be a copy of H, for (*a*) it contains the passages missing in H, and does not correspond to H's corrector's supplements; (*b*) it shows none of H's trivial errors, nor copies even inadvertently any of H's peculiarities of spelling. Further, one would have to suppose an almost miraculous identity of the original T with H in all those places where T is uncorrected, *i.e.* in almost the whole book, and a careful search of H by T's corrector or correctors to make at different times corrections from H's text, and that in this process H's errors were always noted and avoided. On the other hand the process is simple if H copied, not always accurately, though well on the whole, T's text as corrected. The marginal additions, with the exception of one or two chiefly of "2*d*," go into the text, including even a marginal annotation of "2*b*" (see p. 146; cf. p. 306). On two or three occasions T's peculiar spelling reappears abnormally in H: thus, p. 104, l. 14, "dottatur" (for "dotatur"); p. 117, l. 10, "Chorrinci" for "Corinthi"; as well as trivial slips: p. 117, l. 4, "fomose" for "famose"; p. 475, l. 23, "insti" for "instituere" (which H's corrector supplies); p. 462, l. 17, "usur" for "usurpat" (which H's corrector writes). Then some small mistakes of H are explicable as hasty misreadings of ill-written or miswritten forms in T; *e.g.* p. 51, l. 10, T has "foratur" for "feratur," and H has "foratur" (= "formatur"); other instances may be found on pp. 103, 136, 148, 176, 192, 245, 278, 415, 453, 464, 472, 488. The original H also leaves blanks for the cross-references in Dictio II, Chap. ii, and these are supplied from some MS. inferior to Q by the corrector. H is, however, more complete than T in having the Table of Contents on the first two folios. In the rotograph which I have, one opening, 14 *v.*–15 *r.*, seems to be misplaced and really to follow on 10 *r.*, while the real 14*v.*–15*r.* is missing. The manuscript seems to have belonged to a convent at Vienna.

(V) Fribourg, Switzerland, Franciscan Convent, MS. I only know the particulars of this MS., which I have not seen, from the

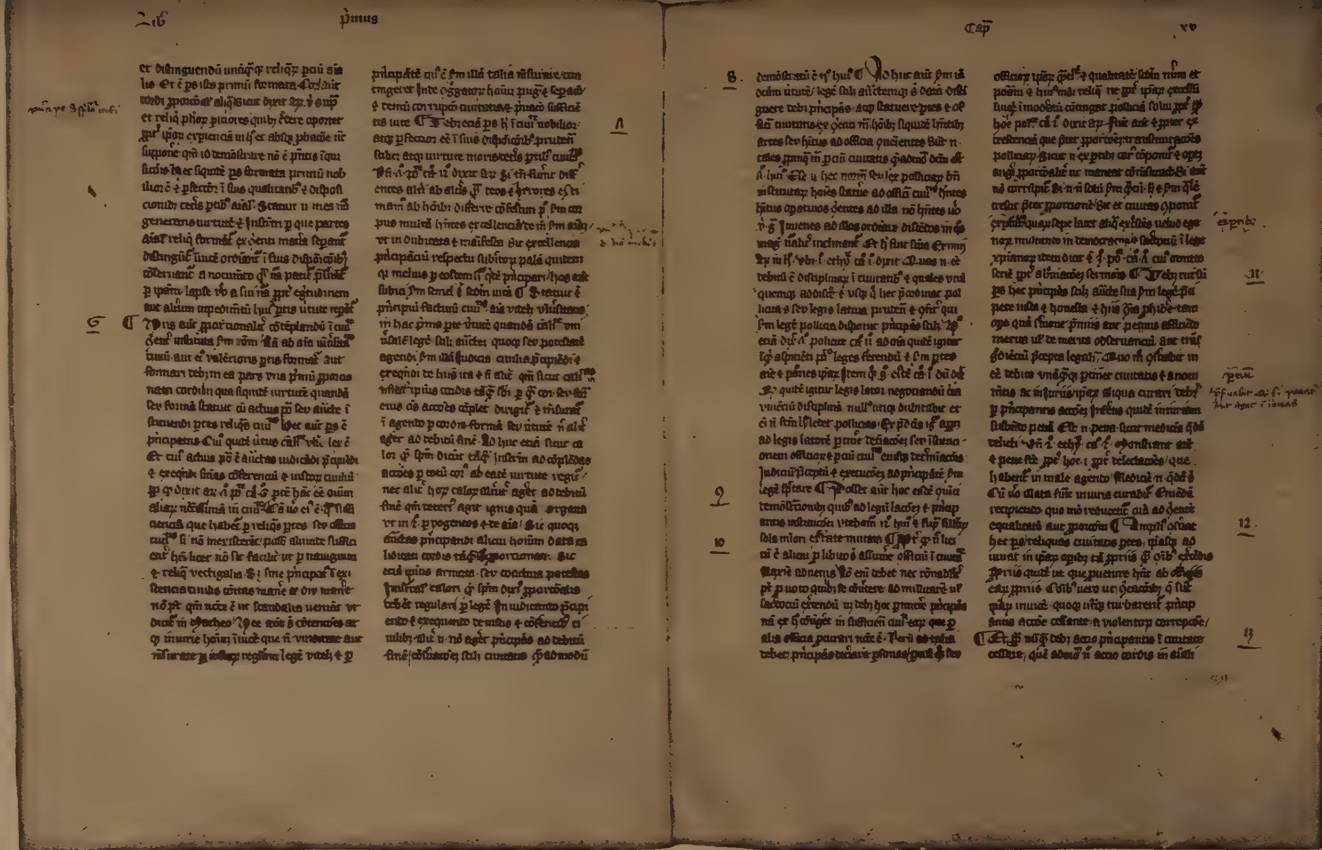

MS. Vienna, Hofbibliothek 464, fo. 19r.

article of Professor Scholz in the *Neues Archiv*[1]. He dates it at the end of the fourteenth or more probably beginning of the fifteenth century. It belonged once to the Guardian of the convent, Frederick von Amberg (*ob.* 1432), who probably brought it from Paris and who corrected it throughout. The last folio (159) is written in a later hand. It contains the first two lines of the verses, but not the last. Whether the last folio was also corrected by von Amberg does not appear. On the face of it this MS. is a near ally of T and H. It seems just possible that it may be the missing parent of the following, but of this there is as yet no evidence.

(I) Vienna, Hofbibliothek, MS. 809. Parchment. Fos. 1–122. Two columns. Written perhaps early fifteenth century. The text shows in detail much affinity to that of the *Editio Princeps*, including some interpolations, but is much more careless. Its peculiarities would be adequately accounted for, if we suppose it to be copied from the MS. from which the *Editio Princeps* was subsequently printed. I can see nothing to prevent that hypothetical MS. being transcribed from T, disregarding some of the marginal corrections; but there remains the possibility that it derives from a MS. by which T was corrected. I has the Table of Contents on its first two folios, and the cross-references in Dict. III, Chap. ii.

(J) Vienna, Hofbibliothek, MS. 4516. Paper. Fos. 1–87. One column to the page. Perhaps c. 1400. This is a sister MS. of I and the *Editio Princeps*, much more correct than I. While it is not the source of the *Editio Princeps*, it stands very near to it; and while avoiding I's mistakes it has errors of its own.

(P) Oxford, Bodleian Library, Canonici Miscellaneous MS. 188. Paper. Fos. 1–67. Two columns. Written in Italy c. 1500[2]. The text is allied to the *Editio Princeps*, but not so closely as I and J. It has the Table of Contents at the beginning. From it the *Defensor Minor* of Marsilius was published by Mr C. K. Brampton.

(*Editio Princeps*) Here may be ranged the *Editio Princeps* of Basel in 1522, which was reprinted in 1614, with but few slips, by M. Goldast, in *Monarchia S. Imperii*, Vol. II. pp. 154–312. The *Editio Princeps* evidently follows with great accuracy a good MS.

[1] Pp. 504–5.

[2] See C. K. Brampton, *Marsilius of Padua, Defensor Minor* (Birmingham, 1922), pp. 5–6.

of the German class. It is distinguished by (*a*) a few accidental omissions of words or lines, (*b*) a few non-Marsilian interpolations, bare lists of references, evidently some reader's marginal notes, (*c*) by the omission of the chapter-parts, of the cross-references to parts in Dict. III, Chap. ii, and of the Third and concluding chapter of the Third Dictio. It is possible that this last omission may be the work of the editor on account of the strongly democratic attitude taken by Marsilius in the omitted chapter.

There is a translation from the *Editio Princeps* into English by Wyllyam Marshall executed under the patronage of Thomas Cromwell, and published by R. Wyer in 1535. It is interesting both from the time of its appearance and from its omissions[1].

As to other MSS., (M), Florence, Biblioteca Laurenziana, Plut. XLIV, MS xxvi, is a fifteenth-century copy of an Italian translation, executed in 1362, of a French version; and (S), Bremen, Stadtbibliotek, MS. b. 35, is a fourteenth-century summary. I have used neither for this edition.

As a result, I should put forward the following tentative genealogy of the German MSS.; the Greek letter indicating, as with the French, a hypothetical MS.:

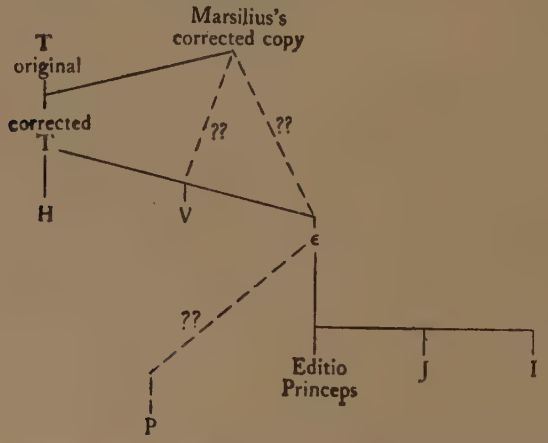

It will be seen from these descriptions of MSS. and the notes on the text what in my conception is the history of the text of the

[1] See below, the notes on pp. 33, 34, 54, 66, 75, 79, 96, 109, 222, 243, 326, 327, 342.

Defensor Pacis. The work being finished as the concluding verses state on St John Baptist's Day 1324, any changes in, or additions to, the original plan during its composition are practically concealed from us, but they may be suspected where current controversies caused excrescences[1]. A copy or copies were known in France after Marsilius's and John of Jandun's flight, and from this or these the two "French" sub-divisions were derived. The passage, which after Professor Scholz's refutation of the other arguments of Dr. H. Otto[2] remained to suggest a rehandling of this text after 1327, really points the other way[3]. There was no formal "second edition"; but the author probably annotated his own copy with small improvements or additions, one of which betrays a date as late as 1329[4]. These small changes made their way, either partly or wholly through MS. T, into the "German" class which is distinguished by them.

In forming the text I have therefore taken the "German" class as representing the revised form, and T (corrected) as its best exponent, but the "French" text, represented almost perfectly by Q, is none the less genuine, and on occasion owing to sheer carelessness in T gives the only true reading. I have therefore formed the text on the consensus of T and Q, allowing the revisions in the text, but noting as far as I was able all variants of either MS. in the notes. I have also given the variants of the *Editio Princeps*, where that was available to me in facsimile, in Dictio I, and of Goldast's reprint for Dictiones II and III. H, also, although it has no independent value, is collated in full, since its relation to T is important to prove. I have only given rare specimens of other MSS., merely to throw light on a few passages, for as a whole they are too inaccurate to give authority to the text, and L seemed to add little or nothing to Q. The variants given from I require further explanation; they are only adduced to show that the special readings of the *Editio Princeps* rested on MS. authority and were not editorial emendations. I is full of other variants, not registered here, and all

[1] See above pp. xix, xx, xxiv, and below p. 423 note 3.

[2] *Neu. Arch.* XLVI, 495 ff. Dr. Otto expounded his view in *Historisches Jahrbuch*, XLV (1925), 189 ff.

[3] See below, p. 402 note 2.

[4] See below, p. 248 note 3.

for the worse. The division and numbering of the Parts of the Chapters I have taken from H, for the photographs of T only occasionally show the numbers in the margin. The titles of the Chapters are taken from the Table of Contents in Q. From the same MS. come the cross-references in Dictio III, Chap. ii. When a variant of Q, T, H, or *Editio Princeps* and *Goldast* is not registered in the notes, it means that they agree with the text; but from time to time their agreement is expressly mentioned for the sake of clearness.

paulus hic de bello macedonico. latet anguis in herba

trilligr̃ faat. ꝓfa ucro num forma
seu disꝑsatio quemk̃ fit auctans ar
regnu. nec amplius una q̃ regnum
et auctarium ꝯ dicimus. ij. unus
ꝑter. ij. et. iij. non ſit formalem cum.
Hoc cum ꝓpium eſt ꝙdlibet. ꝙ̃
aũt agentiũ cum factiuam ꝑticu
lare poſſint ꝯ dicis. ij. unus et alius
q̃ ꝑam ucro conſequuntur manifeſtat
ur regno. Hec ucro ſunt annuum
ꝯſtans uultus et ꝯſtans q̃dꝫ mutuꝫ
ſuos. ꝙdam mutuum q̃ auxilium
atq; unanimitatem. Gentilr q̃ ſuos
ꝙdam ꝙdam et ꝯmes ꝯcordi ab or
mnes non impedita ꝑtas. ꝓpa
no quoꝫ ꝯmodos et omnium fm
ꝯuenientiam unanimiter. Et
cum tres ꝯtã comodi et ꝯtrabilia
capacitã in ꝯione ꝯſiderari q̃ ꝑtin
nus mutuum huius hũ. Quos q̃s
ꝯis aut ꝑpinqos quoscunq; ꝑa
mutiquillitatem seu disꝯdiã illi
oꝑtũ conſeruatur. Cum ig̃ amo
debita ꝓpagantis ſit ꝯis amicos
comodos et ꝑdos cã effectus et con
ſeruans ut demonſtratum eſt. ij.
unũ ꝑter. ij. et. iij. aut ipa tiquillita
tis cã factiua. Et ſi ſenſit apls in
dubie dum dic. ad thymotheũ. i.
cap. Obſecro ig̃ ꝑmum fi obſecra
ciões et ꝯpatiões et oiões qui in ſublimi
ſunt ut quietam et tiquillã uitam
agamus. Quod ũo tunus ꝓis ac
nonem ꝓte impedit. ab eo cui

tatis mutiquillitas seu disꝯdia pro
uenit tanq̃ cã factiua. Que ſi quidꝫ
uetur et modos de quibꝫ aũ. ab amo
ut dic̃ eſt. non nam erat mutuꝫ. aut
ſaciat q̃m ꝓbitas ducimus. Et ſi
mutiquillitatis seu disco die cui
tatum seu regnoꝝ. m ſolita cã ꝙdꝫ
occaſionali ſũpta ꝓ effectu a diuina
cã ꝓuectũ ꝓter ſolitam ꝯ eius am
onem mirabilr̃ q̃ ut in dictis. ꝓcauta
ſit tranquille manimus. nec aũ aut
ꝓcauendũ alt ſui ꝙs ut ꝑtis ꝓpter
ꝓtuit. Hec aũt ondum hactenus
et nunc amp̃ annuo admonen odi
tam ꝓpagantis impedimus. mirab
o regno q̃m ꝓace seu tiquillitate
ceteriq; ipam ꝓsequentibꝫ et tam dis
comodis ꝓuenit et ꝓuenit omniq; m
comodo nocebit et nocet et q̃ omis
gens nulla et nequeunt ꝓplaut.
Cunus quidem impedimenta singula
rum cauſe q̃ conſuetudinem malig
nitatis omitto. Hũ nobis a ꝓncipio
ꝓfitetam unitatem natam m
ſpe et uere dicimus. Eandem ꝓpter
eos quos diximus. ꝯ. unũ. Ex uno
tus filius una. ij. Omnia ꝑ ipsum et
ueros deus ꝑ ꝯtinuam tiligentiã
ꝓmos patrum et ꝯſeptum tot
tiũ gentis baptum reparandis
assumpſit naturam hũanã; ondũ
poſt ait. ꝓa uenus hũ factus et hũ

CAPITULA DICTIONUM

DICTIO I

CAP. PAGE

I. De intentione summaria tractandorum, et causa intentionis, et libri divisione. 1

II. De primis quaesitis in hoc libro, et distinctione ac significatorum assignatione huius dictionis *regnum*. 7

III. De origine communitatis civilis. 9

IV. De causa finali civitatis, et quaesitorum scibilium, et suarum partium distinctione in generali. 11

V. De distinctione ac assignatione partium civitatis, et ipsarum inexistentiae ac separationis necessitate, propter finem ab humana inventione assignari possibilem. 14

VI. De finali causa cuiusdam partis civilis, sacerdotalis scilicet, ex Dei traditione sive revelatione immediata, impossibili tamen humana ratione convinci. 21

VII. De reliquis speciebus causarum inexistentiae ac separationis partium civitatis, et uniuscuiusque speciei divisione per modos duos ad propositum pertinentes. 26

VIII. De generibus politiarum sive regiminum, temperato et vitiato, et suarum specierum divisione. 28

IX. De modis instituendi regalem monarchiam et perfectionis assignatione, de modis quoque instituendi reliqua regimina seu politias tam temperatas quam vitiatas. 29

X. De distinctione ac assignatione significatorum huius nominis *lex*, et ipsius propriissima et nobis intenta significatione. 36

XI. De necessitate lationis legum in propriissima significatione sumptarum; et quod nullum principantem quantumcumque studiosum aut iustum expediat absque legibus principari. 40

XII. De causa legum humanarum effectiva demonstrabili, et de ea etiam quae per demonstrationem convinci non potest; quod est legis latorem inquirere. Unde etiam apparet, quod electione sola praeter alteram confirmationem datur auctoritas ei, quod per electionem statuitur. 48

XIII. De quibusdam instantiis ad dicta in capitulo praecedenti, et ipsarum solutione, ac propositi ampliori manifestatione. 54

CAP. PAGE

XIV. De qualitatibus seu dispositionibus principantis perfecti, ut sciatur qualem oporteat esse qui ad principatum debet assumi. Unde apparet etiam conveniens materia sive subiectum humanarum legum. 61

XV. De causa factiva potioris institutionis principatus, unde apparet etiam effectiva causa reliquarum partium civitatis. 66

XVI. An magis expediat politiae monarcham quemlibet per novam electionem singillatim sumere, vel aliquem quendam solum eligere cum omni posteritate sua, quam generis successionem vocare solent. 75

XVII. De numerali unitate supremi principatus civitatis aut regni, et ipsius necessitate; unde etiam apparet unitas numeralis civitatis aut regni, et numeralis unitas singularum partium primarum sive officiorum civitatis aut regni. 89

XVIII. De principantis correptione, et propter quam causam, qualiter, et a quibus, legem transgrediens debet arceri. 96

XIX. De causis factivis tranquillitatis et intranquillitatis civitatis aut regni, et ea quae praeter solitos modos singulariter regna conturbat, et de continuatione dictionis primae ad secundam. 100

DICTIO II

I. De tribus impedimentis sive modis adversandi veritatibus in hac dictione contentis, intentione tractandorum, et modo procedendi. 111

II. De distinctione nominum sive dictionum ex quibus quaesita determinanda componuntur. 115

III. De oraculis canonicis et aliis quibusdam argumentationibus, quibus convinci videtur episcopis sive presbyteris inquantum huiusmodi principatum coactivum deberi, etiam absque legislatoris humani concessione, et Romanorum episcopo sive papae talium omnium principatuum supremum. 123

IV. De canonicis scripturis, Christi mandatis vel consiliis et exemplis, et sanctorum ac approbatorum doctorum Evangelicae Legis expositorum. Quibus demonstratur evidenter, Romanum, aut quemvis episcopum sive presbyterum, vel clericum omnem virtute verborum Scripturae nullum coactivum principatum seu iurisdictionem contentiosam, nedum supremum omnium supra quemquam clericum aut laicum, sibi

CAP. PAGE

vendicare vel ascribere posse; et quod Christi consilio et exemplo, praesertim in communitatibus fidelium, talem principatum, si eisdem offeratur aut conferatur per auctoritatem eius habentem, debeant recusare; rursumque quod omnes episcopi, et indifferenter vocati nunc clerici, subesse debeant coactivo iudicio sive principatui dominantis auctoritate legislatoris humani, praesertim fidelis. 128

V. De canonicis apostolorum oraculis et expositionibus sanctorum atque doctorum, quibus aperte convincitur idem quod ex capitulo praecedenti. 143

VI. De auctoritate clavium sacerdotalium, et qualem in excommunicando sacerdos aut episcopus habeat potestatem. 159

VII. De dictis in capitulo praecedenti summarie ac ipsorum declaratione et confirmatione. 174

VIII. De divisione actuum humanorum, et qualiter referantur ad humanam legem et iudicem saeculi huius. 178

IX. De humanorum actuum relatione ad Legem Divinam et iudicem alterius saeculi, Christum videlicet, qualiter etiam ad doctorem legis eiusdem, episcopum sive sacerdotem, in hoc saeculo comparentur. 186

X. De coactivo haereticorum iudice, cuius videlicet sit ipsos iudicare in hoc saeculo, arcere, ac poenas reales aut personales illis infligere, exigere, et cui debeant applicari. 197

XI. De quibusdam signis, testimoniis, et exemplis tam ex canonica quam humana scriptura, quibus ostenditur verum esse quod determinatum est IV huius, et V, VIII, IX, et X eius circa statum episcoporum et generaliter sacerdotum. Et cur Christus ipsorum statum, paupertatis scilicet, a statu principantium separavit. 206

XII. De distinctione quarundam dictionum necessaria propter determinationem quaesitorum circa statum paupertatis supremae. 213

XIII. De statu iam dictae paupertatis, quem evangelicam perfectionem dicere solent, et quod hunc Christus et ipsius apostoli servaverunt. 222

XIV. De quibusdam instantiis ad determinata in capitulo praecedenti et ipsarum solutionibus ac confirmatione dictorum in eodem capitulo. 243

CAP. PAGE

XV. De sacerdotalis officii per essentialem ac accidentalem, separabilem et inseparabilem auctoritatem divisione, et quod in essentiali dignitate quicumque presbyter episcopo non sit inferior, sed in accidentali tantummodo. 263

XVI. De apostolorum aequalitate in officio sive dignitate quacumque, per Christum illis immediate collata. Unde probatur quod de successorum omnium aequalitate dictum est capitulo praecedenti, et qualiter episcopi omnes indifferenter successores sint apostoli cuiuscumque. 273

XVII. De auctoritate instituendi episcopos et alios curatos ac reliquos ecclesiae ministros quantum ad utramque dignitatem sive officium, separabilem sive inseparabilem. 288

XVIII. De origine ac statu primo ecclesiae Christianae, et unde Romanus episcopus et ecclesia praedictam auctoritatem ac super ceteros sibi quendam primatum assumpsit. 304

XIX. De praevio quodam propter determinationem auctoritatis et primatus iam dicti, cui videlicet dicto vel scripto veritatis sit praestanda credulitas atque confessio de necessitate salutis aeternae. 312

XX. Cuius sit vel fuerit auctoritas diffiniendi seu determinandi dubias Scripturae Sacrae sententias. 318

XXI. Cuius sit vel fuerit hactenus auctoritas coactiva congregandi generale concilium sacerdotum et episcoporum ac reliquorum fidelium; cuiusve sit auctoritas in ipso aliquid statuendi quod fideles obliget ad poenam aut culpam pro statu praesentis saeculi vel venturi; et cuius rursum sit in hoc saeculo statutorum aut diffinitorum in generali concilio quemlibet transgressorem arcere. Amplius quod nullus episcopus aut sacerdos excommunicare potest principem aut populum interdicere quemquam; nec ecclesiastica temporalia, beneficia vel decimas, aut disciplinarum cuiquam conferre licentias; nec officia civilia quaequam, nisi iuxta generalis concilii aut humani legislatoris vel utriusque determinationem atque concessionem. 327

XXII. Qualiter Romanus episcopus et ipsius ecclesia sit ceterarum caput et principalior; et propter quam auctoritatem hoc illis conveniat. 342

XXIII. De modis plenitudinis potestatis, et secundum quem modum et ordinem hos sibi assumpserit Romanus episcopus, et summarie qualiter hiis usus sit et utatur. 359

CAP. PAGE

XXIV. Qualiter in speciali Romanus episcopus usus sit assumpto primatu et plenitudine potestatis infra ecclesiasticos limites sive sacerdotalem iconomiam. 368

XXV. Qualiter in speciali praedictis sit usus Romanus episcopus extra ecclesiasticos limites ad laicos sive civilia. 380

XXVI. Qualiter eisdem specialius ad principem et Romanum imperium. 397

XXVII. De quibusdam instantiis ad determinata in XV huius et in reliquis capitulis consequenter. 423

XXVIII. De responsionibus ad praedictas instantias. 432

XXIX. De solutione instantiarum ex Scriptura inductarum III huius ad ostendendum iurisdictionem coactivam episcopis et supremam Romano episcopo inquantum huiusmodi convenire. 469

XXX. De solutione rationum eodem III ad idem etiam inductarum, et imperii Romani ac alterius cuiuslibet principatus translatione, quantum secundum rectam rationem fieri debet et potest. 480

DICTIO III

I. De rememoratione principaliter intentorum et determinatorum dictione I et II, et dictorum cum dicendis consequentia quadam. 492

II. De conclusionum quarundam explicita illatione ad determinata in prioribus dictionibus de necessitate sequentium. Quarum attentione facilius assequi possunt principantes et subditi finem per hunc librum intentum. 493

III. De titulo huius libri. 500

MS. Auxerre, Bibliothèque de la Ville 19, fo. 3r.

MARSILII DE MAINARDINIS DE PADUA

DEFENSOR PACIS

DICTIO I

CAPITULUM I

De intentione summaria tractandorum, et causa intentionis, et libri divisione.

OMNI quippe *regno*[a] *desiderabilis debet esse tranquillitas, in qua et populi proficiunt, et utilitas gentium custoditur. Haec est enim bonarum artium decora mater*[b]. *Haec mortalium genus reparabili successione multiplicans, facultates protendit, mores excolit*[c]. *Et tantarum rerum ignarus agnoscitur, qui eam minime quaesisse sentitur*[1]. Cassiodorus in prima suarum epistolarum, hac serie iam praemissa, tranquillitatis seu pacis civilium regiminum commoditates et fructus expressit, ut per hos tamquam optimos, humanum optimum, eius vitae scilicet sufficientiam explicans, quam sine pace ac tranquillitate nemo consequi potest, ad pacem habendam invicem et hinc tranquillitatem voluntates hominum excitaret. In quo beati Iob sententiae pronunciavit conformiter, ubi XXII° sui capitulo dixit: *Habeto pacem, et per hanc habebis fructus optimos*[2][d]. Hanc siquidem propterea CHRISTUS, Dei filius, sui novi[e] natalis signum et nun-

[a] C, G, U, *om.* Omni quippe regno; N, Omni (quippe regno vel, *inserted*) ciuitati. [b] N, bonarum arcium mater; G, U, bonarum arcium bona mater; C, A, bona arcium mater. [c] Q, L, A, C, G, N, K, H *orig.*, I, J, *etc.*, extollit; T, excollit; H *corr.*, P, excolit. *Marsilius probably wrote* extollit. [d] *After* optimos *a corrector of* L *inserts in the margin, and* G, C, N, A, U, *and* E, *with slight variations, in the text, the following*: Unde Augustinus, XIX De Civitate Dei, capitulo 11°: Tantum est enim pacis bonum, ut etiam in rebus terrenis atque mortalibus nihil gratius soleat audiri, nihil desiderabilius concupisci, nihil postremo possit melius inveniri. [e] T, noui sui; H, nouum sui.

---

[1] Cassiodorus, *Variae*, I. 1. (MGH. *Auct. ant.* XII, p. 10.) [2] Job xxii. 21. The quotation from St Augustine, though apt, is hardly likely to be due to Marsilius, who prefers to use him, when he does, to support a less platitudinous argument.

ciam[a] fore decrevit, dum militiae caelestis oraculo in eodem voluit decantari: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis*[1]. Propter hoc etiam idem suis[b] discipulis pacem optabat persaepe. Unde Iohannes: *Venit Iesus et stetit in medio discipulorum*[c] *et dixit, Pax vobis*[2]. De pacis invicem observatione monens eosdem, dixit in Marco: *Pacem habete inter vos*[3]. Nec solum hanc invicem ipsos habere, verum eandem aliis optare docebat, unde Matthaeus: *Intrantes autem*[d] *in domum, salutate eam dicentes, Pax huic domui*[4]. Haec rursum fuit hereditas, quam sibi passionis et mortis instante tempore suis discipulis testamento reliquit, dum Iohannis XIV[o e] dixit: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*[5]. Cuius instar tamquam veri heredes et ipsius imitatores Apostoli hanc optaverunt, quibus per ipsorum epistolas evangelica documenta et monita dirigebant, cognoscentes fructus pacis optimos fore, quemadmodum ex Iob inductum est et per Cassiodorum amplius explicatum.

2. Verum quia contraria per se factiva sunt contrariorum, ex opposita tranquillitati discordia provenient civili regimini seu regno cuilibet fructus et incommoda pessima, ut videre satis[f] est, et[g] quasi omnibus[h] inoccultum, ab Italico regno. Dum enim ipsius incolae convixerunt pacifice, fructus pacis enumeratos pridem suaviter perceperunt, ex hiis et in hiis proficientes in tantum ut universam habitabilem eorum ditioni subdiderint. Inter ipsos vero discordia seu lite suborta, laboribus et incommodis multimodis vexatum est regnum ipsorum, et alienarum atque invisarum gentium subivit imperium. Sicque etiam[i] rursum propter litem laceratum est undique, quasi solutum, quod occupare volenti et utcumque[k] potenti facilis cuilibet ad ipsum iam patet ingressus, nulla siquidem tali eventu admiratione digno, quoniam[l] (in hiis quae de Iugurtha[m]) teste Salustio: *Concordia parvae res crescunt, discordia vero maximae*

[a] Q, R, *and* L (?), inicium. [b] L, Q, G, *etc.*, *omit* suis; T, H, I, J, N, *and Ed. Prin. insert.* [c] *Ed. Prin. adds* suorum; MSS *omit.* [d] *Ed. Prin.*, T, H, I, J, P, autem; Q *etc. omit.* [e] MSS, 14°; *Ed. Prin.*, IX. [f] *Ed. Prin.*, T, H, P, sat. [g] T, etiam. [h] *Ed. Prin.*, I, J, cuilibet. [i] H *omits.* [k] *Ed. Prin.*, T, I, J, K, O, utcumque; Q, H, *etc.*, utrumque; *alii alia.* [l] T, H, nam. [m] Q, T, H, *etc.*, Iugurta; *Ed. Prin.*, I, G, *etc.*, Catilina.

---

[1] St Luke, ii. 14. [2] St John, xx. 19. [3] St Mark, ix. 50.
[4] St Matthew, x. 12. [5] St John, xiv. 27.

dilabuntur[1]. Ob quam quidem in erroris seducti devium, vita sufficienti privantur indigenae, pro quiete quaesita labores graviores, pro libertate vero dura iuga tyrannidum continuo subeuntes, sicque demum ceteris viventibus civiliter infeliciores effecti, ut ipsorum patronymicum nomen, gloriam et immunitatem invocantibus praebere solitum, in passionem ignominiae[a] a reliquis nationibus exprobretur eisdem[2].

3. In has ergo miseri praecipites feruntur tenebras propter discordiam seu litem ipsorum invicem, quae, velut animalis aegritudo, sic prava civilis regiminis dispositio fore dignoscitur. Cuius quidem etsi causae primitivae sint plures et coniunctae non paucae, quas solitis modis evenire possibiles, philosophorum eximius in *Civili Scientia* omnes fere[b] descripsit[3]; est tamen extra illas una quaedam singularis et occulta valde, qua Romanum imperium dudum laboravit, laboratque continuo, vehementer contagiosa, nil minus et prona serpere in reliquas omnes civilitates[c] et regna, ipsorumque iam plurima sui aviditate temptavit invadere. Hanc siquidem eiusque ortum et speciem nec Aristoteles, aut philosophorum alter sui temporis vel prioris, conspicere potuit. Est enim haec et fuit opinio perversa quaedam in posteris explicanda nobis, occasionaliter autem sumpta, ex effectu mirabili post Aristotelis tempora dudum a suprema causa producto praeter inferioris naturae possibilitatem et causarum solitam actionem in rebus. Haec nempe sophistica, honesti atque conferentis faciem gerens, hominum generi[d] perniciosa prorsus existit, omnique civilitati[e] ac patriae, si non prohibeatur, nocumentum tandem importabile paritura.

4. Sunt igitur, ut diximus, pacis seu tranquillitatis fructus optimi, oppositae vero litis importabilia nocumenta, propter quod pacem optare, non habentes quaerere, quaesitam servare, litemque oppositam omni conamine repellere debemus. Ad ea quoque singuli fratres, eoque magis collegia et communitates se invicem iuvare tenentur, tam supernae caritatis affectu, quam vinculo sive iure

[a] Q, T, H, ignomine; *Ed. Prin.*, I, ignominiae. [b] H, vere. [c] H *orig.*, scibilitates; *corr.*, *as text*. [d] Q, graui. [e] H *orig.*, scibilitati; *corr.*, *as text*.

[1] Sallust, *Jugurtha*, x. 6. [2] In this passage Marsilius cannot avoid bursting out with his real political reasons for detesting the Papacy, viz. that he considered it responsible for the disunion, civil wars, and foreign invasions of Italy. In this he is an exact precursor of a famous opinion of Machiavelli (*Discorsi sopra la prima deca di T. Livio*, I. 12). [3] *Politics*, Bk. VIII.

societatis humanae. Quod etiam Plato nos admonet, teste Tullio *De Officiis*, libro primo cum[a] dixit: *Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vendicat, partem amici.* Cuius sententiae subdit Tullius consequenter: *Atque, ut Stoicis placet, quae in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa generatos esse. In hoc naturam ducem sequi debemus, communes utilitates in medium afferre*[1]. Quodque communis utilitas non parva foret, quinimo necessitas, iam dictae singularis causae litium, regnis atque communitatibus omnibus nocumenta non parva minantis, reserare sophisma, curam vigilem diligentemque operam huic praebere tenetur quilibet, commune volens et potens utile cernere; hoc enim immanifesto, nequaquam pestis haec evitari[b] potest, nec ipsius perniciosus effectus a regnis seu civilitatibus[c] resecari perfecte.

5. Non debet autem curam hanc negligere quispiam timore aut segnitie vel[d] quovis alio malignitatis spiritu. Nam II *ad Timotheum* 1°, *Non dedit nobis Deus timoris spiritum sed virtutis et dilectionis:* virtutis inquam et dilectionis propalandae veritatis, unde subdit ibidem Apostolus: *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri*[e][2]; hoc autem fuit testimonium veritatis[f], ad quod perhibendum Christus se venisse dixit in mundum, dum Iohannis XVIII° inquit: *Ego in*[g] *hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati*[3]; ducenti scilicet humanum genus ad salutem aeternam. Ipsius ergo instar, docendae veritati[h], qua civilium[i] regiminum iam dicta pestis cessari valeat ab humano maxime Christicolarum genere, veritati inquam ad salutem civilis vitae ducenti, ad aeternam quoque proficienti non parum, is[k] magis obligatur intendere, cui gratiarum Dator harum rerum intelligentiam amplius inspiravit, graviterque velut ingratus hoc[l] sciens et potens peccat omittens, teste Iacobo suae canonicae capitulo IV° cum dixit: *Scienti bonum facere et non facienti, peccatum est illi*[4]. Non aliter enim nequitia haec humani generis communis hostis succidetur perfecte, nec perniciosi, quos hactenus produxit, fructus

[a] *Ed. Prin.*, libro qui; H, secundo cum. [b] H, euitare. [c] H *orig.*, scibilitatibus; *corr.*, *as text.* [d] *Ed. Prin.*, I, vel segnitie aut. [e] Q, T *orig.*, *etc.*, *add* Ihesu Christi. [f] T, H, *omit.* [g] *Ed. Prin.*, ad. [h] H, veritatis. [i] H *orig.*, scibilium; *corr.*, *as text.* [k] *Ed. Prin.*, T, I, J, P, B, is; Q, hiis; H, his. [l] Q, hec.

[1] Cicero, *De Officiis*, I. 7. [2] St Paul, *II Timothy*, i. 7–8. [3] St John, xviii. 37. [4] St James, iv. 17.

arescent, nisi suae causae sive radicis primum pandatur et arguatur iniquitas, hac namque via, non alia, tute ingredi potest principantium[a] coactiva potestas ad huius malitiae patronos improbos et defensores pertinaces finaliter expugnandos.

6. Praemissis itaque Christi, sanctorum, atque philosophorum monitis attendens et obsequens, Antenorides[1] ego quidam[b] ex intelligentiae rerum harum si qua mihi gratia credita est, spiritu quoque confidentiae ministrato desursum (a quo teste Iacobo suae canonicae primo capitulo[c]: *Omne datum optimum et omne donum perfectum, desursum descendens est a patre luminum*[2]); propter Dantis reverentiam, propalandae veritatis amorem, patriae ac fratrum caritatis fervorem, oppressorum siquidem misericordiam et reservationem, opprimentium vero ab erroris devio revocationem, eaque permittentium, hiis[d] tamen obviare debentium atque potentium, excitationem; in te quoque respiciens singulariter[e] tamquam Dei ministrum huic operi finem daturum, quem extrinsecus optat inesse, inclitissime Ludovice, Romanorum Imperator[3], cui sanguinis antiquo speciali quasi quodam iure, nec minus singulari heroica tua indole ac praeclara virtute insitus et firmatus est amor haereses extirpare, catholicam veritatem omnemque aliam studiosam disciplinam extollere atque servare, vitia caedere, studia propagare virtutum, lites extinguere, pacem seu tranquillitatem ubique diffundere ac nutrire; sequentium sententiarum summas, post tempus diligentis et intentae perscrutationis, scripturae mandavi, ex ipsis[f] arbitrans iuvamentum quoddam[g] evenire posse tuae vigili maiestati, praescriptis lapsibus atque contingentibus aliis reliquisque utilitatibus publicis providere curanti.

7. Est ergo propositum meum, auxiliante Deo, singularem hanc

[a] H *orig.*, principatum; H *corr.*, T, principatuum. [b] H *orig.*, quidem; *corr.*, quidam. [c] *So Ed. Prin.*, I, J; Q, H, T, *etc.*, *omit* capitulo. [d] Q, reuocare, ea permittencium hiisque tamen. [e] Q, singulare. [f] *So* Q, H, T, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, J, his (hiis). [g] Q, quidam.

---

[1] I.e. a Paduan, after Antenor the legendary founder of Padua.
[2] St James, i. 17. [3] The ascription of the title Emperor to Lewis IV before his Roman coronation is peculiar, but Marsilius was the last man to acknowledge that coronation by the Pope was indispensable for the assumption of the imperial office; and the coronation when, almost under Marsilius' auspices, it took place was anomalous. The reference to Lewis's descent probably points to his imperial ancestry.

litis causam solummodo pandere. Nam earum quae per Aristotelem assignatae fuerunt, numerum atque naturam iterare foret abundans; huius vero quam nec Aristoteles conspicere potuit, nec post ipsum qui potuerit determinationem alter assumpsit, sic volumus revelare velamen, ut a regnis seu civilitatibus omnibus deinceps facile possit excludi, exclusa vero possint securius studiosi principantes et subditi tranquille vivere, quod est desiderabile propositum in huius operis initio, necessarium debentibus civili felicitate frui, quae in hoc saeculo possibilium homini desideratorum optimum videtur et ultimum actuum humanorum.

8. Propositum itaque mihi iam dictum negotium distinguam per tres dictiones. In prima quarum demonstrabo intenta viis certis humano ingenio adinventis, constantibus ex propositionibus per-se-notis cuilibet menti non corruptae natura, consuetudine, vel affectione perversa. In secunda[a] vero, quae demonstrasse credidero, confirmabo testimoniis veritatis in aeternum fundatis, auctoritatibus quoque sanctorum illius interpretum, necnon et aliorum approbatorum doctorum fidei Christianae; ut liber iste sit stans per se, nullius egens probationis extrinsecae. Hinc etiam falsitates determinationibus meis oppositas impugnabo, et impedientia suis involutionibus adversantium sophismata reserabo. In tertia siquidem conclusiones quasdam seu perutilia documenta, civibus tam principantibus[b] quam subiectis observanda, inferam, ex praedeterminatis habentia certitudinem evidentem. Unamquamque vero harum dictionum per capitula secabo, et capitulum quodlibet dividam in certas partes plures aut pauciores secundum capituli quantitatem; eritque dictarum divisionum utilitas una, facilitas inveniendi quaesita, in quae remittentur[c] lectores huius de dictionibus et capitulis posterioribus ad priora. Ex qua sequetur voluminis abbreviatio utilitas reliqua. Cum enim continget nos in posterioribus dictis assumere veritatem aliquam, vel propter ipsam aut propter alia demonstranda, cuius probatio aut certitudo in prioribus sufficienter tradita fuerit, absque probationis nugatione remittemus lectorem ad dictionem, capitulum, et partem suae traditionis, ut sic quaesiti sui certitudinem possit faciliter reperire.

[a] Q, prima. [b] *So Ed. Prin.*, H, T, I, G, *etc.*; L, ciuilibus tam principantibus; Q, ciu*il*ibus (*ital. over erasure*) tam principatibus. [c] *So Ed. Prin.*, T, I, J, K, *etc.*; Q, in que remitteretur; H, in qua remittentur.

CAPITULUM II

De primis quaesitis in hoc libro, et distinctione ac significatorum assignatione huius dictionis regnum.

AGGREDIENTES itaque proposita, primum manifestare volumus quid sit tranquillitas et intranquillitas[a] regni vel civitatis, horum autem prius tranquillitatem, hac enim non manifesta intranquillitatem quid sit ignorare necesse est[b]. Et quoniam ambae hae[c] videntur esse dispositiones civitatis aut regni, quod ex Cassiodoro supponatur, continuo declarandum manifestabimus consequenter, quid et propter quid sit[d] regnum aut civitas, unde etiam tranquillitatis et sui oppositi descriptiones[e] apparebunt amplius.

2. Volentes itaque secundum praemissum ordinem describere tranquillitatem civitatis aut regni, ne propter nominum multiplicitatem in proposito eveniat ambiguitas, oportet non latere quod haec dictio *regnum* in una sui significatione importat pluralitatem civitatum seu provinciarum sub uno regimine contentarum; secundum quam acceptionem non differt regnum a civitate in politiae specie, sed magis secundum quantitatem. In alia vero sui acceptione significat hoc nomen *regnum* speciem quandam politiae seu regiminis temperati, quam vocat Aristoteles *monarchiam temperatam*; quo modo potest esse regnum in unica civitate sicut in pluribus, quemadmodum fuit circa ortum communitatum civilium, quasi enim ut[f] in pluribus erat rex unus in unica civitate. Tertia[g] significatio huius nominis et famosior componitur[h] ex prima et secunda[i]. Quarta vero ipsius acceptio est commune quiddam ad omnem regiminis temperati speciem, sive in unica civitate[k] sive in pluribus civitatibus, secundum quam significationem sumpsit ipsum Cassiodorus in oratione quam posuimus initium huius libri, qua etiam utemur hoc nomine in determinationibus quaesitorum.

3. Debentes itaque describere tranquillitatem et suum oppositum,

[a] Q, L, I, J, *etc.*, et intranquillitas; H, T, P, aut intranquillitas; *Ed. Prin. omits.* [b] H *omits* intranquillitatem...est, *but corrector inserts passage.* [c] *So Ed. Prin.*; Q, T, *etc.*, ambo hec; H, ambo *non* (*cancelled*) hec. [d] Q, fit. [e] *So Ed. Prin.*, T, I, P, G; Q, tranquillitas...descriptionis; H, tranquillitas...descriptiones. [f] *Ed. Prin. omits.* [g] Q, L, *etc.*, Tertia vero. [h] Q, L, *etc.*, composita est. [i] Q, prima. [k] *So* Q, L, *etc.*; *Ed. Prin.*, H, I, P, T, *omit* civitate.

suscipiamus cum Aristotele I et V *Politicae* suae, capitulis 2° et 3°, civitatem esse velut animatam seu animalem naturam quandam[1]. Nam sicuti animal bene dispositum secundum naturam componitur ex quibusdam proportionatis partibus invicem ordinatis, suaque opera sibi[a] mutuo communicantibus et ad totum, sic civitas ex quibusdam talibus constituitur cum bene disposita et instituta fuerit secundum rationem. Qualis est igitur comparatio animalis et suarum partium ad sanitatem, talis videbitur civitatis sive[b] regni et suarum partium ad tranquillitatem. Huius vero illationis fidem accipere possumus ex eo quod de ipsarum utraque comprehendunt[c] omnes. Extimant[d] enim sanitatem esse dispositionem animalis optimam secundum naturam, sic quoque tranquillitatem dispositionem optimam civitatis secundum rationem institutae. Sanitas autem, ut aiunt peritiores physicorum describentes ipsam, est bona dispositio animalis, qua potest unaquaeque suarum partium perfecte facere operationes convenientes suae naturae; secundum quam siquidem analogiam erit tranquillitas bona dispositio civitatis aut regni, qua poterit unaquaeque suarum partium facere perfecte operationes convenientes sibi secundum rationem et suam institutionem. Et quia bene diffiniens contraria consignificat, erit intranquillitas prava dispositio civitatis aut regni, quemadmodum infirmitas animalis, qua impediuntur omnes aut aliquae partes illius[e] facere opera sibi convenientia, simpliciter vel in complemento.

De tranquillitate quidem[f] igitur et intranquillitate opposita sic figuraliter sit dictum a nobis.

[a] H, T, *omit* sibi. [b] Q, *etc.*, et. [c] *So* MSS; *Ed. Prin.*, comprehenduntur. [d] *Ed. Prin. here and elsewhere*, existimant *or sometimes* aestimant; MSS, extimant, estimant. [e] *So* Q, H, T, P, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, ipsius. [f] T, H, *omit*.

---

[1] Cf. *Pol.* I. 5 (Susemihl, pp. 17–18), and VIII. 3 (*ibid.*, pp. 506–7), where this comparison seems implied. Marsilius' references always require converting into the modern arrangement of books. His references to chapters only partially correspond to the old division as noted in Susemihl. Cf. too *Pol.* VI. 4 (Sus. pp. 387 ff.).

CAPITULUM III

De origine communitatis civilis.

QUONIAM autem tranquillitatem diximus bonam dispositionem civitatis ad partium opus, oportet consequenter intendere quid et propter quid sit civitas secundum se, quae sint et quot primae partes ipsius, amplius de uniuscuiusque ipsarum convenienti opere, adhuc de causis et earum ordine invicem; prae opere[a] enim sunt haec ad tranquillitatis et sui oppositi determinationem perfectam.

2. Ante tamen quam de civitate illiusque speciebus aut modis agamus, quae perfecta communitas est, debemus inducere primo civilium communitatum originem suorumque regiminum et modorum vivendi. Ex quibus tamquam imperfectis[b] processerunt homines ad perfectas communitates, regimina, et modos vivendi in eis. Nam ex minus perfectis ad perfectiora semper est naturae atque artis suae imitatricis incessus. Nec homines aliter scire arbitrantur *unumquodque*, nisi *cum causas* illius *primas et principia prima* cognoverint *usque ad elementa*[1].

3. Secundum hunc itaque modum ingredientes, oportet non latere, quod communitates civiles secundum diversas regiones et tempora inceperunt ex parvo[c], et paulatim suscipientes incrementum demum perductae sunt ad complementum, sicuti evenire iam diximus in omni actione naturae vel[d] artis. Prima namque humanarum et minima combinatio, ex qua etiam aliae provenerunt, fuit masculi et feminae, ut dicit[e] philosophorum eximius 1[f] *Politicae*, capitulo 1°[2], et apparet hoc[g] amplius ex ipsius *Iconomia*[3]. Ex hac nempe propagati sunt homines, qui primo repleverunt domum unam[h]; ex quibus ampliores factae huiusmodi combinationes, tanta hominum propagatio facta est, ut eis non suffecerit[i] domus

[a] *So Ed. Prin.*, T, H (?), I, P; L, Q *corr.*, preuie, *which is perhaps a conjecture*; Q *orig.* (?), G, C, N, A, U, precipue; *alii alia.* [b] *So* MSS; *Ed. Prin.*, perfectis. [c] *Ed. Prin.*, prauo. [d] H, et. [e] *Ed. Prin. inserts* Aristoteles. [f] H *omits* 1. [g] Q, H, I, hoc; *Ed. Prin.*, T, haec. [h] *So* MSS; *Ed. Prin.*, unicam. [i] *So* Q, T, *Ed. Prin.*; H, I, *etc.*, sufficeret.

---

[1] Aristotle, *Physic.* 1. 1 (Latin transl. in St Thomas Aquinas, *Opera* [Venice, 1593], II. fo. 1 *r.*). [2] *Pol.* 1. 2 (Sus. p. 3). [3] *Econ.* 1. 3.

unica[a], sed plures oportuerit[b] facere domos, quarum pluralitas vocata est vicus seu vicinia, et haec fuit prima communitas, sicut scribitur etiam *ubi supra*.

4. Verum quamdiu fuerunt homines in unica domo, ipsorum actus omnes, quos maxime[c] civiles *infra* vocabimus, regulabantur seniori eorum tamquam discretiore, absque lege tamen aut consuetudine aliqua, eo quod nondum hae potuerunt[d] inveniri. Nec solum autem unicae domus homines regebantur hoc modo, verum etiam quasi eodem prima communitas vocata vicus, licet in aliquibus differenter. Quoniam etsi patrifamiliae domus unicae licuerit remittere vel punire domesticas iniurias iuxta ipsius votum et beneplacitum omnimode, non tamen illi sic licuisset praesidenti primae communitati vocatae vico. In hac enim oportuit seniorem disponere iusta et conferentia rationabili aliqua ordinatione vel lege quasi naturali, ut quia sic omnibus conveniens videbatur[e] aequitate quadam absque magna exquisitione, solo communi dictamine rationis et debito quodam societatis humanae.

Huius autem differentiae causa regiminis in domo unica et vicinia est et fuit: quoniam si ex unica et prima iconomia seu domestica familia frater occidisset aut aliter offendisset fratrem, absque discrimine inde accidente licebat patrifamiliae si volebat delinquentem extremo supplicio non punire, tum quia soli remittenti patri facta videbatur iniuria, tum propter hominum paucitatem, tum etiam quia patrifamiliae minus erat damni atque tristitiae uno carere filio quam duobus; quod etiam fecisse videtur primus avus noster Adam, dum filius eius Cain primogenitus Abel fratrem suum occidit. Non enim patris ad filium est proprie civile iustum, ut scribitur IV *Ethicorum*, ubi *de iustitia tractatus* existit[1]. In communitate vero prima, vico sive vicinia, non sic facere licuit nec liceret[f] propter dissonantiam praedictorum; quinimo nisi per seniorem vindicta seu aequalitas iniuriarum illatarum[g] facta fuisset aut fieret, contigisset vel contingeret inde pugna et vicinorum separatio.

Multiplicatis autem vicis et facta communitate ampliori, quod

[a] H, vna. [b] *So* Q, T, *Ed. Prin.*; H, I, *etc.*, oportuit. [c] *Ed. Prin.*, maxime quos. [d] *So* Q, I, *etc.*; H, poterant; *Ed. Prin.*, T, P, potuerant. [e] Q, uidebitur. [f] *So* MSS; *Ed. Prin.*, licet. [g] H, illarum.

[1] *Ethic.* IV. 10. The quotation does not seem to be verbal.

oportuit crescente propagatione, adhuc regebantur uno, vel propter defectum pluralitatis prudentum, aut aliam quandam alteram causam ut scribitur[a] III *Politicae*, capitulo 9°[1], illo tamen qui senior aut melior habebatur, quamvis ordinationibus minus imperfectis[b] hiis quibus in vico[c] seu sola vicinia disponebantur. Nec tamen habuerunt communitates illae primae tantam partium distinctionem et ordinem[d], aut necessariarum artium atque regularum vivendi summam, quanta postmodum successive reperta est in communitatibus perfectis. Fuit enim quandoque idem homo princeps et agricola seu pastor ovium, veluti Abraham et alii posteriorum[e] quamplures; quod tamen in communitatibus perfectis nec expedit, nec liceret.

5. Augmentatis autem hiis successive, aucta est hominum experientia, inventae sunt artes et regulae ac modi vivendi perfectiores, distinctae quoque amplius communitatum partes. Demum vero quae necessaria[f] sunt ad vivere et bene vivere, per hominum rationem et experientiam perducta[g] sunt ad complementum, et instituta est perfecta communitas vocata civitas cum suarum partium distinctione, cuius continuo determinationem aggrediemur[h].

De ortu itaque civilis communitatis tanta[i] sufficiant.

CAPITULUM IV

De causa finali civitatis, et quaesitorum scibilium, et suarum partium distinctione in generali.

EST autem *civitas* secundum Aristotelem I *Politicae*, capitulo 1°: *Perfecta communitas omnem*[k] *habens terminum per-se-sufficientiae, ut consequens est dicere, facta quidem igitur vivendi gratia, existens autem*[l] *gratia bene vivendi*[2]. Quod autem dixit Aristoteles, *vivendi gratia facta, existens autem gratia bene vivendi*, significat causam

[a] H, scribatur. [b] *So Ed. Prin.*, T, H, I, Q *orig.*; L, Q *corr.*, perfectis. [c] Q, uicis. [d] H, T, ordinacionem. [e] *So* MSS; *Ed. Prin.*, posterorum. [f] *So* MSS; *Ed. Prin.*, necesse. [g] L, H, producta. [h] H, ingrediemur. [i] T *corr.*, tacta. [k] H *corr.*, *etc.*, hominum. [l] Q, aut.

[1] *Pol.* III. 14 (Sus. pp. 213 ff.); cf. *id.* 15 (Sus. pp. 223–4). [2] *Pol.* I. 2 (Sus. p. 6, reading *omnis* for *omnem*).

finalem ipsius perfectam, quoniam viventes civiliter non solum vivunt, quod[a] faciunt bestiae aut servi, sed bene vivunt, vacantes scilicet operibus liberalibus qualia sunt virtutum tam practicae quam speculativae animae.

2. Sic itaque determinata civitate propter vivere et bene vivere tamquam finem, oportet de ipso vivere ac modis eius tractare primum. Est enim[b], ut diximus, cuius gratia civitas instituta est et[c] necessitas omnium quae sunt et fiunt per hominum communicationem[d] in ea. Hoc ergo statuamus tamquam demonstrandorum[e] omnium principium naturaliter habitum, creditum, et ab omnibus sponte concessum: omnes scilicet homines, non orbatos aut aliter impeditos, naturaliter sufficientem vitam appetere, hinc[f] quoque nociva refugere et declinare; quod etiam nec solum de homine confessum est[g], verum de omni animalium genere[h] secundum Tullium I *De Officiis*, capitulo 3°, ubi sic inquit: *Principio generi animantium omni a natura tributum est, ut se, corpus, vitamque tueatur, declinet*[i] *ea quae nocitura videantur, omnia quae necessaria sunt ad vivendum acquirat et paret*[l]. Quod etiam ex inductione sensata palam quilibet accipere potest.

3. Vivere autem ipsum et bene vivere conveniens hominibus est in duplici modo, quoddam temporale sive mundanum, aliud vero[k] aeternum sive caeleste vocari solitum. Quodque istud secundum[k] vivere, sempiternum scilicet, non potuit philosophorum universitas per demonstrationem convincere, nec fuit de rebus manifestis per se, idcirco de traditione ipsorum quae propter ipsum sint non fuerunt[l] solliciti. De vivere autem et bene vivere seu bona vita secundum primum modum, mundanum scilicet, ac de hiis, quae propter ipsum necessaria sunt, comprehenderunt per demonstrationem Philosophi gloriosi rem quasi completam. Unde propter ipsum consequendum concluserunt ipsi necessitatem civilis communitatis, sine qua vivere hoc sufficiens obtineri non potest.

[a] H, T, quomodo. [b] H *corr.*, Primum enim; H *orig.*, *as text.* [c] H *corr.*, est; H *orig.*, *as text.* [d] *Ed. Prin.*, P, communitatem. [e] H, demonstratorum. [f] T, H *corr.*, huic. [g] *So* Q, L, P, T, *etc.*; H, N *orig.*, *etc.*, concessum est; *Ed. Prin.*, I, *omit.* [h] *Ed. Prin.*, I, *insert* patet. [i] T *corr.*, declinetque. [k] L, Q, *etc.*, *omit.* [l] *So Ed. Prin.*, T, I, P; H, fuerant; Q, fierint.

[1] Cicero, *De Officiis*, I. 4.

Quorum etiam eximius Aristoteles, 1 suae[a] *Politicae*, capitulo 1°, dixit: *Omnes homines*[b] *ferri ad ipsam, et secundum naturae impetum propter hoc*[1]. Quod[c] quamvis experientia sensata[d] doceat, eius tamen causam quam diximus inducere volumus distincte magis, dicentes: quod quia homo nascitur compositus ex contrariis elementis, propter quorum contrarias actiones et passiones quasi continue corrumpitur aliquid ex sua substantia; rursumque quoniam[e] nudus nascitur et inermis ab excessu continentis aeris et aliorum elementorum, passibilis et corruptibilis, quemadmodum dictum est in scientia naturarum; indiguit artibus diversorum generum et specierum ad declinandum nocumenta praedicta. Quae quoniam exerceri non possunt nisi a multa hominum pluralitate, nec haberi nisi per ipsorum invicem communicationem, oportuit homines simul congregari ad commodum ex[f] hiis assequendum et incommodum fugiendum.

4. Verum quia inter homines sic congregatos eveniunt contentiones et rixae, quae per normam iustitiae non regulatae causarent pugnas et hominum separationem et sic demum civitatis corruptionem, oportuit in hac communicatione statuere iustorum regulam et custodem sive factorem. Et quoniam custos hic habet arcere iniuriosos excedentes, et alios tam intrinsecus quam extrinsecus singulos turbantes aut communitatem opprimere temptantes, oportuit civitatem ad hos habere in se aliquid quo resistat. Rursumque quoniam indiget communitas aliquibus opportunitatibus[g], reparationibus, et custodiis communium[h] rerum quarundam, et aliis tempore pacis aliisque tempore bellico, necesse fuit in ea esse talium provisores ut communi necessitati, cum expediverit vel oportuerit, succurri possit. Extra haec autem iam dicta, quae solum necessitati praesentis vitae succurrunt, est aliud[i] quo indigent communicantes civiliter pro statu futuri saeculi, per Dei revelationem supernaturalem humano generi promisso[k], et utile etiam pro statu vitae

[a] H, suo. [b] H *omits*. [c] H *corr.*, dicendum. [d] *So* MSS; *Ed. Prin.*, seruata. [e] T, quantum; H, quasi. [f] H, de. [g] L, Q, *etc.*, *insert* et. [h] *So* Q, T, H, P, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, *omit* communium. [i] *So* L, Q, T, I, P, *etc.*; H, aliquid; *Ed. Prin. omits* aliud. [k] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P, *etc.*; L, Q, prouisum; *both are perhaps corrections of* promissum *which some* MSS *have*.

[1] *Pol.* 1. 2 (Sus. p. 10). This passage is not from Moerbeke's translation.

praesentis, cultus videlicet ac Dei honoratio, et gratiarum actio exhibenda tam pro receptis in hoc saeculo beneficiis quam pro[a] recipiendis etiam in futuro; ad quae[b] docenda et in ipsis homines dirigendos oportuit civitatem quosdam determinare doctores. De quibus omnibus et reliquis supra dictis, quae sint aut qualia, in sequentibus tractatibus exquisite dicetur.

5. Fuerunt igitur homines propter sufficienter vivere congregati, potentes sibi quaerere necessaria numerata pridem, illa sibi communicantes invicem. Haec autem congregatio, sic perfecta et terminum habens per-se-sufficientiae, vocata est civitas, cuius siquidem finalis causa et suarum partium pluralitatis iam dicta est aliqualiter nobis et in sequentibus amplius distinguetur. Nam quia diversa sunt necessaria volentibus sufficienter[c] vivere, quae per homines unius ordinis seu officii procurari nequeunt, oportuit esse diversos ordines hominum seu officia in hac communicatione[d], diversa huiusmodi exercentes seu procurantes, quibus pro vitae sufficientia homines indigent. Hi autem hominum diversi ordines seu officia non aliud sunt[e] quam pluralitas et distinctio partium civitatis.

Quid quidem[f] igitur sit civitas, et propter quid facta sit talis communicatio, amplius de suarum partium pluralitate atque[g] divisione, sic figuraliter pertransisse sufficiat.

CAPITULUM V

De distinctione ac assignatione partium civitatis, et ipsarum inexistentiae ac separationis necessitate, propter finem ab humana inventione assignari possibilem.

POSTQUAM praemissus est a nobis totalis sermo de partibus civitatis, in quarum actione ac[h] communicatione perfecta invicem, nec extrinsecus impedita, tranquillitatem civitatis consistere diximus, ut earum ampliori determinatione, tam ex operibus seu finibus quam aliis appropriatis causis ipsarum, causae tranquillitatis et sui

[a] *So* MSS; *Ed. Prin. omits* pro. [b] H, adque. [c] *So* L, Q, T, H, P, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, bene volentibus vivere. [d] T, H, communitate. [e] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P; L, Q, *etc.*, non sunt aliud. [f] H *omits* quidem. [g] *So* L, Q, T, H, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, *omit* pluralitate atque. [h] *So* MSS; *Ed. Prin.*, et.

oppositi manifestentur amplius, de ipsis resumentes, dicamus quod partes seu officia civitatis sunt sex generum, ut dixit Aristoteles, VII *Politicae*, capitulo 7°[a]: agricultura, artificium, militaris[b], pecuniativa, sacerdotium, et iudicialis seu consiliativa[1]. Quorum tria, videlicet sacerdotium, propugnativa, et iudicialis, simpliciter sunt partes civitatis, quas etiam in communitatibus civilibus honorabilitatem dicere solent. Reliqua vero dicuntur partes large, ut quia sunt officia necessaria civitati secundum Aristotelis sententiam, VII *Politicae*, capitulo 7°. Et solet horum multitudo dici vulgaris. Sunt igitur hae partes famosiores civitatis seu regni, ad quas omnes aliae convenienter reduci possunt.

2. Quarum siquidem necessitas licet utcumque dicta fuerit capitulo praecedenti, volumus tamen hanc rursum dicere distincte magis, suscipientes tamquam prius demonstratum ex per-se-noto, civitatem scilicet communitatem esse institutam propter vivere et bene vivere hominum in ea. Quod quidem *vivere* duobus modis determinavimus prius: uno namque, vita seu vivere huius saeculi, mundano videlicet, alio vero, vita seu vivere alterius saeculi sive futuri. Ex quibus siquidem vivendi modis, desideratis homini velut finibus, assignabimus necessitatem distinctionis partium communitatis civilis. *Vivere* igitur hominis primo modo, mundanum scilicet, quandoque accipitur pro esse viventium, ut in II° *De Anima*: *Vivere viventibus est esse*[2]; quo modo vita nil aliud est quam anima. Quandoque vero accipitur *vivere* pro actu seu actione aut passione animae sive vitae. Rursum utrumque horum dupliciter, quoniam aut in eodem esse numerali[d], vel in consimili, quod dicunt specificum. Et licet vivere unoquoque modorum dictorum, tam homini proprium quam sibi et reliquis[e] animantium commune[f], dependeat a causis naturalibus, non tamen est ipsius consideratio praesens in quantum provenit ab illis, sed in ea quae[g] de plantis et animalibus scientia[h] naturali; de ipsis autem secundum quod ab arte ac ratione,

[a] I, 7°; H, 8°; *Ed. Prin.*, T, Q, 6°. [b] Q, T *orig.*, militans. [c] Q, 1°. [d] *So* T, H, I, *etc.*; Q, *Ed. Prin.*, P, naturali. [e] *So* Q, L, T, H, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, ceteris. [f] *So* H, I, Q *corr.*, *etc.*; *Ed. Prin.*, L, T, P, *etc.*, communi. [g] H, qui. [h] H *orig.*, et; *corr.*, sciencia.

[1] *Pol.* IV. 8 (Sus. pp. 274–5). [2] Arist. *De Anima*, II. 4 (Latin transl. in Aquinas, *Opera* [Venice, 1593 ff.], III. fo. 22 *v.*).

quibus hominum genus vivit, suscipiunt complementum, est nobis perscrutatio praesens.

3. Et propterea oportet attendere, quod si debeat homo vivere et bene vivere, necesse est ut ipsius actiones fiant et bene fiant, nec solum actiones, verum etiam passiones, bene inquam, id est in temperamento convenienti. Et quoniam ea quibus haec temperamenta[a] complentur, non accipimus a natura omniquaque[b] perfecte, necessarium fuit homini ultra causas naturales per rationem aliqua formare, quibus compleatur efficientia et conservatio suarum actionum et passionum secundum corpus et animam. Et haec sunt operum et operatorum genera, provenientium a virtutibus et artibus tam practicis quam speculativis.

4. *Actionum* autem humanarum et suarum *passionum* quaedam proveniunt a causis naturalibus praeter cognitionem, quales fiunt per elementorum contrarietatem nostra componentium corpora propter ipsorum permixtionem. In quo genere reponi possunt convenienter actiones particulae nutritivae. Quod etiam capitulum ingrediuntur actiones, quas faciunt elementa nostrum corpus continentia per alterationem suarum qualitatum; de quorum genere sunt etiam alterationes quae fiunt ab ingredientibus humana corpora, veluti sunt[c] cibi, potus, medicinae, venena, et reliqua similia hiis. Aliae vero sunt *actiones* et *passiones* a nobis vel in nobis per virtutes nostras cognoscentes et appetentes, quarum quaedam vocantur *immanentes*, ut quia non transeunt in aliud[d] subiectum a faciente, nec exercentur per aliquod[e] exteriorum organorum seu membrorum motorum secundum locum, ut sunt cogitationes et hominum desideria seu affectiones. Aliae vero sunt et dicuntur *transeuntes*, quia modo altero vel utroque[f] praedictorum opposite se habent immediate praedictis.

5. Propter has ergo temperandas actiones et passiones omnes atque complendas[g] in eo ad quod natura producere[h] nequit, inventa fuerunt artificiorum diversa genera et reliquarum virtutum, quemadmodum diximus prius, institutique sunt homines diversorum officiorum ad illa exercenda propter supplendam humanam indi-

[a] H, temperata. [b] L, Q, *omit* omniquaque. [c] *So Ed. Prin.*, T, H, I; L, Q, *omit* sunt. [d] *Ed. Prin. omits* aliud. [e] H, aliquid. [f] *So Ed. Prin.*, T, H, I, *etc.*; L, que in altero uel in vtroque; Q *corr.*, que in altero uel utroque. [g] T, compelendas. [h] L, Q, *etc.*, perducere.

gentiam; qui ordines nihil aliud sunt quam partes civitatis enumeratae pridem. Ad temperandos enim atque salvandos actus nutritivae partis animae, quo cessante simpliciter corrumperetur[a] animal secundum individuum et speciem, instituta fuit agricultura camporum et cura pecorum, ad quas convenienter reducuntur omnes species venativae terrestrium, aquatilium, et volatilium animalium, et omnes aliae artes, quibus acquiritur alimentum commutatione aliqua vel paratur ad esum, ut per ipsum reparetur tandem quod deperditur ex substantia nostri corporis, et per id continuetur etiam in esse suo immortali[b] quantum homini natura permisit.

6. Ad moderandas vero actiones et passiones nostri corporis ab hiis, quae nos extrinsecus continent, elementis et ipsorum impressionibus, inventum fuit genus mechanicarum, quas Aristoteles VII *Politicae*, capitulo 6°, vocat *artes*[1], sicuti lanificium, coriaria, sutoriae, et omnes domificativae species, et universaliter omnes aliae[c] mechanicae aliis subservientes officiis civitatis, mediate aut immediate, nec solum moderativae[d] tactus aut gustus, verum etiam aliorum sensuum, quae magis sunt ad voluptatem et bene vivere quam ad vitae necessitatem, velut pictoria cum sibi similibus, de quibus Aristoteles IV *Politicae*, capitulo 3°, inquit: *Harum autem artium has ex necessitate oportet existere, has autem ad delicias et bene vivere*[2]. Sub quo etiam genere reponitur medicinalis[e] practica, architectonica, quodammodo ad plures praedictarum.

7. Ad moderandos autem excessus actuum qui sunt a virtutibus motivis secundum locum per cognitionem et appetitum, quos transeuntes diximus, et qui possibiles sunt fieri ad commodum vel incommodum seu iniuriam alterius a faciente pro statu praesentis saeculi, statuta fuit necessario in civitate pars aliqua seu officium, per quam excessus talium actuum corrigantur, et ad aequalitatem aut proportionem debitam reducantur, aliter namque causaretur[f] ex hiis pugna et inde civium separatio, demum civitatis corruptio et vitae sufficientis privatio. Haec autem pars ab Aristotele vocata est *iudicialis* seu *principans et consiliativa*, cum sibi subservientibus, cuius est iusta et conferentia communia regulare.

[a] H, corrumpetur. [b] Q, mortali. [c] *So* Q, T, H, P, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, *read* et aliae quaedam. [d] *Ed. Prin.*, moderantes. [e] H, medicina uel. [f] *So* Q, T, H, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, causarentur.

[1] *Pol.* IV. 8 (Sus. p. 274). [2] *Pol.* VI. 4 (Sus. p. 388, who reads *vel bene*).

8. Ceterum quia sufficiens vita duci non posset oppressis civibus, aut in servitutem redactis per extrinsecos oppressores; rursum quoniam iudicum sententias ad iniuriosos et rebelles intrinsecos oportet exequi per potentiam coactivam, necesse fuit in civitate *militarem*[a] seu *propugnativam* partem statuere, cui etiam mechanicarum multae subserviunt. Est enim civitas vivendi et bene vivendi gratia constituta, quemadmodum dictum est[b] capitulo praecedenti; quod impossibile est civibus in servitutem redactis. Hoc enim dixit eximius Aristoteles esse contra naturam civitatis. Unde IV *Politicae*, capitulo 3°, necessitatem huius partis assignans, ait: *Quintum autem genus quod propugnans, quod hiis quidem nihilominus necessarium est existere, si debeant non servire invadentibus. Nihil enim verius impossibilium*[c] *quam dignum esse vocare civitatem natura servam: per-se-sufficiens enim*[d] *est civitas, quod autem servum non per-se-sufficiens*[1]. Huius vero partis necessitas propter rebelles intrinsecos habetur ab Aristotele VII *Politicae*, capitulo 6°[2]. Seriem autem hic omisimus propter abbreviationem, et quia ipsam inducemus XIV° huius, parte 8ª.

9. Rursumque quoniam[e] in annis mundanis quandoque sunt fructuum fertilitates[f], quandoque sterilitates; adhuc quia civitas quandoque pacifice disponitur ad vicinas, quandoque aliter; suntque ipsius aliae communes opportunitates, quibus indiget, ut viarum, pontium, et aliorum aedificiorum constructiones aut reparationes, et reliquae consimiles, quas nec opportunum hic est nec breve foret numerare[g]; oportuit pro hiis parandis convenienti tempore in civitate statuere partem thesaurizantem, quam vocavit Aristoteles *pecuniativam*. Haec enim pecunias, blada, vina, olea, et reliqua necessaria congregat et custodit, et communia conferentia undecumque procurat, et quaerit ad succurrendum futurae necessitati; cui etiam subserviunt aliarum quaedam. Vocavit autem hanc[h] Aristoteles pecuniativam, quoniam pecuniarum custodia videtur[i] thesaurus omnium, eo quod in ipsas omnia commutantur[k].

[a] T *orig. omits.* [b] *Ed. Prin.*, I, *insert* in. [c] *Ed. Prin.*, impossibili. [d] *So Ed. Prin.*, I, T; L, H, P, Q *corr.*, per se enim sufficiens. [e] H, quia; T *omits.* [f] Q, sterilitates. [g] *Ed. Prin.*, I, enumerare. [h] H *omits* hanc. [i] T, H, videretur. [k] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P; L, Q, *etc.*, in ipsis...mutantur.

---

[1] *Pol.* VI. 4 (Sus. pp. 388–9). Susemihl reads *nihil minus* for *nihilominus*, and *minus* for *verius*. [2] *Pol.* IV. 8 (Sus. p. 274). See below p. 64.

10. Superest autem nobis de *sacerdotalis* partis[a] necessitate dicere, de qua non omnes homines sic senserunt concorditer ut de necessitate reliquarum partium civitatis. Et causa huius fuit quoniam ipsius vera et prima necessitas non potuit comprehendi per demonstrationem, nec fuit res manifesta per se. Convenerunt tamen omnes gentes in hoc, quod ipsum conveniens sit instituere propter Dei cultum et honorationem, et consequens[b] inde commodum pro statu praesentis saeculi vel venturi[c]. Plurimae enim legum, sive sectarum, bonorum[d] praemium et malorum operatoribus supplicium in futuro saeculo promittunt[e] distribuenda per Deum.

11. At extra causas positionis legum, quae absque demonstratione creduntur, attenderunt philosophantes convenienter valde aliam et pro huius saeculi statu quasi necessariam causam traditionis legum divinarum sive sectarum, ex quibus fuit Hesiodus, Pithagoras, et aliorum antiquorum quamplures. Haec autem fuit bonitas[f] humanorum actuum monasticorum et civilium, a quibus quies seu tranquillitas communitatum, et demum sufficiens vita praesentis saeculi, quasi tota dependet. Nam licet philosophorum aliqui, talium legum sive sectarum adinventores, non senserint[g] aut crediderint[g] hominum resurrectionem et illam vitam quae vocatur aeterna, ipsam tamen esse finxerunt[h] et persuaserunt, et[i] in ipsa delectationes et[k] tristitias secundum qualitates humanorum operum in hac vita mortali, ut ex hoc inducerent hominibus Dei reverentiam et timorem, desiderium fugiendi vitia et colendi virtutes. Sunt enim actus quidam quos legislator humana lege regulare non potest, ut[l] qui alicui non possunt probari adesse vel abesse, quos tamen non potest latere Deum, quem finxerunt[m] ipsi talium legum latorem et praeceptorem observationis ipsarum[n], sub aeternae poenae vel praemii comminatione vel promissione[o] bonorum aut malorum operatoribus[p]. Unde dixerunt de differenter[q] studiosis in hoc saeculo, quod locabantur in firmamento caeli. Et hinc fortasse provenerunt[r] nomina quibusdam

[a] *Ed. Prin.*, potestatis. [b] *So Ed. Prin.*, T, H, I; L, Q, *etc.*, conueniens. [c] H, futuri. [d] *Ed. Prin.*, honorum. [e] *Ed. Prin.*, I, promittunt in futuro seculo. [f] *Ed. Prin. inserts* et. [g] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P; L, Q, *etc.*, senserunt...crediderunt. [h] *Ed. Prin.*, finxere. [i] H, esse. [k] *Ed. Prin.*, I, atque. [l] H *omits* ut. [m] *Ed. Prin.*, finxere. [n] *So Ed. Prin.*, T, H, P; I, Q, *etc.*, ipsorum. [o] *So* H, T, P, Q, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, *omit* vel promissione. [p] *Ed. Prin.*, operationibus. [q] H, frequenter. [r] *Ed. Prin.*, pervenerunt.

astris et figuris caelestibus. Agentium vero perverse[a] quorundam dixerunt animas diversa brutorum ingredi corpora, puta porcorum qui intemperati fuerant secundum gustum, hircorum qui secundum tactum et venerea, sicque reliquorum in reliqua, iuxta proportiones humanorum vitiorum ad damnabiles eorum proprietates. Sic etiam varia[b] tormentorum assignaverunt genera pravorum operatoribus[c], quomodo intemperato Tantalo[d] sitim et famem perpetuam, aquam et poma praesentia quae nec bibere aut manducare potest, semper amplius fugientia quam persequi[e] possit. Dixerunt quoque Tartara loca quaedam talium tormentorum voraginosa et tenebrosa, terribilibus et contristativis quasi omnibus intentionibus talia describentes. Ex quorum terrore fugiebant homines perverse agere, ad studiosa quoque operum[f], pietatis et misericordiae, excitabantur, ad seipsos atque alios disponebantur bene. Cessabantque propter haec in communitatibus multae contentiones et iniuriae. Unde pax etiam seu[g] tranquillitas civitatum et vita hominum sufficiens pro statu praesentis saeculi difficile minus servabatur, quod expositione talium legum sive sectarum sapientes illi finaliter intendebant[1].

12. Fuit ergo gentilium sacerdotum[h] traditio talium praeceptorum, ad quae docenda statuere in suis communitatibus templa in quibus colebantur ipsorum dii; statuerunt[i] etiam doctores dictarum legum seu traditionum, quos sacerdotes vocabant, eo quod templorum sacra tractabant ut libros, vasa, et huiusmodi reliqua deservientia cultui divinorum.

13. Haec siquidem ordinabant decenter iuxta ipsorum credulitates et ritus. Nam sacerdotes instituebant non quoscumque, sed cives aliquos studiosos et approbatos, qui fuerant ex officio militari, iudiciario, vel consiliativo, cives inquam qui saecularia negotia abdicaverant[k], excusati iam a muneribus et officiis civilibus propter aetatem. A talibus enim viris iam separatis a passionibus, et quorum

[a] H *orig.*, per se; *corr.*, peruerse. [b] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P, G, N, U, L *corr.*; Q, L *orig.*, *omit* varia. [c] *Ed. Prin.*, operationibus. [d] Q, L *orig.*, *omit* Tantalo. [e] *Ed. Prin.*, prosequi. [f] H, operam; I, opera. [g] *Ed. Prin.*, I, et. [h] *So* Q, H, I; *Ed. Prin.*, T, P, U, *etc.*, sacerdotium. [i] *So* Q, L; T, H, P, statuentes; *Ed. Prin.*, I, constituentes. [k] Q, abdicauerint.

[1] The whole tone of this Part 11, as well as its general argument, shows a strong affinity to the views of Machiavelli on the utility of religion, as a sanction and encouragement of virtue, which he sets forth in the *Discorsi sopra la prima Deca di T. Livio*, I. 11.

dictis propter aetatem et morum gravitatem amplius credebatur, decebat[a] honorari deos et illorum sacra tractari, non a banausis seu mercenariis, qui vilia et maculativa officia exercuerant[b]. Unde VII *Politicae*, capitulo 7°: *Neque enim agricolam neque banausum sacerdotem constituendum*[1]. Verum quia gentiles et omnium reliquae leges aut sectae, quae sunt aut fuerunt[c] extra catholicam fidem Christianam, aut quae ante ipsam fuit Mosaicam Legem, vel quae ante[d] hanc fuit sanctorum patrum credulitatem, et generaliter extra traditionem eorum quae in sacro canone, vocata *Biblia*, continentur, non recte senserunt de Deo, ut quia humanum ingenium secuti sunt aut falsos prophetas vel doctores errorum; ideoque nec de futura vita ipsiusque felicitate vel miseria, nec de vero sacerdotio propterea instituto, recte senserunt[e]. Locuti tamen sumus in ipsorum ritibus, ut ipsorum[f] a vero sacerdotio, Christianorum scilicet, differentia et sacerdotalis partis necessitas in communitatibus[g] manifestius appareret.

CAPITULUM VI

De finali causa cuiusdam partis civilis, sacerdotalis scilicet, ex Dei traditione sive revelatione[h] *immediata, impossibili tamen humana ratione convinci.*

RELIQUUM autem sermonis huius est, dicere de causa finali propter quam[i] fuit verum sacerdotium in communitatibus fidelium institutum. Est enim haec moderatio humanorum actuum imperatorum per cognitionem et appetitum, tam immanentium quam transeuntium, secundum quod ex illis ordinatur genus humanum ad optimum vivere venturi saeculi. Et propterea oportet attendere, quod licet primus homo, Adam videlicet, creatus fuerit principaliter propter Dei gloriam sicuti ceterae creaturae, fuit ipse tamen creatus singulariter ab aliis speciebus corruptibilium, quoniam ad imaginem Dei et similitudinem, ut capax et particeps esset

[a] H, decebatur. [b] *So Ed. Prin.*, T, H, I; L, Q, exercuerunt. [c] H, fuerant. [d] *So* Q, L, T, H, I, *etc.*; *Ed. Prin. omits* ipsam fuit Mosaicam Legem vel quae. [e] *Ed. Prin.*, sensere. [f] *Ed. Prin.*, T, P, eorum. [g] *So Ed. Prin.*, T *corr.*, H, P; Q, L, T *orig.*, I, *etc.*, *omit* et sacerdotalis...communitatibus. [h] *Ed. Prin.*, relatione. [i] T *orig. omits*; *corr. inserts.*

[1] *Pol.* IV. 9 (Sus. p. 279).

felicitatis aeternae post vitam praesentis saeculi. Fuit etiam creatus in statu innocentiae seu iustitiae originalis et etiam gratiae, ut probabiliter dicunt sanctorum aliqui et Scripturae Sacrae quidam doctores praecipui. In quo siquidem permansisset, nec sibi aut suae posteritati necessaria fuisset officiorum civilium institutio vel distinctio, eo quod opportuna quaeque ac voluptuosa sufficientiae huius vitae in paradiso terrestri seu voluptatis natura produxisset eidem absque ipsius poena vel fatigatione quacumque.

2. Verum quia suam corrupit innocentiam seu originalem iustitiam et gratiam in esu prohibiti sibi ligni, divinum in hoc transgrediendo mandatum, repente lapsus est in culpam atque miseriam sive poenam, poenam inquam privationis felicitatis aeternae, ad quam Dei gloriosi beneficio cum sua posteritate qualibet[a] finaliter fuerat ordinatus. Demeruit etiam ex iam dicti transgressione mandati omnem sui successionem in libidine propagare, in qua etiam et cum qua quilibet homo postmodum conceptus est et natus, ex hac peccatum contrahens, quod in Lege Christianorum *originale* vocatur, praeter Christum Iesum, qui absque peccato et libidine quibuscumque[b] conceptus fuit de Spiritu Sancto, natus[c] ex Maria virgine; quod factum est, dum una trium divinarum personarum, Filius videlicet, verus Deus in unitate sui suppositi, naturam assumpsit humanam. Ex hac siquidem transgressione primorum parentum infirmata est secundum animam omnis humana successio et infirma nascitur, quae ante creata fuerat in statu sanitatis perfectae, innocentiae, atque gratiae, privata quoque propter delictum suo finali optimo ad quod fuerat ordinata.

3. Quod quia[d] Dei proprium est misereri[e] humano generi, facturae ac imagini suae, quam praeordinaverat ad beatam et aeternam vitam, voluit, qui numquam facit frustra quicquam neque deficit in necessariis, humani casus exhibere remedium, tradendo scilicet praecepta quaedam obedientiae servanda homini, quae tamquam contraria transgressioni sanare deberent aegritudinem culpae, quae provenit ab illa; processitque in hiis ordinate valde a facilioribus ad difficiliora velut peritus medicus. Praecepit namque hominibus

[a] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P; C, F, O, K, U, L *corr.*, Q *orig.*, omni; Q *corr.*, tamen; L *orig.*, cum. [b] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P, U; L, Q *corr.*, *etc.*, cuiuscumque. [c] *So* MSS; *Ed. Prin. inserts* est. [d] *So* Q, H, I, *etc.*; *Ed. Prin.*, T, L, P, Quodque. [e] *Ed. Prin.*, miseri.

primo ritum *holocaustorum*, de frugum primitiis et primogenitis animalium, quasi poenitentiam et humanam obedientiam experiri vellet; quem ritum servaverunt antiqui patres in Dei reverentiam, fidem, obedientiam, et gratiarum actionem usque ad Abrahae tempora. Cui siquidem iuxta praedictum dedit aliud praeceptum gravius, circumcisionis scilicet omnis humani et masculini sexus in carne praeputii, quasi videretur rursum Deus poenitentiam et humanam obedientiam amplius experiri. Fuerunt autem praecepta haec per aliquos observata usque in tempora Moysi, per quem postmodum tradidit Deus Israelitico populo legem, per quam cum supradictis ampliora praecepta statuit, tam pro statu praesentis saeculi quam venturi, ipsiusque legis ministros etiam statuit *sacerdotes* atque *levitas*. Horum siquidem omnium priorum[a] praeceptorum atque Mosaicae Legis observationis[b] utilitas erat, purgatio quaedam peccati sive culpae tam originalis quam actualis seu sponte commissae, evasio quoque seu praeservatio quaedam ab aeterna et temporali poena sensus alterius saeculi, quamvis ex horum observatione non mererentur[c] homines felicitatem aeternam.

4. Ad quam tamen quoniam ordinaverat misericors Deus humanum genus, volens ipsum a lapsu reducere seu restituere ad eandem secundum convenientem ordinem, omnium novissime humano generi, per filium eius Iesum Christum, verum Deum et verum hominem in suppositi unitate, tradidit Legem Evangelicam, praecepta continentem credendorum, agendorum, et fugiendorum, atque consilia eorum. Quorum observatione non solum a poena sensus praeservantur[d] homines, ut per priorum observantiam, verum ex ipsius gratiosa ordinatione merentur ex talibus, congruitate quadam, felicitatem aeternam. Et propterea *lex gratiae* vocata est, tum quia per Christi passionem et mortem redemptum est humanum genus a culpa et poena damni aeternae beatitudinis, quam subiverat ex lapsu seu peccato primorum parentum; tum quia per illius observationem et sacramentorum cum ipsa et in ipsa[e] institutorum receptionem nobis confertur[f] gratia divina, collata roboratur, et amissa recuperatur, per quam ex Dei ordinatione, cum merito

[a] *So* T, H, P, Q, L, *etc.*; *Ed. Prin.*, primorum; I, J, *omit.* [b] *So* Q, L, G, U, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, P, obseruatoribus; T, H, obseruacionibus. [c] *So* Q, T, H, I; *Ed. Prin.*, P, *etc.*, merentur. [d] H *omits* sensus, *and reads* reseruantur. [e] *Ed. Prin. omits* et in ipsa. [f] Q, *etc.*, conferetur.

passionis Christi, congruitate quadam (ut diximus) opera nostra fiunt meritoria felicitatis aeternae.

5. Huius autem merito passionis, Christi videlicet, non solum posteriores gratiam susceperunt, qua beatam vitam mereri valeant, verum etiam priorum praeceptorum et Mosaicae Legis observatores inde gratiam consecuti sunt aeternae beatitudinis, qua quidem in alio saeculo, et in loco quem *Limbum* vocant, privati manserant usque in Christi adventum, passionem, mortem, et resurrectionem. Per quem repromissionem acceperunt sibi datam a Deo[a], quamvis in praeceptis prioribus prophetarum[b] et Legis Mosaicae talis gratiae repromissio sub aenigmatico velamine traderetur eisdem, *omnia* enim *illis contingebant in figura*, ut dicit Apostolus *ad Hebraeos*[c1].

6. Fuit autem deductio haec divina conveniens valde, quoniam de minus perfecto ad magis, et demum ad perfectissimum convenientium humanae saluti. Nec est opinandum propterea quin Deus potuisset, si voluisset, statim a principio lapsus humani remedium adhibere perfectum. Sed sic egit, quia sic voluit et decuit, hominum exigente delicto, ut ne veniae nimis prompta facilitas praeberet occasionem ulterius delinquendi.

7. Iam dictae vero legis doctores ac sacramentorum secundum illam administratores instituti sunt quidam in communitatibus vocati *sacerdotes* et *diaconi* seu *levitae*, quorum officium est, Legis Evangelicae Christianae praecepta et consilia docere, in hiis quae credenda sunt, agenda, et fugienda, finaliter[d] pro statu venturi saeculi, beato siquidem consequendo et opposito devitando.

8. Sacerdotalis igitur[e] finis est hominum disciplina et eruditio de hiis quae secundum Evangelicam Legem necessarium est credere, agere, vel omittere propter aeternam salutem consequendam et miseriam fugiendam.

9. In hoc autem officium convenienter veniunt omnes disciplinae humano ingenio adinventae, tam speculativae quam activae, humanorum actuum moderativae, tam immanentium quam transeuntium, ab appetitu et cognitione provenientium, quibus bene disponitur

[a] *Ed. Prin.*, sibi datam a Deo acceperunt. [b] T *corr.*, patrum. [c] H, T *corr. over eras.*, Romanos. [d] *So* T, H, I, P, *Ed. Prin.*; Q, L, *etc.*, *omit* finaliter. [e] *Ed. Prin.*, I, J, *insert* officii.

[1] Marsilius is probably thinking of the general argument in the *Epistle to the Hebrews*, but the words he quotes are from *I Corinthians*, x. 11.

homo secundum animam pro statu tam praesentis saeculi quam venturi. Has etenim quasi omnes habemus ex traditione admirabilis Philosophi et reliquorum[a] gloriosorum virorum; enumerare tamen omisimus hic eas propter abbreviationem sermonis, et quoniam huius[b] necessitas non habet considerationem praesentem.

Debemus autem intelligere de hoc capitulo et ipsum sequente continuo, alias esse causas officiorum civitatis iuxta quodlibet ipsarum genus, secundum quod officia sunt civitatis, et alias ipsorum secundum quod sunt habitus corporis[c] aut mentis humanae. Nam finales eorum causae secundum quod habitus corporis aut humanae animae sunt opera quae ab illis proveniunt immediate per se, ut navifactivae, navis; militaris[d], armorum usus et[e] pugna; sacerdotii vero, praedicatio legis divinae[f] et secundum illam sacramentorum administratio; et sic conformiter in reliquis omnibus. Ipsorum autem causae[g] finales secundum quod officia in civitate determinata et instituta sunt commoda et sufficientiae perfectivae actionum et passionum humanarum, provenientes ab operibus dictorum habituum, vel quae sine hiis haberi nequeunt, quomodo a pugna qui est actus seu finis militaris[h] habitus, hominibus in civitate libertas provenit et servatur, quae quidem finis est actuum et operum militaris. Sic etiam a[i] domificativae opere seu fine, qui domus est, provenit hominibus seu civitati defensio ab aeris[k] impressionibus nocivis, calidi, frigidi, humidi, aut[l] sicci, quae siquidem defensio causa finalis est propter quam domificativae officium fuit in civitate statutum. Eodemque modo ab observatione[m] legis divinae, quae finis est sacerdotii, provenit hominibus aeterna felicitas. Sic quoque de reliquis omnibus[n] partibus seu officiis civitatis extimare oportet. Hoc etiam modo sive consimili distinguuntur reliquae causarum species officiorum dictorum, materialis, formalis, et efficiens, ut ex sequentibus apparebit.

De numero quidem igitur[o] partium civitatis, ipsarumque necessitate ac distinctione propter finales sufficientias dicta sint[p] tanta.

[a] *Ed. Prin. inserts* et. [b] *Ed. Prin.*, huiusmodi. [c] Q, cordis. [d] T, militans. [e] *So* Q, L, *etc.*; *Ed. Prin.*, T, I, P, G, U, aut; H, autem. [f] *So Ed. Prin.*, H, P, T *corr.*; Q, L, T *orig.*, I, *etc.*, *omit* divinae. [g] Q, L, esse. [h] H *orig.*, militatis; *corr.*, militaris. [i] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [k] *Ed. Prin.*, T, aereis. [l] *So Ed. Prin.*, T, H, I; Q, *etc.*, et. [m] *So Ed. Prin.*, H, I, P; T, obseruatione preceptorum; Q, L, *etc.*, predicacione. [n] *Ed. Prin.*, I, *omit* omnibus. [o] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [p] H, I, *etc.*, sunt.

CAPITULUM VII

De reliquis speciebus causarum inexistentiae ac separationis partium civitatis, et uniuscuiusque speciei divisione per modos duos ad propositum pertinentes.

HIIS autem consequens est dicere de reliquis causis officiorum seu partium civitatis. Et primum loquemur in causis materialibus et formalibus, deinde vero inquiremus de ipsarum causa movente. Verum quia in rebus quae ab humana mente recipiunt complementum, materia formae praeexistit in actu, prius loquamur[a] in causa materiali. Et dicemus, quod materia propria officiorum diversorum, secundum quod officia nominant habitus animae, sunt homines ex ipsorum generatione seu nativitate inclinati ad diversas artes seu disciplinas[1]. Cum enim natura non deficiat in necessariis, de nobilioribus magis sollicita, qualis inter corruptibilia est hominum species, ex qua perfecta per diversas artes aut disciplinas oportet, tamquam ex materia, constituere civitatem et partes distinctas in ipsa necessarias ad vitae sufficientiam consequendam, ut IV° et V° huius ostensum est. Initiavit ipsa circa generationem hominum distinctionem hanc, quosdam in naturalibus dispositionibus producens aptos et inclinatos ad agriculturam, alios ad militiam, reliquos vero ad aliorum artificiorum et disciplinarum genera, diversos tamen ad diversas. Nec solum unicum individuum ad unius speciei artem vel disciplinam, sed ipsorum plura in eandem[b] artificii seu disciplinae speciem inclinavit, veluti sufficientiae necessitas exigebat. Quosdam ergo genuit aptos prudentiae, quoniam ex prudentibus in civitate statui debet iudicialis pars et consiliativa; quosdam vero ad robur et audaciam, quoniam ex talibus convenienter statuitur militaris. Sic quoque reliquos adaptavit ad operativorum et speculativorum[c] habituum genera, quae sunt ad vivere et bene vivere necessaria seu convenientia, ut in omnibus scilicet[d] perficeret de diversitate naturalium inclinationum ad habitus diver-

[a] Q, *etc.*, loquemur. [b] Q, eadem. [c] *So* Q, T, H, L, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, speculabilium. [d] T, H, simul.

---

[1] We may interpret "generatio" as heredity and "nativitas" as planetary influence in an astrological sense.

sorum generum et specierum quod necesse fuit ad diversitatem partium civitatis. Materiales vero causae officiorum civitatis, secundum quod officia nominant partes civitatis, iam quasi apparent. Nam hae sunt homines habituati per artes et disciplinas diversorum generum et specierum, ex quibus diversi ordines sive partes statuuntur in civitate propter finales sufficientias provenientes ab ipsorum artibus et disciplinis, quo modo proprie dicuntur partes civitatis officia quasi obsequia, quoniam consideratae[a], ut[b] statutae sic sunt in civitate[c], ad humanum obsequium ordinantur.

2. Horum vero formales causae, secundum quod humanae mentis habitus[d], non aliae sunt ab huiusmodi habitibus, nam ipsi formae sunt habentium complectivae seu perfectivae humanarum inclinationum inexistentium a natura. Unde VII *Politicae*, capitulo finali: *Omnis ars et disciplina quod deficit naturae vult supplere*[1]. Formales autem officiorum causae, secundum quod instituta et partes civitatis, sunt praecepta moventis causae hiis tradita seu impressa, qui deputantur in civitate ad determinata opera exercenda.

3. Moventes quidem igitur causae seu factivae officiorum, ut animae nominant habitus, sunt mentes et voluntates hominum per suas cogitationes et desideria divisim aut coniunctim indifferenter; et quorundam etiam cum hiis principium est motus et exercitium corporalium organorum. Ipsorum vero causa efficiens, secundum quod partes sunt civitatis, est[e] humanus legislator frequenter et in pluribus, licet olim raro et in paucissimis cuiusdam aut quarundam[f] causa movens immediata fuerit Deus absque humana determinatione, sicuti IX° huius dicetur et[g] XII° et XV°[h] de hiis amplius apparebit. De sacerdotio vero[i], diversa quaedam institutionis[k] est ratio, de qua XV° et XVII° Secundae[l] dicetur utique sufficienter.

De partibus itaque civitatis ipsarumque[m] institutionis necessitate a reliquis trium causarum generibus, determinatum sit hoc modo.

[a] Q, L, *etc.*, considerata. [b] H, et. [c] H *inserts* quod. [d] Q, L, *omit* habitus; L *corr. inserts*. [e] H, et. [f] Q, quorumdam. [g] H, ac. [h] Q, m° (*for* 15°); H, 15° 2° de; T *corr. inserts* 2e *after* 15°. [i] L, Q, *omit* vero. [k] *Ed. Prin.*, est institutionis. [l] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [m] *So* T, Q, *etc.*; H, ipsorumque; *Ed. Prin.*, I, et ipsarum.

---

[1] *Pol.* IV. 17 (Sus. p. 331).

CAPITULUM VIII

De generibus politiarum sive regiminum, temperato et vitiato, et suarum specierum divisione.

QUONIAM autem in prioribus monstratum est aliqualiter, monstrandum tamen certius[a] institutionem et distinctionem partium civitatis ab aliqua movente causa fieri, quam pridem legislatorem diximus; quodque legislator idem has partes statuit, distinguit, et separat instar animalis naturae, formando scilicet primum seu instituendo in civitate partem unam, quam principantem seu iudicialem diximus v° huius, per hanc vero reliquas, ut declarabitur amplius xv° huius; convenit propterea nobis primum aliquid dicere de natura partis illius. Cum enim sit aliarum prima, ut ex sequentibus apparebit, ex ipsius efficientiae manifestatione priori convenienter[b] ingrediemur ad manifestationem institutionis et distinctionis activae reliquarum partium civitatis.

2. Sunt autem principativae partis seu principatuum genera duo, unum quidem bene temperatum, reliquum vero vitiatum. Voco autem *bene temperatum* genus, cum Aristotele, III[c] *Politicae*, capitulo 5°, in quo dominans principatur ad commune conferens secundum voluntatem subditorum, *vitiatum* vero quod ab hoc deficit[1]. Horum rursum generum utrumque dividitur in tres species: primum quidem, temperatum scilicet, in regalem monarchiam, aristocratiam, et politiam; reliquum vero, vitiatum scilicet, in tres oppositas species dividitur, tyrannicam monarchiam, oligarchiam, et democratiam. Et unaquaeque rursum harum specierum modos habet, de quibus praesentis negotii non est exquisite tractare. De hiis enim sufficienter tradidit Aristoteles III et IV suae *Politicae*[2].

3. Ad habendam vero ipsarum ampliorem notitiam, quae necessaria[d] est aliqualiter propter sequentia declaranda, unamquamque dictarum principatus specierum iuxta intentionem Aristotelis describamus, dicentes primum, quod *regalis monarchia* est temperatus

[a] H *inserts* et. [b] H, priore conuenientur. [c] H, 2°. [d] *Ed. Prin.*, P, necesse.

[1] *Pol.* III. 7 (Sus. pp. 178–80); cf. *Pol.* III. 6 (Sus. p. 177). [2] *I.e. Pol.* III. and VI. of modern editions.

principatus, in quo dominans est unicus ad commune conferens, et[a] subditorum voluntatem sive consensum. *Tyrannis* vero, illi opposita, est principatus vitiatus, in quo dominans est unicus ad conferens proprium praeter voluntatem subditorum. *Aristocratia* est principatus temperatus, in quo dominatur honorabilitas sola iuxta subditorum voluntatem sive consensum et commune conferens. *Oligarchia* vero, illi opposita, est principatus vitiatus, in quo dominantur aliqui ditiorum seu potentiorum ad ipsorum conferens praeter subditorum voluntatem. *Politia* vero, licet in una significatione sit commune quiddam[b] ad omne genus vel speciem regiminis seu principatus, in una tamen ipsius significatione importat speciem quandam principatus temperati, in quo civis quilibet participat aliqualiter principatu vel consiliativo vicissim iuxta gradum et facultatem seu conditionem ipsius, ad commune etiam conferens et civium voluntatem sive consensum. *Democratia* vero, illi opposita, est principatus, in quo vulgus seu egenorum multitudo statuit principatum et regit sola praeter reliquorum civium voluntatem sive consensum, nec simpliciter ad commune conferens[c] secundum proportionem convenientem.

4. Quis autem bene temperatorum principatuum sit optimus, aut quis vitiatorum pessimus, de reliquorum quoque ordine in bonitate vel malitia dicere, non habet[d] praesentem speculationem. Haec tamen de principatuum divisione in suas species ipsarumque descriptione dixisse sufficiat.

CAPITULUM IX

De modis instituendi regalem monarchiam et perfectionis[e] *assignatione, de modis quoque instituendi reliqua regimina seu politias tam temperatas quam vitiatas.*

DETERMINATIS autem hiis, consequens est dicere de modis efficiendi seu instituendi[f] partem principantem. Ex ipsorum namque natura meliori vel deteriori, provenientibus hinc civili regimini tamquam actionibus[g], arguere oportet causam agentem, a qua

[a] Q *corr. inserts* secundum. [b] H, I, quoddam. [c] H *corr. inserts* nec. [d] L, Q *corr.*, pertinet ad. [e] Q, *etc.*, perfectioris. [f] *Ed. Prin.*, I, constituendi. [g] *So Ed. Prin.*, T, H, I (*with* actoribus *for* actionibus), J, P; G, U, A, K, O, Q *orig.*, vel viliori tanquam accionum; L, Q *corr.*, vel viliori tanquam causa accionum.

tam ipsi quam pars principans per ipsos ad politiam utilius habeant provenire[1].

2. Verum quia de causis et actionibus, a quibus secundum plurimum pars principans creari debet, intendimus in hoc libro, antea volumus dicere modum et causam, per quem iam creata fuit pars haec, licet raro, ut hunc modum seu actionem et ipsius causam immediatam discernamus a modis seu actionibus et ipsarum immediatis causis, per quas huiusmodi[a] pars regulariter et in pluribus creari debet, quas etiam[b] humana demonstratione convincere possumus; prioris enim modi per demonstrationem certa[c] comprehensio nequit haberi. Hic autem modus seu actio et ipsius immediata causa, per quam formata est iam pars principans et reliquae partes civitatis, praecipue sacerdotium, fuit divina voluntas, immediate hoc[d] praecipiens alicuius singularis creaturae oraculo determinato[e], aut per se solam immediate fortassis; quo modo principatum Israelitici populi in personam[f] Moysi et quorundam aliorum iudicum post ipsum, sacerdotium quoque in personam Aaron et ipsius successorum instituit. De qua siquidem causa et ipsius actione libera tradere seu dicere, cur sic aut aliter, nec sic[g] esse aut fuisse factum, per demonstrationem nec quicquam dicere possumus, sed simplici credulitate absque ratione tenemus. Alia vero est principatuum institutio, quae scilicet ab humana mente immediate provenit, licet a Deo tamquam a causa remota, qui omnem principatum terrenum etiam concedit, ut *Iohannis* XIX° habetur[2], et aperte dicit Apostolus *ad Romanos* XIII°[3], et beatus Augustinus V *De Civitate Dei*, capitulo 21°[4h]; quod tamen non est immediate semper, quinimo ut in pluribus et ubique quasi hos statuit per hominum mentes, quibus talis institutionis concessit arbitrium. Et de hac causa quae sit, aut quali actione talia debeat[i] instituere, ex meliori aut deteriori ad politiam, potest per humanam certitudinem assignari.

[a] H, T, huius. [b] L, Q, G, *etc.*, *omit* quas etiam. [c] *Ed. Prin.*, I, J, certam. [d] T, H, hec; T *orig. adds after* creaturae, *causas tamen humanas* (canc.). [e] *So* Q, L, U; *Ed. Prin.*, T, H, I, terminato. [f] Q, persona. [g] H, cur sit aut aliter necesse(?) sit. [h] T, 23°. [i] H, debent.

---

[1] "For from their better (or their worse) nature (considering them as activities proceeding from this nature in civil government) we must deduce a *causa agens*." [2] St John, XIX. 11. [3] *Romans*, XIII. 1.
[4] Augustine, *De Civitate Dei*, V. 21 (Teubner, ed. Dombart, I. pp. 236–7).

3. Omisso itaque modo quem per demonstrationem certificare non possumus, modos institutionum principatus per humanam voluntatem immediate factos, narrare volumus primum, deinde vero monstrabimus ipsorum certiorem atque simpliciorem. Postmodum vero ex illius modi natura meliori arguemus causam movenem, a qua provenire solummodo debet et potest. Ex[a] quibus etiam apparebit consequenter causa movere debens ad institutionem optimam et determinationem reliquarum partium civitatis. Demum vero dicemus de principatus unitate, propter quam apparebit etiam quae sit unitas civitatis aut regni.

4. Prosequentes itaque proposita, primum enumerabimus modos institutionis regalis monarchiae, loquendo scilicet in ipsorum origine. Species enim haec[b] principatus videtur quasi cognata nobis, et propinqua statim domesticae iconomiae, ut apparet ex dictis capitulo III°. Post huius vero determinationem apparebit consequenter[c] de modis institutionis reliquarum divisionum[d] principatus.

Sunt autem modi sive institutiones regalis monarchiae numero[e] quinque secundum Aristotelem III *Politicae*, 8° capitulo[1]. Unus quidem cum monarcha statuitur ad aliquod unum opus determinatum, circa regimen communitatis tamen, ut ducatum exercitus, sive cum generis successione sive pro solius unicae personae periodo; quo modo instituebatur dux exercitus Agamemnon a Graecis. Vocatur autem[f] officium hoc in communitatibus modernis *capitaneatus* aut *constabiliaria*[g]. Hic vero exercitus dux de nullo se intromittebat iudicio tempore pacis, exercitu tamen militante dominus erat occidendi[h] aut aliter puniendi[h] transgressores. Alius autem modus est, quo quidam monarchae[i] in Asia[k] principantur, habentes dominia[l] ex praedecessoribus per successionem, secundum legem tamen, ad[m] monarchae conferens magis quam ad commune simpliciter, quasi despoticam[n]. Sustinent enim habitatores illius regionis talem principatum nihil contristati propter ipsorum barbaram

[a] Q, E. [b] Q, Hec enim species. [c] Q, L, conuenienter. [d] T, diuisionis. [e] *Ed. Prin.*, quinque numero. [f] Q, aut. [g] *So* Q; T, conistabularia; H, constabularia; *Ed. Prin.*, contestabiliaria. [h] H, occidendo... puniendo. [i] *Ed. Prin.*, I, J, *omit* monarchae. [k] H *orig. omits* in Asia; H *corr. inserts*. [l] H, diuina. [m] H *inserts* bonum seu. [n] *Ed. Prin.*, despotia.

[1] *Pol.* III. 14 (Sus. pp. 213–19).

et servilem naturam et consuetudinis auxilium. Hic siquidem principatus regalis est, quia patrius et voluntariis subditis, ut quia primi habitatores fuerant[a] regionis praecessores monarchae; aliqualiter tamen tyrannicus propter non esse ipsius leges ad commune conferens simpliciter, sed monarchae. Tertius vero modus regalis principatus est, cum quis principatur electus, non ex successione patria seu paterna, secundum tamen legem quae non est ad commune conferens simpliciter, sed monarchae magis, quasi tyrannicam. Propter quod etiam vocavit Aristoteles ibidem hanc speciem principatus *electam tyrannidem*[b1], tyrannidem quidem propter legis despotiam, electam quidem propterea quod non erat subditis involuntaria[c]. Quartus autem modus est, quo per electionem instituitur aliquis princeps cum omni suo generis successione secundum leges quae sunt simpliciter ad commune conferens; et hoc utebantur[d] *secundum heroica tempora*, ut dicit[e] ibidem[2]. Vocata vero sunt ea *heroica tempora*, vel quia tunc constellatio tales homines producebat qui *Heroës*, id est divini, credebantur propter virtutis excessum; aut quia tales statuebantur principes, non alii, propter virtutum et suorum beneficiorum excessum, ut quia sparsam multitudinem collegerunt et in communitatem[f] civilem congregaverunt; vel quia per pugnam et armorum strenuitatem liberaverunt[g] regionem ab opprimentibus; aut quia fortasse regionem emerunt vel alio convenienti modo acquisiverunt, et inter subditos diviserunt; et (ad unum dicere) propter magni[h] beneficii collationem aut alterius virtutis excessum ad reliquam multitudinem instituti fuerunt hii[i] principes cum sua[k] posteritate[l] seu successione tota, sicut etiam dixit Aristoteles v *Politicae*, capitulo 5o[3]. Sub hac autem monarchiae specie fortasse comprehendit Aristoteles eam, ad quam quis eligitur pro[m] sola sui periodo vel parte periodi, vel eam fecit nos intelligere per hanc et vocatam tyrannidem electam, eo quod utrique[n] participet. Quintus[o] vero modus est et fuit, quo principans statuitur

[a] Q, L, *etc.*, fuerunt. [b] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [c] H, inuoluntariam. [d] H, vtebatur. [e] T *corr. inserts* Aristoteles. [f] Q, communicacionem. [g] H, liberauerant. [h] *Ed. Prin.*, Q(?), magis. [i] *Ed. Prin. omits* hii. [k] *Ed. Prin. omits* sua. [l] H, T, posterioritate. [m] Q *orig.*, per; *corr.*, pro. [n] Q, utrisque. [o] Q, Quinto.

---

[1] *Pol.* III. 14 (Sus. p. 216). [2] *Ibid.* (Sus. p. 217). [3] Cf. *Pol.* VIII. 10 (Sus. pp. 555, 557).

omnium dominus eorum quae[a] sunt in communitate, sic secundum suam voluntatem realia et personalia disponens, quemadmodum iconomus pro voto disponit[b] de hiis quae in propria domo sunt.

5. Quod tamen, ut haec Aristotelis dicta manifestentur amplius, et[c] etiam modi omnes instituendi reliquos principatus ad capitulum reducantur, dicemus, quod omnis principatus vel est voluntariis subditis, vel involuntariis. Primum est genus bene temperatorum principatuum, secundum vero vitiatorum. Distinguitur[d] autem utrumque horum generum in tres species sive modos, sicut dictum est VIII° capitulo. Et quoniam una specierum bene temperati principatus et[e] fortasse perfectior est regalis monarchia, ideoque praemissa recolligentes ab illius modis inchoemus sermonem, dicentes quod *rex* seu *monarcha* vel instituitur per electionem incolarum seu civium, aut absque ipsorum electione rite obtinuit principatum. Si absque civium electione, vel sic est quia primus inhabitavit regionem aut ipsius praedecessores, ex quibus traxit originem; vel quia terram et iurisdictionem emit, aut ipsam iusto bello acquisivit, aut alio quovis licito modo, puta dono sibi de ipsa facto propter impensum servitium. Participat[1] autem quilibet dictorum modorum tanto amplius de vero regali, quanto magis est ad subditos voluntarios et secundum legem latam ad commune conferens subditorum; tanto vero amplius tyrannidem sapiens, quanto magis exit[f] ab hiis, consensu videlicet subditorum et lege ad ipsorum commune conferens instituta. Unde IV *Politicae*, capitulo 8°, scribitur: *Erant autem propterea quod secundum legem regales* (monarchiae scilicet), *et quia monarchizabant*[g] *voluntariis, tyrannicae*[h] *autem propter despotice principari et secundum suam sententiam*[2] (monarcharum scilicet). Haec igitur duo praedicta principatum temperatum et vitiosum[i] separant, ut apparet ex Aristotelis aperta sententia, simpliciter autem aut magis subditorum consensus. Quod si monarcha principans per electionem incolarum fuerit institutus, hoc fieri convenit

[a] H, qui. [b] H, prouoco disposuit. [c] T, ut. [d] H, distinguntur; *corr.*, distinguitur. [e] L, Q, *omit* et. [f] L, Q, erit. [g] *Ed. Prin.*, monarchicabant; T *orig.*, monarchyz. [h] *Ed. Prin.*, tyrannice. [i] *Ed. Prin.*, *etc.*, vitiatum.

[1] Marshall's translation omits from *Participat* to *consensus* (l. 30 *infra*).
[2] *Pol.* VI. 10 (Sus. p. 415).

aliquo horum modorum, quoniam vel instituitur cum sua tota posteritate seu successione[a], vel non. Si enim non instituitur cum omni posteritate, hoc contingit pluribus modis, quoniam vel instituitur pro tota unius vita tantummodo, vel pro unius et alicuius sui successoris unius aut plurium[b]; vel non instituitur ad vitam totam alicuius, nec primi nec successorum, sed solummodo pro aliqua parte temporis terminata[c], ut annali aut biennali, longiori[d] vel breviori, et rursum vel ad omne iudiciale officium exercendum, vel ad solum unicum velut exercitus dux.

6. Conveniunt[1] autem et differunt monarchae regales, electi cum non-electis, quoniam utrique[e] voluntariis principantur. Differunt autem, quoniam ut in pluribus non-electi principantur subditis minus voluntariis, et ipsos disponunt legibus minus politicis ad commune conferens, quales pridem barbaricas diximus. Electi vero magis voluntariis praesunt, eosque disponunt legibus politicis magis, quas diximus latas ad commune conferens.

7. Ex quibus patet, quod et[f] in sequentibus amplius apparebit, genus electum principatus praestantius esse non-electo. Est quoque sententia haec Aristotelis, III *Politicae*, 8° capitulo[g], quam induximus supra de hiis qui statuebantur circa heroica tempora[2]. Rursum[h] hic modus institutionis in communitatibus perfectis permanentior est. Nam omnes alios in hunc quandoque oportet reducere per necessitatem, non econverso, ut, si generis successio defecerit, aut alia de causa fiat genus illud importabile multitudini ab excessu malitiae sui regiminis, oportet tunc multitudinem se convertere ad electionem; quae siquidem electio deficere numquam potest, generatione hominum indeficiente. Amplius[i] hoc solo modo institutionis habetur principans optimus. Nam eum expedit optimum esse illorum qui versantur in politia, debet enim regulare actus civiles omnium aliorum.

[a] *Ed. Prin.*, successore. [b] *So* L; Q, U, C, T, alicuius sui success' unius aut plurium; H, alico sui success' vnius autem plurium; *Ed. Prin.*, J, aliquo sui successoris vnius aut plurium; I, aliquo sui successori vnius plurimum. [c] H *corr.*, *de*terminata. [d] H *omits* longiori. [e] Q, uterque. [f] Q *etc. omit* et. [g] *Ed. Prin.*, cap. VIII. [h] Q, L, *etc.*, Amplius. [i] Q, L, *etc.*, Rursum.

---

[1] Marshall's translation omits the rest of the chapter. [2] *Supra*, Part 4 (p. 32).

8. Modus vero institutionis aliarum specierum principatus temperati ut plurimum est electio, et quandoque in aliquibus sors[1], absque generis successione continua. Vitiatorum autem principatuum institutiones ut plurimum sunt fraus, aut violentia, vel[a] utrumque.

9[b]. Quis vero principatuum temperatorum sit praestantior, an monarchia[c] vel reliquae duae species, aristocratia vel politia; et rursum monarchiarum, an electa vel non-electa; adhuc autem electarum, an ea quae cum omni generis successione statuitur, aut in qua solus statuitur absque tali successione; quae secatur[d] in duas, ut[e] eam scilicet quae ad totam periodum alicuius aut aliquorum, vel ad partem solam temporis terminatam, puta annalem, biennalem, longiorem aut breviorem; inquisitionem et dubitationem rationabilem[f] habet, quamvis indubie tenendum secundum veritatem et Aristotelis apertam sententiam, electionem esse certiorem regulam[g] principatus, ut in XII°[h], XVI° et XVII° huius certificabitur amplius.

10. Hoc tamen non ignorare debemus, quod alia et altera multitudo, in alia vel diversa regione ac tempore, disposita est ad alteram et diversam politiam, aliumque aut alterum ferre principatum, ut dicit Aristoteles III *Politicae*, capitulo 9°[2]; quae attendenda sunt a legum latoribus et principatuum institutoribus[i]. Nam sicuti non quilibet homo dispositus est ad optimam disciplinam, et propterea non ad illam acquirendam statuitur a dirigente convenienter, sed ad quam[k] bonarum tamen, magis fuerit praeparatus, sic fortasse multitudo aliqua, quandoque aut in loco aliquo, non est disposita ferre optimum principatum[l], ideoque ad temperatorum sibi convenientiorem ipsam prius temptandum reducere. Ante enim Iulii Caesaris monarchiam Romanus populus diu ferre noluit monarcham aliquem terminatum, nec cum generis successione neque etiam ad totam unius solius[m] monarchae periodum. Quod siquidem contin-

[a] *Ed. Prin.*, aut. [b] *Number omitted in* H, *given in* T, G. [c] *Ed. Prin.*, monarcha. [d] *Ed. Prin.*, H *orig.*, sectatur: H *corr.*, secantur. [e] H, aut. [f] *Ed. Prin.*, I, rationalem. [g] H *inserts* cuiuslibet; T *inserts* cuius, *corr.*, libet. [h] Q *inserts* et; T *omits* XVI°, *corr. inserts.* [i] Q, L, institucionibus. [k] Q *corr.*, quamque. [l] *Ed. Prin.*, principatuum. [m] H *omits* monarcham...solius.

[1] Cf. the Priors at Florence after 1324. [2] *Pol.* III. 14 (Sus. pp. 213, 215).

gebat illi[a] fortasse propter heroicorum et principativorum[b] virorum multitudinem, tam secundum genera seu cognationes, quam secundum individua personarum[c].

11. Ex hiis igitur[d] quae a[e] nobis determinata sunt, manifeste apparet, quod quaerentes quis monarcharum sit praestantior civitati vel regno, an qui per electionem, vel qui per generis successionem principatur, inconvenienter[f] interrogant et quaerunt[g]. Sed oportet corrigentes[h] quaerere primum, quis monarcharum sit praestantior, an electus aut non-electus. Et si electus, rursum quis electorum, an qui[i] cum omni sui generis successione statuitur, vel qui absque generis successione. Quoniam licet non-electus monarcha quasi semper principatum transmittat heredi, electus tamen non omnis, sed is[k] solum qui cum sui successione omni statuitur principari.

De modis itaque institutionis principatuum, et quoniam ipsorum simpliciter praestantior est electio, determinatum sit hoc modo[l].

CAPITULUM X

De distinctione ac assignatione significatorum huius nominis lex, *et ipsius propriissima et nobis intenta significatione.*

QUONIAM autem electionem diximus perfectiorem atque praestantiorem modorum instituendi principatum, bene se habet inquirere illius effectivam causam, a qua scilicet secundum[l] complementum suae bonitatis habeat provenire; nam ex hoc apparebit etiam[m] causa principatus electi et similiter reliquarum partium politiae. Verum quia principatus regulare debet actus

[a] Q, L, G, U, *etc.*, illis; *Ed. Prin.*, T, H, I, J, P, illi *as text.* [b] *Ed. Prin.*, principatiorum. [c] *So Ed. Prin.*, H, I, P; Q, L, participatorum; T, ~~pp~~arum. [d] *Ed. Prin.*, I, ergo. [e] Q, L, T, *omit* a; L *corr. inserts.* [f] H, conuenienter. [g] *So Ed. Prin.*, T, H, I, J, P; L, Q, G, U, *etc.*, *omit* et quaerunt. [h] *So Ed. Prin.*, T, H, I, J, P; Q, L, G, U, contingentes; *alii alia.* [i] *Ed. Prin. omits.* [k] *Ed. Prin. omits.* [l] H *orig. omits*; *corr. inserts.* [m] *So* T, H, I, L, P, U, *etc.*; Q *omits* etiam; *Ed. Prin. inserts* factiua.

---

[1] Marsilius' preference for a republican government, and his indifference to the theory of the divinely ordained character of the Holy Roman Empire, transpire clearly in this chapter. His insistence that the hereditary monarchies of Europe depended ultimately on election, not on sacring or indefeasible right, is no less marked.

civiles humanos (ut demonstravimus v° huius) et secundum regulam, quae forma est et esse debet principantis, inquantum huiusmodi[a], inquirere oportet huiusmodi regulam, si est, quid est, et propter quid. Est enim fortassis eadem ipsius effectiva causa, quae principantis.

2. Hanc itaque regulam, quam statutum vel consuetudinem et communi nomine legem appellant, existere supponentes quasi per-se-notum ex inductione in omnibus perfectis communitatibus, primum ostendemus quid sit, deinde vero ipsius finalem assignabimus necessitatem, demum autem determinabimus per demonstrationem cuius aut quorum et quali actione hanc statuere oporteat; quod erit inquirere legislatorem seu causam agentem ipsius, ad quem[b] etiam electionem principatuum pertinere putamus et per demonstrationem in sequentibus ostendemus[c]. Ex quibus etiam apparebit materia sive subiectum regulae supradictae, quam legem diximus. Nam haec est pars principans, cuius est secundum legem regulare politicos seu civiles hominum actus.

3. Ad dicta quidem igitur procedentibus, ne[d] propter nominis multiplicitatem eveniat discolia, distinguere convenit intentiones seu significata huius nominis *lex*. Hoc enim nomen de numero multiplicium dictionum importat in una sui significatione naturalem inclinationem sensitivam ad actionem aut passionem aliquam, quo modo vocavit eam Apostolus, *ad Romanos* VII°, cum dixit: *Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae*[1]. In alia vero ipsius acceptione dicitur hoc nomen *lex* de quolibet habitu operativo, et generaliter de omni forma rei operabilis existente in mente, a qua tamquam exemplari sive mensura formae artificiatorum proveniunt; quo modo dicitur Ezechielis XLIII°: *Haec ergo est*[e] *lex domus; istae autem mensurae altaris*[2]. Tertio vero modo sumitur *lex* pro regula continente monita humanorum actuum imperatorum, secundum quod ordinantur ad gloriam vel poenam in saeculo venturo; secundum quam significationem *Lex Mosaica* dicta est lex quantum ad aliquam sui partem, sic quoque *Lex Evangelica* secundum se

[a] *So* L, Q, I, P, *etc.*; H, T, inquam huiusmodi; *Ed. Prin.*, inquantum principans. [b] *Ed. Prin.*, quam. [c] H *omits.* [d] T, nec; H, non; H *corr. inserts* vt *before* non. [e] *Ed. Prin. omits.*

[1] *Rom.* VII. 23. [2] Ezechiel, XLIII. 12–13.

totam lex dicitur. Unde Apostolus *ad Hebraeos* de hiis ait: *Translato enim sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat*[1]. Sic etiam de disciplina evangelica lex dicitur Iacobi 1°: *Qui autem prospexerit*[a] *in legem perfectam*[b] *libertatis, et in ea permanserit etc., hic beatus in facto suo erit*[2]. Hac etiam legis acceptione dicuntur leges omnes sectae, ut[c] quae Machometi aut Persarum, secundum se totas aut aliquas sui partes, licet ex hiis Mosaica et Evangelica, Christiana scilicet, solae contineant veritatem. Sic etiam sectas leges vocavit Aristoteles, II *Philosophiae*, cum dixit: *Quantam vim habeat quod consuetum est, leges ostendunt*[3]; et in XII eiusdem: *Reliqua vero fabulose iam adducta sunt ad persuasionem multorum ad leges et conferens*[4]. Quarto autem importat hoc nomen *lex*, et famose magis, scientiam seu doctrinam sive iudicium universale iustorum et conferentium civilium, et suorum oppositorum.

4. Et sic accepta lex dupliciter considerari potest: uno modo secundum se, ut per ipsam solum ostenditur quid[d] iustum aut iniustum, conferens aut nocivum, et inquantum[e] huiusmodi iuris scientia vel doctrina[f] dicitur. Alio modo considerari potest secundum quod de ipsius observatione datur praeceptum coactivum per poenam aut praemium in praesenti saeculo distribuenda, sive secundum quod per modum talis praecepti traditur, et[g] hoc modo considerata propriissime lex vocatur et est. Quam etiam sic sumptam diffinit Aristoteles, X[h] *Ethicorum*, 8° capitulo, cum dixit: *Lex autem coactivam*[i] *habet potentiam, sermo ens*[k] *ab aliqua prudentia et intellectu*[5]; *sermo* igitur seu oratio *ab aliqua prudentia et intellectu*[l], politico scilicet, id est, ordinatio[m] de iustis et conferentibus et ipsorum oppositis per

[a] T, perspexerit. [b] L, Q *corr.*, lege perfecte. [c] H, et. [d] H, I, T *orig.* (?), quod. [e] T, inquam. [f] *Ed. Prin. inserts* lex. [g] T *orig. omits* et; *corr. inserts.* [h] T *corr.*, H, ultimo; T *orig., etc.*, 10. [i] *Ed. Prin.* coactiua. [k] *So* T, I; *Ed. Prin., etc.*, potenciam sermonis; Q, L *orig.*, potestatem sermones (L *corr. variant*, sermonis); H *reads*, dum dixit lex autem (*corr. inserts*, est habens) coactiuam potenciam sermo ens (?) ab; *alii alia.* [l] *Ed. Prin.*, I, *omit* sermo...intellectu; T, H, *read* seu intellectu. [m] *So* Q, L, T, H; *Ed. Prin.*, I, ordinatiuo.

---

[1] *Heb.* VII. 12. [2] St James, I. 25. [3] *Metaphysica*, II. 3. The old Latin translation used by Marsilius is to be found in St Thomas Aquinas' commentary, *Opera* (Venice, 1593 ff.), IV. fo. 25 *v.* [4] *Metaphys.* XII. 8 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, IV. fo. 163 *r.*). [5] *Ethic.* X. 10 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, V. fo. 140 *v.*).

prudentiam politicam, *habens coactivam potentiam*, id est, de cuius observatione datur praeceptum quod quis cogitur observare, seu lata per modum talis praecepti, lex est.

5. Unde iustorum et conferentium civilium non omnes verae cognitiones sunt leges, nisi de ipsarum observatione datum fuerit praeceptum coactivum, seu latae fuerint per modum praecepti, licet talis vera cognitio ipsorum[a] necessario requiratur[b] ad legem perfectam. Quinimo quandoque falsae cognitiones iustorum et conferentium leges fiunt, cum de ipsis datur observationis praeceptum, seu feruntur per modum praecepti, sicut apparet in regionibus barbarorum quorundam, qui tamquam iustum observari faciunt homicidam absolvi a culpa et poena civili, reale aliquod pretium exhibentem pro tali delicto, cum tamen hoc simpliciter sit iniustum, et per consequens ipsorum leges non perfectae simpliciter. Esto enim quod formam habeant debitam, praeceptum scilicet observationis coactivum, debita tamen carent conditione, videlicet debita et vera ordinatione iustorum[1].

6. Comprehenduntur autem sub hac legis acceptione omnes iustorum et conferentium civilium[c] regulae auctoritate humana institutae, ut consuetudines, statuta, plebiscita, decretales, et omnes consimiles, quae scilicet humanae auctoritati, ut iam diximus, innituntur.

7. Debemus tamen non ignorare, quod tam Lex Evangelica, quam Mosaica, et fortasse sectarum reliquae, diversimode consideratae ac comparatae in toto vel parte ipsarum, ad humanos actus pro statu praesentis saeculi vel venturi, quandoque veniunt, vel venerunt hactenus, aut venturae sunt in tertiam legis significationem, et quandoque in ultimam, ut VIII° et IX° Secundae manifestabitur amplius, quaedam quidem secundum veritatem, quaedam vero secundum fantasiam falsam[d] et promissionem[e] inanem.

Quod quidem igitur sit regula seu lex aliqua humanorum actuum civilium, et quid sit, ex iam dictis palam.

[a] *Ed. Prin.*, ipsarum. [b] Q, requiritur. [c] H, T, *omit.* [d] L, Q, *etc.*, *omit.* [e] H, permissionem.

---

[1] The reference seems here to be to the *wergild* payable for homicide under the ancient Germanic tribal laws. Is it possible that Marsilius is here a source of the Renaissance Italian use of *Barbari* for the Transalpine peoples?

CAPITULUM XI

De necessitate lationis legum in propriissima significatione sumptarum; et quod nullum principantem quantumcumque studiosum aut iustum expediat absque legibus principari.

HIIS itaque legis acceptionibus sic divisis, eius secundum ultimam et propriissimam significationem ostendere volumus necessitatem finalem: principaliorem quidem[a] civile iustum et conferens commune, assecutivam vero quandam principantium[b], maxime secundum generis successionem, securitatem et principatus diuturnitatem. Primam ergo necessitatem sic: quoniam illud necessarium est in politia statuere absque quo civilia iudicia simpliciter recte fieri nequeunt, per quod rite feruntur, et a defectu quantum[c] possibile est humanis actibus praeservantur. Lex est huiusmodi: ut[d] cum secundum ipsam determinatus fuerit principans ferre civilia iudicia, ergo legis institutio necessaria est in politia. Prima propositio huius demonstrationis est quasi per-se-nota, et indemonstrabilibus propinqua valde. Cuius etiam certitudo accipi debet et potest ex v° huius, parte 7ª. Secunda vero propositio manifestabitur ex hoc: quoniam ad iudicii complementum in bonitate requiritur affectio recta iudicum[e], et iudicandorum vera cognitio, quorum opposita civilia corrumpunt iudicia. Nam perversa iudicantis affectio, ut odii vel amoris aut avaritiae, desiderium iudicantis pervertit. Haec autem a iudicio prohibentur, et ab hiis praeservatur, dum fuerit iudex seu principans determinatus secundum leges ferre iudicia, propterea quod lex omni caret affectione perversa; non enim facta est ad amicum aut inimicum utilem vel nocivum, sed universaliter ad agentem civiliter bene aut male. Omnia namque reliqua sibi accidunt et extra legem sunt, non sic autem extra iudicem sunt[f]. Quoniam personae in iudicio constitutae possunt esse amicae vel inimicae iudicanti, utiles vel nocivae, dando aut aliquid promittendo; sic quoque in reliquis intentionibus, quae in iudice causare possunt affectionem ipsius iudicium pervertentem. Propter quod nullum iudicium, quantum[g] possibile est, debet com-

[a] H *corr. inserts* ad. [b] *So* Q, T, H *orig.*, P, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, H *corr.*, principatuum. [c] T, quam. [d] H *omits.* [e] Q, iudicii. [f] H *omits* non sic...sunt. [g] T *orig.*, quam; *corr.*, quantum.

mitti arbitrio iudicantis, sed lege determinari et secundum ipsam pronunciari[1].

2. Haec autem fuit sententia divini[a] Aristotelis, III *Politicae*, capitulo 9°, ubi ex intentione perquirens, an melius sit regi politiam optimo viro absque lege, vel ab[b] optimis legibus, inquit sic: *Valentius autem* (id est, praestantius ad iudicandum), *cui non adest quod passionale omnino* (id est, affectio quae iudicium pervertere potest), *quam cui connaturale. Legi quidem igitur hoc*[c] *non inest* (passio videlicet sive affectio); *humanam autem animam necesse hoc habere*[d] *omnem*[2]; et dixit *omnem*, non excipiendo quemquam quantumcumque[e] studiosum. Quam siquidem sententiam repetens I *Rhetoricae*, capitulo 1°, sic ait: *Omnium quidem maximum* quaeritur (scilicet nihil absque lege iudicandum relinqui debet arbitrio iudicantis), *quia iudicium quidem legislatoris* (id est lex) *non secundum partem* (id est, non est latum propter aliquem unicum[f] particularem hominem[g]), *sed de futuris et universalibus*[h] *est. Praefectus autem et iudex iam de praesentibus et determinatis iudicant, ad quos et amare iam*[i] *et odire et proprium commodum annexa*[k] *sunt*[l] *saepe, ut non adhuc possint videre sufficienter verum, sed attendere in iudicio proprium delectabile aut triste*[3]. Hoc etiam dicit eodem I, capitulo 2°: *Non enim*, inquit, *similiter reddimus iudicia tristes et gaudentes, amantes vel odientes*[4].

3. Corrumpitur adhuc iudicium propter iudicum ignorantiam, esto quod bonae[m] sint affectionis seu intentionis. Quod etiam peccatum sive defectus per legem tollitur et suppletur, quoniam in ipsa determinatum est quasi perfecte, quid iustum aut iniustum, conferens aut nocivum, secundum unumquemque humanum actum civilem. Hoc autem nequit sic sufficienter fieri per unicum hominem quantumcumque ingeniosum. Quoniam unus solus homo, nec

[a] *Ed. Prin.*, T, P, diui. [b] T *omits* ab. [c] H, huius. [d] *Ed. Prin.*, P, habet. [e] T *orig.*, quamcumque; *corr.*, quantumcumque. [f] *Ed. Prin. omits.* [g] *Ed. Prin.*, I, hominem particularem. [h] H, vtilibus. [i] *Ed. Prin.*, I, *omit.* [k] *Ed. Prin.*, annexae. [l] H, possunt. [m] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P; Q, L, *etc.*, recte.

---

[1] In this and the following argument Marsilius sets himself against a prevailing tendency in the Italy of his day, that of leaving the penalty of a breach of the law to the *arbitrium* (discretion) of the magistrate. The distinguishing mark of a tyrant was his *generale arbitrium*, which gave him the right to disregard the statute law at pleasure.

[2] *Pol.* III. 15 (Sus. p. 221).

[3] *Rhet.* I. 1 (Sprengel, p. 179).

[4] *Rhet.* I. 2 (Sprengel, p. 183).

fortasse omnes unius aetatis homines invenire aut retinere possent omnes actus civiles determinatos in lege; quinimo, quod de ipsis dixerunt inventores primi, et omnes etiam eiusdem aetatis homines talium observatores, fuit res modica et imperfecta, quae postmodum ex additione posteriorum complementum suscepit. Quod quidem videre sat est experientia nota per additionem et subtractionem ac totaliter in contrarium mutationem quandoque factam in legibus secundum diversas aetates, et secundum diversa tempora eiusdem aetatis[1].

Testatur autem et hoc Aristoteles, II *Politicae*, capitulo 2°, cum dixit: *Oportet autem non hoc ipsum ignorare, quia oportet attendere multo tempore et multis annis, in quibus non utique lateat, si*[a] *haec bene se habuerunt*[2], quae scilicet statui debent tamquam leges. Idem dicit ipse, I *Rhetoricae*, capitulo 1°: *Deinde*, inquit, *legislationes*[b] *quidem ex multo tempore consideratis fiunt*[3]. Et confirmatur id[c] ratione quoniam legislationes[d] indigent prudentia, ut pridem ex descriptione legis apparuit, prudentia vero longa eget experientia, haec autem temporis multitudine. Unde VI *Ethicorum*: *Signum autem ipsius quod dictum est, et quod geometrici*[e] *quidem iuvenes et disciplinati fiunt et sapientes talia; prudentes autem non videntur fieri. Causa autem, quoniam et*[f] *singularium est prudentia, quae fiunt cognita ex experientia; iuvenis autem expertus non est; multitudo enim temporis faciet experientiam*[4]. Et ideo quod unus solus homo invenit aut scire potest per seipsum, tam in scientia iustorum et conferentium civilium quam in aliis scientiis, est parum aut nihil. Adhuc etiam quod unius aetatis homines respectu eius quod ex pluribus aetatibus observatur, imperfecta res est; propter quod de inventione veritatis secundum unamquamque artem et disciplinam tractans Aristoteles, II *Philosophiae*, capitulo 1°, sic inquit: *Secundum unum quidem* (inventorem scilicet cuiusvis disciplinae aut[g] artis) *nihil aut parum ei immittere*

[a] H, set. [b] T *orig.*, lacitiones; *corr. inserts* legis. [c] H, idem. [d] *So Ed. Prin.*, T, H; Q, P, I, *etc.*, legislatores. [e] *Ed. Prin.*, Geometri. [f] *Ed. Prin.*, I, et quoniam. [g] Q, L *orig.*, ut.

---

[1] Here there is a reference to the revolutions of Italian communes, not to mention the frequent revision of their statutes by a commission in the ordinary course of affairs. The growth of law from worse to better suggests like Cap. III, Part 2, the idea of progress. [2] *Pol.* II. 5 (Sus. p. 79). [3] *Rhet.* I. 1 (Sprengel, p. 179). [4] *Ethic.* VI. 9 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, v. fo. 81 *r.*).

(id est, de ipsa per se solum invenire), *ex omnibus coarticulatum fieri magnitudinem aliquam*[1]. Secundum tamen translationem ex Arabico magis aperta est haec series, in qua sic habetur: *Et unusquisque eorum* (id est, inventorum cuiusvis artis aut[a] disciplinae) *aut nihil comprehendit de veritate aut modicum. Cum igitur congregatum fuerit*[b] *ex eo ab omnibus*[c] *qui comprehenderunt*[d], *tunc congregatum erit alicuius quantitatis*[2]; quod maxime apparet de Astrologia.

Sic ergo per auxilium hominum invicem et additionem posterius inventorum ad inventa prius, receperunt omnes artes et disciplinae complementum. Quod figuraliter etiam declarat ibidem Aristoteles circa Musicae inventionem, cum dixit: *Si Timotheus non fuisset, multam melodiam non haberemus: si autem Phrynes, Timotheus non fuisset*[3], ita perfectus scilicet in melodiis, nisi habuisset prius inventa per Phrynem. Quae verba exponens Averrois 2° *Commento*, sic ait: *Et quod dicit in hoc capitulo* (Aristoteles scilicet), *manifestum est. Nullus enim potest invenire*[e] *per se artes operativas aut considerativas* (id est speculativas) *in maiori parte, quia non complentur nisi per iuvamentum prioris ad sequentem*[f][4]. Idem dicit II *Elenchorum*[g], capitulo finali[5], de inventione rhetoricae et omnium aliarum, quicquid fuerit de Logices[h] inventione, quam soli sibi absque prioris alicuius inventione seu auxilio perfectam adscribit, in quo singularis inter alios extitisse videtur. Hoc etiam dicit ipse VIII *Ethicorum*, capitulo 1°: *Duo*, inquit, *venientes* (id est convenientes) *agere et intelligere potentiores sunt*[6] (supple, uno solo). Quod si duo, magis plures duobus, et simul, et successive, quam solus unus. Et hoc est quod de proposito dicit, III *Politicae*, capitulo 9°: *Inconveniens*, inquit, *forte utique videbitur, si melius percipiat*[i] *quis*[k] *duobus*

[a] T, uel; H *orig.*, ut. [b] H *corr.*, erit. [c] Q, L, hominibus. [d] *Ed. Prin.*, compraehendere. [e] H *omits* invenire. [f] Q, sequentes. [g] H, el'ectorum. [h] MSS, Loyces; H, loyce. [i] H, participat. [k] Q *etc. omit* quis.

---

[1] *Metaphys.* II. 1 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, IV, fo. 22 *v.*). [2] The Latin translation from the Arabic may be found in Aristotle, *Opera*, ed. Manardus (Venice, 1560), Vol. IV. fo. 47 *v.*, which reads: *modicum. Cum aggregatum fuit illud, quod congregatum....* [3] *Metaphys.* II. 1 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, IV. fo. 23 *r.*). [4] The "gran comento," mentioned by Dante. The passage is to be found in Aristotle, ed. Manardus (Venice, 1560), Vol. IV. fo. 49 *r.* [5] *Sophist. Elench.* 34 (II. 20). [6] *Ethic.* VIII. 1 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, V. fo. 102 *r.*).

oculis et duabus auribus iudicans et agens duobus pedibus et manibus, quam multi multis[1].

Cum igitur lex sit oculus ex multis oculis, id est comprehensio examinata ex multis comprehensoribus[a] ad errorem evitandum circa civilia iudicia, et recte iudicandum, tutius est ea fieri[b] secundum legem quam secundum iudicantis arbitrium. Et propter hoc ipsam statui necesse est, si debeant politiae quantum[c] ad iusta et conferentia ipsarum civilia disponi optime; per ipsam enim iudicia civilia[d] praeservantur ab ignorantia et iudicum affectione perversa, quae fuit minor assumptae demonstrationis, qua[e] ex principio capituli huius necessitatem legum assignare temptavimus[f]. Quo vero modo subortam litem seu civilem causam, lege non determinatam, diffinire seu iudicare oporteat, dicetur[g] XIV° huius. Sunt ergo leges necessariae ad excludendum a civilibus iudiciis seu sententiis iudicum malitiam et errorem.

4. Haec propter consuluit Aristoteles, nulli iudici seu principanti concedere arbitrium iudicandi aut praecipiendi de civilibus absque lege, in quibus lex determinare potuit. Unde IV *Ethicorum*, capitulo 5°[h], in *tractatu de iustitia* dixit Aristoteles: *Propter hoc non sinimus principari hominem, sed secundum rationem*[2], id est legem, causam assignans, quam pridem[i] induximus, affectionem perversam scilicet quae in illo cadere potest. Idem[k], III *Politicae*, capitulo 6°, cum dixit: *Prima autem dicta dubitatio facit manifestum, nihil sic alterum, quam quod oportet leges recte positas esse dominans*[1][3], id est dominari principantes secundum ipsas. Idem, eodem, capitulo 9°, dum[m] dixit: *Qui*[n] *quidem intellectum iubet principari, videtur iubere principari*[o] *Deum et leges, qui autem hominem iubet* (absque lege scilicet secundum arbitrium proprium[p]), *apponit et bestiam*[4]; parum post subiungens causam, cum dixit: *Propter quod sine appetitu intellectus*

[a] *Ed. Prin.*, I, comprehensionibus. [b] T, H, I, ferri. [c] T *orig.*, quam; *corr.*, quantum. [d] *Ed. Prin.*, I, ciuilia iudicia. [e] *So Ed. Prin.*, I; Q, T, H, quam. [f] Q, temptamus. [g] T *orig.*, dicatur; H, dicitur. [h] Q, *late corr.*, 5...41 (?). [i] *Ed. Prin.*, I, *omit* pridem. [k] *Ed. Prin.*, item. [l] H, dominantis. [m] H, vbi. [n] *Ed. Prin.*, Quod. [o] *Ed. Prin.*, principari iubere. [p] H *omits*.

---

[1] *Pol.* III. 16 (Sus. p. 232). [2] *Ethic.* V. 10 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, V. fo. 68 *r.*, which omits *secundum*). [3] *Pol.* III. 11 (Sus. p. 198, who reads *quomodo quod* and *dominas*). [4] *Pol.* III. 16 (Sus. p. 229).

lex est[1]; quasi dicat, legem intellectum seu cognitionem esse absque appetitu, id est affectione aliqua. Hanc quoque sententiam repetit I *Rhetoricae*, capitulo 1°, ubi sic inquit: *Maxime quidem igitur convenit, rectas positas leges quaecumque contingit*[a], *omnia determinare ipsas, et quam paucissima committere iudicantibus*[2]; assignans huius pridem[b] adductas causas, exclusionem scilicet malitiae atque ignorantiae iudicum a civilibus iudiciis, quae in lege cadere nequeunt sicut in iudice, quemadmodum ostensum est prius. Et hiis amplius dicit aperte Aristoteles IV *Politicae*, capitulo 4°, quod[c]: *ubi non principantur leges* (id est, ubi principantes non principantur secundum ipsas), *non est politia* (temperata, supple). *Oportet enim legem quidem principari omnium*[3].

5. Superest autem ostendere, quod principari secundum legem, nec praeter ipsam, debent omnes principantes. Horum vero maxime monarchae, qui cum omni eorum successione principantur, ut ipsorum principatus securiores et diuturniores existant, quae in huius capituli principio fuerat tamquam secundaria legum necessitas assignata. Hoc autem sic primum videre est, quoniam secundum legem principari ipsorum iudicia praeservat a defectu contingente propter ignorantiam et affectionem perversam. Unde in seipsis et ad cives subditos regulati, minus patiuntur seditiones, et per consequens suorum principatuum solutiones, quae illis contingerent agentibus prave secundum suum arbitrium, sicut patenter dicit Aristoteles, V *Politicae*, capitulo 5°: *Regnum enim*, inquit Aristoteles, *ab extrinsecis quidem minime corrumpitur; ex seipso autem plurimae corruptiones accidunt. Corrumpitur autem secundum duos modos: uno quidem seditionem facientibus hiis, qui participant regno, alio autem modo magis tyrannice temptantibus gubernare, quando exegerint*[d] *esse domini plurium*[e] *et praeter legem. Non fiunt autem adhuc regna nunc, sed si fiant monarchiae*[f], *et tyrannides magis*[4].

6. Obiciet[g] autem aliquis[5] de optimo viro, quod careat ignorantia

[a] H, contingunt. [b] *So* T, H, I, P; *Ed. Prin.*, huiusmodi pridem; Q, L, huius ibidem. [c] *Ed. Prin. omits.* [d] H, exegerit. [e] *So Ed. Prin.*; T, H, Q, L, *etc.*, plurimum. [f] Q, monarche. [g] *Ed. Prin.*, Obiecit.

[1] *Ibid.* [2] *Rhet.* I. 1 (Sprengel, p. 179). [3] *Pol.* VI. 4 (Sus. p. 397). [4] *Pol.* VIII. 10 (Sus. pp. 570–71). [5] There seems here to be a reference to Dante's *Monarchia*, I. 11, 13.

et affectione perversa. Nos autem dicamus rarissime id contingere, nec tamen aequaliter ipsi legi, ut pridem induximus ab Aristotele a ratione et sensata experientia, quoniam omnem animam contingit habere hanc, id est affectionem quandoque sinistram. Quod facile credere possumus ex *Danielis* XIII°. Ibi namque scribitur quod *venerunt duo presbyteri iniqua cogitatione adversus Susannam, ut interficerent eam*[1]. Hii autem erant senes et sacerdotes et populi iudices anno illo, qui tamen falsum testimonium perhibuerunt adversus eam, propterea quod ipsorum iniquae concupiscentiae acquiescere noluit. Et ideo si presbyteri et senes, de quibus minime videretur, corrupti fuerunt propter carnalem concupiscentiam, et quanto magis propter avaritiam et reliqua, quid de reliquis sentiendum? neminem certe quantumcumque studiosum sic posse carere passione perversa et ignorantia quemadmodum lex. Ideoque tutius est regulari iudicia civilia lege quam arbitrio iudicantis committi quantumcumque[a] etiam studiosi.

7. Esto tamen, quamvis rarissimum aut impossibilium quoddam[b], esse virum aliquem principantem sic heroicum ut in ipso neque passio neque ignorantia cadat. Quid de natis dicemus, huic dissimilibus[c] entibus, qui propter ipsorum excessum in principatu secundum proprium arbitrium committent unde[d] principatu priventur? nisi forte quis dixerit quod pater, virorum optimus, illis principatum non tradet; quod tamen audiri non debet, tum quia in ipso non est filios hac successione privare, ex quo generi per successionem principatus[e] debetur, tum quia, si in ipsius potestate foret principatum in quem vellet transferre, non privaret eo[f] filios quantumcumque pravos. Unde Aristoteles, III *Politicae*, capitulo 9°, huic respondens obiectioni, sic inquit: *Adhuc hoc credere* (scilicet patrem privare filios principatu) *difficile est, et maioris virtutis quam secundum humanam naturam*[2]. Propter quod principantibus expedit magis lege

[a] T *orig.*, quamcumque; *corr.*, quantumcumque. [b] T, quiddam. [c] *So* T *corr.*, H, P, L, Q *late corr.*; *but* L *omits* entibus; Q *orig.*, T *orig.*, I, *Ed. Prin.*, dissimiles entibus; U, *etc.*, dissimiles eruntque. *Doubtless Marsilius originally wrote* dissimiles entibus, *but* dissimilibus *may be his own correction.* [d] T, H *orig.*, *insert* ipsorum. [e] *Ed. Prin.*, principatus per successionem. [f] H, eos.

[1] *Daniel* (Vulgate), XIII. 28 = *Susanna*, 28. [2] *Pol.* III. 15 (Sus. p. 225, reading *non facile hoc credere: difficile enim et*).

regulari et determinari, quam arbitrio proprio iudicia ferre civilia, secundum legem enim nil pravum aut reprehensibile agent, unde securior et diuturnior efficietur[a] principatus eorum[b].

8. Hoc autem fuit consilium eximii Aristotelis ad omnes principantes, quod tamen parum advertunt, cum[c], v *Politicae*, capitulo 6°, dixit: *Quanto enim pauciorum*[d] *fiunt domini* (absque lege scilicet) *ampliori tempore necessarium manere omnem principatum, ipsi enim* (principantes videlicet) *fiunt minus despotici*[e], *et moribus aequi magis et a subditis invidetur eis minus*[1]. Et adducit consequenter testimonium cuiusdam prudentissimi regis vocati Theopompi, qui de potestate sibi concessa dimisit[f]. Unde iudicavimus[g] conveniens hic seriem Aristotelis inducere propter huius principis singularitatem et virtutem excellentem et quasi per saecula inauditam in alio quoquam[h]. Dixit ergo Aristoteles: *Rursum*[i] *Theopompo moderante* (id est, minorante potestatem suam, quae forte videbatur excedens) *et in aliis instituente ephororum principatum; a potestate enim*[k] *auferens* (scilicet sua) *auxit tempore regnum*[l] (id est, fecit durabilius), *quare modo quodam fecit non minus, sed maius ipsum. Quae quidem* (id est, haec verba) *aiunt et ad uxorem respondisse ipsum, quae* (scilicet uxor) *dixerat: Si nihil* (id est, si non) *verecundaretur, minus regnum tradens filiis, quam*[m] *a patre accepit?* (cui verba iam dicta respondit) *non oportet hoc dicere, trado enim diuturnius*[2]. O vox heroica, ex inaudita prudentia Theopompi procedens, et quam notanda hiis qui extra leges uti volunt plenitudine potestatis in subditos; quam inadvertentes multi principantium corruerunt. Et nos quidem ex huius[n] inadvertentia regnorum non minimum modernis temporibus quasi totum mutare[o] vidimus, dum ipsius princeps quidam[p] insolitam et praeter legem voluit subditis exactionem imponere[3].

[a] Q, efficitur. [b] *Ed. Prin.*, T, I, ipsorum. [c] H, tum. [d] L, Q *corr.*, pauciores. [e] *Ed. Prin.*, I, *etc.*, dispositi. [f] H, T *corr.*, *insert* sponte. [g] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P; L, Q, *etc.*, iudicamus. [h] Q *corr.*, quoque. [i] *So* Q, *etc.*; *Ed. Prin.*, T, H, I, P, rursus. [k] T, eius. [l] H, regum. [m] *Ed. Prin.*, I, quod. [n] *Ed. Prin.*, huiusmodi. [o] *So* T, H, P, U, K; N, C, mutari; F, immutare; L *corr.*, imutare; B, D, E, immutari; G, A, *Ed. Prin.*, nutare; I, J, nudare; O, nullare; L *orig.*, Q *corr.*, R, militare. [p] *So Ed. Prin.*, T *corr.*, H, I, J, P; L, Q, B, K,

[1] *Pol.* VIII. 11 (Sus. p. 572). [2] *Ibid.* (Sus. pp. 572–3). [3] The reference in the original text (in my opinion altered by Marsilius on revision in Germany) to Philip the Fair, and the troubles caused by his new taxation,

Sic itaque palam ex dictis, in politiis necessarias esse leges, si debeant simpliciter recte disponi, et principatus diutius permanere.

CAPITULUM XII

De causa legum humanarum effectiva demonstrabili[a], *et de ea etiam quae per demonstrationem convinci non potest; quod est legis latorem inquirere. Unde etiam apparet, quod electione sola praeter alteram confirmationem datur auctoritas ei, quod*[b] *per electionem statuitur.*

HIIS autem habitum[c] est dicere de causa legum effectiva quam reddere possumus per demonstrationem; de illa enim institutione quae Dei opere vel oraculo immediate absque humano arbitrio fieri possibilis est aut iam extitit, qualem Mosaicae Legis institutionem diximus, etiam quantum ad ea[d] praecepta civilium actuum quae in ea sunt pro statu praesentis saeculi, non intendo hic assignationem facere, sed de legum et principatuum institutione tantummodo, quae immediate proveniunt ex arbitrio humanae mentis.

2. Ad quam siquidem ingredientes, dicamus, quod legem sumptam quasi materialiter et secundum tertiam[1] significationem, videlicet scientiam iustorum et conferentium civilium, invenire potest ad quemlibet civem pertinere, licet inquisitio haec convenientius fieri possit et compleri melius ex[e] observatione potentium vacare[f], seniorum et expertorum in agibilibus quos prudentes appellant[2],

uidimus dum pulcer Philippus Francorum rex (L, rex Francorum); G, U, N, C, videmus dum pulcher Philippus rex Francorum; *the other MSS have unimportant variants of the* Q *and* G *groups.* [a] H, demonstrabiliter. [b] H, I, qui. [c] H, I, habitis. [d] H, quam ad eam; T *orig.*, quam (*corr.*, quantum) ad ea. [e] *So* T, H, I, P, G, U, *etc.*; L, Q, et compleri melius et; J *omits* melius; *Ed. Prin. omits* et compleri melius. [f] L, I, *omit* vacare; Q *corr. cancels* vacare; H *inserts* et maiorum vel.

---

concerns the movement of 1314, when leagues of nobles, clergy, and commons were formed to protest against the levy of a fresh tax. Philip the Fair gave way just before his death, but the leagues lasted some time longer.
[1] Really the first subdivision of the fourth sense of Law, catalogued above, Cap. x, Parts 3 and 4. [2] There seems to be here an allusion to the *sapientes*, *prudentes*, or *savii*, of an Italian commune. Marsilius' words pretty well describe what Dino Compagni means by *buono e savio*.

quam ex mechanicorum consideratione, qui ad acquirenda[a] vitae necessaria suis operibus habent intendere. Verum quia cognitio seu inventio[b] vera iustorum et conferentium[c] ac suorum oppositorum non est lex secundum ultimam significationem et propriam, qua sit[d] mensura humanorum actuum civilium, nisi dum de ipsius observatione praeceptum coactivum datum fuerit, seu per modum talis praecepti lata fuerit ab eo cuius auctoritate transgressores arceri debent et possunt, propterea dicere convenit, cuius aut quorum sit auctoritas ferendi tale praeceptum, et ipsius transgressores[e] arcendi; quod quidem est inquirere legis latorem sive factorem.

3. Nos autem dicamus secundum veritatem atque consilium Aristotelis III *Politicae*, capitulo 6°, *legislatorem* seu causam legis effectivam primam et propriam esse populum seu civium universitatem[1], aut eius valentiorem partem per suam electionem seu voluntatem in generali civium congregatione per sermonem expressam[f], praecipientem seu determinantem aliquid fieri vel omitti circa civiles actus humanos sub poena vel supplicio temporali: valentiorem inquam partem considerata quantitate personarum et qualitate[g] in communitate illa super quam lex fertur; sive id fecerit universitas praedicta civium aut eius pars valentior[h] per seipsam immediate, sive id alicui vel aliquibus commiserit faciendum, qui legislator simpliciter non sunt nec esse possunt, sed[i] solum ad aliquid et quandoque ac secundum primi legislatoris[k] auctoritatem[2]. Et dico consequenter huic, quod eadem auctoritate prima, non alia, debent

[a] *So* L, Q, G, U, I, P, *etc.*; H, T, qui adquirenda; *Ed. Prin.*, qui ad quaerenda. [b] L, Q *corr.*, intencio. [c] T *orig.*, confferencia; *corr.*, confferencium. [d] L, Q, que sit; T, qua fit. [e] L, Q, transgressorem. [f] H *corr.*, I, expressa. [g] *So* L, Q, G, U, T, H, I, P, *etc.*; J *omits* et qualitate; *Ed. Prin. omits* personarum et qualitate. [h] T *orig.*, valentium; *corr.*, valentior. [i] *Ed. Prin.*, J, secundum. [k] T, legislatorem.

---

[1] *Pol.* III. 11 (Sus. pp. 189 ff., especially pp. 196–7). [2] The restoration of this passage to its true form from the MSS makes it clear that Marsilius was not a precursor of "one man one vote." Nothing was more characteristic of the republics of his day, or more inevitable in political thought, than the different weight attached to different classes or kinds of men. That the ultimate validity of statute-law should depend on the enactment of the *universitas civium*, though it would be drawn up by a commission of *arbitri* or *emendatores*, was also in conformity with the practice of the Italian communes. The ceremonies and solemnities referred to are probably imperial, and other, confirmations of good customs.

leges et aliud quodlibet per electionem institutum approbationem necessariam suscipere, quicquid sit de ceremoniis seu solemnitatibus quibusdam quae ad esse non exiguntur electorum, sed ad bene esse[a], quibus etiam non factis nil minus electio valida foret; amplius quod ab eadem auctoritate debent leges, et alia quae per electionem statuuntur, suscipere additionem aut diminutionem vel totalem mutationem, interpretationem, et suspensionem, secundum exigentiam temporum vel locorum, et reliquarum circumstantiarum, quibus horum aliquid propter commune conferens circa talia fuerit opportunum[b]. Eadem quoque auctoritate promulgari seu proclamari debent leges post earum institutionem, ne quisquam civis aut advena delinquens in eas possit per ipsarum ignorantiam excusari.

4. *Civem* autem dico, secundum Aristotelem, III *Politicae*, capitulis 1, 3 et 7, eum qui participat in communitate civili, principatu aut[c] consiliativo vel iudicativo secundum gradum suum[1]. Per quam siquidem descriptionem separantur a civibus pueri, servi, advenae, ac mulieres, licet secundum modum[d] diversum. Pueri namque civium cives sunt in propinqua potentia propter solum aetatis defectum. Valentiorem vero civium partem oportet attendere secundum politiarum consuetudinem honestam, vel hanc determinare secundum sententiam Aristotelis, VI *Politicae*, capitulo 2°[2].

5. Sic itaque determinato cive ac civium valentiore multitudine, ad propositam intentionem redeamus, demonstrare scilicet legum lationis[e] auctoritatem humanam ad solam civium universitatem aut eius valentiorem partem pertinere. Quod quidem sit[f], primum inferre temptabimus. Quoniam illius tantummodo est legum humanarum lationis seu institutionis auctoritas humana prima simpliciter, a quo solum optimae leges possunt provenire. Hoc autem est civium universitas aut eius pars valentior, quae totam universitatem repraesentat; quoniam non[g] facile, aut non[h] possibile, omnes[i] personas

[a] *So* Q *corr., etc.*; *Ed. Prin.*, H *corr.*, I, J, *omit* esse; T, H *orig.*, P, *omit* ad *and* esse. [b] H, optimum. [c] *Ed. Prin.*, autem. [d] Q, motum. [e] H, lacione; *Ed. Prin.*, latoris. [f] T, sic. [g] T *corr. inserts* est. [h] H, I, *omit*. [i] *Ed. Prin.*, omnium.

---

[1] *Pol.* III. 1, 3, 13 (Sus. pp. 151 ff., 169 ff., 199 ff.). Cf. also III. 11.
[2] *Pol.* VII. 3–4 (Sus. pp. 462 ff.).

in unam convenire sententiam, propter quorundam esse[a] naturam orbatam[b], malitia vel ignorantia singulari discordantem a communi sententia; propter quorum irrationabilem reclamationem seu contradictionem non debent communia conferentia impediri vel omitti. Pertinet igitur ad universitatem civium, aut eius valentiorem partem, tantummodo legum lationis seu institutionis auctoritas.

Prima propositio[1] huius demonstrationis est valde propinqua per-se-notis, quamvis eius robur et ultima certitudo sumi possit ex v°[c] huius. Secundam vero propositionem probo, videlicet quod ex universae multitudinis auditu et praecepto tantummodo feratur[d] lex optima, supponendo cum Aristotele, III *Politicae*, capitulo 7°, legem optimam esse quae lata est ad commune conferens civium. Unde dixit: *Rectum autem forte*[e] (in legibus scilicet) *ad conferens civitatis et ad commune civium*[2]. Hoc[f] autem fieri optime per civium universitatem tantummodo, aut eius valentiorem partem quod pro eodem de cetero supponatur, sic ostendo: quoniam illius veritas certius iudicatur, et ipsius communis utilitas diligentius attenditur, ad quod tota intendit civium universitas intellectu et affectu. Advertere enim potest magis defectum circa propositam legem statuendam maior pluralitas quacumque sui parte, cum *omne totum* corporeum saltem[g] *maius sit* mole atque virtute qualibet *sui parte* seorsum. Adhuc, ex universa multitudine magis attenditur legis communis utilitas, eo quod nemo sibi nocet scienter. Ibi autem inspicere potest quilibet, an lex proposita magis declinet ad cuiusdam aut quorundam commodum quam aliorum vel communitatis, et in contrarium reclamare; quod non fieret si per unum aut paucos quosdam, proprium magis quam commune attendentes commodum[h], lex ipsa feratur. Hanc quoque sententiam satis adiuvant[i] quae de legum necessitate assignavimus in[k] XI° huius.

6. Rursum ad principalem conclusionem sic: quoniam illius tantummodo est legum lationis auctoritas, per quem latae melius aut

[a] L, Q *corr.*, inesse; Q *orig.*, esse. [b] *Ed. Prin.*, I, T *orig.*, *insert* aut. [c] *Ed. Prin.*, xi. [d] H, formatur; T *orig.*, foratur. [e] *Ed. Prin.*, fore. [f] Q, Hec. [g] Q, *etc.*, scilicet. [h] T *orig. omits* commodum; *corr. inserts.* [i] Q, aduiuant. [k] Q *omits* in.

[1] *I.e.* the need of *optimae leges* in the first place. See above p. 40. The reading of the *Ed. Prin.* may be an emendation. See below ll. 28–9.
[2] *Pol.* III. 13 (Sus. p. 207).

simpliciter observantur. Hoc autem est tantummodo civium universitas; ipsius igitur est auctoritas lationis legum. Prima propositio huius demonstrationis est per-se-notis propinqua valde, otiosa namque lex esset nisi observaretur. Unde Aristoteles, IV *Politicae*, capitulo 6°[a]: *Non est autem bona legum dispositio*[b] *bene poni leges, non obedire autem*[1]. Idem VI eiusdem, capitulo 5°[c]: *Nullus profectus est*, inquit Aristoteles, *fieri*[d] *quidem sententias de iustis, has autem non accipere finem*[2]. Secundam propositionem probo: quoniam lex illa melius observatur a quocumque civium, quam sibi quilibet imposuisse videtur; talis est lex lata ex auditu et praecepto universae multitudinis civium. Prima propositio huius prosyllogismi[e] apparet quasi per se: nam quia *civitas est communitas liberorum*[3], ut scribitur III *Politicae*, capitulo 4°, quilibet civis liber esse debet, nec alterius ferre *despotiam*, id est servile dominium. Hoc autem non contingeret[f] si unus aliquis aut pauciores civium legem ferrent auctoritate propria supra civium universitatem; sic enim legem ferentes aliorum despotes essent, et ideo reliqui civium, pars amplior scilicet, talem legem quantumcumque bonam moleste ferrent aut nullo modo, et contra illam contemptum passi reclamarent, et non vocati ad illius lationem nullatenus observarent. Latam vero ex auditu seu consensu omnis multitudinis, etiam minus utilem, quilibet civium faciliter observaret et ferret; eo quod hanc quilibet sibi statuisse videtur, ideoque contra illam reclamare non habet, sed aequo animo illam potius[g] tolerare. Adhuc secundam propositionem primi syllogismi probo ex[h] alio sic: quoniam illius est potestas observationis legum, cuius tantummodo est potentia transgressorum coactiva; hoc autem est universitas aut ipsius pars valentior; ergo ipsius solius est legum lationis auctoritas.

7[i]. Amplius ad principale sic: quoniam illud agibile, in cuius debita institutione consistit maxima pars communis sufficientiae civium in hac vita, et in cuius prava institutione commune

[a] *So* I, J; *Ed. Prin.*, T, H, 7°; Q, 5°. [b] *Here there are two pages missing in the rotograph of* H, *viz.* 14 *v. and* 15 *r.* [c] *Ed. Prin.*, VIII...VI; T, I, J, *etc.*, 6...6; Q, 6°...5°. [d] *Ed. Prin.*, I, ferri. [e] L, Q *corr.*, sylogismi (silogismi). [f] *Ed. Prin.*, contigeret. [g] *Ed. Prin.*, poenis; T, P, *omit* illam potius. [h] Q, *etc.*, de. [i] *Taken from* G.

[1] *Pol.* VI. 8 (Sus. p. 408). [2] *Pol.* VII. 8 (Sus. p. 488). [3] *Pol.* III. 6 (Sus. p. 177).

detrimentum imminet, per universitatem civium tantummodo debet institui; hoc autem est lex; ergo ad universitatem civium[a] illius pertinet institutio. Maior huius demonstrationis est per-se-notis propinqua, et stabilitur[b] in immediatis veritatibus quae positae sunt IV° huius et V°. Convenerunt enim homines ad civilem communitatem[c] propter commodum et vitae sufficientiam consequendam et opposita declinandum. Quae igitur omnium tangere possunt commodum et incommodum, ab omnibus sciri debent et audiri, ut commodum assequi et oppositum repellere possint. Talia vero[d] sunt leges, sicut in minori assumebatur. In ipsis enim recte positis totius et communis[e] humanae sufficientiae pars magna consistit; sub iniquis vero servitus et oppressio atque miseria civium importabiles[f], ex quibus tandem contingit solvere politiam.

8[g]. Rursum, et est haec quasi abbreviatio et summa priorum demonstrationum: aut legum lationis auctoritas ad solam civium universitatem pertinet, ut diximus, vel ad hominem unicum aut[h] pauciores, non ad solum unum propter ea quae dicta sunt in XI° huius et in prima demonstratione quam in hoc adduximus; posset enim propter ignorantiam vel malitiam aut utrumque legem pravam ferre, inspiciendo scilicet magis proprium conferens[i] quam commune, unde tyrannica foret. Propter eandem vero causam non pertinet hoc ad pauciores; possent enim peccare in ferendo legem, ut prius, ad quorundam (scilicet paucorum) et non commune conferens, quemadmodum videre est in oligarchiis. Pertinet hoc igitur ad civium universitatem aut eius partem valentiorem, de quibus est altera et opposita ratio. Quia enim lege debent omnes cives mensurari secundum proportionem debitam, et nemo sibi scienter nocet aut vult iniustum, ideoque volunt omnes aut plurimi legem convenientem communi civium conferenti.

9[k]. Ex eisdem quoque demonstrationibus sola minori extremitate mutata[l] convincitur, legum approbationem, interpretationem, suspensionem, et cetera proposita parte 3[a] huius, ad solius legisla-

[a] *Ed. Prin.*, T *corr.*, P, *insert* tantummodo. [b] *Ed. Prin.*, T, P, stabiliter. [c] *Ed. Prin.*, T, I, J, P, communicationem. [d] *Ed. Prin.*, I, J, *omit*; T, P, Q, *etc.*, *insert*. [e] *So* T *corr.*, P, Q, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, J, omnis. [f] Q, importabilis. [g] *Taken from* G. [h] T *inserts* ad. [i] *Ed. Prin.*, I, *omit*. [k] *Taken from* G. [l] *So Ed. Prin.*, T *orig.*, I, J; Q, *etc.*, demonstracionibus seu consimilibus convincitur; T *corr. cancels and* P *omits* sola...mutata.

toris auctoritatem tantummodo pertinere[1]. Idemque sentiendum de omni eo quod per electionem statuitur. Cuius enim est auctoritas prima eligendi, ipse idem approbat aut reprobat, vel ille cui auctoritatem eligendi concesserit; aliter namque pars maior esset toto, vel illi saltem aequalis, si ea quae per totum instituta sunt, auctoritate propria dissolvere posset. Modus autem conveniendi ad legum lationem in sequenti capitulo describetur.

CAPITULUM XIII

De quibusdam instantiis addicta in capitulo praecedenti, et ipsarum solutione, ac propositi ampliori manifestatione.

DE quibus tamen diximus dubitabit aliquis, disputans ad civium universitatem non pertinere legum lationis seu institutionis auctoritatem. Primum quidem, quoniam pravum et indiscretum secundum plurimum non debet legem statuere. Haec enim duo peccata a legislatore debent excludi, malitia scilicet atque ignorantia, propter quae etiam in iudiciis evitanda legis necessitatem accepimus XI° huius. Populus autem seu civium universitas est huius-modi[a]; homines enim, ut in pluribus videntur[b], pravi et stulti, nam *stultorum infinitus est numerus*[2], ut habetur *Ecclesiastae* 1°. Amplius, quoniam difficile valde aut impossibile plurium[c] pravorum et insensatorum concordare sententias; quod non evenit de paucis et studiosis. Est igitur utilius per paucos legem ferri quam per civium universitatem aut[d] ipsorum superfluam pluralitatem. Rursum, in qualibet communitate civili sunt pauci sapientes et docti respectu alterius multitudinis indoctae. Cum igitur per sapientes et doctos utilius lex feratur quam per indoctos et rudes, videtur quod ipsarum lationis auctoritas ad paucos pertineat, non ad plures aut omnes. Adhuc, frustra fit per plures, quod per pauciores fieri contingit. Cum ergo per sapientes (qui pauci sunt) lex ferri[e] possit, ut dictum est, frustra occuparetur[f] in hoc universa multitudo aut ipsius pars

[a] Q, T(?), huius. [b] *Ed. Prin.*, videtur. [c] Q *corr.*, est plurimorum. [d] *So* Q, T, P, U, *etc.*; *Ed. Prin.*, I, et. [e] *So* L, Q, T, I, G, U; *Ed. Prin.*, P, *etc.*, fieri. [f] T *orig.*, occupare; *corr.*, occuparetur.

[1] Marshall's translation omits from *Idemque* to end of chapter. [2] *Ecclesiastes*, I. 15.

maior[a]. Non igitur ad universitatem aut ipsius valentiorem partem pertinet legum lationis auctoritas.

2[b]. Ex supposito nobis in prioribus quasi omnium in hoc libro demonstrandorum principio, videlicet *omnes homines appetere sufficientiam vitae et oppositum declinare*, per demonstrationem conclusimus ipsorum communicationem[c] civilem IV° huius, quoniam, per ipsam, sufficientiam hanc adipisci possunt, et praeter eam minime; propter quod etiam Aristoteles, I *Politicae*, capitulo 1°, inquit: *Natura quidem igitur in omnibus impetus est ad talem communitatem*[1], civilem scilicet. Ex qua siquidem veritate per necessitatem sequitur alia quaedam, quae[d] habetur IV *Politicae*, capitulo 10°, videlicet quod *oportet valentiorem esse partem civitatis volentem non-volente manere politiam*[2]. Quoniam nihil desideratur per eandem naturam[e] specie secundum eius plurimum et immediate cum ipsius corruptione simul, inane namque foret tale desiderium. Quinimo non-volentes manere politiam computantur inter servos, non inter cives, ut sunt advenae quidam, unde Aristoteles[f] VII *Politicae*, capitulo 13°[g]: *Cum subditis enim existunt omnes volentes insolescere, qui per regionem*; et tunc subinfert: *totque multitudine esse eos in politeumate* (insolentes scilicet, seu non curantes civiliter vivere) *ut sint valentiores hiis omnibus* (videlicet politizare volentibus), *unum impossibilium est*[3]. Cur autem impossibilium sit, apparet; quoniam hoc esset naturam peccare vel deficere ut in pluribus. Si ergo valentior hominum multitudo vult politiam manere, quemadmodum bene dictum videtur, vult illud[h] etiam sine quo politia manere non potest. Hoc autem est iustorum et conferentium regula, tradita cum praecepto, vocata lex, eo quod *impossibilium* est *civitatem aristocratizantem* (id est, secundum virtutem gubernatam) *non bene legibus disponi*[4], ut habetur IV *Politicae*, capitulo 7°, et demonstravimus XI° huius. Vult ergo valentior multitudo civitatis legem, aut contingeret[i] orbatio in natura et arte, secundum plurimum; quod impossibilium supponatur ex scientia naturali.

[a] L, Q, valencior. [b] *Taken from* G. [c] *So* Q, G, U, T, P; *Ed. Prin.*, I, communitatem. [d] *Ed. Prin.*, T, I, et; P, ut. [e] *Ed. Prin.*, natura. [f] *Ed. Prin.*, T, I, P, *omit.* [g] *So* Q, *etc.*; *Ed. Prin.*, T, I, P, 12°. [h] T, idem. [i] T, contigeret.

---

[1] *Pol.* I. 2 (Sus. p. 10). [2] *Pol.* VI. 12 (Sus. p. 425). [3] *Pol.* IV. 14 (Sus. p. 303). [4] *Pol.* VI. 8 (Sus. p. 408).

Suscipio rursum cum supradictis veritatibus manifestis communem animi conceptionem[a], videlicet, *omne totum maius esse sua parte*, quod verum est tam in magnitudine sive mole[b], quam etiam in activa virtute et actione. Unde satis evidenter per necessitatem infertur, universitatem civium aut ipsius valentiorem multitudinem, quae pro eodem accipienda sunt, magis posse quid eligendum et quid spernendum discernere, quacumque sui parte seorsum.

3[c]. Hiis itaque suppositis tamquam veritatibus inoccultis, facile est repellere instantias, quibus niteretur aliquis convincere, legislationem non pertinere ad civium universitatem aut eius valentiorem multitudinem, sed ad paucos quosdam. Cum ergo primum dicebatur, *ad pravum et in pluribus indiscretum non pertinet legum lationis auctoritas*, conceditur. Et cum additur, *universitatem civium esse huiusmodi*, negandum est. Nam[d] civium pluralitas neque prava neque indiscreta est quantum ad pluralitatem suppositorum et in pluri[e] tempore; omnes enim aut plurimi sanae mentis et rationis sunt et recti appetitus ad politiam et quae necessaria sunt[f] propter eius permanentiam, quemadmodum leges et alia statuta vel consuetudines, sicut pridem[g] ostensum est[h]. Quamvis enim non quilibet aut maior multitudo civium sit legum inventor, potest tamen quilibet de inventis et[i] ab alio sibi propositis iudicare, addendum vel minuendum aut mutandum discernere. Propterea si, quod in maiori propositione dicitur *indiscretum*, intelligatur id, quod per se invenire nequit legem secundum plures sui partes vel supposita, non debere legem statuere, ipsa esset neganda tamquam falsa manifeste, testibus inductione sensata et Aristotele, III *Politicae*, capitulo 6°; inductione quidem, quoniam multi de qualitate picturae, domus, aut navis, ceterorumque artificiatorum iudicant recte, qui tamen ea invenire nescirent. Testatur autem huic Aristoteles *ubi supra*, respondens ad propositam instantiam in haec verba: *Et quia de quibusdam non solus*[k] *qui fecit, neque utique optime iudicabit*[l]; inducens hoc in pluribus artificiorum speciebus, idem faciens intelligere de reliquis.

[a] Q, contempcionem. [b] *Ed. Prin.*, T, molle. [c] *Taken from* G. [d] H *fo.* 15 *v. begins.* [e] *Ed. Prin.*, plurali. [f] T *orig. omits* et recti... sunt; *corr. inserts a phrase not shown in the photograph.* [g] *Ed. Prin.*, I, prius. [h] Q, fuit. [i] H, aut. [k] Q, L, solum.

[l] *Pol.* III. 11 (Sus. p. 196).

4. Nec obstat quod dicitur, *sapientes* (*qui pauci sunt*) *magis possunt agibilia statuenda discernere reliqua multitudine*: quoniam esto sic verum, non tamen ex hoc sequitur, quod sapientes sciant statuenda discernere magis tota multitudine, in qua comprehenduntur ipsi cum reliquis minus doctis. *Omne* enim *totum maius est sua parte* in agendo, et etiam discernendo. Et fuit haec indubie Aristotelis sententia III *Politicae*, capitulo 6°, cum dixit: *Quare iuste dominans maiorum multitudo*; id est, iuste dominari debet de maioribus, quae sunt in politia, multitudo seu civium universitas aut eius pars valentior, quam nomine multitudinis significat[a], causam huius assignans: *ex multis enim populus et consilium et praetorium, et honorabilitas, amplior autem horum omnium, quam qui eorum qui secundum unum et secundum paucos principantium magnis principatibus*[b1]. Vult dicere, quod omnium collegiorum politiae seu civilitatis simul sumptorum amplior est multitudo sive populus, et per consequens iudicium securius iudicio alicuius partis seorsum; sive pars illa sit[c] *vulgus*, quam hic nomine *consilii* significavit[d], veluti agricolae, artifices, et huiusmodi; sive sit *praetorium*, id est, qui in praetorio sunt officiales principanti subservientes, ut advocati seu iurisperiti atque[e] notarii; sive sit *honorabilitas*, id est collegium optimatum, qui pauci sunt, et soli convenienter[f] eliguntur ad maximos principatus; sive altera pars civitatis quaecumque seorsum accepta. Amplius, esto, sicut est secundum veritatem, aliquos minus doctos non aeque bene iudicare de statuenda lege aut altero agibili totidem doctis. Posset tamen intantum augeri numerus minus doctorum, quod aeque bene vel melius iudicarent de hiis paucis doctioribus[g]; quod palam dixit Aristoteles *ubi supra*, hanc volens confirmare sententiam: *Si sit multitudo non nimis vilis*, inquit Aristoteles, *unusquisque quidem erit deterior*[h] *iudex scientibus, omnes autem congregati meliores, aut non deteriores*[2].

Ad illud vero quod dicebatur ex[i] *Ecclesiastae* 1°: *Stultorum infinitus*

[a] H, I, signat. [b] *So Ed. Prin.*, T *corr.*, H, I; L *orig.*, Q, *etc.*, magnas principantibus. [c] H *orig. omits.* [d] *So* H, T(?), Q(?); *Ed. Prin.*, I, signavit. [e] T *orig. omits* ut advocati...atque; *corr. inserts.* [f] Q, L, consequenter. [g] T, doctoribus. [h] *Ed. Prin.*, doctior. [i] *Ed. Prin.*, I, *omit* ex.

[1] *Pol.* III. 11 (Sus. p. 197). There should be a full-stop at *praetorium*, but clearly Marsilius took it as in the text. [2] *Pol.* III. 11 (Sus. p. 196).

est numerus, oportet dicere, per *stultos* intelligi minus doctos, vel non vacantes liberalibus operum, qui tamen[a] participant intellectu et[b] iudicio agibilium, licet non aequaliter vacantibus; aut fortasse significavit ibi Sapiens[c] per *stultos*, infideles, sicut dicit[d] ibidem Hieronymus, qui etiam quantumcumque[e] scientes mundanas scientias simpliciter sunt stulti[f], secundum illud Apostoli, I *ad Corinthios* III°: *Sapientia huius mundi, stultitia est apud Deum*[1].

5. Secunda vero instantia parum urget: quoniam licet facilius sit concordare pauciorum[g] sententiam quam plurium, ex hoc non concluditur pauciorum[h] seu partis[i] praestantiorem esse sententiam ea quae totius multitudinis, cuius pauci sunt pars. Nam hii pauciores non aeque bene discernerent neque vellent commune conferens, quemadmodum universa civium multitudo. Quinimo insecurum esset, sicut ex iam dictis apparuit, pauciorum[k] arbitrio committere legis lationem. Respicerent enim in ea fortasse magis conferens proprium, ut personarum vel alicuius collegii, quam commune, quod in hiis qui *Decretales* clericorum tulerunt, satis apparet; sicut etiam manifestabimus sufficienter in XXVIII°[l] Secundae[2]. Ex hoc enim praeberetur[m] oligarchiae via quaedam, veluti dum uni soli legum lationis potestas tribuitur, tyrannidi locus datur, quemadmodum XI° huius, parte 4ª, induximus ab Aristotele, IV *Ethicorum*, *tractatu de iustitia*.

6. Instantia vero tertia ex iam dictis facile repelli potest: quoniam etsi per sapientes melius possint leges ferri quam per minus doctos, non tamen ex hoc concluditur, quod per solos sapientes ferantur melius quam per universam multitudinem civium, in qua etiam includuntur[n] sapientes praedicti. Verum horum omnium congregata multitudo discernere potest et velle[o] amplius commune iustum

[a] H *omits.* [b] Q *inserts* in. [c] Q, sapientes. [d] Q *omits.* [e] T *orig.*, quamcumque; *corr.*, quantumcumque. [f] *Ed. Prin.*, sunt stulti simpliciter. [g] *So* Q, T, H, P; *Ed. Prin.*, I, paucorum. [h] *So* Q, T, H, P; *Ed. Prin.*, I, paucorum. [i] Q *corr. inserts* minorum. [k] *So* Q, T, H, I, P; *Ed. Prin.*, paucorum. [l] *So* Q, *etc.*; H, 6°; *Ed. Prin.*, T, I, P, 8°. [m] H, prebetur; T *orig.*, prebent. [n] H, T *orig.*, includimur. [o] *Ed. Prin.*, vellet.

[1] I *Cor.* III. 19. I have not been able to trace the reference to St Jerome; practically the same opinion is given in Peter Lombard's *Collectanea in Epp. D. Pauli*, I *Cor.* (MPL. CXCI. cc. 1543–4). Cf. Haimo, *Expositio in Epp. S. Pauli*, I *Cor.* I (MPL. CXVII. cc. 515–17). [2] See below Dict. II., cap. XXVIII., pt. 29.

et conferens harum partium quacumque seorsum accepta quantumcumque[a] prudentum[b].

7. Unde non verum enunciant, dicentes minus doctam multitudinem impedire veri aut communis boni electionem et approbationem; quinimo adiuvat in hoc iuncta doctioribus[c] et magis expertis. Nam licet vera et utilia statuenda per se nesciat invenire, ea tamen per alios adinventa et sibi proposita discernere potest et iudicare, si quid addendum, minuendum, aut totaliter mutandum, vel spernendum in propositis videatur. Multa namque comprehendit homo post alterius dictionem et ad multorum complementum agere potest, ad quorum initia seu inventionem per seipsum pervenire nequisset. Sunt enim rerum initia difficillimae inventionis, unde Aristoteles, II *Elenchorum*[d], capitulo finali: *Difficillimum est videri principium*[1], scilicet veritatis et proprium secundum unamquamque disciplinam. Hoc autem invento facile est addere et augere reliquum, propter quod scientiarum et artium et aliarum traditionum invenire principia, non est nisi optimorum et acutorum ingeniorum; adinventis autem addere possunt etiam humilioris ingenii homines, qui tamen neque propter hoc indiscreti debent appellari, si ex se talia nequeant invenire, imo et in bonorum numero computari debent, ut[e] in I *Ethicorum*, 2° capitulo, dixit Aristoteles: *Iste quidem*[f], inquit, *optimus, qui sibi ipse omnia intellexit. Bonus autem rursus et ille, qui bene dicenti obedit*[2], ipsum scilicet auscultando, illique non absque ratione contradicendo.

8. Et propterea iustorum et conferentium civilium, et incommodorum seu onerum[g] communium, et similium reliquorum regulas, futuras leges sive statuta, quaerendas seu inveniendas et examinandas prudentibus et[h] expertis per universitatem civium committi, conveniens et perutile est; sic ut vel seorsum ab unaquaque primarum partium civitatis, enumeratarum v° huius, parte I[a], secundum tamen uniuscuiusque proportionem eligantur aliqui,

[a] *Ed. Prin.*, quantumtumque; T *orig.*, Q, quamcumque; T *corr.*, *as text.* [b] T, I, prudentium. [c] *So Ed. Prin.*, T; Q, H, I, doctoribus. [d] H, el'ecorum. [e] Q, unde. [f] *Ed. Prin.*, I, siquidem. [g] *So* L, Q, P; T, I, honerum; H, bonorum; *Ed. Prin.*, hominum. [h] L, Q, *omit.*

---

[1] *Sophist. Elench.* 34 (II. 20). [2] *Ethic.* I. 2 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, v. fo. 4 *r.*).

vel ab omnibus simul congregatis civibus omnes eligantur experti seu prudentes viri praedicti. Et hic erit conveniens et utilis modus conveniendi ad legum inventionem absque nocumento reliquae multitudinis, minus doctorum scilicet, quae parum proficeret in quaerendis huiusmodi regulis, et a reliquis operibus sibi et aliis necessariis turbaretur, quod onerosum esset tam singulis quam communi.

Adinventae vero et diligenter examinatae huiusmodi regulae[a], futurae leges[b], approbandae vel reprobandae in universitate civium congregata proponi debent, ut si cui civium videatur quicquam ipsis addendum, aut minuendum, mutandum[c], aut totaliter spernendum, id dicere possit, quoniam ex hoc poterit lex utilius ordinari. Possunt enim, ut iam diximus, cives minus docti quandoque percipere aliquid corrigendum circa propositam legem, qui tamen ipsam invenire nescirent. Et quoniam sic latae per auditum et consensum universae multitudinis melius observabuntur, nec adversus eas habebit aliquis reclamare.

Publicatis autem iam dictis regulis, futuris legibus, et in universali civium congregatione, auditisque civibus qui aliqua circa ipsas rationabiliter dicere voluerunt, eligi debent rursum viri quales et secundum quem modum praediximus, vel confirmari praedicti, qui vicem et auctoritatem universitatis civium repraesentantes, supradictas quaesitas et propositas regulas approbabunt vel reprobabunt in toto vel parte, aut faciet idem, si voluerit, universitas civium tota simul vel ipsius[d] valentior pars. Post quam siquidem approbationem iam dictae regulae leges sunt, et sic nominari merentur, non antea; quae etiam post ipsarum[e] publicationem seu proclamationem solae humanorum praeceptorum obligant transgressores ad civilem culpam et poenam[1].

[a] *Ed. Prin.*, exanimatae huiusmodi regulae diligenter; *so* I (*with* examinate). [b] *Ed. Prin.*, legis. [c] L, Q, *etc.*, *omit.* [d] T, illius. [e] Q, ipsorum.

[1] It has been noted above (p. 49, n. 2) how well this ideal procedure corresponds in its general features with that of the Italian communes of Marsilius' day. It is true that the *arengo* or *parlamento* or *concio* (i.e. the *universitas civium congregata*) allowed of no debate, but more generally its place was taken by the representative councils, which in any case would debate the new statutes and which had probably originally passed the more important as ordinances before they were given statute-rank.

Quod quidem igitur legum lationis seu institutionis auctoritas, et de ipsarum observatione coactivum dare praeceptum, ad solam civium universitatem seu ipsius valentiorem partem tamquam efficientem causam pertineat, aut ad illum vel illos cui vel quibus auctoritatem hanc concesserit iam dicta universitas, sufficienter ex dictis monstrasse putamus[1].

CAPITULUM XIV

De qualitatibus seu dispositionibus principantis perfecti[a], *ut sciatur qualem oporteat esse qui ad principatum debet assumi. Unde apparet etiam conveniens materia sive subiectum humanarum legum.*

POST haec autem dicere oportet de causa effectiva partis principantis. Hoc autem erit[b] ostendere per demonstrationem, cuius sit auctoritas eligendi eam, et consequenter instituendi reliquas partium civitatis. De non-electae namque partis principantis institutione sufficienter dictum est IX° huius, parte 5ª[c]. Incipiemus autem primum determinando qualem esse oporteat qui convenienter est ad principatum eligendus seu promovendus. Ex hoc enim transibimus certius ad ipsius electionis seu institutionis auctoritatem factivam.

2. Sunt autem futuri principantis perfecti habitus intrinseci duo, separationem non recipientes in esse, videlicet prudentia et moralis virtus, maxime iustitia. Unus quidem, ut ipsius in principando dirigatur intellectus, prudentia scilicet. Unde III *Politicae*, capitulo 2°: *Prudentia autem propria virtus principis*[d] *sola; alias enim videtur conveniens*[e] *communes subditorum et principum*[2]. Reliquus vero habitus est quo ipsius rectus extet affectus, moralis virtus scilicet, aliarum maxime iustitia. Unde IV *Ethicorum*, *tractatu de iustitia*, inquit Aristoteles: *Est autem princeps custos iusti*[f][3].

[a] Q *corr.*, perfecte. [b] Q, erat. [c] T *orig. omits* De non-electae...5ª; *corr. inserts.* [d] *Ed. Prin.*, principi. [e] *So Ed. Prin.*, T *orig.*, I; P *omits*, T *corr. cancels*, conveniens; H *orig.*, alias enim videntur (*omitting* conveniens); L, Q *corr.*, H *corr.*, alie enim videntur (*omitting* conveniens). [f] T *orig.*, iustitie; *corr.*, iusti.

---

[1] There is in this chapter a similarity in outlook between Marsilius and Machiavelli. Cf. the *Discorsi*, I. 58. "The multitude is more wise and more constant than a monarch." [2] *Pol.* III. 4 (Sus. p. 169). [3] *Ethic.* V. 10 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, V. fo. 68 *r.*).

3. Est ergo futuro principanti prudentia necessaria, quoniam per ipsam magnifice potest in ipsius opus proprium, iudicio videlicet conferentium et iustorum civilium. In quibus namque humanis actibus civilibus actus ipse vel modus non determinatur a lege, per prudentiam dirigitur principans in iudicando et etiam exequendo, facto vel modo aut horum utroque, in quibus ipsum peccare contingeret absque prudentia. Nam (ut[a] in *Catilinario* Salustii) si consul Cicero complices Catilinae, Romanos cives atque potentes, adversus rempublicam coniuratores[b], proinde mortis reos, secundum legem punisset loco, tempore, ac modo consuetis, exorta foret inde verisimiliter civilis pugna politiae solutiva propter seditionem per dictos iam coniuratores adversus consulem et reliquos principantes in populo concitatam. Hoc siquidem periculum Cicero consul seu principans urbis per suam evasit prudentiam, dum dictos reos tortoribus necandos tradidit et praecepit in loco carceris, quem forte propterea *Tullianum* appellant[1].

4. Sic ergo prudentia diriguntur agibilium consilia, unde VI[c] *Ethicorum*, capitulo 4°, dixit Aristoteles prudentiam: *habitum verum cum ratione activum*[d] *circa hominis bona vel mala*[2], inquantum[e] homo scilicet. Huius autem[f] causa est, quoniam[g] agibilia sunt, circa quae et de quibus plurimis[h] sunt humanae leges secundum quas debet principans disponere civiles actus humanos[i]; quodque non omnes aut ipsorum modos seu circumstantias, quibus involvuntur, possibile videtur semper simul lege determinare propter ipsorum varietatem et differentiam secundum regiones et tempora, ut aperta docet experientia, et testis est Aristoteles I *Ethicorum*, capitulo 1°, cum dixit: *Bona autem et iusta de quibus civilis intendit, tantam habent differentiam et errorem, ut videantur sola lege esse, non natura*[3], id est, quia sic velint homines de ipsis statuere, non quia ipsorum agibilium natura determinata sit, ut videlicet hoc quidem sit iustum, illud vero iniustum; idemque etiam exprimens amplius III *Politicae*,

[a] H *omits*. [b] T *corr.*, H, *insert* et. [c] *Ed. Prin.*, quinto. [d] T *orig. omits* prudentiam...activum; *corr. inserts*. [e] T *orig.*, inquam; *corr.*, inquantum. [f] Q *omits*. [g] H *orig.*, quam; *corr.*, quoniam. [h] H, plurimum; Q *corr.*, ut plurimum. [i] *Ed. Prin.*, humanos actus civiles.

---

[1] Sallust, *Bellum Catilinae*, LV. [2] *Ethic.* VI. 5 (Latin transl., Aquinas, *Opera*, V. fo. 78 *r.*). [3] *Ethic.* I. 1 (Latin transl., Aquinas, *Opera*, V. 2 *v.*).

capitulo 9°, cum dixit: *Sed quoniam*[a] *haec quidem comprehendi legibus contingit, haec autem impossibilia, haec sunt quae faciunt dubitare et quaerere, utrum optimam legem eligibilius*[b] *principari quam optimum virum. De quibus enim consiliantur* (homines scilicet) *sunt impossibilium lege statuta esse*[1] (omnia, supple[c]).

5. Haec[d] propter oportuit quaedam evenientium in civilibus actibus hominum arbitrio principantium iudicanda committere, quae scilicet secundum se aut modum aliquem sui seu circumstantiam lege determinata non sunt. Nam in hiis quae lege determinata fuerunt[e], debitum est principantem sequi legalem determinationem. Et fuit haec[f] Aristotelis sententia III *Politicae*, capitulo 6°, cum dixit: *Principem autem, sive unum sive plures, de hiis esse dominos, de quibus leges non possunt dicere certitudinaliter, propterea quod non facile sit universaliter*[g] *determinare de omnibus*[2]; quam sententiam replicans 9° eiusdem, inquit sic[h]: *Sunt autem et nunc de quibusdam principatus, dominantes iudicio sicut iudex, de quibus lex*[i] *non potest determinare, quoniam de quo potuit, nullus dubitat de hiis tamquam non*[k] *utique optime lex praecepit*[3]. Est ergo necessaria principanti prudentia propter talia iudicanda quae lege determinari non possunt. Hanc siquidem sententiam Aristotelis, quasi propinquam rebus manifestis per se, certificare potest per demonstrationem, cui cura fuerit, per ea quae dicta sunt XI° huius[l].

6. Est rursum moralis bonitas, virtus[m] scilicet, aliarum[n] vero maxime iustitia, principanti necessaria, nam si perversus fuerit secundum morem, multum laeditur ex eo politia quantumcumque[o] formata legibus. Iam enim diximus, non facile aut[p] non possibile simul omnia determinare legibus, sed aliqua committi oportere principantis arbitrio, in quibus laedere potest politiam si fuerit affectionis perversae. Et haec fuit Aristotelis sententia II *Politicae*, 8° capitulo, dum dixit: *Magnorum enim domini constituti, si viles*

[a] Q, cum. [b] L, Q *corr., insert* sit. [c] *So Ed. Prin.*, T *corr.*, H, P; Q, L, T *orig.*, I, *etc., omit* omnia supple. [d] H, hoc. [e] Q, L, T, *etc.*, fuerint. [f] Q *orig. omits*; *corr. inserts before* fuit. [g] *Ed. Prin. omits.* [h] *Ed. Prin.*, I, *omit.* [i] Q *omits.* [k] H *corr. cancels and inserts* iudicavit. [l] *Ed. Prin.*, II huius. [m] *So* Q, H *corr., etc.*; *Ed. Prin.*, T, H *orig.*, I, P, virtutis. [n] *Ed. Prin.*, earum. [o] T *orig.*, quantumque. [p] Q, autem.

---

[1] *Pol.* III. 16 (Sus. pp. 231–32). [2] *Pol.* III. 11 (Sus. p. 198). [3] *Pol.* III. 16 (Sus. p. 231).

fuerint (id est, more pravi) *multum laedunt, et laeserunt iam civitatem Chalcedoniorum*[1]. Et quoniam ab hoc praeservantur per moris virtutem, maxime iustitiam, ideoque[a] conveniens est, si necessarium[b] conveniens dicere liceat, neminem futurum principari[c] carere morali virtute, aliarum[d] vero maxime iustitia.

7. Cui siquidem etiam in principante futuro conveniens est assequi virtutem quandam, vocatam *epieikeiam*, qua dirigitur iudex, praecipue secundum affectum, in quibus lex deficit. Unde Aristoteles, IV *Ethicorum*, *tractatu de iustitia*, inquit: *Et haec natura est, quae epieikes directio legis, ubi deficit propter particulare*[e][2]. Quam, extimo, iuristae volunt *aequitatem* dicere. Est enim haec benigna legis quaedam interpretatio vel moderatio in aliquo casu, quem lex sub rigoris universalitate comprehendit, in quo pro tanto lex deficere dicitur, quia ipsum a regula non excepit, quem tamen si sic futurum attendisset ab universalitate[f] regulae cum aliquo moderamine vel simpliciter excepisset. Adhuc cum hiis etiam[g] singularis quidam amor seu benevolentia futuri principantis ad politiam et cives exigitur. Ex hoc namque principantis actiones ad commune ac singulorum conferens intenduntur in sollicitudine et bonitate.

8. Praeter hos autem dictos habitus et dispositiones necessarium est principanti extrinsecum organum quoddam, armatorum videlicet numerus certus, quo suas civiles sententias in rebelles et inobedientes per coactivam potentiam exequi possit. Unde Aristoteles, VII *Politicae*, capitulo 6°: *Communicantes autem* (civiliter, supple) *necessarium est ipsis habere arma* (id est, armatorum multitudinem aliquam) *ad principatum inobedientium gratia*[3] (id est, ad arcendos inobedientes principantibus[h]); aliter enim leges atque civiles sententiae otiosae forent, nisi earum executio posset expleri. Debet autem haec armata potentia principantis determinari per legislatorem, veluti civilia reliqua: tanta siquidem ut uniuscuiusque

[a] Q, ideo. [b] Q, necessitatem. [c] Q *corr.*, principantem. [d] *Ed. Prin.*, aliorum. [e] *So Ed. Prin.*, T, H *corr.*; H *orig.*, P, particularitatem (?); I, particularem; Q *corr.*, pericula. [f] T *orig.*, utilitate; *corr.*, *as text.* [g] *Ed. Prin.*, etiam cum his; Q, I, *omit* etiam; T, H, *as text.* [h] *Ed. Prin.*, T, principatibus.

---

[1] *Pol.* II. 11 (Sus. p. 138). *Chalcedoniorum* stands for the Carthaginians.
[2] *Ethic.* V. 14 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, v. fo. 73 *v.*, which reads *propter universale*. But Aquinas seems from the commentary to have read *particulare*).
[3] *Pol.* IV. 8 (Sus. p. 274).

civis seorsum aut aliquorum[a] simul excedat potentiam[b], non tamen eam quae simul omnium aut maioris partis, ne principantem praesumere aut posse contingat violare leges, et praeter aut contra ipsas despotice principari. Unde Aristoteles, III *Politicae*, capitulo 9°: *Oportet enim ipsum quidem habere potentiam tantam, ut sit ea quae singulorum et unius et simul plurium maior, ea*[c] *autem quae multitudinis minor*[1]. Oportet autem simul plurium intelligere non comparative, id est maiorem partem, sed plurium positive, secundum quod a pluralitate derivatur, id est a multitudine aliqua, non tamen valentiori civium parte. Si enim non sic intelligatur, repugnantia esset in dictis ipsius. Hanc vero coactivam potestatem futurum principari[d], ante[e] ipsius ad principatum electionem, non necessarium est habere, quemadmodum reliquas sui dispositiones intrinsecas de quibus iam pridem diximus[f]. Sic enim ad principatum numquam assumerentur studiosi pauperes. Cuius oppositum voluit Aristoteles idem[g], II *Politicae*, 8° capitulo[h], dum dixit: *A principio autem hoc videre est necessariorum, qualiter optimi possint vacare*[i] *et nihil dehonestari, non solum principes sed neque singulariter viventes*[2].

9. Verumtamen ut quae de principantium dispositionibus ac reliquis sibi necessariis ad capitulum reducantur, dicamus, quod prudentia et moralis virtus necessariae sunt futuro in principantem eligendo, vel eligendis si plures fuerint principantes ut in aristocratia[k], ante ipsius electionem. Armata vero potentia necessaria est principanti[l] maximum principatum civitatis aut regni, tamquam instrumentum seu extrinsecum organum, quo ipsius secundum leges expleantur sententiae; non tamen hanc oportet habere ante ipsius electionem, sed illi simul cum principatu conferre. Amor autem seu benevolentia singularis ad politiam et cives in suarum actionum civilium bonitatem et sollicitudinem addit, licet non aequa necessitate cum praedictis exigatur in ipso[3].

[a] Q, aliliquorum. [b] *Ed. Prin.*, potestatem. [c] H, T *orig.*, *omit.* [d] Q *corr.*, principantem. [e] *Ed. Prin.*, aut. [f] *Ed. Prin.*, I, diximus pridem. [g] Q *etc. omit.* [h] H, 6°; *Ed. Prin.*, T, capitulo 8°. [i] Q, I, vocare. [k] *Ed. Prin.*, T *orig.*, I, *omit* vel eligendis...aristocratia; T *corr. inserts.* [l] Q *corr. inserts* ad.

[1] *Pol.* III. 15 (Sus. p. 226). [2] *Pol.* II. 11 (Sus. p. 140). [3] Marsilius' *principans* much more resembles a *podestà* or, if a committee, the board of priors or consuls, than a monarch or tyrant. In fact, he guards against one

10. Testatur autem hiis Aristoteles, v *Politicae*, capitulo 4°, dum dixit: *Tria autem quaedam oportet habere futuros principari principales principatus, primo*[a] *quidem amorem ad consistentem politiam, deinde potentiam maximorum operum principatus, tertio autem virtutem et iustitiam*[1]; per virtutem intelligens prudentiam, quae omnium vinculum est et magistra virtutum. Unde VI *Ethicorum*, capitulo finali: *Simul enim prudentiae uni existenti omnes inerunt*[2]. Collocavit autem Aristoteles sub eadem parte dictae divisionis prudentiam et moralem virtutem, propterea quod in esse non separantur, ut extimasse videtur eodem libro et capitulo cum dixit: *Manifestum igitur ex dictis, quoniam non possibile bonum esse principaliter*[b] *sine prudentia, neque prudentem sine morali virtute*[3]. Et nominavit Aristoteles, v *Politicae*, supra dicto capitulo, res quas futuro principanti convenire diximus, fortassis converso modo necessitati earum[c]. Ex dictis itaque apparet subiectum proprium seu materia humanarum legum. Hoc[d] enim est principans, cum prudentia et virtute moris, maxime iustitia, praeparatus fuerit sufficienter.

Qualis quidem igitur esse debeat futurus principans civitatis aut regni, quae etiam sibi[e] necessaria sint et convenientia, determinatum sit hoc modo.

CAPITULUM XV

De causa factiva potioris institutionis principatus, unde apparet etiam effectiva causa reliquarum partium civitatis[4].

CONSEQUENTER autem dictis restat ostendere principantis factivam causam, per quam videlicet alicui vel aliquibus datur auctoritas principatus, qui per electionem statuitur. Hac enim

[a] Q, unum. [b] Q *corr.*, principantem. [c] Q, eorum. [d] Q, huius. [e] L, Q, *omit.*

---

form of the rising tyranny of his day by prescribing that the armed force necessary should only belong to the *principans* in virtue of his office. It will be noticed that he uses *potestas* for legal "power," *potentia* for physical force.

[1] *Pol.* VIII. 9 (Sus. p. 548). [2] *Ethic.* VI. 13 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, v. fo. 85 *v.*). [3] *Ibid.* [4] Marshall changes this title in his translation to "How the prynce in a communyte & kyndome is as the herte in a sensyble creature, & without a kynge or prynce no communytie or kyngdome can stand, & partly of a prynces duetye," and omits the first part of the chapter down to *inquisitionis* in Part 5 (p. 69, l. 25).

auctoritate fit princeps secundum actum, non per legum scientiam, prudentiam, aut moralem virtutem, licet sint hae qualitates principantis perfecti. Contingit enim has multos habere, qui tamen hac auctoritate carentes non sunt principes nisi forte propinqua potentia.

2. Ad quaesitum ergo redeuntes, dicamus secundum veritatem et[a] sententiam Aristotelis, III *Politicae*, capitulo 6°[1], potestatem factivam institutionis principatus seu electionis ipsius ad legislatorem[b] seu civium universitatem, quemadmodum ad eandem legum[c] lationem diximus pertinere XII° huius, principatus quoque correptionem quamlibet, etiam depositionem, si expediens fuerit propter commune conferens, eidem similiter convenire. Nam hoc est unum de maioribus in politia quae ad multitudinem civium universam, ex dictis Aristotelis, III *Politicae*, capitulo 6°, pertinere conclusimus XIII° huius, parte 4ª. Est enim *multitudo dominans maiorum*[d][2], ut dicebatur ibidem. Modus autem conveniendi ad institutionem seu electionem praedictam variatur fortasse[e] secundum provinciarum varietatem. Verum qualitercumque diversetur, hoc[f] in quolibet observandum, ut talis electio seu institutio semper fiat auctoritate legislatoris, quem[g] civium universitatem aut eius valentiorem partem persaepe diximus. Potest autem et debet convinci propositum hoc eisdem demonstrationibus, quibus legum lationem, mutationem, et reliqua circa ipsas ad civium universitatem pertinere conclusimus XII°[h] huius, sola tamen harum demonstrationum minori extremitate mutata, ut videlicet pro termino qui lex dicitur sumatur terminus principantis.

3. Est autem et hoc cum sua veritate probabile valde, si necessarium probabile liceat dicere. Cuius enim est generare formam aliquam, ipsius est determinare subiectum illius, ut in omnibus artibus operativis videre est. Unde et[i] Aristoteles, II *Physicae*, capitulo 4°: *Eiusdem autem scientiae est cognoscere speciem et materiam usque ad hoc, ut medici sanitatem et choleram et phlegma, in quibus est sanitas. Similiter autem aedificatoris est speciem domus, et materiam,*

[a] H *omits* et *and substitutes* sequendo. [b] Q, legum latorem. [c] *Ed. Prin.*, I, legis. [d] *Ed. Prin.*, maior. [e] H *omits*. [f] Q *corr. inserts* tamen. [g] *Ed. Prin.*, T, H, I, quam. [h] H, 13°. [i] H, I, *omit*.

[1] *Pol.* III. 11 (Sus. pp. 193 ff.). [2] *Pol.* III. 11 (Sus. p. 197).

quoniam[a] *lateres et ligna*[1]. Sic quoque in reliquis artificialibus et naturalibus apparet hoc inductione manifesta. Cuius quidem causa est, quoniam formae cum suis operationibus sunt fines et cuius causa materiae sunt aut fiunt, ut eodem libro et capitulo dictum est. Cum igitur ad civium universitatem pertineat generare formam secundum quam civiles actus omnes[b] regulari debent, legem scilicet, eiusdem universitatis esse videbitur huius formae determinare materiam seu subiectum, cuius secundum hanc formam est disponere civiles hominum actus, partem scilicet principantem. Et quoniam haec est formarum optima civilis communitatis, debet illi determinari subiectum optimum secundum dispositiones; quod[c] etiam in praecedente capitulo probabili ratione conclusimus. Unde convenienter inferri posse videtur, electum principantem et absque generis successione simpliciter non-electis, aut hiis qui cum generis successione statuuntur, politiae praestantiori modo praeferri.

4. Huius ergo partis efficiente monstrato, habitum est dicere secundum proposita frequenter a nobis causam effectivam, instituentem, et determinantem reliqua officiorum seu partium civitatis. Hanc autem primam dicimus legislatorem, secundariam vero quasi instrumentalem seu executivam dicimus principantem per auctoritatem huius a legislatore sibi concessam[d] secundum formam illi[e] traditam ab eodem, legem videlicet, secundum quam semper agere ac disponere debet quantum potest actus civiles, quemadmodum ostensum est capitulo praecedente. Quamvis enim legislator, tam quam prima causa et appropriata, determinare debeat quos qualia in civitate oporteat officia exercere, talium tamen executionem[f], sicuti et ceterorum legalium, praecipit et si oporteat cohibet pars principans. Fit enim per ipsum convenientius executio legalium quam per universam civium multitudinem, quoniam in hoc sufficit unus aut pauci principantes, in quo frustra occuparetur universa communitas, quae etiam ab aliis operibus necessariis turbaretur. Nam et hoc facientibus hiis, id facit communitas universa, quoniam secundum communitatis determinationem, legalem scilicet, id

[a] T, quantum; H, quin. [b] *Ed. Prin.*, civiles actiones. [c] H, quas. [d] H, concessa. [e] *Ed. Prin.*, I, sibi. [f] H, execucio.

---

[1] *Physic.* II. 2 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, II. fo. 18 *r.*, where, however, *formam* is read each time for *speciem*).

faciunt principantes, qui etiam pauci aut unicus existentes legalia facilius exsecuntur.

5. Fuit autem in hoc humana sollicitudo convenienter imitata naturam. Quia enim civitas et ipsius partes secundum rationem institutae, analogiam habent animali et suis partibus perfecte formatis secundum naturam, ut apparet ex Aristotele, I et V *Politicae*, 2^is^ capitulis[1]. Qualis igitur est naturae actio in animali perfecte formando, proportionata fuit ea quae humanae mentis[a] ad civitatem et ipsius partes instituendas convenienter. Ad quam siquidem describendam[b] proportionem, ex qua patebit amplius efficientia et determinatio partium civitatis, suscipiemus cum Aristotele in 16° *De Animalibus*[2], et a Galieno in suo quodam libro, quem vocavit *De Zogonia*[3], cum reliquis quoque magis expertis posteriorum, a principio quodam seu causa movente aliqua (sit[c] illud forma materiae aut[d] separata, vel alterum quiddam[e] virtutem habens generativam animalis et partium eius) formari primum tempore atque natura partem quandam organicam animalis ipsius[f], et in[g] ipsa virtutem seu potentiam naturalem cum calore aliquo tamquam activo principio, virtutem inquam et calorem universales[h] activa causalitate ad formandum et distinguendum unamquamque reliquarum partium animalis. Et est pars ista primum formata cor aut[i] cordi proportionalis aliqua, sicut dixit Aristoteles *ubi supra* et reliqui philosophorum peritiores, quibus credere oportet propter ipsorum experientiam in hoc, et absque probatione nunc supponere[k], quoniam id demonstrare non est praesentis inquisitionis. Haec siquidem pars, formata primum[l], nobilior est et perfectior in suis qualitatibus et dispositionibus ceteris partibus animalis. Statuit enim in ea natura generans virtutem et instrumentum, per quae partes animalis reliquae for-

[a] H *inserts* racio. [b] T *orig.*, destribuendam; *corr.*, describendam. [c] H, siue (*corr. inserts* sit *after* illud). [d] H *inserts* siue. [e] Q, T, H, quidam. [f] *Ed. Prin. omits.* [g] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [h] Q, uniuersalem; H *inserts* cum. [i] *So* Q, T; *Ed. Prin.*, H, I, autem. [k] *Ed. Prin.*, I, supponere nunc. [l] Q, primo.

[1] *Pol.* I. 5, VIII. 3 (Sus. pp. 17 ff., 507). [2] *De Partibus animalium* III. 4. See also Averroes' commentary, ed. Manardus, VI. pp. 232 ff. [3] Galen, *De Zogonia*, i.e. *De Foetuum formatione* (Περὶ κυουμένων διαπλάσεως). The Latin translation of Felicianus, possibly using a medieval predecessor, is in *Galeni Opera*, ed. Montanus (Basel, 1542), I. cc. 1153 ff. Galen opposes the opinion of Chrysippus and others that the heart is the first formed part from which the other organs are derived.

mantur ex convenienti materia, separantur, distinguuntur[a], invicem ordinantur, in suis dispositionibus conservantur, et a nocumento quantum[b] natura patitur praeservantur per ipsam; lapsae vero a sui natura propter aegritudinem aut aliud[c] impedimentum, huius partis virtute reparantur.

6. Hiis autem proportionaliter contemplandum in civitate convenienter instituta secundum rationem. Nam ab anima universitatis civium aut eius valentioris partis formatur aut formari debet in ea pars una primum proportionata cordi, in qua siquidem virtutem quandam seu formam statuit[d] cum activa potentia seu auctoritate instituendi partes reliquas civitatis. Haec autem pars est principatus, cuius quidem virtus causalitate universalis lex est, et cuius activa potentia est auctoritas iudicandi, praecipiendi, et exequendi sententias conferentium et iustorum civilium; propter quod dixit Aristoteles, VII *Politicae*, capitulo 6°, hanc[e] esse *omnium* aliarum *necessariissimam*[1] in civitate. Causa vero eius est, quoniam[f] sufficientia[g] quae habetur per reliquas partes seu officia civitatis, si non inexisterent, posset aliunde sufficienter haberi, licet non sic[h] faciliter, ut per navigium et reliqua vectigalia; sed sine principatus inexistentia civilis communitas manere aut diu manere non potest, quoniam *necesse est ut scandala veniant*, ut dicitur in Matthaeo[2]. Haec autem sunt contentiones atque iniuriae[i] hominum invicem, quae non vindicatae[k] aut mensuratae[l] per iustorum regulam, legem videlicet, et per principantem[m] cuius est secundum illam[n] talia mensurare, contingeret inde congregatorum hominum pugna et separatio, et demum corruptio civitatis et privatio sufficientis vitae.

7. Debet etiam pars haec[o] in civitate nobilior atque perfectior esse in suis dispositionibus, prudentia scilicet atque virtute moris[p], ceteris partibus civitatis. Unde VII *Politicae*, capitulo 12°, dixit Aristoteles: *Si tantum fuerint differentes alteri ab alteris quantum deos et heroes extimamus*[q] *ab hominibus differre, confestim primo*

[a] *Ed. Prin.*, I, *insert* et. [b] T *orig.*, quam; *corr.*, quantum. [c] *So* Q, *etc.*; *Ed. Prin.*, T, H, I, alterum. [d] Q, statuat. [e] T, partem hanc. [f] T, quantum. [g] H, sufficienciam. [h] *So* Q, T, I; *Ed. Prin.*, H, sit. [i] *Ed. Prin.*, propter iniurias. [k] *Ed. Prin.*, iudicatae. [l] Q, mensurare. [m] T, principatem. [n] *Ed. Prin.*, I, illa. [o] *Ed. Prin.*, hic. [p] *Ed. Prin.*, modis. [q] *Ed. Prin.*, exterminamus; H, errores (*corr.*, heroes) existimamus.

[1] *Pol.* IV. 8 (Sus. p. 274). [2] St Matthew, xviii. 7.

secundum corpus multam habentes excellentiam, deinde secundum animam, ut indubitata et manifesta sit excellentia principantium respectu subiectorum, palam quidem, quia melius per eosdem, hos[a] *quidem principari, hos autem subici secundum semel*[1], id est secundum vitam. Statuit etiam principium factivum civitatis, anima videlicet universitatis, in hac prima parte virtutem quandam causalitate universalem, legem scilicet, auctoritatem quoque seu potestatem agendi secundum illam iudicia civilia, praecipiendi[b], et exequendi de hiis[c], non aliter. Quoniam sicut caliditas innata ipsius cordis tamquam subiecti, per quam cor seu forma eius omnes actiones complet, dirigitur, et mensuratur in agendo per cordis formam[d] seu virtutem, nec aliter ageret ad debitum finem. Adhuc etiam sicut calor, quem[e] *spiritum* dicunt, tamquam instrumentum ad complendas actiones, per totum corpus ab eadem virtute regitur, nec aliter horum calorum alteruter ageret ad debitum finem, quoniam *deterius* agit *ignis quam organa*[2], ut in II *Perigeneseos* et *De Anima*. Sic quoque auctoritas principandi alicui hominum data caliditati[f] cordis tamquam subiecti proportionata. Sic etiam ipsius armata seu coactiva potestas instrumentalis[g], calori quem *spiritum* diximus proportionalis, debet[h] regulari per legem in iudicando, praecipiendo, et exequendo de iustis et conferentibus civilibus, aliter enim non ageret principans ad debitum finem, conservationem scilicet civitatis, quemadmodum demonstratum est XI° huius.

8. Adhuc autem secundum iam dictam virtutem, legem scilicet, auctoritatemque sibi datam distinguere debet[i] principans atque statuere partes et officia civitatis ex convenienti materia, hominibus siquidem habentibus artes seu habitus ad officia convenientes. Sunt enim tales propinqua materia partium civitatis, quemadmodum dictum est VII° huius. Est enim haec norma seu lex politiarum bene institutarum, homines statuere ad officia civitatis habentes

[a] T, hoc. [b] *Ed. Prin. omits* secundum...praecipiendi. [c] H *inserts* ita. [d] *Ed. Prin.*, formam cordis. [e] *Ed. Prin.*, T *orig.*, quam; T *corr.*, quem. [f] L, Q, causalitati. [g] T *orig. omits*; T *corr. inserts* (?). [h] L *orig.*, Q, T, H, debent. [i] T *orig. omits*.

[1] *Pol.* IV. 14 (Sus. p. 302, reading *semper eosdem*). [2] *De Generatione et corruptione*, II. 9 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, II, *De Gen. etc.*, fo. 35 *r.*). The second reference seems to be to *De Anima*, II (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, III, *De Anima*, fo. 22 *v.* ff.).

habitus operativos convenientes ad illa, non-habentes vero, verbi gratia iuvenes, ad illos ordinare discendos in quos magis naturaliter inclinantur. Et haec fuit sententia eximii Aristotelis in hoc ubi I *Ethicorum*, capitulo 1°, dixit: *Quas enim esse debitum est disciplinarum in civitatibus, et quales unumquemque addiscere, et usque quo haec*[a] *praeordinat*[1], politica scilicet seu legislativa prudentia, et consequenter[b] qui secundum legem politiam disponit, principans scilicet. Hoc etiam dixit VII *Politicae*, capitulo 13°: *Ad omnia quidem igitur*, inquit, *aspicienti politico leges ferendum, et secundum partes animae et secundum passiones ipsarum*[2]. Idem quoque VIII eiusdem, capitulo 1°, dum dixit: *Quod quidem igitur legislatori negociandum circa viventium disciplinam, nullus utique dubitabit. Etenim non factum hoc, laedet politias*[3]. Ex praedictis igitur apparet, ad legislatorem pertinere determinationem seu institutionem officiorum et partium civitatis, eiusque determinationis iudicium, praeceptum, et executionem ad principantem secundum legem spectare[4].

9. Posset autem hoc eisdem convinci demonstrationibus, quibus ad legum lationem[c] et principantis institutionem utebamur XII°[d] huius et *supra*, syllogismorum sola minori extremitate mutata.

10. Propter quod non[e] licitum est alicui pro libito sibi assumere officium in civitate, maxime advenis. Non enim debet nec rationabiliter potest pro voto quilibet[f] se convertere ad militare[g] vel sacerdotium exercendum, neque debet hoc permittere principans, nam ex hoc contingeret insufficientia civitati eorum, quae per alia officia procurari necesse est. Verum ad talia debet principans determinare personas, partium quoque seu officiorum ipsorum[h] quantitatem et qualitatem secundum numerum et potentiam et huiusmodi reliqua, ne propter ipsarum[i] excessum invicem immode-

[a] *Ed. Prin.*, hic. [b] L, Q, conuenienter. [c] *Ed. Prin.*, latorem.
[d] Q, 13°. [e] H, T, nec. [f] H *orig.*, quibus; *corr.*, quilibet.
[g] H, militarem. [h] L, Q, *omit.* [i] *Ed. Prin.*, ipsorum.

---

[1] *Ethic.* I. 1 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, v. fo. 2 *v.*). [2] *Pol.* IV. 14 (Sus. p. 307). [3] *Pol.* V. 1 (Sus. p. 332, reading *iuvenum* for *viventium*).
[4] This argument, based on Aristotle and early medical theory, receives a further force, and almost explanation, when it is remembered that the class-associations and gilds of an Italian commune were, as far as law went, strictly under control of the State, without whose sanction they could not even exist, and by which their statutes were authorized, and at times amended.

ratum contingat politiam solvi; propter quod v[a] *Politicae*, capitulo 2°, dixit Aristoteles: *Fiunt autem et propter excrescentiam quae praeter proportionem transmutationes politiarum. Sicut enim ex partibus corpus componitur, et oportet augeri proportionaliter ut maneat commensuratio*[b]*; si autem non, corrumpitur. Si* enim *non solum secundum quantum, sed et secundum quale crescit praeter*[c] *proportionem; sic et civitas componitur ex partibus*[d]*, quarum saepe latet aliqua excrescens, velut egenorum multitudo in democratiis*[1], et sacerdotium in lege Christianorum[e]. Idem dixit[f] etiam III *Politicae*, capitulo 7°, cuius omitto seriem propter abbreviationem sermonis[2].

11. Debet rursum pars haec, principans scilicet, auctoritate sua secundum legem praecipere iusta et honesta, et hiis contraria prohibere, tam opere quam sermone, praemiis aut poenis afficiendo merita vel demerita observantium aut transgredientium praecepta legalia. Quo modo conservabit in esse debito unamquamque partium[g] civitatis, et a nocumentis ac iniuriis praeservabit. Quod si patiatur aut agat iniuriam ipsarum aliqua, curari debet per principantis actionem, inferens quidem iniuriam sustinendo poenam. Est enim poena sicut medicina quaedam delicti[h]. Unde II *Ethicorum*, capitulo 2°: *Monstrant autem et poenae factae propter hoc* (id est, propter delectationes quae habentur in male agendo), *medicinae enim quaedam sunt*[3]. Cui vero illata fuerit iniuria curabitur emendam recipiendo, quo modo reducentur omnia ad convenientem aequalitatem aut proportionem.

12. Amplius conservat haec pars reliquas civitatis partes ipsasque adiuvat in ipsarum[i] operibus tam propriis quam communibus exercendis, propriis quidem ut quae provenire habent ab officiis earum

[a] H *orig.*, hoc; *corr.*, 5°. [b] *Ed. Prin.*, I, mensuratio. [c] *Ed. Prin.*, propter. [d] H *orig.*, expositus; *corr.*, *as text.* [e] *So Ed. Prin.*, T *corr.*, H, P; Q, L, T *orig.*, I, J, G, U, *etc.*, *omit* et...Christianorum; it seems to me an addition made by Marsilius on revision, but frequently omitted even in the second class of MSS. [f] T, dicit. [g] H *orig.*, pertinet; *corr.*, partium et. [h] G, U, delicta (G *corr. inserts* contra); L, Q *corr.*, curans delicta. [i] Q, ipsorum.

[1] *Pol.* VIII. 3 (Sus. pp. 506–507). Some words are missed out by Marsilius.
[2] *Pol.* III. 12–13 (Sus. pp. 198 ff.). The section both illustrates the jealously protective and exclusive character of contemporary communes, and states the contemporary danger of a too large inflow into the ranks of the exempt clergy and feudal retainers.
[3] *Ethic.* II. 2 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, v fo. 19 *r.*).

propriis, communibus vero ut communicationibus quae sunt ipsarum invicem, quorum[a] utraque turbarentur principantis actione cessante a violentorum correptione.

13. Et propterea numquam debet actio principantis in civitate cessare, quemadmodum nec actio cordis in animali, nam licet actiones aliarum partium civitatis aliquo tempore cessare possint absque nocumento singularis personae, collegii, vel communitatis, ut actio militaris tempore pacis, similiter quoque reliquarum partium, huius tamen partis et suae virtutis numquam cessare potest actio prima[b] sine nocumento. Quacumque enim hora vel momento durare oportet praeceptum et communem custodiam de licitis et prohibitis[c] secundum legem, et quandocumque[d] fiat illicitum aut iniustum, oportet principantem talia regulare perfecte vel illa exercere quae praevia sunt ad talia regulanda[e].

14. Ex praedictis autem apparere potest sufficienter ordo partium civitatis invicem, quoniam propter principantem et ad ipsum tamquam omnium primum ordinantur omnes pro statu praesentis saeculi. Nam pars illa in civili communitate omnium prima est, quae ceteras habet[f] instituere, determinare, ac conservare in statu et pro statu praesentis saeculi seu fine civili; pars autem principans secundum humanam legem est illa, ut iam probabili et demonstrativa ratione conclusimus. Est igitur aliarum omnium prima, et ad ipsam ceterae ordinantur.

De causa quidem igitur effectiva electionis partis principantis, similiter autem et reliquarum partium et civitatis institutione, ac ipsarum invicem ordine, determinatum sit hoc modo.

[a] H, quoque. [b] *Ed. Prin.*, I, *omit.* [c] H, politis. [d] L, quantumcumque; Q, quantumque (?). [e] L, Q, regulandi. [f] *Ed. Prin. omits.*

CAPITULUM XVI

An magis expediat politiae monarcham quemlibet per novam electionem singillatim[a] *sumere, vel aliquem quendam solum eligere cum omni posteritate sua, quam generis successionem vocare solent.*

EST[1] autem dictis cognita[b] dubitatio, an videlicet magis expediat civiliter viventibus, monarchamque[c] sibi ex electione praeficientibus, hunc statuere principaturum cum omni sua posteritate, quam generis successionem vocare solent, vel illum pro sola eius periodo ad principatum assumere, corrupto vero vel aliter a principatu iuste privato, novam vicissim semper electionem facere de futuro. Quibusdam quidem enim visum est potiorem esse priorem institutionem propter apparentia quaedam[d]. Primum namque propterea quod monarcha succedens ex genere rempublicam magis curabit, tamquam sibi quasi propriam et hereditariam, non sic autem monarcha cui proprium heredem principaturum fore non constat. Unde II *Politicae*, capitulo I° circa medium, inquit Aristoteles: *Minime enim cura*[e] *sortitur*[f] *quod plurimorum est commune; de propriis enim maxime curant, de communibus autem minus quam*[g] *quantum unicuique attinet*[2]. Et[h] rursum eodem capitulo circa finem: *Duo enim sunt quae maxime faciunt sollicite curare homines et diligere, proprium et dilectum*[3]. Amplius eiusdem 2° capitulo inquit: *Adhuc autem et ad delectationem inenarrabile quantum differt putare aliquid proprium*[4] esse.

Ad quaesitum vero principale rursum, quoniam successores monarchae[i] minus despotizare videbuntur subditis, quam nuper electi, propter principatum ipsos assuevisse[k], nilque sibi novum evenisse putantes propter quod amplius extolli debeant et contemnere subditos. Noviter autem semper electos, quemadmodum

[a] *Ed. Prin.*, H, sigillatim. [b] T *orig.*, cognata. [c] H, monarcham queque. [d] *Ed. Prin.*, I, apparentiam quandam. [e] L, Q *corr.*, minimam enim curam. [f] *Ed. Prin.*, fortiter. [g] L, Q *corr.*, *omit.* [h] L, Q, *omit.* [i] H, manarche. [k] T, assumeuisse; L, Q, *insert* et.

---

[1] Marshall in his translation omits *Est...apparentia quaedam*, and replaces it by other matter. He also changes the title to an affirmation of the superiority of hereditary succession. [2] *Pol.* II. 3 (Sus. p. 65). [3] *Pol.* II. 4 (Sus. p. 71). [4] *Pol.* II. 5 (Sus. p. 75).

ditatos noviter, plerumque superbire contingit. Unde II *Rhetoricae*, capitulo 24°: *Divitiis autem qui assecuntur mores, leviter est videre omnibus. Contumeliosi enim et*[a] *elati, patientes aliquid a possessione divitiarum. Tamquam enim habentes omnia bona sic disponuntur*[1].

2. Amplius ad idem, quoniam succedentibus in principatu ex genere magis obedit subiecta multitudo propter assumptam praecessoribus obediendi consuetudinem. Unde II *Philosophiae primae*[b], finali capitulo: *Ut consuevimus, ita dignamur*[2]; et II *Politicae*, capitulo 5° circa finem: *Non tantum proderit qui mutaverit quantum nocebit, principibus rebellare assuescens*[3]; cum aliis quae[c] de consuetudine dicta sunt[d] XVIII° huius, parte 6ª.

3. Adhuc etiam ad quaesitum, quoniam genus aliquod tale vel tantum beneficium reliquae multitudini contulisse contingit, aut in tantum reliquos cives virtute praecellere, vel propter utrumque, ut semper principari, numquam vero sit[e] subici dignum. Unde III *Politicae* suae, capitulo 8°, Aristoteles de hiis sermonem faciens[f] inquit[g]: *Quarta autem species monarchiae regalis, quae secundum heroica tempora voluntariae et patriae factae*[h] *secundum legem. Quia primi fuerunt benefactores multitudinis secundum artes aut bellum, aut quia collegerunt, aut emerunt regionem, facti fuerunt reges voluntariorum, et successive sumentibus patriae*[4]. Quod etiam expresse magis inducens, eiusdem 9° inquit: *Cum igitur sit genus totum vel aliorum unum acciderit esse differentem secundum virtutem tantum, ut excedat quae illius eam quae aliorum omnium, tunc iustum est genus hoc esse regale, et dominans omnium et regem unum hunc*[i][5]. Sic etiam V *Politicae*, capitulo 5°, repetens idem, ait: *Regnum quidem enim ad auxilium quod*[k] *a populo epieikeis factum est, et instituitur rex epieikorum, quae secundum excessum virtutis vel actionum quae a virtute*[l], *vel secundum excessum talis generis*[6].

[a] *Ed. Prin.*, est. [b] T *omits* primae. [c] L, Q, qui. [d] *Ed. Prin.*, I, dicentur. [e] L, Q, sint. [f] *Ed. Prin.*, I, *omit* de hiis sermonem faciens; T, H, *omit* suae *and* sermonem faciens. [g] *Ed. Prin.*, inquit Aristoteles. [h] L, Q, *omit* factae. [i] Q, H, T, *etc.*, habent. [k] L, quoddam; Q, T (?), quodam. [l] T, virtuter.

---

[1] *Rhet.* II. 16 (Sprengel, p. 271). [2] *Metaphys.* II. 3 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, IV. fo. 25 *v.*). [3] *Pol.* II. 8 (Sus. pp. 113–114). [4] *Pol.* III. 14 (Sus. p. 217, reading *patrii*, not *patriae*). [5] *Pol.* III. 17 (Sus. p. 235). [6] *Pol.* VIII. 10 (Sus. p. 555).

4. Amplius per successionem melior princeps habetur, eo quod tales ad virtutem amplius inclinantur[a], quoniam ex strenuis[b] parentibus prodeunt magis. Unde Aristoteles 2° *Politicae* suae, poetae cuiusdam Theodecti inducens *ex egloga* sermonem, inquit: *Ex ambabus divinis progenitricibus*[c] *radicibus quis utique dignificabit*[d] *adducere servum?*[1] parum infra subiungens: *Dignificant enim, quemadmodum ex homine hominem et ex bestiis fieri bestiam, sic et ex bonis bonum*[2]. Et rursum, quoniam[e] talis plerumque meliori consuetudine ductus est; unde Aristoteles 1 *Rhetoricae* suae, capitulo 13°: *Verisimile enim ex bonis bonum et sic nutritum talem esse*[3].

5. Rursum ad primum quaesitum, quoniam principatus succedentis ex genere non eas patitur difficultates, quas semper vicissim nuper electus. In hoc enim, noviter electo videlicet, accidit difficultas habendi studiosos electores[f], quos ad bonam electionem habere necesse est, atque difficile. Amplius, et quoniam adinventos non discrepare invicem, difficile, sicque discrepantes, dubium est in seditionem universam deducere politiam, quemadmodum monstrat experientia in electione nova principis Romanorum[4]. Adhuc etiam, quoniam humanae mentes in malum plerumque sunt pronae, propter quod amore vel odio, prece vel pretio, aut alterius commodi vel delectabilis[g] spe non semper ab electoribus melior principans, sed fortasse rarius, assumetur[5].

6. Amplius ad primum quaesitum, quoniam monarchae succedentis[h] ex genere facilius est morem cognoscere per cives et consules quoniam[i] unicus et determinatus est, quam noviter eligendi qui determinatus non est. Plurimi namque sunt cives, quos per elec-

[a] Q, talis...inclinatur. [b] Q, strenuus. [c] *Ed. Prin.*, Q, progenitoribus. [d] *Ed. Prin.*, Q, dignificauit. [e] L, Q, quam; T, quantum. [f] T *orig. omits* habendi...electores; *corr. probably supplies passage, but it is not in photograph.* [g] *Ed. Prin.*, I, difficultatis. [h] Q, succedentes. [i] H, eo quod; T *orig.*, quod; *corr. inserts* eo.

---

[1] *Pol.* 1. 6 (Sus. p. 24), reading *addicere*. *Ex egloga* is due to a corruption of *Helena*. [2] *Ibid.* [3] *Rhet.* 1. 9 (Sprengel, p. 213). [4] Here Marsilius appeals expressly to the experience, both earlier and later, of the Holy Roman Empire. The civil war between the rivals, Lewis IV of Bavaria and Frederick of Austria, was only recently ended. [5] Marsilius here approximates to the Machiavellian doctrine that all men are bad, or rather will give way to temptation, expressed *e.g.* in the *Discorsi sopra la prima deca di T. Livio*, 1. 3, 10; but, at any rate in form, Marsilius evades this cynical opinion in Part 19 *infra*.

tionem possibile est ad principatum assumi. Facilius autem est[a] unici mores[b] nosse quam plurium. Principis vero, cui per consilium aliquid suaderi oportet ipsumque dirigere quantumcumque[c] prudentem, expedit morem agnoscere. Unde 1 *Rhetoricae*, capitulo 11°: *Morem enim uniuscuiusque maxime persuasivum*[1].

7. Rursum, quoniam monarcham per successionem assumere, subditorum ambitionem, temeritatem seu praesumptionem, atque seditionis concitationem videtur auferre. Scientes namque sibi numquam principatum deberi neque ad illum rationabiliter pervenire se posse, nequaquam ad illum[d] anhelant subditi, nec propter illum obtinendum quicquam machinantur sinistrum; quae tamen satagunt ad ipsum rationabiliter pervenire potentes atque credentes, quemadmodum contingit in[e] quibus semper monarcha novus vicissim eligitur. Unde Tullius *De Officiis*, libro 1°: *Molestum est quod in maximis animis splendidisque ingeniis plerumque existunt honoris, imperii, potentiae, et gloriae cupiditates*[2]. Dignificantes enim hii seipsos principatu propter aliquod vel aliqua bonorum excellentium, procurant eligentium sibi vota prece vel pretio aut altero quovis illicito[f] modo.

8. Amplius, quoniam electus monarcha, non transmittens principatum in posteros, inaudebit[g] iustificare potentes, quamvis legem transgressos, et praesertim occidendo vel aliter in corpus plectendo, formidans ipse propriis heredibus, fortassis non principaturis[h], inde odia vel graves inimicitias et iniurias provenire. Haec autem non habet dubitare monarcha succedens ex genere, propter quod secure atque complete in qualescumque legum transgressores iustitiam exercebit.

9. Rursum, quo plures et in pluribus regionibus ac populis et pluri[i] tempore[k] perfectior[l] est modus assumendi monarcham; quoniam qui magis naturalis, magis perfectus; magis naturale autem quod in pluribus est: *Natura namque rerum est, quae*[m] *pluribus et*

[a] *Ed. Prin.*, esse. [b] *Ed. Prin.*, I, morem. [c] T *orig.*, quamcumque; *corr.*, quantumcumque. [d] *Ed. Prin.*, Q, illud. [e] *Ed. Prin.*, I, *omit.* [f] Q, non licito; T *orig.*, licito; *corr.*, ilicito. [g] H, non audebit. [h] H *orig.*, T *orig.*, principantis; H *corr.*, principantibus; T *corr.*, *as text.* [i] *So* T, H, I, *etc.*; *Ed. Prin.*, plurium; Q, plurique. [k] H *inserts* vtuntur. [l] Q, perfectius. [m] *Ed. Prin.*, I, P, *insert* in.

[1] *Rhet.* 1. 8 (Sprengel, p. 209). [2] Cicero, *De Officiis*, 1. 8.

plurimo tempore inest, ut in III *Caeli et Mundi*[1], et II *Physicae*[2] etiam scriptum est, et[a] inductione palam. Sic autem[b] habet modus per generis successionem assumendi monarcham ad eum qui[c] per novam semper electionem futurum assumere, ut in pluralitate monarcharum, regionum, et populorum, monstrat inductio, et in temporum[d] descripta per historiographos gesta declarant.

10. Demum vero, quoniam principatus monarchae successoris ex genere amplius similis est regimini seu principatui universi[e] cum in universo semper unicus intransmutabiliter[f] extet, ut in XII[g] *Philosophiae*, finali capitulo[h]: *Unus ergo princeps* propter *entia* non velle *male disponi*[3]. Sic autem ubi filius in principatu succedit parenti, evenire videtur propter generis unitatem, et quoniam pater filio eadem quasi persona censetur.

11. Ex[4] determinatis autem a nobis XIV° huius suppositionem accipientes, oportere futurum monarcham quemlibet prudentem et bonum esse secundum moralem virtutem, praecipue iustitiam, et[i] quasi excellenter ad reliquos cives. Amplius et cum hiis suscipientes quae de diversitate inclinationum et dispositionum in gentibus et regionibus ad regiminum diversitates[k] diximus IX° huius, parte 10[a], credendum[l] opinor, melius esse simpliciter reipublicae propter civilis vitae sufficientiam monarcham quemcumque futurum per novam electionem statuere, quam ipsum per generis successionem assumere. Quoniam, secundum hunc quem potiorem diximus modum instituendi monarcham, semper aut raro deficiens erit sumere monarcham, haberi tunc possibilium optimum, vel saltem sufficientem sive perfectum. Ab electione namque legislatoris humani quasi semper, raro deficiens[m], intenditur et perficitur commune conferens civium, quemadmodum ostensum est XIII°[n] huius, quorum quasi maximum est monarcha sufficiens[o], ut docet experi-

[a] *Ed. Prin.*, ex. [b] H *inserts* se. [c] *Ed. Prin.*, aliqui. [d] H *inserts* cursu ; *possibly* pluralitate *has slipped out in the archetype*. [e] H, vniuerso. [f] H, intransmutatus ; T, intransmutatur. [g] *Ed. Prin.*, secundo. [h] *Ed. Prin.*, cap. finali. [i] *Ed. Prin.*, I, *omit* et. [k] *Ed. Prin.*, I, diuersitatem. [l] L, Q, dicendum. [m] H *inserts* sufficiens aut. [n] H, 12°. [o] T, suffiens.

---

[1] Arist. *De Caelo et Mundo*, III. 2 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, II. fo. 65 *r.*, which reads *qualem plura* for *quae pluribus*). [2] *Physic.* II. 1 § 9, and 8 § 5. [3] *Metaphys.* XII. 10 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, IV. fo. 166 *r.*). Cf. Dante, *Monarchia*, I. 10 (Moore's edn., p. 345). [4] Marshall in his translation omits from this point to the end of the chapter.

entia, et ratione deductum est XIV° huius. Talem autem sic certitudinaliter dare non potest natalis, et fortuita plerumque[a] successio, ut per singula regna sic monarcham suscipientia ex inductione palam.

12. Amplius, quoniam id bonum omne, quod in monarcha simpliciter requisitum dat generis sive natalis successio, nova quasi semper[b] exhibebit electio, quamvis econverso non tamen. Eundem enim heredem et successorem monarchae prioris potest civilis multitudo per electionem assumere, si fuerit studiosus et prudens; qui si non sic dispositus extiterit, studiosum et prudentem alium nova dabit electio, qualem tamen successio generis dare non potuit.

13. Rursum, propter futuri monarchae novam electionem redditur praesens amplius diligens ad communem personarum et[c] rerum civilem custodiam; propter virtutem siquidem primum, quoniam ex electione hunc talem supponimus; deinde vero metu correptionis per futurum monarcham; et rursum, ut mereatur ipse pro successoribus electionem futuram. Quos etiam propterea disciplinatos et studiosos effici magis curabit, ipsique hoc attendentes ad virtutes et ipsorum opera intendent[d] ampliori conatu. Unde verisimile, parenti similes effectos virtute, ac propter illius meritum et eidem ex consuetudine obedientiam praestitam, per electionem novam, quamdiu tales successerint, ad principatum assumi[e]. Est autem quam diximus in hoc sententia Philosophi I, II, III, et VII *Politicae*, capitulis 9°, et 8°, 2°[f] et 9°, atque 12°[1].

14. Contraria vero hiis solvere temptantes, ad quod[g] primum inducebatur, monarcham per generis successionem assumptum magis curaturum commune conferens sive rempublicam quasi propriam et hereditariam illi: Dicendum[h], id amplius facturum monarcham ex electione nova semper assumptum, quoniam hunc constat saepius esse prudentem et bonum, ut inductione palam. Quem enim studiosum producit successio, assumere semper potest electio, quamvis econverso non tamen. Hic autem agens secundum suam mon-

[a] *Ed. Prin.*, I, plerunque fortuita. [b] Q, L, super. [c] Q *omits* et. [d] T *orig.*, intendunt; *corr.*, intendens; H *orig.*, intendens; *corr.*, intendentes. [e] *So Ed. Prin.*, T, H, I, P, G, N, U, *etc.*; L, Q, *etc.*, *insert*, ut in Uenecie ducibus satis apparet; *which seems a part of the first text, later wisely cancelled by Marsilius.* [f] Q, L, 3°. [g] *Ed. Prin. omits* quod. [h] Q *inserts* ad.

[1] The references to the *Politics* seem to be: I. 12 (=I. 9 of M.); II. 11 (=II. 8); III. 4, 15 (=III. 2 and 9 of M.); and IV. 14 (=VII. 12 of M.).

asticam et civilem virtutem propter finem[a] optimum in hoc saeculo, virtutis opus scilicet, ac propter extrinsecum consequenter honorem et famam sibi et suae memoriae atque[b] posteritati quaerendam[1], aeque vel[c] amplius curabit rempublicam sive communem monarcha succedente per genus, qui praenoscens posteritatem successuram in principatu, si non studiosus extiterit, plerumque talia non attendit, et sui correptionem, si deliquerit, minus formidat.

15. Et quod addebatur monarcham per generis successionem futurum despotizare minus eo qui per novam electionem vicissim assumitur, negandum utique. Despotia[d] namque debenti politice principari, ab imprudentia, malitia, vel utroque contingit; et hiis adice, praesertim cum quis sperat impune malum agere posse. Nunc autem ex nova sumptus electione monarcha ut plurimum prudentior et melior est eo qui per generis successionem assumitur, propter quod amplius observabit seipsum a malo propter virtutem; rursum et quoniam id minus impune facere potest, et facilius corrigi eo cuius est in principatu determinate[e] successura posteritas.

Quod autem de noviter ditatis[f] exemplum adducitur, nihil ad rationem hanc obviare videtur. Quoniam id de fastu seu aliorum contemptu patiuntur ditati[g] noviter, ignorantes et more perversi, adveniente illis instrumento, divitiarum[h] scilicet copia, per quod opus secundum ipsorum malitiam explere possunt, quamvis divitiae secundum ipsarum naturam ad bonum et vitae sufficientiam huius saeculi determinatae sint amplius quam ad horum opposita[i], ut palam ex 1 *Politicae*, capitulis 6°, 7°, et 8°[2]; sic etiam et principatus. Unde advenientia haec[k] viris prudentibus et studiosis, quales saepius nova dabit electio quam natalis successio, non eveniet[l] hinc despotia[m] vel fastus sed opera laudabilia, in quae non potuit exire studiosus[n] dum talibus caruit instrumentis. Accidit autem sic opponentibus conce-

[a] *Ed. Prin.*, I, *omit* finem. [b] Q, ac. [c] *Ed. Prin.*, aut. [d] Q, despotica. [e] *So* Q *corr.*, T, P, *etc.*; *Ed. Prin.*, H *orig.*, I, U, determinare; H *corr.*, determinata. [f] *Ed. Prin.*, dictatis. [g] *Ed. Prin.*, dictati. [h] *Ed. Prin.*, diuinarum. [i] L, Q, oppositum. [k] *So* Q, L, I, U; H, T *corr.*, P, *Ed. Prin.*, aduenientibus hiis—*the accusative absolute seems the clearer reading*; Q *has* iuris *for* viris. [l] *Ed. Prin.*, I, eueniret. [m] Q, despotica. [n] Q, studiosius.

---

[1] Here the stress laid on posthumous fame, as a worthy motive, preludes the Renaissance. [2] *Pol.* 1. 8, 9, 10, 11.

dere[a], a primo electo, quamquam cum illius[b] successione, subiectam multitudinem pati despotiam[c]. Ipse enim, quoniam electus noviter, a progenitoribus non habuit principatum, ideoque secundum disputantis rationem patietur ipse de fastu et subditorum contemptu, propter novae rei adventum, quod noviter patiuntur ditati[d]. Eius tamen oppositum secundum veritatem dicere convenit adversantem, quoniam propter huius electi primi excellentem virtutem aut beneficium, impensum ad reliquam multitudinem, successoribus posteris tamquam propter ipsum studiosis conceditur principatus, unde studiosus ipse magis. *Semper enim*, iuxta Sapientis Gentilis oraculum, *propter quod unumquodque est, et illud magis*[1].

16. Id vero quod de obedientia subiectae multitudinis inducebatur, quamquam inter cetera singulariter attendendum[e], non urget concedere, noviter electum semper futurum monarcham[f] minus esse praestantem eo qui per generis successionem assumitur. Quamvis enim ex consuetudine confirmetur obedientia, videmus tamen ex novitate maiorem admirationem et reverentiam, praesertim cum ex electione nova fuerit princeps assumptus ex alia regione sive provincia[2]. Rursumque[g] quoniam obedientiae consuetudo simpliciter attenditur in comparatione ad leges et principatum, ad personam vero principantem secundum quid. Unde videmus semper omnes animo et opere revereri principatum et leges, quamvis animo quandoque propter insufficientiam personam principantem contemnant[h], econverso non tamen. Propter quod cum ubique[i] quasi subiecta multitudo assueta sit legibus et principatibus obedire, non tantum[k] nocet personae principantis mutatio secundum genus, quantum prodest ex electione nova sufficientia eius, ex cuius reverentia propter[l] virtutem ad principatum et leges obedientia crescit. Signum autem[m] sufficere obedientiam quae ad principatum

[a] *So Ed. Prin.*, T, H, I, U, L *corr.*, *etc.*; Q, L *orig.*, contendere. [b] Q, illis. [c] Q, despoticam. [d] *Ed. Prin.*, dictati. [e] H *orig.*, attendentur; 1 *corr.*, attendendum (?); 2 *corr.*, attendatur. [f] *Ed. Prin.*, I, fut. mon. nov. el. semp. [g] H, rursum. [h] H, contempnantur. [i] Q, ibique. [k] H *orig.*, tamen; *corr.*, tantum. [l] Q, per. [m] Q *inserts* est.

[1] Arist., *Posterior Analytics*, I. 2 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, I. fo. 20 *v*.).
[2] There seems to be an allusion here to the singular prestige Henry VII obtained on his first coming into Italy. And there may be a further reference to the practice of Italian communes in the thirteenth century of choosing a *podestà* from another city.

et leges[a], est quod in ecclesiastica iconomia de Romano papa videmus. Ipsi namque subiecta multitudo quasi semper obedientiam debitam, et amplius debita[b] praestat. Cuius quidem causam assignavimus[c] 1° Secundae, parte 1ª. Ex qua siquidem abundanti obedientia principantem despotizare quandoque contingit propter speratam impunitatem, quemadmodum quibusdam iam[d] dictorum episcoporum evenisse videmus. Et quod dixit Aristoteles, II *Politicae*: *Non tantum proderit qui mutaverit etc.*[1], intentionem habet in hiis, qui ex occasione qualibet, quamvis levi, mutare quaerunt legem aut principem.

17. Ad verbum Aristotelis, III *Politicae*, capitulo 9°: *Quod genus aliquod tam excellens virtute aut beneficio ad reliquam multitudinem reperire contingit, ut idem dignum sit principari, non subici*[2]; esto id aliquo tempore fortasse etiam alicubi verum esse, quamvis non plerumque ubique hoc reperire contingat. Unde Aristoteles, II *Rhetoricae*, 24°[e] capitulo: *Generosum autem fuit secundum non*[f] *degenerasse a natura. Quod quidem ut*[g] *in pluribus non accidit nobilibus, sed sunt multi levis valoris. Fertilitas enim quaedam est in generibus virorum, quemadmodum in hiis quae per regiones fiunt; et aliquando si sit bonum genus, fiunt per quoddam tempus viri superflui* (id est, excessivi[h] virtute); *et demum iterum suspenduntur*[i] (id est, deficiunt). *Degenerant*[k] *quae quidem*[l] *bene nata*[m] *genere in insaniores mores, velut* [*qui*][n] *ab Alkibiado*[o], *et qui a*[p] *Dionysio priore*[3], id est, qui descenderunt ab hiis viris Alkibiado° et Dionysio priore, quamvis illustribus, degeneraverunt. Propterea dicendum, quod ex hoc solo genere, quamdiu suae nobilitatis durabit fertilitas et legislatori videatur expediens, convenienter ordinari seu statui potest[q], per electionem assumi

[a] H *orig. omits from* obedientia (*p.* 82, *l.* 28) *to* leges; *corr. inserts* obed. cresc. Sig. autem huius sufficiencie ad obedienciam et leges. [b] Q, debitam. [c] *Ed. Prin.*, I, assignabimus. [d] *Ed. Prin.*, I, iam quibusdam. [e] H, 14°. [f] *Ed. Prin. omits* non. [g] H *orig.*, sunt; *corr.*, ut. [h] H *orig.*, excessum; *corr.*, excessiui. [i] Q, suspendunt. [k] H, degenerarunt. [l] *So* Q, U, H, P; G *inserts* autem; T, I, queque quidem; *Ed. Prin.*, J, quoque quidam. [m] *Ed. Prin.*, J, nato. [n] *So* G *corr., and* F; *Ed. Prin. etc. omit* qui. [o] *So* Q, L, U, T; *Ed. Prin.*, Albiado. [p] L *omits* qui a; Q *orig.*, qua; *corr.*, a. [q] H *corr. inserts* et.

[1] *Pol.* II. 8 (Sus. pp. 113–14). See above Part 2 of this chapter. [2] *Pol.* III. 17 (Sus. p. 235). See above Part 3 of this chapter. The words used here are a paraphrase only. [3] *Rhet.* II. 15 (Sprengel, pp. 270–71).

monarcham vicissim tamen novum, quandocumque defecerit prior, ut[a] ex eodem genere melior habeatur. Non enim constat, quales monarchae futuri sint nati, et praesertim primus eorum, quem ubique quasi suscipientes ex successione monarcham ad principatum assumere semper solent.

Amplius, quoniam etsi tale genus illustrium virorum quandoque repertum sit[b] in aliquibus provinciis, et circa ipsarum originem propter esse paucitatem prudentum studiosorum, eligentium et eligendorum, non tamen id semper evenire[c] videmus, quinimo perducta communitate ad complementum ultimum, ut ea quae Romanorum, apparet principaturum quemcumque ad principatum per novam electionem assumi debere, tamquam per regulam certiorem et perfectiorem. Quamvis enim principatus qui per generis successionem assumitur quibusdam regionibus etiamsi pluribus convenire videatur, non tamen haec species institutionis propterea perfectior est ea quae novae vicissim electionis; sicut neque fabrilis habitus, quamvis in pluribus reperiatur regionibus aut suppositis, perfectior est medicinali.

18. Ea vero propositione concessa, quod magis ad virtutem inclinatur frequenter et meliori consuetudine ducitur, qui ex strenuis parentibus traxit originem: Dicendum quod hiis amplius in dispositione assumendi monarchae dare potest electio nova successione natali, quoniam non solum inclinatum ad prudentiam et virtutem, qualem dat natalis successio, verum etiam iam perfectum et actualiter operantem secundum virtutem; talem autem praestantius est ad principatum assumere, qualem in posse aut agere secundum actum non sic[d] frequenter exhibet quae per genus successio.

19. Quod autem adversum novitatem electionis induximus inter cetera singularius formidandum atque cavendum, difficultas scilicet, quam[e] patitur a studiosorum carentia, per quos solummodo debet electio fieri, et hoc amplius ipsorum discrepantia, propter quam politiae seu civilitati periculum schismatis imminet, rursumque[f] horum affectio sinistra, propter quam quomodocumque susceptam, concorditer possunt ipsi vel ipsorum pars valentior pravum eligere principantem: Dicendum utique, quod ea[g] electio, per quam principans cum omni sua posteritate seu successione ad principatum

[a] Q, L *orig.*, *omit* ut. [b] H, sicut. [c] *Ed. Prin.*, Q(?), *omit*. [d] *Ed. Prin.*, I, sit. [e] *Ed. Prin.*, qua. [f] H, rursum. [g] Q *omits* ea.

assumitur, primam iam dictarum difficultatum, iterata electione cuiuslibet monarchae futuri patitur amplius, eo quod circa politiarum originem minor est prudentum pluralitas; ex quorum siquidem debilitate contingens error in eligendo, multum laedet politiam quoniam diuturnius. Quae vero schismatis adducitur dubitatio, quamvis super omnes instantias attendenda, non urget electionem novam futuri monarchae minus praestantem ea quae unica cum omni posteritate principaturum assumit. Quoniam electio semper fit propter commune conferens, quod plerumque quasi semper etiam vult et perficit legislator humanus, ut demonstratum est XIII° huius; ad quem etiam huius electionis auctoritas pertinet, quemadmodum certificatum est XII° huius et capitulo praecedenti. Esto rursum cum disputante ad solos prudentes[a] et studiosos electionem hanc[b] pertinere. Non est verisimile neque verum in pluribus eos adinvicem discrepare, quoniam prudentes, neque corrumpi secundum affectum, quoniam studiosi[c], quae tertia superextitit difficultas inducta.

Id autem exemplum, quod de imperio Romanorum induximus ex difficultate, quam patitur propter electionem novam semper fieri de quolibet futuro monarcha: Dicendum difficultatem hanc ab electione tamquam per se causa minime provenire. Sed provenit per se difficultas haec ex quorundam malitia, ignorantia, vel utroque impedientium electionem atque processum principantis praedicti; de quibus quidem pertranseundum hic, quoniam de ipsis et eorum actionibus, quibusque modis id hactenus fecerint[d] et faciant ac facturi sint, et propter quas causas, XIX° huius, XXIII°, XXIV°, XXV°, et XXVI°[e] Secundae seriose dicetur.

20. Quae vero fuit obiectio, quoniam facilius et certius bene consulendo dirigitur monarcha succedens ex genere, quam nova semper electione vicissim assumptus, fantasiam modicam habet. Non enim si perversi moris esset monarcha, debent[f] illi per consiliarios suaderi quae secundum suum morem sunt, vel appetit, sed opposita magis. Verum monarcha supposito, qualem expedire in suppositionibus et veris probationibus diximus, quae ad politiam seu commune conferens sunt, debent prudentes et studiosi, quales nobiscum supponit disputans futuros principantis consiliarios, illi

[a] *Ed. Prin.*, I, *omit.* studios; *corr.*, studiosi. [b] H, habeat. [c] L, studiosos; Q *orig.*, *corr. alters* 25° *to* 11°. [d] Q, fecerunt. [e] H *orig.*, et 26° et 25°; [f] H *corr.*, I, debet.

simpliciter suadere. Quinimo dicetur, expediens fortasse magis ipsos ignorare morem illius, ne ad illius[a] illicitum placitum[b] propter eius gratiam aut favorem sibi quaerendum, sed verum et commune conferens consulant. Hoc autem sufficienter norunt habentes politicam prudentiam; propter quod non refert ad hoc monarchae mos qualiscumque fuerit, debet enim[c] illi semper ad politiam magis expediens suaderi[d].

Amplius, esto notitiam dispositionum monarchae aliquid consiliariis conferre, propter ipsum certius posse dirigere: Dicendum tamen, non tantum quantum per certitudinem quasi semper studiosum et prudentem habere[e] monarcham, cuius siquidem etiam per consilium dirigendi morem attendendum per se; hoc ipso sufficienter consiliarius quilibet prudens cognoscere potest. Talem autem certius exhibet nova semper electio quam natalis successio, ut persaepe diximus. Unde etiam attendendum, quod succedenti monarchae per genus quandoque perverso magis obtemperant assistentes seu consiliarii, minusque increpare audent, aut[f] illius correptionem temptare, propter futuram principari posteritatem ipsius. Et quod inquit Aristoteles, 1 *Rhetoricae*: *Morem uniuscuiusque maxime persuasivum*[g] *ad unumquemque*, potest concedi tamquam verum, ut quod quisque secundum morem seu inclinationem suam desiderat, vehementius et facilius persuadenti credit illud[h]. Quod si tamen perversum appetat, ut diximus, debet hoc illi minime suaderi. Adhuc[i], quod nec praetereundum silentio, et evenire videmus persaepe, monarcham, si non studiosus extiterit, perversorum magis quam studiosorum plerumque sequi consilia; propter quod ipsum, quoniam certius studiosum, per electionem novam sumendum.

21. Et quod inducitur ex succedente per genus monarcha[k], civium[l] temeritatem seu praesumptionem, et ambitionem principatus indebitam magis auferri: Dicendum quod non solum indebitum illis auferetur[m], verum etiam quod secundum rationem debetur, unde illis seditionis movendae datur occasio. Attendentes enim civium plurimi super se monarchizare frequenter minus

[a] *Ed. Prin.*, ipsius. [b] T *orig. omits; corr. inserts.* [c] H *orig.*, et; *corr.*, enim. [d] H, suadere. [e] L, Q, *omit.* [f] H *orig.*, autem. [g] Q, persuasimum. [h] *So* Q, T, P; *Ed. Prin.*, H, I, id. [i] Q, ad hoc. [k] L, Q, T *corr.*, I, monarchia. [l] *Ed. Prin.*, T, H, I, P, *insert* ambitionem. *See above*, p. 78, Part 7. [m] L, Q, aufferetur.

dignos secundum virtutem[a], et semper principatu privari[b], aut non intantum vacant virtutibus quibus principari sint digni, aut vacantes continuo, tamen privati[c] sibi quandoque debito principatu, iuste seditionem movebunt; quam siquidem minime temptabunt movere, sperantes ad principatum posse per electionem assumi tempore debito. Amplius, quoniam prudentes et studiosi entes non absque iniuria gravi seditionem movere temptabunt, hanc autem non illis inferet legislator, aut principans[d] studiosus, qualem semper quasi futurum diximus qui per novam electionem assumitur. Plurimum enim studiosus principans et legislator intendunt quod iustum, ut in XIII° et XIV° huius. Quod autem dixit disputans, *ambitionem aut praesumptionem fore civibus appetere principatum*, non recte dixit, quoniam studioso et sic bene merito appetere principatum debito tempore, non est ambitio, superbia, neque praesumptio, sed magnanimitatis[e] atque virtutis politicae opus appetere. Propter quod Aristoteles, IV *Ethicorum*, testatur magnanimum non inconvenienter aut praeter virtutem appetere magnos honores[1]. Quod autem dixit Tullius *De Officiis*, libro I: *Molestum esse, quod in maximis animis etc.*[2], si verum dixerit, veritatem habet dum talia desiderantur indebite in quanto vel quali aut reliquis modis praeter rationis normam et regulam.

22. Quod autem post haec[f] inducebatur, quod non transmittens principatum ad heredes monarcha inaudebit[g] iustificare seu[h] punire potentes, personaliter saltem et[i] extremo supplicio, propter timere ipsorum malevolentias ad proprios natos: Dicendum non timere propter animo fortem esse talem electum. Et quoniam iustificati potentes, si[k] secundum legem et ipsorum demerito[l] passi fuerint, aut odium non concipient ad monarcham et natos illius, aut debile, non quaerentes vindictam. Norunt etenim ipsi iustitiam fieri oportere per illum vel alium principantem. Qui[m] si tamen id cum appetitu vindictae conceperint[n], propter ipsorum ignorantiam,

[a] H *orig.*, veritatem; *corr.*, virtutem. [b] *So Ed. Prin.*, T, H *corr.*, I, P; L, Q, H *orig.*, principari. [c] *Ed. Prin.*, priuari. [d] L, Q, princeps. [e] H, magnanimitas. [f] Q, hoc. [g] *So* H *orig.*; *corr.*, non audebit. [h] *Ed. Prin.*, I, aut. [i] Q *etc. omit.* [k] H, et. [l] H, demerita. [m] T, H, *etc.*, quod. [n] Q, conceperunt.

[1] *Ethic.* IV. 7 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, v. fo. 50 *r.*—51 *r.*). Marsilius sums up, but does not quote. [2] See above p. 78.

malitiam, aut utramque[a], ad vindictam non audebunt prorumpere metu legislatoris et reliqui principantis, a quo velut a praedecessore rursum puniri verisimiliter dubitabunt.

23. Ei vero litigiosae rationi, quoniam in pluribus regionibus et in pluri[b] tempore cum successione generis monarchae per electionem videntur assumi: Dicendum fortasse non sic secundum veritatem habere[c] secundum temporis plurimum. Esto tamen sic esse quemadmodum disputans sumit. Quod autem annectit, principatum hunc eo[d] naturaliorem atque perfectiorem, negandum. Et cum inducit Aristotelis testimonium ex libro III *Caeli et Mundi*, ac II *Physicae*, quoniam *natura rei videtur, quae pluribus et plurimo tempore* inest: Dicendum utique verum esse in eadem specie[e] quod naturalius est[f] sic ens quam eius privatio vel orbatio, non tamen naturalius est aut perfectius[g] quocumque alio sibi[h] specie diverso; sic enim faber perfectior esset primo philosopho, et[i] fabrilis prima philosophia vel alia speculativa quacumque, quod tamen, ut pridem diximus, neque necessarium est, neque verum. Nunc autem electa semper noviter monarchia[k] non est privatio succedentis ex genere, nec econverso, sed species invicem disparatae[l], simul in eodem incompossibiles[m] respectu eiusdem multitudinis seu communitatis subiectae[n]. Sunt autem et alia fortasse peccata orationis praedictae, quae consideranti reliquimus et assignare omisimus propter abbreviationem sermonis.

24. Ad eam vero qua[o] omnium novissime astruebatur, monarcham electum cum omni posteritate praestantiorem propter eius ampliorem[p] similitudinem unitatis ad Principem universi: Dicendum, non tantum attendendam[q] huius unitatis[r] similitudinem, quamvis aequivocam quasi, quantum secundum animam seu animae habitum est attendenda perfectionis conformitas. Est[s] enim haec praecipua causa propter quam debet quis ad principatum assumi,

[a] *So* T, H; *Ed. Prin.*, I, Q, utrumque. [b] *Ed. Prin.*, plurimo. [c] H *inserts* sic. [d] *So* H *orig.*; *corr.*, esse. [e] *So* Q, L, H, T *corr.*, P; *Ed. Prin.*, T *orig.*, I, *omit* in eadem specie. [f] *Ed. Prin. omits.* [g] *So* Q, L, T *corr.*, H; T *orig. omits* aut perfectius; *Ed. Prin.*, I, *omit* est aut perfectius; I *inserts* a. [h] H *orig. omits* sibi; H *corr. inserts* sibi *after* specie. [i] H *corr.*, N, *insert* ars. [k] H *corr.*, electus monarcha. [l] *Ed. Prin.*, disperatae; Q *corr.*, I, desperate. [m] L, P, incompassibiles. [n] *Ed. Prin.*, I, perfectae. [o] L, Q, quam. [p] *So* T, H, P; *Ed. Prin.*, I, *omit* ampliorem; L, Q, illius ampliorem. [q] *So* T, H, P; *Ed. Prin.*, I, L, Q, attendendum. [r] *Ed. Prin.*, veritatis. [s] H, et.

non similitudo generis, secundum quam solum attenditur unitas corporalis dispositionis per se, non autem habitus animae propter quem per se alicui principatus debetur. Secundum hanc autem perfectionis unitatem sive similitudinem amplius et saepius suo praecessori et studioso monarchae ac enti primo seu Principi universitatis entium conformatur electus monarcha singulariter[a] secundum seipsum quilibet, quam successor ex genere solo et propter alterius electionem, ut palam ex prioribus dictis.

25. Apparebunt autem et apparent fortasse utrimque quamplures instantiae melius et deterius in singulis ad politiam considerare volenti; quas tamen magis attendendas advertimus, in praedictis induximus.

De perfectissimo itaque modo instituendi monarcham, sic pertransivisse sufficiat.

CAPITULUM XVII

De numerali[b] unitate supremi principatus civitatis aut regni, et ipsius necessitate; unde etiam apparet unitas numeralis civitatis aut regni[c], et numeralis[d] unitas singularum partium primarum sive officiorum civitatis aut regni.

HIIS autem habitum erit dicere de principantis seu principatus[e] unitate; ad quam siquidem ingredientes, dicamus: quod in civitate unica seu regno unico esse oportet unicum tantummodo principatum; aut si plures numero vel specie, sicut in magnis civitatibus expedire videtur, et maxime in regno sumpto secundum primam[f] significationem, oportet inter ipsos unicum numero esse supremum omnium, ad quem et per quem reliqui reducantur et regulentur, et contingentes in ipsis errores per ipsum etiam corrigantur.

2. Hunc autem solummodo principatum, supremum scilicet, dico unum numero ex necessitate fore, non plures, si debeat regnum aut civitas recte[g] disponi. Idemque dico de principante secundum illum,

[a] L *orig.*, Q, singulare; L *corr.*, singulariter. [b] H, materiali. [c] H *omits* et ipsius...regni. [d] H, materialis. [e] *So Ed. Prin.*, T *corr.*, H, I, P; L, Q, T *orig.*, *omit* seu principatus. [f] T, prima. [g] *Ed. Prin.*, I, bene.

non quidem unicum numero principantem secundum suppositum humanae speciei, sed secundum officium. Est enim principatus aliquis unicus numero supremus et bene temperatus, secundum quem principantur plures homines uno, ut[a] aristocratia et politia, de quibus diximus VIII° huius. Verum hii plures sunt unus principatus numero quantum ad officium, propter numeralem unitatem cuiuscumque actionis provenientis ab eis, iudicii, seu sententiae, vel praecepti; nulla enim talium[b] actionum provenire potest ab ipsorum aliquo seorsum, sed ex communi decreto atque consensu eorum aut valentioris partis secundum statutas leges in hiis. Et propter talem actionis numeralem unitatem sic provenientis ab eis[c] est et dicitur principatus numero unus, sive unico regatur homine sive pluribus. Talis vero unitas actionum non requiritur in aliquo uno reliquorum officiorum seu partium civitatis; possunt enim et debent in unoquoque ipsorum plures actiones consimiles, aut diversae specie, a diversis[d] in eis suppositis provenire seorsum. Quinimo talis unitas actionis in eis esset communitati et singulis importabilis et nociva.

3. Sic itaque intellecta unitate numerali principatus aut principantis, convincere volumus, aut unicum numero[e] tantummodo principatum vel principantem esse in civitate vel regno, aut si plures, supremum omnium esse unicum tantum numero, non plures. Hoc autem sic primum monstrabimus: quoniam si principatus essent plures in civitate vel regno, et non reducti seu ordinati sub aliquo uno supremo, deficerent[f] iudicium, praeceptum, et executio conferentium et iustorum; et ex hiis propter invindicatas[g] iniurias hominum, pugna, separatio, et corruptio demum civitatis aut regni. Consequens autem istud est inconveniens maxime fugiendum, cuius quidem ad antecedens datum, pluralitatem scilicet principatuum, consequentia potest evidenter ostendi. Primum quidem quoniam legum transgressores iustificari rationabiliter nequeunt nisi vocati coram principante ad quaesitorum seu ipsis obiectorum examinationem. Sed principatuum supposita pluralitate, non reducta in supremum aliquem unum, quo modo dicit ipsam disputans, nemo vocatus coram principante sufficienter poterit comparere.

[a] L, Q *corr.*, *insert* in. [b] Q *omits*. [c] *Ed. Prin.*, I, *omit* ab eis. [d] H, aduersis. [e] T, H, *omit*. [f] *So* Q; *Ed. Prin.*, T, H, I, P, deficeret. [g] H, iniudicatas.

Esto namque, sicut frequenter evenit, quod propter legis transgressionem aliquam vocetur aliquis respondere a[a] pluribus principatibus[b], non subinvicem ordinatis, et pro eodem tempore, quoniam eadem[c] ratione tenetur et potest unus principatuum[d] vocare seu citare reum qua reliquus; et qua etiam ratione[e] vocatus tenetur coram uno principatuum[f] respondere ne contumax habeatur, eadem ratione coram alio vel aliis, si duobus fuerint ampliores. Aut igitur coram omnibus simul apparebit, aut coram nullo ipsorum, vel coram quodam quidem[g] sic, coram alio vel aliis minime; coram omnibus autem simul et eodem tempore non, quoniam hoc est impossibilium natura et arte; idem enim corpus non potest simul esse in diversis locis aut pluribus simul[h] loqui vel respondere, diversa fortasse interrogantibus simul. Amplius esto, quamvis impossibile, vocatum coram pluribus principatibus comparere, simulque diversa tacere vel respondere; ab uno tamen fortasse principatuum[i] de eodem crimine damnabitur, ab alio fortasse absolvetur; vel si ab utroque damnetur[k], non aequaliter ab utroque. Propter quod emendare tenebitur et non tenebitur, aut si tenebitur, hoc erit in tanto, et ampliori vel pauciori[l], et sic in tanto et non in tanto. Unde vel simul contradictoria faciet aut nihil emendabit. Eadem enim ratione unius principatuum[m] et alterius debet observare praeceptum. Coram uno principatuum apparere[n] magis quam coram reliquo vel reliquis, non habet aliquam rationem. Quod si tamen appareat coram uno, reliquis spretis, et[o] ab illo fortassis absolvatur a culpa et poena civili, a reliquis tamen damnabitur propter contumaciam. Sic igitur vocatus seu citatus, nec coram omnibus apparebit simul[p], nec coram quodam quidem sic, coram quodam quidem non, convenienter poterit apparere. Relinquitur ergo, ut coram nullo principatu vocatus seu citatus debeat comparere; non igitur iustificari poterit. Est[q] igitur impossibilis civitati vel regno[r] pluralitas talium principatuum non subordinatorum invicem, si debeat conservari civile iustum et conferens.

[a] Q *etc. omit* a. [b] Q, principantibus. [c] T *orig.*, eodem; *corr.*, eadem. [d] H *corr.*, principancium; *orig.*, *as text.* [e] H *corr. inserts* reliquus. [f] Q, H *corr.*, principancium. [g] *Ed. Prin.*, P, quidam. [h] L, Q, similiter. [i] H *corr.*, principancium. [k] T, H, dampnaretur. [l] *Ed. Prin.*, panciori; H, ampliora uel pauciora. [m] *So* Q, L *orig.*; *Ed. Prin.*, T, H, P, principatus; L *corr.*, principancium. [n] *Ed. Prin.*, comparare. [o] L, Q, *insert* si. [p] H, sic. [q] *Ed. Prin. inserts* quidem. [r] H, regni.

4. Amplius, talium[a] principatuum pluralitate supposita, omnis communis utilitas turbaretur. Cum enim principantes frequenter praecipere[b] debeant civium, praecipue vacantium, congregationem propter communia conferentia inquirenda et determinanda, vel propter incommoda et emergentia pericula declinanda, ut volentium intrinsecus aut extrinsecus opprimere libertatem communem; qua quidem enim[c] ratione convenire tenentur cives seu subditi vocati ad mandatum[d], locum, et horam unius talium principatuum, eadem propter mandatum ad locum et horam alterius; cumque[e] hora eadem, loca vero possint[f] esse diversa; et rursum quod volet unus principatuum proponere, diversum forte ab hoc vellet[g] alter; cum tamen in locis diversis esse simul, nec simul diversa intendere, possibile videatur[1].

5. Rursum, contingeret[h] ex hoc civium sectio[i] et oppositio, pugna et separatio, demumque civitatis corruptio, volentibus quibusdam ipsorum uni principatuum[k] obedire, quibusdam vero alteri[l]; inter principatus quoque invicem, propter velle supergredi quemcumque ipsorum ad alterum; adhuc principatuum ad cives[m] sibi recusantes subesse; et amplius principatibus dissidentibus, aut invicem contendentibus, et iudice superiori carentibus, orirentur scandala supradicta.

6. Rursum, supposita pluralitate hac, erit aliquid maximorum secundum rationem et artem otiosum atque superfluum, nam per

[a] L, Q, *omit.* [b] T *orig.*, percipere; *corr.*, *as text.* [c] Q, igitur. [d] *Ed. Prin. inserts* ad. [e] *Ed. Prin.*, cuinque. [f] *Ed. Prin.*, Q, possunt. [g] *So* Q, H, I; T, uollet; *Ed. Prin.*, uolet. [h] *Ed. Prin.*, contigeret; H, continget. [i] *Ed. Prin. inserts* seu subditorum. [k] *So* H *orig.*; *corr.*, principantium. [l] H *orig. repeats* quibusdam ipsorum uni principatuum *and adds* non alteri; *corr.*, *as text.* [m] *Ed. Prin. inserts* vel subditos.

---

[1] The procedure of an Italian commune lies behind this picture of possibilities, with its perplexed grammar. The citizens are liable to summons to council or to military service, the latter either against revolutionaries within or the foe without the walls. More especially a select body will be so summoned, those who have the requisite leisure; and we may compare the various ways by which Florence provided citizen troops, by the company of Justice, the gild-militia, and the parish companies, as well as the *milites*, so as not to interfere too severely with commercial life, and also to keep control in the hands of the better-off. The quasi-aristocratic bourgeois character of Marsilius' universal suffrage appears clearly enough.

unicum principatum, aut supremum unicum, perfecte haberi potest quicquid civilis utilitatis haberetur ex pluribus absque nocumentis consequentibus pluralitatem ipsorum.

7. Amplius, horum sic supposita pluralitate, nullum regnum aut civitas erit una. Haec enim unum sunt et dicuntur propter unitatem principatus, ad quem et propter quem reliquae partes civitatis ordinantur omnes, ut etiam apparebit ex hiis quae continuo dicturi sumus. Rursumque nullus erit ordo partium civitatis aut regni, cum ad nullam primam ordinentur, eo quod nulli subici teneantur, ut liquido apparuit ex prioribus[a] rationibus, eritque ipsarum atque totius civitatis confusio; eliget enim sibi quod quisque volet officium, unum aut plura, nullo regulante nec talia separante. Tot quoque[b] sequerentur ad hoc inconvenientia[c] ut ea non facile aut non possibile sit dinumerare[1].

8. Adhuc, sicut in composito animali primum praecipiens et movens ipsum, motu eo[d] qui secundum locum, est unum, ut in eo libro qui *De motibus animalium* apparet[2], quoniam pluribus existentibus hiis principiis et contraria vel diversa simul praecipientibus, necesse foret animal aut in contraria ferri vel omnimodo quiescere, et hiis carere quae per motum sibi necessaria quaeruntur et commoda; sicque in civitate convenienter ordinata, quam animali bene formato secundum naturam proportionaliter habere diximus xv° huius[e]. Ideoque velut in animali talium principiorum otiosa, quinimo nociva foret pluralitas, eodem modo in civitate firmiter opinandum. Idem autem videre est, intendere volenti de primo alterante in animali, quemadmodum de movente secundum locum et in toto similiter ordine moventium et motorum. Haec autem praetermittantur, quoniam ad naturale pertinent[f] negotium magis;

[a] *Ed. Prin. inserts* et supradictis. [b] H, I, totque. [c] *Ed. Prin.*, conuenientia. [d] *Ed. Prin.*, I, *omit* eo. [e] *So Ed. Prin.*, H, T *corr.*, P; Q, I, capitulo precedente; T *orig.*, 15° huius precedente. [f] *Ed. Prin.*, I, pertinet.

---

[1] The strict control exercised by an Italian town over the occupations and associations of its citizens is obvious here; there is probably a reference also to its loss of contributing citizens, on men joining at will the ranks of the exempt clergy. Perhaps the first editor shows a modern bias in printing *convenientia*.

[2] Aristotle, *De motu animalium*, especially chapters 1 and 9. (Latin transl. with different division of chapters, ed. Manardus, v, Venice, 1560.)

quantum[a] autem sufficiens est de ipsis diximus ad praesentem considerationem.

9. Amplius, quoniam *ars omnino aliqua quidem perficit, quae natura non potest operari, alia vero imitatur*[1], ut in II *Physicae* scriptum est; in natura vero entium cum sit unicum numero primum principans[b], non plura, quoniam *entia non volunt male disponi*[2], sicut habitum est XII *Philosophiae primae*; unus ergo erit tantum numero primus principatus secundum rationem et artem hominum institutus. Cum dictis autem rationibus est hoc videre, verum expediens et necessarium experientia cunctis sensata: quoniam in quo loco seu provincia vel hominum congregatione principatus, quomodo diximus, defecerit unitas, haec impossibile videtur bene disponi, quemadmodum de Romanorum regno quasi omnibus evidenter apparet, et in prooemialiter dictis aliqualiter monstrabatur.

10. Utrum autem universitati civiliter viventium et in orbe totali unicum[c] numero supremum omnium principatum habere conveniat, aut in diversis mundi plagis locorum situ quasi necessario separatis, et praecipue in non communicantibus sermone, ac[d] moribus et consuetudine distantibus[e] plurimum, diversos tales principatus habere conveniat tempore quodam, ad hoc etiam forte movente[f] causa caelesti, ne hominum superflua propagatio fiat, rationabilem habet perscrutationem, aliam tamen ab intentione praesenti. Videretur enim fortasse alicui naturam per pugnas et epidimias hominum et reliquorum animalium moderasse propagationem, ut ad ipsorum educationem arida sufficiat, in quo maxime sustentarentur dicentes generationem aeternam[3].

[a] T *orig.*, quam; *corr.*, quantum. [b] *So Ed. Prin.*, T *corr.*, H, P; L, Q, T *orig.*, I, *omit* principans. [c] *Ed. Prin.*, unico. [d] *Ed. Prin.*, I, aut. [e] H *omits and then inserts* in sermone...distantibus. [f] *Ed. Prin.*, monente; T, H, causa mouente.

---

[1] *Physic.* II. 8 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, II, fo. 26 *r.*, reading *alia* for *aliqua*). [2] *Metaphys.* XII. 10 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, IV, fo. 166 *r.*). [3] Marsilius could not show more clearly than in this section his complete indifference to the medieval theory of the Empire prescribed by Providence and Nature, as laid down by Dante. His suggestion that war between rival states, like disease, is intended by Nature to check over-population, if not only modern, has a completely modern trend. The last clause supporting the Averroistic opinion of the "eternal generation" of mankind suggests that the Averroist John of Jandun is here vindicating his claim to part-authorship.

11. Ad propositam tamen nobis redeuntes intentionem, dicamus, ex hiis quae dicta sunt iam aliqualiter apparere, quae sit[a] numeralis unitas civitatis aut regni, quoniam haec unitas est ordinis, non simpliciter unitas, sed pluralitas aliquorum, quae una dicitur, vel qui aliquid unum dicuntur numero, non propter hoc quod unum numero sint formaliter per aliquam formam, sed unum numero vere dicuntur propterea quod ad unum numero dicuntur, principatum scilicet, ad quem et propter quem ordinantur et gubernantur[b]. Civitas enim aut regnum non est unorum per formam aliquam unicam naturalem, ut compositionis aut commixtionis, quoniam eius partes seu officia, et harum partium supposita sive partes, sunt multa in actu et separata invicem numero formaliter, quoniam loco atque subiecto. Unde nec sunt unum per aliquid formaliter inhaerens unum, nec pertangens unum aut ea continens velut murus. Roma namque cum Maguntia et reliquis communitatibus sunt unum regnum seu imperium numero, non aliter tamen nisi quia unaquaeque istarum ordinata est per voluntatem ad unum numero principatum supremum. Quo etiam quasi modo mundus dicitur unus numero, non plures mundi, non quidem propter formam aliquam unicam numeralem formaliter universis entibus inhaerentem, sed propter numeralem unitatem primi entis dicuntur omnia entia unus mundus numero[c], quoniam entium quodcumque naturaliter inclinatur et pendet[d] ab ente primo. Unde praedicatio, qua omnia entia dicuntur unus mundus numero, non est formaliter alicuius unitatis[e] numeralis in eis omnibus, neque alicuius universalis dicti secundum unum, sed est pluralitas quorundam dicta unum, quia est ad unum et propter unum. Sic quoque unius civitatis aut provinciae homines dicuntur una civitas aut regnum, quia volunt unum numero principatum.

12. Nec tamen propter hoc sunt una pars numero civitatis quo[f] sunt unum regnum aut una civitas numero, quoniam etsi haec[g] velint unum numero principatum, propter quod dicuntur civitas aut regnum unum, quia tamen ad hoc unum numero per diversam institutionem activam et passivam referuntur, quae non est aliud quam diversum praeceptum eis[h] a principante traditum, per quod

[a] T, sic; H, sint. [b] L, Q, *omit* et gubernantur. [c] *Ed. Prin.*, I, *omit.* [d] H, pendent. [e] Q, unitas. [f] *So* Q, *etc.*; *Ed. Prin.*, T, H, I, P, quae. [g] *Ed. Prin.*, hic. [h] H, eius.

diversum ad diversa officia statuuntur. Ex cuius siquidem etiam diversitate praecepti formaliter sunt isti partes et officia civitatis diversa. Dicitur autem quodlibet officiorum etiam numero unum vel una pars civitatis numero, non obstante pluralitate numerali suppositorum[a] in ipsis, nec quidem per unum numero inhaerens, sed quoniam ad unum praeceptum activum principantis secundum legalem determinationem referuntur.

13. Ex[1] hiis autem quae dicta sunt in hoc capitulo, IX°[b], XII°, XIII°[c], et XV° huius, concludi potest evidenti demonstratione, nulli personae singulari cuiuscumque dignitatis aut status existat, neque collegio cuipiam[d] convenire principatum seu iurisdictionem aliquam cuiusquam in hoc saeculo coactivam, nisi per legislatorem divinum aut humanum immediate sibi tradita fuerit auctoritas ista.

Qualis quidem igitur esse debeat unitas principatus, adhuc autem quae numeralis unitas civitatis aut regni, propter quid[e] etiam dicatur et sit numero unum horum unumquodque, amplius de numerali atque specifica unitate partium seu officiorum civitatis ipsarumque ordine, distinctione, ac invicem separatione, dicta sint[f] tanta.

CAPITULUM XVIII[2]

De principantis correptione[g], et propter quam causam, qualiter, et a quibus, legem transgrediens[h] debet arceri.

DICTUM est autem a nobis in prioribus, correptiones[i] aut totaliter mutationes principatuum ad legislatorem pertinere quemadmodum institutiones ipsorum. De quibus merito dubitabit aliquis, utrum videlicet principantes expediat corrigi[k] per iudicium et potentiam coactivam; et si expediat, utrum propter excessum

[a] *So Ed. Prin.*, T *corr.*, H, I, P; L, Q, que supponitur. [b] H, 11°. [c] *Ed. Prin. omits.* [d] H, cuiquam. [e] H, I, quod. [f] *Ed. Prin.*, H, L, sunt. [g] *Ed. Prin.*, correctione. [h] H, transgressus. [i] *Ed. Prin.*, P, correctiones. [k] *So* L, Q, *etc.*; T, corrige; *Ed. Prin.*, H, I, P, corrigere.

---

[1] Marshall's translation omits this section. [2] Marshall omits the entire chapter with the note: "The xviii chapytre we have lefte out all togyther as nothynge appertaynynge to this realme of Englande." Indeed, the correction of Henry VIII is not easily conceivable.

qualemcumque, aut solum propter quosdam quidem sic, propter alios vero minime; adhuc etiam cuius aut quorum in ipsos sit[a] talia ferre iudicia et iudiciorum executiones explere per potentiam coactivam, cum in prioribus dictum sit ad solos principantes pertinere, civiles ferre[b] sententias legumque transgressores per coactivam arcere potentiam.

2. Nos autem dicamus, quod principans per suam actionem secundum legem et sibi datam auctoritatem regula est atque mensura cuiuslibet civilis actus, quemadmodum cor in animali, ut satis ostensum est XV° huius. Quod si principans aliam formam non reciperet praeter legem, auctoritatem, et desiderium agendi secundum illam, numquam[c] minus debitam aut corrigibilem seu mensurabilem ab aliquo[d] faceret actionem. Et ideo tam ipse quam eius actio sic esset mensura cuiuslibet civilis actus aliorum a se, quod nequaquam ab aliis mensuratus[e], quemadmodum cor bene formatum in animali; quod quidem, quoniam formam non recipit, per quam inclinetur ad actionem contrariam actioni quae provenire habet a virtute sua et calore naturali, semper convenientem agit actionem naturaliter, contrariam vero minime; propter quod sic regulat et mensurat per suam influentiam seu actionem reliquas partium animalis, quod[f] ab ipsis[g] nullatenus regulatur nec ipsarum influentiam recipit aliquam.

3. Verum quia principans homo existens habet intellectum et appetitum, potentes recipere formas alias, ut falsam extimationem aut perversum desiderium vel utrumque, secundum quas contingit ipsum agere contraria eorum quae lege determinata sunt; propterea secundum has actiones redditur principans mensurabilis ab aliquo[h] habente auctoritatem mensurandi seu regulandi ipsum secundum legem[i], aut eius actiones legem transgressas; alioquin despoticus fieret quilibet[k] principatus, et civium vita servilis et insufficiens. Quod est inconveniens fugiendum, ut ex determinatis[l] a nobis apparuit V° et XI° huius.

Debet[m] autem iudicium, praeceptum, et executio cuiuscumque correptionis principantis iuxta illius demeritum seu trans-

[a] H, sicut. [b] *Ed. Prin.*, I, ferre ciuiles. [c] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [d] T, H, alio. [e] H, mensuraretur. [f] H *orig.*, quidem; *corr.*, quod. [g] H *inserts and cancels* vero. [h] T, H, alio. [i] *Ed. Prin.*, I, secundum legem ipsum. [k] Q, quibus. [l] *Ed. Prin.*, exterminatis. [m] H *begins Part 4 here.*

gressionem fieri per legislatorem, vel per aliquem aut aliquos legislatoris auctoritate statutos ad hoc, ut demonstratum est XII° et XV° huius. Convenit etiam pro tempore aliquo corrigendi principantis officium suspendere, ad illum maxime aut illos qui de ipsius transgressione debuerint iudicare, ne propter tunc pluralitatem principatus contingeret in communitate schisma, concitatio, et pugna, et quoniam non corrigitur inquantum principans, sed tamquam subditus transgressor legis.

4[a]. Secundum haec itaque ingredientes ad quaesitas dubitationes dicamus, quod excessus principantis vel gravis est aut modicus; adhuc vel est de possibilibus evenire frequenter, aut raro tantummodo; amplius, vel est de lege determinatis aut non. Si vero gravis fuerit principantis excessus, ut in rempublicam, aut in[b] insignem vel aliam quamcumque[c] personam, ex quo per correptionis omissionem posset verisimiliter scandalum aut populi concitatio generari, sive sit evenientium in pluribus sive raro, corrigi debet propter ipsum principans. Ex ipso enim non vindicato possibilis esset in populo concitatio, et politiae turbatio atque solutio. Si quidem lege determinatus, secundum legem corrigendus, si vero non, secundum legislatoris sententiam; et lege debet determinari quantum possibile fuerit, ut ostensum est a nobis XI° huius.

5. Quod si principantis[d] excessus parvus fuerit, aut est de raro evenientibus et a principante raro commissus, vel[e] de possibilibus evenire frequenter et per principantem saepe commissus. Quod si a principante raro committatur[f] aut committi possit, debet potius sub dissimulatione transiri, quam ex eo principans corrigi. Quoniam si ex quolibet excessu raro contingenti[g] et parvo corrigatur principans, contemptibilis redderetur[h]; quod in commune nocumentum non modicum redundans est, eo quod legi et principanti ex hoc cives minus exhibent reverentiae atque obedientiae. Rursumque[i], quoniam nolente principe pro modico quolibet correptionem subire propter id sibi ad parvipensionem reputare, poterit inde oriri scandalum[k] grave, cum tamen tale aliquid non sit in communitatibus

[a] T *begins Part 4 here.* [b] *So Ed. Prin.*, T, P, L *corr.*; L *orig.*, Q, H, I, *omit.* [c] Q, quantumque. [d] H, principatus. [e] *Ed. Prin.*, P, aut est. [f] L, Q, committitur. [g] Q, contingente. [h] *So* L, Q, T *corr.*, H, P; *Ed. Prin.*, T *orig.*, I, redditur. [i] *So* L, Q, U, T *corr.*; *Ed. Prin.*, T *orig.*, H, I, rursum. [k] T *orig. omits* reputare...scandalum; *corr. inserts, cancelling* grave, *and rewriting it.*

refricandum ex quo evidens utilitas provenire non potest, sed potius nocumentum.

6. Haec autem fuit in hoc Aristotelis aperta sententia, II *Politicae*, capitulo 4°, cum[a] dixit: *Manifestum, quod sinendum quaedam peccata legislatoribus et principibus. Non enim tantum proderit qui mutaverit, quantum nocebit principibus rebellare assuescens*[1]. Intellexit autem ibidem per *legislatorem* latam legem, quam si[b] observare consueverint[c] homines, dicit non esse mutandam propter modicum in ea corrigendum, sed sinendam[d], eo quod legum frequens mutatio robur ipsarum debilitat, consuetudinem scilicet obediendi atque servandi quae praecipiuntur in ipsis. Unde[e] idem eodem libro et capitulo: *Lex nullum robur habet ad persuaderi praeter*[f] *consuetudinem*[2], ut videlicet a subditis observetur, maximum est consuetudo. In quo etiam consimile est de reverentia et obedientia principantis.

7. Si vero excessus principantis[g] magnitudine modicus sit, possibilis evenire frequenter, lege determinandus est, et in eo saepe delinquens principans per convenientem poenam debet arceri. Nam excessus huiusmodi, quantumcumque modicus[h], saepe commissus notabiliter laederet politiam, *sicuti* et *substantias*, id est divitias, *parvae expensae consumunt saepe factae. Totum enim et omnia non parvum, sed componitur ex parvis*[3], ut scriptum est V *Politicae*, capitulo 4°.

De correptione[i] itaque principantium[k], per quem[l], et quibus ex causis, determinatum sit hoc modo[4].

[a] H, dum. [b] T, si *followed by small erasure.* [c] Q, consueuerunt. [d] Q, sinendum; H, seruandam. [e] Q, vult; L, idem videlicet. [f] H, pre. [g] T *orig. omits; corr. inserts.* [h] Q, medicus. [i] *Ed. Prin.*, I, correctione. [k] *So* T, H, I, P; L, Q, principatuum; *Ed. Prin.*, principaturi. [l] T *corr.*, H, per quem; *it is perhaps a correction on revision*; L, Q, *Ed. Prin.*, I, *omit.*

---

[1] *Pol.* II. 8 (Sus. pp. 113–114). [2] *Pol.* II. 8 (Sus. p. 114). [3] *Pol.* VIII. 8 (Sus. pp. 538–39). Marsilius leaves out a sentence or so between those he quotes. [4] It will be remembered that an Italian *podestà* underwent a syndicate, or enquiry into his official actions, after his term was over, and was fined if found guilty of important offences. But Marsilius seems here to be thinking of accusation and trial during the term of office, and perhaps too of the case when the *pars principans* was a committee. At all events Venice provided the possible procedure he thinks of.

CAPITULUM XIX

De causis factivis tranquillitatis et intranquillitatis civitatis aut regni, et ea quae praeter solitos modos singulariter regna conturbat, et de continuatione dictionis primae ad secundam.

RELIQUUM autem et ultimum huius dictionis est, ex prioribus determinationibus inferre causas tranquillitatis et sui oppositi in civitate vel regno. Hoc enim fuit quaesitorum principale secundum propositam nobis a principio intentionem. Et primum quidem ostendemus has causas in esse communi[a], singularem ipsarum determinationem, quae solito modo proveniunt, ab Aristotele in v suae *Politicae* supponentes. Hiis consequenter sermonem faciemus determinatum in specie de insolita causa discordiae seu intranquillitatis[b] civilium regiminum, quam in dictis prooemialiter dudum turbasse diximus, vexare atque turbare continuo magis Italicum regnum.

2. Resumere autem oportet propter haec tranquillitatis et sui oppositi descriptiones iam dictas II° huius. Erat[c] enim tranquillitas bona dispositio civitatis seu[d] regni, qua potest unaquaeque suarum partium facere opera convenientia sibi secundum rationem et suam institutionem. Ex qua siquidem[e] descriptione apparet ipsius natura. Cum enim dicitur *bona dispositio*, notatur ipsius intrinseca quidditas generalis. In eo vero quod *per ipsam* dicitur *unaquaeque partium civitatis posse agere sibi opera convenientia*, significatur eius finis, qui etiam ipsius propriam quidditatem seu differentiam intelligere facit. Ipsa vero, cum forma seu dispositio quaedam sit civitatis aut regni, nec amplius una quam regnum et civitatem esse dixerimus XVII° huius, parte II[a] et 12[a], non habet formalem causam; hoc enim proprium est compositorum. Ipsius autem agentem causam sive factivam[f] comprehendere possumus ex dictis XV° huius et aliis, quae ipsam necessario consecuntur[g] in civitate vel regno: haec[h] nempe sunt civium conversatio mutua, et communicatio ipsorum

[a] L *orig.* (?), Q, cum; L *corr.*, communi. [b] H, tranquillitatis. [c] *Ed. Prin.*, Erit. [d] *Ed. Prin.*, I, aut. [e] *Ed. Prin.*, quidem. [f] H, siue factiuam; T *corr.*, factiuam, *and presumably* siue *in the margin, but not shown in the photograph*; P, seu factiuam; Q, factiuam *only*; *Ed. Prin.*, I, *and perhaps* T *orig.*, facile. [g] *Ed. Prin.*, consequentur. [h] T, H, hoc.

invicem suorum operum, mutuumque auxilium atque iuvamentum, generaliterque suorum propriorum[a] operum et communium exercendi ab extrinseco non impedita potestas, participatio quoque communium commodorum et onerum[b] secundum convenientem unicuique mensuram, et cum hiis cetera commoda et desiderabilia expressa in oratione Cassiodori quam posuimus[c] initium huius libri. Quorum quidem omnium aut praecipuorum quorundam contraria[d] intranquillitatem seu discordiam illi oppositam consecuntur[e].

3. Cum igitur actio debita principantis sit omnium civilium commodorum et praedictorum causa efficiens et conservans, ut demonstratum est XV° huius, parte 11[a] et 12[af], erit ipsa tranquillitatis causa factiva; et hoc sensit Apostolus indubie, dum dixit *ad Timotheum* I, capitulo II°: *Obsecro igitur primum fieri obsecrationes, etc. pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus*[1]. Quod vero huius partis actionem per se impediverit[g], ab eo civitatis intranquillitas seu discordia proveniet[h] tamquam causa factiva[i]. Quae siquidem in[k] genere visa, etsi per plures species varietur et modos, de quibus Aristoteles ab actione solita provenientibus sufficientem, ut dicere est, notitiam fecit in V *Civilis Scientiae*, quam *Politicam* diximus[2].

Est tamen intranquillitatis seu discordiae civitatum seu regnorum insolita causa quaedam, occasionaliter sumpta propter effectum a divina causa productum praeter solitam omnem eius actionem in rebus, quem, ut in dictis prooemialiter tetigisse meminimus, nec Aristoteles aut philosophantium alter sui temporis vel prioris conspicere potuit.

4. Haec autem dudum hactenus et nunc amplius continuo actionem debitam principantis impediens in Italico regno, ipsum pace seu tranquillitate ceterisque ipsam consequentibus et iam dictis commodis privavit et privat, omnique incommodo vexavit[l] et vexat, et quasi omnis generis miseria et iniquitate replevit[3].

[a] *Ed. Prin.*, I, *omit.* [b] *Ed. Prin.*, hominum. [c] H, possumus. [d] *Ed. Prin.*, contrariam. [e] *Ed. Prin.*, consequentur. [f] Q, 13°. [g] *So Ed. Prin.*, T, H *corr.*, P; Q, impediret; I, impedit. [h] *So* Q, T *corr.*, H, P, I; *Ed. Prin.*, prouenit. [i] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [k] *Ed. Prin. omits.* [l] L, Q, uexabit.

[1] St Paul, 1 *Timothy*, II. 1–2. [2] That is, *Pol.* VIII. in modern editions. [3] Here, as in the first chapter, Marsilius is perfectly explicit in giving the cause and object of his treatise. It is the anarchy of Italy caused by the

Cuius quidem impedientis singulariter causae propter consuetudinem malignitatis occultae secundum nobis a principio propositam intentionem, naturam in specie determinare debentes, reminisci oportet eorum quae diximus VI° huius: quod videlicet Dei filius, una trium divinarum[a] personarum, verus Deus, propter delictum transgressionis primorum parentum, et consequenter totius humani generis lapsum reparandum, naturam assumpsit humanam, dudum post Aristotelis tempora verus homo factus, et idem Deus simul existens, quem Iesum Christum vocatum[b] adorant Christiani fideles. Hic inquam Christus benedictus Dei filius, Deus et homo simul idem suppositum existens, inter homines Iudaici populi, ex quibus secundum carnem traxit originem, conversatus est; veritatem credendorum, agendorum, et fugiendorum, ad vitam aeternam hominibus consequendam et miseriam declinandam docere coepit et docuit[c]. Propter hoc[d] tandem Iudaeorum malitia et insania sub Pilato Pontio Caesaris vicario passus et mortuus, resurrexit[e] a mortuis die tertia suae mortis, postmodum et[f] caelos ascendens; ante tamen propter humani generis salutem quosdam sibi, dum viveret corruptibili vita, collegas in veritatis docendae ministerium, quos Apostolos dicunt, assumpsit, et per universum orbem, quam docuerat et ipsos instruxerat, veritatem praedicare praecepit. Unde Matthaei XXVIII° et ultimo, post sui resurrectionem dixit ad eos: *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis*[1]. Per hos inquam apostolos, quorum nomina satis nota sunt apud Christi fideles, et alios quosdam Christus Legem Evangelicam conscribi voluit, et per ipsorum dictamina conscripta est[g] velut per organa quaedam ad hoc mota et directa immediate divina virtute; per quam siquidem legem praecepta et consilia salutis aeternae in ipsius Christi atque apostolorum et evangelistarum absentia comprehendere valeremus[h]. In qua etiam et secundum quam sacramenta culpae originalis et

[a] *Ed. Prin.*, I, *omit.* [b] L, Q, vocant et. [c] *So* L, Q, T *corr.*, H, P; *Ed. Prin.*, T *orig.*, I, *omit* et docuit. [d] *Ed. Prin.*, T, haec. [e] *Ed. Prin.*, I, resurrexitque. [f] *So* T, H, P; *Ed. Prin.*, I, postmodum in coelos; L, Q, et postmodum celos. [g] *Ed. Prin.*, sunt. [h] L, Q, ualeamus.

---

break-down of the central government, which he imputes to the Papacy; and to be cured by the destruction of all temporal power of the clergy, and of the ecclesiastical prerogatives of the Papacy. [1] Matth. XXVIII. 19–20.

actualis mundativa, divinae gratiae factiva et conservativa, illiusque amissae reformativa, huiusque legis ministrorum institutiva, signavit et statuit.

5. Huius quoque legis doctores, et sacramentorum secundum ipsam ministros primum instituit iam dictos apostolos, ipsis per Spiritum Sanctum auctoritatem huius ministerii[a] conferens, quam sacerdotalem appellant Christi fideles. Per quam siquidem iisdem et[b] ipsorum successoribus in hoc officio, non aliis, potestatem contulit, sub certa forma verborum ab ipsis et eorum singulis dicta, transubstantiandi panem et vinum in verum corpus et sanguinem eius. Cum[c] hoc etiam[d] ipsis auctoritatem solvendi atque ligandi homines a peccatis, quam dicere solent clavium potestatem, sibique alios substituendi cum eadem auctoritate potestatem[e] concessit. Quam etiam auctoritatem apostoli quibusdam contulerunt, aut Deus per ipsos orantes et manus aliis imponentes. Sic quoque reliqui potestatem faciendi susceperunt, et consequenter[f] fecerunt, faciunt, et facient usque ad saeculi consummationem. Quo etiam modo Apostolus Paulus Timotheum, Titum, et aliorum plures[g] instituit aliosque[h] instituere docuit. Unde I *ad Timotheum*, IV°: *Noli negligere gratiam quae in te est, quae data est tibi per prophetiam*[i] *cum impositione manuum presbyteri*[1]. Et *ad Titum*, I°: *Huius gratia reliqui te Cretae, ut quae desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut ego*[k] *tibi disposui*[2]. Et est haec auctoritas sacerdotalis et clavium, sive unica sive plures[l], character seu forma quaedam animae per immediatam Dei actionem impressa.

6. Praeter hanc autem est auctoritas alia quaedam[m] sacerdotibus[n], humana concessione tradita, ipsorum multiplicato iam numero, propter scandalum evitandum, et haec auctoritas est inter ipsos unius praeeminentia super alios dirigendos in templo ad cultum divinum debite fiendum, et ordinandum seu distribuendum de quibusdam

[a] *Ed. Prin.*, mysterii. [b] *So* L, Q; *Ed. Prin.*, T, H, I, P, aut. [c] T, cum, *written rather like* c̄a (causa); H *orig.*, tamen, *corr.*, tum. [d] L, Q, *insert* in. [e] *Ed. Prin.*, I, *omit.* [f] Q, conuenienter. [g] H, plurimos. [h] *Ed. Prin.*, I, atque. [i] *Ed. Prin.*, prophetam. [k] Q *omits.* [l] Q, L, Et auctoritas hec siue unica siue plures est, *omitting* et clauium; T *corr. inserts a second* est *after* plures. [m] H *orig.*, quandam; *corr.*, quedam. [n] *Ed. Prin.*, I, sacerdotii.

[1] 1 *Timoth.* IV. 14 (reading *presbyterii*). [2] *Titus*, I. 5.

temporalibus, quae ad usum ministrorum praedictorum statuta sunt. De cuius quidem auctoritatis potestate factiva, et unde derivetur, sufficienter dicetur XV° et XVII° Secundae, quoniam non fit haec[a] per Deum immediate, sed per hominum voluntatem et mentem, quemadmodum officia cetera civitatis.

7[b]. Sic itaque repetita et aliqualiter declarata[c] ministrorum ecclesiasticorum origine ac[d] ipsorum officii potestate factiva, oportet amplius attendere, quod inter apostolos Christi praedictos[e] fuit unus nomine Simon, cognomine vero Petrus, qui a Christo auctoritatis clavium promissionem primus accepit, sicut dicit Glossa secundum Augustinum, Matthaei XVI°, super illud Christi oraculum: *Et tibi dabo claves regni caelorum*[1]; inquit Glossa: *Qui prae ceteris confessus est*, Iesum Christum scilicet esse verum Dei filium, *prae ceteris dotatur clavibus*[2], id est ante ceteros. Hic siquidem apostolus post Christi passionem, resurrectionem, et in caelum ascensionem pervenit Antiochiam, et ibidem factus fuit episcopus per populum, sicuti ex ipsius liquet historia. Inde vero, ut habet historia supradicta, quaecumque causa fuerit praetermissa, quoniam de hoc sunt diversae sententiae[f], Romam profectus est, et ibidem Christi fidelibus praefuit episcopus, tandem vero propter Christi professionem et[g] praedicationem obtruncato capite mortuus est, et[h] cum eodem, eadem hora et loco, Paulus Apostolus secundum supradictam historiam[3].

8. Ex praerogativa igitur quam hic discipulus seu apostolus ad alios visus est habere (ut quia prae ceteris dotatus fuit clavibus propter praeinducta[i] Scripturae verba, et alia quaedam a[k] Christo singulariter sibi dicta, quae etiam in sequentibus adducentur), episcoporum aliqui post ipsum in apostolica seu episcopali sede Romana, maxime citra[l] tempora Constantini Romanorum imperatoris, se

[a] T, H, hoc. [b] *Number of Part inserted from* G. H *and* T *agree in beginning a Part here*; T's *number is not shown in photograph.* [c] *Ed. Prin.*, repetito et declarato; L, determinata. [d] L, Q, atque. [e] H *orig.*, predicatos; *corr.*, predictos. [f] *Ed. Prin. inserts* postmodum. [g] *Ed. Prin. inserts* diuinam. [h] H *omits.* [i] *Ed. Prin.*, inducta; I, perinducta. [k] *Ed. Prin. omits.* [l] L, Q, circa.

---

[1] Matth. XVI. 19. [2] *Glossa Ordinaria*; seemingly derived from a longer form in Bede, *Homiliae*, II. 16 (MPL. XCIV. 222). I have not traced it in St Augustine. [3] See below Dict. II, cap. XVI, pt. 16.

dicunt et asserunt praeesse quantum ad omnimodam[a] iurisdictionis auctoritatem reliquis omnibus episcopis et presbyteris mundi; et ipsorum moderniores aliqui non solum hiis, verum etiam omnibus mundi principibus, communitatibus, et singulis personarum, licet hoc non aequaliter de omnibus exprimant, nec explicite dicant, ut de principe Romanorum imperatore vocato et cunctis provinciis ac civitatibus et personis subiectis eidem; huius quamvis secundum veritatem dominii seu coactivae iurisdictionis in hunc principem expressio singularis faciem et[b] exordium primum sumpsisse videatur ex quodam edicto et dono, quod quidam dicunt per Constantinum fuisse factum beato Sylvestro Romano pontifici.

9. Quod quia donum seu privilegium illud non habet hoc clare[c], aut quoniam ex post factis expiravit fortasse, vel etiam quia, validum[d] existens, ad reliquos mundi principatus, nec ad eum qui Romanorum in omnibus provinciis, illius privilegii seu concessionis se virtus extendit[1]; ideoque postmodum iurisdictionem hanc coactivam orbi universalem sibi alio quodam omnes comprehendente titulo moderniores Romanorum assumpserunt episcopi, *Plenitudine potestatis* videlicet, quam concessam asserunt per Christum beato Petro eiusque successoribus in Romana episcopali sede, tamquam Christi vicariis. Christus enim, ut aiunt et vere[e], fuit rex regum et dominus dominantium, universorum omnium personarum et rerum; quamvis ex hoc minime sequatur quod volunt inferre, ut in sequentibus certitudinaliter apparebit. Est[f] igitur huius tituli sensus apud Romanos episcopos, quod sicut Christus plenitudinem potestatis et iurisdictionis habuit supra reges omnes, principes, commu-

[a] P, omnimode; T, omnimod.; omnimodae *would give better sense.* [b] H, aut. [c] L, Q, dare. [d] *Ed. Prin.*, J, inualidum. [e] L, Q *omit* et vere *here, and insert it previously after* vicariis *with an obvious alteration of the sense*; L *also omits* fuit. [f] L *inserts* enim.

[1] The reading *validum* is supported by nearly all MSS, including the best. For the meaning I follow Marsilius' own explanation in Dict. II, cap. I, pt. 5, taking *validum existens* as an accusative absolute referring to *privilegium*, and remembering Marsilius' (or his copyists') occasional habit (see above XI. 3 (l. 57 ff.)) of leaving out the first *nec* of a pair. Thus I translate: "But because this Donation or Privilege did not express this clearly, or whereas it perhaps expired owing to later events, or even because (being valid) the force of that Privilege or Grant did not extend to the other governments of the world nor to that of the Romans in all its provinces; on that account later" the Popes assumed universal jurisdiction under another title.

nitates, collegia, et singulares personas, sic et ipsi qui Christi et beati Petri se dicunt vicarios hanc habeant plenitudinem coactivae iurisdictionis, humana lege nulla determinatam.

10. Signum autem huius tituli, plenitudinis suae potestatis scilicet, Romanos episcopos eum quem diximus intendere sensum, evidens est, quod Clemens quidam nomine, Clementium quintus Romanus episcopus, sic eo utitur in quodam suo edicto seu decretali[a], *De sententia et re iudicata*, libro VII, ad Henricum Henricorum septimum, divae[b] memoriae, Romanorum imperatorem[c] novissimum, dum ipsius felicis Henrici quandam[d] revocando sententiam[1], inter cetera protulit seriem, quod[e] diximus de ipsorum sensu circa praedictum titulum exprimentem. Hanc vero inducere hic[f] omisimus propter rei notitiam et sermonis abbreviationem, et quoniam[g] ad propositum magis inducemus XXV° Secundae, parte 17[ah]. Cum igitur Christus non magis sit aut fuerit rex et dominus Romanorum imperatoris quam regis aut principis alterius cuiuscumque, quinimo ipsorum aeque vel magis, quoniam et tempore Christi Romanus princeps monarchizabat ubique terrarum, palam est huius tituli sensum ex eiusdem virtute radicis ad omnes principatus extendi. Quem etiam per ipsum episcopos Romanos intendere, manifeste nos docet octavi[i] Bonifacii Romanorum episcopi contra Philippum Pulchrum clarae memoriae regem Francorum attentatio contentiosa de hiis, et inde subsecuta eiusdem Bonifacii decretalis, inducta XX° Secundae[k], parte 8[a]. Per quam siquidem *omnem humanam creaturam* coactiva iurisdictione subiectam fore *Romano pontifici* diffinit esse credendum *de necessitate salutis* aeternae[2].

11. Hoc igitur modo ad haec ingredientes Romanorum episcopi, primum quidem sub specie quaerendae pacis inter Christi fideles

[a] Q *omits* seu decretali. [b] L, Q, I, diuine. [c] L, Q, imperatorum. [d] H, quondam. [e] H, id quod (*corr. late*, eius quod); L *corr.*, quam. [f] *Ed. Prin.*, I, *omit.* [g] *So Ed. Prin.*, L, Q; T, H *orig.*, I, quantum; H *corr.*, quia. [h] *So* T, H, P; *Ed. Prin.*, Q, I, 18[a]. H *reads* 15° *for the chapter.* [i] H *orig.*, igitur Bonifacius; *corr.*, ipsius Bonifacii. [k] *So* T, H, P; *Ed. Prin.*, L, Q, huius; H *continues* parte 4[a].

---

[1] *Corp. Iur. Canon.* (VII), *Clementines*, Bk II, Title XI, Chap. II; the *libro* VII means Seventh Book of Decretals, following the *Sext* of Boniface VIII. The sentence revoked was against Robert of Naples. [2] The bull *Unam sanctam*; see the text in *Corp. Iur. Canon.*, *Extravagant. Commun.*, Bk I, Title VIII, Chap. I.

quosdam excommunicaverunt, ipsorum nolentes parere sententiae, deinde vero in ipsos[a] realem et personalem ferendo sententiam, in quosdam quidem magis expresse, ut qui minus ipsorum potentiae resistere possunt, velut Italicorum singulares personas et communitates[1], quorum regnum divisum et laceratum in omnibus quasi partibus suis facilius opprimi potest, in quosdam vero remisse magis, veluti reges et principes, quorum resistentiam et coactivam formidant potentiam. Ad hos tamen paulatim serpunt et serpere continuo[b] temptant[c] in iurisdictionum usurpatione[d] totum simul inaudentes[e] invadere, propter quod etiam Romanorum principes et populos sibi subiectos hactenus latuit horum subintrans praevaricatio. Paulatim[f] namque[g] iurisdictionem post aliam occupaverunt episcopi Romanorum[h], maxime imperiali sede vacante; sic tandem[i] ut iam sibi[k] totalem supra eundem principem iurisdictionem coactivam temporalem habere se dicant. Quorum novissime atque manifestissime modernus iam dictorum episcopus ad Romanorum principem tam in Italicorum provinciis quam Germanorum, ad omnes quoque iam dictarum provinciarum inferiores principes, communitates, collegia, et personas singulares cuiuscumque dignitatis et conditionis existant, ac super omnia ipsorum feudalia et reliqua temporalia supremam iurisdictionem se scripsit habere, ipsorumque principatus dandi et transferendi potestatem sibi palam ascribens, ut liquido patere potest omnibus ex huius episcopi quibusdam scripturis, quas vocat *edicta* sive *sententias*[2].

12. Haec itaque Romanorum quorundam episcoporum exti-

[a] L, Q, ipsis. [b] H, continue. [c] L, Q *corr.*, attemptant. [d] L *orig.*, iurisdictionem; *corr.*, *as text*. [e] H *corr.*, non audentes; *orig.*, *as text*. [f] T, H, I, P, paulatiue. [g] H *inserts* unam. [h] T *orig. inserts* sic *here and omits after* vacante; *corr. deletes and inserts as text*. [i] *Ed. Prin.*, tamen. [k] H *corr. cancels*.

[1] Such was the interdict on Rome first pronounced by Adrian IV; but probably thirteenth-century occurrences were more in the author's mind like the interdict on his native Padua in 1282. Marsilius' strong political views on the unity of Italy, more Machiavellian than Dantesque, may again be noted as in I. I. 2 above. [2] The Pope here referred to is John XXII (1316–1334). The reference seems to be to the Bulls of 16 July 1317 and 31 March 1318 with reference to the 'vacancy' of the Empire after the death of Henry VII, and especially to the monitorium directed to Lewis IV the Bavarian on 8 October 1323, and his excommunication on 23 March 1324.

matio[a] non recta et perversa fortassis affectio principatus, quem sibi deberi[b] asserunt ex eisdem (ut dicunt) per Christum tradita plenitudine potestatis, causa est singularis illa[c] quam intranquillitatis seu discordiae civitatis aut regni factivam diximus. Ipsa enim in omnia regna serpere prona, quemadmodum prooemialiter dicebatur, infesta sui actione dudum vexavit Italicum regnum, et a sui tranquillitate seu pace prohibuit prohibetque continuo, principantis, scilicet imperatoris Romani, promotionem seu institutionem, ipsiusque actionem in dicto imperio, sui toto conamine prohibendo. Cuius siquidem actionis carentia, iustificationis scilicet civilium actuum, iniuriae ac contentiones eveniunt facile. Quae regula iustitiae sive legis non mensuratae propter mensurantis absentiam pugnas causant, unde civium separationes demumque Italicarum politiarum seu civilitatum solutiones contigerunt, quemadmodum diximus. Opinione igitur hac, et affectione fortasse quam diximus principandi, Romanus episcopus iurisdictione coactiva seu temporali subiectum facere sibi nititur principem Romanorum, qui nec iure debet, ut ex sequentibus palam monstrabitur[d], nec eidem tali iudicio subici vult. Unde tanta lis et discordia suborta est, ut non sine magno discrimine animarum et corporum ac rerum dispendio possit extingui[1].

Non enim Romano vel alteri episcopo, sacerdoti[e], aut cuiquam spirituali ministro, inquantum huiusmodi, in quemquam[f] cuiuscumque[g] conditionis singularem personam[h], communitatem, vel collegium aliquod convenit officium principatus coactivi, quemadmodum demonstratum[i] est XV° et XVII° huius. Et hoc de sacerdotio in qualibet lege sive secta sensit Aristoteles IV *Politicae*, cum dixit:

[a] *Ed. Prin.*, existimatio. [b] H, debere. [c] H *omits*. [d] L *orig. omits*; *corr. inserts*. [e] T *corr.*, P, H *orig.*, sacerdotis; H *corr.*, sacerdoti; *Ed. Prin.*, I, *omit*. [f] H, unamquamque *for* in quemquam; H *corr. inserts* super *before* unamquamque. [g] *Ed. Prin.*, I, cuiusque. [h] H *orig.*, personas; *corr.*, personam. [i] *Ed. Prin.*, J, determinatum.

---

[1] The prevention of the institution of an Emperor evidently refers to the refusal of Boniface VIII to "confirm" the election of Albert I and of John XXII to accept Lewis IV. Papal opposition to the exercise of imperial authority on the various occasions of a breach between them had, however, begun long before, and justifies Marsilius' *dudum*. The Popes' claim that the Emperor was subject to them may be said to begin with Gregory VII, and was rigidly insisted on by Boniface VIII, Clement V, and John XXII.

Propter quod non omnes, neque electos neque sortiales ponendum[a] *principes, puta sacerdotes primo. Hoc enim aliquid praeter politicos principatus ponendum etc. Sunt autem haec politicae curarum*, id est officiorum, *etc.* Et parum infra subdit: *Haec autem iconomicae sunt*[b][1].

13. Quodque perniciosa pestis haec[c], humanae quieti atque felicitati suae omni adversans penitus, ex eiusdem vitio corruptae radicis reliqua mundi regna fidelium Christianorum maxime posset inficere, ipsam repellere omnium[d] necessariissimum[e] arbitror, quemadmodum prooemialiter dictum est. Primum quidem opinionis iam dictae, tamquam radicis iam factorum et futurorum malorum, involucrum reserando, deinde vero ipsius patronos seu inventores ignaros aut iniustos ac defensores pertinaces exteriori opera[f] si oporteat cohibendo. Ad haec autem obligantur omnes illi obviare[g] scientes atque potentes; quod etiam negligentes aut omittentes occasione quacumque[h] iniusti sunt, teste Tullio I *De Officiis*, capitulo 5°, cum[i] dixit: *Iniustitiae genera duo sunt: unum eorum qui inferunt, alterum eorum qui ab hiis quibus infertur, si possunt, non propulsant iniuriam*[2]. Ecce ergo secundum Tullii sententiam hanc notabilem, quod non solum iniusti sunt qui[k] aliis iniuriam inferunt, verum etiam hii qui prohibere sciunt et possunt iniuriam aliis inferentes, non prohibent autem[l], quoniam ad hoc tenetur quilibet alteri iure quodam quasi naturali, debito videlicet amicitiae atque societatis humanae. Quod ius ne[m] siquidem scienter transgrediens, ipse saltem mihi dicar iniustus, hanc pestem a fratribus Christi fidelibus, doctrina primum et qua valuero exteriori consequenter opera, propulsare pro-

[a] H *orig.*, ponendam ; *corr.*, *as text.* [b] *The paragraph* Non enim... iconomicae sunt *is omitted by* L, Q *and all their family, while it is contained in the family* T, H, *etc.*; *in* T *it is added by the corrector in the margin*; I, J, *have a common slight variation at the close. The passage seems to me a genuine revision by Marsilius absent from the first "edition," and a little interfering with the progress of the argument.* [c] Q, hoc. [d] L, Q, *omit*; U *etc.*, *as text.* [e] H *orig.*, *as text*(?); *corr.*, necessarium(?). [f] Q *corr.*, opere. [g] H, obmare. [h] *Ed. Prin.*, I, *omit* occasione quacumque. [i] H, dum. [k] H, quia. [l] L, O, Q *corr.*, *omit*; Q *orig.*, *as text.* [m] Q, Ne quod ius; L, Ne quid illius.

---

[1] *Pol.* VI. 15 (Sus. pp. 440–441, where the *non* before *omnes* does not appear, but οὐ is inserted in the Greek text by conjecture). Marshall in his translation omits from "*cum dixit*" to "*iconomicae sunt.*" [2] Cicero, *De Officiis*, I. 7. For *hiis* read *iis*.

pono. Quoniam, ut indubitanter[a] videre videor, desuper mihi datum est nosse sophisma et reserandi potestas, in quo Romanorum episcoporum quorundam hactenus et in praesentiarum suorumque complicium obliqua extimatio et cum hac[b] perversa fortassis affectio, scandalorum iam dictorum parens, hactenus innisa est, et[c] continuo nititur sustentari.

[a] H, indubitatus. [b] *Ed. Prin.*, hoc. [c] L, Q, *insert* iam.

DICTIO II

CAPITULUM I

De tribus impedimentis sive modis adversandi[a] veritatibus in hac dictione contentis, intentione tractandorum, et modo procedendi.

AGGRESSURUS itaque tam arduum, si nequicquam[b] obvium dubitem quod veritati possit inniti[c], ex illius[d] tamen tribus infestis hostibus huic operi bella parari video: uno siquidem persecutione violentae potestatis Romanorum episcoporum suorumque complicium[e]. Ipsum etenim ipsiusque propalatores veridicos totis viribus nitentur destruere, tamquam directo adversantes ipsorum proposito detinendi et possidendi temporalia minus iuste, necnon eorum ardenti desiderio principatus. A quibus quidem ipsos revocare sermone veridico[f], quantumcumque etiam manifesto, difficile fiet[g]. Eos tamen[h] misericors Deus per gratiam revocare dignetur, ipsorumque violentam potentiam compescat Ipse, compescantque Sibi[i] fideles tam principes quam subiecti, quorum omnium profecto inimicantur quieti. Secundo vero veritatis quasi cuiuslibet hoste antiquo paratur huic operi bellum non minus, consuetudine scilicet audiendi falsa illaque credendi, falsa inquam per presbyteros seu episcopos aliquos reliquosque ad haec ipsorum suffraganeos dudum seminata et radicata in animabus plurimorum simplicium Christi fidelium. Hii namque sacerdotes suis sermonibus et scripturis quibusdam, sententias divinas et humanas actuum humanorum, tam monasticorum quam civilium, involverunt[k] implicatione varia et explicari laboriosa quam multum; ex tali sententiarum involucro postmodum inferentes, licet indebite, sensus aliquos, quibus suam iniustam despotiam[l] induxerunt super Christi fideles, sua simplicitate credentes, ex quibusdam paralogismis horum sacerdotum, et[m] comminatione[n] quadam damnationis aeternae ad talium sophisticorum

[a] *Gold.*, aduersanti. [b] Q, non (*over erasure*) quicquam. [c] T *orig.*, inmitti; *corr.*, inniti. [d] H, illis. [e] *So* Q, H, *etc.*; *Gold.*, T, P, complicum. [f] *So* MSS.; *Gold.*, iuridico. [g] Q *omits*. [h] Q *omits*. [i] H, Christi. [k] *Gold.*, inuoluere. [l] Q, despoticam. [m] Q *omits*. [n] Q, communicacione.

tam dictorum quam scriptorum observationem (in quibus non propter hoc accidere conclusionem saepe committitur) ordinatione divina teneri. Harum etenim rerum de quibus quaeritur atque contenditur, suorumque verorum atque simplicium initiorum, de mentibus hominum abolitis[a] veris sententiis, horumque[b] vice[c] falsis paulative suggestis, nunc latet plurimos utrorumque[d] discretio. Turbat enim et abducit a veritate non modicum, secundum quamlibet disciplinam, auditionum falsarum consuetudo; testis est Aristoteles, II[e] *Philosophiae*, finali capitulo[1]. Propter quam etiam plurimum impedientur[f] a principio lectores et auditores huius, praecipue qui philosophiae fuerint exortes et in Sacris Scripturis inexercitati, a comprehensione[g] ac perfecta credulitate veritatum in hoc volumine contentarum. Reliquus autem et tertius veritatis hostis infestus huic doctrinae impedimentum grande praestabit: livor siquidem horum etiam qui, etsi nos vera dixisse crediderint, quia tamen huius verae sententiae prae[h] se alium explicatorem intelligent, eidem detractionis dente clandestino lacerando vel praesumptionis clamoso latratu, adurentis invidiae id ipsis nequissimo suadente spiritu, se opponent.

2. Verum a propositis nec principatus ardentium minus debite sacerdotum, quos hiis scripturis alloquor, violentae potentiae terrore desistam, quoniam dicente Psalmista: *Dominus mihi adiutor, et non timebo quid faciat mihi homo*[2]; neque hoc etiam propter obloquentes invidos detractores omittam exprimere, quod expositum tam[i] omnibus prodesse[k] atque neglectum obesse potest. Et hii, quoniam seipsos cruciantes, sua sibi malignitate resistent; nam *invidia*, ut ait Ugucio bene describens, *est in suum actorem*[l] *reciproca, de bono alterius tabescentis animi cruciatus*[3]. Hostili vero consuetudini sufficienter refragabitur dicendarum evidentia veritatum.

3. Incedam autem in huius libri dictione[m] secunda primum addu-

[a] Q *corr.*, ab illius. [b] Q, harumque. [c] H, uite. [d] H, vtroque. [e] *Gold. omits.* [f] *So* T, H, G, U; Q, plurimum impediuntur; *Gold.*, I, multum impedientur. [g] H, conreprehensione. [h] Q, pro se; H, per se. [i] H, est. [k] T, H, proderit. [l] *Gold.*, I, auctorem. [m] H, distinctione.

---

[1] *Metaphys.*, II. 3. It is not a verbal quotation, and travels somewhat outside Aristotle. [2] *Psalm* 117. 6 (English version, 118. 6). [3] Hugutio or Uguccio of Pisa (*ob.* 1201), Bishop of Ferrara, and commentator on Gratian. The quotation (a remodelled commonplace) is presumably from his *Lectura super Decreto* (still in MS), as it is not in his *De Derivationibus*.

cendo sacri canonis auctoritates, cum quibusdam fictis et alienis quorundam interpretationibus, quibus fortasse videretur posse convinci Romanorum episcopo iure deberi supremam[a] omnium coactivarum iurisdictionem seu principatum[b], in[c] lege Christianorum praesertim, tam supra Romanum principem quam reliquos omnes principatus, communitates, collegia, et personas singulares etiam saeculares, eoque[d] magis supra presbyteros seu episcopos[e], diaconos, ipsorumque[f] collegia et singulares personas cuiuscumque conditionis existant. Quoniam si qua necessitate ad horum unum ex saecularibus aut clericis concluditur ex virtute verborum Scripturae, per eandem quoque ad reliquos omnes.

Hiis[1] etiam consequenter ad iam dictum propositum astruendum quasdam quasi-politicas rationes adducam, apparentes valde suppositis quibusdam Scripturae Sacrae veritatibus, quas etiam[g] concorditer veras omnes supponere debent. Has inquam adducam ut sic patenter dissolvam, ne quisquam per illas aut consimiles de cetero falli possit, utque ex earum solutione appareat magis infirmitas extimationis[h] praedictae, cui dudum hactenus probabilitatis faciem praebuerunt.

4. Post[2] haec autem ex adverso inducam sacri canonis veritates, cum sanctorum illius interpretum non fictis, non alienis aut falsis expositionibus, sed consonis et propriis, demonstrantes aperte Romanum episcopum vocatum papam, aut[i] alium quemlibet[k] presbyterum seu episcopum, vel spiritualem ministrum[l], communiter aut divisim, inquantum huiusmodi, ⟨aut ipsorum collegium[m]⟩ nullam iurisdictionem realem aut personalem cuiusquam coactivam habere vel habere debere supra presbyterum seu[n] episcopum aut diaconum quemquam, vel ipsorum collegium; eoque minus ipsum aut ipsorum aliquem, communiter vel divisim, talem iurisdictionem habere in quemquam principem seu principatum

[a] I, P, suprema. [b] *So* Q; T, H, P (T *corr. inserts* seu), iurisdictionum seu principatus; *Gold.*, I, iurisdictio seu principatus. [c] *Gold.*, ni. [d] H, eque. [e] H *inserts and cancels* sev. [f] H *omits* -que. [g] *Gold.*, I, *insert* omnes. [h] Q, exterminacionis. [i] H, vel. [k] Q, quemquam. [l] Q *inserts* aliquem. [m] *These words are placed here by* Q, H, P, *and* T *corr.*; *Gold.*, T *orig.*, I, *omit. They seem to be a variant or correction out of place.* [n] *Gold.*, I, vel.

[1] H begins part 4 here. [2] T begins part 4 here, supported by C.

aliquem, communitatem, collegium, aut personam singularem aliquam saecularem[a], cuiuscumque conditionis existat; nisi ea demum iurisdictio per humanum legislatorem in provincia presbytero seu episcopo alicui aut ipsorum collegio concessa foret. Ad quod etiam demonstrandum et confirmandum adduci poterunt et debent, cum alicui fuerit opportunum, politicae demonstrationes, quarum principia propria XII° Primae, XV°, et XVII° continentur. Has enim iterare non disposuimus propter abbreviationem sermonis.

Hiis consequenter ostendam, quae quantave sit potestas sacerdotalis et clavium per Christum tradita Romano episcopo et alteri cuilibet sacerdoti. Ex horum enim manifestatione pendet multarum dubitationum solutio, ad veritatem et finem quem producere[b] quaerimus, praebens ingressum.

5. Deinde vero perutile erit dicere ad aliquas innascentes quaestiones ex dictis; cum quibus etiam de privilegiis Romanorum principum, iam Romanis episcopis concessis[c], dicemus aliquid expediens ad propositum negotium. Quoniam ex hiis occasionaliter usurpationes et[d] occupationes seu detentiones iurisdictionum coactivarum, quas auctoritati propriae[e] Romanorum nunc ascribunt episcopi, sumpserunt[f] originem[g], et per consuetudinem, quinimo abusum verius, robur acceperunt postmodum, maxime imperiali sede vacante. Hiis[1] enim privilegiis ab initio, non aliunde, in iurisdictionum coactivarum acquisitione et[h] ipsarum conservatione sustentati sunt Romanorum episcopi. Posterius vero, vel quia per demeritum privati[i] sunt illis, vel[k] ne debilitas occasionum et veritas indebite iam per ipsos assumptae iurisdictionis appareat[l], eorumque ingratitudinem ob tegendam, aut etiam fortasse, sicut verisimile ostendimus ultimo Primae, quoniam iurisdictionis coactivae regnorum omnium occupationem intendunt, ad quam sibi nil suffragarentur privilegia memorata, iisdem[m] non utuntur, sed alio quodam universali[n] ad principantes et omnes civiliter viventes sibi subiciendos

[a] *Gold.*, I, *omit.* [b] Q, perducere. [c] *So Gold.*, T *corr.*, H, P; L, Q, G, I, *and probably* T. *orig.*, concessorum. [d] *So* L, Q, I; T, H, P, seu; *Gold. omits.* [e] *Gold.*, proprie. [f] *Gold.*, sumpsere. [g] L *omits.* [h] *Gold.*, I, ac. [i] L *omits*; L *corr. inserts.* [k] H *omits.* [l] T, apparat. [m] L, Q, hiisdem. [n] *So Gold.*, I, *etc.*; T, H, P, velud; L, Q *corr.*, *omit.*

[1] T begins part 5 here.

supradicto titulo, plenitudine scilicet potestatis. Ex qua, per Christum[a] tradita beato Petro tamquam vicario, coactivam iurisdictionem supremam omnium hominum et provinciarum iam quilibet Romanus episcopus, inquantum[b] Petri successor, se dicit habere.

Reliquum autem huius dictionis erit ostendere sacri canonis auctoritates (adversus eam quam veritatis et Scripturae sententiam diximus) nihil suffragari errori praedicto, sed eidem potius adversari, sicuti manifeste patebit ex sanctorum quorundam expositionibus, necnon et aliorum approbatorum doctorum[c] fidei Christianae. Per quae[d] etiam apparebit, quorundam expositiones, imo verius fictiones, Scripturam retorquere conantium ad astruendum sensum extimationis falsae praedictae, violentas esse, Scripturae alienas, atque distortas, sanctorum etiam et peritiorum[e] doctorum Christianae fidei sententiae dissonare.

Omnium vero novissime dissolvam rationes, quas quasi-politicas dixi, extimationi falsae saepe dictae visas aliqualiter suffragari.

CAPITULUM II

De distinctione nominum sive dictionum ex quibus quaesita determinanda componuntur.

ANTE tamen quam de propositis disseramus[f], ne propter multiplicitatem nominum, quibus in quaesitis principalibus utemur, accidat ambiguitas et implicatio sententiarum quas volumus aperire, distinguemus significationes ipsorum. Nam, ut in I *Elenchorum*[g]: *Qui virtutis nominum sunt ignari, paralogizantur, et ipsi disputantes et alios audientes*[1]. Nomina vero seu dictiones, quorum multiplicitatem distinguere volumus, sunt haec: *ecclesia*, *iudex*, *spirituale*, *temporale*; propterea quod ex inquisitione proposita scire volumus, utrum ad Romanum aut alium quemvis[h] episcopum seu presbyterum, diaconum, aut ipsorum collegium, qui viri ecclesiastici

[a] *Gold.*, I, *insert* ut asserunt. [b] L *orig.*, Q, inquam; L *corr.*, inquantum. [c] *Gold.*, I, doctorum approbatorum. [d] *Gold.*, quem. [e] *So* Q, T, P; *Gold.*, H, I, peritorum. [f] Q, discernamus. [g] T, Electorum; H *orig.*, El'ectorum; *corr.*, El'ecorum. [h] Q, quamuis.

[1] Aristotle, *Sophistici Elenchi*, I. 1.

solent dici, pertineat iudicem esse coactivum temporalium aut spiritualium aut utrorumque[a], vel secundum horum neutrum sint ipsi iudices tales.

2. Haec itaque prosequentes dicamus, (1) quod hoc nomen *ecclesia* vocabulum est ex usu Graecorum, significans apud ipsos, in hiis quae ad nos pervenerunt, congregationem populi sub uno regimine contenti; quo modo sumpsit ecclesiam Aristoteles II *Politicae*, capitulo 7°, dum dixit: *Ecclesia autem participant omnes*[1].

(2) Apud Latinos vero vocabulum hoc secundum vulgarem et famosam appellationem in una sui significatione importat templum seu domum, in qua Deus communiter a fidelibus colitur et frequentius adoratur. Sic enim[b] de ecclesia loquebatur Apostolus I *ad Corinthios*, XI°: *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum, aut*[c] *ecclesiam Dei contemnitis?*[2] Ubi Glossa secundum Augustinum: '*Ecclesiam Dei contemnitis*', *id est domum orationis*, et infra parum subdit: *Hoc usus quotidianus obtinuit, ut 'in ecclesia prodire vel confugere' non dicatur, nisi qui ad locum ipsum parietesque prodierit vel confugerit*[3].

(3) In alia vero significatione importat hoc nomen *ecclesia* omnes presbyteros seu episcopos, diaconos, et reliquos ministrantes in templo seu ecclesia dicta secundum priorem significationem. Et secundum hanc intentionem ecclesiasticae personae seu viri ecclesiastici famose dicuntur tantummodo *clerici* seu ministri praedicti.

Adhuc autem in alia significatione[d] apud modernos maxime importat hoc nomen *ecclesia* ministros illos, presbyteros seu episcopos atque diaconos, qui ministrant et praesunt in metropolitana seu principali[e] omnium ecclesiarum, quemadmodum hoc ecclesia Romanae urbis dudum obtinuit; cuius ministri[f] et praesidentes sunt papa Romanus et cardinales ipsius, qui iam ex usu quodam obtinuerunt[g] dici *ecclesia*, et *ecclesiam*[h] *aliquid egisse* aut *recepisse*, cum iidem aliquid egerint aut receperint[i] vel aliter qualiter ordinaverint.

[a] T, vtrumque. [b] Q, eciam. [c] Q, an. [d] *Gold. omits passage*, Et secundum...significatione. *In it* T *reads* vni *for* viri. [e] H, principalim. [f] H, minister. [g] T, optinuerint. [h] H *corr.*, ecclesia. [i] Q, recepint.

---

[1] *Pol.* II. 10 (Sus. p. 132). [2] I *Corinth.* XI. 22. [3] This is from Peter Lombard, *Collectanea in epp. S. Pauli* (MPL. CXCI. 1639), and there attributed to St Augustine.

3. (4) Rursum, secundum aliam significationem dicitur hoc nomen *ecclesia*, et omnium verissime ac[a] propriissime secundum primam impositionem huius nominis seu intentionem primorum imponentium, licet non ita famose[b] seu[c] secundum modernum usum, de universitate fidelium credentium et invocantium nomen Christi, et de huius universitatis partibus omnibus in quacumque communitate, etiam domestica. Et haec fuit impositio prima huius dictionis et consuetus usus eius apud[d] apostolos et in ecclesia primitiva. Unde Apostolus, I[e] *ad Corinthios* I°: *Ecclesiae, quae est*[e] *Corinthi*[f], *sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Iesu Christi*[1]. Ubi Glossa secundum[g] Ambrosium: *Sanctificatis in baptismo, et hoc in Christo Iesu*[2]. Et secundum hanc intentionem loquebatur Apostolus *Actuum*[h] XX° ad presbyteros Ephesios[i], cum dixit: *Attendite vobis*[k] *et universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit episcopos ut regeretis ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*[3]. Et propterea viri ecclesiastici, secundum hanc verissimam et propriissimam significationem, sunt et dici debent omnes Christi fideles, tam sacerdotes quam non-sacerdotes, eo quod omnes Christus acquisivit et redemit sanguine suo. Sicut etiam expresse dicitur in Glossa super illud Lucae XXII°: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*[4]. '*Pro vobis*,' inquit Glossa, *non significat pro solis apostolis corpus Christi datum et sanguinem effusum fuisse, sed causa totius humanae naturae*[5]. Sic igitur non pro solis apostolis effusus est Christi sanguis; ergo non soli acquisiti sunt aut fuerunt[l] per illum, nec per consequens presbyteri aut templorum ministri successores illorum in officio; non igitur sunt ipsi soli *ecclesia* quam Christus suo sanguine acquisivit. Nec propter eandem causam sunt isti ministri, episcopi seu presbyteri et diaconi, soli *ecclesia* quae sponsa Christi est, sed pars sponsae huius, quoniam Christus pro hac sponsa se tradidit. Unde Apostolus, *ad Philippenses* (sic) V°: *Viri diligite uxores vestras, sicut et Christus ecclesiam*[m],

[a] *Gold.*, et. [b] T, H, fomose. [c] *Gold omits.* [d] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [e] H *omits.* [f] T, H, Chorrinci. [g] H *omits.* [h] H, Actus. [i] Q, Ephesienses. [k] T, H, nobis. [l] *Gold.*, fuere. [m] Q *corr. inserts* qui.

[1] 1 *Corinth.* 1. 2. [2] From Peter Lombard, *Collectanea* (MPL. CXCI. 1535), and there attributed to St Ambrose. [3] *Acts*, XX. 28. [4] Luke, XXII. 19. [5] The Gloss is Theophylact's. See Aquinas, *Catena Aurea*, *Opera* (Venice, 1593), XV. fo. 202 *v*.

et semetipsum tradidit pro ea[1]. Nunc vero non pro solis apostolis aut ipsorum in officio successoribus, episcopis seu presbyteris atque diaconis, Christus se tradidit, imo pro tota humana natura. Non igitur sunt ipsi aut ipsorum congregatio tantummodo sponsa Christi, licet abutentium vocabulo ipsorum quaedam[a] congregatio, propter proprium et temporale commodum et aliorum incommodum fraudulenter adipiscendum, se vocet singulariter sponsam Christi. Hanc eandem est apprehendere sententiam ex verbis Apostoli, I *ad Corinthios* ultimo, *ad Thessalonicenses* I°, *ad Colossenses* IV°, *et ad Philemonem* I°[2]. In omnibus enim hiis locis sumit Apostolus *ecclesiam* secundum eam quam eius propriam et verissimam significationem iam diximus.

4. Huic[b] consequenter distinguere oportet haec nomina *temporale*, deinde *spirituale*. Quorum[c] tamen notiore nobis[d] incipientes dicamus, (1) quod haec dictio *temporale* in una sui significatione famosiori dicitur de omnibus corporalibus, naturalibus et artificialibus[e], aliis ab homine quae, aliquo modo in ipsius potestate existentia, ad sui usum, indigentiam, et voluptatem supplendam, ordinantur in statu et pro statu vitae mundanae. Quo modo generalius etiam *temporale* consuevit dici omne quod in tempore incipit et definit. Haec enim, ut in IV *Physicae*, proprie sunt et dicuntur in tempore[3].

(2) Alio vero modo dicitur *temporale* de omni habitu, actione aut passione, humana in se vel in alterum per hominem operatis propter finem huius saeculi seu vitae praesentis.

(3) Adhuc autem minus universaliter dicitur hoc nomen *temporale* de humanis actionibus et passionibus voluntariis et transeuntibus ad commodum vel incommodum alterius ab eo qui fecit, de quibus maxime intendunt humanarum legum latores.

5. Nunc autem distinguere volo significata[f] seu intentiones

[a] T, H, quedam ipsorum. [b] L, Q, hiis. [c] *Gold.*, Q, a quorum. [d] *So* L, Q, G, T, I; H, noticem nobis; P, notionem nobis; *Gold.*, notationibus (*an obvious editorial emendation*). [e] *Gold. omits* naturalibus et artificialibus. [f] Q, signata.

---

[1] Really *Ephes.* V. 25. [2] I *Corinth.* XVI. 1, 19; I *Thessal.* I. 1; II. *Thessal.* I. 1; *Coloss.* IV. 15, 16; *Philem.* I. 2. [3] The reference is to *Physic.* IV. 19 (Latin transl. in Aquinas, *Opera* (Venice, 1593), II. fo. 59 *v.* to 63 *r.*, especially fo. 61 *n.*). There is no verbal quotation here.

huius dictionis *spirituale*, (1) quod in una sui acceptione dicitur de omnibus incorporalibus substantiis et ipsarum actionibus.

(2) In alia vero significatione dicitur de omni actione aut passione humana virtutis suae[a] cognoscentis aut appetentis immanente ipsi. Secundum quam etiam intentionem actiones quaedam rerum corporalium in sensus animalium spirituales dici solent et sine materia, veluti rerum idola seu[b] fantasmata et species quae animae sunt aliquo modo ratio cognoscendi; in quo genere reponuntur a quibusdam sensibilium actiones, etiam in substantia non animata, ut luminum generationes et quorundam similium.

(3) Rursum, ad propositum magis dicitur hoc nomen *spirituale* de lege divina, de doctrina et disciplina praeceptorum et consiliorum secundum ipsam et per ipsam. In quam siquidem etiam significationem veniunt omnia ecclesiastica sacramenta et ipsorum effectus, omnis gratia divina, virtutes omnes theologicae, atque dona Spiritus Sancti ordinantia nos ad vitam aeternam. Sic enim et proprie hoc nomine utitur Apostolus *ad Romanos* XV°[1], et I *ad Corinthios* IX°, cum dixit: *Si nos vobis spiritalia*[c] *seminavimus*[d], *magnum est*[e] *si nos carnalia vestra metamus?*[2] Ubi Glossa secundum Ambrosium: *Spiritalia, id est ea quae vestrum spiritum vivificant, vel quae a Spiritu Sancto data sunt, scilicet verbum Dei, et mysterium*[f] *regni caelorum*[3].

(4) Amplius, secundum aliam significationem solet hoc nomen accipi pro qualibet actione vel etiam passione humana voluntaria, tam in se quam ad alterum[g] operata propter meritum beatae vitae futuri saeculi; quales sunt Dei contemplationes, dilectiones[h] ipsius et proximorum, abstinentiae, misericordiae, mansuetudines, orationes, oblationes propter pietatem seu cultum divinum, hospitalitates, peregrinationes, corporis proprii castigationes, mundanorum et carnalium voluptatum contemptus et fuga, et generaliter omnia consimilia facta propter finem praedictum.

(5) Adhuc autem dicitur hoc nomen, licet non ita proprie ut secundo et tertio modo, de templo seu ecclesia, dicta secundum

[a] H, siue. [b] H *omits*. [c] Q, I, spiritualia. [d] Q, seminamus. [e] Q, non est magnum. [f] Q, H, I, ministerium. [g] Q, alteram. [h] H *omits*.

---

[1] *Rom.* XV. 27. [2] 1 *Cor.* IX. 11. [3] From Peter Lombard, *Collectanea* (MPL. CXCI. 1609), and there attributed to St Ambrose as far as *data sunt*, and thenceforward to St Augustine.

secundam[a] significationem, de omnibus vasis et apparatibus quae in eo sunt ordinata propter cultum divinum.

(6) Omnium vero novissime, inconvenienter et improprie valde, quidam extendunt hoc nomen ad significandum presbyterorum seu episcoporum, diaconorum, et aliorum templi ministrorum actiones voluntarias transeuntes et earum omissiones, quae sunt ad commodum vel incommodum alterius a faciente pro statu vitae mundanae.

(7) Extendunt rursum et magis improprie idem nomen ad horum possessiones et temporalia bona, mobilia et immobilia, et ad temporalium proventus quosdam, quos vocant decimas, ut huius praetextu vocabuli a norma legum et principantium civilium eximantur[b].

6. Sed profecto ipsi palam abutuntur vocabulo in hiis contra veritatem et Apostoli atque sanctorum intentionem et usum, qui talia non spiritualia, sed carnalia seu temporalia vocaverunt. Unde *ad Romanos* XV°: *Quoniam*[c] *si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent et in carnalibus ministrare eis*[1]. Idem expressius[d] I *ad Corinthios* IX°: *Si nos*, inquit Apostolus, *vobis spiritualia*[e] *seminavimus, magnum est*[f] *si nos carnalia vestra metamus?*[2] Ubi Glossa secundum Ambrosium: *Quia*[g] '*si nos seminavimus*[h] *vobis spiritalia*,' *id est ea quae spiritum vestrum vivificant, vel quae a Spiritu Sancto data sunt, scilicet verbum Dei et mysterium*[i] *regni caelorum*, '*est magnum*[k] *si nos metamus*' *ad sustentationem* '*vestra carnalia*,' *id est haec temporalia quae vitae et indigentiae*[l] *carnis indulta sunt?*[3] Ecce[m] quod bona exteriora, quibus praedicatores evangelii sustentari debebant[n] in victu et vestitu, Apostolus et Ambrosius expresse carnalia et temporalia vocant, et sunt secundum veritatem, sive sint decimae sive praedia, quaestus seu eleemosynae, vel collectae, cuius causam dixit Ambrosius,

[a] Q, primam. [b] *Gold.*, aestimantur. [c] H, quomodo. [d] H, expressus. [e] *Gold.*, spiritalia. [f] Q, non est magnum. [g] T, H, quod. [h] *So* T; *Gold.*, Q, H, seminamus. [i] *So Gold.*; MSS, ministerium. [k] Q, non est magnum. [l] *So* Q, H *corr.*; *Gold.*, T, H *orig.*, I, indulgentiae. [m] Q *inserts* ergo. [n] Q, debeant.

---

[1] *Rom.* XV. 27. [2] 1 *Corinth.* IX. 11. [3] From Peter Lombard, *Collectanea* (MPL. CXCI. 1609), and there attributed to St Ambrose as far as *data sunt*, and thenceforward to St Augustine. I have preferred the reading *indigentiae*, which agrees with the *editio princeps* of Peter Lombard's *Collectanea*, Paris, 1535.

quoniam *vitae et indigentiae*[a] *carnis*, id est vitae corruptibilis, *indulta sunt*.

7. Idem quoque sentiendum[b] indubie de presbyterorum, episcoporum, et diaconorum actionibus quibusdam. Non omnes enim eorum actus spirituales sunt nec dici debent, quinimo ipsorum sunt multi civiles[c], contentiosi, et carnales seu temporales. Possunt enim ipsi mutuare, deponere, emere, vendere, percutere, occidere, furari, moechari, rapere, prodere[d], decipere[e], falsum testimonium perhibere, diffamare[f], in haeresim cadere, ceteraque committere scelera, crimina, et contentiones, quemadmodum etiam a non-sacerdotibus perpetrantur. Propter quod interrogandum convenienter ab eis, si quales diximus actiones ipsorum possibiles, spirituales sint aut dici debeant[g] ab aliquo sanae mentis. Et constat quod minime, quinimo carnales et temporales. Unde Apostolus, I *ad Corinthios* III°, de talibus actionibus loquens indifferenter ad omnes, inquit: *Cum regnet inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?*[1] Cum igitur indubitata demonstret experientia, inter presbyteros invicem et ad saeculares evenire zelos et contentiones ex praedictis aut aliis consimilibus actibus, manifestum[h], huiusmodi sacerdotum[i] et episcoporum actus carnales seu temporales esse, et secundum veritatem non spirituales nec dici debere.

Signum autem, verum esse quod diximus, etiam secundum sacerdotum sententiam[k], quoniam ad huiusmodi[l] tollendas[m] contentiones multae humanae ordinationes, quas *Decretales* appellant, editae sunt per Romanos pontifices, et ante has de hiis leges principum Romanorum. Fiunt enim et fieri possunt per diaconos et presbyteros seu episcopos actiones multae voluntariae transeuntes in commodum aut incommodum[n] et iniuriam alterius pro statu et in statu[o] vitae praesentis. Et ideo talium mensura debet esse humana lex, quemadmodum XV° Primae dictum est, et dicetur amplius ad propositum VIII° huius.

[a] *So* Q, H *corr.*; *Gold.*, T, H *orig.*, I, indulgentiae. [b] H, sciendum. [c] *So* T, H; Q, I, *Gold.*, *insert* actus. [d] H, I, perdere. [e] *Gold.*, I, *omit.* [f] T *orig.*, diffare; *corr.*, diffamare. [g] Q, debent. [h] Q, patet. [i] *Gold.*, sacerdotium. [k] H *inserts* et. [l] T, H, huius. [m] Q, tollerendas. [n] *Gold. omits* aut incommodum. [o] *Gold. omits* et in statu.

[1] I *Corinth.* III. 3.

8. Restat autem distinguère nomina haec *iudex* atque *iudicium*, quod illius actionem significat. Sunt enim de numero multiplicium, et in quaesitis diffiniendis ambiguitatem et impedimentum ipsorum multiplicitate praebentium. (1) Dicitur autem in una sui[a] significatione *iudex* de omni discernente seu cognoscente, maxime secundum habitum aliquem speculativum aut operativum; et hoc nomen *iudicium* de cognitione seu discretione talium. Quo modo geometer iudex est, et iudicat de figuris et ipsarum accidentibus, et medicus de sanis et aegris, et prudens de agendis et fugiendis, et domificator de domibus qualiter construendis. Sic quoque omnis sciens aut expertus dicitur iudex et iudicat de scibilibus aut operabilibus[b] suis. Et[c] secundum hanc significationem sumpsit[d] Aristoteles haec nomina I *Ethicorum*, capitulo 1°, cum dixit: *Unusquisque iudicat bene quae cognoscit, et horum est bonus iudex*[1].

(2) Adhuc autem dicitur hoc nomen *iudex* secundum aliam significationem de habente scientiam iuris politici seu civilis, qui etiam appellatione consueta advocatus nuncupari solet, licet in quampluribus[e] provinciarum et maxime Italicarum[f] *iudex* vocetur[g][2].

(3) Rursum vero dicitur hoc nomen *iudex* de principante, et hoc nomen *iudicium* de principantis sententia, cuius siquidem auctoritas est iudicare de iustis et conferentibus secundum leges aut[h] consuetudines, latasque per ipsum sententias praecipiendi et exequendi per potentiam coactivam. Quo modo *Iudicum*[i] dicitur liber quidam[k], sacri canonis seu *Bibliae* pars una quaedam[l] existens. Quo modo etiam de iudice seu principante loquens Aristoteles I *Rhetoricae*, capitulo 1°, dixit: *Praefectus autem et iudex iam de praesentibus et determinatis iudicant.* Sic etiam de principantis iudicio intendens continue subdit: *ad quos* (scilicet praefectum seu iudicem) *et amare iam et odire et proprium commodum annexa sunt saepe, ut non adhuc*

[a] *Gold. omits.* [b] Q, operalibus. [c] H *omits.* [d] H, assumpsit. [e] *Gold.*, I, *omit* quam. [f] Q, ytalicorum. [g] T, H, vocatur. [h] *Gold.*, I, P, et. [i] H, iudicium. [k] H *orig.*, quidem; *corr.*, quidam. [l] Q *omits.*

---

[1] *Eth.* I. 1 (Latin transl. in Aquinas, *Opera* (Venice, 1593), v. fo. 3 *r.*).

[2] This is the well-known Italian usage of *iudex* for *lawyer*, qualified to plead or judge, of which the Florentine gild of *Giudici e notai* furnishes a typical instance.

possint[a] *videre sufficienter verum, sed attendere in iudicio proprium delectabile aut triste*[1].

Sunt autem fortassis supradictorum nominum significationes aliae; famosiores tamen inquisitioni propositae magis necessarias[b] assignasse putamus.

CAPITULUM III

De oraculis canonicis et aliis quibusdam argumentationibus, quibus convinci videtur episcopis sive presbyteris inquantum huiusmodi principatum coactivum deberi, etiam absque legislatoris humani[c] *concessione, et Romanorum episcopo sive papae talium omnium principatuum supremum.*

HORUM ergo nominum intentionibus, circa quas nostrae[d] plurimum inquisitionis versabitur, sic distinctis, inde securius ad principale propositum accedentes, adducemus primum auctoritates Sacrae Scripturae, quibus alicui videri posset, Romanum episcopum vocatum papam iudicem esse supremum, et secundum tertiam iudicis seu iudicii significationem, super omnes mundi episcopos seu presbyteros et ecclesiasticos ministros alios, super omnes quoque huius saeculi principantes, communitates, collegia, et singulares personas, cuiuscumque[e] conditionis existant.

2. Harum autem primam ponamus Scripturae seriem quae habetur Matthaei XVI°, qua Christus alloquens beatum Petrum inquit: *Tibi dabo claves regni caelorum; et quodcumque ligaveris super terram erit ligatum et in caelis; et quodcumque solveris super terram erit solutum et in caelis*[2]. Ex hac enim serie assumpserunt sibi Romanorum episcopi quidam supremae iurisdictionis iam dictae auctoritatem. Nam per *claves* beato Petro per Christum concessas intelligi volunt sibi traditam plenitudinem potestatis totius humani regiminis[f], quam, sicut Christus habuit ad omnes reges et principes, ita concessit beato Petro et successoribus eius in episcopali sede Romana, tamquam Christi vicariis generalibus in hoc mundo.

[a] H, possit. [b] H *orig.*, necessitas; *corr.*, necessarias. [c] *Gold. omits.*
[d] Q *omits.* [e] *Gold.*, Q, cuiusque. [f] Q *corr.*, generis.

[1] *Rhetor.* I. 1 (Sprengel, I. p. 179). [2] Matth. XVI. 19.

3. Secunda vero Scripturae series ad idem propositum astruendum sumitur ex verbis Christi Matthaei XI°, cum dixit: *Omnia mihi tradita sunt a patre meo*; et rursum eiusdem XXVIII°, dum[a] dixit: *Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra*[1]. Cum igitur beatus Petrus et ipsius successores in episcopali sede Romana fuerint et sint Christi vicarii, sicut hii dicunt, videtur quod omnis potestas seu potestatis plenitudo eisdem[b] tradita sit, et consequenter cuiuslibet iurisdictionis auctoritas.

4. Tertia vero series ad idem sumitur ex Matthaei VIII° et Marci V°, ubi dicitur: *Daemones autem rogabant eum* (Christum scilicet), *dicentes: Si eicis nos*[c], *mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos, et ecce impetu abiit totus grex per praeceps in mare, et mortui sunt in aquis*[2]. Ex quibus verbis apparet, quod Christus[d] de temporalibus disponebat tamquam de suis omnibus; aliter namque peccasset dissipans gregem porcorum. Christum autem, cuius caro corruptionem non vidit, peccasse, nefas est dicere. Cum igitur beatus Petrus eiusque successores Romanorum episcopi sint et fuerint praecipui Christi vicarii, ut aiunt quidam, de temporalibus omnibus tamquam tertiae significationis iudices disponere possunt, et ipsorum habent plenitudinem potestatis atque dominii, sicut Christus.

5. Rursum, ostenditur idem per id quod habetur Matthaei XXI°, Marci XI°, et[e] Lucae XIX°, quorum series talis est: *Tunc misit* (Iesus scilicet) *duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam et pullum eius cum ea*; vel, *pullum asinae alligatum, cui nemo hominum umquam sedit*, ut in Marco et Luca. *Solvite et adducite mihi*[3]. Ex quibus idem et eodem deductionis modo concludi potest, quod[f] ex immediate praedicta serie conclusum est antea.

6. Amplius, arguitur idem ex Lucae XXII°, ubi habetur haec series[g]: *Ecce duo gladii sunt*, dixerunt apostoli, respondentes Christo.

[a] H, 18° dum; *Gold.*, 23 cum. [b] *Gold.*, I, eidem. *Gold. also transposes* Chr. vic. *and* pot. plen. [c] Q *inserts* hinc. [d] Q *omits*. [e] *Gold.*, I, *omit*. [f] *Gold.*, quid. [g] Q, series hec.

---

[1] Matth. XI. 27; XXVIII. 18. [2] Matth. VIII. 31, 32; Mark V. 12, 13. The quotation is from St Matthew. [3] Matth. XXI. 1, 2; Mark XI. 1, 2; Luke XIX. 29, 30. The quotation is from St Matthew with the variation from St Luke.

At ille (Christus scilicet) respondit: *Satis est*[1]. Per quae verba, secundum aliquorum interpretationem, debent intelligi duo principatus in mundo praesenti, ecclesiasticus unus[a] seu spiritualis, et alius temporalis seu saecularis. Cum igitur Christus ad apostolos sermonem dirigens dixerit: *Satis est*, supple, vobis de duobus hiis gladiis[b], significasse videtur[c] utrumque gladium ad ipsorum auctoritatem pertinere debere, et praesertim beati Petri tamquam principalioris eorum. Nam si temporalem[d] gladium ad ipsos pertinere noluisset, dicere debuit: Superfluum est.

7. Rursum, videtur idem credendum ex Iohannis XXI°, ubi dum Christus alloqueretur beatum Petrum, dixit: *Pasce oves meas, pasce agnos meos, pasce oves meas*[2], ter eandem sententiam replicans, sicut induximus. Ex quibus quidem verbis accipiunt aliqui sensum hunc, videlicet beatum Petrum et ipsius successores Romanos episcopos simpliciter praeesse debere omnibus ovibus Christi fidelibus, scilicet Christianis, horum vero maxime presbyteris atque diaconis.

8. Adhuc videtur haec aperte sententia beati Pauli, I *ad Corinthios* VI°, cum dixit: *Nescitis quoniam angelos iudicabimus? quanto magis saecularia?*[3] Saecularium ergo iudicia secundum tertiam significationem ad presbyteros seu episcopos, ipsorum vero maxime primum, Romanum scilicet, pertinere videntur. Rursum, I *ad Corinthios* IX°, idem sensisse videtur Apostolus, cum dixit: *Numquid non habemus potestatem manducandi, etc.*[4] Idemque[e], II[f] *ad Thessalonicenses* III°[5]. In quibus expresse videtur intendere sibi datam a Deo potestatem super temporalia fidelium, et per consequens iurisdictionem eorum.

9. Amplius ostenditur idem ex I *ad Timotheum* V°, ad quem dixit Apostolus: *Adversus presbyterum noli accipere accusationem, nisi sub duobus aut tribus testibus*[6]. Videtur igitur ex hoc quod episcopus iurisdictionem habeat saltem[g] supra presbyteros, diaconos, et reliquos templi ministros, postquam ad eum accusationem ipsorum audire pertinet.

De Veteri autem Scriptura seu Testamento ad propositam con-

[a] Q *omits.* [b] *Gold.*, I, gladiis hiis. [c] *Gold.*, detur. [d] *Gold.*, T, temporale. [e] *Gold.*, idem. [f] *Gold.*, I, 1. [g] *Gold.*, I, *put* saltem *before* iurisdictionem.

---

[1] Luke XXII. 38. [2] John XXI. 15–17. [3] I *Corinth.* VI. 3. [4] I *Corinth.* IX. 4. [5] II *Thessal.* III. 8, 9. [6] I *Timoth.* V. 19.

clusionem et illius[a] oppositam, probationes omittemus inducere; propter quam vero causam assignabimus IX° huius.

Ex dictis itaque Scripturae Sacrae auctoritatibus, et aliis consimilibus, ipsarumque talibus interpretationibus videri posset alicui, episcopo Romano deberi omnium principatum supremum.

10. Hiis consequenter adducere convenit argumentationes aliquas quasi-politicas, quae fortasse quibusdam fantasiam facerent et credulitatem conclusionis praedictae. (1) Harum autem prima sit haec. Sicut se habet humanum[b] corpus ad animam, ita princeps corporum ad principem animarum. Sed corpus animae subest quantum ad regimen[c]. Ergo et princeps corporum, saecularis iudex, subesse debet regimini iudicis seu principis animarum, et maxime primi omnium, videlicet pontificis Romanorum[d].

11. (2) Rursum, ex eadem quasi radice, sicut se habent corporalia ad spiritualia, ita princeps corporalium ad eum qui spiritualium. Certum est autem corporalia indigniora et subesse spiritalibus[e] secundum naturam. Igitur corporalium princeps, saecularis iudex, ei qui spiritualium ecclesiastico subesse debet.

12. (3) Amplius, sicut finis ad finem, lex ad legem, legislator ad legislatorem, ita iudex seu principans secundum horum alterutrum ad iudicem seu principantem secundum reliquum. Sed finis ad quem dirigit ecclesiasticus iudex, sacerdos seu episcopus, lex secundum quam dirigit, et[f] legis illius lator, superiores sunt et[g] perfectiores fine[h], lege, atque legislatore, ad quae et secundum quae dirigit saecularis iudex. Igitur iudex ecclesiasticus, episcopus seu sacerdos, maxime primus, superior est quocumque iudice saeculari. Finis enim ad quem dirigit ecclesiasticus iudex est vita aeterna; lex secundum quam, divina; et ipsius lator immediatus est Deus, in quo nec error aut malitia cadere potest. Finis vero ad quem saecularis iudex intendit dirigere est sufficientia huius vitae mundanae; lex secundum quam, humana; et ipsius legislator immediatus, homo vel homines, in quibus contingit[i] error atque malitia. Sunt igitur haec inferiora et indigniora praedictis. Ergo et saecularis iudex, supremus etiam, ecclesiastico, sacerdoti supremo.

[a] *Gold.*, I, ipsius. [b] *Gold.*, I, *omit.* [c] *Gold.*, regnum. [d] *Gold.*, Romani. [e] *Gold.*, spiritualibus. [f] *Gold.*, I, *omit.* [g] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [h] *Gold.*, I, sine. [i] *So Gold.*, I, F, O; Q, contigit; T, G, 9^t; H, conuenit.

13. (4) Adhuc, cuius actio simpliciter est honorabilior, ipsum[a] simpliciter est honorabilius[b]. Sed actio episcopi seu presbyteri est omnium honorabilissima quae per hominem fieri possunt in vita praesenti, videlicet consecratio benedicti corporis Christi. Ergo et sacerdos quilibet dignior est quolibet non-sacerdote. Cum igitur dignius indigniori subesse non debeat, sed praeesse, videtur quod iudex saecularis non praeesse in iurisdictione, sed subesse debeat sacerdoti, et ipsorum maxime primo, Romano[c] pontifici.

14. (5) Ostenditur autem idem[d] rursum in specie magis de Romanorum principe, imperatore vocato, quoniam ille superior est ad Romanorum principem, secundum tertiae significationis iudicium, cuius est auctoritas instituendi principatum hunc, ipsumque de gente in gentem pro libito transferendi. Romanus pontifex se dicit huiusmodi, quoniam ipse hunc principatum transtulit a Graecis in Germanos, sicut expressum est in VII suarum *Decretalium*, *De Iureiurando*[1]; et idem dicit expressius modernus Romanorum vocatus Episcopus in quodam suo edicto ad Ludovicum ducem Bavariae, Romanorum regem electum[e][2].

15. (6) Amplius ad idem, quoniam inconveniens grande videtur, Christi vicarium, Romanum episcopum, aliosque successores apostolorum episcopos, subesse debere dictioni[f] cuiuspiam principis saecularis; cumque etiam saecularis princeps peccare possit contra legem divinam et humanam, unde corrigendus, ut in XVIII° Primae, nec superiorem habeat vel aequalem, qui supremus est omnium saecularium[3], quoniam pluralitas principatuum reprobata est XVII° Primae, videbitur in ipsum coactiva iurisdictio ad Romanum episcopum pertinere, nullatenus econverso.

[a] *Gold.*, ipse. [b] *So* H, I, P; T, honora[us]; Q *corr.*, honoracius; *Gold.*, honorandus. [c] H, Romanorum. [d] Q *omits*. [e] *So* Q, T *corr.*, H, P; *Gold.*, I, assumptum. [f] *Gold.*, I, iurisdictioni.

---

[1] *Corp. Iur. Canon.* (VII), *Clementines*, Bk. II, Tit. IX. *De Iureiurando* (Romani principes); issued after the death of Henry VII. [2] This is the monitorium of John XXII, published on 8 October 1323 (Martène et Durand, *Thesaurus novus anecdotorum*, II, c. 644). [3] Here there is no doubt assumed the doctrine of the Holy Roman Empire, with the world-monarchy, as in Dante, *Monarchia*, Bk. I; but it is to be noted that Marsilius is giving the arguments of his adversaries, with perhaps a side-glance at a weak point in Dante's ideal scheme.

Ex quibus quidem igitur vidèrètur[a] posse convinci, episcopos seu presbyteros coactivam habere iurisdictionem, ipsorum vero supremo Romanorum pontifici supremum omnium huius saeculi principatum deberi, tam auctoritatibus Scripturae Sacrae[b] quam quibusdam quasi humanis et politicis argumentationibus sufficienter apposuisse videmur.

CAPITULUM IV

De canonicis scripturis, Christi mandatis vel[c] *consiliis et exemplis, et sanctorum ac approbatorum doctorum Evangelicae Legis expositorum. Quibus demonstratur evidenter, Romanum, aut quemvis episcopum sive presbyterum, vel clericum omnem*[d] *virtute verborum Scripturae nullum coactivum principatum seu iurisdictionem contentiosam, nedum supremum omnium supra quemquam clericum aut laicum, sibi vendicare vel ascribere posse; et quod Christi consilio et exemplo, praesertim in communitatibus fidelium, talem principatum, si eisdem offeratur aut conferatur per auctoritatem eius habentem, debeant recusare; rursumque quod omnes episcopi, et indifferenter vocati nunc clerici, subesse debeant*[e] *coactivo iudicio sive principatui dominantis auctoritate legislatoris humani, praesertim fidelis.*

EX adverso autem consequenter adducere volumus veritates Scripturae Sacrae praecipientes aut consulentes[f] expresse, tam literali sensu suo quam mystico, secundum sanctorum interpretationem ac aliorum approbatorum doctorum Christianae fidei expositionem, Romanum episcopum vocatum papam, aut aliorum quemlibet episcopum seu presbyterum, vel diaconum, nullum habere aut habere[g] debere principatum seu iudicium vel iurisdictionem coactivam cuiusquam sacerdotis aut non-sacerdotis[h], principantis, communitatis, collegii, vel personae singularis alicuius cuiuscumque conditionis existat; intelligendo per *coactivum iudicium*, eum[i] quod secundum tertiam significationem iudicis aut iudicii II° huius diximus importari.

2. Verum propter intentionem hanc evidentius explicandam

[a] *Gold.*, videtur; I, videntur. [b] *Gold.*, sacrae scripturae. [c] Q *omits.* [d] Q, omni. [e] Q, debent. [f] *So* Q, T *corr.*, H *corr., etc.*; *Gold.*, T *orig.*, H *orig.*, I, praecipientis aut consulentis. [g] *Gold. omits* aut habere. [h] *Gold. omits* aut non-sacerdotis. [i] *So* MSS; *Gold.*, id.

oportet nos non latere, quod ex hac inquisitione non quaeritur quid Christus, qui verus Deus et verus homo fuit, habuerit et habeat in hoc saeculo potestatis et auctoritatis, nec quid aut quantum horum conferre potuerit beato Petro et reliquis apostolis ac ipsorum successoribus, episcopis seu presbyteris, quoniam de hiis non dubitant Christi fideles in propositis quaesitis. Sed volumus et debemus inquirere, quam potestatem et auctoritatem exercendam in hoc saeculo Christus eisdem[a] conferre voluerit et de facto contulerit, et a qua ipsos excluserit et prohibuerit consilio vel praecepto. Eos enim talem potestatem et auctoritatem habuisse a Christo tenemur credere, qualem per verba Scripturae sibi traditam convincere possumus, non aliam[1]. Certum enim est omnibus Christi fidelibus, quod Christus, qui verus Deus et verus homo fuit, conferre potuit, nedum apostolis, verum etiam quibuslibet aliis, auctoritatem seu iurisdictionem coactivam in hoc saeculo supra omnes mundi principes seu principatus et singulares personas alias omnes; et hac ampliorem fortasse, ut creandi entia, destruendi atque reparandi caelum et terram et quae in eis sunt, et etiam angelis simpliciter imperandi; quod tamen nec Christus eis contulit[b] nec conferre decrevit. Unde Augustinus in sermone x° *De verbis Domini super Matthaeum* sic[c] inquit: '*Discite*[d] *a me*' *non mundum fabricare, non cuncta visibilia et invisibilia creare, non in ipso mundo miracula facere et mortuos suscitare; sed:* '*quoniam mitis sum et humilis corde*'[2].

3. Ideoque secundum praesentem intentionem ostendere sufficit, et ostendam primo, quod Christus ipse non venit in mundum dominari hominibus, nec ipsos iudicare iudicio tertiae significationis, nec principari temporaliter, sed magis subici secundum statum[e] praesentis saeculi; quinimo quod a tali iudicio seu principatu secundum propositum excludere voluit et exclusit seipsum et apostolos ac discipulos etiam suos, ipsorumque successores consequenter, episcopos seu presbyteros, ab omni

[a] T, H, eidem. [b] *Gold.*, contulit eis. [c] H, sicut. [d] Q, Disce. [e] *Gold. inserts* et condicionem.

[1] More notable than the appeal to history and to scripture here is the implied rejection of the authority of tradition; see below Dict. II., cap. XXVIII., part 1. [2] St Augustine, *Sermo* LXIX, on Matth. XI. 28–9 (*Opera*, Paris, 1837, V. c. 544, also MPL. XXXVIII. c. 441). Marsilius' quotation contains more than the corresponding excerpt in the printed text of *Catena Aurea*.

principatu seu mundano regimine tali, coactivo scilicet, exclusit exemplo et per sermonem etiam consilio vel praecepto. Idem quoque ostendam apostolos praecipuos tamquam Christi veros imitatores fecisse suosque successores facere docuisse; amplius quoque, tam Christum quam ipsos apostolos voluisse subesse atque subfuisse continuo coactivae iurisdictioni principum saeculi, realiter et personaliter, aliosque omnes, quibus legem veritatis praedicaverunt[a] aut per scripturam mandaverunt, idem facere docuisse atque praecepisse sub poena damnationis aeternae. Deinde vero capitulum faciam de potestate seu auctoritate clavium, tradita per Christum apostolis et ipsorum in officio successoribus, episcopis et presbyteris, ut tam Romani episcopi quam aliorum appareat quae, qualis, quantave sit potestas huiusmodi. Ipsius etenim ignorantia[b] extitit hactenus, et impraesentiarum est, origo multarum quaestionum[c] et damnosarum litium inter Christi fideles, ut in huius dictionis 1° aliqualiter tangebatur.

4. Prosequentes itaque proposita monstrare volumus, quod ab officio principatus sive contentiosae iurisdictionis, regiminis seu coactivi iudicii cuiuslibet in hoc saeculo secundum propositum sive intentionem, sermonem, et operationem, seipsum et apostolos Christus excludere voluit et exclusit. Hoc autem primum apparet indubie per seriem evangelicam Iohannis XVIII°. Dum enim Christus accusatus esset Pilato Pontio[d], vicario Romani[e] principis in Iudaea, ex eo quod se dixisset regem Iudaeorum, interrogante Pilato, an haec dixisset, aut si se regem diceret, respondit inter cetera Christus ad Pilati quaesitum verba haec: *Regnum meum non est de hoc mundo*, id est, regnare non veni regimine seu dominio temporali, quo modo regnant mundani reges. Cuius quidem probationem subdit met[f] Christus per signum evidens, cum dixit: *Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Iudaeis.* Quasi sic argueret Christus: Si venissem regnare in hunc mundum mundano regimine seu coactivo, haberem ministros huius regiminis, decertatores scilicet ac transgressorum coactores, quemadmodum ceteri reges habent; sed tales ministros non habeo, ut tu[g] manifeste videre potes. Unde Glossa Interlinearis: *apparet*

[a] *Gold.*, I, praedicaverunt veritatis. [b] Q, H, ignorata. [c] Q, conclusionum (?). [d] *Gold.*, Pontio Pilato. [e] H *inserts* pontificis. [f] *So* Q, T, H, I *etc.*; *Gold.*, ipsemet. *This curious use of the emphatic* met *is characteristic of Marsilius' better MSS.* [g] Q *omits.*

quod nullus defendit. Et hoc est quod iterato resumens Christus ait: *Nunc autem regnum meum non est hinc*[1], de quo scilicet docere veni.

5. Quas siquidem evangelicas veritates sancti et doctores exponentes, sic inquiunt, et primum beatus Augustinus in haec verba dicens: *Quod si Pilato interrogante continuo respondisset, non etiam Iudaeis, sed solis gentibus hoc de se*[a] *opinantibus respondisse videretur. Sed post responsionem Pilati iam Iudaeis et gentibus opportunius aptiusque*[b] *respondit, quasi diceret*[c]*: Audite Iudaei et gentes, non impedio dominationem vestram in hoc mundo. Quid vultis amplius? Venite credendo ad regnum quod non est de hoc mundo. Quid enim est regnum eius nisi credentes in eum?*[2] Ecce de quo regno docere atque disponere venit, quoniam de actibus quibus pervenitur[d] ad regnum aeternum, fidei scilicet ac reliquarum theologicarum virtutum; neminem tamen ad hoc cogendo, ut infra patebit[e]. Duo namque coactiva dominia non subinvicem posita ac respectu eiusdem multitudinis[f] se impediunt, ut in XVII[o][g] Primae monstratum est. Christus autem horum dominium[h] non venerat impedire, ut dixit Augustinus. Unde super illud Iohannis eodem: *Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi. Quid fecisti?*[3] *Satis*, inquit Augustinus, *ostendit illud pro crimine obiectum, tamquam diceret: si te regem negas, quid fecisti, ut tradereris mihi, quasi mirum non esset si puniendus iudici traderetur qui se diceret regem*[4]. Ecce secundum Augustinum quod nimirum si puniendus fuisset Christus, si se regem saecularem dixisset, ignorantibus praesertim ipsum esse Deum, et quod regem se fore negavit, et de quo regno seu regimine, coactivo videlicet legis transgressorum[i]. Unde etiam super illud Iohannis eodem: *A temetipso dicis hoc, an alii tibi dixerunt?*[5] *Dixit Christus Pilato*, inquit

[a] H *omits.* [b] Q, N *corr.*, aperciusque. [c] Q, dicent. [d] T, prouenitur. [e] *So Gold.*, T *corr.*, H; Q, G, N, T *orig.*, I, *omit* neminem...patebit. [f] *So* T *corr. and* H (*which however omits* multitudinis); *Gold.*, I, J, respectu eiusdem multitudinis non subinuicem posita; Q, G, coactiua dominia secularia non etc., *and omit* ac respectu eiusdem multitudinis; T *orig.*, choactiua dominia coactiua (*sic*) non etc., *and omits* ac respectu eiusdem multitudinis. *Doubtless* Q *shows the original text*, T *corr. the revision.* [g] *Gold.*, I, VII. [h] Q, T *orig.*, I, *insert* seculare; T *corr. cancels.* [i] *Gold.*, I, *insert* in hoc seculo.

[1] John XVIII. 36; and *Glossa Interlinearis ad loc.* [2] From Aquinas, *Catena Aurea* (*Opera*, XV. fo. 268 *v.*), there attributed to St Augustine. [3] John XVIII. 35. [4] Aquinas, *Catena Aurea* (*Opera*, XV. fo. 268 *v.*), there attributed to St Augustine. [5] John XVIII. 34.

Theophylactes, *acsi diceret* (Christus scilicet Pilato): *Si hoc ex teipso loqueris, pande signa meae rebellionis, at si ab aliis percepisti, inquisitionem fac ordinariam*[1]. Hoc autem, quod dicit Theophylactes, non debuisset dicere Christus, quod videlicet Pilatus inquisitionem de ipso faceret ordinariam, quinimo dicere debuisset hanc inquisitionem ad ipsum non pertinere, ex quo sibi secundum adversantium opinionem de iure subiectus non erat[a] vel esse nolebat in iurisdictione sive[b] iudicio coactivo.

6. Rursum super illud[c], *regnum meum non est hinc*, dicit Chrysostomus: *Non privat mundum a sua providentia et praelatione, sed ostendit regnum suum non esse humanum neque corruptibile*[2]. Omne autem regnum in hoc saeculo cuiusquam coactivum est humanum et[d] corruptibile. Amplius super illud Iohannis eodem: *Tu dicis quia rex sum ego*[3], inquit Augustinus: *Non quia regem se timuit confiteri, sed ita libratum est, ut neque se regem neget, neque regem talem se esse fateatur cuius regnum putetur esse de hoc mundo. Dictum est enim, tu dicis, acsi diceretur: Carnalis carnaliter dicis*[4], id est[e], de regimine carnali et actuum temporalium contentiosorum et carnalium secundum tertiam significationem huius nominis *temporale*; tales enim *carnales* vocabat Apostolus, 1 *ad Corinthios* III°[5].

Apparet[6] igitur ex praedictis quod de carnali seu temporali regimine vel iudicio coactivo Christus in mundum disponere non venit[f], sed de spirituali regno sive caelesti; de hoc enim solummodo loquebatur et quasi semper praedicabat[g], ut ex evangelica serie palam est, tam ex ipsius literali quam mystico sensu. Et propterea saepissime legimus ipsum dixisse: *Simile est regnum caelorum etc.*, de mundano vero rarissime, aut ipsum docendo spernere. In caelesti namque regno se praemia vel supplicia daturum promittebat, secundum merita vel demerita operantium, numquam tamen talia promisit in hoc saeculo se facturum, sed magis econtrario huius

[a] Q, erit. [b] Q *omits* iurisdictione sive. [c] H, id. [d] *So* T *corr.*, H; *Gold. omits* et; Q, T *orig.*, I, *omit* humanum et. [e] *Gold. omits* id est. [f] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, T *orig.*, I, *insert* neque docere. [g] *Gold.*, I, praedicabat semper.

[1] Aquinas, *Catena Aurea* (*Opera*, XV. fo. 268 *v.*), there cited from Theophylact. [2] Aquinas, *Cat. Aur.* (*Opera*, XV. fo. 268 *v.*), cited there from St Chrysostom. [3] John, XVIII. 37. [4] Aquinas, *Cat. Aur.* (*Opera*, XV. fo. 268 *v.*), cited there from St Augustine, but reading *dictum* for *libratum*. [5] 1 *Cor.* III. 1–3. [6] T begins Part 6 at *apparet* supported by C.

saeculi principantibus agit[a]; quoniam ut plurimum iustos et bonorum operatores affligit in hoc saeculo vel affligi sinit, et sic ad sui regni praemium perducit. *Omnes* enim *qui placuerunt Deo per multas tribulationes transierunt*[b1], ut scribitur *Iudith* VIII°. Econtrario[c] vero principes huius saeculi seu iudices regni mundani faciunt et facere debent, servando iustitiam; quoniam legum observatoribus praemia et malorum patratoribus supplicia in hoc saeculo distribuunt, recte agentes; contraria vero[d] facientes peccarent contra legem humanam atque divinam.

7. Rursum ad principale per id quod Christus opere seu exemplo monstravit. Legitur enim[e] Iohannis VI° quod *Iesus, cum cognovisset quia venturi essent ut raperent eum et facerent eum regem, fugit*[f] *iterum in montem ipse solus*[2]. Ubi Glossa Interlinearis: *A quo descendit pascere turbas, prospera mundi docens fugere et contra ea orare*[3]. Certum est igitur quod Christus fugit[f] principatum, aut suo nihil nos docuisset exemplo. Quem sensum adiuvat expositio beati Augustini, dicentis quod *fideles Christiani sunt regnum eius, quod modo colitur*[g], *modo emitur sanguine Christi. Erit autem*[h] *manifestum regnum eius*[i], *quando erit aperta claritas sanctorum eius post iudicium ab eo factum. Discipuli autem et turbae credentes in eum putaverunt illum*[k] *sic venisse*[l] *ut iam regnaret*[4]. Ecce quod sancti per regnum Christi in hoc saeculo numquam intellexerunt temporale dominium aut iudicium actuum contentiosorum et executionem[m] per coactivam potestatem in legum transgressores in hoc saeculo; sed per ipsius regnum et regimen[n] in hoc saeculo intellexerunt doctrinam fidei et regimen secundum ipsam ad regnum caeleste. Quod quidem *regnum* dicit Augustinus futurum *manifestum post eius iudicium* in alio saeculo. Iterum dicit, quod putare ipsum *regnare* tunc, quemadmodum *turbae* putabant, erat *eum rapere*[4], id est, indebite trahere ac de ipso extimare. Ubi Chrysostomus etiam: *Et propheta iam erat apud eos*

[a] H, I, agitur. [b] Q *corr. inserts* fideles. [c] T, H, I, Econtra.
[d] H *orig.*, non; *corr.*, uero. [e] H, in. [f] *Gold.*, T, H, fugiit.
[g] Q, tollitur. [h] *Gold.*, I, *insert* aliquando. [i] *Gold.*, I, *omit.*
[k] *Gold.*, I, eum. [l] *Gold.*, euenisse. [m] *So Gold.*; *most* MSS, executio.
[n] *Gold.*, regnum; T, H, *omit* et regimen.

[1] *Judith* VIII. 23. [2] John VI. 15; and *Glossa Interlin. ad loc.* [3] Aquinas, *Cat. Aur.* (*Opera*, XV. fo. 233 *v.*), cited there from St Augustine, but reading *colligitur* for *colitur*, and inserting *aliquando*. [4] *Ibid.*

(Christus scilicet), *et regem eum inthronizare volebant* (propter gulam scilicet quia paverat eos). *Christus autem fugit*[a], *erudiens nos mundanas contemnere dignitates*[1].

8. Amplius ostenditur idem evidentissime verbo et exemplo Christi, ubi Lucae XII° habetur haec series: *Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hereditatem. At ille* (Christus scilicet) *dixit ei: Homo, quis me constituit iudicem aut divisorem super vos?*[2] Quasi diceret: Propter hoc officium exercendum non veni, nec ad hoc[b] missus sum, per iudicium scilicet lites civiles dirimere; quod tamen nulli dubium est opus propriissimum principantium seu iudicum saeculi. Et licet re vera series evangelica patentissime contineat et demonstret propositum nostrum amplius quam glossae sanctorum, eo quod sensum literalem, qualem dicimus, tamquam[c] manifestum supponentes, ubique se magis ad allegoricum seu mysticum converterunt, eas tamen induximus ad maiorem propositi confirmationem, et ne temerarie Scripturam dicamur exponere. Haec igitur verba Christi beatus Ambrosius exponens ait: *Bene ergo terrena declinat, qui propter divina descenderat, nec iudex dignatur esse litium et arbiter facultatum, vivorum habens mortuorumque*[d] *iudicium arbitriumque meritorum.* Et parum post subdit: *Unde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem caelestium gestiebat corruptibilibus occupare*[3]. Ecce quid sentit Ambrosius de Christi officio in hoc saeculo; dicit enim quod *bene terrena declinat*, id est, iudicia contentiosorum agere, *qui propter divina*, id est, spiritualia docenda et ministranda, *descenderat*; in quo ipsius et suorum successorum signavit officium, caelestia videlicet seu spiritualia dispensare, spiritualia inquam, de quibus dixerat idem I *ad Corinthios* IX°, et supra induximus II° huius in significatione tertia huius nominis *spirituale*[4].

9. Nunc vero consequenter restat ostendere, Christum ipsum non solum huius saeculi principatum seu coactivum iudicium in hoc saeculo recusasse, propter quod sic agendi apostolis et discipulis suis ac[e] ipsorum successoribus dedit exemplum, verum etiam ipsum ser-

[a] *Gold.*, T, H, fugiit. [b] *Gold.*, Q, haec. [c] *Gold.*, tamque. [d] H, et mortuorum. [e] H, et.

[1] Aquinas, *Cat. Aur.* (*Opera*, XV. fo. 233 *v.*), there cited from St Chrysostom. [2] Luke XII. 13–14. [3] Aquinas, *Cat. Aur.* (*Opera*, XV. fo. 176 *v.*), there cited from St Ambrose. [4] See above Dict. II., cap. II., pt. 5, p. 119.

mone docuisse ac exemplo monstrasse, cunctos tam sacerdotes quam non-sacerdotes subesse debere realiter et personaliter coactivo iudicio principum[a] huius saeculi. Sermone quidem igitur et exemplo sui monstravit Christus hoc primum in realibus per id quod habetur Matthaei XXII°. Nam interrogantibus Iudaeis ab ipso[b]: *Dic nobis quid*[c] *tibi videtur, licet censum*[d] *dare Caesari an non?* hiis Christus inspecto denario et illius superscriptione respondens ait: *Reddite ergo quae Caesaris sunt Caesari, et quae*[e] *Dei Deo.* Ubi Glossa Interlinearis, *id est, tributum et pecuniam*[1]. Ambrosius vero super illud[f]: *Cuius est imago et superscriptio haec?* inquit sic: *Sicut Caesar exigit impressionem suae imaginis, sic et Deus animam lumine vultus sui insignitam*[2]. Attende igitur quid Christus exigere venit in mundum. Chrysostomus autem sic ait: *Tu autem cum audieris: redde quae sunt Caesaris Caesari, illa scito dicere eum solum, quae in nullo pietati nocent, quia si aliquid tale fuerit, non adhuc Caesaris est, sed diaboli tributum*[3]. Ecce quod in omnibus Caesari subesse debemus, dum modo non repugnent[g] *pietati*, id est divino cultui seu mandato. In realibus ergo subici voluit Christus principi saeculi[h]. Haec quoque fuit palam sententia beati Ambrosii, huic Christi sententiae innitens, dixit enim in epistola contra Valentinianum[i], quae intitulatur *Ad plebem*: *Solvimus quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo. Tributum Caesaris est, non negatur*[4].

10. Ostenditur autem rursum idem ex Matthaei XVII°, ubi sic scribitur: *Accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, et dixerunt: Magister vester non solvit didrachma?* et consequenter paucis interpositis subditur quod Christus dixit Petro: *Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum; et eum piscem qui primus ascenderit tolle; et aperto ore eius invenies staterem; illum sumens, da eis pro me et te*[5]. Nec dixit tantummodo Dominus: *da*

[a] H, principium. [b] H, eis. [c] H, quod. [d] Q, sensum. [e] *Gold.*, I, *insert* sunt. [f] H, id. [g] Q, repugnant. [h] *Gold.*, I, seculari. [i] *Gold.*, Valentianum.

---

[1] Matth. XXII. 17, 20–1, and *Gl. Interl. ad loc.* [2] *Glossa Ordinaria ad loc.*, reading *signatam* for *insignitam*. Aquinas, *Cat. Aur.* on Mark XII. 17 (*Opera*, XV. fo. 124 *r.*), cites an earlier form of this from St Jerome. The attribution to St Ambrose seems to be a mistake. [3] Aquinas, *Cat. Aur.* (*Opera*, XV. fo. 77 *r.*), cited from St Chrysostom. [4] St Ambrose, *Sermo contra Auxentium de tradendis basilicis*, MPL. XVI. c. 1061. [5] Matth. XVII. 23, 26.

eis, sed dixit, *da eis pro me et pro*[a] *te*. Hieronymus autem dicit hic: *Dominus noster secundum carnem et secundum spiritum filius regis erat, vel ex David stirpe generatus vel omnipotentis patris verbum. Ergo tributa quasi regum filius non debebat.* Et infra subiungit: *Quamvis ergo liber esset, quia tamen*[b] *humilitatem carnis assumpserat, debuit omnem iustitiam adimplere*[1]. Origenes autem super illud[c] verbum Christi: *Ut autem non scandalizemus eos*, magis ad propositum et Evangelistae sententiam inquit sic: *Consequens autem est intelligere* (ex verbis Christi scilicet) *quoniam quotiens exurgunt quidam, qui per iniustitiam tollant nostra terrena, reges huius terrae eos transmittunt ut exigant a nobis quae sunt ipsorum. Et suo exemplo prohibet Dominus aliquod scandalum fieri, etiam huiusmodi*[d] *hominibus, sive ne amplius peccent, sive ut salventur. Filius enim Dei, qui nullum opus fecit servile, quasi habens formam servi*[e] *quam propter hominem suscepit, tributum et censum dedit*[2].

Quo igitur modo ex virtute verborum Evangelicae Scripturae sunt exempti episcopi et presbyteri ab hoc, nec[f] universaliter a principum iurisdictione, nisi gratiosa eorum concessione, cum Christus et Petrus, exemplum praebentes aliis, talia[g] solverint[h]? Et licet Christus secundum carnem de stirpe regia hoc non debuisset fortasse, Petrus tamen de stirpe regia non existens talem causam exemptionis non habebat[i], sicut nec habere voluit. Quod si Christus putasset inconveniens, futuros sibi successores in officio sacerdotali tributa solvere ac ipsorum temporalia subiecta fore principibus saeculi, potuisset ipse absque mali exempli exhibitione, videlicet subiciendi[k] sacerdotium iurisdictioni[l] principum saeculi, aliter ordinasse ac[m] expedivisse illos exactores didrachmae, ut puta removendo ipsis petendi talia intentionem, aut alio convenienti modo. Sic autem facere non reputavit conveniens, quinimo solvere voluit, singulariter inter apostolos Petrum sibi associans in hoc

[a] *Gold. omits.* [b] *Gold.*, I, *omit.* [c] H, id. [d] T *orig.*, huius; *corr.*, huiusmodi. [e] H (*misreading* T), secundum; *corr.*, serui. [f] Q *omits*; nedum *would seem to make better sense.* [g] *Gold.*, I, tributa. [h] H, I, soluerunt. [i] *So* T *corr.*, H; T *orig. omits* non; Q, nullam causam exemptionis habebat; *Gold.*, I, nec talem exemptionis habebat caussam. [k] Q, subiciendo. [l] *Gold.*, iurisdictione. [m] *Gold.*, I, atque.

[1] Aquinas, *Cat. Aur.* (*Opera*, xv. fo. 63 *v.*), cited from St Jerome.
[2] Aquinas, *Cat. Aur.* (*Opera*, xv. fo. 63 *v.*, 64 *r.*), cited from Origen, and reading *iustitiam*.

(qui tamen, secundum quod dicetur XVI° huius[1], ecclesiae praecipuus doctor et pastor futurus erat), ut tali exemplo aliorum nullus haec[a] facere recusaret.

11. Hanc Scripturae seriem ex Matthaei XVII° iam adductam sic intelligens beatus Ambrosius, ut praediximus, in epistola, cui titulus *De tradendis basilicis*, inquit: *Tributum petit* (imperator scilicet), *non negatur. Agri ecclesiae solvunt tributum.* Et quibusdam interpositis ad propositum magis ait: *Solvimus quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt*[b] *Dei Deo. Tributum Caesaris est, non negatur*[2]. Hanc rursum praeinductae Scripturae, quam diximus fuisse sententiam, amplius exprimens beatus Bernardus in epistola quadam ad archiepiscopum Senonensem, sic inquit: *Haec isti*[c] (scilicet, qui suggerunt subditos suis superioribus rebellare). *Christus aliter et iussit*[d] *et gessit. Reddite, ait, quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo. Quod ore locutus est, mox opere implere curavit*[e]. *Conditor Caesaris Caesari non cunctatus est reddere censum. Exemplum enim dedit*[f] *vobis ut et vos ita faciatis. Quando vero Dei sacerdotibus debitam negaret reverentiam, qui hanc quoque saecularibus potestatibus exhibere curavit?*[3]

Et debemus attendere quod dixit Bernardus, Christum, curando saecularibus potestatibus tradere[g] censum, ipsum exhibuisse *debitam reverentiam*, non ergo coactam, quoniam huiusmodi census et tributum debetur principibus a quocumque, ut sequenti capitulo adducemus ex Apostolo *ad Romanos* XIII° et glossis sanctorum atque doctorum ibidem[4]; quamvis forte non omnis census a quibuscumque[h] debeatur ubique, ut illius pedagii quod ab incolis[i] non debebatur, quamvis custodes seu exactores illud quandoque a quibusdam incolis sive[k] terrigenis simplicibus, quales erant apostoli, minus debite peterent et exigerent[5]. Et propterea conformiter Origeni,

[a] *Gold.*, sic. [b] Q *omits.* [c] *Gold.*, istis. [d] Q, iubebat; T, iubsit. [e] T *orig.*, creauit; *corr.*, curauit. [f] Q, dedi. [g] *So Gold.*, T, H; Q, I, curasse...tradendo. [h] Q, quibusdam. [i] Q *inserts* fortasse. [k] H *orig.*, suis; *corr.*, siue.

[1] See below. The chapter deals with the life and legend of St Peter. [2] St Ambrose, *Sermo contra Auxentium de trad. basil.*, MPL. XVI. cc. 1060, 1061. [3] St Bernard, *De moribus et officio episcoporum*, Cap. VIII. (*Opera*, Paris, 1836, Vol. I. 404). This treatise is an epistle (XLII) to Henry, Archbishop of Sens. [4] See below Dict. II., cap. V., pts. 4–5. [5] The toll not payable by natives of the locality where it is levied is characteristically medieval; as is also the abuse by which the collectors levy it from those not liable to pay it.

quem credo in hac parte magis habuisse intentionem Evangelistae quam Hieronymum, dico, quod consuetum videbatur et fortasse statutum communiter in[a] regnis, praesertim in Iudaea[b], incolas sive indigenas non solvere pedagia, sed alienigenas[c]. Et ideo dixit Christus Petro: *Reges terrae a quibus accipiunt tributum etc.?*[1] per *tributum* significans illud pedagium quod exactores didrachmae colligebant. *Tributum* namque, secundum quod nomen commune est ad omnem censum, Christus non negavit filios terrae, id est[d] indigenas, debere, quinimo de tali postmodum dixit, neminem exi-mendo: *Reddite quae Caesaris sunt Caesari*; quod etiam Christo conformiter expressit Apostolus ad Romanos XIII°, dum dixit: *Ideo enim tributa praestatis* (principibus scilicet), *ministri enim Dei sunt*[2]. Per *filios* ergo[e] intellexit Christus filios regnorum[f], id est, inde natos sive oriundos, non filios regum secundum semen[g]; alioquin sermo eius non videretur fuisse ad propositum, nam in plurali locutus est tam pro se quam pro Petro, quem constat non fuisse filium talium regum de quibus dixit Hieronymus. Amplius, quoniam si[h] Christus erat de stirpe David secundum carnem, sic et alii plurimi Iudaeorum, quamvis fortasse non Petrus. Rursum, quoniam per[3] David nec aliquem ex ipsius semine tunc exigebatur tributum, sed per Caesarem, quid ergo dixisset Christus: *Reges terrae etc. Ergo filii liberi sunt*, de rege caelesti nihil dicens? Constat autem[i] etiam[3] Christum neque Petrum filios fuisse Caesaris secundum carnem, neque secundum spiritum. Adhuc, quid quaesivisset Christus[k] quaestionem praemissam? omnibus enim constat, filios regum secundum semen non solvere tributa parentibus[l]. Non igitur fuisse videtur expositio Hieronymi sic consona Scripturae quemadmodum Origenis. Voluit autem Christus ex verbis praedictis tributa etiam indebita alicubi[m] et quandoque solvere potius[n], ac apostolum[o] et sibi successores solvenda docere, quam pro talibus

[a] *Gold.*, T *orig.*, I, *insert* omnibus; T *corr. deletes.* [b] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, T *orig.*, I, *omit.* [c] Q, alienos. [d] *Gold. omits* id est. [e] Q, T *orig.*, H *corr.*, *insert* regum. [f] *Gold. inserts* siue terrarum. [g] *So* T *corr.*, H; *Gold.*, Q, T *orig.*, I, *omit* non...semen. [h] L, Q *corr.*, etsi. [i] Q *omits.* [k] H *inserts* per. [l] *So Gold.*, T *corr.*, H, I; L, Q, T *orig.*, *omit* Adhuc... parentibus. [m] *Gold.*, alicui. [n] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [o] *Gold.*, I, et apostolos.

[1] Matth. XVII. 24. [2] *Rom.* XIII. 6. [3] The first *nec* is here omitted as on p. 105 above.

contendendum[a]. Haec enim fuit iustitia consilii, non praecepti, quam Christus pro humilitate carnis quam sumpserat voluit adimplere ac adimpleri[b] docere. Quod etiam instar Christi docebat Apostolus fieri. Unde, 1 *ad Corinthios* VI°: *Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini* (quam, ut praedixerat, invicem contendatis)?[1]

12. Amplius, nec solum quantum ad realia monstravit[c] Christus se subesse iurisdictioni coactivae principis saeculi, verum etiam id ostendit in se, quantum ad personalem, qua nullam iurisdictionem maiorem in ipsum aut alium princeps habere potuit, propter quod etiam vocatur haec[d] iurisdictio a Romano legislatore *merum imperium*. Hoc autem potest evidenter ostendi ex Matthaei XXVII°[e]; nam ut ibidem legitur et apparet, Christus se capi permisit, et[f] ad Pilati duci praetorium, qui vicarius erat imperatoris Romani, et per ipsum demum tamquam iudicem coactivae potestatis se sustinuit extremo supplicio iudicari et tradi; nec contra ipsum tamquam contra non-iudicem reclamavit[g], licet fortasse significaverit[h] se pati minus iustum iudicium. Constat autem quod tale iudicium atque supplicium per sacerdotes subire potuisset si voluisset, et[i] inconveniens iudicasset futuros sibi successores principibus saeculi subici et per ipsos iudicari.

Quod quia sententia haec seriosius scripta est Iohannis XIX°, idcirco[k] adducam hic quod habetur ibidem. Dum ergo Christus ad Pilatum Caesaris vicarium tamquam iudicem[l] esset adductus, accusatus etiam ex eo quod se regem Iudaeorum atque filium Dei dixisset, Pilato quoque interrogante Iesum: *Unde es tu?* Iesu autem ad hoc ei nullum dante responsum, dixit Pilatus ad ipsum verba consequentia, et nostro proposito attinentia, quorum series talis est: *Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et dimittere te? Respondit Iesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi datum esset tibi desuper*[2]. Ecce quod Iesus non negavit Pilatum habere potestatem ipsum iudicandi, et in ipsum iudicium exequendi; nec dixit: Hoc non pertinet de iure

[a] *So* L, Q, T; *Gold.*, H, I, contendere. [b] *Gold.*, impleri. [c] Q, tantummodo statuit. [d] H, hoc. [e] H, 17°. [f] *Gold.*, Q, I, *omit.* [g] H *orig.*, reclamant; *corr.*, reclamauit. [h] Q, signauerit. [i] *Gold.*, si. [k] Q *omits.* [l] *Gold.*, I, *omit* tamquam iudicem.

[1] 1 *Cor.* VI. 7. [2] John XIX. 9–11.

ad te, imo de facto id facis. Sed addidit Christus hanc potestatem Pilatum habere *desuper*. Quo modo desuper? Respondet Augustinus: *Discamus ergo quod dixit* (Christus scilicet), *quod et Apostolum docuit* (Paulum videlicet *ad Romanos* XIII°[1]). Quid ergo dixit Christus? Quid Apostolum docuit? *Quia non est potestas* (id est, auctoritas iurisdictionis) *nisi a Deo* (quicquid sit de actu male utentis ea). *Et quia plus peccat qui innocentem occidendum potestati*[a] *livore tradit*[b] *quam potestas ipsa*[c] *si eum timore alterius potestatis maioris occidit. Talem quippe Deus dederat illi potestatem* (Pilato scilicet), *ut esset etiam sub Caesaris potestate*[2].

Fuit ergo iudicialis coactiva potestas Pilati supra Christi personam a Deo, sicut aperte Christus confessus est, et Augustinus palam expressit, et aperte dixit Bernardus ad archiepiscopum Senonensem epistola quadam: *Cum*, ut inquit, *Romani praesidis potestatem Christus super se quoque fateatur caelitus ordinatam*[3], loquens de potestate Pilati et super hunc locum Scripturae. Si ergo Pilati iudiciaria potestas coactiva in Christum fuit a Deo, quanto magis et supra ipsius temporalia seu carnalia bona, si qua Christus possedisset aut habuisset. Quod si supra Christi personam et ipsius temporalia, quanto magis supra personas et temporalia omnium apostolorum, et suorum successorum, omnium episcoporum seu presbyterorum?

Fuit autem hoc non solum verbo Christi monstratum, sed operis consummatione firmatum. Nam per Pilatum eundem pro tribunali sedentem lata fuit in Christum sententia capitalis, et per ipsius auctoritatem illius executio facta sententiae. Unde Iohannis eodem habetur haec series: *Pilatus ergo cum audivisset*[d] *hos sermones, adduxit foras Iesum, et sedit pro tribunali*; et subditur paucis interpositis: *Tunc ergo tradidit eis illum* (Iesum scilicet) *ut crucifigeretur*[4]. Fuit autem de Christo talis Apostoli sententia, dum dixit *ad Galatas* III°: *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege*[e5]; ergo et sub iudice cuius erat

[a] *Gold.*, potestatis. [b] Q, H, tradidit. [c] *Gold.*, ipsa potestas.
[d] *Gold.*, H, audisset. [e] T *orig. omits* factum sub lege; *corr. inserts.*

[1] *Rom.* XIII. 1–7. [2] *Cat. Aur.* (XV. fo. 269 *v.*), cited from St Augustine, reading *Dicamus, per Apostolum*, and *alicuius* (for *alterius*). [3] *De mor. et off. episc.* IX (*Opera*, 1836, I. 406). [4] John XIX. 13, 16. [5] Really *Galat.* IV. 4.

iudicare atque praecipere secundum legem, qui tamen non erat episcopus aut sacerdos.

13. Nec a se tantum Christus excludere voluit saeculi principatum seu iudicialem coactivam potestatem, verum etiam et[a] a suis apostolis hanc exclusit, tam ipsorum[b] invicem quam ad alios. Unde Matthaei xx°, et Lucae xxii°, habetur haec series: *Facta est autem contentio inter eos* (id est apostolos), *quis eorum esset maior. Dixit autem eis* (Christus scilicet): *Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.* (In Matthaeo vero habetur haec clausula sic: *Et qui maiores sunt potestatem exercent in eos.*) *Vos autem non sic. Sed qui maior est in vobis, fiat*[c] *sicut iunior, et qui praecessor est*[d] *sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum*[e] *sum sicut qui ministrat. Sed quicumque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister. Et qui voluerit*[f] *inter vos primus esse, erit vester servus; sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare*[1], id est, servire in temporalibus, non dominari vel praeesse[g], nam in ministerio spirituali erat primus, non servus in medio apostolorum. Ubi Origenes: '*Scitis quia principes gentium dominantur eorum,*' *id est, non contenti tantum regere suos subditos, violenter eis dominari nituntur* (id est, per potentiam coactivam si oporteat). *Inter vos autem qui estis mei non erunt haec; quoniam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita, spiritualia autem in voluntate, sic et qui principes sunt spirituales* (id est praelati) *principatus eorum in dilectione debet esse positus, non in timore*[2]. Chrysostomus autem inter cetera dicit haec quae ad propositum sunt: *Principes mundi ideo sunt, ut dominentur minoribus suis, et eos servituti subiciant et expolient* (supple, si demeruerint), *et usque ad morte meis utantur ad suam* (id est principatus[h]) *utilitatem et gloriam. Principes autem ecclesiae* (id est praelati) *fiunt, ut serviant minoribus suis et ministrent*[i] *eis quaecumque acceperunt a Christo, ut suas utilitates negligant et illorum procurent, et mori non recusent*

[a] *Gold. omits.* [b] T *inserts* in; H *inserts* in ad. [c] *So* Q, H; I, sit; *Gold.*, T, stat. [d] *So* Q; *Gold.*, T, H, I, *omit.* [e] *Gold.*, vestrorum. [f] Q *omits* inter vos...voluerit. [g] *Gold.*, par esse. [h] *Gold.*, I, principantis. [i] *Gold.*, ministrant.

---

[1] The citation down to *sicut qui ministrat* is from Luke xxii. 24–27; the clause in brackets and the conclusion from Matth. xx. 25–28. [2] *Cat. Aur.* (xv. fo. 71 *v.*), cited from Origen.

pro salute inferiorum. Primatum ergo ecclesiae concupiscere neque iustum, neque utile. Quis enim sapiens vult ultro se subicere[a] *servituti et periculo tali, ut det rationem pro omni ecclesia? nisi forte qui non timet Dei iudicium, abutens primatu suo ecclesiastico saeculariter, ita*[b] *ut convertat illum in saecularem*[1]. Quid ergo de saecularibus iudiciis coactivis se habent[c] intromittere sacerdotes? non enim debent temporaliter dominari, sed servire Christi exemplo et praecepto. Unde Hieronymus: *Denique sui proponit*[d] *exemplum* (Christus scilicet), *ut si dicta* (ipsius, supple) *parvipenderent* (apostoli) *erubescant ad opera*[2] (temporaliter dominari). Unde Origenes super illo: *Et dare animam suam redemptionem pro multis*[3], inquit sic: *Ecclesiarum ergo principes imitari*[e] *debent Christum accessibilem, et mulieribus loquentem, et pueris manus imponentem*[f], *et discipulis pedes lavantem, ut*[g] *et ipsi similiter faciant fratribus. Nos autem tales sumus* (loquitur de praelatis sui temporis) *ut etiam principum mundi excedere superbiam videamur, vel non intelligentes vel contemnentes mandatum Christi, et quaerimus sicut reges acies praecedentes et terribiles*[4]. Quod quia haec facere contemnere vel ignorare Christi mandatum est, primum sunt de hoc monendi praelati, quod faciemus ex hoc tractatu[h], ostendendo quid ipsis auctoritatis conveniat; deinde si contempserint, se corrigere compellendi sunt atque cogendi per saeculi principes, ne mores aliorum corrumpant. Haec igitur dicta sunt super Matthaeum. Super Lucam vero dicit Basilius: *Decet autem et corporale obsequium ab hiis qui praesident offerri, exemplo Domini lavantis pedes discipulorum*[5]. Dixit ergo Christus: *Principes gentium dominantur eorum. Vos autem* (scilicet apostoli) *non sic.* Non igitur Christus rex regum et dominus dominantium eis potestatem exercendi saecularia principum iudicia tradidit, neque in quemquam potestatem coactivam, sed hanc ipsis aperte prohibuit, cum dixit: *Vos autem non sic.* Et idem consequenter[i] tenendum de omnibus apostolorum successoribus, episcopis sive presbyteris. Hoc est etiam quod beatus Bernardus aperte dicebat *ad Eugenium, De Consideratione*, libro II, capi-

[a] *Gold.*, subiicere se. [b] Q *omits*. [c] *Gold.*, I, habent se. [d] H, proposuit; Q, probet. [e] Q, incitari (*late corr.*, imitari). [f] Q, impotentem. [g] Q *late corr.*, ne. [h] *Gold.*, contractu. [i] Q, conuenienter.

[1] *Cat. Aur.* (XV. fo. 71 *v.*), cited from St Chrysostom. [2] *Ibid.*, cited from St Jerome. [3] Matth. XX. 28. [4] *Cat. Aur.* (XV. fo. 71 *v.*), cited from Origen. [5] *Ibid.* (fo. 202 *v.*), cited from St Basil

tulo 4°, tractans illud[a] Christi iam dictum: *Reges gentium dominantur eorum etc.* Inquit enim inter cetera: *Quod habuit apostolus* (Petrus videlicet) *hoc dedit, solicitudinem, ut dixi, super ecclesias. Numquid dominationem? Audi ipsum. 'Non dominantes*[b]*, ait, de clero, sed forma facti gregis.' Et ne dictum sola humilitate putes, ne etiam veritate, vox Domini est in evangelio: 'Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.' Et infert: 'Vos autem non sic.' Planum est, apostolis interdicitur dominatus. I*[c] *ergo tu et tibi*[d] *usurpare aude, aut dominus apostolatum, aut apostolicus dominatum. Plane ab utroque prohiberis. Si utrumque simul habere voles, perdes utrumque. Alioquin non te illorum numero putes exceptum de quibus queritur*[e] *Deus sic: 'Ipsi regnaverunt et non per me: principes exstiterunt, et non cognovi eos*[f][1]*.'*

Ex adductis itaque veritatibus evangelicis, et sanctorum et aliorum approbatorum doctorum interpretationibus[g] earum, apparere debet omnibus evidenter, Christum seipsum exclusisse seu excludere voluisse, tam sermone quam opere, ab omni principatu seu regimine, iudicio seu coactiva[h] potestate mundana, ipsumque seipsum principibus et saeculi potestatibus coactiva iurisdictione voluisse[i] subiectum.

CAPITULUM V

De canonicis apostolorum oraculis et expositionibus sanctorum atque doctorum, quibus aperte convincitur idem quod ex capitulo praecedenti.

RELIQUUM autem et hiis habitum est ostendere, hanc eandem fuisse sententiam atque doctrinam praecipuorum Christi apostolorum, Pauli quidem primum, II *ad Timotheum* II°, ipsum quem statuerat presbyterum seu episcopum[k] admonentis mundanis se[l] non immiscere negotiis. Inquit enim ipse: *Nemo militans Deo implicat se saecularibus negotiis*[2]. Ubi Glossa secundum Ambrosium: *Quia nemo in spiritualibus militans Deo, qui non potest dividi duobus contrariis servis, sicut nemo potest duobus dominis servire, impli-*

[a] H, id. [b] Q *corr.*, dominantem. [c] *So* T *corr.*; Q, id est; *Gold.*, H, I, *omit.* [d] *Gold. omits* et tibi. [e] Q, I, conqueritur. [f] T *orig. omits* I ergo...eos; *corr. inserts.* [g] *Gold.*, I, interpretatoribus. [h] *Gold.*, coactiuo seu. [i] Q, iurisdiccioni fuisse. [k] *Gold.*, I, episcopum seu presbyterum. [l] *Gold.*, I, se mundanis.

[1] St Bernard, *De Consideratione*, II. 6 (*Opera*, Paris, 1836, I. 356). The last citation is from Hosea VIII. 4, the first from I Peter V. 3. [2] II *Tim.* II. 4.

cat se saecularibus negotiis quibuslibet[1]. Et dixit *quibuslibet*, nullum excipiendo. Cum igitur negotiorum omnium saecularissimum sit principatus seu iudicium coactivum contentiosorum actuum, quoniam omnia saecularia negotia seu saeculares actus humanos civiles ordinat et regulat, ut demonstratum est XV° Primae, ipsum maxime fugiendum praecipit Apostolus ab eo, qui debet Deo militare, spiritualia scilicet ministrando, qualis esse debet episcopus et sacerdos quicumque.

2ª. Hanc autem quam diximus Apostoli fuisse sententiam aperit ipsius series, 1 *ad Corinthios* VI°, cum dixit: *Saecularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia constituite ad iudicandum*[2]. Ibi enim loquebatur Apostolus ad omnes fideles et ecclesiam propriissime dictam, secundum ultimam significationem videlicet. Quam siquidem Apostoli seriem sic exponit Glossa secundum Ambrosium et Augustinum: *Si saecularia negotia etc. contemptibiles, id est aliquos sapientes, qui tamen sunt minoris meriti* (supple, quam presbyteri et doctores evangelii), *constituite ad iudicandum.* Et redditur causa quare non ministros evangelii: *Apostoli enim circumeuntes*[b] *talibus non vacabant. Sapientes ergo qui in locis consistebant fideles et sancti, non qui hac atque illac propter evangelium discurrebant, talium negotiorum examinatores esse voluit*[3]. Aliam vero causam huius assignat[c] Glossa secundum Gregorium in *Moralibus*, et iudicio meo recte ad intentionem Apostoli: Cur enim debent *contemptibiles etc.*, non episcopi vel[d] sacerdotes, ad saecularia iudicia[e] exercenda constitui? inquit Gregorius: *Ut videlicet hii terrenas causas examinent, qui exteriorum rerum* (id est, actuum saecularium seu civilium) *sapientiam perceperunt. Qui autem spiritualibus donis ditati*[f] *sunt, terrenis non debent negotiis implicari, ut, dum non coguntur inferiora bona disponere, valeant bonis superioribus deservire*[4]. Ecce apertissimam Apostoli et

[a] T *begins Part* 2 *here, supported by* C. H *omits.* [b] Q, T, circueuntes; H, circuentes. [c] Q, signat. [d] Q *omits.* [e] *Gold.*, I, officia. [f] T *corr.*, H, dotati; T *orig.*, *as text.*

[1] Peter Lombard, *Collectanea* (MPL. CXCII. c. 367), there attributed to St Ambrose. [2] 1 *Cor.* VI. 4. [3] Peter Lombard, *Collect.* (MPL. CXCI. c. 1577), there attributed to St Ambrose down to *iudicandum*; and therefrom to St Augustine. [4] Pope Gregory I, *Moralia in librum Iob*, XIX. 25(42) (MPL. LXXVI. c. 125). Marsilius evidently quoted this passage from Peter Lombard, *Collect.* (MPL. CXCI. c. 1577). He gives no book of the *Moralia*. The *Ed. Prin.* of *Collect.* seems to cite Augustine, but MS Ii. 1. 37 (Univ. Lib. Camb.) cites Gregory in *Moralia*, and no doubt Marsilius' copy had the same note.

sanctorum intentionem esse quam diximus de officio[a] sacerdotibus per Apostolum interdicto. Quod etiam exprimens Bernardus *ad Eugenium, De Consideratione*, libro I, capitulo 5°, sic ait, ad Romanum[b] et reliquos episcopos sermonem dirigens: *Ergo in criminibus, non in possessionibus, potestas vestra; propter illa siquidem, et non propter has, accepistis claves regni caelorum; praevaricatores itaque exclusuri*[c], *non possessores*[d]. '*Ut sciatis*,' *ait*, '*quia filius hominis potestatem habet in terra*[e] *dimittendi peccata*.' Et infra subdit: *Quaenam tibi videtur maior dignitas et potestas, dimittendi peccata an praedia dividendi*[f]*? Habent haec infima et terrena iudices suos, reges et principes terrae. Quid fines alienos invaditis? Quid falcem vestram in alienam messem extenditis*[g]*?*[1] Non pertinet igitur ad officium episcopi sive presbyteri contentiosos actus carnales sive temporalia iudicare iudicio coactivo, quinimo se talibus immiscentes episcopi sive presbyteri *alienos fines invadunt*, id est, alienum perturbant officium, et *falcem in alienam messem*[h] *extendunt*, secundum Bernardum. Voluit ergo Apostolus eos iudicare coactivo iudicio, qui non sunt ordinati administrandum in evangelio, et qui exteriorum rerum scientiam, id est actuum civilium, perceperunt. Cum igitur a tali iudicio nemo delinquens sit exemptus, apparet tam sacerdotes quam non-sacerdotes principantium coactivo iudicio fore[i] subiectos.

3. Et est hic diligenter advertendum, quod Apostolus generaliter scribens fidelibus de Corintho, sicut ex salutatione apparet, et quia in ecclesia reponit *contemptibiles*, id est, saeculares secundum Glossarum[k] interpretationem, non dixit: Contemptibiles constituo, nec alium quemquam, ad iudicandum saecularia negotia quae habueritis; nec etiam sui vice aliquem reliquit ibidem ad talia iudicandum, aut tales iudices constituendum. Quod tamen fecisset aut facere debuisset si hoc ad suum officium et auctoritatem pertinuisset, quemadmodum de presbyteris et episcopis fecit. Illos enim in locis fidelium instituebat, et aliorum institutionem eis[l] facere praecipiebat seu

[a] H *inserts* seculari. [b] *Gold.*, I, Romanos. [c] H *corr. inserts* ut. [d] *Gold.*, possessiones. [e] *Gold.*, I, *omit* in terra. [f] Q, dimittendi; *corr.* (*late*), diuidendi. [g] *Gold. omits* Quid falcem...extenditis. [h] *Gold.*, mensem. [i] Q *corr.*, fieri. [k] *Gold.*, I, glossae. [l] Q, eisdem, presbyteris videlicet; T *corr. inserts* presbyteris videlicet *before* eis, *and is copied by* H. Q *seems an original reading cancelled as assuming prematurely Marsilius' presbyterian view.*

[1] St Bernard, *De Consid.* I. 6 (*Opera*, I. 349). The text quoted is from Matth. IX. 6.

committebat, sicut apparet, I *ad Timotheum* III°, et *ad Titum* I°. Ad Titum enim ait: *Huius*[a] *gratia reliqui te Cretae, ut ea quae desunt corrigas* (*mala* scilicet *in peccantibus, et in bonum*[b] *addas*, ut dicit Glossa), *et constituas per civitates presbyteros*[1]. De saecularibus vero iudicibus, quoniam hii per humanam electionem habent institui secundum modum quem assignavimus[c] XV° Primae, dixit Apostolus: *Constituite*, ad fideles omnes loquens, quoniam horum est auctoritas haec; nec dixit alicui episcopo vel sacerdoti: Constituas, quemadmodum de sacerdotibus fecit; nec saeculares actus per episcopos aut presbyteros iudicari praecepit, sed potius interdixit. Unde Bernardus, ubi supra: *Audi tamen*[d] *Apostolum quid de huiusmodi sentiat. 'Sic non est sapiens inter vos*[e]*, ait ille, qui iudicet inter fratrem.' Et infert: 'Ad ignominiam vobis dico. Contemptibiliores qui sunt in ecclesia illos constituite ad iudicium.' Itaque secundum Apostolum indigne tibi usurpas tu apostolicus officium vile, gradum contemptibilium*[f]*. Unde et dicebat episcopus* (Apostolus scilicet) *episcopum instruens: 'Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*[g]*.'* Et subdit: *Putasne haec tempora sustinerent*[h] *si hominibus litigantibus pro terrena hereditate et flagitantibus abs te*[i] *iudicium voce Domini responderes: O homines, quis me constituit iudicem super vos? In quale mox iudicium tu venires? 'Quid*[k] *diceret homo rusticanus et imperitus, ignoras primatum tuum, inhonoras*[l] *summam et praeexcelsam sedem, derogas apostolicae dignitati.' Et tamen non monstrabunt, puto, qui hoc dicerent, ubi aliquando quispiam apostolorum iudex sederit hominum, aut divisor terminorum, aut distributor terrarum. Stetisse denique lego apostolos iudicandos, sedisse iudicantes non lego. Erit illud*[m]*, non fuit. Itane imminutor est dignitatis servus, si non vult esse maior domino suo, discipulus si non vult esse maior*[n] *eo qui se misit*[o]*, aut filius si non transgreditur terminos quos posuerunt patres sui? 'Quis me constituit iudicem?' ait ille Magister*

[a] Q *late corr. inserts* rei. [b] *Gold. omits* in; Q *corr. cancels* in, *and reads* bonis. [c] Q, assignamus. [d] Q, tantum. [e] *Gold.*, nos. [f] *Gold. prints* gradum contemptibilium *before* itaque. [g] T *corr., copied by* H *in text, adds in margin*: Nota quod per seculare negocium exponit Bernardus iudicium actuum contentiosorum. [h] Q, sustinent. [i] H, absit. [k] *Gold.*, quod. [l] *Gold.*, I, ignoras. [m] H, id. [n] *Gold. omits* domino...maior. [o] *Gold.*, I, misit se.

[1] *Titus*, I. 5, and *Glossa Interlinearis ad loc.*, reading *addendo bonis*.

et Dominus. Et erit iniuria servo discipuloque nisi iudicet universos? Dixit ergo Bernardus, successorem apostolorum indigne sibi usurpare officium iudiciale. Et haec[a] rursum subiungens ait: *Mihi tamen non videtur extimator bonus rerum, qui indignum putat apostolis seu apostolicis viris non iudicare*[b] *de talibus, quibus datum est officium in maiora. Quidni contemnant iudicare de terrenis possessiunculis hominum, qui in caelestibus et angelos iudicabunt?*[1]

4. Praecepit quoque sanctus Apostolus omnes indifferenter, neminem excipiendo, episcopum vel sacerdotem aut diaconum, subesse debere in iudicio coactivo iudicibus seu principibus saecularibus, nec illis resistendum nisi quicquam contra legem salutis aeternae faciendum praeciperent[c]. Unde *ad Romanos* XIII°: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non enim est potestas nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Fac bonum, et habebis laudem ex illa; Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malefeceris, time; non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram et qui malum agit. Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed propter conscientiam. Ideo enim et tributa praestatis; ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Reddite omnibus debita, cui*[d] *tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem*[2]. Volui autem super haec Apostoli notanda verba inducere Glossam secundum sanctos atque doctores catholicos, quoniam ex hiis quae dixit Apostolus et glossator[e] tam aperte demonstratur propositum nostrum esse verum, ut nemo compositae mentis, ipsis inspectis, debeat ulterius dubitare. Dixit ergo Apostolus: *Omnis anima etc.*, nullam excipiendo. Ubi Glossa secundum Augustinum primo, et quandoque vicissim secundum Ambrosium, inquit sic: *Et hic ad humilitatem invitat. Videbatur enim quibusdam, quod mali domini, et maxime infideles, non deberent fidelibus dominari; et si boni et fideles essent, bonis et fidelibus deberent*

[a] T, H, hoc. [b] *Gold.*, iudicarem. [c] *Gold.*, perciperent. [d] T *orig. omits; corr. inserts.* [e] T, H, glosatores.

---

[1] St Bernard, *De Consid.* I. 6 (*Opera*, I. 348–9), with slight variations.
[2] *Romans*, XIII. 1–7, reading *iram ei qui.*

esse[a] *pares. Quam etiam superbiam removet*[b] *hic Apostolus a parte superiore, id est anima, significans totum hominem. Quid enim est omnis anima nisi omnis homo? Quasi dicat: 'Omnia praedicta facienda sunt, etsi ita perfecti sitis in corpore Christi, tamen omnis anima subdita sit, id est, omnis homo subditus sit. Quem nomine animae ideo significo, ut non solum corpore sed et voluntate serviatis.' Omnis ergo anima subdita sit, ut etiam voluntate serviat homo*[c] *potestatibus saecularibus, bonis vel*[d] *malis, scilicet, regibus, principibus, tribunis, centurionibus, et aliis huiusmodi.* Ecce ergo quid intellexit[e] Apostolus per potestates sublimiores, quoniam saeculares principes. Tunc subiungit: *Si enim bonus fuerit qui tibi praeest, nutritor tuus est; malus si fuerit, tentator tuus est. Et nutrimenta libenter accipe, et in tentatione approbare. Esto ergo aurum et attende mundum istum*[f] *quasi fornacem aurificis. Sit*[g] *ergo omnis anima subdita potestatibus sublimioribus, id est, in hoc quod sublimes sunt, id est in mundanis; vel notatur causa cum dicit sublimioribus, id est quia sublimiores sunt. 'Non est enim' probat quod debent subici hoc modo: quia potestas omnis est a Deo. Sed 'quae a Deo sunt, ordinata sunt'; igitur potestas est a Deo ordinata, id est, quicumque habet potestatem Dei ordinationem habet. 'Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.' Et hoc est quod dicit, quasi ideo debent*[h] *subici, quia non est potestas alicui homini bono vel malo, nisi a Deo data. Unde Pilato Dominus ait: Non haberes in me potestatem, nisi datum esset tibi desuper*[1]. Quod etiam Bernardus ad archiepiscopum Senonensem epistola quadam[i] repetens ait: *Saecularior nemo Pilato, cui Dominus astitit iudicandus. 'Non haberes, inquit, in me potestatem*[k]*, nisi tibi esset*[l] *data desuper.' Iam tunc pro se loquebatur et in se experiebatur quod post per apostolos clamavit in ecclesiis: 'non est potestas nisi a Deo'; et 'qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.'* Et infra parum ibidem subdit: *Cum Romani praesidis potestatem Christus super se quoque fateatur caelitus ordinatam*[2].

[a] *Gold.*, I, fidelibus essent. [b] T, r$\bar{e}\bar{o}\bar{3}$, *misread by* H (r$\bar{c}\bar{o}\bar{3}$) racionem; H *corr.*, remouet. [c] *Gold.*, I, *omit.* [d] *Gold.*, et. [e] *Gold.*, I, intelligebat. [f] *Gold.*, iustum. [g] *Gold.*, sic. [h] *Gold.*, debet. [i] *Gold.*, I, *omit* epistola quadam. [k] Q, pot. in me. [l] T, esse.

[1] Peter Lombard, *Collectanea* (MPL. CXCI. cc. 1503–04); only Augustine and Haimo are cited as sources. Marsilius' MS of *Collectanea* may have also cited Ambrose, but Camb. Univ. MS Ii. 1. 37 does not. [2] St Bernard, *De Mor. et Off. episc.* IX (*Opera*, I. 406).

Et[a] sequitur in Glossa: *Quae autem sunt, a Deo ordinata sunt, id est, rationabiliter ab Eo*[b] *disposita sunt. Itaque qui resistit vi vel dolo potestati, id est homini habenti potestatem, in hiis scilicet quae ad potestatem pertinent ut in tributo et huiusmodi, Dei ordinationi resistit, id est habenti potestatem Dei ordinatione. Non ergo secundum Dei ordinationem agit. De potestate bona patet, quod eam praefecit Deus rationabiliter; de mala etiam videri potest, dum et boni per eam purgantur et mali damnantur, et ipsa deterius praecipitatur. Et nota, quod nomine potestatis interdum accipitur potestas ipsa quae data est aliquando a Deo, aliquando ipse homo habens potestatem, quod diligens lector distinguat. 'Qui autem*[c]*' quasi: qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Hoc autem tam grave est quod qui ei resistunt, ipsi sibi acquirunt damnationem. Et ideo non debet quis* (id est, non[d] aliquis seu nullus) *resistere, sed subici. Si tamen illud iubeat quod non debes facere, hic sane contemne potestatem, timendo potestatem maiorem. Ipsos humanarum rerum gradus adverte. Si quid iusserit curator, numquid faciendum est*[e]*, si contra proconsulem iubeat? Rursus si quid ipse proconsul iubeat, et aliud imperator iubeat, numquid dubitatur illo contempto* (id est proconsule) *illi* (id est imperatori) *serviendum? Ergo si aliud imperator, aliud Deus*[f] *iubeat, contempto illo, obtemperandum est Deo*[1]. Non tamen dixit Augustinus: Si aliud imperator, et aliud episcopus seu papa iubeat; quod tamen dicere debuisset, si papa iurisdictionis gradu superior esset. Tamen[g] voluit Augustinus quod, si praecepit imperator aliquid faciendum contra legem salutis aeternae, quae Dei praeceptum est immediatum, in hoc imperatori non esse obtemperandum; in quo papae praecipienti secundum hanc Legem, scilicet Divinam, (quamvis in hoc saeculo neminem cogere potenti neque debenti secundum ipsam)[h] magis esset obtemperandum quam imperatori praecipienti quicquam agendum contrarium Legi Divinae. Sed papae praecipienti aliud[i] secundum suas *Decretales* inquantum huiusmodi nihil obediendum contra imperatoris seu legum suarum praeceptum, ut hic aperte liquet et IX° huius amplius deducetur[2].

[a] *Gold.*, etc. [b] *Gold.*, I, a Deo. [c] Q, quia. [d] *Gold.*, I, *omit.* [e] Q, et. [f] T, H, dominus. [g] Q, set tamen. [h] *Gold.*, I, *omit* quamvis... ipsam. [i] *Gold.*, Q, aliquid.

[1] Peter Lombard, *Collectanea* (MPL. CXCI. cc. 1504–5), there attributed to St Augustine. In the printed text is inserted a passage from Pope Gregory's *Moralia* (*Iob ait...prava damnatur*); but this is not in Camb. Univ. MS Ii. 1. 37, and is not quoted by Marsilius. [2] Below, Chap. IX., pts. 6–10.

Tunc Glossa: *Quasi: merito acquirunt damnationem, nam principes boni vel mali* '*non sunt timori boni operis sed mali*,' *id est, non sunt ad timorem hiis qui bene operantur, sed hiis qui male. Si enim bonus est princeps bene operantem non punit, sed diligit. Si vero malus, non nocet bono, sed purgat eum. Malus vero debet timere*[a]*, quia instituti sunt principes ut mala puniant. Principes dicit illos qui propter corrigendam vitam et prohibenda adversa creantur, Dei habentes imaginem, ut ceteri sub uno sint.* '*Vis*[b] *autem*' *quasi*[c]*: male operantibus sunt timori. Tu autem vis* '*non*[d] *timere potestatem*,' *quaecumque sit, sive bona sive mala? 'Fac bonum*,' *et non est unde timeas, imo* '*habebis laudem ex illa*,' *etiam si mala erit*[e]*, dum tibi causa est maioris coronae. Si autem iusta est potestas,* '*habebis laudem ex illa*,' *etiam ipsa laudante; si iniqua est,* '*habebis laudem ex illa*,' *non ipsa laudante, sed ipsa tibi laudis occasionem praebente, vere ex illa habebis laudem.* '*Dei enim minister est tibi in bonum*,' *id est, tibi est faciens bonum, sive bonus sive malus sit, quia exercet vel quia*[f] *tibi datus est a Deo in bonum tuum*[g] *ut tueatur te et tua. Manifestum est enim quod ideo dati sunt a Deo rectores ne malum fiat bonis.* '*Si autem*' *quasi: bono*[h] *non est timendum;* '*si autem malefeceris, time*,' *et timendum*[i] *est enim, id est, quia*[k] '*portat gladium*,' *id est, habet iudiciariam potestatem,* '*non sine causa*,' *sed ut malos puniat. Et hoc ostendit subdens:* '*Dei enim minister est*,' *id est loco Dei vindicat. Ipse dico existens* '*vindex in iram*' *Dei, id est*[l] *propter offensam Dei vindicandam, vel* '*vindex*[m] *in iram*' *Dei, id est*[n] *futuram ostendendam, id est, propter vindictam Dei futuram ostendendam, quia haec punitio iudicat persistentes in malo*[o] *gravius puniendos. Dico quod vindex est, et hoc*[p] '*ei*,' *id est, ad damnum eius et correptionem*[q]*,* '*qui malum agit*,' *et quia est minister Dei.* '*Ideoque subditi estote*' *ei, quasi ex necessitate vel necessitati, id est, necessariae ordinationi subditi estote; et hoc* '*non solum propter iram*' *principis vel Dei vitandam*[r]*, sed et propter conscientiam, scilicet ut munda sit vestra mens*[s]*, praelatum a Deo* (id est, eum qui sic praeest per Dei ordinationem)

[a] T *corr.*, malis (*from* malus) *and* timeri, *which* H *copies.* [b] *Gold.*, vobis; H, prauis. [c] L, Q *corr.*, non timere potestatem quasi dicere (Q *corr.*, diceret). [d] Q, non vis. [e] *Gold.*, I, est. [f] *Gold. omits* exercet vel quia; H *orig.*, vel qui, *corr.*, quia. [g] *Gold.*, in bonum tuum a Deo. [h] Q, bene. [i] *Gold. omits* si autem male...timendum. [k] H, qui. [l] T, H, *omit* id est. [m] *Gold.*, I, *omit.* [n] H *omits* id est. [o] *Gold.*, malis. [p] *Gold.*, I, *omit* hoc. [q] *Gold.*, I, correctionem; Q *corr. cancels* et correpcionem. [r] *Gold.*, vindicandam. [s] *Gold.*, mens vestra.

diligendo. Licet enim omnes fideles, inquantum fideles sunt, unum sint in Christo, in cuius fide non est distantia Iudaei, Graeci, domini, et servi, et huiusmodi, differentia tamen est in conversatione mortali[a], *et eius ordinem in huius vitae itinere servandum*[b] *esse apostoli praecipiunt. Alia sunt enim quae servamus in unitate fidei sine ulla distantia, et alia in ordine huius vitae tamquam in via, ne nomen Domini et doctrina blasphemetur. 'Ideo enim' haec est probatio subiectionis, quare subditi esse debetis, quia et ideo ad ostendendam*[c] *subiectionem 'praestatis tributa,' quod est signum subiectionis. Non ait: solvitis, sed praestatis, quasi reddituris, quia reddunt serviendo in defensione, dum pugnant pro patria et dum agunt iudicia. 'Praestatis tributa,' vos dico, 'servientes' Deo 'in hoc ipsum,' id est per hoc ipsum servitis Deo quod illis tributa datis. Vere per hoc servitis Deo*[d], *ministri enim sunt Dei, ad hoc enim instituti sunt, ut boni laudentur*[e], *mali puniantur. Vel ita: ministri enim, quare debetis praestare tributa, quia 'ministri Dei sunt,' ipsi dico 'servientes' vobis*[f], *dum patriam defendunt, 'in hoc ipsum,' id est propter hoc, scilicet propter tributum serviunt vobis*[f] *in defensione patriae, et quia ministri Dei sunt*[1].

5. Ex hac itaque Apostoli serie ac sanctorum expositionibus praeinductis, non volenti nomen et doctrinam Domini blasphemari tamquam iniustam et contra civiles leges praedicantem, ut dicit[g] hic Glossa Augustini et 1 *ad Timotheum* VI[o][2], absque dubitatione aliqua tenendum est, omnes homines, cuiuscumque status aut conditionis existant, realiter et personaliter subesse debere iurisdictioni principum saeculi, et eisdem obedire in hiis omnibus, quae non[h] contradicunt legi salutis aeternae, secundum humanas leges maxime aut[i] consuetudines honestas et approbatas[k]. De hiis enim loquitur Apostolus aperte, cum dicit[l]: *Omnis anima subdita sit etc.*, et quod *non sine causa gladium* portant, et reliqua quae de ipsis protulit, tam patriae defensione quam tributorum eisdem exhibitione secundum sanctorum expositiones. Haec autem nusquam de quoquam episcopo seu presbytero dixit Apostolus. Nam domini, quibus in iurisdic-

[a] Q *corr.*, H *corr.*, morali. [b] Q, ordinacionem...seruandam. [c] Q, ostendendum. [d] Q *omits* quod illis...Deo. [e] *Gold. inserts* et. [f] T, H, I, nobis. [g] *Gold.*, I, dixit. [h] *Gold. omits.* [i] T, autem. [k] *Gold.*, I, approbatas et honestas. [l] *Gold.*, dixit.

[1] Peter Lombard, *Collect.* (MPL. CXCI. cc. 1505–6), there attributed to St Augustine. [2] 1 *Tim.* VI. 1: *ne nomen Domini et doctrina blasphemetur.*

tione coactiva obedire tenemur, sunt qui per armatam potentiam defendere debent patriam, quod nullo modo convenit episcopo aut presbytero. Unde beatus Ambrosius *ad Valentinianum*[a], epistola 11[b], quae intitulatur *Ad plebem*, sic inquit: *Dolere potero, flere potero, gemere potero; adversus arma, milites, Gothos quoque*[c], *lachrymae meae arma mea sunt, talia enim munimenta sunt sacerdotis; aliter nec debeo nec possum resistere*[1]. Rursum domini tales, quibus sic obedire tenemur, possent esse infideles, ut dixit Glossa circa principium; tales autem non sunt nec esse possunt episcopi. Et ideo palam omnibus, quod de presbyteris seu episcopis non loquebatur Apostolus, imo de regibus et principibus, sicut dicebat Augustinus[d]. Ab hac subiectione etiam neminem Apostolus excipit cum dixit: *Omnis anima*. Si ergo[e] resistentes huiusmodi potestatibus, etiam infidelibus et malis, sibi damnationem aeternam acquirunt[e], quanto magis indignationem omnipotentis Dei et huius apostoli Pauli atque Petri acquirunt sibi qui, hac Dei et horum apostolorum contempta doctrina, dudum turbaverunt et turbant continuo fideles reges et principes, et maxime ac inexcusabiliter principem[f] Romanorum? Principes enim *ministri Dei sunt*[g], ut dixit Apostolus; nec dixit: ministri nostri sunt, vel Cephae aut alterius apostoli; et ideo nec in iudicio coactivo subiecti alicui episcopo vel presbytero sed magis econverso. Quod etiam Glossa secundum Augustinum explicavit, dum dixit: *Ergo si aliud imperator, aliud Deus iubeat etc.*, nullum episcopum aut[h] archiepiscopum vel patriarcham nominando in talibus iurisdictionibus; quod tamen fecisset aut facere debuisset, si Christus rex regum et dominus dominantium hanc potestatem sibi concessisset super imperatorem, ut ipsi fabulantur[i] in suis *Decretalibus*, quae secundum veritatem nihil aliud sunt quam ordinationes quaedam oligarchicae, quibus in nullo tenentur obedire Christi fideles inquantum huiusmodi, quemadmodum ex XII° Primae demonstratum est et in consequentibus specialius[k] apparebit[2].

[a] Q, T, Valent(c)ianum. [b] H, 1[a]. [c] *Gold.*, T, H, I, Gothosque. [d] Q *inserts* et. [e] Q, cum igitur...acquirant; T *orig.*, acquirant, *corr.*, acquirunt. [f] *Gold.*, I, *omit.* [g] *Gold.*, sunt Dei. [h] H *omits.* [i] Q, fabulatur. [k] *Gold.*, specialibus.

---

[1] St Ambrose, *Sermo contra Auxentium etc.*, MPL. XVI. c. 1050. [2] Dict. I., cap. XII: that the source of coercive law in this life is the people (*legislator humanus*). On the *Decretals*, see below Dict. II., cap. XXVIII., pt. 29.

6. Non tamen ex hiis dicere volumus, quin doctori seu pastori ecclesiastico debeatur reverentia et obedientia in hiis quae praecipit seu docet observanda secundum Legem Evangelicam, non aliter aut in contrarium, ut Matthaei XXIII°[1] et per Hieronymum ibidem satis apparet; quamvis etiam ipse ad talium observationem[a] neminem debeat nec possit arcere in hoc saeculo poena vel supplicio quoquam[b], reali vel personali; quoniam talem potestatem arcendi et dominandi cuiquam[c] in hoc saeculo sibi ex evangelica Scriptura concessam non legimus, sed potius interdictam consilio vel praecepto, ut ex hoc et praecedente capitulo liquet. Talis enim potestas in hoc saeculo datur a legibus seu legislatore humano[d]; quae, etiam data episcopo vel presbytero ad compellendum homines in hiis quae sunt Divinae[e] Legis, inutilis esset. Nam coactis nihil tale proficeret ad aeternam salutem. Et haec palam fuit mens Apostoli, II[f] *ad Corinthios* 1°, cum dixit: *Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum; non quia dominamur fidei vestrae, sed adiutores sumus gaudii vestri; nam fide statis*[2]. Ubi Glossa secundum Ambrosium: '*Ego invoco Deum testem*' *non solum contra corpus, sed etiam* '*in*,' *id est contra,* '*animam meam*,' *si mentior de quo loquor:* '*quod non veni*[g] *Corinthum ultra*,' *id est postquam a vobis discessi. Et hoc feci* '*parcens vobis*,' *scilicet ne contristarem multos aspere corripiendo, in quo pepercit eis ne eo asperiore*[h] *verterentur*[i] *in seditionem. Vult ergo eos prius mitigari*[k], *et ideo non*[l] *ex levitate*[m] *vel carnali cogitatione non implevit quae disposuit. Spiritualis enim tunc dispositum non implet, quando aliquid*[n] *ad salutem providentius meditatur. Et ne indignentur quasi de dominio, eo quod*[o] *dixerat* '*parcens vobis non veni*,' *subdit*[p]: *non ideo dico parcens*[q], '*quia dominemur fidei vestrae*,' *id est, quia dominium et coactionem patiatur fides vestra, quae voluntatis est, non necessitatis; sed ideo dico,* '*quia adiutores sumus*,' *si*

[a] *Gold.*, observatione. [b] H, suppliciis quemquam. [c] H, cuiusquam. [d] T *corr.*, H, legislatoribus humanis. [e] *Gold.*, dinae. [f] H *orig.*, etc.; *corr. inserts* 2ª. [g] *Gold. inserts* in. [h] H, a superiore; *corr. inserts* ut. [i] *Gold.*, vertantur; T *orig.*, verteretur, *corr.*, verterentur. [k] Q *late corr.*, I, *insert* et emendari. [l] *Gold. inserts* est. [m] Q, leuitare. [n] T, H, aliud. [o] T, eoque. [p] Q, subdidit. [q] H *omits* vobis...parcens; *corr. inserts* dixit non.

[1] Matth. XXIII. 3. The reference seems to be to the comments cited from St Chrysostom in *Cat. Aur.* (XV. fo. 79 *r.*), and probably also to *Glossa Ord.*, possibly attributed to St Jerome. [2] II *Cor.* I. 23.

vultis cooperari, 'gaudii vestri' aeterni, vel gaudii emendationis vestrae, quia gaudent[a] *emendati. Bene dixi*[b] *fidei vestrae, nam 'fide,' quae*[c] *per dilectionem operatur, 'statis,' non dominio*[d][1]. Hanc eandem sententiam ex verbis Apostoli supradictis accepit et omnibus evidenter expressit beatus Iohannes Chrysostomus in suo libro *Dialogorum*, qui etiam *De Dignitate Sacerdotali* intitulatur, libro II, capitulo 3°, inquit enim ibidem, postquam induxerat illud Apostoli: *Non*[e] *dominamur fidei vestrae, sed adiutores sumus etc.: Hii qui foris sunt iudices* (saeculares scilicet), *malignos quosque*[f] *cum subdiderint, ostendunt in eis plurimam potestatem, et invitos*[g] *eos a priorum morum pravitate compescunt. In ecclesia vero non coactum sed adquiescentem oportet ad meliora converti, quia nec nobis a legibus data est talis potestas ut auctoritate sententiae cohibeamus homines a delictis.* Et loquitur in persona omnium sacerdotum, assignans primam causam iam dictam, quare scilicet neminem cogere possint, quia coactivam in hoc saeculo cuiusquam auctoritatem[h] non habent, eo quod *a legibus*, id est legislatoribus, eis data non erat illis temporibus, vel[i] in locis illis sive provinciis[k]. Tunc aliam causam assignans subiungit: *Nec si data esset* (talis potestas scilicet), *haberemus* (nos videlicet episcopi seu presbyteri) *ubi exerceremus eiusmodi potestatem, cum Deus*[l] *noster* (Christus scilicet) *non necessitate* (id est violentia) *submotos a peccato sed propria sese sponte abstinentes remuneraturus sit*[2].

7. Nec tamen ex hiis dicere volumus inconveniens esse coerceri haereticos aut aliter infideles, sed auctoritatem hanc, si liceat hoc fieri[m], esse solius legislatoris humani[n].

Non igitur convenit sacerdoti vel episcopo cuiquam coactiva potestas, sed debent tam ipsi quam alii saecularibus iudicibus in hac subesse, quemadmodum dictum est. Unde rursum Apostolus, I *ad Timotheum* II°, dixit: *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus*

[a] Q *late corr.*, I, gaudebunt. [b] *Gold. inserts* quae. [c] *Gold. omits.* [d] Q, diuino. [e] *Gold. inserts* quia. [f] Q, quos quoque. [g] Q, inuictos. [h] *Gold.*, autorem. [i] *Gold.*, aut. [k] Q, I, *omit* vel in...provinciis. [l] Q *late corr.*, Dominus. [m] *So* L, Q, G, T *corr.*, H, *etc.*; *Gold.*, T *orig.*, I, *omit.* [n] L, Q, N *corr.*, *insert* pro regibus et omnibus.

[1] Peter Lombard, *Collect.* (MPL. CXCII. cc. 16–17), cited from St Ambrose.
[2] St Chrysostom, *De Sacerdotio*, II. 3 (MPG. XLIX. c. 634). The old Latin transl. was printed by Ulrich Zell, Cologne, *c.* 1470; it inserts *legibus* after *subdiderint*.

hominibus, pro regibus et omnibus[a] *qui in sublimitate*[b] *sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus*[1]. Ubi Glossa: *Timotheo haec verba dirigens in illo omni*[c] *ecclesiae formam tradidit*[d][2]. Et tunc secundum Augustinum subiungit: '*Pro omnibus hominibus,*' *id est pro hominibus omnis generis, et specialiter* '*pro regibus,*' *etsi mali sint, et pro* '*omnibus qui in sublimitate sunt*' *constituti, ut ducibus et comitibus, etsi mali sint*[e][3]; cum tamen inter positos in sublimitate seu iudiciaria tali potestate nusquam Apostolus aut[f] Augustinus episcopum aut presbyterum aliquem nominet, sed solummodo principes saeculares. *Quare autem,* inquit Augustinus, *pro regibus et sublimibus*[g] *etiam malis orari velit, reddit causam* (Apostolus scilicet), *subdens, quia hoc nobis proderit,* '*ut quietam vitam agamus*' *a persecutione,* '*et tranquillam,*' *id est sine inquietatione aliqua*[4]. Ecce testimonium eius quod diximus ultimo Primae, videlicet quod causa tranquillitatis factiva et conservativa est actio principantis debita non impedita[5]. Tunc subiungit Augustinus quod est valde ad propositum, dicens: *Ideo Apostolus admonuit ecclesiam orare pro regibus*[h] *et omnibus sublimibus, eodem Spiritu Sancto afflatus, quo et Ieremias, qui misit epistolam Iudaeis qui erant in Babylone, ut orarent pro vita regis Nabuchodonosor filiorumque eius et pro pace civitatis, inquiens:* '*quia in pace illorum erit pax vestra.*' *Hoc autem figurate*[i] *significabat ecclesiam in omnibus sanctis eius*[k]*, qui sunt cives caelestis Ierusalem, serviturum sub regibus huius saeculi. Ideoque Apostolus eam monet pro eis orare, ut quietam agant vitam*[6]. Ecce indubie Apostoli[l] atque Augustini fuisse sententiam, quod ecclesia seu Christi fideles omnes subesse debeant principibus saeculi, maxime fidelibus, et ipsorum[m] obedire praeceptis, non contrariis legi salutis aeternae. Quod si Apostolus intellexisset, episcopos seu presbyteros principari debere, ac homines realiter aut[n] personaliter coactivo iudicare iudicio in statu et pro statu

[a] L, Q, G, N, *omit* pro regibus et omnibus. [b] Q *late corr. inserts* constituti. [c] Q, omnium. [d] *Gold.*, tradit. [e] Q, I, *omit* et pro omnibus...sint. [f] *Gold.*, et. [g] Q, sublimioribus. [h] *Gold.*, I, *place* admonuit *after* regibus. [i] H, figuratiue. [k] T, H, suis. [l] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [m] *Gold.*, eorum. [n] T, H, et.

[1] 1 *Timoth.* II. 1–2. [2] Peter Lombard, *Collect.* (MPL. CXCII. cc. 335–6), cited from Haimo. [3] *Ibid.* (c. 336), cited from St Augustine. [4] *Ibid.* [5] See above, Dict. I., cap. XIX., pt. 3, p. 101. [6] Peter Lombard, *Collect.* (MPL. CXCII. c. 337), cited from St Augustine. The text is from Jeremiah, XXIX. 7.

vitae praesentis, dixisset Timotheo quem episcopum constituerat[a]: *Obsecro etc. pro regibus et* episcopis *omnibus, qui in sublimitate sunt.*

8. Amplius, *ad Titum* III°, dicebat Apostolus: *Admone illos* (quibus praedicas scilicet[b]) *subditos esse principibus et potestatibus*[1]. Nec[c] dixit Apostolus: Admone saeculares tantum; nec rursum dixit: Admone illos subditos esse nobis et principibus. Bene enim novit Apostolus quod nec ipse vel alii presbyteri seu episcopi[d] debent principari aut alios iudicare litigioso seu saecularium actuum iudicio, quinimo ipsos a saecularibus negotiis quibuslibet revocaverat, nedum a principatu seu iudicio talium, cum dixerat, II *ad Timotheum* II°: *Nemo militans Deo implicat se saecularibus negotiis.* Unde Ambrosius: '*Admone etc.*' *quasi: etsi*[e] *tu habes imperium spirituale* (id est, praecipere de spiritualibus), *tamen* '*admone illos subditos esse principibus*,' *scilicet regibus et*[f] *ducibus*, '*et potestatibus*' *minoribus*[2]; quia Christiana religio neminem privat iure suo. Quod prog tanto dixit Ambrosius quia etiam fideles dominis et principibus infidelibus aut malis voluit et docuit Apostolus subesse, sicut dicit ipse I *ad Timotheum*, ultimo: *Quicumque sunt sub iugo servi etc.*[3] Ubi Glossa secundum Augustinum: *Sciendum quosdam praedicasse, communem omnibus in Christo libertatem esse, quod de spirituali libertate utique verum est, non de carnali, ut illi intelligebant. Ideo contra eos loquitur hic Apostolus iubens servos dominis suis subditos esse. Non ergo exigant servi Christiani, quod de Hebraeis dicitur, ut sex annis serviant et gratis dimittantur*[h] *liberi*[i]; *quod mysticum est. Et quare hoc praecipiat Apostolus, subdit*[k]: '*ne blasphemetur nomen Domini*' *quasi aliena invadentis*, '*et doctrina*' *Christiana quasi iniusta et contra leges praedicet*[4], civiles scilicet.

Quo igitur modo et qua secundum Deum conscientia vult aliquis[l] sacerdos, quicumque sit ille, absolvere subditos a iuramento quo dominis fidelibus astringuntur? Est enim haec haeresis mani-

[a] H, constituerant. [b] *Gold. omits.* [c] *Gold.*, non. [d] *Gold.*, episcopi seu presbyteri. [e] H *inserts* diceret. [f] *Gold. omits.* [g] Q, per. [h] Q, dimittatur. [i] T *orig.*, liberis; *corr.*, *as text.* [k] *Gold.*, T *orig.*, supponit; T *corr.*, *as text.* [l] Q, quis.

---

[1] *Tit.* III. 1. [2] Pet. Lomb., *Collect.* (MPL. CXCII. c. 392), cited from St Ambrose seemingly. Cf. Camb. Univ. MS. Ii. 1. 37. [3] I *Tim.* VI. 1. [4] Pet. Lomb., *Collect.* (MPL. CXCII. c. 357), cited from St Augustine. The passage on the Hebrew slave refers to *Exodus*, XXI. 2.

festa, ut in sequentibus amplius apparebit[1]. Dixit ergo Apostolus: *Admone illos subditos esse principibus*; non dixit laicos solum, sed indifferenter, quia secundum ipsum *omnis anima subdita* est eis in iudicio coactivo seu contentioso. Si vero non, dic mihi, in quo dixit: *Omnis anima subdita sit etc.* Quod si Timotheo et Tito in hoc subici debuissent[a], frustra[b] dixisset: *Admone illos etc.* Rursum si quosdam voluit admoneri subesse potestatibus saecularibus, quosdam vero minime, insufficienter fuisset locutus, non faciendo in sermone suo differentiam hanc, quam nusquam in sua scriptura factam reperiet[c] quis, sed oppositum magis. Dixit enim: *Omnis anima subdita sit etc.*; in quo inconvenienter et false locutus fuisset Apostolus, quod absit, si qui a talium subiectione fuissent exempti.

Haec quoque fuit[d] conformiter sententia et doctrina beati Petri apostoli, I canonica sua, capitulo II°, cum dixit: *Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum*, constitutae videlicet in principatu, de quibus eum intellexisse apparet per exempla quae immediate subintulit, dum dixit: *Sive regi quasi praeexcellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum*[e], *laudem vero bonorum; quia sic est voluntas Dei*[f][2]. Glossas autem sanctorum non adduxi[g] super hunc locum, quia totum quod hic dicunt continetur in Glossa, quam supra induximus ad Apostolum[h], *Romanos* XIII°[3]. Ecce quod beatus[i] Petrus et Paulus conformiter dicunt reges et duces missos a Deo *ad vindictam malefactorum*, id est, ad sumendum de ipsis vindictam per coactivam potentiam in hoc saeculo; nusquam vero dixerunt nec ipsi, nec sancti expositores suorum dictorum[k], ad hoc missos esse episcopos aut presbyteros, sed oppositum magis, ut dicto praecipue Chrysostomi superius evidenter apparuit. Cum igitur malefactores possint esse presbyteri sicut non-presbyteri secundum omnia transgressionum genera nobis enumerata II° huius[4],

[a] *Gold.*, H, debuisset. [b] T *orig.*, frū; *corr.*, frustra. [c] *Gold.*, I, reperiret. [d] *Gold. omits.* [e] *Gold.*, maleficiorum. [f] *Gold.*, I, voluntas Dei est. [g] *Gold.*, adduxit. [h] *Gold. inserts* ad. [i] *Gold.*, beati. [k] Q, doctorum.

---

[1] See below, Dict. II., cap. VI., pt. 13; XXVI., pts. 13–16. [2] 1 Peter, II. 13–15. [3] It seems more probable that the Glosses, other than the *Interlinearis* and the *Ordinaria*, were not conveniently accessible to Marsilius, for Peter Lombard's *Collectanea* only deal with St Paul's Epistles, and Aquinas' *Catena Aurea* only with the Gospels. [4] Above, p. 121.

per necessitatem sequitur, ipsos subesse debere in iudicio coactivo regibus, ducibus, aut aliis principantibus saecularibus, quos legislatoris humani auctoritate statuendos ostendimus XV° Primae. Hos enim misit Deus *ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum*, ut dixit beatus Petrus; *sic* enim, id est, illis obedire, *voluntas Dei est*, ut dixit ibidem.

9. Hoc rursum confirmat sermo et[a] exemplum operis manifestum beati Pauli apostoli, nam de ipso legitur *Actuum* XXV°, quod ipse refugiens sacerdotum iudicium coactivum dixit aperte: *Caesarem appello*; et rursum: *Ad tribunal Caesaris sto, ubi me iudicari oportet*; dicit Glossa Interlinearis: *quia hic est locus iudicii*[1]. Ergo sacerdotum refugiens iudicium, fassus est se coactivae iurisdictioni Caesaris fuisse subiectum. Sed credendum est ne[b] Apostolum ficte dixisse: *Ibi*[c] *me iudicari oportet*, id est apud Caesarem, metu mortis, qui iam[d] pro veritate mori elegerat[e] et deliberaverat, ut apparet *Actuum* XXI°, dum dixit: *Ego enim non solum alligari sed et mori paratus sum in Ierusalem propter nomen Domini*[f] *Iesu*[2] Christi. Quis igitur[g] demens extimabit, Apostolum suo verbo tantum crimen commisisse protelandae vitae gratia, ut omne sacerdotium indebite subiceret sui exemplo et doctrina iurisdictioni principum saeculi, si hoc inconveniens et indebitum reputasset? Melius enim fuerat illi non ascendere in Hierosolymam, qui a nullo compellebatur, quam ascendere et mentiri contra seipsum et proximum. Et ideo quia hoc nefas est extimare de ipso, apparet ipsum id sensisse mente sicut[h] ore protulit, et secundum imitationem magistri sui[i], quo noluit esse superior (Christo videlicet), qui nedum Caesarem, verum etiam Pilatum eius vicarium suum mundanum iudicem recognovit, dum dixit, Iohannis XIX°: *Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi datum esset tibi desuper*, id est, nisi a Dei superna ordinatione, ut supra dicebat Augustinus ad *Romanos* XIII°: *quia non est potestas alicui homini bono vel malo, nisi a Deo data*; quod etiam Bernardus ad archiepiscopum[k] Senonensem amplius explicavit, et supra induximus parte 4ª.

[a] T *inserts* ex. [b] H, non. [c] T *corr.*, H, vbi; T *orig.*, *as text.* [d] H *orig.*, quia; *corr.*, qui iam. [e] Q, T *orig.*, H, eligerat; T *corr.*, *as text.* [f] T, H, *insert* nostri; H *omits* domini. [g] *Gold.*, I, enim. [h] *Gold.*, quod. [i] Q *omits.* [k] *Gold.*, episcopum.

[1] *Acts*, XXV. 10, 11, with *Glossa Interlin.* thereon. [2] *Acts*, XXI. 13.

Cum igitur nulli episcopo iurisdictio seu coactiva cuiusquam potestas in hoc saeculo concessa sit lege divina, sed potius interdicta consilio vel praecepto, ut patenter ostensum est in hoc et praecedenti capitulo, nec etiam potestas eiusmodi episcopis seu presbyteris inquantum[a] episcopis conveniat successione patria seu paterna; per necessitatem sequitur ipsos in hac subiectos esse iudicibus[b] saeculi, sicut ex dictis apostolorum Petri et Pauli et aliorum sanctorum evidenter apparuit, et ratione demonstrativa[c] convinci potest ex hiis quae dicta sunt XV° et XVII° Primae; nec in quemquam presbyterum aut non-presbyterum coactivam in hoc saeculo iurisdictionem habere quemquam episcopum sive papam, nisi eadem sibi per humanum legislatorem concessa fuerit, in cuius potestate semper est hanc ab ipsis revocare, interveniente rationabili causa, cuius plena determinatio ad eundem legislatorem, praesertim in communitatibus fidelium, pertinere dignoscitur.

Quod quidem igitur principatum seu coactivam iurisdictionem cuiuscumque[d] in hoc saeculo Christus abdicaverit, suisque apostolis ac ipsorum successoribus, episcopis seu presbyteris, interdixerit consilio vel praecepto, ipsumque seipsum ac eosdem apostolos[e] principum saeculi coactivae iurisdictioni subesse voluerit, id quoque observandum docuerit, ac ipsius apostoli praecipui Petrus et Paulus tam opere quam sermone; per evangelicas veritates, aeterna testimonia, per sanctorum quoque ac reliquorum approbatorum fidei Christianae doctorum interpretationes seu expositiones, evidenter monstrasse[f] nos credimus.

CAPITULUM VI

De auctoritate[g] clavium sacerdotalium, et qualem in excommunicando sacerdos aut episcopus habeat potestatem.

CONSEQUENS autem dictis est ostendere, quid potestatis, auctoritatis, et quale iudicium super fideles Christus eisdem apostolis et ipsorum successoribus concedere voluerit, et de facto

[a] Q, inquam. [b] *Gold.*, I, principibus. [c] *Gold.*, demonstrata. [d] Q, omnem et omnium. [e] *Gold.*, I, apostolos eosdem. [f] Q, T *orig.*, I, et indubie demonstrasse; T *corr.*, H, *Gold.*, *as text*. [g] H, auctoritatibus.

concesserit ex virtute verborum Scripturae Sacrae[1]. Inter cetera vero quae de hoc expressiorem[a] significationem habere videntur, sunt ea quae Christus protulit ad Petrum Matthaei XVI°, dum dixit[b]: *Tibi dabo claves regni caelorum*[2]; similiter quoque dicta per eundem Christum ad apostolos omnes, Matthaei XVIII° et Iohannis XX°, dum dixit Christus: *Quaecumque alligaveritis*[c] *super terram, ligata erunt et in caelo*[3]; et: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, etc.*[4] Ex hiis enim verbis praecipue opinio et titulus *plenitudinis potestatis*, quem sibi Romanus ascribit episcopus, sumpsit originem.

2. Quorum quidem ut sensus et notitia certius possit haberi, reminisci oportet aliquorum quae diximus ultimo[d] Primae[5], videlicet quod Christus verus Deus et verus homo *venit in hunc mundum* perhibere *testimonium veritati*[6], ut idem dixit Iohannis XVIII°; veritati inquam credendorum, agendorum, et spernendorum[e] ad vitam aeternam humano generi consequendam. Quam siquidem etiam sermone docuit, et exemplo monstravit, in scriptisque demum tradidit per evangelistarum et suorum[f] apostolorum dictamina, ut per talem scripturam in ipsius et apostolorum suorum absentia dirigi possemus in hiis quae sunt aeternae salutis. Et hoc fuit officium quod suis successoribus apostolis exercendum commisit, cum eisdem post resurrectionem quasi omnium novissime dixit illud[g] Matthaei XXVIII° et ultimo: *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos*[h] *in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quaecumque*[i] *mandavi vobis*[7]. Verum per baptismi administrationem, quod Christus per apostolos administrari praecepit, fecit eos intelligere etiam aliorum sacramentorum administrationem, quae propter humanam salutem aeternam instituit, quorum est poenitentiae sacramentum, quo animae humanae actualis culpa mortalis et venialis deletur, et in ipsa propter culpam corrupta Dei gratia

[a] H, expressionem. [b] *Gold. omits* dum dixit. [c] Q, H, ligaueritis. [d] *Gold.*, vltimae. [e] Q *corr.*, I, sperandorum. [f] Q *omits*. [g] H, id. [h] Q *omits*. [i] Q, quemcumque.

[1] It will be noticed that in Chaps. IV and V Marsilius proves a negative: that no powers of coercive rule were given by Christ to the priesthood. In Chaps. VI and VII he proves a formal positive: what spiritual powers were so given; but it is really another negative: that these powers were not coercive, but advisory. [2] Matth. XVI. 19. [3] Matth. XVIII. 18. [4] John XX. 23. [5] See above, Dict. I, cap. XIX., pt. 4, p. 102. [6] John XVIII. 37. [7] Matth. XXVIII. 19–20.

reformatur; absque qua humana opera, sic ordinante Deo, meritoria non fierent ad vitam aeternam. Unde *ad Romanos* VI°: *Gratia Dei vita aeterna*[1].

3. Huius itaque sacramenti, sicuti reliquorum, ministri sunt sacerdotes seu presbyteri tamquam successores apostolorum Christi, quibus omnibus in persona Petri et reliquorum apostolorum potestas clavium seu conferendi poenitentiae sacramentum, id est, solvendi vel ligandi homines a peccatis, quae idem sunt, tradita fuisse convincitur per verba Scripturae praedicta. Unde Hieronymus super illud[a] Matthaei XVI°: *Et tibi dabo claves regni caelorum*, sic[b] inquit: *Habent quidem eandem iudiciariam potestatem alii apostoli, quibus post resurrectionem ait: 'Accipite Spiritum Sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis retenta sunt.' Habet etiam omnis ecclesia in presbyteris et episcopis, sed ideo Petrus eam specialiter accepit ut omnes intelligant, quod quicumque ab unitate fidei et societate eius*[c] *se separaverit*[d], *nec a peccatis absolvi nec caelum ingredi potest*[2]. Et dixit Hieronymus: *ab unitate fidei*, nec dixit: ab unitate Petri vel Romani episcopi, quoniam ipsorum[e] aliqui poterant haeretici fore aut aliter perversi, et iam de facto comperti[f] sunt tales. Haec autem iudiciaria potestas est clavium auctoritas secundum Hieronymum et Augustinum ibidem, de quibus Augustinus: *Claves sunt discernendi scientia et potentia, qua dignos recipere et indignos excludere debet a regno*[3], sacerdos scilicet. Qualiter autem recipere, et qualiter a regno excludere possit[g] consequenter patebit; et ex hoc quae quantave sit harum clavium, per Christum Petro et apostolis concessarum, potestas.

4. Primum tamen oportet attendere, quod in anima peccantis[h] mortaliter generatur culpa, et corrumpitur divina gratia sibi collata prius. Qua siquidem culpa peccator obligatur debito damnationis

[a] *Gold. omits.* [b] H, sicut. [c] *Gold. omits* et societate eius. [d] Q, separauit (?). [e] H, aliorum. [f] *Gold.*, cooperti. [g] *Gold.*, I, excl. poss. a regno. [h] *Gold.*, peccatis; H *orig.*, potestatis, *corr.*, peccantis.

---

[1] *Rom.* VI. 23. [2] *Glossa Ordinaria ad loc.*, there cited from St Jerome. The same passage is quoted by Peter Lombard, *Sententiae*, Lib. IV., Dist. 19, Cap. 3, but reading *ecclesiae* for *eius*. The text included is from John XX. 22–3. A form of the Gloss is cited in *Catena Aurea* from Raban Maur. [3] *Glossa Ordinaria ad loc.* St Augustine is not mentioned either there, or in Peter Lombard, *Sententiae*, Lib. IV., Dist. 18, Cap. 3, where a fuller form appears. A form of the Gloss is cited in *Catena Aurea* from Raban Maur.

aeternae pro statu futuri saeculi. In qua etiam culpa persistens a consortio fidelium in hoc saeculo praeciditur[a] per correptionem[b] quandam, apud Christi fideles vocatam *excommunicationem*. Et e contra debemus advertere quod peccator per tristitiam[c] sui delicti et exteriorem confessionem factam sacerdoti, de quorum utroque simul et divisim dicitur hoc nomen *poenitentia*, triplex beneficium consequitur: primum quidem, quoniam ab interiori culpa mundatur, et in ipso Dei gratia reformatur; secundum vero, quoniam a debito damnationis aeternae, ad quam ex culpa obligatus fuerat, absolvitur; tertium autem, quoniam ecclesiae reconciliatur, id est, fidelium consortio reunitur seu reuniri debet. Haec igitur in peccatore facere, videlicet a culpa et aeternae damnationis debito solvere vel ligare, quod aliqualiter fieri habet per clavium potestatem sacerdoti concessam, quemadmodum infra dicetur, est sacramentum poenitentiae ministrare.

5. Hiis itaque sic praemissis, ad propositum accedentes, secundum mentem Magistri Sententiarum[1], quinimo Scripturae atque sanctorum quorum auctoritate loquitur libro IV, distinctione 18[a], et etiam secundum intentionem Ricardi in quodam libello quem fecit intitulatum *De Clavium sacerdotalium potestate*[2], dicamus, quod ad veram poenitentiam seu sacramentum poenitentiae suscipiendum requiritur primum interior peccatoris contritio seu tristitia de commisso sive delicto. Secundo vero requiritur propositum et actus confitendi delictum, ipsum per sermonem exprimendo seu significando sacerdoti, si sacerdotis facultas affuerit; quod[d] si non adesset, in sic poenitente seu contrito sufficit firmum propositum confitendi delictum sacerdoti cum ipsius primum facultas affuerit.

6. Et[e] intendunt consequenter, quod in peccatore vere poenitente[f], id est, contrito et habente propositum confitendi, quaedam ante confessionem et omnem sacerdotis actionem solus Deus operatur. Haec autem sunt: *expulsio culpae*, *gratiae reformatio*, *et*

[a] Q, precinditur. [b] *Gold.*, I, correctionem. [c] Q, tristiam.
[d] *Gold.*, qui. [e] *Gold.*, I, *insert* ideo. [f] H, penitenti.

---

[1] Peter Lombard, *Sententiae*, Lib. IV, Dist. 18. Echoes of the wording of Peter and Richard are to be found throughout Marsilius' treatment, but he only selects such part of their views as pleases him, minimizing the sacerdotal power.
[2] Richard, Abbot of St Victor, *Tractatus de Potestate ligandi et solvendi*, MPL. CXCVI. cc. 1159–1178.

debiti[a] *aeternae damnationis remissio.* Quod autem praedicta Christus solus[b] operetur, probat Magister, libro IV, distinctione 18ª, capitulo 4º, per auctoritates[c] Scripturae atque sanctorum. Primum quidem auctoritate Prophetae[d], dicentis[e] in persona Dei: *Ego solus deleo iniquitates et peccata populi*[1]. Rursum auctoritate Ambrosii dicentis: *Verbum Dei dimittit peccata, sacerdos et iudex. Sacerdos quidem officium suum exhibet, sed nullius potestatis iura exercet*[2]. Adhuc idem Ambrosius: *Ille solus dimittit peccata, qui solus pro peccatis nostris*[f] *mortuus est*[3]. Amplius per Augustinum dicentem: *Nemo tollit peccata nisi solus Christus, qui est agnus tollens peccata mundi*[4]. Quod autem hoc faciat Deus ante omnem sacerdotis actionem, deducit Magister ex dictis Augustini super illud[g] Psalmistae: *Quorum tecta sunt peccata*[5]. *Ex hiis* enim, inquit Magister, *aperte ostenditur, quod Deus ipse poenitentem solvit a debito poenae*[h]*; et tunc solvit quando intus illuminat inspirando veram cordis contritionem. Cui sententiae ratio suffragatur, et auctoritates attestantur. Nemo enim de peccato nunc compungitur, habens cor contritum et humiliatum, nisi in charitate. Qui*[i] *autem charitatem habet, dignus est vita. Nemo autem simul dignus est vita et morte. Non est igitur tunc ligatus debito aeternae mortis, filius enim irae esse desiit ex quo diligere et poenitere cepit. Ex tunc igitur solutus est ab ira, quae non*[k] *manet super illum qui credit in Christum, sed super illum qui non credit. Non igitur postmodum per sacerdotem cui confitetur ab ira aeterna liberatur*[l]*, a qua liberatus est iam per Dominum ex quo dixit: Confitebor. Solus igitur Deus hominem interius mundat a macula peccati, et a debito aeternae poenae solvit.* Consequenter autem repetit Magister auctoritates Psalmistae atque sanctorum prius adductas, post quae etiam epilogans inquit: *Hiis aliisque pluribus testimoniis docetur, Deum solum per se peccata dimittere. Et sicut dimittit quibusdam, ita et aliorum quorundam peccata retinet*[6].

[a] H, delicti. [b] Q *corr.*, Deus solus; *Gold. omits* solus. [c] *Gold.*, auctoritate. [d] *Gold.*, T, H, I, Psalmistae. [e] H, dicentes. [f] *Gold.*, I, pro pecc. nost. solus. [g] *Gold. omits.* [h] T (?), H, penitencie. [i] *Gold.*, quod. [k] H *orig.*, immanet; *late corr.*, non manet. [l] Q, liberata.

[1] Isaiah XLIII. 25. [2] Peter Lombard, *Sent.*, Lib. IV, Dist. 18, Cap. 4, cited from St Ambrose, reading *est iudex*. [3] *Ibid.*, cited from St Ambrose. The passage is omitted MPL. CXCII. [4] *Ibid.*, cited from St Augustine. [5] *Psalm* XXXI. 1. [6] Peter Lombard, *Sent.*, Lib. IV, Dist. 18, Cap. 4.

7[a]. Exigit tamen Deus, ut praediximus[b], in poenitente propositum confitendi delicta sacerdoti, cum illius primum facultas affuerit, sicut dicit Magister libro IV, distinctione[c] 17[a], capitulo 4°, ubi quaerit an *sufficiat soli Deo confiteri peccata*[1], et determinat auctoritatibus Scripturae, quod non, si facultas affuerit sacerdotis. Quod si non affuerit, sufficit soli Deo confessum esse, habito tamen semper proposito confitendi si possit. Hoc etiam, conformiter Magistro, sensit Ricardus in suo libello praedicto, et ex determinatis ab eo in diversis capitulis colligitur, quod *a vere poenitente*, id est contrito de peccato, *Deus ante quodcumque ministerium sacerdotis culpam tollit, debitumque*[d] *mortis solvit aeternae, sub conditione tamen quod sacerdoti postmodum debeat confiteri delictum, cum illius primum facultas affuerit*[2]. Quam siquidem conditionem vocavit Magister *firmum propositum* confitendi delicta, cum sacerdotis facultas adesset. Hanc autem sententiam conclusit Magister eodem IV, distinctione 18[a], capitulis 5° et 6°, respondens cum hoc rationabili quaestioni, qua dubitari potest ad quid officium sive actio sacerdotis in poenitentia requiratur, si solus Deus ante omne illius ministerium culpam tollit et aeternae damnationis debitum solvit. Et dixit Magister: *In hac autem tanta varietate* (quoniam de hoc[e] tam sancti quam doctores dissentire videbantur, licet non in veritate dissentiant) *quid*[f] *tenendum? hoc sane dicere ac sentire possumus, quod solus Deus dimittit peccata et retinet. Et tamen ecclesiae* (id est sacerdotibus, qui dicuntur ecclesia secundum unam significationem, ut apparuit II° huius) *contulit potestatem ligandi et solvendi. Sed aliter Ipse solvit vel ligat, aliter ecclesia* (id est sacerdotes). *Ipse enim per se tantum dimittit ita peccatum, quia et animam mundat ab interiori macula, et a debito aeternae mortis solvit. Non autem hoc sacerdotibus concessit, quibus tamen tribuit potestatem ligandi et solvendi, id est, ostendendi*[g] *homines solutos vel ligatos*[3]. In quo expressit propter quid requiratur in poenitentia officium seu ministerium sacerdotis, et consequenter id declarans dixit:

[a] *Number of Part supplied from* T. [b] *Gold.*, I, *omit* ut praedixiumus. [c] *Gold. omits.* [d] *So* T *orig.*; T *corr. read* debitum *and inserted* et *in front*; H *omits* -que. [e] Q, hac. [f] *Gold.*, quod. [g] Q, ostendi (*corr.*, ostendendi).

[1] Pet. Lomb., *Sent.*, L. IV, D. 17, C. 3. [2] Rich. St. Victor, *De Pot.*, caps. 6, 7, 8. The summary is not a quotation. The following *firmum propositum* is found here in cap. 8, not in Peter Lombard. [3] Pet. Lomb., *Sent.*, L. IV, D. 18, Caps. 5 and 6.

Unde etiam Dominus leprosum prius sanitati per se restituit, deinde ad sacerdotes misit, quorum iudicio ostenderetur mundatus. Ita etiam Lazarum iam vivificatum obtulit discipulis solvendum, quia etsi aliquis[a] *apud Deum sit solutus, non tamen in facie* (id est in notitia) *ecclesiae solutus habetur nisi per iudicium sacerdotis. In solvendis igitur culpis aut retinendis ita operatur sacerdos ecclesiasticus et iudicat sicut olim legalis in illis qui contaminati erant lepra, quae peccatum significat*[1]. Hanc quoque sententiam repetit circa finem capituli 6[i], ipsamque confirmat auctoritate Hieronymi. Super illud[b] Matthaei XVI°: *Et tibi dabo claves regni caelorum*, inquit Hieronymus: *Id iuris et officii habent evangelici sacerdotes quod olim sub lege habebant legales in curandis leprosis. Hii ergo peccata dimittunt vel retinent, dum dimissa a Deo vel retenta iudicant et ostendunt.* Unde: *in Levitico ostendere se sacerdotibus iubentur leprosi, quos illi non faciunt leprosos vel mundos, sed discernunt qui mundi vel immundi*[2]. Requiritur ergo sacerdotis officium ad poenitentem propter causam praedictam, ut per ipsum videlicet ostendatur in ecclesiae facie quibus Deus peccata retinuit vel dimisit.

8. Est aliud etiam quod Deus operatur ad peccatorem non sine ministerio sacerdotis, ut idem Magister atque Ricardus[3] senserunt, videlicet commutatio temporalis poenae purgatorii quam pro delictis subiturus erat peccator, quantumcumque bene poenitens et confessus in aliquam huius saeculi satisfactionem, ut ieiunium, orationem, aut eleemosynam, peregrinationem, vel consimile aliud; et secundum hoc iura potestatis in peccatorem[c] sacerdos exercet. Unde Magister, distinctione[d] 18[a], capitulo 7°, sic inquit: *Et notandum*[e], *quia quos satisfactione poenitentiae ligant, eo ipso a peccatis solutos ostendunt, quia non imponitur alicui satisfactio poenitentialis nisi quem sacerdos vere poenitentem arbitratur; alii vero*[f] *non imponit, et eo ipso peccata a Deo*[g] *retineri iudicat*[4]. Commutat quoque sacerdos poenas purgatorii peccatori[h] debitas in aliquas huius saeculi satis-

[a] Q, quis. [b] H, id. [c] *So* Q; T, H, peccatore; *Gold.*, I, pectore. [d] H *omits*. [e] *So Gold.*, T *orig.*, I; Q, T *corr.*, H, *for* et notandum *read*: Est et alius modus quidam ligandi atque soluendi, *which really introduces the next clause of the Sententiae.* [f] *So* Q; *Gold.*, T, H, I, *omit.* [g] Q, Domino. [h] Q *omits.*

[1] *Ibid.*, Cap. 6, reading *evangelicus* for *ecclesiasticus*. [2] *Ibid.* The illustration from *Leviticus* (Caps. XIII, XIV) really precedes the rest. [3] *De Pot.*, Caps. 8, 24. [4] Pet. Lomb., *Sent.*, L. IV, D. 18, C. 7.

factiones, et peccatores postmodum ecclesiae, id est communioni fidelium, reconciliat; in quo similiter potestatem in peccatores exercet, si tamen id secundum discretionem egerit. Unde Magister ubi supra: *Ligant quoque sacerdotes dum satisfactionem poenitentiae confitentibus imponunt; solvunt, cum de ea aliquid dimittunt, vel per eam purgatos ad communionem sacramentorum admittunt. Quem modum*[a] (solvendi scilicet vel ligandi) *superius Leo notavit. Secundum hunc*[b] *modum dicuntur*[c] *sacerdotes*[d] *peccata dimittere vel retinere. Unde superius Augustinus dixit: Quibus remittunt, remittit Deus etc. Opus enim iustitiae exercent in peccatores cum eos iusta poena ligant; opus misericordiae dum de ea aliquid relaxant, vel sacramentorum communioni conciliant; alia opera in peccatores exercere nequeunt*[1]. Unde etiam patere potest, quod iuxta merita poenitentium[e] non plus de culpa vel poena relaxare potest Romanus episcopus quam alter quicumque sacerdos.

9. Ex dictis itaque sanctorum auctoritatibus, Magistri, atque Ricardi apparet liquido, quod culpam et debitum aeternae damnationis solus Deus peccatori vere poenitenti remittit absque opere sacerdotis praecedente vel interveniente simul, quemadmodum ostensum est prius. Cuius etiam volo demonstrationem infallibilem[f] assignare secundum Scripturam, et iuxta dicta sanctorum atque doctorum. Quoniam solus Deus est qui non potest ignorare quibus remittendum et quibus retinendum sit peccatum[g]; et solus qui affectione perversa neque movetur neque iudicat quemquam iniuste. Non sic autem ecclesia sive sacerdos, quicumque sit ille, etiam Romanus episcopus. Potest enim ipsorum quilibet errare quandoque, vel inclinari affectione perversa, vel utroque; propter quod, si vere poenitenti cum debito proposito aut etiam actu confitendi subsecuto non remitteretur[h] peccatum seu culpa et debitum aeternae damnationis, renitente[i] sacerdote ignorantia, malitia, vel

[a] *Gold.*, I, quemadmodum. [b] T *orig. omits* superius...hunc; T *corr. inserts* (*followed by* H), supra notauit Leo papa, et secundum hunc. [c] H, dicitur. [d] H *corr.*, sacerdos. [e] Q, penitentum. [f] *So* T *corr.*; H, in irrefabilem. [g] T, I, ignorare quibus remitendum sit peccatum; H *orig.*, *same but* peccata; H *corr.*, remittenda sint peccata. [h] *Gold.*, retineretur. [i] *So Gold.*, T. *orig.* (?), T *corr.*, H; G, N, I, renuente; Q *corr.*, nisi remittente.

[1] Pet. Lomb., *Sent.*, L. IV, D. 18, C. 7.

utroque periret persaepe fidelis et evangelica Christi promissio, qua bonis praemia aeternae gloriae, malis vero Gehennae supplicia se dixit daturum. Unde, sicut etiam frequenter evenire contingit: Esto peccatorem aliquem ficte ac indebite delicta confessum, et sic sacerdotis ignorantia vel malignitate aut utraque absolutionem et benedictionem accepisse; esto rursum alium quendam sufficienter et debite sacerdoti peccata confessum, recusasse quoque illi sacerdotem ignorantia, malitia, vel utraque delictorum absolutionem et benedictionem impendere; numquid sunt prioris[a] ficte confitentis peccata dimissa, et posterioris vere poenitentis peccata retenta? Firmiter et indubie tenendum quod minime. Unde Chrysostomus super illud Iohannis xx°[b]: *Accipite Spiritum Sanctum, et quorum remiseritis peccata etc.*, sic inquit: *Non enim sacerdos, sed neque angelus aut archangelus operari potest aliquid in hiis, quae data sunt a Deo. Sacerdos autem suam benedictionem et manum tribuit; non enim iustum est ut*[c] *propter alterius malitiam circa symbola nostrae salutis laedi eos qui ad fidem veniunt*[1]. Idem quoque Hieronymus super illud Matthaei xvi°: *Et tibi dabo claves regni caelorum etc.*, sic inquiens[d]: *Hunc locum quidam non intelligentes aliquid sumunt de supercilio Pharisaeorum, ut damnare innoxios vel*[e] *solvere se putent noxios, cum apud Deum*[f] *non sententia sacerdotum, sed reorum vita quaeratur*[2]. Quibus verbis subiungit Magister, distinctione 18[a], capitulo 6°[g], seriem hanc notabilem: *Ita et hic aperte ostenditur, quod non* < *semper*[h] > *sequitur Deus ecclesiae iudicium, quae per surreptionem et ignorantiam interdum iudicat*[i][3]; *ecclesiae*, id est[k] sacerdotum in ea; hoc etiam addens 8° eiusdem: *Interdum enim qui foras mittitur* (id est, extra ecclesiam per sacerdotem esse iudicatur[l]), *intus est; et qui foris est* (secundum veritatem scilicet), *intus retineri videtur*[4], per falsum videlicet iudicium sacerdotum.

10. Hanc etiam de clavium sacerdotalium potestate sententiam, quam ex dictis sanctorum atque doctorum collegimus et recitavimus

[a] *Gold. omits.* [b] T *corr.*, H, 21°. [c] *Gold. omits*; Q *corr.*, H *corr.*, *cancel.* [d] *Gold.*, inquit. [e] *So Gold.*, I; T, H, et; Q *omits* vel...noxios. [f] Q, Dominum. [g] Q, 8°. [h] *Gold.*, MSS, *omit*; *but compare below* Part 12. [i] *Gold.*, iudicet. [k] H, et (*for* id est). [l] *Gold.*, inducatur.

[1] *Cat. Aur.* (xv. fo. 273 *r.*). [2] Quoted from the *Sententiae*; the wording in *Cat. Aur. ad loc.* is somewhat different. [3] Pet. Lomb., *Sent.*, L. IV, D. 18, C. 6. The necessary *semper*, here supplied from the original, is correctly quoted below, Part 12, p. 169. [4] Pet. Lomb., *Sent.*, L. IV, D. 18, C. 8.

pridem, resumens Magister in IV, distinctione 18ª, capitulo 8º, sic inquit: *Iam ostensum est qualiter sacerdotes dimittunt peccata vel retinent. Et tamen retinuit sibi Deus quandam*[a] *singularem potestatem dimittendi vel retinendi, quia Ipse solus per se debitum aeternae mortis solvit et animam interius purgat*[1]. Idem quoque dicit capitulo 9º atque finali eiusdem distinctionis: *Ipsa ergo*, inquit, *dissimilitudo quae inest animae ex peccato, et a Deo elongatio, animae macula intelligitur, a qua purgatur in poenitentia. Hoc autem solus Deus facit, qui solus suscitat animam*[b] *et illuminat; quod sacerdotes nequeunt, qui tamen*[c] *sunt medici animarum*[2].

11. *Est* autem *et alius modus ligandi atque solvendi*, ad quem[d] similiter requiritur actio sacerdotis, per excommunicationem scilicet. Haec[e] autem, ut dicit[f] Magister in IV, distinctione 18ª, capitulo 7º[g], fieri habet, cum quis *secundum canonicam disciplinam tertio vocatus ad emendationem manifesti delicti, et satisfacere vilipendens, sententia ecclesiae a loco orationis et sacramentorum communione et fidelium consortio praeciditur, ut erubescat et pudore sceleris conversus poeniteat, ut spiritus eius salvus sit. Quod*[h] *si poenitentiam profitens resipuerit, negatae communioni admittitur et ecclesiae reconciliatur. Haec autem ecclesiae anathematizatio*[i]*; hanc poenam illis, qui digne*[k] *percelluntur, infligit, quia Dei gratia et protectio illis amplius subtrahitur ac sibi ipsis relinquuntur*[l]*, ut sit eis liberum ruere in interitum*[m] *peccati, in quos etiam diabolo maior saeviendi datur*[n] *potestas. Orationes quoque ecclesiae et benedictionum*[o] *ac meritorum suffragia eis nequaquam suffragari putantur*[3].

12. Circa praedicta quidem, ut sciatur cuius vel quorum sit et secundum quem modum excommunicandi potestas, oportet attendere, quod in excommunicatione iudicatur reus ad poenam pro statu futuri saeculi iudicio quodam, de quo expressius IXº huius dicetur[4], et eidem infligitur poena quaedam gravis, etiam pro statu vitae praesentis, ut quia diffamatur publice sibique interdicitur

[a] H, quendam. [b] Q *omits.* [c] *Gold. omits.* [d] *Gold.*, quam. [e] *So Gold.*, H; I, hic; Q, T(?), hoc. [f] H, dixit. [g] H, 11º. [h] *So* T, I; Q, H, quia; *Gold.*, qui. [i] Q *late corr. inserts* dicitur. [k] Q *omits.* [l] *Gold.*, relinquitur. [m] *Gold.*, interitu. [n] *Gold.*, datur saeviendi. [o] Q, benedictionem.

[1] Pet. Lomb., *Sent.*, L. IV, D. 18, C. 8. [2] *Ibid.*, C. 9. [3] *Ibid.*, C. 7
[4] See below Chap. IX, esp. Parts 2, 3, and 7.

aliorum consortium. Ex quo etiam civili communione atque commoditate privatur. Et licet primae poenae inflictio, ut quae infligitur illi qui percellitur[a] indigne, nihil noceat pro statu futuri saeculi, quia *Deus non semper sequitur ecclesiae* (id est sacerdotum) *iudicium*, dum scilicet iniuste quemquam iudicant, quemadmodum sufficienter ostensum est prius; laederetur tamen sic iniuste perculsus[b] a sacerdote pro statu vitae praesentis gravissime, quasi ut quia diffamatur et civili communicatione privatur. Et propterea dicendum, quod licet ad tale iudicium promulgandum requiratur vox et actio sacerdotis, non tamen ad aliquem solum aut tantummodo ad ipsorum collegium pertinet iudicium coactivum et praeceptum dare de excommunicandis aut absolvendis. Sed talem statuere iudicem, cuius videlicet sit reum vocare ac examinare, iudicare, absolvere, aut condemnare sic publice diffamandum aut[c] fidelium consortio praecidendum[d], pertinet ad fidelium universitatem in communitate illa in qua debet aliquis tali iudicio iudicari, vel ad ipsius superiorem[e], vel ad concilium[f] generale[g]. Verumtamen debet examinatio criminis impositi[h], si tale fuerit propter quod debeat quis excommunicari necne, fieri per talem iudicem habito collegio sacerdotum aut ex eis peritiorum[i] determinato numero secundum leges positas aut consuetudines[1].

Sacerdotes namque iudicio primae significationis debent crimina iudicare seu discernere, quibus secundum Legem Evangelicam debet quis a fidelium praecidi[k] consortio ne alios inficiat, quemadmodum medicus aut medicorum collegium iudicio primae significationis

[a] H, procellitur. [b] Q, T *corr.*, I, percussus; T *orig.*(?), *Gold.*, perculsus; H, per(?)tulsus. [c] *Gold.*, I, *insert* a. [d] Q *corr.*, precindendum. [e] *Gold.*, superiorem ipsius. [f] *Gold.*, excilium. [g] T *orig. omits* vel ad ipsius...generale; *corr. inserts.* [h] *Gold.*, I, *omit.* [i] *So* Q *corr.*, G, I; *Gold.*, T, H, peritorum. [k] Q *corr.*, precindi.

[1] The revolutionary character of Marsilius' doctrine of excommunication need not be insisted upon. The right to excommunicate an offender is reserved to the lay power or to the General Council (itself as he claims later largely lay) representative of all Christendom. The lay power, with Marsilius' usual reference to the actual political facts of his time, is given in two forms: the local autonomous territory, and the suzerain state. Thus a Paduan could be excommunicated by the *universitas fidelium* of the city of Padua, or by that of the Empire of which Padua formed a part, or finally by a General Council conforming to Marsilius' definition of such (for which see below Dict. II., cap. XX., pts. 2–5, 13). The coercive excommunicatory power of the priesthood is completely ruled out.

iudicare habent de morbo corporali, propter quem debet quis ne alios inficiat, ut[a] leprosus, ab aliorum consortio separari. Et rursum debet esse crimen huiusmodi quod certo testimonio probari possit per aliquem fore commissum. Et propterea, sicut non ad medicum quemquam, aut ipsorum tantummodo collegium, iudicium seu iudicem, cuius est coactiva potestas expellendi leprosos, statuere pertinet, sed ad civium fidelium universitatem aut ipsorum partem valentiorem, quemadmodum demonstratum est xv° Primae, sic quoque propter animae morbum, ut crimen notorium, expellendorum a communi consortio iudicium aut iudicem, cuius sit horum coactiva potestas, ad nullum sacerdotem solum aut ipsorum tantummodo collegium statuere pertinet in communitate fidelium; quamquam ex ipsorum consilio debeat tale iudicium procedere, quoniam ipsi tenentur scire Legem Divinam, in qua determinata sunt crimina propter quae debet alicui criminoso fidelium non criminosorum interdici consortium: *Labia namque sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent*[b] *ex ore eius*[1], Malachiae II°.

Utrum autem huiusmodi crimen commiserit is cui crimen imponitur, non oportet per solum episcopum aut sacerdotem iudicari, sed per fidelium universitatem in communitate illa, vel superiorem quemadmodum diximus, vel per iudicem ab eadem institutum ad hoc[c][2], sive sacerdotem sive non-sacerdotem, secundum tamen probationes inductas. Et si per testes convictus fuerit, et tale fuerit crimen propter quod debeat excommunicari, in quo solo stari debet iudicio collegii sacerdotum aut sanioris[d] partis illius[e][3], tunc per supradictum iudicem, a fidelium universitate illius loci statutum ad hoc, debet sic criminosus excommunicandus per sententiam nun-

[a] *Gold. omits.* [b] H, requirunt. [c] *So* Q, I, *etc.*; T *orig. omits* vel superiorem...diximus; T *corr.*, H, vel ad ipsius superiorem...diximus; *Gold. transposes* vel superiorem...diximus *to between* ad hoc *and* sive. [d] H, senioris. [e] L, Q *insert* nisi manifeste deuiarent a uerbis et scripture sentencia.

[1] Malachi II. 7. [2] It will be noticed how Goldast's transposition given in the variants distorts the sense of the passage. [3] Both the presence of the extra passage in Q and its omission in the recension of T, H, etc. seem to accord with the view of a revised text. Marsilius' anti-clericalism would make him at first stress the possibility of error in the clerical experts, but if their expert opinion was to be reviewed, what was the use of their being called in, and what super-experts were to review it? So he remains content with their purely advisory function.

ciari, et fieri debet executio talis sententiae praecepto iudicis et[a] voce sacerdotis, pro quanto tangit reum etiam pro statu venturi saeculi.

13. Demonstrat autem verum esse quod diximus Scriptura ex qua ortum sumpsisse videtur haec correptionis[b] species; et est Matthaei XVIII°, cum dixit Christus: *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum unum vel duos* testes, *ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si eos non audierit, dic ecclesiae; si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*[1]. Dixit ergo Christus: *dic ecclesiae*; nec dixit: apostolo vel episcopo seu presbytero aut ipsorum soli collegio. Et intellexit ibi Christus *ecclesiam* fidelium multitudinem aut iudicem ad hoc[c] illius auctoritate institutum, quo modo usi sunt hoc nomine apostoli et ecclesia primitiva, sicut plene ostensum est II° huius. Et quod sic Christus intellexerit[d] *ecclesiam*, id est credentium seu fidelium universitatem, et quod huius sit talem statuere iudicem[e] aut tale iudicium ferre in contumaces aut taliter criminosos, demonstro per Apostolum, I *ad Corinthios* V°, ubi causam, formam, et modum, et per quos[f] hoc iudicium in quemquam ferri debeat, tradidit[g] Apostolus magis expresse, Christi verborum sequens et explanans sententiam, dum dixit: *Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu, iam iudicavi ut praesens eum qui sic operatus est*[h] *in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini Iesu, tradere huiusmodi Satanae*[2], criminosum scilicet quendam qui patris sui uxorem cognoverat carnaliter. Ubi Glossa secundum Augustinum: *Hoc modo iudicavi, ut vos*[i] *congregati in unum, absque aliqua dissensione, quibus mea auctoritas et virtus Christi cooperabitur, tradatis Satanae huiusmodi*[3]. Ecce ergo propter quid, quibus, et qualiter aliquis excommunicandus est secundum intentionem et doctrinam Apostoli, in cuius mandato fortasse[k] magis

[a] *So* Q, G, *etc.*; *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* praecepto...et; T *corr.* (*followed by* H) *inserts* praecepto iudicis, *omitting* et. [b] *Gold.*, I, correctionis. [c] *Gold.*, T, haec. [d] Q, I, intellexit. [e] *Gold.*, iudicem statuere. [f] Q *omits* et; *Gold. omits* quos. [g] *Gold.*, T, H, I, tradit. [h] *Gold.*, est operatus. [i] *Gold.*, nos. [k] *Gold.*, fortassis; T *orig. omits.*

[1] Matth. XVIII. 15–17. [2] 1 *Cor.* V. 3–5. [3] Pet. Lomb., *Collect.* (MPL. CXCI. c. 1571). The attribution to St Augustine does not appear in the printed text.

attenditur consilium quam praeceptum, etiam secundum Legem Divinam; quoniam esto quod illum criminosum tolerassent inter ipsos conversari propter ipsorum patientiam (quamvis[a] non sine scandalo et periculo infectionis quorundam[b]), nil minus salvari et meritoria opera facere poterant.

Amplius, esto quod praeceptum stricte sumendo[1] fuisset secundum Legem Divinam, non tamen fuit praeceptum hoc fieri per solum[c] sacerdotem aut episcopum vel ipsorum tantummodo collegium. Et ideo, cum[d] dixit Apostolus: *Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu, iam iudicavi etc.*, intelligi debet iudicio primae significationis, non tertiae, propter id[e] quod subdit[f]: *Congregatis vobis et meo spiritu.* Unde et eis formam tradidit, ex qua inter ipsos ex hoc contentio non posset oriri, quoniam ipsis congregatis in unum, maxime si per modum iudicii coactivi, hoc fieri debebat[g]; propter quod Augustinus: *Ut vos congregati in unum, absque aliqua dissensione*, id est, de communi consensu per vos fiat, vel per iudicem ex communi consensu per vos statutum[h] ad hoc, quod idem est. Et ideo non mandavit hoc Apostolus fieri per presbyterum aliquem, nec alicui presbytero seu episcopo[i] scripsit hoc fiendum per ipsum, cum[k] tamen ad ipsos tunc mitteret Timotheum, qui episcopus erat, ut eadem IV° palam[12]; quod tamen fecisset, si hoc iudicium ad solius sacerdotis auctoritatem pertinere novisset, quemadmodum in aliis fecerat. Quod etiam ex I *ad Timotheum* III°, et *ad Titum* I°, induximus capitulo praecedente[3].

Posset autem, quam tenemus, probabiliter iam[m] dicta sententia ratione firmari iuxta Scripturam. Quoniam certius et absque suspicione magis fit tale iudicium[n], ut diximus, quam per solam voluntatem unici sacerdotis aut[o] ipsorum solius collegii, cuius aut quorum iudicium amore vel odio aut inspecto commodo proprio citius perverteretur quam universitatis[p] fidelium, ad quam semper appellare

[a] T *corr.*, H, *insert* forte. [b] *Gold.*, I, aliorum; T *orig.*, quorum; T *corr.*, quorundam. [c] Q *inserts* aut. [d] Q, quod. [e] *So* Q, I; H *omits*; *Gold.*, T, ea. [f] Q *inserts* Apostolus. *The passage* aut episcopum...Unde *in* T *seems written by the corrector.* [g] *Gold. and some* MSS, debeat. [h] *Gold.*, statuto. [i] *Gold.*, episcopo seu presbytero. [k] *Gold.*, tum. [l] T *orig. omits* cum...palam; *corr. inserts.* [m] *Gold.*, I, *omit.* [n] H *corr. inserts* per fidelium uniuersitate. [o] H, autem. [p] Q, uniuersitas.

[1] Note the Italianism. [2] 1 *Cor.* IV. 17. [3] See above Dict. II., cap. V., pt. 3, pp. 145–7.

contingit[a]; quamvis, ut diximus, executio talis sententiae per sacerdotem[b] fieri debeat pro quanto invocatur in hoc[c] divina virtus ad poenam aliquam criminoso infligendam in hoc saeculo, quae per hominis[d] potestatem non posset inferri, ut daemonis vexationem; et quia pro statu futuri saeculi similiter iudicatur ad poenam, et quoniam[e] privatur ecclesiae suffragiis, quod fortasse per solius sacerdotis actionem Deus instituit fieri.

Amplius, quoniam si cuivis episcopo seu presbytero soli, aut cum suo solo collegio clericorum, conveniat[f] quemlibet excommunicare absque fideliumg universitatis consensu, sequitur ex eo, sacerdotes, aut ipsorum collegia[h], omnia regna et principatus ab habentibus regibus aut principibus auferre posse. Excommunicato namque quovis principe, subiecta sibi multitudo etiam excommunicabitur[i], si excommunicato principi obedire voluerit; sicque cuiuslibet principis erit cassa potestas. Cuius oppositum voluit Doctor Gentium *ad Romanos* XIII° et I *ad Timotheum* VI°, et Augustinus ibidem in Glossa[k], quemadmodum induximus V° huius, parte 7ª et 8ª[l]. Instantiae vero quae ad hanc determinationem possent apparenter[m] induci, facile repellentur[n] ex dicendis IX°, X°, XIV°, et XVII° huius.

14. Est° rursum auctoritas quaedam sacerdotum, ea qua panis et vinum in corpus Christi benedictum transubstantiatur ad sacerdotis orationem post certorum verborum ab ipso prolationem. Haec autem auctoritas character est animae, sicut ea quae clavium, et dicitur potestas conficiendi eucharistiae sacramentum; hanc siquidem theologorum quibusdam dicentibus esse ab eodem charactere cum clavium potestate, de qua dictum est prius, aliis vero quod diverso charactere, alio etiam tempore atque verbis Christi collato apostolis, ut hiis quae ad apostolos protulit Matthaei XXVI°, Marci XIV°, et Lucae XXII°, dum dixit ad eos: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationem*[1]; *hoc facite*, id est, hoc faciendi potestatem habere. Qualitercumque tamen de

[a] T *orig. omits* solius...contingit; *corr. inserts.* [b] Q *inserts* vocaliter. [c] *Gold.*, I, *insert* seculo. [d] Q, H *orig.*, homines; H *corr.*, hominum. [e] Q, quia. [f] *Gold.*, liceat. [g] T *corr.*, H, I, fidelis. [h] *Gold.*, collegium. [i] T *corr.*, H, excommunicabitur etiam. [k] T *corr.*, H, glosis. [l] T *orig. omits* Amplius...8ª; T *corr. inserts.* [m] *Gold.*, Q, apparentur. [n] *Gold.*, repellenter. [o] Q, H, et; H *corr. inserts* est.

[1] Matth. XXVI. 26, Mark XIV. 22, Luke XXII. 19. The words are from St Luke.

hac diversitate veritas habeat, non refert ad hanc considerationem; quantum enim sufficiens nobis est ad propositum de auctoritatibus seu potestatibus presbyteris seu episcopis per Christum collatis, quod ex Scriptura Sacra convinci potest, rememorasse putamus.

CAPITULUM VII[a]

De dictis in capitulo praecedenti summarie ac ipsorum declaratione et confirmatione.

CETERUM quae de clavium sacerdotalium potestate seu auctoritate per Christum apostolis tradita fuit[b], summam facturi recolligentes, dicamus quod in peccatore vere poenitente, id est, de peccato commisso dolente, aliqua solus Deus operatur etiam absque sacerdotis aliquo praeveniente ministerio, mentis videlicet illuminationem, culpae seu maculae peccati purgationem, et aeternae damnationis remissionem. Alia vero sunt quae Deus in eodem peccatore non secundum se solum operatur, sed per ministerium sacerdotis, sicut ostendere in ecclesiae facie quis solutus vel ligatus a peccatis habeatur in hoc saeculo, ligandus aut solvendus in alio, id est, cuius Deus peccata retinuerit aut cui[c] dimiserit. Amplius, est et aliud quod Deus operatur circa peccatorem per ministerium sacerdotis, commutatio scilicet poenae purgatorii debitae peccatori pro statu futuri saeculi in aliquam satisfactionem temporalem seu saeculi huius. Ipsam enim relaxat secundum partem aut totum iuxta satisfactiones iniunctas[d] et poenitentis conditionem, quae omnia per sacerdotem fieri debent cum[e] clave potestatis secundum discretionem. Sic etiam a sacramentorum communione[f] per sacerdotem excluduntur contumaces et resipientes admittuntur, quo modo dictum est circa finem capituli praecedentis.

2. Haec autem fuit sententia Magistri libro IV, distinctione 18[a], 8° capitulo, cum dixit: *Secundum hos ligandi et solvendi modos, quo modo verum est quod dicitur: 'Quodcumque solveris*[g] *super terram, solutum erit et in caelis*[h]*; et quodcumque ligaveris*[g] *super terram, ligatum erit et in caelis*[h]*.' Aliquando enim ostendunt solutos vel ligatos* (presbyteri

[a] *Gold. omits the title of Chap.* VII, *and runs on without a break.* [b] *So* Q; *Gold.*, T, H, I, *omit* fuit. [c] *Gold.*, I, *omit.* [d] Q, satifaccionem iniunctam. [e] T, H, *orig.*, 9; H *corr.*, cū. [f] H *orig.*, communi opere; *corr.*, *as text.* [g] *So* Q, T, H; *Gold.*, I, solueritis...ligaueritis. [h] *So* Q, I; T, H, celo...celo; *Gold.*, caelis...caelo.

scilicet) *qui non sunt apud Deum, et poena*[a] *satisfactionis interdum indignos ligant vel solvunt, et indignos sacramentis admittunt et dignos admitti arcent. Sed intelligendum est in illis quorum merita solvi vel ligari postulant. Quoscumque ergo solvunt vel ligant adhibentes clavem discretionis reorum meritis, solvuntur vel ligantur in caelis, id est apud Deum, quia divino iudicio sententia sacerdotis sic progressa approbatur et confirmatur.* Et dixit Magister consequenter quasi epilogans: *Ecce qualis et quantus est usus apostolicarum clavium*[1].

3. Ad cuius etiam ampliorem habendam evidentiam[b] inducemus exemplum seu comparationem ipsius familiarem satis, quae etiam verbis et sententiae Christi atque sanctorum, quorum auctoritates induximus prius, et maxime Ambrosii, multum attinere videtur. Inquit enim ille quod *verbum Dei dimittit peccata, sacerdos et iudex. Sacerdos*[c] *quidem officium suum exhibet*[d] *sed nullius potestatis iura exercet*[e][2]. Nos autem dicamus quod sacerdos tamquam claviger caelestis iudicis quasi proportionaliter peccatorem liberat clavigero mundani iudicis. Nam sicut per verbum sive sententiam iudicis huius saeculi (principantis scilicet) damnatur aut absolvitur reus a culpa et poena civili; sic per verbum divinum aliquis simpliciter solvitur aut ligatur culpa et debito damnationis seu poenae pro statu futuri saeculi. Et sicut actione clavigeri mundani principis nemo a civili culpa vel poena solvitur aut damnatur, per ipsius tamen actionem, qua carcerem claudit vel aperit, reus ostenditur solutus vel damnatus; sic quasi per sacerdotis actionem nullus solvitur aut ligatur culpa et debito damnationis aeternae, sed ostenditur in ecclesiae facie quis solutus aut ligatus habeatur a Deo[f], dum sacerdotis benedictionem accipit et ad sacramentorum communionem admittitur, quo modo praediximus[g] circa finem capituli praecedentis. Et ideo sicut claviger mundani iudicis aperiendo vel claudendo carcerem officium suum exhibet, nullius tamen iudiciariae[h] potestatis absol-

[a] H (misreading T, pēna), penam. [b] *Gold.*, I, evid. ampl. hab. [c] *Gold. omits* et iudex. Sacerdos. [d] *Gold.*, I, exhibet suum. [e] T *inserts* Quo ergo modo dimittit peccata sacerdos, si nullius potestatis iura exercet; K *inserts* quo nam ergo modo dimittit peccata sacerdos celestis. [f] T, H, a Deo habeatur. [g] H, diximus. [h] H, iudicis.

---

[1] Pet. Lomb., *Sent.*, L. IV, D. 18, C. 8. A sentence is omitted by Marsilius between *postulant* and *Quoscumque*. [2] *Ibid.*, Cap. 4. Cf. the same citation above, Dict. II., cap. VI., pt. 6, p. 163.

vendi vel damnandi iura exercet, quoniam etsi de facto carcerem aperiret alicui reo non absoluto per iudicem ipsumque populo absolutum sua voce[a] nuntiaret, non propter hoc reus ille[b] solutus esset a poena vel culpa civili. Et e contra[c], si carcerem aperire recusaret suoque verbo nuntiaret non esse absolutum[d] sed damnatum quem vere[e] iudex per suam absolvisset sententiam, non propter hoc ille debitor esset culpae aut poenae civilis. Sic proportionaliter sacerdos, claviger caelestis iudicis, officium suum exhibet per absolutionis aut ligamenti seu maledictionis verbalem pronuntiationem. Quod si vere damnandos per supernum iudicem aut iam damnatos[f] sacerdos ipse ignorantia, vel surreptione, aut utroque absolvendos vel absolutos pronuntiaret[g], aut e contra[h], non tamen propter hoc essent primi soluti et secundi[i] damnati, eo quod clavem aut claves cum discretione non adhibuisset reorum meritis. Et ideo *suum officium exhibet*, sicut dixit Ambrosius, *nullius* tamen *potestatis iura exercet*, quoniam vere solutos aut solvendos apud Deum quandoque in ecclesiae facie sacerdotes pro futuro saeculo ligatos aut ligandos pronuntiant[k] et e contra[l], ut supra diximus auctoritate sanctorum atque Magistri libro IV, distinctione 18ª, et 8° capitulo[2]. Et propterea iura potestatis non exercet sacerdos. Sic enim quandoque divina iustitia et repromissio perire posset.

4. Ille igitur solus iura potestatis exercet in hiis et iudex est coactivam habens potentiam, qui solus nec falli de humanis cogitationibus et operationibus potest, nam *Ad Hebraeos* IV°[m]: *Omnia nuda sunt et aperta*[n] *oculis eius*[1], et qui solus nec quicquam vult perverse, quoniam[o] *iustus es, Domine, et omnia iudicia tua iusta sunt, et omnes viae tuae misericordia et veritas et iudicium*[3], *Tobiae* III°; ideoque unicus Ipse iudex est talis. Unde Iacobi IV°: *Unus est legislator et iudex, qui potest perdere et liberare*[4]; quod Iacobus nec de seipso aut aliquo dixit apostolorum, cum tamen esset unus de hiis

[a] Q, suo voto. [b] *Gold.*, I, *omit* ille. [c] H, econuerso. [d] H, solutum. [e] T *orig.*, H, vero; T *corr.*, vere. [f] *Gold.*, damnatus. [g] T *corr. inserts* solutos. [h] H, econuerso. [i] H *orig.* (misreading T), etiam; *corr., as text.* [k] T, H, pronunciat. [l] H, econuerso. [m] *So* T *first corr.*, I, *Gold.* (*which adds* 4°); Q, Quoniam ut in psalmo; T *second corr.*, H, *read* Romanos *for* Hebraeos. [n] *Gold.*, I, nuda et aperta sunt. [o] H, quomodo.

---

[1] *Hebr.* IV. 13. [2] Above, pp. 168–9. [3] *Tobit* III. 2. [4] James IV. 12.

tribus, *qui videbantur esse columnae*[1] ecclesiae, ut dixit Apostolus *ad Galatas* II°. Voluit autem Christus huiusmodi sententias, per ipsum latas aut ferendas in alio saeculo, per sacerdotes pronuntiari quodam iudicio significationis primae, quasi prognostico, ut ex hoc peccatores in hoc mundo terreantur[a] et a sceleribus et criminibus revocentur ad poenitentiam, ad quod exigitur et valet multum officium sacerdotum[b]. Quo modo, si medicus corporalis sanitatis, cui docendi et operandi secundum artem medicinae potestas est data ex institutione iudicis seu legislatoris humani, de futuris sanis aut morituris iudicium secundum medicinalem scientiam in populo promulgaret, ut ex hoc homines sobriam ducerent vitam et ab intemperata revocarentur, propter corporis sanitatem conservandam aut acquirendam[c], praecepta quoque seu documenta talium exhiberet, praeciperet utique talia medicus observari et observatores futuros sanos et transgressores infirmos vel morituros[d] iudicaret, quos ille neque sanaret aut infirmaret principaliter, sed naturae[e] hominum actio; ministerium tamen aliquod exhiberet. Nec rursum posset medicus sui auctoritate sanum aut infirmum ad talia facienda quantumcumque corporali sanitati[f] conferentia compellere, sed solummodo exhortari et[g] docere atque terrere per sui iudicium primae significationis prognosticum, eis annuntiando sanitatem ex quorundam observatione, mortem vero aut aegritudinem ex talium transgressione. Sic etiam proportionaliter medicus animarum, sacerdos scilicet, de hiis, quae ad aeternam sanitatem animae[h] perducunt[i] vel mortem aeternam aut poenam temporalem pro statu venturi saeculi, iudicat et hortatur. Ad quae tamen iudicio coactivo neminem arcere potest nec debet in hoc saeculo, ut Apostoli et Ambrosii auctoritate probavimus, II[k] *ad Corinthios* I°, et supra cum hiis Chrysostomi sententiam expressam induximus V° huius, parte 6a[2].

5. Propter quod sacerdos secundum sui officium non debet similitudinarie comparari[l] iudici tertiae[m] significationis sed primae, habenti scilicet auctoritatem docendi aut operandi, quemadmodum

[a] T *orig.*, teneantur; *corr.*, *as text.* [b] Q, T *orig.*, I, *omit* ad quod...sacerdotum; T *corr. inserts.* [c] Q *adds* et mortem declinandam. [d] T *orig. omits* vel morituros; *corr. inserts.* [e] H, vere(?). [f] Q, san. corp. [g] H, aut. [h] *Gold.*, an. san. [i] Q, producunt. [k] Q, 2°. [l] *Gold.*, corporari. [m] Q, 3°.

[1] *Galat.* II. 9. [2] See above, pp. 153–4.

medicus, non tamen in quemquam[a] per potentiam coactivam. Sic enim Christus se vocavit *medicum*, non principem, ubi, Lucae v°, dixit de se loquens: *Non egent medico qui sani sunt, sed qui male habent*[1]; nec dixit: iudice indigent; quoniam in mundum de contentiosis coactivum iudicium exercere non venerat, ut ex Lucae xii° induximus iv° huius, parte 8ª[2]. Sed vivos et mortuos tali iudicio iudicaturus est in die illa, de qua dixit Apostolus ii *ad Timotheum*, ultimo: *In reliquo reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in die illa iustus iudex*[3]. Tunc enim coactivo iudicio poenas infliget hiis qui legem latam per ipsum immediate in hoc saeculo transgressi fuerint. Et propterea signanter dixit Christus Petro: *Tibi dabo claves regni caelorum*; nec dixit: tibi dabo iudicium regni caelorum. Et inde iam diximus[b], clavigerum[c] mundani iudicis aut superni non[d] habere iudicium coactivum, quod tertiae signi-ficationis vocamus[e], eo quod neuter talis potestatis iura exercet, ut de sacerdote palam dixit Ambrosius, et reliquorum sanctorum etiam[f] auctoritate monstratum est satis.

De auctoritate itaque sacerdotum seu episcoporum, et apostolicarum clavium potestate per Christum sibi concessa, determinatum sit hoc modo[4].

CAPITULUM VIII

De[g] *divisione actuum humanorum, et qualiter referantur ad humanam legem et iudicem saeculi huius*[h].

QUONIAM autem omne iudicium coactivum est de humanis actibus voluntariis secundum aliquam legem aut consuetudinem, et de hiis quidem vel inquantum ad finem huius saeculi ordinabilibus, vitae mundanae scilicet sufficientiam, aut quantum ad finem venturi saeculi, quem vitam seu gloriam vocamus aeternam;

[a] *Gold.*, inquantum. [b] *Gold.*, T, H, I, *insert* neque. [c] T *orig.*, clauigerus; *corr.*, clauigerum (?); H, clauigeros. [d] *Gold.*, T, H, I, *omit.* [e] *Gold.*, vocauimus. [f] *Gold.*, I, etiam sanctorum. [g] *Gold.*, Quae. [h] H, huius seculi.

[1] Luke v. 31. [2] See above, p. 134. [3] II *Tim.* iv. 8. [4] In Chap. vii. Marsilius seems anxious to express his own views, in the comparisons of the turnkey and the physician, in some degree of contrast to the arguments cited in Chap. vi.

ut amplius appareat distinctio iudicum seu iudicare debentium, et secundum quas leges, quo iudicio, et qualiter de ipsorum actuum differentiis aliqualiter disseramus. Ad priorum etenim dubitatorum solutionem horum determinatio non parum proficiet[1].

2. Dicamus igitur, quod *actuum humanorum* provenientium per cognitionem et desiderium, quidam proveniunt absque mentis imperio, alii vero per humanae mentis imperium. Primorum quidem sunt cognitiones, desideria, dilectiones, et dilectationes[a] a nobis et in nobis evenientes absque imperio seu praecepto intellectus aut appetitus de ipsis facto; quales sunt cognitiones et affectiones ad quas eximus dum excitamur a somno, vel aliter factae in nobis absque nostrae mentis imperio. Hiis autem assequuntur cognitiones, consensus, et affectiones aliquae de prioribus actibus continuandis aut quibusdam inquirendis et comprehendendis, ut in actione quae per rememorationem fit, et hae sunt et dicuntur *mentis imperia* seu *praecepta*, tum quia nostro imperio fiunt seu eliciuntur, aut ipsis alia quaedam veluti prosecutiones et fugae.

3. Est autem *imperatorum actuum* et *non-imperatorum* differentia ex eo quod pridem diximus, quoniam non-imperatorum actuum non omnino est in nobis libertas seu imperium ut fiant aut non, imperatorum vero secundum Christianam religionem potestas in nobis est. Et dixi primorum actuum non omnino potestatem in nobis, quoniam non est in potestate nostra totaliter horum eventum prohibere, quamvis per secundos actus qui dicuntur *imperia* et hiis consequentes sic animam disponere possimus[b] ut non facile sit factiva vel[c] receptiva primorum[d], videlicet cum[e] horum oppositos fuerit assuetus sibi quisque praecipere diligere aut considerare.

[a] *Gold.*, et dilectiones (*omitting* dilectationes). [b] H, possumus. [c] T, H, seu. [d] Q, priorum. [e] Q *inserts* ad.

[1] Marsilius aims at furnishing a basis for coercive law and justice in this life which shall exclude ecclesiastical jurisdiction. Human acts are either (*a*) *involuntary* or (*b*) *voluntary*. The former he implies are no subject for justice at all in any form. The latter are divided into *immanent*, stopping short with thought, and *transient*, i.e. proceeding to overt or external action. Both these as moral facts will be judged by Christ in the next world. Transient voluntary acts, if they affect others injuriously, are the subject of secular justice in this life, for if they are unpunished anarchy results and the state and human society decay. The bias towards individual freedom is obvious, especially in the merely advisory character, so far as this life is concerned, both of religious (*sectae*) precepts and of arts and sciences (*disciplinae*).

Imperatorum vero *actuum* quidam[a] sunt et dicuntur *immanentes*, et alii *transeuntes*. *Immanentes* autem sunt et dicuntur imperatae cognitiones, affectiones, et horum habitus facti ab humana mente, eo[b] quod in subiectum aliud ab ipso faciente non transeunt. *Transeuntes* autem sunt et dicuntur omnes prosecutiones desideratorum, et ipsorum omissiones tamquam privationes[c], et motus facti per aliquod organorum corporis exteriorum, maxime secundum locum motorum. Rursum transeuntium actuum quidam sunt et fiunt absque nocumento vel iniuria singularis personae, collegii, aut[d] communitatis alterius a faciente, veluti sunt omnium factibilium genera et pecuniarum datio, peregrinatio, et corporis proprii[e] castigatio verbere seu percussione aut alio quovis modo, et hiis similes reliqui. Alii vero transeuntium sunt et fiunt cum opposita circumstantia, nocumento videlicet vel iniuria in alterum a[f] faciente, quales sunt percussio, furtum, rapina, falsum testimonium, et reliqui plures secundum modos et species.

4. Omnium autem praedictorum actuum ab humana mente scilicet provenientium, imperatorum vero[g] maxime, adinventae sunt quaedam regulae seu mensurae vel habitus, quibus convenienti modo ac debite fiant et proveniant tam pro sufficienti vita huius saeculi quam venturi consequendis ex hiis. Verum istorum habituum seu regularum quaedam sunt secundum quas[h] docentur et regulantur actus humanae mentis, tam immanentes quam transeuntes, in fieri vel omitti absque poena vel praemio operanti vel omittenti distribuendis[i] ab alio per potentiam coactivam; quales quidem sunt plurimae disciplinae operativae, activae atque factivae. Aliae vero dictarum regularum sunt secundum quas praecipiuntur actus huiusmodi[k] fieri vel omitti sub poena vel praemio operantibus aut omittentibus distribuendo[l] per alterius potentiam coactivam. Harum autem rursum coactivarum quaedam sunt secundum quas afficiuntur ipsarum observatores aut transgressores poena vel praemio in statu et pro statu vitae praesentis; quales sunt omnes leges et humanae consuetudines civiles. Aliae vero harum sunt secundum quas pro solo statu et in statu futuri saeculi puniuntur aut premi-

[a] *Gold.*, quaedam. [b] H, et. [c] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* tamquam privationes; T *corr. inserts*; H *corr.*, operaciones. [d] *Gold.*, I, vel. [e] H, propria. [f] H *orig. omits*; *corr. inserts*. [g] *Gold.*, I, *omit*. [h] T, H, quos. [i] *Gold.*, distribuentis. [k] T, H, huius. [l] *Note the Italianism.*

antur operatores; quales sunt divinae leges ut plurimum, quae communi nomine *sectae* vocantur, inter quas, ut diximus VI° Primae, ea quae Christianorum sola continet veritatem et sufficientiam pro futuro saeculo sperandorum.

5. Est igitur pro vita seu vivere sufficienti huius saeculi posita regula humanorum actuum imperatorum transeuntium fieri possibilium ad commodum vel incommodum, ius aut iniuriam alterius a faciente, praeceptiva et transgressorum[a] coactiva supplicio sive poena pro statu praesentis saeculi tantum. Quam *legem humanam* communi nomine diximus in X° Primae; cuius etiam finalem necessitatem et causam agentem assignavimus[b] XI°[c], XII°, et XIII° Primae.

Pro vita vero seu vivere in hoc saeculo, pro statu tamen futuri saeculi tradita et posita est lex per Christum. Quae siquidem lex regula est humanorum actuum imperatorum, et qui sunt in potestate activa nostrae mentis, tam immanentium quam transeuntium, secundum quod fieri possunt[d] vel omitti debite aut indebite in hoc saeculo, pro statu tamen sive fine futuri saeculi coactiva et distributiva poenae vel praemii, et horum illativa in futuro saeculo, non in isto, secundum merita vel demerita observatorum aut transgressorum illius in vita praesenti.

6. Verum quia leges hae coactivae tam divinae quam humanae anima carent et movente principio iudicativo et executivo, indiguerunt habere subiectum seu principium aliquod animatum, quod quidem secundum ipsas humanos actus praecipiat, regulet, seu iudicet, ac etiam exequatur[e] iudicata et ipsarum arceat transgressores. Hoc autem[f] subiectum aut[g] principium *iudex* vocatur, quem diximus secundum tertiam significationem II° huius. Unde IV *Ethicorum, tractatu de iustitia*: Est *enim iudex velut iustum animatum*[1]. Secundum humanas ergo[h] leges oportet habere iudicem, qualem iam diximus, auctoritatem habentem iudicandi (tertiae significationis iudicio) de contentiosis hominum actibus, exequendi iudicata, et legis transgressorem quemlibet per coactivam arcendi potentiam[i]. Hic enim iudex *Dei minister est*, et *vindex in iram ei*[k] *qui malum*

[a] Q, trangressoris. [b] H, assignamus. [c] *Gold. inserts* et. [d] Q, possunt fieri. [e] *Gold.*, exequetur. [f] *Gold.*, aut. [g] H, et. [h] Q, igitur. [i] H, potestatem. [k] *So* H; *Gold.*, Q, T, et.

[1] *Ethic.* v. 4. (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, v. fo. 64 *r.*)

agit[1], ut dixit Apostolus *ad Romanos* XIII°: et a Deo missus ad hoc[2], ut dicitur I Petri II°.

7. Et dixit Apostolus: *qui malum agit*, quicumque scilicet fuerit ille, indifferenter hoc intelligens de omnibus. Et ideo cum presbyteri seu episcopi generaliterque[a] omnes templorum ministri, communi nomine vocati *clerici*, possint committendo vel omittendo malum agere, et agant ipsorum aliqui (utinam non plurimi) quandoque de facto in nocumentum et iniuriam alterius, sunt et ipsi supposititi vindictae seu iurisdictioni iudicum quorum est coactiva potentia puniendi legum humanarum transgressores. Quod etiam aperte dixit Apostolus *ad Romanos* XIII°; unde: *Omnis anima*, inquit, *subdita sit potestatibus sublimioribus*, regibus videlicet, principibus, et tribunis, secundum sanctorum expositionem. Eadem namque propria materia debet eiusdem agentis actionem suscipere, quod natum et ordinatum est in illam agere propter finem ad quem[b] apta est, ut apparet in II *Physicae*. *Sic* enim, ut ibidem dicitur, *agitur unumquodque sicut natum est agi*[3], et econverso. Nunc autem legis transgressor materia est sive subiectum, in quod natus[c] est et ordinatus agere iudex seu principans iustificationem propter aequalitatem sive proportionem faciendam ad pacem seu tranquillitatem et convictum sive congregationem hominum conservandam, demum propter humanae vitae sufficientiam. Et propterea ubicumque talis materia seu subiectum reperiatur in provincia subiecta iudici, debet illam iustificare. Cum igitur sacerdos possit esse propria seu per se materia talis, verbi gratia, legis humanae transgressor, debet illius subesse iudicio. Esse enim sacerdotem vel non-sacerdotem, accidit transgressori per[d] comparationem ad iudicem sicuti esse agricolam aut[e] domificatorem[f], quemadmodum[g] sanabili aut aegrotabili musicum aut non-musicum esse in comparatione ad medicum. Non enim tollitur id quod est per se neque variatur per id quod accidit; alioquin essent infinitae iudicum species atque medicorum.

[a] T *orig.*, H, *omit* -que; *and* T *corr.*, H, *insert* et *before* generaliter. [b] *Gold.*, quam. [c] T, natum. [d] *Gold.*, I, secundum. [e] Q, uel. [f] T *orig. omits* sicuti...domificatorem; *corr. inserts.* [g] T *corr.*, H, *insert* eciam.

---

[1] *Rom.* XIII. 4. [2] I Peter II. 14, not quoted verbally. [3] *Physic.* II 8. (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, II. fo. 26 *r.*)

Debet ergo[a] sacerdos seu episcopus quilibet legis[b] humanae transgressor iustificari et arceri per iudicem cuius est in hoc saeculo transgressorum humanae legis[c] coactiva potestas. Hic autem est saeculi princeps inquantum huiusmodi, non presbyter aut episcopus, ut demonstratum est XV° et XVII° Primae[d], IV° huius et V°. Ergo per principem presbyteros seu episcopos omnes humanae legis transgressores oportet arceri. Nec solum velut saecularis ex transgressione debet plecti sacerdos seu alter templi[e] minister, sed tanto amplius quanto gravius et indecentius peccat, quoniam magis sciens et eligens, qui praecepta fugiendorum et agendorum amplius nosse debet; et rursum, quoniam turpius peccatum est debentis docere quam doceri[1]. Hoc autem sustinet presbyteri peccatum ad eum qui non-presbyteri. Peccat igitur gravius sacerdos, et eo amplius puniendus.

8. Nec recipi debet instantis sermo qui dicat iniurias verbales, reales, aut personales, et reliqua humana lege prohibita, per sacerdotem in quemquam illata, spirituales fore actiones, et eo non pertinere ad saeculi principem in sacerdotem talia vindicare. Quoniam[f] huiusmodi lege prohibita, ut quae adulterii, percussionis, homicidii, furti, rapinae, ignominiae, detractionis, proditionis[g], fraudis, haeresis, et reliquorum similium per sacerdotem commissa carnalia sunt[h] et temporalia, ut notissimum est experientia, et supra id monstravimus II° huius[2] per Apostolum I *ad Corinthios* III° et IX°[i], et *ad Romanos* XV°. Et eo etiam carnaliores atque temporales[k] iudicandae magis quanto secundum ipsa[l] presbyter aut episcopus gravius et turpius peccat hiis quos a talibus revocare debet, delinquendi praebens occasionem et facilitatem sui exemplo perverso.

9. Subest igitur et subesse debet sacerdos quilibet seu episcopus iurisdictioni principum in hiis quae praecepta sunt humana lege servari, quemadmodum ceteri saeculares. Nec est exemptus ipse a talium iudicio coactivo, nec quemquam alium auctoritate sua exi-

[a] Q, igitur. [b] T *orig. omits*; *corr. inserts after* humanae; *which* H *copies*. [c] H *omits* transgressorum...legis. [d] *So* T *corr.*, H; Q, T *orig.*, I, *Gold.*, *omit* XV°...Primae. [e] *Gold.*, I, spiritualis. [f] H, quomodo; *corr.*, *as text*. [g] H, perdicionis. [h] T *orig. omits*; *corr. inserts after* temporalia; *which* H *copies*. [i] *Gold. omits* et IX°. [k] *Gold.*, H *late corr.*, temporaliores. [l] Q, ipsas.

[1] These maxims, the first derived ultimately from Aristotle, *Ethic.* III. 1, sound like Quodlibets. [2] See above, pp. 120–1.

mere potest. Quod demonstro per additionem ad ea quae dicta sunt XVII° Primae, deducendo contradicentem ad inconveniens maximum[a]. Quoniam si Romanus episcopus aut alter quivis presbyter sic esset exemptus ut coactivo principantium iudicio non subesset, sed esset ipse iudex huiusmodi absque humani legislatoris auctoritate, possetque omnes templorum[b] ministros, quos clericos vocant communi nomine, a principum iurisdictione separare[c] sibique subicere, quemadmodum faciunt modernis temporibus Romani pontifices, sequitur per necessitatem principantium saecularium iurisdictionem quasi totaliter annullari. Quod reputo grave inconveniens et omnibus principibus et communitatibus importandum; quoniam Christiana religio neminem privat iure suo, ut ex Ambrosio[d] supra[e] illud *ad Titum* III°[f]: *Admone illos subditos esse principibus et potestatibus*[g], induximus V° huius[1].

Inconvenientis autem istius consequentiam sic ostendo: quoniam Lege Divina prohibitum non reperitur, quinimo concessum presbyterum aut episcopum esse qui habet uxorem, praesertim si non una plures habuerit, ut habitum est I *ad Timotheum* III°[2]. Quod autem humana lege seu constitutione statutum[h] est, eadem auctoritate revocari potest inquantum huiusmodi[i]. Poterit igitur Romanus episcopus, qui se legislatorem facit, aut de suae plenitudine potestatis (si quis tamen hanc ipsum concedat habere) presbyteris omnibus, diaconis, et subdiaconis[k] uxores concedere; nec solum hiis, verum etiam aliis non ordinatis sacerdotio vel diaconatu aut aliter consecratis, quos *clericos tonsurae simplicis* vocant, quinimo et hiis decentius, quod et[l] de facto Bonifacius octavus fecisse videtur, ut sibi saecularem potentiam adaugeret. Omnes enim qui virginem duxerant uxorem et unicam[m] volentes ascripsit coetui clericorum, et per suas ordinationes, quas *Decretales* appellant, ascribi decrevit[3];

[a] *So Gold.*, G, etc.; Q, T, H, māim; I, manifestum. [b] *Gold.*, I, spirituales. [c] H, separari. [d] T *orig. omits* neminem...Ambrosio; T *corr. inserts* neminem...ut dicit Glosa Ambrosii; *which* H *copies*. [e] H, super. [f] *Gold.*, I, 2°. [g] T *corr.*, H, *insert* et. [h] *Gold.*, statum. [i] T, H, huius. [k] T *orig. omits* diac. et subd.; T *corr.*, H, dyaconis et subdyaconibus; Q, diaconibus et subdiaconibus. [l] T, H, *omit*. [m] T *orig. omits* omnes...unicam; *corr. inserts*.

---

[1] See above, p. 156. [2] I *Tim.* III. 2, 12. [3] *Corp. Iur. Canon.* VI, Bk III, Tit. II, Cap. I, *De Clericis coniugatis*. Married 'clerks' who bear the tonsure and clerical garbs not to be tried or condemned by secular tribunal.

neque hiis adhuc[a] clausi limitibus, laicos[b] quosdam, quos in Italia *Fratres gaudentes*, alibi vero *Beginos* appellant, similiter ab humanis legibus civilibus rite latis exemptos fecerunt; sic quoque Fratres Templariorum, Hospitalariorum, et reliquos plures huiusmodi[c] ordines, similiter et eos qui de Altopassu, sic etiam de ceteris pro libito pari ratione facere possunt[1]. Quod si omnes huiusmodi hoc ipso exempti sunt a principantium iurisdictione secundum *Decretales* ipsorum (quae etiam talibus sic[d] exemptis immunitates quasdam onerum publicorum seu civilium tribuunt), verisimile valde videtur maiorem hominum multitudinem ad horum collegium declinare, praecipue cum ad hos[e] tam literatos quam illiteratos indifferenter assumant. Est enim quilibet pronus ad commodum proprium prosequendum et incommodum fugiendum. Maiori vero multitudine seu pluralitate ad clericorum collegium declinante, principantium iurisdictio et coactiva potestas invalida remanebit, et onera publica supportare debentium numerus quasi nullus[f]; quod est gravissimum inconveniens, et politiae corruptivum. Qui enim gaudet honoribus et civilibus commodis, ut pace ac tutela legislatoris humani, ab oneribus et iurisdictione non debet eximi absque determinatione legislatoris eiusdem. Unde Apostolus *ad Romanos* XIII°: Et propter hoc ipsum *tributa praestatis*[g][2].

Propter quod siquidem evitandum fateri oportet secundum veritatem, iurisdictionem in episcopos seu presbyteros et clericos omnes legislatoris auctoritate principantem habere, ne principatuum etiam pluralitate inordinata politiam solvi contingat, quemadmodum determinatum est XVII° Primae; numerum quoque certum ipsorum in subiecta sibi provincia principantem determinare debere, sicuti et personarum cuiusvis alterius politiae partis, ne sua excrescentia

[a] *Gold.*, I, hiis adhuc. [b] Q *omits*. [c] Q *omits* huiusmodi; T *corr. crowds in* plures huiusmodi ordines *over an erasure*. [d] H, sicut. [e] Q, hec. [f] *So* Q, T *corr.*, H, G; T *orig.*, I, *Gold.*, *omit* et onera...nullus. [g] *So* Q, G, T *corr.*, H; *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* Unde...praestatis.

[1] Of these lay orders, the Knights Templars and Hospitallers dated from the twelfth century. The Frati Gaudenti or 'jovial friars' were the Knights of the Virgin founded in Bologna in 1261. Their vows were in no way ascetic; hence the nickname. The canons or knights of Altopascio maintained hospitals for pilgrims (spreading from a township near Lucca). The Beguins were associations of pious persons of a similar lay character. [2] *Rom.* XIII. 6, quoted confusedly from memory.

indebita potestati coactivae principantium resistere valeant, aut aliter politiae turbationem inferre, vel sua insolentia et otio[a] necessariorum operum civitatem aut regnum privare commodo, quemadmodum ex 2° v[b] *Politicae* induximus xv° Primae[1].

Sic igitur humana lege ac iudice, qui tertiae significationis, regulari habent actus humani transeuntes in commodum vel incommodum, ius aut iniuriam alterius a faciente. Cui siquidem coactivae iurisdictioni subesse debent omnes saeculares et clerici. Sunt autem et alii[c] iudices quidam secundum humanas leges, qui primae aut secundae[d] significationis iudices dicti sunt, ut ipsarum doctores, auctoritate tamen coactiva carentes, quos in unica quavis[e] communitate, etiam non subordinatos invicem, nihil prohibet esse plures.

CAPITULUM IX

De humanorum actuum relatione ad Legem Divinam et iudicem alterius saeculi, Christum videlicet, qualiter etiam ad doctorem legis eiusdem, episcopum sive sacerdotem, in hoc saeculo comparentur.

SECUNDUM hanc igitur rationem iudex etiam quidam[f] est coactivam habens auctoritatem transgressorum secundum Legem Divinam, quam etiam humanorum actuum aliquorum tam immanentium quam transeuntium coactivam regulam diximus. Hic autem unicus est, Christus scilicet, nullus alius. Unde Iacobi iv°: *Unus est legislator et iudex, qui potest perdere et liberare*[2]. Verum huius iudicis coactiva potestas in quemquam non exercetur in hoc saeculo ad poenam seu supplicium aut praemium distribuenda transgressoribus aut observatoribus Legis latae per ipsum immediate, quam Evangelicam persaepe diximus. Voluit enim ex[g] sui misericordia[h]

[a] *Gold.*, actio. [b] T *corr.*, H, I, et 5°; T *orig.*, 5°. [c] H, aliquando. [d] H, 3°; *Gold.*, I, *transpose* aut secundae *after* sunt. [e] *Gold.*, T, H, I, quamuis. [f] T, H, *omit* etiam quidam. [g] *Gold.*, I, *omit.* [h] Q, bonitate.

[1] See above, p. 73. The whole of this Part 9 reflects, as I have endeavoured to show in *Engl. Hist. Rev.* xxxviii (1923). 1, the contest between Church and State in Padua in the second half of the thirteenth century. The exemption of 'clerks' from public burdens and works (such as the repair of dykes) and their resistance to the secular courts, and the rapid increase of the quasi-clerical orders, especially of the Frati Gaudenti, all give point to Marsilius' accusations of *insolentia* and *otium*. [2] James iv. 12.

Christus usque ad extremum[a] cuiusque periodum concedere mereri, et de commissis in ipsius legem poenitere posse, sicut etiam ex Sacrae Scripturae auctoritatibus in sequentibus ostendetur.

2. Est autem[b] alius secundum evangelicam Scripturam *iudex*, qui primae significationis proportionaliter humanae legi, *sacerdos* scilicet, qui doctor est in hoc saeculo Divinae Legis et agendorum aut[c] fugiendorum quae sunt ad vitam aeternam consequendam et poenam declinandam secundum ipsam praeceptorum, non tamen habens coactivam potestatem[d] in hoc saeculo arcendi quemquam ad praeceptorum secundum ipsam observationem. Frustra enim ad haec quemquam cogeret, quoniam observatori talium coacto nihil ipsa proficerent ad aeternam salutem, quemadmodum per Chrysostomum, quinimo per Apostolum evidenter ostendimus v° huius, parte 6ae[1]. Ideoque iudex hic convenienter assimilatur medico, cui data est auctoritas docendi atque praecipiendi et prognosticandi seu iudicandi de hiis quae sunt utilia fieri vel omitti ad corporalem sanitatem consequendam et mortem aut aegritudinem declinandam. Propter quod etiam Christus in statu et pro statu vitae praesentis vocavit se medicum, non principem aut[f] iudicem. Unde Lucae v°, et supra induximus capitulo praecedenti, de se loquens ad Pharisaeos inquit: *Non egent medico qui sani sunt, sed qui male habent*[2]. Non enim ordinavit Christus arceri quemquam ad Legis latae per ipsum observationem in hoc saeculo, et propterea nec iudicem coactivam habentem potentiam huius legis transgressores arcendi statuit in eodem.

3. Unde attendendum quod Evangelica Lex potest dupliciter comparari ad homines, super quos est lata per Christum: uno quidem modo ad ipsos in statu et pro statu vitae praesentis; et ut sic rationem habet magis doctrinae speculativae aut operativae vel[g] utriusque, quantum ad diversas sui partes, quam legis dictae secundum propriam et ultimam significationem, quamvis lex possit dici secundum alias legis significationes, ut secundam et tertiam, de quibus diximus x° Primae. Et causa eius quod diximus est, quoniam lex secundum ultimam et proprie dictam significationem

[a] *Sic Gold. and* MSS. [b] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, T *orig.*, I, *omit.* [c] H *corr.*, et. [d] *Gold.*, I potentiam. [e] *Gold. omits* parte 6ae; Q, T *orig.*, I, *omit* quemadmodum...6ae. [f] *Gold.*, atque. [g] Q *corr.*, aut.

[1] See above, pp. 153–4. [2] Luke v. 31; see above Dict. II., cap. VII., pt. 5, pp. 177–8.

dicitur de regula coactiva, id est[a], secundum quam transgressor arcetur per potentiam coactivam, traditam secundum ipsam iudicare debenti. Nunc autem per evangelicam doctrinam seu legis latorem[b] ipsius nemo cogi praecipitur in hoc saeculo ad eorum observationem quae in ipsa praecipiuntur per homines[c] in hoc saeculo fieri vel omitti. Ideoque ad statum hominis in hoc et pro hoc saeculo comparata, dici debet doctrina, non lex, nisi secundum quem modum diximus. Et fuit haec[d] Apostoli sententia, II *ad Timotheum* III°, cum dixit: *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia*[1]. Nusquam[e] vero dixit Apostolus: ad cogendum vel puniendum in hoc saeculo. Unde II *ad Corinthios* I°: *Non quia dominamur fidei vestrae, sed adiutores sumus gaudii vestri;* quia *fide statis*[2]. Ubi Ambrosius, et supra induximus V° huius[f], nec frequenter iterare piget: *Et ne indignentur*[g] (Corinthii scilicet) *quasi de dominio, eo quod dixerat* (Apostolus) '*parcens vobis non veni,*' *subdit* (Apostolus)*: non ideo dico parcens,* '*quia dominemur fidei vestrae,*' *id est, quia dominium et coactionem patiatur fides vestra, quae voluntatis est, non necessitatis; sed ideo dico,* '*quia adiutores sumus,*' *si vultis cooperari.* Ecce adiutores, per doctrinam scilicet, et si vultis cooperari. *Nam* '*fide,*' *quae per dilectionem operatur,* '*statis,*' *non dominio*[3].

Alio vero modo comparari potest Evangelica Scriptura seu Lex ad homines pro ipsorum statu in alio saeculo, in quo solummodo, non[h] isto, arcebuntur poena vel supplicio qui eam transgressi fuerint in vita praesenti. Et, ut sic, nomen legis propriissime dictae sortitur, et qui secundum ipsam iudicabit tunc propriissime iudex, ut qui secundum tertiam significationem coactivam habens potentiam. Sacerdos autem seu episcopus quicumque sit ille, quoniam secundum hanc disponit et regulat homines solummodo in statu vitae praesentis, licet ad futuram vitam, nec sibi secundum ipsam arcere quemquam in hoc saeculo concessum est ab illius immediato latore, Christo videlicet, idcirco nec proprie iudex dicitur, ut qui tertiae significationis coactivam habens potentiam, nec quemquam tali

[a] H, et. [b] *Gold.*, I, latorem legis. [c] *Gold.*, I, *omit* per homines. [d] H, hoc; Q, est hoc. [e] *Gold.*, I, nunquam. [f] H *adds* parte 6ª. [g] T, indignetur. [h] T *corr.*, H, I, *insert* in.

[1] II *Tim.* III. 16. [2] II *Cor.* I. 23. [3] See above, pp. 153–4.

iudicio in hoc saeculo poena reali aut personali potest nec debet arcere. Quo etiam vel proportionali modo doctor aliquis operativus, ut medicus, se habet ad iudicium sanitatis corporalis hominum absque coactiva cuiusquam potentia, quemadmodum diximus circa principium capituli huius.

4. Haec quoque iuxta mentem Apostoli II *ad Corinthios* 1°, fuit aperte[a] sententia beati Iohannis Chrysostomi in suo libro *Dialogorum*, qui etiam *De Dignitate Sacerdotali* intitulatur, libro II, capitulo 3°. Eius vero[b] seriem, quam[c] induximus v° huius, parte 6ª, non[d] reiteraverimus[e] hic[f] propter abbreviationem sermonis, sed quod addit[g] ad seriem supradictam subiunximus hic. Inquit ergo Chrysostomus[h]: *Propter hoc ergo multae*[i] *opus est artis auxilio, ut persuadeatur hominibus, et se ultro, cum aegrotant, sacerdotum praebeant medicinae, nec solum hoc, sed et gratificentur curandis. Sive enim aliquis resultet ligatus (habet quippe in hoc liberam potestatem), malum suum deterius faciet, sive*[k] *ea verba quae vice*[l] *ferri erant profutura respuerit, aliud*[m] *sibi de contemptu vulnus adiungit, fitque curationis occasio morbi perniciosioris instrumentum. Non est enim qui curare possit invitum.* Et tunc aliquibus interpositis quae in[n] corrigendo, non tamen cogendo, debet attendere pastor animarum, infra subiungit: *Homo vero si a fide recta fuerit abductus, multum sacerdoti imminet exhortationis, industriae, et patientiae, quia non potest errantem ad callem*[o] *vi reducere, sed persuadere conabitur ut ad fidem rectam revertatur, a qua primitus corruit*[1]. Ecce qualiter sanctus iste separat iudicium sacerdotum a iudicio principantium, quoniam sacerdotum iudicium[p] coactivum nec est nec esse debet, causam quam persaepe diximus assignans: primum quoniam coactiva potestas a legibus seu legum latoribus est, quae sacerdotibus suo tempore vel provincia[q] concessa non erat; secundo, quoniam si concessa foret eisdem, frustra utique[r] secundum illam agerent in subditos, nam coactis nihil spirituale proficit ad salutem aeternam[s].

[a] H, aperta. [b] *So Gold.*, T *orig.*, I; Q, licet in hoc eius; T *corr.*, H, licet eius. [c] Q, quoniam. [d] H, modo non. [e] *Gold.*, reiterauimus. [f] Q *omits.* [g] T *orig.*, Additantem; *corr.*, *as text.* [h] T *orig. omits* subiunximus...Chrysostomus; *corr. inserts.* [i] *Gold.*, multum. [k] Q *corr.*, silicet. [l] T, H, I, *etc.*, vite. [m] *Gold.*, alius. [n] *Gold. omits.* [o] *So* Q *etc.*; T, tallem; H, I, *Gold.*, talem. [p] Q *omits.* [q] Q, T *orig.*, *omit* vel provincia; T *corr. inserts.* [r] *Gold.*, I, itaque. [s] *Gold.*, I, aet. sal.

[1] Chrysost. *De Sacerdotio*, II. 3 and 4 (old Latin transl. Zell, c. 1470; reading *curantibus* and *caulem* for *callem*).

Idemque dixit supra illud[a] Lucae IX°: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum*[1]. Seriem[2] autem propter dictarum sufficientiam omisi et propter abbreviationem.

5. Haec rursum fuit[b] aperte sententia beati Hilarii *Ad Constantium*[c] *Imperatorem*, in qua epistola inter cetera scripsit eidem: *Deus cognitionem sui docuit potius quam exegit, et operationum caelestium admirationem praeceptis suis consilians auctoritatem coactivam confitendi se aspernatus est.* Ecce quod vult Deus homines doceri cognitionem sui et confessionem[d], per fidem scilicet; cogi vero quemquam minime, sed hoc aspernatur. Eadem quoque parum infra repetit dicens: *Non requirit Deus coactam*[e] *confessionem.* Rursumque infra eadem[f] in persona omnium sacerdotum inquit sic: *Non possum nisi volentem recipere, nisi orantem audire, nisi profitentem signare*[g][3]. Non vult ergo Deus coactam sui confessionem, nec quemquam ad hoc trahi per violentam alicuius[h] actionem seu compulsionem. Unde idem *Contra Auxentium Mediolanensem*[i] *episcopum*, quem Arianum reputavit, et qui[k] per armatam potentiam homines fateri quae suae opinionis erant circa, imo verius contra fidem catholicam, ut dicit, procurabat arceri, ipsumque arguens etiam si vera docuisset, sic ait: *Ac primum misereri licet nostrae aetatis laborem, et praesentium temporum stultas congemiscere opiniones, quibus patrocinari Deo humana creduntur, et ad tuendam Christi ecclesiam ambitione saeculari laboratur*[4]. Rursus ad eundem ibidem: *At nunc proh dolor divinam fidem suffragia terrena commendant, inopsque virtutis suae Christus, dum ambitio nomini suo conciliatur, arguitur. Terret exiliis et carceribus ecclesia, credique sibi cogit, quae exiliis et carceribus*[l] *credita est*[5]. Et loquitur de ecclesia pro collegio sacerdotum seu episcoporum et reliquorum templi ministrorum, quos vocant clericos.

[a] T, super illud; H, super id. [b] H, facit. [c] Q, H, Constantinum. [d] *Gold. transfers* homines doceri *after* confessionem. [e] H, coactiuam. [f] Q, H *orig.*, eodem; H *corr.*, eadem. [g] H, significare. [h] *Gold.*, I, alicui. [i] Q, Mediolanum. [k] H, eo quod. [l] T *orig. omits* credique... carceribus; *corr. inserts.*

---

[1] Luke IX. 23. [2] The comment is in *Cat. Aur.* (XV. fo. 164 *v.*): *nullum invitum aut coactum vult famulum...ideo neminem cogendo aut necessitatem imponendo, sed persuadendo etc.* Aquinas quotes it on St Luke from Chrysostom's homilies on St Matthew. [3] St Hilary of Poitiers, *Ad Constantium Augustum* I. 6 (MPL. X. c. 561), reading *admiratione, coactam*, and *est voluntatem.* [4] St Hilary, *Contra Auxentium* 3 (MPL. X. c. 610). [5] *Ibid.* 4 (MPL. X. c 611).

6. Hoc etiam Ambrosius *Ad Valentinianum*[a] *Imperatorem*, epistola II, quae intitulatur *Ad plebem*, sensit aperte, cum dixit: *Dolere potero, flere potero, gemere potero; adversus arma, milites, Gothos quoque, lachrymae meae arma mea sunt, talia enim munimenta sunt sacerdotis; aliter nec debeo nec possum resistere*[1]. Ecce quod *non debet*, esto quod posset, arma vel potentiam coactivam in quemquam movere aut moveri iubere vel exhortari sacerdos, maxime contra Christi fideles, cuius oppositum contra[b] sacri canonis et sanctorum sententiam[c] omnis iste mundus de quibusdam sacerdotibus sentire potest.

7. Secundum veritatem igitur et apertam intentionem Apostoli atque sanctorum, qui doctores ecclesiae seu fidei extiterunt aliorum praecipui, nemo cogi praecipitur[d] in hoc saeculo poena vel supplicio ad Legis Evangelicae praecepta servanda, per sacerdotem praecipue, nedum fidelis, verum etiam nec infidelis; propter quod huius legis ministri, episcopi seu presbyteri, nec quemquam iudicare possunt aut debent[e] in hoc saeculo tertiae significationis iudicio, nec quemquam invitum compellere poena vel supplicio quoquam[f] ad praeceptorum Divinae Legis observationem, praesertim absque humani legislatoris auctoritate, quoniam tale iudicium secundum legem divinam[g] in hoc saeculo exerceri non debet aut eius executio fieri, sed in futuro tantummodo[2]. Unde Matthaei XIX°: *Iesus autem dixit illis* (id est apostolis): *Amen dico vobis, quod vos, qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel*[3]. Ecce quando sessuri erant apostoli cum Christo tamquam coniudices[h] tertiae significationis, quoniam in alio saeculo, non in isto. Ubi Glossa: '*in regeneratione*,' *id est, quando mortui resurgent incorrupti*[4]. Unde secundum Glossam: *Duae sunt regenerationes, prima ex aqua*[i] *et Spiritu Sancto, secunda in resurrectione*[5]. Unde *sedebitis et vos*, dicit

[a] Q, Ualencianum. [b] *Gold.*, I, *insert* documentum. [c] T *orig.*, I, *Gold.*, *omit*; T *corr. inserts.* [d] Q, G, debet. [e] *Gold.*, I, *omit* aut debent. [f] *Gold. omits* invitum...quoquam; Q *reads* et supplicio. [g] H, sec. leg. div. tale iud. [h] H, esse iudices, *with* esse *cancelled*. [i] *Gold.*, qua.

[1] St Ambrose, *Sermo contra Auxentium etc.*, MPL. XVI. c. 1050. Cf. above, p. 152. [2] It will be noticed how the words omitted by Goldast strengthen Marsilius' expression of disapproval of religious persecution, and indeed the whole machinery of excommunication. That his revolutionary view was equally unwelcome in the sixteenth century is perhaps implicit in Goldast's (i.e. the *Ed. Prin.'s*) omission. [3] Matth. XIX. 28. [4] *Glossa Interl. ad loc.* [5] *Glossa Ord. ad loc.*

Glossa secundum Augustinum: *Forma servi quae iudicata est* (Christi scilicet, qui in hoc saeculo iudicatus fuit coactivo iudicio, non iudicans) *cum*[a] *iudiciariam*[b] *exercuerit potestatem* (in resurrectione scilicet), *eritis et vos mecum iudices*[1]. Ecce ergo secundum Christi oraculum evangelicum et sanctorum expositionem, quod Christus non exercuit in hoc saeculo iudiciariam potestatem, coactivam scilicet, quam tertiae significationis diximus; sed potius in forma servi existens ab alio iudicatus est tali iudicio; et quod, talem iudiciariam potestatem coactivam cum exercuerit in alio saeculo, tunc apostoli cum ipso sedebunt ad iudicandum tali iudicio, non antea.

8. Unde admiratione dignum est valde, cur sibi assumat episcopus seu presbyter aliquis[c], quicumque sit ille, maiorem aut aliam auctoritatem quam Christus aut eius apostoli habere voluerint in hoc saeculo. Ipsi enim in forma servorum iudicati sunt per saeculi principes. Eorum vero successores presbyteri principibus non solum subesse recusant contra Christi et apostolorum exemplum atque praeceptum, verum etiam principibus et potestatibus supremis coactiva iurisdictione praeesse se dicunt. Cum tamen dixerit Christus Matthaei x°: *Et ad*[d] *reges et*[e] *praesides ducemini propter me*[2]; nec dixit: Praesides aut reges eritis. Et infra subiungit: *Non est discipulus supra magistrum, nec servus super dominum suum*[3]. Nullum ergo iudicium, principatum, seu dominium coactivum potest aut debet in hoc saeculo presbyter seu episcopus aliquis inquantum huiusmodi exercere. Fuit etiam haec aperte sententia famosi Philosophi[f], IV *Politicae*, capitulo 12°; inquit enim: *Propter quod non omnes neque*[g] *electos neque sortiales ponendum principes, puta sacerdotes primo* (*hoc*[h] *enim aliquid praeter politicos principatus ponendum*), *adhuc et distributores et praecones, eliguntur autem et legati. Sunt autem hae*[i] *quidem politicae*[k] *curarum, vel omnium civium ad quandam*[l] *operationem*[m]. Et parum infra subdit[n]: *Hae autem iconomicae*[4] sunt.

[a] T *orig. omits, corr. inserts.* [b] H *late corr. inserts* non. [c] T, H, alius. [d] H *corr.*, ante. [e] *Gold.*, I, *insert* ad. [f] *Gold.*, Aristotelis (*for* fam. phil.). [g] Q, H, nec. [h] *Gold.*, hos. [i] *So* Q, H, I, T *corr.*; *Gold.*, T *orig.*, haec. [k] Q, quedam policie (*corr. from* politice). [l] Q *orig.*, quendam, *corr.* quandam. [m] H, opinionem. [n] H (*misreading* T), subditur.

[1] *Glossa Ord. ad loc.* Doubtless Marsilius' copy attributed it to St Augustine. [2] Matth. x. 18. [3] Matth. x. 24. [4] *Pol.* VI. 15 (Sus. pp. 440–1, omitting *non*, but *οὐ* is supplied by conjecture in the Greek text); see above, p. 109.

9. Testatur autem dictis[a], quoniam si voluisset Christus sacerdotes Novae Legis iudices esse secundum ipsam tertiae significationis, iudicio coactivo videlicet, contentiosos hominum actus in hoc saeculo per talem diffiniendo sententiam, tradidisset utique in lege huiusmodi specialia praecepta talium, quemadmodum Moysi fecit in Antiqua Lege, quem oraculo suo et non per hominem Deus principem et Iudaeorum iudicem coactivum instituit, sicut habetur *Actuum* VII°. Propter quod etiam illi legem Deus[b] tradidit observandorum in statu et pro statu[c] vitae praesentis ad contentiones hominum dirimendas, praecepta talium specialiter continentem, et in hoc proportionaliter se habentem humanae legi quantum ad aliquam sui partem. Ad quae siquidem observanda compellebantur et arcebantur homines in hoc saeculo per Moysen et ipsius substitutos iudices coactivos poena vel supplicio, minime vero[d] per sacerdotem aliquem, sicut *Exodi* XVIII° evidenter apparet[e][1]. Verum huiusmodi praecepta[f] in Evangelica Lege non tradidit Christus, sed tradita[g] vel tradenda supposuit in humanis legibus, quas observari et principantibus[h] secundum eas omnem animam humanam obedire praecepit, in hiis saltem quae non adversarentur legi salutis aeternae[i]. Unde Matthaei XXII°[k] et Marci XI°: *Reddite quae sunt Caesaris Caesari*, per *Caesarem* significans quemlibet principantem. Sic etiam Apostolus, *ad Romanos* XIII°, nec reiterare piget: *Omnis anima subdita sit potestatibus sublimioribus.* Sic etiam I *ad Timotheum*[l] ultimo: *Etiam dominis infidelibus*, et ibidem Glossa secundum Augustinum, quam V° huius induximus, parte 8ª. Ex quibus[2] apparet liquido intentionem Christi, Apostoli, et sanctorum fuisse humanis legibus et secundum ipsas iudicibus cunctos homines subesse debere.

10. Amplius ex hiis palam, quoniam non omnia, quae in Lege seu Testamento Veteri Iudaico populo consulta vel custodiri[m] praecepta fuerunt, observare tenentur Christi fideles; quinimo quorundam est ipsis observatio interdicta, ut quae ceremoniarum sub poena perditionis aeternae, quemadmodum docet Apostolus *ad*

[a] H *orig.*, deus; *late corr.*, dictis; T, dictiss(?). [b] Q, Deus legem. [c] *Gold. omits* et pro statu. [d] *Gold.*, non. [e] T *orig. omits* evidenter apparet; *corr. inserts.* [f] T *orig. omits* verum...praecepta; *corr. inserts.* [g] *Gold.*, tradida. [h] T, H, principibus. [i] *Gold.*, I, *omit.* [k] Q, 23°. [l] H *inserts* et. [m] H, custodita.

[1] *Exodus* XVIII. 13–26. [2] See above, pp. 135, 147–51, 156.

Romanos III° et VII°, *ad Galatas* II°, III°[a], et V°, *ad Ephesios* II°, et *ad Hebraeos* VII° et X°. Cuius etiam assequentes sententiae beati Hieronymus et Augustinus[b], in ipsorum mutuis *Epistolis* XI et XIII concorditer in hoc dicentes, asserunt talium ceremoniarum observatores sive veros sive simulatos post publicationem[c] Evangelicae Legis fore *in diaboli baratrum devolutos*[1]. Ad legalium quoque similiter observationem minime tenentur Christi fideles, ut apparet per Apostolum ubi supra et per Augustinum super illud praedictum, I *ad Timotheum*, ultimo, cum dixit: *Non ergo exigant* (id est, quia non exigere possunt) *servi Christiani, quod de Hebraeis dicitur, etc.*[2] Cum igitur nec in Lege Gratiae tradita sint praecepta specialiter pro contentiosis actibus hominum in hoc saeculo dirimendis, relinquitur talia diffiniri debere per humanas leges tantummodo et iudices secundum has ab humano legislatore auctoritatem habentes.

11. Fuerunt autem et alia quaedam in Lege Mosaica observari praecepta pro statu venturi saeculi, veluti ea quae sacrificiorum aut hostiarum seu oblationum quarundam[d] pro redemptione peccatorum, maxime occultorum, quae per immanentes actus[e] committuntur, ad quae implenda nemo cogebatur poena vel supplicio praesentis saeculi. Et hiis proportionaliter habent omnia Novae Legis tam consilia quam praecepta, eo quod ad talium observationem in hoc saeculo neminem Christus voluit nec praecepit arceri, licet legum humanarum[f] instituta generali mandato praecipiat observari, sub poena tamen aut supplicio in alio saeculo transgressoribus infligendo. Unde transgressor humanae legis quasi ut in pluribus peccat in Legem Divinam, licet econverso non sic. Quoniam multi sunt actus in quibus committens aut omittens peccat contra Legem Divinam, quae de hiis praecipit de quibus humana lex frustra praeciperet; quales sunt quos pridem diximus *immanentes*, qui alicui adesse vel non inesse probari nequeunt, cum tamen Deum latere non possint.

[a] *Gold. omits.* [b] *Gold.*, Hieronymi et Augustini. [c] H, explicacionem. [d] T, H, quorundam. [e] Q, T *orig.*, *insert* tantummodo; T *corr. cancels.* [f] Q, humanorum.

[1] See St Jerome, *Epp.* CXII (MPL. XXII. cc. 916–31) and CXVI. (by St Augustine, *ibid.*, cc. 936–53). Marsilius would know excerpts from these epistles from Pet. Lomb., *Collect.* on *Galatians* II. and V (MPL. CXCII. cc. 110–14, 153, 158) and *Hebrews* VII. (MPL. CXCII. c. 454); but he quotes words not in *Collect.* St Jerome takes the severer view; but Marsilius summarizes very loosely. [2] See above, p. 156.

Et ideo de talibus debite faciendis aut omittendis Lex Divina lata fuit convenienter propter hominum meliorationem[a], tam in praesenti saeculo quam venturo.

12. Obiciet autem aliquis imperfectionem Evangelicae Legi, si per ipsam, ut diximus, sufficienter regulari nequeant actus humani contentiosi pro statu et in statu vitae praesentis. Nos autem dicamus, quod per Legem Evangelicam sufficienter dirigimur in agendis aut declinandis in vita praesenti, pro statu tamen venturi saeculi seu aeternae salutis consequendae atque[b] supplicii declinandi; propter quae lata est, non quidem pro contentiosis actibus hominum civiliter reducendis[c] ad aequalitatem aut commensurationem debitam pro statu seu sufficientia vitae praesentis, eo quod Christus in mundum non venit ad huiusmodi[d] regulandos pro vita praesenti, sed futura tantummodo. Et propterea diversa est temporalium et humanorum actuum regula, diversimode dirigens ad hos fines. Una enim, divina scilicet, nullo modo docet contendere aut repetere in iudicio, licet non prohibeat[e]; ideoque nec de talibus specialia tradit[e] praecepta, ut diximus. Reliqua vero horum actuum regula haec docet, tradit, et transgressores arceri praecipit, humana lex scilicet. Propter quod Lucae XII[of] petenti a Christo humanum iudicium inter se et fratrem suum respondit ipse: *Homo, quis me constituit iudicem aut divisorem super*[g] *vos?*[1] quasi diceret: Non veni ad tale iudicium exercendum. Unde Glossa: *Non dignatur esse iudex litium, non arbiter facultatum, qui vivorum et mortuorum habet iudicium, et meritorum*[h] *arbitrium*[2]. Non ergo per[i] Evangelicam Legem commensurari possent sufficienter actus humani pro fine praesentis saeculi. Quoniam nec regulae talium actuum commensurativae ad proportionem, quam volunt homines et licite, pro statu vitae praesentis sunt in ea traditae, sed ab humanis legibus suppositae, vel traditae vel[k] tradendae, sine quibus etiam propter defectum iustitiae contingeret ex hominum scandalo seu contentione ipsorum

[a] *Gold.*, melioritatem. [b] *Gold.*, I, aut. [c] T *orig.*, decidendis(?); *corr., as text.* [d] T, H, huius. [e] H, prohyberet...tradidit. [f] Q, 13°. [g] *Gold.*, I, inter. [h] *Gold.*, I, mortuorum. [i] *Gold. inserts* diuinam vel. [k] *Gold.*, tradidae vel etiam.

[1] Luke XII. 14. [2] See above, p. 134. Marsilius here quotes from memory what he there transcribed.

pugna et separatio ac humanae vitae mundanae insufficientia, quam quasi omnes refugiunt[a] secundum naturam.

13. Non potest ergo propterea[b] dici secundum veritatem Evangelica[c] Lex sive doctrina imperfecta; quoniam non est nata habere perfectionem quam non habeat. Est enim lata ut per ipsam dirigamur immediate de hiis et in hiis quae sunt aeternae salutis consequendae hominibus[d] et miseriae declinandae, in quibus est valde sufficiens et perfecta. Non autem lata fuit nec est ad civilia litigiosa negotia dirimenda, propter finem quem volunt homines et licite in vita mundana. Si enim ex hoc diceretur imperfecta, aeque convenienter[e] imperfecta dici posset quoniam per ipsam medicari corporales aegritudines aut mensurare magnitudines vel Oceanum navigare nescimus. Quamvis hoc sane concedi possit, quod ipsa non simpliciter est perfecta, quia non est tale aliquod[f] ens nisi unicum, Deus ipse. Huic quidem sententiae tamquam indubie verae testatur Glossa secundum Gregorium super VI[um g] I *ad Corinthios*, ubi sic ait: '*Ad reverentiam vestram dico': ut videlicet hii terrenas causas examinent, qui exteriorum rerum sapientiam perceperunt. Qui autem spiritualibus donis dotati sunt, terrenis non debent negotiis implicari*[1]. Quod si per *sapientiam rerum exteriorum* et terrenarum causarum seu contentionum[h] intellexisset Sacram Scripturam, non dixisset: *Qui autem spiritualibus donis dotati sunt* (id est Scriptura Sacra), *terrenis non debent negotiis implicari*, nec tales secundum has doctrinas invicem separasset. Amplius[i], quia talem sapientiam habentes, exteriorum rerum videlicet, prius vocaverat Apostolus et sancti secundum unam expositionem *contemptibiles in ecclesia*[2], quod tamen nec Apostolus nec[k] sancti exponentes eius seriem senserunt de doctis in Sacra Scriptura.

Quot quidem igitur et quales sunt actus legales humani, quibus etiam legibus atque iudicibus, qualiter et quando, et per quos[l] regulandi et corrigendi, sufficienter ad intentionem propositam monstrasse putamus[3].

[a] *So Gold.*, T *corr.*, H; Q, I, appetunt. [b] H *corr. inserts* eadem. [c] Q, I, euangelicam. [d] *Gold.*, hom. cons. [e] Q, consequenter. [f] *Gold.*, Q, aliquid. [g] T, H, 2[m]. [h] T *corr.*, seu cont. *over erasure.* [i] *So Gold.*, I, T *orig.*(?); Q, T *corr.*, H, apostolus. [k] *Gold.*, T, I, aut. [l] T *orig. omits* et per quos; *corr. inserts.*

[1] See above, p. 144. [2] See above, p. 144. [3] From arguing (1) that Christ accepted the authority of secular officials, (2) that he conferred no

CAPITULUM X

De coactivo haereticorum iudice, cuius videlicet sit ipsos iudicare in hoc saeculo, arcere, ac poenas reales aut[a] *personales illis infligere, exigere, et cui debeant*[b] *applicari.*

SED de quibus diximus, merito dubitatur. Nam si arcendorum omnium in vita praesenti, iudicio coactivo ac realium aut personalium poenarum inflictio⟨ne⟩ et exactio⟨ne⟩[c], principanti tantummodo legislatoris auctoritate pertineat iurisdictio, quemadmodum in prioribus ostensum est, haereticorum igitur aut aliter infidelium vel schismaticorum iudicium coactivum, realis quoque ac[d] personalis poenae inflictio, exactio, ac[e] applicatio ad principantem huiusmodi pertinebit; quod siquidem inconvenientis faciem habere videtur. Cum enim eiusdem auctoritatis appareat delictum cognoscere, iudicare, atque corrigere, sacerdotis autem[f], presbyteri seu episcopi, sit haeresis discernere crimen[g], nullius alterius; ad sacerdotem seu episcopum solum videbitur utique huius criminis et consimilium[h] iudicium coactivum seu correptio[i] pertinere. Amplius, ad illum videtur iudicium et poenae delinquentis[k] exactio pertinere, in quem seu cuius legem delinquens peccaverit. Hic autem[l] presbyter est seu episcopus. Est enim Legis Divinae minister et iudex, in quam per se peccat haereticus, schismaticus, aut aliter infidelis, sit peccans[m] collegium aut singularis persona. Relinquitur igitur hoc fore iudicium sacerdotis, principantis vero nequaquam. Et videtur haec aperte sententia beati Ambrosii *Ad Valen-*

[a] H, et. [b] Q, debeatur. [c] *The ablatives seem a necessary emendation;* H *late corr.*, examinacio. [d] H, aut. [e] T, H, et. [f] H, aut. [g] Q *inserts* et. [h] *Gold.*, I, consilium. [i] *Gold.*, I, et correctio. [k] Q, deliquentis. [l] H, aut. [m] Q *corr.*, siue peccans sit; H, siue sic peccans sit.

---

coercive jurisdiction on the priesthood, but rather prescribed the reverse, Marsilius urges in Part 11 (above, p. 194) that obedience or disobedience to the Gospel cannot in the nature of things be adjudged by men in this life, for thoughts count as well as acts and only God can know them (and penitence and remission are always possible until death has happened, see below Chap. x., pt. 2, p. 199.) Nor can the salvation of the subject be secured by formal compulsion (Parts 4 and 5, pp. 189–90). Thus only those overt acts (Part 12, pp. 195–6) which endanger society can or should be dealt with by human law, and we are led to the clear conviction in favour of freedom of opinion expressed in the next chapter.

tinianum[a] *Imperatorem epistola* I; et quia quasi per totam illius epistolae seriem[b] id sentire[c] apparet, eam inducere omisi propter abbreviationem[1].

2. Nos autem secundum priores determinationes[d] dicamus, quod peccans quilibet in Legem Divinam iudicandus est secundum illam, corrigendus, et arcendus. Verum secundum ipsam duplex est iudex: unus quidem qui tertiae significationis, coactivam habens potentiam transgressores huius legis arcendi et ab ipsis exigendi supplicia; et hic unicus est Christus scilicet, quemadmodum ex Iacobi IV° induximus capitulo praecedente[2]. Qui tamen omnes huius legis transgressores voluit et ordinavit iudicari iudicio coactivo in saeculo venturo, et in eodem tantummodo arceri poena vel supplicio, non in isto, ut ex praecedenti capitulo sufficienter apparuit. Alius vero iudex est secundum hanc legem, presbyter videlicet seu episcopus, non quidem tertiae significationis, ut ipsius sit arcere quemquam huius legis transgressorem in hoc saeculo, poenam aut supplicium exigere per potentiam coactivam, quemadmodum V° huius et capitulo praecedente auctoritate Apostoli atque sanctorum aperte monstratum est ac invincibili ratione ipsorum. Iudex tamen est ipse secundum primam significationem, cuius est docere, exhortari, arguere, atque corripere delinquentes[e] seu transgressores illius, ipsosque terrere iudicio futurae sibi damnationis et poenae inflictionis per iudicem coactivum, Christum scilicet, in saeculo venturo, quemadmodum declaravimus VI° huius et VII°, in quibus agebatur de clavium sacerdotalium potestate, et in capitulo praecedente[3], ubi medico corporum comparavimus[f] sacerdotes, *qui medici sunt animarum*, ut dixit Augustinus auctoritate Prophetae[4] et recitat Magister in IV, distinctione 18ª, capitulo 9°. Cum igitur haereticus, schismaticus, aut infidelis alter[g] quicumque transgressor sit Evangelicae Legis, in eo persistens crimine per eum iudicem punietur cuius est transgressores[h] Divinae Legis arcere inquantum huiusmodi, cum suum videlicet

[a] *Gold.*, Q, I, Valentianum. [b] T *orig. omits* epistolae seriem; *corr. inserts* seriem; H *omits* epistolae. [c] H *late corr.*, sensisse. [d] *Gold.*, I, *omit* secundum...determinationes. [e] Q, deliquentes. [f] H, comparamus. [g] H, aliter. [h] H, transgressorum.

[1] St. Ambrose, *Ep.* XXI. (MPL. XVI. cc. 1045–49). [2] See above, p. 186. [3] See above, pp. 166–70, 176–8, 187, 189. [4] Pet. Lomb., *Sent.* L. IV., D. XVIII., C. 9; the *Propheta* is *Psalm* LXXXVII. (LXXXVIII.) 11.

iudicium exercebit. Hic autem iudex Christus est, qui iudicaturus est vivos et iam mortuos et morituros, in futuro tamen saeculo, non in isto. Quoniam usque ad ultimum ex hoc saeculo transitum, mortem scilicet, misericorditer peccatoribus posse mereri et poenitere concessit. Per reliquum vero iudicem, pastorem scilicet, episcopum seu presbyterum, docendus et exhortandus est homo in vita praesenti, arguendus, corripiendus peccator, atque terrendus iudicio seu prognostico futurae gloriae vel damnationis aeternae, nequaquam vero cogendus, ut ex priori capitulo palam.

3. Quod si humana lege prohibitum fuerit haereticum aut aliter infidelem in regione manere, qui talis in ipsa repertus fuerit, tamquam legis humanae transgressor poena vel supplicio huic transgressioni eadem lege statutis in hoc saeculo debet arceri, et per eum iudicem quem legislatoris auctoritate humanae legis demonstravimus esse custodem xv° Primae. Si vero haereticum aut aliter infidelem commorari fidelibus in[a] eadem provincia non fuerit prohibitum humana lege, quemadmodum haereticis ac semini Iudaeorum iam humanis legibus permissum extitit, etiam temporibus Christianorum populorum, principum, atque pontificum, dico cuipiam[b] non licere[c] haereticum aut aliter infidelem quemquam iudicare aut[d] arcere poena vel supplicio, reali aut personali, pro statu vitae praesentis. Et causa eius generalis est: quoniam nemo quantumcumque peccans contra disciplinas speculativas aut operativas quascumque[e] punitur vel arcetur in hoc saeculo praecise inquantum huiusmodi, sed inquantum peccat contra praeceptum humanae legis. Si[f] enim inebriari aut calceos facere vel vendere cuiuscumque modi prout possit aut velit quilibet, medicari et docere, ac similia reliqua officiorum opera exercere pro libito, prohibitum non esset humana lege, nequaquam arceretur ebriosus aut aliter perverse agens in operibus reliquis[1].

[a] *Gold.*, I, *omit.* [b] H, turpiam. [c] H, latere. [d] *Gold.*, I, vel. [e] Q, H, quasque. [f] *Gold.*, sed.

[1] The further step in the argument may be noted. Only the human legislator (i.e. the citizen body) may properly in this life compel by law, and this for the safety of the state. But if it omits to legislate within its proper province, no other authority can punish what it does not punish; and if it exceeds its proper province, yet its action is binding on its subjects. Marsilius shows his usual modernity in doctrines which smack of utilitarianism and Austin on sovranty.

4. Et propterea oportet attendere, quod in quolibet huius saeculi iudicio coactivo, antequam absolutionis vel damnationis feratur sententia, quantum pertinet ad propositum secundum ordinem inquirenda sunt aliqua. Unum quidem, si dictum aut factum alicui tamquam reo impositum sit quale dicitur. Hoc autem est praescire quid est quod commissum dicitur. Secundum vero, an huiusmodi sit humana lege prohibitum fieri. Tertium autem, an accusatus id commiserit vel non commiserit[a]. Haec autem sequitur iudicium seu sententia damnationis in reum vel absolutionis. Verbi gratia: Sit aliquis accusatus tamquam haereticus aut vasorum aureorum vel metalli falsator alterius, debet[b], antequam per sententiam coactivam damnetur aut absolvatur, inquiri an dictum aut factum impositum illi sit haereticum aut non[c]. Secundo vero, an sic tale aliquid dicere, facere, vel docere[d] humana lege prohibitum. Tertio quidem[e], an tale aliquod[f] crimen commissum fuerit vel non commissum[g] per eum cui crimen imponitur. Demum vero ad haec sequitur absolutionis vel damnationis iudicium coactivum.

5. De primo quidem horum certificari debet principans per eos qui periti sunt secundum unamquamque disciplinam, quorum est considerare per se quiditatem seu naturam eius dicti vel operis quod accusato imponitur; quoniam hii sunt iudices primae significationis talium, quemadmodum diximus II° huius, et ipsorum naturam scire tenentur, quibus docendi aut operandi talia in civitate per principantem data est auctoritas, quam in disciplinis liberalibus consueto vocabulo *licentiam* appellamus. Quod et in aliis omnibus artibus factivis seu mechanicis proportionaliter habet, ut demonstratum est XV° Primae[1]. Sic enim medicus nosse debet leprosos et non-leprosos secundum corporis habitum; sic sacerdos sermonem seu doctrinam haereticam et catholicam; sic aurifex seu argentarius de metallis[h]; sic etiam de mutuis aut depositis et aliis consimilibus actibus civilibus iuris peritus seu doctor. Talia enim principans inquantum huiusmodi[i] non tenetur cognoscere, quamvis secundum legislationem[k], si lex perfecta fuerit, debeat[l] certificari de

[a] *Gold.*, I, *omit* vel non commiserit. [b] Q *places* debet *after* absolvatur. [c] Q *adds* hereticum. [d] *Gold. omits* facere vel docere. [e] *Gold.*, I, vero. [f] Q, *Gold.*, aliquid. [g] *Gold. reads* sit, *and omits* vel non commissum. [h] T, H, *insert* et. [i] T, H, huius. [k] *Gold.*, H, I, legislatorem. [l] *Gold.*, debet.

[1] See above, pp. 71–3.

natura sermonum, operum, et actuum per disciplinarum doctores aut operatores[1].

6. Tunc ad propositum quaesitum dico, quod, an crimen impositum alicui sit haeresis vel non, iudicare potest et debet (primae tamen significationis iudicio) quilibet Divinarum Scripturarum doctor, qualis est aut esse debet sacerdos quicumque. Unde Malachiae II°: *Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, et legem* (Divinam scilicet) *requirent ex ore eius*[2]. Tales[a] enim esse debent apostolorum successores, presbyteri seu episcopi[b], quibus dictum est a Christo Matthaei XXVIII°: *Euntes ergo docete*[c] *omnes gentes etc., docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis*[3]. Sic etiam I *ad Timotheum* III°: *Oportet* ipsum[d] inter cetera *doctorem esse*[4], Sacrae Legis scilicet. Sic etiam *ad Titum* I°[e]: *Oportet episcopum esse amplectantem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sancta, et eos qui contradicunt arguere. Sunt enim multi seductores, quos oportet redargui*[5]. Secundum vero, an scilicet tale commissum sit lege prohibitum aut non, nosse oportet principantem ex lege dicta secundum ultimam et propriam significationem, secundum quam legislatoris auctoritate principari quis debet. Tertium autem quod scire oportet est, an crimen dicti vel operis haeretici dixerit aut[f] exercuerit is cui crimen imponitur; et hoc quidem iudicium per sensus[g] exteriores et interiores consequenter[h] tam a doctis quam ab[i] indoctis iudicari potest, quos *testes* vocare solent[k]. Post haec autem per principantem ferendum est iudicium seu sententia[l] damnationis aut absolutionis poenae aut supplicii, exactio quoque vel relaxatio illius ab eo, qui ex crimine delatus fuerat, fienda[m].

7. Non enim propterea quod in Legem Divinam tantummodo

[a] H, talis. [b] *Gold.*, I, episcopi seu presbyteri. [c] T, docere. [d] Q *corr.*, episcopum. [e] Q *omits* I°. [f] T *corr.*, H, uel. [g] H, sensum. [h] H, conuenienter. [i] H *omits*. [k] Q *transposes, reading* secundum autem ...solent. Tertium vero...debet. *The two clauses have been erased in* T *and re-written by* T *corr. as in text.* [l] *Gold.*, sententiam. [m] Q, T *orig.*, I, *omit*; T *corr. inserts*; H, et fienda.

---

[1] This procedure is that of an Italian commune, in which the Consuls of Justice or Podestà, who held the court and adjudged, were not themselves the legal experts (*giudici*) who expounded the law. The method appears in the *Merchant of Venice*, Act IV. Sc. 1. [2] Malachi II. 7. [3] Matth. XXVIII. 19–20. [4] I *Tim.* III. 2. [5] *Tit.* I. 7–11. Marsilius abbreviates and reads *sancta* for *sana*.

peccet[a] quis, a principante punitur. Sunt enim multa peccata mortalia et in Legem Divinam, ut fornicationis, quae permittit etiam scienter legislator humanus, nec coactiva potentia prohibet nec[b] prohibere potest aut debet episcopus vel sacerdos. Sed peccans in Legem Divinam, haereticus scilicet, tali peccato etiam humana lege prohibito, punitur in hoc saeculo[c] inquantum peccans in legem humanam. Est[d] enim haec causa praecisa seu per se prima[e], cur aliquis arcetur poena vel supplicio praesentis saeculi, quoniam posita[f] ponitur effectus, et remota removetur. Sicut econverso[g], peccans in legem humanam peccato aliquo punietur in alio saeculo inquantum peccans in Legem Divinam[h], non inquantum peccans in legem humanam. Multa enim sunt humana lege prohibita, quae tamen[i] sunt Divina Lege permissa; ut si non restituerit quis mutuum statuto tempore propter impotentiam, casu fortuito, aegritudine, oblivione[k], vel alio[l] quodam impedimento, non punietur ex hoc in alio saeculo per iudicem coactivum secundum Legem Divinam; qui tamen per iudicem coactivum secundum legem[m] humanam in hoc saeculo iuste punitur[1]. Sed quicumque in Legem Divinam peccaverit actu quantumcumque humana lege permisso, ut fornicatione, in alio saeculo punietur[n]; et ideo peccare in Legem Divinam est per se prima causa quae in philosophia, secundum quod ipsa dici solet, quoniam ipsa posita ponitur et remota removetur effectus poenae vel supplicii pro statu et in statu futuri saeculi.

8. Est igitur in haereticos, schismaticos, aut aliter infideles quoscumque iudicium, et arcendi ac exigendi[o] ab ipsis poenae vel supplicii temporalis, sibique aut communitati, non alteri, applicandi potestas solius principantis auctoritate legislatoris humani, non autem presbyteri seu episcopi cuiusquam propterea quod in Legem Divinam peccent. Quae ad homines comparata in statu et pro statu vitae praesentis lex est, non quidem secundum ultimam significa-

[a] *Gold.*, I, peccat. [b] Q *omits* prohibet nec. [c] *So* Q; *Gold.*, T, H, I, *omit* in hoc saeculo. [d] Q, et. [e] Q *corr. inserts* est. [f] Q *corr. inserts* causa. [g] Q, ergo. [h] *Gold. omits* inquantum...divinam. [i] *Gold.*, I, *omit* tamen. [k] Q, I, T *orig.*, *omit*; T *corr.*, H, *insert*; *Gold.*, obl. aegr. [l] *Gold.*, aliquo. [m] Q *omits*. [n] *Gold. omits* sed...punietur. [o] *Gold.*, T, H, exigendae.

[1] This is the commonest form of permitted interest on a medieval loan, i.e. compensation for non-return at the established date.

tionem coactivam habens cuiusquam potentiam in hoc saeculo, ut palam est ex capitulo praecedenti et v° huius; sed lex est dicta secundum tertiam legis significationem, ut apparuit ex x° Primae. Secundum quam etiam in hoc saeculo sacerdotes iudices sunt secundum primam iudicis aut iudicii significationem, nullam coactivam habentes potentiam, ut ex v° huius ostensum est, et per Apostolum, Ambrosium, Hilarium, et Chrysostomum capitulo praecedente. Si namque forent ipsi iudices coactivi seu principantes in haereticos quia[a] tales peccant in eam disciplinam cuius sunt ipsi doctores, et secundum ipsam aliquorum operatores in alios, sic esset aurifaber falso fabricantis aurea sculptilia iudex coactivus et principans, quod absurdum est valde; sic quoque medicus prave agentes secundum artem medicinae posset arcere; foretque tanta principantium multitudo quot et officiorum civitatis in quae peccare contingit. Cuius tamen impossibilitas aut superfluitas ostensa est xvii° Primae. Non enim arcerentur sic peccantes in officia civitatis[b] aut punirentur[c] propter ea, nisi aliud interveniret, verbi gratia, legislatoris seu legis humanae praeceptum. Si enim peccata huiusmodi non essent humana lege prohibita, ea committentes nequaquam punirentur.

9. Est autem quod diximus in exemplo familiari videre. Esto namque humana lege prohibitum leprosos aliis civibus commanere; numquid[d] medicus, qui horum aegritudinem solus iudicare potest secundum ipsius disciplinam, utrum scilicet leprosi sint aut non, quos leprosos esse iudicaverit primae significationis iudicio, poterit per coactivam potentiam auctoritate propria, ut qua[e] doctor est medicinalis scientiae, ab aliorum arcere consortio vel convictu? Et constat quod minime. Sed hoc is solummodo potest cui legis humanae coactivae custodia commissa est, principans scilicet. Non enim privatae personae[f] aut collegio cuiquam[g] licet quemquam iudicare aut arcere vel poenam exigere, sed soli principanti. Qui tamen de impositis maculis, criminibus seu peccatis, et ipsorum natura iuxta legis determinationem si de hoc dixerit (quod erit si fuerit lex perfecta), vel per suam prudentiam si lege omissum fuerit, uti debet et credere iudicio peritorum in disciplinis quae talium operum, actuum, aut sermonum tractant naturam, ut medici de

[a] H, qui; *corr.*, quia. [b] Q *transposes* arcerentur *after* civitatis. [c] H, punicentur. [d] H *inserts* iam. [e] H, quis. [f] *So* H, I; Q, T, pp[c]; *Gold.*, priuate populo. [g] H, cuique.

leprosis aut non-leprosis, theologi de criminosis qui per leprosos figurantur in Sacra Scriptura secundum sanctorum expositionem. Similiter quoque de vasorum metallicorum sophismate[a] credere debet aurifabro[b], et in consimilibus cuilibet[c] docto, secundum reliqua operabilium et agibilium genera. Sic igitur[d] de haereticis aut aliter infidelibus iudicare debet medicus animarum, sacerdos scilicet, iudicio siquidem primae significationis, discernendo videlicet sermonem aut actum haereticum a non-haeretico. De hiis vero iudicare tertiae significationis iudicio, damnando scilicet vel solvendo[e] accusatos supplicio aut poena temporali, ipsosque arcere ad talia persolvenda qui damnati fuerint, solius est principantis humana lege; exactas quoque poenas si reales fuerint, quemadmodum eas quae[f] propter alia crimina exiguntur, applicare secundum legislatoris seu legis humanae determinationem.

10. Hiis autem quae diximus testatur Scriptura in *Actibus Apostolorum*, xxv° capitulo[g]. Dum enim Apostolus a Iudaeis accusatus esset tamquam haereticus, licet falso, causae suae inquisitio, deductio, appellatio[h], et diffinitio illius facta est coram iudice, ad iudicem, et[i] per iudicem humani legislatoris auctoritate statutum ad hoc, quemadmodum ad reliquos actus contentiosos sive[k] civiles[1].

11. Contraria vero hiis non est difficile solvere. Cum enim dicebatur, ad eum tamquam iudicem haeretici iudicium pertinere cuius est haeresis cognoscere crimen; haec distinguenda est propter multiplicitatem huius dictionis *iudex* aut *iudicium*; et secundum unum sensum vera est, acceptis scilicet hiis nominibus secundum primam eorum significationem; si vero secundum tertiam sumantur[l], falsa est. Ideoque nihil contra nostram determinationem ex hoc paralogismo[m] concluditur. Ad reliquum vero quod subiungebatur, ad illum spectare iudicium delinquentis[n], et exactionem poenae, ac illius si realis fuerit sibi applicationem, contra quem seu in cuius legem peccat delinquens; verum est, si in ipsum tamquam tertiae significationis iudicem, et in ipsius legem dictam secundum ultimam

[a] H, metallorum sophystice. [b] Q, aurificabro; H, aurifaber. [c] Q, ciuilibus. [d] H, ergo. [e] *Gold.*, absoluendo. [f] H, qui. [g] *Gold.*, I, cap. xxv. [h] *Gold.*, applicatio. [i] H, ac. [k] Q, T *orig.*, I, *omit* contentiosos sive; T *corr. inserts.* [l] *Gold.*, sumatur. [m] H, palam; *Gold.*, praeallegato. [n] Q, deliquentis.

[1] The proceedings before Festus are referred to.

legis significationem, coactivam scilicet; et cum assumitur quod haereticus peccat in Legem Divinam, concedendum. Et ideo iudicabitur per iudicem tertiae significationis secundum ipsam[a], Christum scilicet, in alio tantummodo saeculo, non in[b] isto, iuxta ipsius legislatoris ordinationem, quae talis fuit. Per ipsum etiam arcebitur poena vel supplicio aut praemiabitur secundum legis praeceptorum et consiliorum observationem vel transgressionem. Talis autem iudex huius Legis, Divinae scilicet, non est episcopus aut sacerdos aliquis, sed primae significationis tantummodo quasi doctor, maxime comparata lege hac ad homines in statu et pro statu vitae praesentis.

Rursum, maiori[c] huius syllogismi supposita tamquam vera, secundum quem diximus sensum, ad eum scilicet tamquam iudicem coactivum pertinere iudicium transgressoris, in quem aut in legem cuius custos est peccat transgressor, legem inquam etiam dictam secundum ultimam legis significationem tantummodo; tunc subsumenda est haec propositio vera, videlicet quod in iudicem huius saeculi dictum secundum tertiam iudicis significationem, et legem cuius est custos dictam etiam secundum ultimam eius[d] et propriam significationem, coactivam scilicet, tantummodo, non in aliam in hoc saeculo coactivam legem aut iudicem, peccat haereticus; et ideo per talem tantummodo[e] iudicandus in hoc saeculo[f] iudicio coactivo, sic[g] huius legis ordinante latore; ab eodem quoque transgressore per eundem iudicem poena exigenda, quae si realis fuerit applicanda per hunc iudicem ei cui legislator humanus illam in lege statuit applicandam[1]. Vel distinguendum est maiorem[h] secundum aequivocationem, ut in priori[i] paralogismo[k].

12. Sic[l] igitur non licet inferre per necessitatem: aliquis damnandus aut iudicandus est tamquam haereticus in hoc et pro hoc saeculo iudicio coactivo realiter aut personaliter vel utroque modo, ergo per sacerdotem aut episcopum quemquam, nisi fortasse ut diximus primae significationis iudicio. Nec sequitur etiam propter

[a] H, ipsum. [b] *Gold.*, T, H, *omit.* [c] Q *corr.*, maiore; H, maior.
[d] T, H, *omit.* [e] *Gold.*, I, *omit.* [f] *Gold.*, in hoc saec. iudicandus.
[g] H, sicut. [h] Q, distinguenda (*corr.*) est maior. [i] Q, primo.
[k] T *orig. omits* Vel...paralogismo; *corr. inserts.* [l] H, sicut.

---

[1] If the professional expert is to be the coercive judge, it can only be by law passed to that effect by the *legislator humanus*. The culprit is therefore punished for an offence created by human law, not divine law.

hoc: ergo damnati tamquam haeretici carnalia seu temporalia bona, quae ab eodem exiguntur tamquam poena vel pars poenae delicti, applicari debent episcopo seu presbytero cuiquam. Sicut nec sequitur: hic iudicandus est tamquam monetae falsarius, ergo per monetarios, nisi fortasse primae significationis iudicio, non quidem tertiae (coactivo videlicet); nec etiam sequitur, quod temporalia quae ab illo exiguntur in poenam debeant monetariis applicari, collegio aut singulari personae. Sed coactivo iudicio iudicari debet per principantem, et applicari poena secundum legis humanae determinationem.

13. Ad beatum Ambrosium dicendum, quod intellexit haereticorum[a] seu crimen haeresis ad sacerdotum seu episcoporum iudicium pertinere iudicio primae significationis, non tertiae. Hoc enim iudicio, auctoritate propria, numquam usus est episcoporum seu pontificum aliquis circa statum ecclesiae primitivae, quamvis postmodum ad talia processerint occasionaliter ex quibusdam concessionibus principum sibi factis. Ideoque talium vera considerantibus initia, quae nunc ex abusione robur et faciem iuris habere videntur, velut somniorum fantastica videbuntur.

De iudice itaque, ac iudicio, et coactiva potestate infidelium et haereticorum determinatum sit hoc modo.

CAPITULUM XI

De quibusdam signis, testimoniis, et exemplis tam ex[b] *canonica quam humana scriptura, quibus ostenditur verum esse quod determinatum est* IV° *huius, et* V°, VIII°, IX°[b], *et* X° *eius circa statum episcoporum et generaliter sacerdotum. Et cur Christus ipsorum statum, paupertatis scilicet, a statu principantium separavit.*

QUONIAM autem ex prioribus demonstratum[c] est nobis, tam canonicae Scripturae auctoritatibus quam aliis quasi-politicis evidentibus argumentis quibusdam, nulli episcopo aut presbytero vel alteri clerico iurisdictionem cuiusquam coactivam in hoc saeculo convenire; nunc volumus id declarare signis et testimoniis manifestis. Quorum evidens est, quia nec Christum aut ipsius apostolorum aliquem umquam aut usquam quemquam iudicem aut ipsorum

[a] *Gold.*, haereticum. [b] H *omits.* [c] Q, determinatum.

vicarium pro tali regimine seu iudicio faciendo instituisse legimus; cum tamen tam necessarium in humano convictu nec ipsum ignorasse aut neglexisse, nec[a] ipsius apostolos, verisimile videatur. Si hoc ad ipsorum officium pertinere novissent, et si ad suos successores, episcopos aut presbyteros, id spectare voluissent, super hoc praeceptum aut consilium tradidissent. Verum de instituendis spiritualibus[b] ministris, episcopis, presbyteris, et diaconis, formam tradiderunt et modum; et hoc ad ipsorum officium pertinere satis noscitur ex Apostoli sententia I *ad Timotheum* III°, *ad Titum* I°, et in aliis plerisque Scripturae locis apparet.

2. Separavit autem Christus presbyterorum seu episcoporum officium ab eo quod principum; cum tamen potuisset ipse si voluisset statum principis et officium[c] sacerdotis exercere, et apostolos idem facturos similiter ordinasse. Sed sic noluit[d], imo tamquam convenientius, qui simpliciter melius cuncta disposuit, haec officia[e] supposito et ratione[f] distingui voluit. Quia enim humilitatem et huius saeculi contemptum Christus docere venerat, tamquam viam meriti salutis aeternae, ut prius humilitatem et mundi seu rerum temporalium contemptum tam[g] exemplo quam verbo doceret. In summa quidem[h] humilitate ac temporalium contemptu[i] hunc mundum ingressus est, sciens ipse, quod non minus, imo magis opere seu exemplo docentur homines quam sermone. Unde Seneca, *Epistolarum* IX: *Quid faciendum a faciente discendum*[1]. Voluit igitur Christus, ut suo nos prius exemplo quam sermone doceret, in summa humilitate ac mundi contemptu seu paupertate nasci. Unde Lucae II°: *Pannis eum involvit* (Beata Virgo scilicet), *et reclinavit eum in praesepio*[2]. Ecce quod in aliena domo, ecce quod in praesepio[k], ubi[l] scilicet bestiae locus erat et pabulum; et verisimile quod alienis pannis, quia Beata Virgo et Ioseph peregrini et viatores erant ibidem. Pauper etiam natus, pauper vixit aetate provectus; unde loquens

[a] T *corr.*, H, neque; T *orig.*, *as text.* [b] Q, templorum. [c] T, H, officii.
[d] Q, uoluit. [e] H *inserts* congruenti, set diuerso. [f] T, rtē; H, recte.
[g] *Gold.*, T, H, I, *omit.* [h] H, quadam. [i] H, contemptum.
[k] H, I, *omit* Ecce quod in aliena...praesepio. [l] *Gold.*, nisi.

---

[1] The phrase is not in Seneca, *Epistola* 9; but its substance appears in *Ep.* 6: *quia longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla*; and in *Ep.* 52: *Eligamus...eos qui vita docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo.* [2] Luke II. 7.

de sui paupertate Matthaei VIII° et Lucae IX° dixit: *Vulpes foveas habent et volucres caeli nidos; filius hominis non habet ubi reclinet*[a] *caput*[1]. Et hunc statum, tamquam eum qui perfectionis, ceteris observatis ut decet praeceptis atque consiliis, docuit Christus eligere eos qui sui volunt esse discipuli et imitatores praecipui, et maxime successores ipsius in officio quod in mundum venerat exercere. Unde Matthaei XIX°, Marci X°, et Lucae XVIII°, cuidam interroganti ab ipso: *Magister bone, quid faciens vitam aeternam possidebo? Dixit autem ei Iesus: Mandata nosti: Non occides, etc. Qui ait: Haec omnia custodivi a iuventute mea. Quo audito, Iesus ait ei: Adhuc unum tibi deest* (vel, *si vis perfectus esse*[b], ut dicitur in Matthaeo). *Omnia, quaecumque habes, vende et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo*[2]. Rursus eiusdem Lucae XIV° dicebat discipulis: *Sic ergo*, inquit Christus, *omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quae possidet non potest meus esse discipulus*[3].

3. Ecce ergo quod status paupertatis et mundi contemptus decet omnem perfectum, praecipue Christi discipulum et successorem in officio pastorali, quinimo quasi necessarius est debenti suadere aliis mundi contemptum, si sua doctrina seu praedicatione proficere velit. Nam si talis[c] divitias possideat et principatus ambiat, qui eos quos alloquitur haec spernere docet, ipse quidem sui actione sermonem proprium manifeste redarguit. Unde Chrysostomus contra tales in libro *De Compunctione cordis* inquit: *Dicere et non facere, non solum lucri nihil, sed et damni plurimum. Grandis quidem enim condemnatio est componenti sermonem suum, vitam vero negligenti*[4]. Hoc etiam resonat philosophorum eximius, X[d] *Ethicorum*, capitulo 1°, dicens: *Cum enim dissonent* (sermones scilicet) *ab hiis quae secundum sensum* (id est, ab operibus dicentis, quae opera sentiuntur) *condenti* (id est, componenti sermones[e]), *verum interimunt*. Et parum post

[a] Q, reclinat; H, declinet. [b] *Gold.*, esse perfectus. [c] Q, tales.
[d] T *corr.*, H, vltimo. [e] Q *corr.*, sermonem.

---

[1] Matth. VIII. 20; Luke IX. 58. [2] Matth. XIX. 16–21; Mark X. 17–21; Luke XVIII. 18–22. The quotation is from St Luke, with the variant from St Matthew. [3] Luke XIV. 33. [4] Chrysostom, *De Compunctione*, Bk. I, Cap. 10 (MPG. XLVII. c. 410); the old Latin transl. is printed in *Opera* (Basle, 1557), V. c. 584, which reads *docere* and inserts *confert* after *plurimum*, and *suam atque opera* after *vitam*. The variants and the non-citation of the precise book suggest that Marsilius quotes at second-hand.

subdit: *Convenientes enim entes operibus credentur*[1], sermones scilicet. Et ideo qui novit omnia qualiter fienda convenientius, Christus scilicet, volens sermones credibiles fieri quibus mundi docetur contemptus, vanitatum et carnalium voluptatum spretus et fuga, opera monuit sermonibus conformari. Unde ad omnes talium futuros doctores in apostolorum persona dicebat Matthaei v°[a]: *Sic luceat lux vestra coram hominibus*, id est doctrina, quae luci comparatur. *Sic*, inquam[b], *luceat, ut videant opera vestra bona.* Ubi Glossa: *Opera requiro ut videantur, et sic confirmetur doctrina*[2]; aliter enim sermonibus et doctrinae parum creditur. Unde Glossa super illud[c] Matthaei x°: *Nolite possidere aurum neque argentum*, huius causam reddens, inquit: *Si*[d] *haec haberent, viderentur non causa salutis praedicare, sed lucri*[3].

4. Talia enim possidentes aliorum doctores sive pastores magis destruunt hominum fidem et devotionem suis oppositis operibus et exemplis quam sermonibus confirment, eo quod hiis opera manifeste opponunt, ad quae magis attendunt homines quam ad verba. Et formidandum valde, quin demum fidelem populum deducant suis perversis exemplis operum ad desperationem futuri saeculi. Talia namque operantur quasi omnes ecclesiarum ministri, episcopi seu presbyteri et reliqui clerici consequenter; manifestius autem ipsorum, qui super maiores thronos ecclesiae sedent ut futurum Dei iudicium in alio saeculo nullatenus credere videantur. Qua enim (dicant, quaeso, secundum Deum) conscientia, et si futurum credunt venturi saeculi iustum Dei iudicium, Romani pontifices plurimi, et ipsorum cardinales, aliique presbyteri seu episcopi, ad curas animarum et ecclesiastica temporalia pauperibus distribuenda praefecti, reliqui quoque quasi omnes, diaconi et clerici, quilibet secundum sui facultatem ex furto vel rapina temporalium, quae per devotos fideles statuta sunt et legata propter evangelizantium et reliquorum pauperum sustentationem, quantas possunt denariorum summas tradunt viventes aut legant morientes non-egentibus[e] sibi sanguinis affinitate coniunctis aut aliis quibus-

[a] H, 15°. [b] H, inquid. [c] H, id. [d] H *begins Part* 4 *here*; T, G, C, *at* Talia. [e] *Gold.*, H, *insert* sed.

[1] *Ethic.* x. 1. Latin transl. in Aquinas, *Opera*, v. fo. 129, reading *contempti* for *condenti*. [2] Matth. v. 16 and *Glossa Ordin. ad loc.* [3] Matth. x. 9 and *Glossa Ordin. ad loc.*

libet, eisdem bonis nulli dubium pauperes spoliantes? Qua etiam secundum Christianam religionem conscientia (flagito, dicant) viventes ipsi temporaliter, qui propter Evangelii ministerium contenti debent esse alimentis et hiis quibus tegantur secundum Apostolum, 1 *ad Timotheum* ultimo[1], in tot praeternecessariis bona pauperum consumunt, equis, familiis, conviviis, ac reliquis vanitatibus et voluptatibus manifestis et occultis?[2]

5. Quae vero de officiorum ecclesiasticorum[a] et beneficiorum seu temporalium distributione fiunt inconvenientia, pertranseo. Nam ipsorum plurima prece vel favore potentum saeculi obtinendis, aut pretio (si fas sit dicere) distributoribus aut intercessoribus Magi Simonis ministris oblato, talia conferuntur ignorantibus, criminosis, pueris, incognitis, et invisis ac idiotis manifeste secundum totius vulgi sententiam. Cum tamen Apostolus, 1 *ad Timotheum* III°[b], praecipiat officiales ecclesiasticos debere cognosci tamquam probatos et perfectos vita seu moribus et doctrina. Unde ubi supra: *Oportet autem illum* (id est presbyterum seu episcopum) *et testimonium habere bonum ab hiis qui foris sunt*; quanto magis et ab hiis qui sunt intra ecclesiam? Et infra parum eodem: *Diaconos similiter pudicos. Et hii autem probentur primum; et sic ministrent, nullum crimen habentes*[3]. Verumtamen hoc convenienter potest dicere quis, quod bene probantur horum plurimi, ut novit mundus, quantum scilicet pretium aut precem valeant exhibere.

6. Quod[c] ne singula inconvenientium dinumerare temptemus tamquam impossibilium aut difficillimum valde, de presbyterorum seu episcoporum ceterorumque templi ministrorum quasi omnium actibus summam facientes, coram Christo testamur, eius si mentimur invocantes iudicium[d], praefatos episcopos et reliquos fere omnes modernis temporibus omnium quasi opposita perpetrare quae secundum doctrinam evangelicam aliis praedicant observanda. Voluptates namque, vanitates, temporalia, et saeculi principatus ex-

[a] *Gold.*, eccl. off. [b] Q, 5°. [c] H, et. [d] *Gold.*, iudic. inuoc.

---

[1] 1 *Tim.* VI. 8. [2] In this diatribe against the wealth and luxury of the clergy Marsilius follows an old tradition in North Italy. The Milanese Patarines, or reformers, of the 11th century show the tendency, and Arnold of Brescia made it a heretical doctrine. The leaders of the Spiritual Franciscans found therefore ideas really more extreme than their own, ready to be reshaped. [3] 1 *Tim.* III. 7, 8, 10.

ardent, et omni conamine non iure sed iniuria occulta et manifesta prosequuntur et occupant. Quae tamen omnia Christus et veri eius imitatores apostoli spreverunt et spernere docuerunt et praeceperunt, eos maxime qui aliis evangelizare debent mundanorum contemptum.

7. Poterat enim Christus, si voluisset, si evangelizanti expedire vidisset, servasse statum principis in hoc saeculo et in eo statu pati similiter. Sed fugit in montem ut statum talem abiceret et abici doceret, sicut ex Iohannis VI° supra induximus IV°[a] huius[1]. Talem enim statum gerere non decet evangelizantes ipsius contemptum, sed potius subiectorum et humilium, qualem in hoc saeculo tam ipse quam ipsius apostoli servaverunt. E contra status paupertatis exterioris et abiectus non decet principantem, quoniam expedit illi status quem boni subditi revereantur et mali vereantur, per quem[b] etiam si oporteat rebelles legum transgressores valeat coercere; quod nec posset facere[c] convenienter, si statum pauperem et deiectum haberet. Propter quod etiam illi non convenit evangelizantis officium. Si enim principans in populo suaderet statum paupertatis et abiectum; adhuc si quod percussus in una maxilla percutienti offerat aliam; et rursum quod auferenti sibi tunicam det quis pallium potius quam adversus iniuriantem contendat iudicio; talia nec sibi faciliter crederentur, quia statu quem decet ipsum et quem gerit suo repugnaret sermoni. Amplius, sic[d] inconvenienter ageret. Cum enim sua intersit per poenam iniuriantes arcere, id etiam non requirentibus passis iniuriam, si praedicaret iniurias remittendas, iniuriosis et pravis occasionem quandam[e] amplius delinquendi praeberet, et offensis seu passis iniustum dubitationem aut suspicionem iustitiae consequendae. Propter quod Christus, qui omnia semper meliori modo disposuit, officia principantium et sacerdotum in eodem supposito coniungi noluit, sed potius separari. Haec autem videtur beati Bernardi expressa sententia, *De Consideratione ad Eugenium papam*, libro II, capitulo 4°, ubi sic ait: *I*[f] *ergo tu et tibi*[g] *usurpare aude*[h], *aut dominus apostolatum*[i], *aut apostolicus dominatum. Plane ab utroque prohiberis. Si utrumque simul habere voles, perdes*

[a] Q, T *orig.*, 5°. [b] Q, quam. [c] *Gold.*, fac. poss. [d] Q, si.
[e] Q, quemdam. [f] *Gold.*, I, *omit*; T, id est (?); Q, si. [g] Q *omits.*
[h] T, H, audere. [i] Q, appellatum.

[1] See above, p. 133.

utrumque. Alioquin non te exceptum illorum numero putes de quibus queritur[a] *Deus sic*[b]*: 'Ipsi regnaverunt et non per me: principes extiterunt, et non cognovi eos*[1]*.'*

8. Testantur autem dictis *Decreta* seu *Historiae* quaedam Romanorum pontificum. Ipsis enim inscriptum[c] reperitur, et ab eisdem approbatum, privilegium quoddam Constantini Romanorum imperatoris, quo beato Sylvestro Romano pontifici concessit iurisdictionem coactivam super omnes mundi ecclesias reliquosque presbyteros seu episcopos omnes. Cumque concessionem eam fuisse validam fateatur quilibet papa Romanus, et cum eo presbyterorum seu episcoporum reliquus coetus, consequenter ipsis concedendum est, eundem Constantinum hanc iurisdictionem seu potestatem in eos primitus habuisse, praesertim cum[d] ad ipsos virtute verborum Scripturae[e] nulla talis iurisdictio in quemquam clericum aut laicum pertinere noscatur[2]. Et hoc est quod beatus Bernardus dicit expresse *Ad Eugenium De Consideratione*, libro et capitulo IV°; inquit enim ibi: *Petrus hic est, qui nescitur processisse*[f] *aliquando vel gemmis ornatus vel sericis, nec tectus auro, nec vectus equo albo, nec stipatus milite, nec circumstrepentibus septus ministris. Absque hiis tamen credidit satis*[g] *posse impleri*[h] *salutare mandatum: 'Si amas me, pasce oves meas.' In hiis* enim[i] (saecularibus videlicet apparatibus et potestatibus) *successisti non Petro, sed Constantino*[3]. Principantium igitur[k] officium non est sacerdotale inquantum huiusmodi[l], nec econverso; de quorum tamen differentia rememoratum sit hoc modo.

[a] Q, conqueritur. [b] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [c] H, in scriptura. [d] H *orig.*, tamen; *corr.*, *as text*. [e] *Gold. inserts* sacrae. [f] *Gold.*, T, H, praecessisse. [g] *Gold.*, I, satis credidit. [h] *Gold.*, implere. [i] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [k] H, ergo. [l] T, H, huius.

---

[1] See above, p. 143. [2] Cf. above, pp. 105, 114–5, and below, Dict. II., caps. XVIII., pt. 7, XXII., pts. 10, 19. The *Donation* was included in the collection of Pseudo-Isidore and extracts were placed as *Paleae* in Gratian's *Decretum* (Pt. I, Dist. 96, Caps. 13, 14). Nicholas III made use of it in the Decretal *Fundamenta militantis ecclesiae* (*Corp. Iur. Canon.* VI., Bk. I., Tit. VI., Cap. 17). See also F. Zinkeisen, *The Donation of Constantine as applied by the Roman Church, English Hist. Rev.*, Vol. IX (1894), p. 625. [3] *De Consid.* IV. 3 (*Opera*, I. 372–3); the text quoted is John XXI. 17.

CAPITULUM XII

De distinctione quarundam dictionum necessaria propter determinationem quaesitorum circa statum paupertatis supremae[1].

SIC igitur[a] figuraliter[b] nobis ostenso, Christum et ipsius Apostolos viatores statum paupertatis et humilitatis docuisse atque servasse; certumque tenendum sit fidelibus, doctrinam seu consilium omne Christi et apostolorum aeternae vitae meritorium aliqualiter extitisse; convenienter utique inquirendum videtur de ipsorum paupertate, quae, qualis, quantave fuerit, ne imitari volentes eosdem hanc lateat viatores.

2. Huiusmodi ergo temptantes inquisitionem, primum dicturi sumus, quid est quod dicitur, et quot modis paupertas aut pauperem esse, similiter[c] autem et divitem esse. Videntur enim haec invicem opponi quandoque velut habitus et privatio, quandoque ut[d] contraria. Deinde vero nominum horum utrumque distinguemus in suos modos, et ipsorum descriptiones subiungemus, ut si qua sit paupertas meritoria, et ipsius modorum ordo aliquis perfectionis[e] invicem, quisque aliorum summus aut primus nobis appareat[f]. Et quoniam *divitem* omnes eum dicunt qui licitam seu de iure potestatem habet vel dominium aut possessionem rerum temporalium, quas vocant *divitias*, in proprio vel communi aut utroque modo, *pauperem* autem e contra[g] vocant illum qui bonis talibus privatus est; ne propter usus varietatem quorundam iam dictorum nominum, quibus ad propositum nostrum indigebimus uti, sententia, quam explicare volumus, extet ambigua; distinguemus primum significata seu modos eorum. Sunt autem nomina haec: *ius*, *dominium*, *possessio*, *proprium et commune*, *dives*, *et pauper*.

3. Incipiemus autem distinguere significata *iuris*, quoniam ipsis indigebimus[h] in aliorum distinctionibus et assignationibus[i], non econverso. (1) *Ius* igitur[k] in una sui significatione dicitur de lege

[a] H, ergo. [b] *Gold.*, singulariter. [c] Q, sic. [d] H *corr.*, uelud; *orig.*, *as text.* [e] *Gold.*, aliq. perf. ordo. [f] H *inserts* quis vocetur diues; T *has in margin* quis est diues, quis est pauper. [g] *Gold.*, I, *omit* e contra. [h] Q, indigemus hiis. [i] *Gold.*, ass. et dist. [k] Q, H, ergo.

[1] With this chapter Marsilius enters on the doctrine of evangelical poverty, held by the Spiritual Franciscans and condemned by Pope John XXII.

dicta secundum tertiam et ultimam legis significationem, de qua fuit habitum x° Primae[a]. Quae siquidem duplex est, una quidem humana, reliqua vero divina, quae[b] etiam secundum aliquod tempus et modum venit in ultimam legis significationem, ut dictum est ubi supra[1]. De harum vero legum natura et qualitate, ipsarumque convenientia et differentia sufficienter diximus VIII° huius et IX°.

De quibus etiam resumentes ad propositum, dicamus ipsarum[c] convenientiam in eo primum, quod utraque lex est *praeceptum*, vel prohibitio aut permissio actuum qui provenire sunt nati ab imperio mentis humanae. Differunt autem, quoniam primum coactivum est in hoc saeculo transgredientium illud; secundum vero, divinum scilicet minime, sed in futuro tantummodo. Dicitur autem *praeceptum*[d] dupliciter: uno quidem modo active, de actu scilicet praecipientis; quo modo solemus dicere, velle aliquod[e] imperantis expressum esse praeceptum, ut regis aut alterius principantis. Alio modo dicitur *praeceptum* de ipso volito per actum praecipientis; quo modo solemus dicere servum fecisse praeceptum domini, non quidem quod actum domini, qui est praecipere aut imperare, fecerit servus, sed quoniam volitum fieri per actum seu imperium domini fecit servus. Et propterea quotiens hoc nomen *praeceptum* refertur ad praecipientem, idem est quod actus imperandi; quotiens vero ad subditum, idem est quod volitum fieri per actum imperandi, passive dictum.

Hoc ergo nomen *praeceptum* active sumptum et communiter dicitur de ordinatione seu statuto legislatoris, tam affirmativo quam negativo, ad poenam obligante transgressorem. Secundum tamen usum modernum proprie sumitur pro statuto affirmativo. Quoniam *statutum affirmativum* non habet ex usu nomen proprium, sed nomen commune sibi retinuit; *statutum* vero *negativum* sibi nomen habet proprium, quoniam *prohibitum* dicitur.

Voco autem *affirmativum statutum*, quo fieri aliquid ordinatur; *negativum*, quo aliquid ordinatur non fieri. Quod si fuerit talis ordinatio affirmativa obligans transgressorem ad poenam, vocatur *praeceptum*; si vero negativa sit, etiam obligans, vocatur *prohibitum*.

[a] H, 1°. [b] H, quod. [c] H, ipsorum. [d] Q, precepcio. [e] H, aliquid.

---

[1] That is, coercive law, (*a*) for the future life (and only then adjudged), and (*b*) human for this life. See above, pp. 37–9.

Quod siquidem *prohibitum* dupliciter[a] dicitur: active atque[b] passive, quemadmodum et *praeceptum*. Hae autem duae ordinationes, obligantes ad poenam scilicet, ut plurimum in legibus sunt expressae, vel secundum propriam speciem vel secundum similem aut proportionalem. Alio vero modo sumitur *praeceptum* magis stricte in Lege Divina, similiter et *prohibitum*, pro eo solo statuto, sive affirmativo sive negativo, quod obligat ad poenam aeternam; quo modo usus ipsorum est apud theologos, dicentes praecepta fore *de necessitate salutis*, id est observanda necessario[c], si debeat quis salvari. Unde Lucae XVIII°: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*[1], id est, praecepta.

4. Sunt autem aliae quaedam ordinationes expressae vel intellectae tantum in legibus, tam affirmativae quam etiam negativae, sive circa eundem actum sive circa diversum facientem aut omittentem, non obligantes ad poenam, ut actum liberalitatis exercere vel omittere, similiter et aliorum plurimorum quorundam. Et talia proprie dicuntur *lege permissa*, quamvis hoc nomen *permissum*[d] communiter sumptum quandoque dicatur de statutis obligantibus ad poenam. Nam omne quod lege fieri praecipitur, fieri permittitur, licet non econverso; sic etiam quod lege prohibetur fieri, lege permittitur non fieri. Horum vero rursum permissorum proprie, non obligantium scilicet, quaedam sunt meritoria secundum Legem Divinam et vocantur consilia, quaedam vero minime, absoluto nomine vocata permissa. Quae etiam sic sumpta et proprie dupliciter dicuntur active atque passive, quemadmodum prohibita et praecepta. Haec tamen ut plurimum secundum suam speciem non exprimuntur in legibus, praesertim humanis[e], propter eorum multitudinem, et quoniam ipsorum ordinatio generalis[f] sufficiens est in hoc. Omne enim, quod lege non est praeceptum aut prohibitum, intelligitur legislatoris ordinatione permissum. Est igitur *praeceptum* secundum legem in propria significatione statutum affirmativum obligans ad poenam transgressorem illius; *prohibitum* vero proprie statutum

[a] H, duplicetur. [b] T *orig.*, quam; T *corr. inserts* tam *before* actiue; H, tam actiue quam. [c] H, necessarie. [d] Q, T *orig.*, I, *omit*; T *corr. inserts*. [e] Q, T *orig.*, I, *omit* praesertim humanis; T *corr. inserts*. [f] *Gold.*, generali.

[1] The quotation is really from the parallel passage, Matth. XIX. 17.

negativum ad poenam obligans est; *permissum* vero proprie dicitur ordinatio legislatoris ad poenam neminem obligans. Iuxta quas significationes, proprias scilicet, hiis nominibus deinceps nobis[a] utendum est.

5. Ex hiis autem convenienter apparere potest, quid est quod *licitum* dicitur; quoniam omne factum iuxta legis praeceptum aut permissionem, vel omissum iuxta legis prohibitionem aut[b] permissionem, licite factum vel omissum est, et licitum dici potest, eius vero contrarium seu oppositum *illicitum*.

6[c]. Hinc etiam nobis apparere potest, quid est quod *fas* appellari solet; est enim *fas* in una significatione idem[d] quod licitum quasi convertibiliter. In alia vero significatione importat hoc nomen *fas*[e] id quod legislator in aliquo casu permisisse rationabiliter praesumitur, quamvis tale aliquid sit absolute prohibitum seu regulariter, ut per alienum agrum transire quandoque aut rem alienam contractare absque domini expresso consensu fas est, licet non sit *ius* dictum regulariter secundum aliquem dictorum modorum. Nam alienae rei contractatio regulariter prohibita est; in casu tamen *fas* est, in quo rei dominus rationabiliter praesumitur consentire, quamvis hoc non concedat expresse; propter quod in talibus quandoque opus est *epieikeia*[1].

Sic igitur secundum[f] unam significationem *ius* idem est quod lex, divina vel humana, seu[g] secundum has praeceptum aut prohibitum vel[h] permissum.

7[i]. Est autem et alia quaedam *iuris*, et proprie humani, divisio in ius naturale atque civile. Et dicitur *ius naturale* secundum Aristotelem, IV *Ethicorum*, *tractatu de iustitia*, statutum illud legislatoris, in quo tamquam honesto et observando quasi omnes conveniunt[2], ut Deum esse colendum, parentes honorandos, humanas proles usque ad tempus[k] parentibus educandas, nemini iniuriandum, iniurias licite repellendum, et similia reliqua; quae licet sint[l] ab humana institutione pendentia, transumptive *iura* dicuntur *natu-*

[a] *Gold. omits* deinceps nobis. [b] *Gold.*, vel. [c] *From* T; H *omits*. [d] *Gold.*, id. [e] T *orig. omits* in una...fas; T *corr. inserts*. [f] *Gold.*, secundam. [g] H *omits*. [h] *Gold.*, et. [i] G *begins Part 6 here*. [k] H *inserts* a. [l] *Gold.*, sicut.

---

[1] *I.e.* equity; see above, p. 64. [2] *Ethic.* v. 7; not a verbal quotation.

ralia, quoniam eodem modo creduntur apud omnes regiones licita et eorum opposita illicita, quemadmodum actus naturalium non habentium propositum conformiter apud omnes proveniunt, velut *ignis* qui sic *ardet hic* sicut *in Persis*[a1].

8[b]. Sunt tamen quidam qui *ius naturale* vocant rectae rationis agibilium dictamen, quod sub *iure divino* collocant; propterea quod omne factum secundum Legem Divinam et secundum rectae rationis consilium simpliciter est licitum; non tamen omne factum secundum leges humanas, quoniam in quibusdam a recta ratione deficiunt. Verum *naturale* hic et supra aequivoce dicitur. Multa enim sunt secundum rectae[c] rationis dictamen, ut quae videlicet non omnibus sunt per-se-nota, et per consequens neque confessa, quae non ab omnibus nationibus conceduntur tamquam honesta. Sic etiam secundum Legem Divinam sunt quaedam praecepta, prohibita, vel permissa, quae non[d] se habent in hoc conformiter humanae legi; quod quia notum est in pluribus, exempla praetermisi propter abbreviationem sermonis.

9[e]. Et inde etiam est, quod quaedam licita sunt secundum legem humanam quae non licent secundum Legem Divinam, et econverso. Verumtamen licitum et illicitum simpliciter attendenda sunt secundum Legem Divinam potius quam humanam, in quibus dissonant praeceptis, prohibitis, aut permissis.

10[f]. (2) Dicitur autem *ius* secundo modo de omni humano actu, potestate, vel habitu acquisito, imperato, interiori vel exteriori, tam immanente quam transeunte in rem aliquam exteriorem aut in rei aliquid, puta usum aut usufructum, acquisitionem, detentionem, seu conservationem, aut commutationem, et reliqua similia, conformiter *iuri* dicto secundum priorem significationem. Quid[g] autem sit rei usus aut ususfructus cum aliis rei licitis contractationibus[h] seu de iure, a scientia civilium actuum supponatur ad praesens.

[a] *Gold.*, ipsis. [b] G *begins Part 7 here.* [c] T, H, *omit.* [d] *Gold.*, H, *omit; erased in* T. [e] G *begins Part* 8 *here.* [f] G, 9[a]. [g] *Gold.*, quod. [h] Q, contraccionibus.

---

[1] It will be noticed that Marsilius' criterion of *ius naturale* is *quod ubique, quod omnibus*, and he makes his view clear by the comparison to the behaviour of inanimate things; thus his *ius naturale* is really identical with *ius gentium*. He proceeds to argue that *ius naturale* can err at least by defect. The illustration comes from *Ethic.* v. 7.

Secundum hanc quidem significationem soliti sumus dicere: *hoc ius alicuius esse*, cum rem aliquam iuri primo modo dicto conformiter vult aut tractat. Unde talis contractatio vel voluntas *ius* dicitur, quoniam iuri conformatur in eo quod praecipit, prohibet, aut permittit; quemadmodum columna dextra dicitur aut sinistra, cum animalis dextro vel sinistro secundum situm propinquior extiterit. *Ius* igitur dictum hoc modo secundo nil aliud est quam volitum praecepto vel prohibitione aut permissione activa legislatoris, quod quasi praeceptum prohibitum aut permissum passive pridem diximus. Et est hoc etiam quod prius *licitum* dicebamus.

11[a]. (3) Importat autem rursum hoc nomen *ius* sententiam iudicantium secundum legem seu iudicia ipsorum secundum ius dictum iuxta primam significationem; quo modo dicere solent: *iudicem seu principantem ius alicui fecisse aut reddidisse*, dum ipsum per sententiam legalem damnavit aut solvit.

12[b]. (4) Dicitur autem amplius *ius* de actu aut habitu particularis iustitiae; quo modo ius aut iustum velle dicimus eum qui aequale aut proportionale vult in commutationibus aut distributionibus.

13[c]. Huic[d] vero habitum est distinguere modos seu significata[e] *dominii*. Quod quidem significat stricte sumptum (1) potestatem principalem[f] vendicandi rem aliquam quaesitam iure dicto secundum primum modum, potestatem inquam scientis et non dissentientis[g] in hoc, volentis etiam nemini alteri[h] licere rem illam contractare absque sui, dominantis scilicet, dum illi dominatur, expresso[i] consensu. Haec autem potestas nil aliud est quam actuale aut habituale velle sic habendi rem iure quaesitam, ut diximus; quae siquidem *ius* alicuius[k] dicitur, quoniam iuri primo[l] modo dicto conformis, secundum quem modum etiam columnam dextram aut sinistram esse iam diximus, cum ad animalis dextram aut sinistram[m] secundum propinquitatem[n] vere fuerit comparata.

14. (2) Dicitur autem rursum hoc nomen[o] communiter magis de potestate iam dicta, sive fuerit in rem tantum sive in usum aut usufructum tantum sive in haec omnia simul. **15.** (3) Dicitur amplius idem nomen de potestate iam dicta, non tamen scientis aut

[a] G, 10[a]. [b] G, 11[a]. [c] G, 12[a], *and numbers each following part one less.* [d] Q, hinc. [e] *Gold.*, signata. [f] Q *omits.* [g] Q, consencientis *for* non dissentientis. [h] H *omits.* [i] H, expresse. [k] *Gold.*, I, alicuius ius. [l] G, N, C, isto; H (*misreading* T), secundo. [m] *Gold.*, dextera aut sinistra. Q *omits* esse...sinistram. [n] Q *corr. inserts* si. [o] H, nomine.

consentientis neque etiam[a] dissentientis expresse seu renuntiantis; quo modo infanti et absenti aut alteri cuilibet ignoranti, capaci tamen, acquiri potest res aliqua vel eius aliquid cum dominio[b] seu potestate ipsam vendicandi[c] ab auferente vel[d] auferre volente per se vel alium coram iudice coactivo. Dictum est autem non dissentientis expresse[e], quoniam expresse dissentienti, seu renuntianti rem aliquam aut rei aliquid, non acquiruntur talia neque[f] ipsa vendicandi dominium aut potestas. Potest enim quilibet renuntiare licite iuri pro se introducto secundum humanas leges neque ad iuris beneficium compellitur quis invitus secundum legem aliquam. Sunt autem iam dicta dominia legalia, quoniam legis seu ipsius latoris ordinatione ac hominum electione acquiruntur seu acquisibilia sunt.

16. (4) Adhuc dicitur nomen *dominii* de humana voluntate seu libertate secundum se cum ipsius executiva seu motiva organica[g] potestate non impedita. Hiis enim possumus in actus aliquos et ipsorum oppositos. Propter quod etiam dicitur homo inter animalium cetera suorum actuum habere dominium; quod siquidem a natura inest homini, non voluntarie seu electione quaesitum.

17. Consequenter distinguendum est hoc nomen *possessio*. Quod quidem sumptum large significat uno modo (1) idem quod dominium dictum secundum primam aut secundam significationem vel tertiam, aut rem temporalem aliquam in comparatione ad sic habentem et habere volentem, quemadmodum dictum est in duabus prioribus dominii significationibus. Unde *Geneseos* XIII°: *Erat autem dives valde in possessione auri et argenti*[1]; et eiusdem XVII°: *Dabo tibi et semini tuo omnem terram*[h] *Chanaan in possessionem aeternam*[2]. **18.** (2) Alio modo et magis stricte dicitur *possessio* de dominio iam dicto cum actuali contractatione corporali, praesenti vel praeterita, rei vel usus aut usufructus ipsius; quo modo nomine hoc utuntur plurimum in scientia civilium actuum. **19.** (3) Amplius dicitur hoc nomen de licita contractatione[i] corporali rei suae vel etiam[k] alienae; ut[l] *Actuum* IV°: *Nec quisquam eorum quae possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia*[3].

[a] *Gold.*, I, *omit.* [b] Q, domino. [c] *Gold.*, mendicandi.
[d] *Gold.*, I, seu. [e] *Gold.*, I, *omit.* [f] H, nec. [g] T, orgrianica.
[h] Q, terra. [i] *Gold.*, contractione. [k] Q *omits.* [l] *Gold.*, Unde.

[1] *Genesis* XIII. 2. [2] *Ibid.* XVII. 8. [3] *Acts* IV. 32.

20. (4) Dicitur autem rursum *possessio*, licet improprie, de rei[a] detentione illicita in praesenti vel praeterito, per se vel alium corporaliter contractata.

21. Nunc autem sequitur distinguere nomen *proprii* et *communis*. (1) Dicitur autem *proprium* sive *proprietas* uno modo de dominio dicto secundum primam significationem; quo modo utuntur ipso in scientia civilium actuum. **22.** (2) Dicitur rursum magis large sumendo[b] de dominio dicto secundum eius significationem tam primam quam secundam; quo modo usus eius est apud theologos, et[c] etiam in Sacra Scriptura plerumque. **23.** (3) Amplius dicitur hoc nomen *proprium* et *proprietas* famose magis apud theologos de singularitate personae vel rei aut rei aliquo[d] pertinentibus ad unicam personam tantum, non cum alia. Sic enim sumunt *proprium*, distinguentes ipsum contra *commune*[e], qui quaerunt, utrum[f] perfectius seu magis meritorium aeternae vitae sit habere temporalia in proprio, id est singulariter[g], quam habere talia cum alio vel aliis in communi. **24.** (4) Dicitur autem rursum hoc nomen *proprium* sive *proprietas* de accidente alicui subiecto inhaerente[h] per se; quo modo utuntur philosophi nomine hoc, in eo tamen famosius quod convertitur cum subiecto. **25.** Hoc autem nomen *commune*, quantum ad propositum pertinet, sumitur opposite duabus significationibus *proprii* posterius dictis.

26. Reliquum vero nobis est distinguere modos horum nominum *pauper* et *dives*[i]. (1) Dicitur autem hoc nomen *dives* famose magis de habente sibi superabundantiam rerum temporalium, quas vocant *divitias*, simul pro quolibet tempore praesenti atque futuro et licite. **27.** (2) Alio vero[k] dicitur *dives* de habente sibi licite res praedictas solum sufficientes simul pro quolibet praesenti tempore[l] atque futuro. **28.** (3) Dicitur autem adhuc *dives* dupliciter et magis proprie: primum quidem de habente res iam dictas, superabundantes etiam ut dictum est, et[m] sic eas habere volente; alio rursum modo de habente iam dictas res sufficienter solum, ut etiam dictum est in secundo modo, et[n] sic eas habere volente. **29.** Hiis autem quasi opposite privative duobus prioribus modis dicitur *pauper*: (1) uno

[a] *Gold.*, re. [b] *Gold.*, I, *insert* etiam. [c] *Gold. omits.* [d] H, rebus aliquibus. [e] Q *corr.*, ipsum contractacione. [f] H, vnum. [g] Q, singulari. [h] Q, inhercite. [i] Q, dives et pauper. [k] Q *omits.* [l] *Gold.*, T, H, I, *omit.* [m] *Gold.*, Q, I, vel. [n] *Gold.*, I, vel.

quidem modo[a], qui privatus est superabundantibus solum; (2) alio vero modo, qui etiam sufficientiam[b] pro quolibet tempore non simul habet. **30.** (3) Tertio vero modo dicitur *pauper* opposite *diviti* quasi contrarie, primum quidem de eo qui sponte vult privari abundantibus pro quolibet tempore; **31.** (4) quarto vero modo de eo qui etiam sufficientes pro quolibet praesenti atque futuro non vult simul habere, sed ipsis vult quandoque sponte carere.

Debemus[c] autem attendere, quod *dives* iuxta secundum et quartum modum *pauper* est iuxta primum et tertium paupertatis modum. Unde non quilibet modus paupertatis seu[d] pauperis opponitur cuilibet modo divitis indifferenter. **32.** Nec oportet omittere, quod *spontaneorum pauperum* sunt quidam abdicantes temporalia propter finem honestum et convenienti modo. Alii vero talia videntur abdicare, non propter hoc, sed propter inanem gloriam[e] aut aliam aliquam mundanam fallaciam committendam. **33.** Est etiam cum hiis attendendum, quod rerum temporalium, quas vocant *divitias*, quaedam sunt quae sui et communi hominum institutione unico aliquo actu vel usu consumptibiles sunt, quemadmodum cibi, potus, medicinae, ac reliqua similia; quaedam vero sunt quae manentia pluribus usibus deservire sunt nata, ut ager et domus, securis et vestis, equus aut servus[1].

Sunt autem iam dictorum nominum significationes aliae fortasse; famosiores tamen ipsarum et modos nostro proposito magis attinentes enumerasse putamus. Quas siquidem secernere atque describere vel diffinire proprie, difficile est propter usus eorum varietatem apud diversos et eosdem etiam artifices, loca et tempora. *Fere* enim *quidem igitur nominum unumquodque dicitur multifariam*[2], ut in *De Generatione* scribitur libro I.

[a] *Gold.*, T, H, I, *omit.* [b] *So* H; *Gold.*, Q, T, I, sufficientia. [c] *Gold.*, T, H, I, debes. [d] *Gold.*, I, et. [e] T *orig. omits* gloriam; *corr. inserts.*

[1] It is interesting to see that no special category is made of money in this analysis of wealth. [2] Aristotle, *De Generatione et Corruptione*, I. 6 (Latin transl. in Aquinas, *Opera*, II, *De Gen. etc.*, fo. 16 *r.*).

Note. The distinction (pp. 218 ff.) between *dominium* as meaning ownership protected by law at the owner's demand (*potestas vendicandi*) and the fact of use with an express disclaimer of such *dominium*, on which the argument of the next two chapters rests, while it goes back to the Bull of Nicholas III, *Exiit qui seminat* (14 Aug. 1279, *Corp. Iur. Canon.* VI., Bk. v., Tit. XII., Cap. 3; see below, pp. 224, 228, 237, 241), seems influenced by Ubertino da Casale (see below, p. 247, n. 1), who looks on Christ and the apostles as (1) prelates holding property as trustees for the poor, and (2) as private *perfecti* renouncing legal *proprietas* and *dominium*, singly or in common, i.e. the power of enforcing ownership.

CAPITULUM XIII[1]

De statu iam dictae paupertatis, quem evangelicam perfectionem dicere solent, et quod hunc Christus et ipsius apostoli servaverunt.

HIIS itaque modis et significationibus dictorum[a] nominum sic distinctis, conclusiones aliquas inferemus[b]: primam quidem quod rem aliquam temporalem aut rei aliquid, puta usum vel[c] usufructum[d] aut similia, in proprio vel communi, suam vel alienam, non potest aliquis licite contractare sine iure seu non habens in ea vel eius aliquo ius dictum secundum primam et secundam iuris[e] significationem. Nam omne factum[f], non praeceptum aut permissum iure fieri, est non-licitum, ut ex diffinitione *liciti* cuilibet evidenter apparet; nec oportet immorari ad hoc probandum, quoniam omnibus quasi per-se-notum est.

2. Secundo possumus ex dictis inferre, quod rem aliquam aut eius aliquid potest aliquis licite contractare secundum unam legem, puta divinam, et illicite secundum aliam, ut humanam; similiter econverso; rursum idem facere licite aut idem etiam illicite facere secundum utramque[g]. Hoc autem videre non est difficile, quoniam praecepta, prohibita, et permissa quandoque diversantur et dissonant in hiis legibus invicem, quandoque conveniunt. Et ideo secundum unius praeceptum aut permissionem operans, licite operatur secundum illam; quod si alia lege prohibitum extet[h], idem illicite secundum legem aliam operatur; quod si tale aliquid utraque lege

[a] *Gold.*, doctorum. [b] T, H, inferimus. [c] *Gold. omits* usum vel. [d] Q, ususfructum; T, ufructum; H *orig.*, fructum, *late corr.*, *as text.* [e] T, H, *omit.* [f] Q *late corr.*, tactum. [g] *Gold.*, vtrumque. [h] Q, extiterit.

[1] Marshall omits this chapter with the note: "The xiii and xiiii chapytres ben omytted as contaynynge no matter moche necessarye." The doctrine of Evangelical Poverty was a dead issue in the sixteenth century; but in the early fourteenth century it was not only fervently disputed, and was rending asunder the Franciscans, but was undermining the authority of the Papacy. Marsilius perhaps was most drawn to it by the opportunity of proving Pope John XXII a heretic. Nothing is more characteristic than the legal subtlety with which he treats the question, or the way in which he strives to base his principle on practical grounds. There is no trace of St. Francis' bride, the lady Poverty.

permissum fuerit, secundum utramque licite operatur[a]. Si vero utraque prohibitum fuerit, idem operatur illicite secundum utramque[b]. Utrum autem[c] secundum Legem Divinam sit permissum quicquam fieri vel omitti quod humana lege praeceptum aut prohibitum extet, quemadmodum econverso, considerandum relinquitur; non est enim hoc praesentis inquisitionis. Certum est tamen[d] multa permissa fore[e] humana lege, quemadmodum fornicationes, ebrietates, et reliqua quaedam peccata, quae Lege Divina prohibita sunt.

3. Hiis consequenter ostendere volo, quod rem quamcumque temporalem aut eius aliquid, sive unico aliquo usu consumptibilem sive non, propriam alicuius iuxta tertium[f] modum proprii sive communem sibi cum alio vel aliis, suam, id est, sibi iure acquisitam vel alienam, ex consensu tamen eius cui iure primo modo dicto quaesita est, potest aliquis contractare in proprio dicto secundum tertiam significationem, vel etiam cum alio in communi habere[g] possidere secundum tertiam possessionis significationem[h], atque corrumpere licite absque omni eius rei aut eius alicuius dominio secundum primam, secundam, et[i] tertiam dominii significationem.

Hoc autem demonstro sic: quoniam rem illam temporalem aut eius aliquid secundum omnem eius dictum modum potest quis licite contractare atque corrumpere absque dominio secundum iam dictos tres modos, tam in proprio quam communi, quam contractat vel habet absque iam dictis dominiis secundum Legem Divinam aut humanam vel utramque. Sed rem aliquam suam et rei aliquid[k], aut[l] alienam consentiente illo cuius res illa fuerit, potest aliquis contractare secundum leges, ut dictum est, absque omni praedicto dominio[m], ergo licite sine ipso. Prima propositio huius deductionis per-se-nota est ex *liciti* diffinitione. Secundam probo ratione sumpta ex inductione, primum quidem in re sua seu alicui iure quaesita, facto suo vel alieno, in proprio vel sibi cum alio in communi, ut dono vel legato, venatione, piscatione, aut altero sui labore seu opere licito. Esto enim rem aliquam sic alicui esse

[a] H *omits* secundum illam...licite operatur. [b] *Gold.*, vtrunque. T *orig. inserts* et dissonant leges predicte in preceptis presertim atque prohybitis; *corr. cancels.* [c] *Gold.*, aut. [d] *Gold.*, I, autem. [e] *Gold.*, fore permissa. [f] Q, H, I, secundum. [g] H, habere et; *Gold.*, habet. [h] T, sig. poss. [i] T, H, *omit; Gold.*, vel. [k] Q, quid. [l] *Gold.*, T, H, I, ac. [m] *Gold.*, domino.

quaesitam. Certum est igitur ipsum ea uti et eam contractare posse secundum leges[a], quoniam modis praedictis secundum legem acquiritur res, ut[b] ex inductione palam. Constat etiam quod quilibet aptus licite potest renuntiare iuri[c] pro se introducto, quoniam beneficium non confertur invito, secundum legem humanam atque divinam. Poterit igitur, cui rei vel eius usus dominium acquiri potest facto suo vel alieno, tali dominio renuntiare. Cum igitur eidem si voluerit acquiratur tam potestas utendi licite quam etiam potestas rem vendicandi et ab altero prohibendi, potest licite renuntiare potestati vendicandi seu rem aut eius aliquid ab altero prohibendi (quae nil[d] aliud est quam dominium dictum secundum tres priores modos legales), non renuntiata potestate utendi re aut eius aliquo; quae siquidem potestas cadit sub iure[e] dicto iuxta secundam eius significationem, et vocari solet ab aliquibus *simplex*[f] *facti usus* sine iure utendi; per *ius utendi* sumentibus dominium secundum aliquam iam dictarum trium significationum[1].

4. Amplius, re quae in nullius bonis est potest aliquis licite uti secundum leges; sed aliqua res, cuius potestatem vendicandi et ab altero prohibendi renuntiavit quis, potest esse in nullius bonis; ergo ipsa potest quis licite uti. Cum igitur renuntians potestati praedictae non habeat rei dominium supra dictum[g], apparet quod rem aliquam potest quis licite contractare ac ea uti absque omni legali iam dicto dominio.

5. Rursum, illa separantur ab[h] invicem, quorum unum per licitum votum[i] abdicari potest pro quolibet tempore, reliquum vero minime. Sed iam dictum rei dominium, seu vendicandi et prohibendi rem temporalem aut eius aliquid potestas, per licitum votum[i] abdicari potest pro quolibet tempore; habere vero rem licite seu eius simplicem usum, non pro quolibet tempore abdicari[k] potest

[a] Q, legem. [b] Q *inserts* patet. [c] Q, iure. [d] *Gold.*, nihil.
[e] *Gold.*, iuris. [f] H, simpliciter. [g] *Gold. omits* supra dictum.
[h] *Gold.*, T, H, I, *omit.* [i] T, notum...nottum. [k] Q *late corr. inserts* non.

[1] The argument seems to be: since a man may lawfully use a thing apart from (*absque*) all ownership, he may do so without (*sine*) ownership; therefore he may continue to use a thing lawfully, which is otherwise lawfully his, while renouncing legal ownership in it, and rendering it, in the words of Part 4, a *res nullius*. It may here be mentioned that Marsilius uses *vindicare* for *to revenge* and *vendicare* for *to lay legal claim to*, especially in a court of law. The *simplex facti usus* etc. appear in the Bull *Exiit qui seminat*. See above, p. 221.

per licitum votum[a]. Ergo haec[b] ab invicem separare convenit. Prima propositio[c] huius deductionis est per-se-nota ex *liciti* diffinitione; non enim potest idem secundum eandem legem simul licitum et illicitum esse. Secundam propositionem probo quantum ad utramque sui partem. Et primo, quod abdicatio dominii iam dicti[d] per votum licita sit pro quolibet tempore: quoniam de Christi consilio potest emitti licitum votum. Sed talis abdicatio est Christi consilium, ubi Matthaei XX° dixit: *Omnis qui* dimisit[e] *domum aut agros etc. propter nomen meum centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit*[1]. Idem habetur Matthaei V° et Lucae VI°, cum dixit Christus: *Et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere*[2]. *Et ei qui vult tecum iudicio*[f] *contendere, et tunicam tuam tollere,* remitte *ei et pallium*[3]. Ubi Augustinus: *Si pro necessariis imperat* (id est, consulit non contendere), *quanto magis pro superfluis?*[4] Iuxta quam etiam Christi sententiam dixit Apostolus, I *ad Corinthios* VI°: *Iam quidem,* inquit, *omnino delictum est in vobis quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini?*[5] supple, quam iudicio, etiam iusto, adversus quemquam contendere pro rei temporalis vendicatione? Ubi Glossa secundum Augustinum inducit Evangelium in locis praeassignatis, et tunc addit: *Hoc* (id est, contendere iudicio, iuste scilicet) *secundum veniam infirmis concedit Apostolus, cum sint*[g] *in ecclesia talia iudicia fieri inter fratres fratribus iudicantibus*[6]. Consequenter propter quoddam dictum Augustini dubium subdit Glossa: *Ut autem praedicta verba Augustini, quibus ait: 'peccatum est iudicium habere contra fratrem,' sane intelligantur, dicendum est hic quid in huiusmodi conveniat perfectis et quid non, et quid liceat infirmis et quid non. Perfectis igitur licet repetere sua simpliciter, scilicet sine causa, sine lite, sine iudicio; sed non convenit eis inde movere causam ante iudicem. Infirmis vero licet et sua repetere movendo causam ante iudicem, et iudicium habendo contra fratrem*[7]. Potest igitur de abdicatione dominii licitum votum emitti. Quod si etiam perfectis non

[a] T, uottum. [b] Q, hoc. [c] Q, proposicioni. [d] *Gold.*, I, *omit* iam dicti. [e] H, I, dimiserit. [f] Q, iudidicio. [g] H, tamen sinit.

[1] Really Matth. XIX. 29, quoted from memory. [2] Luke VI. 29.
[3] Matth. V. 40, quoted from memory. [4] *Cat. Aur.*, cited from St. Augustine on Matth. V. 40, here quoted from memory. [5] 1 Cor. VI. 7
[6] Pet. Lomb., *Collect.* (MPL. CXCI. c. 1578), cited from St. Augustine. [7] *Ibid.*

est licitum contendere coram iudice coactivo, ergo potestatem licite vendicandi non habent, quae dominium est iam dictum; tali enim potestati iam per votum renuntiaverunt, contra quod eis ullo tempore venire non licet, praecipue stante voto. Quod autem rei vel eius usus habitus licitus seu simplex[a] facti usus abdicari nequeat pro quolibet tempore, satis apparet: quia nullum prohibitum Lege Divina potest licite cadere sub voto. Sed talis abdicatio est prohibita Lege Divina, eo quod species quaedam est[b] homicidii. Tale enim votum observans seipsum fame aut frigore vel siti perimeret[c] scienter; quod Lege Divina prohibetur expresse, ut Matthaei XIX°, Marci X°, et[d] Lucae XVIII°, ubi Christus aliqua praecepta Legis Antiquae confirmans ait: *Non occides, etc.* Separantur[e] igitur rei scilicet usus simplex seu habere licitum ab omni iam dicto dominio, seu vendicandi et prohibendi rem aut eius aliquid potestate.

6. Ex quo etiam per necessitatem sequitur manifeste, insanam haeresim esse asserentis rem aut eius usum haberi non posse absque iam dicto dominio. Sic enim dicens nil aliud sentit quam Christi consilium adimpleri non posse; quod apertum mendacium est et, ut diximus, tamquam perversum et haereticum fugiendum[1].

7. Nec obstat sermo dicentis, quod de actu contentioso possit abdicatio licita per votum fieri, non tamen de habitu seu activa potestate legali ad vendicandum et prohibendum rem ab alio coram iudice coactivo, quam[f] pridem tale dominium esse diximus. Hoc enim falsum est; quoniam omnis habitus seu potestas legalis acquisita vel acquisibilis, cuius actus[g] per licitum votum abdicari potest, eodem modo abdicabilis est, sicut inductione apparet in omnibus consultis sub voto cadentibus. Nam vovens castitatem aut

[a] H, simpliciter. [b] *Gold.*, I, *omit.* [c] H, periment. [d] *Gold.*, I, *omit.* [e] *Gold.*, I, separatur. [f] H, quem. [g] *Gold.*, I, habitus.

---

[1] This and what follows is a refutation of John XXII's Bull *Ad conditorem canonum* (*Corp. Iuris Canon. Extrav. Ioh. XXII.*, Tit. XIV., Cap. 3, published 8 Dec. 1322), which revokes *Exiit qui seminat* (see above, p. 221). Typical summings up are: "*Quis enim simplicem usuarium dicere poterit, cui rem usuariam licet permutare, vendere, ac donare?*" "*Quis enim sanae mentis credere poterit quod intentio fuerit tanti patris* (Nicholas III), *unius ovi, seu casei, aut frusti panis...dominium Romanae ecclesiae et usum fratribus retinere?*" "*Quod nequaquam potest in rebus usu consumptibilibus reperiri, in quibus nec ius utendi, nec usus facti, separata a rei proprietate seu dominio, possunt constitui vel haberi.*" There is a curious resemblance in style to Marsilius' treatment.

obedientiam non solum per votum abdicat actus, verum etiam potestatem licitam ad tales actus sibi iure primo modo dicto convenientem[a] prius. Rursum inconsonum veritati est dicere, quemquam habere licitam potestatem ad actus qui omnes sunt illiciti, cum potestas non dicatur licita vel illicita, nec aliter harum differentia cognoscatur, nisi per actus licitos aut illicitos provenientes aut provenire possibiles ab eadem. Cum igitur omnes actus licitae potestatis, quam quis habuit ante votum, sint post votum illiciti, apparet quod eorum nulla potestas licita remansit apud voventem.

8. Deinde ostendo quod rei aut eius usus alienae[b] potest aliquis habere licitum usum[c], rem ipsam etiam consumentem[d], si hunc usum[e] consentiente domino in rem exerceat, absque omni tali dominio supradicto. Nam ex quo supponitur esse omnino in alterius dominio seu potestate vendicandi, certum est quod tale dominium non transfertur[f] in alium nisi facto domini et expresso consensu, non dissentiente etiam, in quem rei talis aut eius usus tale dominium seu vendicandi[g] potestas transferri debet. Esto igitur dominum[h] non velle transferre rei vel eius usus tale dominium in alium quemquam. Esto etiam alium dissentire in tale dominium, ut qui expresso voto temporalium omnium iam dictum abdicavit dominium, sicut perfectis convenit. Esto amplius dominum consentire perfectum aliquem[i] re sua uti, etiam usque ad rei consumptionem, perfectum quoque, seu qui omnis rei dominium abdicavit, tali re velle uti consentiente domino; dico sic utentem re illa licite uti ea, et tamen illius aut[k] eius usus nullum supradictum penitus habere dominium. Quod autem nullum rei aut eius usus habeat dominium, apparet ex praemissis hypothesibus, tam ex habentis domini voluntate quam ex[l] recepturi rei usum conditione, qui talia simpliciter abdicavit dominia. Quod autem ea licite utatur, apparet ex *liciti* diffinitione, quoniam lege permissum est unicuique uti aliena re etiam usque ad eius consumptionem, si ad hoc[m] interveniat dominantis[n] eam consensus expressus.

[a] T *corr.*, H, conuenientes; T *orig.*, *as text.* [b] T *orig.*, I, *Gold.*, *insert* quantum ad omne dominium supra dictum; T *corr. cancels.* [c] *Gold.*, I, vsum licitum; T *orig. omits* licitum; *corr. inserts.* [d] *Gold.*, consummantem. [e] T *orig. inserts* licitum; *corr. cancels.* [f] Q, transferetur. [g] *Gold.*, iudicandi. [h] T *orig.*, H, dominium; T *corr. cancels.* [i] *Gold.*, aliqua. [k] Q *omits.* [l] Q *omits.* [m] T, hec. [n] Q, H, *insert* super.

9. Quod si sumatur dominium ultimo modo, pro voluntate scilicet seu libertate humana, cum ipsa motiva potentia naturali non acquisita, sed connata[a] nobis; dico quod rem aliquam aut eius aliquid neque licite neque illicite contractare possumus sponte sine tali dominio, neque tale dominium abdicare possumus. Et quia hoc secundum se quasi notum est omnibus, quoniam sine potestatibus hiis nemo in esse manere potest, absque probatione alia[b] de hoc pertranseo propter abbreviationem sermonis.

10. Ex hiis itaque apparere potest, quod non omnis rei temporalis aut eius usus potestas licita, seu de iure primo aut secundo modo dicto vel utroque, sit dominium, quamvis econverso dominium omne licitum secundum iam dictos tres modos legales in rem vel eius usum aut utrumque sit potestas licita, seu de iure iam dicto. Unde sic inferens: Est potestas in rem aut eius usum licita seu de iure, igitur est in rem aut eius usum[c] dominium licitum seu de iure, paralogismum incidit consequentis. Est enim rem licite habere et contractare tam suam in proprio vel communi quam etiam alienam, domino vel eo cui quaesita licite fuerit consentiente, absque omni legali dominio acquisito[1].

11. Hiis ergo praemissis ad propositum ingredientes amplius, primum dicimus *paupertatem* aut *pauperem* aliquem fore quasi per-se-notorum[d], et in Scriptura repertum plerumque, sicut ex omnibus de hoc unum inducere sufficiat, ex Marci XII°, ubi Christus: *Amen dico vobis, quoniam vidua*[e] *haec pauper plus omnibus misit*[2]. **12**[f]. Deinde ostendo similiter per Scripturam, paupertatem meritoriam esse ad vitam aeternam, quoniam dixit Veritas Lucae VI°: *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei*[3], merendo scilicet, quia[g] nemo praeter Christum in hac vita beatus efficitur, sed meretur.

[a] Q *corr.*, continuata. [b] *Gold.*, I, aliqua. [c] *Gold. omits.* [d] *So Gold.*, T; Q, notum; H, uel notum notorum, *a sign that another MS is being consulted, besides* T; I *etc.*, notorium. [e] *Gold.*, I, mulier. [f] *Number of part supplied from* T; H *omits.* [g] T, H, *omit*; H *inserts* enim *after* nemo.

---

[1] This legal theory of use of property with consent of the real legal owner (*dominus*) was practically that adopted by Pope Nicholas III in the bull *Exiit qui seminat* (1279) and the constitution of the Council of Vienne *Exivi de Paradiso* (1312), the Papacy acting as real owner and the Franciscan Friars as users of the property of the order. See above, p. 221. Marsilius proceeds to an argument, almost equally legal, for the theological efficacy of genuine evangelical poverty. [2] Mark XII. 43. [3] Luke VI. 20.

13. Et ex hoc sequitur per necessitatem, paupertatem esse virtutem, si ex multis actibus sic volendi carere temporalibus bonis habituata fuerit, aut actum virtutis factivum aut elicitum a virtute, quia omne meritorium virtus est aut actus eius. Rursum, omne Christi consilium pertinet ad virtutem per se; paupertas est huiusmodi, ut Matthaei v°, xix°[1], et aliis plerisque locis Evangelicae Scripturae satis apparet.

14. Ex quo sequitur per necessitatem, hanc esse paupertatem spontaneam dictam secundum tertium et quartum modum paupertatis, eo quod non est virtus aut eius opus sine electione, electio vero non sine consensu, ut ex II et III *Ethicorum* satis apparet[2]. Cuius etiam[a] confirmatio sumi potest ex Matthaei v°, ubi Christus: *Beati pauperes spiritu*, intelligens per *spiritum* voluntatem seu consensum, quamvis aliqui sanctorum exponant per *spiritum* superbiam, quod tamen non multum est ad propositum, quoniam in eadem serie subiungitur immediate: *Beati mites*[3]. Quicquid tamen sit de huius loci expositione, nemini dubium est[b] secundum sententiam sanctorum, quod paupertas si meritoria sit regni caelorum, quemadmodum Christus ait, oportet hanc esse non exteriorem temporalium privationem principaliter, sed interiorem mentis habitum, quo quis vult talibus sponte privari propter Christum. Unde Basilius super illud[c] Lucae VI[1]: *Beati pauperes etc.*, inquit: *Non omnis quem paupertas premit beatus est. Plures enim pauperes sunt in substantia, avarissimi vero secundum affectum, quos non salvat paupertas, sed damnat*[d] *affectus. Nihil enim involuntariorum beatificabile*[e] *est, eo quod omnis virtus libero designatur arbitrio*[4]. Est ergo[f] paupertas meritoria virtus et spontanea per consequens. Non autem exterior privatio secundum se virtus est, quoniam talis non salvat sine affectu debito; posset enim quis talibus privari coactus et invitus, et propter horum tamen inordinatum affectum damnari. Sic etiam de hoc

[a] Q *omits.* [b] *Gold.*, T, I, et. [c] H, id. [d] T, H *orig.*, dampnauit. [e] *Gold.*, H, beatificale. [f] H, igitur.

---

[1] Matth. v. 3; xix. 21–24, 29. [2] *Ethics* II and III. The first three chapters of Book III are particularly referred to. But the influence of *Ethics* is observable in Part 13 above and elsewhere in this chapter. [3] Matth. v. 3, 4. The *aliqui sanctorum* are St. Chrysostom and St. Augustine *ad loc.* in *Cat. Aur.* (xv. fo. 17 *v.*). [4] *Cat. Aur.* (xv. fo. 154 *r.*). Marsilius omits a clause after *beatus est.*

sensit Apostolus II *ad Corinthios* VIII°, cum[a] dixit: *Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est*[1], id est, meritoria.

15. Debet etiam haec electio privationis temporalium fieri propter Christum si futura sit meritoria. Unde Veritas Matthaei XIX°: *Et omnis qui reliquit domum etc. propter nomen meum*[2]. Ubi Hieronymus: *Qui carnalia pro Salvatore reliquit, spiritualia recipiet quae merito et comparatione sui quasi parvo numero centenarius numerus comparantur.* Et infra: *Qui propter fidem Christi ad Evangelii praedicationem omnes affectus contempserint*[b] *atque divitias et saeculi voluptates, hii centuplum accipient et aeternam vitam possidebunt*[3].

16. Rursum, quod opponitur avaritiae, per se meritoriorum[c] existens virtus est essentialiter[d]; paupertas spontanea propter Christum est huiusmodi[e]; avaritia enim vitium est. Proportionem autem habet virtus haec ad moralem liberalitatem, quamvis ab ipsa fine differat et rei medio saltim species eius perfectior quaedam est[f], ut ex sequentibus apparebit; propter quod ambae in eadem atoma specie reponi non possunt[4].

17. Ex hiis quidem igitur apparere potest, quod paupertas meritoria virtus est, qua quis propter Christum privari vult et carere bonis omnibus[g] temporalibus, quae divitiae vocari solent, superfluis suae sufficientiae. **18.** Unde etiam sequitur manifeste, virtutem hanc non esse habitum aut actum charitatis, quod visi sunt quidam opinari[5]. Quoniam habitus aut actus non hic est[h], qui Dei odio actuali aut habituali per se primum opponatur, eo quod tunc uni opponerentur plura primo. Nam quamvis charitati repugnet vitium oppositum uniuscuiusque virtutis theologicae, non tamen[i] propter

[a] Q, dum. [b] *So Gold.*, I; Q, contempserit; T, H, contempserunt. [c] Q, meritorium. [d] *Gold.*, I, essentialiter est. [e] Q, H, huius. [f] *Gold.*, T, H, I, *omit.* [g] *So Gold.*, T *orig.*, I; Q *omits* bonis; T *corr. cancels* omnibus; H *omits* omnibus. [h] *Gold.*, est hic. [i] Q *omits.*

---

[1] II *Cor.* VIII. 12. [2] Matth. XIX. 29. [3] *Cat. Aur.* (XV. fo. 69 *v.*), reading *dimiserit* for *reliquit*, and cited from St. Jerome. [4] The influence of Aristotle appears in this terminology for the indivisible species. Cf. *Categories*, 2, and *Posterior Analytics*, II. 13 (Aquinas, *Opera*, I. 67 *r.*, 71 *v.*). [5] Cf. John XXII., *Ad conditorem canonum* (see above p. 226 n. 1). "*Cum enim perfectio vitae Christianae in charitate consistat...ad quam per contemptum bonorum temporalium via disponitur, per hoc praecipue, quod sollicitudo...quae plerumque ab actu charitatis retrahit, amputetur.*"

hoc ipsa est omnis virtus[a] theologica[b], quoniam nec talia sibi primum opponuntur.

19. Nec obstat sermo dicentis, eandem esse virtutem essentialiter qua in Deum tendimus per dilectionem et qua recedimus ab inordinato rerum temporalium desiderio, veluti motum eundem essentialiter fore quo aliquid exit ex[c] aliquo termino et in oppositum tendit. Cum ergo charitate per se tendamus in Deum, eadem igitur, non alia, virtute ab amore temporalium exire videmur. **20.** Ex iam enim praemisso nobis sermone patere potest huius deductionis infirmitas. Quoniam, etsi charitate per[d]-se-primo[e] tendamus in Deum per dilectionem, eadem ipsa eximus ab huius opposito per-se-primo, quod quidem odium Dei est, non amor illicitus rerum temporalium, quamvis quandoque[f] ad charitatem sequatur hic exitus propterea quod ad ipsum sequitur[g] studiosa paupertas, quae talis temporalium est per[h]-se-primo abdicatio spontanea, ad quam per necessitatem sequitur exitus ab opposito per-se-primo, scilicet ab amore illicito temporalium rerum. Si enim disputantis sermo verum inferret, ex veris concluderet sic: charitatem esse[i] quasi omnem[k] virtutem, quoniam ad charitatem plurimae sequuntur per necessitatem, ut fides et spes, quibus per-se-primum eximus ab haeresi et desperatione. **21.** Amplius, charitas non cadit sub voto, quia praeceptum est. Iam[l] dicta paupertas, praecipue quarto modo dicta, cadit sub voto. Non igitur est charitas essentialiter studiosa paupertas nec econverso, quamvis haec sequatur charitatem sicut aliarum theologicarum virtutum[m] plurimae.

22. Huius autem virtutis summum modum aut speciem esse dico votum viatoris expressum, quo propter Christum renuntiando privari et carere vult, tam in proprio quam etiam in communi, omni legali iam dicto dominio acquisito seu potestate vendicandi et ab alio prohibendi coram iudice coactivo res temporales quas vocant divitias. Votum inquam etiam, quo propter Christum, tam in proprio quam etiam in communi, privari vult et carere omni potestate, habitu, et contractatione vel usu[n] ipsorum superfluo in quanto et quali praesenti sufficientiae[o]. Nec talia bona quantumcumque sibi

[a] *Gold.*, I, virtus omnis. [b] H *omits* non...theologica; *late corr. inserts, reading* ipsam *for* hoc ipsa. [c] *Gold.*, ab. [d] H, pro. [e] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [f] Q *omits.* [g] Q *inserts* per necessitatem. [h] H, pro. [i] H *omits.* [k] Q, omnium. [l] H, Set iam. [m] *Gold.*, I, *omit.* [n] *Gold.*, iussu. [o] Q *inserts* non conuenit.

licite advenientia pro pluribus futuris necessitatibus seu indigentiis supplendis propter se solum, nec propter se cum aliquo vel determinatis aliquibus in communi, vult habere simul, sed pro unica tantum simul, ut immediate instante quasi praesente indigentia alimenti atque tegmenti; hoc tamen dumtaxat excepto, quod sit hic[a] vovens in loco, tempore, ac[b] sui dispositione tali, ut vicissim successive singulis diebus sibi de temporalibus tantum quaerere possit quo suam indigentiam iam dictam, solum tamen unicam simul, non plures, supplere possit. Hic siquidem modus aut species *meritoriae paupertatis* status[c] est, quem ad evangelicam perfectionem necessarium dicere volunt, ut ex sequentibus aperte patebit. Quem etiam iam dictum modum meritoriae paupertatis, sive non[d] habentis in proprio tertio modo dicto sive etiam cum alio in communi modo communis huic opposito[1], deinceps propter abbreviationem vocabimus *summam paupertatem*, sic vero habere volentem more theologorum *perfectum* dicemus.

23. Quod autem iam dictus modus paupertatis meritoriae sit aliorum summus, ostendi potest ex hoc, quoniam secundum ipsum aliorum maxime omnia Christi consilia meritoria[e] observantur. Omnia namque primum temporalia abici possibilia viatori per votum abdicantur, plurima divinae charitatis sic voventibus amoventur impedimenta, pluribus saeculi passionibus et ignominiis ac sustinendis incommodis disponuntur, pluribus quoque ipsius voluptatibus et vanitatibus sponte privantur; et ad unum dicere, ad observanda Christi tam praecepta quam consilia omnia maxime se disponunt[f]. Quod autem temporalia simpliciter, et quantum viatori possibile ac licitum est, abdicet sic vovens, evidens est. Quoniam nihil, nisi quod praesenti aut quasi praesenti alimenti ac[g] tegmenti supplendae indigentiae unicae necessarium fuerit, habere vult simul; minus autem[h] habere non licet alicui viatori fideli, quoniam, si minus habere vellet sibi necessario ad vitae sustentationem sui, esset homicida scienter, quod Divina saltim Lege non licet alicui. Qui ergo sic habere vult temporalia quod eorum minus non licet habere, minimum vult ex ipsis; et qui tantum abdicat ex eis quod am-

[a] T *orig.*, si hoc; *corr.*, sit hic; H *omits* hic; I, sit hoc. [b] *Gold.*, aut. [c] H, factus. [d] *So* Q; *Gold.*, T, H, *omit*; I, habitus. [e] *Gold.*, mer. consil. [f] *Gold.*, disponuntur. [g] Q, et. [h] Q, aut.

[1] See above, Dict. II., cap. XII., pts 23 and 25, p. 220.

plius abdicare non licet maximum abdicat. Sic autem facit viator secundum iam dictum modum meritoriae paupertatis, quem summum diximus. Quod autem sit[a] hoc secundum Christi consilium[b] apparet. Nam de hoc voto consilium dedit Lucae XIV°, cum dixit: *Sic ergo*[c] *omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus*[1].

24. Quod autem plurima charitatis divinae sibi amoveat impedimenta, evidens est. Quoniam amor et voluntas conservandi temporalia convertit hominem ad ipsa, et per consequens magis avertit intantum ab amore seu Dei[d] dilectione. Unde Veritas Matthaei VI°: *Ubi thesaurus tuus, ibi et cor tuum*[2]. Nec valet excusatio dicentis: quod habens has non convertet suum amorem ad illas. Nam audi Christum, Matthaei XIII° et Marci IV°, dicentem quod *fallacia divitiarum suffocat verbum*[3]. Ubi Hieronymus: *Blandae enim sunt divitiae aliud agentes, aliud pollicentes*[4]. Propter quod etiam ipsas simpliciter abdicare, volenti perfectum esse Christus consuluit Lucae XVIII°, cum dixit: *Omnia quaecumque habes vende, et da pauperibus*[5]. Ubi Beda: *Quicumque ergo perfectus esse voluerit, debet vendere quae habet: non ex parte, sicut Ananias fecit et Sapphira, sed totum*[6]. Et ibidem quod est ad propositum subdit Theophylactus[e]: *Summam paupertatem suadet*[f]. *Si quid enim restiterit* (temporalium scilicet), *illius servus est*[7], supple, qui servat talia propter se. Sunt enim huiusmodi nata inordinate movere detinentis affectum. Eidem quoque sententiae Rabanus super idem Christi oraculum, Matthaei XIX°[8], addit quod est ad propositum valde. Inquit enim: *Inter pecunias habere et pecunias amare nonnulla distantia est. Tutius autem est nec habere nec amare divitias.* Quoniam, ut ibidem subdit Hieronymus: *Divitiae habitae difficile contemnuntur*[9]. *Sunt* enim *visco viscosiores*, ut dicit Thomas[10] Lucae XVIII° super eodem Christi consilio[11]. Plurima

[a] T *orig.*, si; *corr.*, sit. [b] Q, conscilia. [c] *Gold.*, igitur. [d] T *orig. omits*; *corr. inserts after* dilectione. [e] MSS, Theofilus, Theophylus. [f] H, suadens.

[1] Luke XIV. 33. [2] Matth. VI. 21. [3] Matth. XIII. 22; Mark IV. 19. The quotation is from Matthew. [4] *Cat. Aur.* (XV. fo. 51 *r.*), there cited from St. Jerome. [5] Luke XVIII. 22. [6] *Cat. Aur.* (XV. fo. 193 *r.*), cited from Bede. [7] *Ibid.*, cited from Theophylact. [8] Matth. XIX. 24. [9] *Cat. Aur.* (XV. fo. 68 *v.*), cited from Raban Maur and St. Jerome. [10] *Cat. Aur.* (XV. fo. 193 *r.*), cited from Theophylact. The slip 'Thomas,' which appears in the MSS, is the only instance of Marsilius mentioning the name of the compiler, St. Thomas Aquinas. [11] Luke XVIII. 25.

ergo sibi charitatis impedimenta subtrahit qui divitias, quantum viatori possibile ac licitum est, abdicat[a].

25. Pluribus etiam saeculi passionibus, ignominiis, et incommodis exponit se; pluribus voluptatibus et mundanis commodis sponte se privat. Hoc autem[b], quamvis per-se-notum sit experientia[c], dicit[d] tamen[e] Sapiens *Ecclesiastes* x°: *Pecuniae* enim, inquit, *obediunt omnia*[1], id est, habenti pecunias. Ex opposito autem *Proverbiorum* xv°: *Omnes dies pauperis mali*[2]; quoniam pauper *afflictionibus abundat*[3], ut Glossa dicit ibidem. Rursum eiusdem xix° ait: *Divitiae addent*[f] *amicos plurimos, a paupere autem et hii quos habuerit separantur*[4]. Quod autem tristia[g] sustinere[h] in hoc saeculo et a delectabilibus abstinere, propter Christum, sit meritorium et consultum, apparet evidenter Matthaei v° et xix° ac Lucae vi°, unde quantum ad tristium tolerantiam: *Beati pauperes, Beati qui lugent, Beati qui persecutionem patiuntur*[5], *Beati qui esuritis*[6], cum ceteris quae ibidem annumerantur hiis; quantum vero ad delectationum[i] abstinentiam, quoniam *omnis qui reliquit domum aut fratres*, cum reliquis ibidem annumeratis, *centuplum accipiet et vitam aeternam possidebit*[7]. Hanc eandem sententiam explicant ibidem Glossae sanctorum, quas omisi propter abbreviationem sermonis et eo quod res haec est nota satis. Haec quoque fuit Apostoli sententia, *ad Romanos* viii°[k]: *Extimo enim*, inquit, *quod non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis*[8]. Ergo meritoriae sunt adversitates huius saeculi tolerantibus sponte. Idem ii *ad Corinthios* i°, cum dixit, quoniam *sicut socii passionum estis, sic eritis et*[l] *consolationis*[9]. Ubi Ambrosius: *Quia aequa gloria labori vestro retribuetur*[10], id est proportionalis[m]. Ad haec autem[n] saeculi tristia et incommoda sustinenda[o] non se omniquaque[p] sic disponunt

[a] *Gold.*, I, subtrahit. [b] Q *corr.*, enim. [c] *Gold.*, I, *insert* sensata. [d] Q, dixit. [e] I, et; T, H, *omit.* [f] *Gold.*, addunt. [g] Q, tristiam. [h] H *orig. omits*; *late corr. inserts* habere. [i] T, H, delectantium. [k] *Gold.*, 6. [l] Q *omits.* [m] Q, proporcialis. [n] Q *inserts* ad. [o] Q *omits.* [p] Q, omnino.

---

[1] *Eccles.* x. 19. [2] *Proverbs* xv. 15. [3] *Glossa Ord. ad loc.* [4] *Prov.* xix. 4. [5] Matth. v. 3, 5, 10. [6] Luke vi. 21. [7] Matth. xix. 29. [8] *Rom.* viii. 18. [9] II *Cor.* i. 7. [10] Pet. Lomb., *Collect.* (MPL. cxcii. c. 11), reading *nostro* like the *Ed. Prin.*, but Univ. Camb. MS. Ii. i. 37 reads correctly *uestro*, and evidently attributes the citation to St. Ambrose, as does the *Ed. Prin.* The citation is also in *Gloss. Interl. ad loc.*

collegia personarum[a] habentium dominium temporalium in communi, quinimo minus multis pauperibus in saeculo coniugatis habentibus quandoque propria, eis tamen quae ad vitae sufficientiam saepius egentibus hiis qui[b] talia solum possident in communi.

26. Quod autem secundum hunc modum paupertatis meritoriae, quem supremum diximus aliorum, maxime omnia praecepta et Christi consilia observari possint, apparebit discurrenti per seriem evangelicam, praecipue in capitulis assignatis. Qui enim talem paupertatem elegit, quo modo erit avarus aut superbus, qualiter incontinens aut intemperatus, ambitiosus, immisericors, et cur iniustus, timidus, accidiosus, aut[c] invidus, cur etiam mendax, impatiens, et alteri propter quid malivolus? Quinimo ad omnes virtutes sic disposito ianua reserata videtur ad omnia quoque praecepta et consilia aequanimiter adimplenda. Quod quia palam fit inducenti probare omitto[d] propter abbreviationem sermonis.

27. Sic igitur summus modus aut species meritoriae paupertatis est quem[e] prius descripsimus; quoniam secundum ipsum possunt amplius et securius[f] omnia[g] Christi praecepta et meritoria consilia observari. Ex qua siquidem descriptione primum apparet, quod temporalia quantum ad dominium per votum expressum renuntiare debet perfectus, tum quia Christi consilium est[h], ut ex Lucae XIV° pridem induximus, tum quia, ex hoc suam paupertatem notificans, se amplius in aliorum conspectu contemptibilem reddit et saecularibus honoribus magis cedit. Unde Lucae IX°: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum*[1]. Ex quo sequitur amplius, quod nemo summam paupertatem observare potest ante perfectum rationis usum[2]. Sequitur etiam ex hac descriptione, quod perfectus existens nihil habere neque quaerere debet aut conservare propter se, ad futuram scilicet suam necessitatem supplendam, nisi instantem quasi praesentem, excepto dumtaxat in casu quem pridem in descriptione diximus. Unde Matthaei VII°: *Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi*[3]. Ubi Glossa: *in crastinum, id est, in futurum; de praesentibus concedit; de futuris*

[a] Q, T, H, pp^{arum}. [b] Q, que. [c] Q *omits*. [d] Q, omisimus.
[e] H, quam. [f] H *omits* et securius. [g] Q, omni. [h] *Gold.*, I, *omit.*

[1] Luke IX. 23. [2] Thus there is an age of consent for vows; fifteen was the age of profession by Canon Law for monks. [3] Really Matth. VI. 34. See below, p. 244.

quae divina procurat ordinatio non convenit sollicitari, sed praesentia grate suscipientes curam futurorum quae incerta est Deo relinquamus[a], *Cui de nobis cura est*[1]. Idem[b] eodem VII°, cum dixit Christus ad discipulos: *Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester caelestis pascit illa.* Et parum infra[c] subiungitur[d]: *Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Haec enim omnia gentes inquirunt*[2].

28. Diximus autem perfecto nihil licere propter se ad crastinum custodire, non quidem intelligentes sic ut, si quid ex eo quod illi advenit ex quaestu diurno licito residuum fuerit, id reicere debeat et nullo modo custodire, sed quod tale residuum non debeat sibi sic custodire quin illud pauperi[e] cuilibet[f] vel[g] pauperibus sibi occurrentibus et prius[h] indigentibus quam ipse proponat firmiter tribuere atque dispensare convenienter. Unde Lucae III°: *Qui habet duas tunicas, det non habenti: et qui habet*[i] *escas, similiter faciat*[3]; intelligens per duo vestimenta et escas id vel de eo quod superest indigentiae praesentis et propriae[k] supplemento.

Cuilibet autem dictum est, quoniam communitas servantium aut habentium pro aliquibus determinatis solum, ut quae monachorum et canonicorum et similium, non est perfecta communitas; perfecta enim, ut quae Christi et apostolorum, ad omnes fideles extitit, ut apparet *Actuum* IV°[4]. Et, si ad infideles in casu se extenderet, adhuc fortasse magis meritoria foret iuxta illud Lucae VI°: *Benefacite hiis qui oderunt vos*[5].

Potest autem licite perfectus custodire residua et debet, ea tamen intentione seu proposito firmo quod diximus. Unde Iohannis VI°: *Colligite quae superaverunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum*[6]. Sic etiam sentit Glossa super illud[l] Matthaei XVIII°: *Staterem illum assumens etc.*; inquit enim: *Tantae paupertatis fuit Dominus ut unde daret tributa non*

[a] *Gold.*, relinquimus. [b] Q *inserts* in. [c] Q *inserts* id. [d] *Gold.*, I, subiungit. [e] T *orig.*, pauper; *corr.*, pauperi. [f] *So* Q; T, H, cuiuis. [g] *Gold.*, I, *omit* pauperi...vel. [h] Q *corr.*, H, plus. [i] *Gold.*, I, *omit.* [k] *Gold.*, proprio *and omits* et. [l] *Gold.*, I, *omit.*

---

[1] *Glossa Ord. ad loc.* [2] Really Matth. VI. 26, 31–2. [3] Luke III. 11. [4] *Acts* IV. 32, 34–5. [5] Luke VI. 27. [6] John VI. 12–13.

haberet. Iudas quidem[a] *communia in loculis habebat, sed res pauperum in suos usus convertere nefas dixit*[b][1]. Ecce quod reservata erant pauperum, id est, ea intentione custodiebantur.

29. Et ex hoc apparet illos errare, qui dicunt attinere perfectioni votum nihil recipiendi ad distribuendum pauperibus infirmis aut aliter quaerere sufficientia impotentibus[2]. Nam hunc quaestum exercuit Apostolus, et licite ac meritorie nulli dubium, quemadmodum palam est II *ad Corinthios* VIII° et IX°[c][3]. Et apparet etiam ex Glossa super illud Iohannis XXI°: *Pasce oves meas etc.*[4] Series autem horum[d] omitto propter rei evidentiam et sermonis[e] abbreviationem.

30. Sequitur etiam ex iam dicta descriptione necessario, quod perfectus nullam rem immobilem, ut domum aut agrum, in sua potestate existentem servare aut retinere debet nec potest nisi firmo proposito, cum primum potuerit, id alienandi seu communicandi ad pecuniam vel rem aliam convenienter pauperibus immediate distribuibilem[5]. Nam quia domus aut ager non possent[f] immediate distribui pauperibus convenienter quin in eo contingeret peccare per superabundantiam et defectum, in talibus est Christi consilium attendendum, dum dixit Matthaei XIX°, Lucae XVIII°, et Marci X°: *Vade et vende.* Nec dixit: omnia quae habes da pauperibus; nec dixit, omnia quae habes dimitte deperdi; sed *vade et vende*, quoniam vendendo convenientior distributio fieri potest. Sic etiam fieri consulebant apostoli; et quibus consulebatur[g], sic etiam faciebant, sua volentes pauperibus distribuere convenienter. Unde *Actuum* IV°: *Quotquot enim possessores agrorum et*[h] *domorum erant, vendentes, offerebant pretia eorum. Dividebantur autem singulis, prout cuique opus erat*[6].

[a] *Gold.*, quidam. [b] *Gold.*, duxit. [c] Q, 2°. [d] Q, horum autem. [e] *Gold. omits* rei...sermonis. [f] H, posset. [g] Q *omits* et quibus consulebatur. [h] *Gold. omits.*

---

[1] Matth. XVII. 26, and *Glossa Ord. ad loc.*, which reads *duxit*. A longer form from St Jerome is quoted in *Cat. Aur.* (XV. fo. 64 *r.*). [2] Cf. Aquinas, *Summa*, II. 2, Q. LXXXVI., A. 3, and Q. LXXXIV., A. 3, which seem to imply the contrary. [3] The aid given to the Macedonians and Achaeans. [4] *Glossa Ord. ad loc.*: "*terrena subsidia si necesse est providere.*" [5] Cf. the Bull of Nicholas III, *Exiit qui seminat*, of 14 Aug. 1279 (*Corp. Iur. Canon.* VI., bk. V., tit. XII., cap. 3), on the *abdicatio proprietatis huiusmodi omnium rerum* etc. [6] *Acts* IV. 34–5, abbreviated.

31. Apparet etiam ex iam dictis, quod nullius rei temporalis dominium acquisitum, iuxta primam, secundam, et tertiam dominii significationem iam dictam, perfecto convenire potest, ut ex Matthaei v° et Lucae vi° probavimus prius. Et per Apostolum idem[a] confirmavimus i *ad Corinthios* vi°; idemque per Augustinum et Glossam ibidem patefecimus sufficienter[1]. Quorum series omisimus inducere propter rei evidentiam et sermonis abbreviationem.

32. Nec est auscultandus sermo dicentis, immobilia licite a perfectis servari posse ut ex ipsis proventus annui pauperibus distribuantur. Quoniam amplioris est meriti propter Christi dilectionem et proximi misericordiam distribuere pauperibus rem simul et proventum quam alterum tantum; et adhuc magis rem solam quam solum eius proventum. Quoniam sic pluribus pauperibus actu egentibus simul subveniri potest, qui fortasse ante futurum rei proventum propter defectum incurrent[b] aegritudinem aut mortem, stuprum, furtum[c], aut alterum[d] inconveniens. Rursum quoniam infra tempus futuri rei proventus fortasse morietur qui eam reservavit[e], et sic[f] ex ea numquam merebitur quod mereri potuerat[g].

Idem penitus sentiendum de mobilibus quibuscumque, quae etiam sic retenta cum aliis similiter inordinate movere sunt nata detinentis affectum. Quod si tamen haec virtus charitas esse credatur, ut quidam sentire videntur, nulli dubium quin[h] hic modus charitatis, cum summa scilicet paupertate, perfectior sit habitu dominii rei temporalis in proprio vel communi, ut ex prioribus rationibus palam.

33. Nunc autem ad principale propositum accedentes, ostendere volumus, Christum viatorem summam meritoriae paupertatis speciem vel modum servasse[2]. Quoniam primum in unoquoque aliorum

[a] Q, id. [b] *Gold.*, I, incurrerent. [c] Q, st. frurtum; T, struprum f. [d] *Gold.*, I, aliud. [e] Q, seruauit. [f] H, sicut. [g] *Gold.*, poterat. [h] L, Q, I, quoniam; L *corr.*, *as text.*

[1] See above pp. 225–26. [2] This controverts John XXII's Bull, *Cum inter nonnullos*, of 12 Nov. 1323 (*Corp. Iur. Canon. Extrav. Ioh. XXII.*, Tit. XIV., Cap. 4), condemning the opinion of the absolute poverty of Christ. Marsilius' view, together with his definition of the power of the keys (see above, Dict. II., caps. VI, VII), as well as the allied views of other controversialists, is in its turn condemned, with some argument, in John XXII's Bull, *Quia quorundam mentes*, of 10 Nov. 1324 (*Corp. Iur. Canon. Extrav. Ioh. XXII.*, Tit. XIV., Cap. 5).

est maximum; Christus[a] autem sub Nova Lege primus viatorum merentium vitam aeternam fuit; ergo[b] aliorum[c] perfectione maximus; ergo[d] statum hunc ad temporalia observavit, cum absque ipso mereri maxime secundum communem legem[e] impossibile sit. Rursum, si hunc non observasset modum paupertatis, fuisset alter viator[f], esset, vel esse posset Christo secundum communem legem perfectior in merendo, quod nefas est credere. Hoc enim Christus ad perfectionem meriti asseruit pertinere, cum dixit ubi supra: *Si vis perfectus esse, omnia quaecumque*[g] *habes vende et da pauperibus;* nec addidit[h]: proprium aut commune, sed hoc universaliter intellexit, propter quod etiam significatum universale geminavit, dicens: *Omnia quaecumque.* Nam qui habet in communi cum aliquo vel aliquibus dominium aut reservationem temporalium extra modum dictum, non abdicavit temporalium omne abdicari possibile, nec tot passionibus saeculi exponitur aut commodis privatur sicut temporalibus renuntians utroque modo, nec sic ab horum sollicitudine liberatur, nec omnia Christi consilia servat aequaliter omnimode abdicanti.

34. Post haec ostendere volo Christum habuisse aliquid in proprio et etiam in communi, summam tamen paupertatem servando[i], in proprio quidem dicto secundum tertiam significationem, per id quod habetur Marci II°: *Erant autem multi qui sequebantur eum. Scribae et Pharisaei*[k] *videntes quia manducaret*[l] *cum publicanis et peccatoribus*[1]. Certum est autem ipsum licite ac sibi proprium seu singulariter habuisse quod ori suo applicabat et manducabat. Amplius, et vestimenta sibi propria seu singulariter habuit, ut ex Matthaei XXVII°, Marci XV°, Lucae XXIII°, et Iohannis XIX° satis apparet. Unde[m] in Matthaeo ubi supra: *Exuerunt eum chlamide, et induerunt eum vestimentis eius*[2]. Sic etiam in Iohanne ubi supra: *Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius*[n][3]. Sic etiam in Marco et Luca[4], quorum series omittantur propter decur-

[a] L *orig.*, Q, Christo; L *corr.*, Christus. [b] Q *corr.*, ergo respectu; L, igitur respectu. [c] H *inserts* alias comparacione. [d] L, igitur. [e] *Gold.*, leg. comm. [f] H *inserts* aut. [g] Q, quecum. [h] *Gold.*, Q, I, addit. [i] Q, obseruando. [k] Q, Phariseorum. [l] *Gold.*, mandacauerat; I, manducauerat. [m] H, Vt. [n] *Gold. omits* sic etiam...eius.

[1] Mark II. 15–16. [2] Matth. XXVII. 31. [3] John XIX. 23. [4] Mark XV. 20; Luke XXIII. 24.

tationem sermonis. Temporalia igitur in proprio Christus habuit licite seu de iure, summam etiam paupertatem observans, et talia voluit habere et velle debuit; alioquin mortaliter peccaturus, quia verus homo existens esuriit, ut apparet ex Matthaei XXI° et Marci XVIII°[1], ideoque cibo indiguit, quem non sumens sumere potens peccasset graviter, se fame videlicet perimendo scienter.

35. In communi quoque Christus habuit licite, summam etiam paupertatem observans. Unde Iohannis XII°: *Dixit*[a] *autem hoc Iudas, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat et loculos habens*[2], communes scilicet Christo et apostolis, et pauperibus reliquis, quod apparet ex eo quod de hiis Christus iussit distribui famescentibus pauperum turbis, ut Matthaei[b] XIV° satis apparet. *Loculi* autem erant[c] repositoria in quibus pecunia eleemosynaria sibi data reservabatur. Idem rursum eiusdem XIV°: *Quidam autem putabant quia loculos habebat Iudas*[3]. Idem etiam Glossa super illud[d] Matthaei XVIII°[e]: *Staterem illum sumens etc., Iudas*, inquit Glossa, *communia in loculis habebat*[4]. Sic etiam apostoli post Christi resurrectionem communia invicem et cum aliis pauperibus habuerunt, summam paupertatem servantes. Unde *Actuum* IV°: *Erant autem illis omnia communia*[5]. Propria quoque similiter habuerunt, victum scilicet atque vestitum quos sibi proprie applicuerunt, quemadmodum Christus.

36. Deinde tamquam principale intentum ex hoc et praecedente atque immediate sequente capitulo inferre volo per necessitatem, Christum viatorem, summam perfectionis praecipue monstrantem, non habuisse dominium aliquod acquisitum, secundum primam vel secundam aut tertiam dominii significationem[f] dictum, in proprio vel cum alio in communi, rei alicuius temporalis aut eius usus. Quoniam tale dominium sibi assumens non omnia consilia, et praecipue summam paupertatem viatori possibilem, servasset. Christus autem haec omnia perfectissime viatorum servavit. Non igitur tale dominium temporalium Christus habuit nec habere voluit, quod Scriptura *possessionem* plerumque nominat[g], ut in Lucae XIV°: *Qui non renuntiat omnibus quae*[h] *possidet*[6]. Sic etiam Matthaei X°: *Nolite*

[a] H, dicit. [b] Q, Matheus. [c] H, erat. [d] H, id. [e] *Gold.*, 28. [f] Q, significationes. [g] *Gold.*, I, nominauit. [h] Q, qui.

[1] Matth. XXI. 18; really Mark XI. 12. [2] John XII. 6. [3] Really John XIII. 29. [4] See above, pp. 236–37. [5] *Acts* IV. 32. [6] Luke XIV. 33.

possidere aurum neque argentum neque pecuniam in zonis vestris[1], id est, conservare nolite nisi fortasse in casu licito, ea scilicet intentione atque necessitatibus quas pridem diximus, ut propter impotentes pauperes, quemadmodum fecit Paulus, aut temporis vel loci et propriae[a] dispositionis necessitate[b] urgente, de quibus in sequenti capitulo amplius apparebit; quamvis tamen dominium iam dictum, etiam in praedictis casibus, summe pauperi habere non liceat, quoniam tale dominium per necessitatem circa summam paupertatem excludit Christi consilium. Non habuit ergo Christus temporalium dominium iam dictum, nec habere potest eius aliquis imitator, summam scilicet paupertatem servare volens.

37. Hiis consequenter dico quod ex Scriptura Sacra convinci non potest, Christum, quantumcumque condescendentem infirmis, habuisse temporalium iam dictum dominium seu possessionem in proprio vel[c] communi, quamvis hoc credantur sensisse sanctorum aliqui[2]. Pari namque ratione concludi posset, ipsum[d] exercuisse omnia permissa ne statum talia exercentium damnasse videretur. Sic ergo saeculi principatum seu saeculare iudicium contentiosum acceptasset ac exercuisset, cuius oppositum ostensum est irrefragabiliter IV° huius; sic etiam[e] coniugium, sic actionem contentiosam coram iudice coactivo, sic reliqua permissa omnia; quae[f] Christum exercuisse nemo per Scripturam convincere potest, sed oppositum magis. Non enim talia ipsum oportuit aut decuit exercere ne statum exercentium, quos vocant *infirmos*, damnasse videretur. Quoniam non sequitur: Christus non fuit coniugatus; ergo statum coniugatorum visus fuit damnare; similiter et in reliquis. Nam ipse sufficienter expressit differentiam inter ea quae sunt de necessitate salutis fienda vel omittenda, praecepta vel prohibita, et ea quae non sunt de necessitate salutis, apud sanctos vocata *supererogationis*. Cum enim interrogatus fuisset a quodam de necessariis ad salutem

[a] *So* Q, H; T, p̄p; *Gold.*, I, personae. [b] Q, necessite. [c] Q *inserts* in. [d] *Gold.*, Christum. [e] *Gold. omits.* [f] H, quod.

[1] Matth. x. 9. [2] The "condescension of Christ to the infirm" is treated in Nicholas III's Bull, *Exiit qui seminat*, of 14 Aug. 1279 (see above, pp. 221, 228), which is here partly criticized. John XXII in *Quia quorundam* (10 Nov. 1324, see above, p. 238 n. 2) confirms Nicholas' view of the "condescension," and quotes St Augustine (from the *Decretum*, Pars II, Causa XII, Quaest. I, c. 17) in favour of Christ's holding property.

aeternam, respondit Christus: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Interroganti vero rursum de hiis quae sunt supererogationis, non respondit Christus: *Si vis ad vitam ingredi*, sed dixit illi: *Si vis perfectus esse*[1]. In quibus verbis Matthaei XIX°, Lucae XVIII°, et Marci X°[a], Christus expresse fecit intelligere quod observatio mandatorum sufficiebat ad vitam aeternam, cum[b] de hoc interroganti nil aliud respondit quam: *Serva mandata, si vis ad vitam ingredi.* Ideoque non omnia permissa Christum oportuit aut decuit exercere ne statum eiusmodi exercentium damnasse videretur, quia iam expresserat ipsos ex solis mandatis seu praeceptis, communiter sumendo praeceptum ad[c] affirmativum et negativum, posse salvari; sed magis decuit ipsum consiliorum exercitium, ut summam paupertatem servare et[d] coniugium omittere[e], propter talium exercitii[f] reliquis omnibus praebendum exemplum, quemadmodum ipsum de facto fecisse atque dixisse legimus in Scriptura. Nam Matthaei VIII°[g], Lucae IX°, de sua paupertate loquens, ait: *Vulpes foveas habent*[h], *volucres caeli nidos; filius autem hominis non habet ubi reclinet caput*[2]. Ubi Glossa: *Cum ita sim pauper ut nec hospitium habeam quod meum sit*[3]. *Tantae enim paupertatis fuit Dominus ut*[i] *unde daret tributa non haberet*, secundum Glossam super illud[k] Matthaei XVIII°: *Staterem illum assumens, da eis pro me et te*[4]. Nusquam tamen[l] legimus ipsum habuisse castra vel agros aut cumulos thesaurorum ne statum sic[m] habentium visus damnare fuisset.

38[n]. Quod si tamen Christus exercuisset permissa, potuisset hoc facere nil minus omnibus consiliis pariter observatis, quoniam ipse, qui legislator erat, poterat huiusmodi exercere ne statum exercentium reprobare videretur. Unde talia non voluisset simpliciter, quemadmodum volunt infirmi qui ea volunt propter suum commodum; sed ea Christus voluisset propter aliud, et ea quodam modo[o] nolens, quia non propter se sed propter iamdictam causam[p]. Reliqui vero perfecti tale dominium nullo modo possunt velle convenienter,

[a] H, 20°. [b] H, tamen. [c] *Gold. omits.* [d] *Gold. omits.* [e] H *orig.*, committere; *corr.*, obmittere. [f] H *orig.*, exercicii; *late corr.*, exercentium. [g] T, 9°. [h] H *inserts* et. [i] H, vnde. [k] H, id. [l] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [m] Q *late corr. inserts* non. [n] H, 39 [o] H, quemadmodum *for* quodam modo. [p] T, H, racionem.

[1] Matth. XIX. 17, 21; Mark X. 19–21; Luke XVIII. 18–22. The words quoted are from St Matthew. [2] Matth. VIII. 20; Luke IX. 58. [3] *Glossa Ord.* on Matth. VIII. 20, reading *hospitiolum*. [4] See above, pp. 236–37.

summam consiliorum observantes. Non enim id possunt velle ne statum aliorum damnare videantur; quoniam ad eos statum approbare vel damnare non pertinet, eo quod legislatores non fuerunt nec sunt aut erunt. Si ergo tale dominium vellent, id vellent quemadmodum infirmi, non tamquam perfecti. Licuisset ergo Christo si voluisset[a] haec exercere permissa, summam omnium consiliorum observans; quod tamen alteri ab ipso minime licere potest propter causam iam dictam.

39. Quod si quaeratur, quis tam perfectus esse valeat ut nihil simul temporalium velit habere nisi sufficiens indigentiae praesenti aut immediate instanti, quasi praesenti; dico, quod Christus et alii quicumque volentes, quamvis tales pauci sint[b], quoniam *via* haec *arcta est et angusta*, *et pauci* ingrediuntur per *eam*, ut scribitur Matthaei VII°[1]. Et dic mihi tu, quaeso: Quot sint martyres voluntarii temporibus hiis, quot viri heroici, quot Catones, Scipiones, atque Fabricii?[2]

CAPITULUM XIV[3]

De quibusdam instantiis ad determinata in capitulo praecedenti et ipsarum solutionibus ac confirmatione dictorum in eodem capitulo.

AD dicta vero sic intendentibus obiciet aliquis, quoniam si ministrantes Evangelium, statum perfectionis[c] etiam servare volentes, episcopi atque presbyteri nihil servare possint propter suam futuram necessitatem supplendam quin illud firmo proposito velle debeant tribuere pauperi vel pauperibus occurrentibus primum et magis indigentibus[d] cum reliquis quae in descriptione summae paupertatis iam diximus; quo modo poterunt[e] intendere praedicationi verbi Dei, et cotidianam vitam procurare, quod necessarium videtur si nihil illis pro futuro sibi servare liceat? Videntur enim haec[f] simul fieri difficilia vel impossibilia quaedam. Unde *Actuum* VI°: *Non est aequum nos derelinquere verbum Dei et ministrare mensis*[4];

[a] Q *has* si voluisset *after* permissa; T *orig.*, I, *omit*; T *corr.*, *as text.* [b] *Gold.*, I, sunt. [c] *Gold.*, perfectioris. [d] T *orig.*, occurrenti...indigenti; *corr.*, *as text.* [e] T *corr.*, H, possunt. [f] *Gold.*, hic.

[1] Matth. VII. 14, quoted from memory. [2] Marsilius' source for these names of Roman heroes was probably Cicero, *De Officiis*, a favourite book of his. They occur together along with Decius in Book III. 4 (16). [3] Marshall omits this chapter; see above, p. 222. [4] *Acts* VI. 2.

innuentes apostoli quod duo hàec simul fieri nequeunt. Licitum est ergo perfectis propter suam necessitatem futuram supplendam temporalia reservare. Amplius ostenditur idem ex alio[a]; quoniam Iohannis XIV°, super illud[b]: *Quia loculos. In quibus oblata servabantur etc.*, dicit Glossa, *In quo forma datur ecclesiae servandi necessaria*[1]. Cum igitur in hoc loco *ecclesiae* nomine intelligantur perfecti[c], praecipue sacerdotes aut[d] episcopi, videtur quod necessaria pro futuro sibi licite servare possint. Rursum super[e] illud[f] Matthaei VII°: *Nolite solliciti esse in crastinum*, dicit Glossa: *Sed nemo debet scandalizari si quem iustorum viderit haec*[g] *necessaria sibi suisque procurare; ne iudicet eum de crastino cogitare, quia ille qui hoc praecepit, cui ministrabant angeli, propter hoc exemplum dandum loculos habuit unde necessaria usibus praeberet*[2]. Adhuc firmatur idem ex Iohannis XIV°, ubi dicitur sic: *Quidam autem putabant quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea quae opus sunt nobis ad diem festum*[3]. Ergo pecuniam reservatam habebant[h] Christus et apostoli unde talia emere poterant. Adhuc ostenditur idem ex alio; quoniam Matthaei VI°, super illud: *Respicite volatilia caeli etc.*, dicit Glossa: *Non prohibet providentiam et laborem, sed sollicitudinem: ut tota spes nostra sit in Deo*[4]. Perfectis igitur de futuris sibi necessariis providere licet. Amplius ostenditur idem ex Matthaei XIV°, Marci VI° et VIII°, et Lucae X°. Dixit enim Christus ad apostolos: *Quot panes habetis?* Qui *dixerunt: septem*[i][5]. Hos autem servaverant extra praesentem necessitatem. Ergo perfectis pro futuro sibi temporalia servare licet.

2. Deinde ostenditur per necessitatem, quod perfecti habeant vel habere possint, etiam perfecti manentes, dominium dictum secundum primam aut secundam vel[k] tertiam speciem dominii rerum temporalium vel usus earum, in proprio aut cum alio vel aliis in communi, et maxime rerum quae unico aliquo usu consumptibiles sunt. Primum quidem apparet hoc ex Lucae XXII°[l], cum loquens

[a] *Gold.*, alia. [b] H, id. [c] *Gold.*, perfectius. [d] *Gold.*, et. [e] *Gold.*, supra. [f] H, id. [g] Q, hic. [h] H, habebat. [i] Q *corr. inserts* uel 5. [k] H, et. [l] *Gold.*, Q, I, 23°.

---

[1] *Glossa Ord.* on John XIII. 29. See below, n. 3. [2] *Glossa Ord.* on Matth. VI. 34. [3] Really John XIII. 29. [4] *Glossa Ord.* on Matth. VI. 26; the printed text reads *fiducia vestra*. [5] Matth. XIV. 34 (quoted); Mark VI. 38; Luke IX. 13.

Christus ad apostolos ait: *Et qui non habet, vendat tunicam suam et emat gladium*[1]. Sed qui emit aut vendit aliquid[a], dominium rei vel pretii transfert in alterum. Nullus autem in alterum transfert quod prius non habuit. Dominium igitur habuerunt Christus et apostoli supradictum.

3. Deinde ostendo idem ex alio sic: quoniam qui habuit usum licitum alicuius rei ab illius dominio iam dicto inseparabilem, ex necessitate habuit rei dominium. Sed Christus et apostoli talium rerum habuerunt usum; ergo per necessitatem ipsarum dominium. Prima propositio huius deductionis famosa est. Secunda vero probatur ex eo usu rerum consumptibilium quem Christus et apostoli habuerunt. Quoniam vel habuerunt usum rei suae de iure, vel non suae[b] de iure. Si usum rei suae de iure, ergo habuerunt simul cum usu rei dominium. Si vero rei non suae, aut ergo alienae aut rei quae in nullius bonis erat ante usum eius. Si rei quae in nullius bonis erat, cum talis occupanti concedatur de iure; Christus autem et apostoli per necessitatem prius aut simul tempore cum usu rem occupaverunt; ergo ipsius dominium ante usum vel simul cum usu habuerunt. Si vero usus talis fuit in rem alienam, aut fuit hoc[c] concedente domino rei vel non concedente. Si non concedente[d], et maxime in usu rem consumente aut alio quem[e] dominus de iure prohibuisse praesumitur, talis usus esset illicitus, quod nefas esset de Christo aut apostolis dicere. Si vero huiusmodi usus rem aliquam consumens fuerit concedente domino, aut igitur rei dominus concessit utenti usum solum absque dominio aut usum cum dominio simul. Si usum absque dominio, usus fuisset illicitus, quoniam ex tali usu privatur dominus dominio rei absque facto suo, quod licite seu de iure fieri non potest. Si vero usum cum dominio concessit dominus sic utenti, apparet manifeste quod sic utens, perfectus existens etiam, simul cum usu per necessitatem habuit rei dominium[2].

[a] *Gold.*, aliud. [b] H, suo. [c] *Gold.*, hic. [d] *Gold. omits* Si non concedente. [e] H (*misreading* T), quam.

---

[1] Luke XXII. 36. This is cited by Augustinus Triumphus, *De summa Potestate ecclesiastica*, Q. 89, 3 (Cologne, 1479, fo. 295), with much the same answer as on p. 253 below. [2] Special stress is laid by John XXII in *Ad conditorem canonum* on the impossibility of separating *usus* and *dominium* in consumable things. This chapter seems to contain a reply; see especially below, Part 20.

4. Amplius, si perfectus nullum haberet rei dominium, sequeretur quod auferens ab ipso etiam actualiter indigente rem temporalem licite auferret, quoniam de iure. Nam quae in nullius bonis sunt licite seu de iure a quolibet occupari possunt. Sed quae per nullum vendicari possunt in nullius bonis sunt. Talia vero sunt quae habet perfectus, ut ex prioribus hypothesibus satis apparet.

Amplius, qui debent hospitalitatem[a] servare, necessario provisionem futurorum et aliquorum dominium oportet habere. Omnes apostolorum successores, episcopi scilicet, ad hospitalitatem tenentur. Unde I *ad Timotheum* III° et[b] *ad Titum* I°: *Episcopum oportet hospitalem esse*[1].

Adhuc, videntur hoc fecisse sancti patres episcopi; habuerunt enim[c] agros et possessiones in suo dominio saltem in communi cum aliis episcopis atque presbyteris. Unde Ambrosius in epistola *De Tradendis Basilicis* ait: *Agri ecclesiae solvunt tributum*[2]. Ergo agros et immobilia possidebant viri perfecti, qui etiam ecclesiae nomine designantur aut designari debent, praecipue sacerdotes.

5. Ostenditur autem hoc de Christo in speciali. Primum quidem, quoniam secundum leges, etiam humanas, qui aliquem redimit a morte, illius dominus efficitur et per consequens omnium suorum temporalium. Sed Christus nos a morte redemit, non quacumque sed ab aeterna. Ergo nostrorum corporum et temporalium acquisivit dominium. Rursum *Apocalypsis* XIX° scribitur de ipso, quod[d] habebat *scriptum in vestimento: rex regum et dominus dominantium.* Ubi Glossa: *In vestimento, scilicet humanitatis*[3]. Cum igitur rex et dominus omnium eorum habeat[e] dominium, apparet quod Christus in rebus temporalibus hoc habuerit[f].

6. Ex prius autem diffinitis[g] a nobis de summa paupertate temporalium atque dominio responderi poterit convenienter hiis quae obiecta sunt ex praesenti capitulo, secundum Christi tamen et Apostoli sententiam; primum apponentes, quod ministri Evangelii, presbyteri seu episcopi cum reliquis inferioris ordinis, contentari

[a] T, hospitalitalicem. [b] *Gold. omits.* [c] H, enim habuerunt [d] H, et. [e] H, habebat. [f] H, habuit. [g] T, H, definitis.

---

[1] I *Tim.* III. 2; *Tit.* I. 7, quoted loosely from I *Tim.* [2] St Ambrose, *Sermo contra Auxentium etc.*, MPL. XVI. c. 1060. Cf. above, p. 137. This is the same work as the *Ad Plebem*, cited on pp. 152, 191. [3] *Revelation*, XIX. 16, and *Glossa Interlin. ad loc.*

debent alimento cotidiano et necessario tegumento[a], statum perfectionis seu summam paupertatem custodire volentes. Unde 1 *ad Timotheum* ultimo: *Habentes autem alimenta et quibus tegamur, hiis contenti simus*[b1]. Quae siquidem evangelizantibus ministrare tenentur secundum Legem Divinam saltem, quibus evangelica praedicatio ministratur. Hoc enim figuraliter dictum *Deuteronomii* XXV°[c]: *Non alligabis os bovis triturantis in area fruges tuas*[2], exponens Paulus 1 *ad Corinthios* IX° tamquam dictum propter futuros Evangelii doctores atque ministros, sic ait: *Numquid de bobus cura est Deo, an propter nos utique dicit?*[3] Idem apparet ex Matthaei X°, dum ad hoc et propter hoc propositum dixit Christus: *Dignus est operarius cibo suo*[4]. Debent ergo suscipientes Evangelium victum cotidianum atque vestitum evangelizanti ministrare si possint. Et hoc tamquam debitum ex Lege Divina petere possunt evangelizantes licite, quamvis non in iudicio coactivo praesentis saeculi, idque[d] quibus Evangelium ministratur, si possint exhibere, recusantes in Legem Divinam committunt. Unde 1 *ad Corinthios* IX°: *Ita et Dominus ordinavit hiis qui Evangelium enuntiant de Evangelio vivere.* Sicut qui *pascit gregem, de lacte gregis manducat;* et qui *plantat vineam de fructu eius edit*[5]. Ad aliam vero, decimam aut partem aliquam suorum proventuum, nemo fidelium evangelizantibus secundum Scripturam tenetur.

7. Quod si quibus Evangelium ministratur tantae paupertatis essent ut evangelizanti[e] sufficientiam victus atque vestitus ministrare nequirent, non obligantur ad hoc Lege Divina, sed debet ipse aliunde sibi quaerere necessaria vitae, ut alia doctrina vel arte operativa si quam noverit exercere, aut alio quodam honesto et convenienti modo[6]. Sic enim faciebat Apostolus, ne pauperibus quibus evangelizabat onerosus redderetur. Unde *Actuum* XX° de se loquens ait: *Aurum et argentum*[f] *nullius concupivi, ipsi scitis;*

[a] *So* MSS. [b] H, sumus. [c] *Gold.*, 24. [d] H, ideoque. [e] *Gold.*, euangelizantis. [f] *Gold. inserts* aut vestem.

[1] 1 *Tim.* VI. 8. Cf. above, p. 210. This definition seems drawn from Ubertino da Casale's *Responsio* made to John XXII on Palm Sunday 1322; Ubertino considers it to represent the Dominican ideal of Evangelical Poverty (*Analecta Franciscana*, II, 150–1). [2] *Deut.* XXV. 4, conflated from the following citation, 1 *Cor.* [3] 1 *Cor.* IX. 9–10. [4] Matth. X. 10. [5] 1 *Cor.* IX. 14, 7, quoted from memory. [6] There is some of the first Franciscan Rule in this, and perhaps of Marsilius' own circumstances.

quoniam ad ea quae mihi opus erant et hiis qui mecum sunt laboraverunt manus istae[1]. Idem dixit II *ad Thessalonicenses* ultimo: *Neque*, inquit, *panem gratis manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus*[2]. Verum aucto iam fidelium devotorum numero, et praecipue temporibus hiis, nec laborare manibus neque mendicare necesse est Doctrinae Sacrae ministros. Nam statuta sunt et ordinata[a] in fidelium communitatibus, tam per legis humanae latorem quam personas aliquas singulares, proventus quidam, tam ex mobilibus quam ex immobilibus, ex quibus sufficienter, quinimo abundanter ministrantes Evangelium sustentari possunt.

8. Interrogabit autem aliquis: Cuius aut quorum sit horum temporalium, praecipue immobilium, iam dictum dominium seu vendicandi potestas coram iudice coactivo praesentis saeculi, cum tale dominium ministris evangelicis perfectis existentibus convenire non possit, secundum determinationem capituli praecedentis? Nos vero dicamus, dominium temporalium, quae sunt pro ministrorum evangelicorum sustentatione statuta, legislatoris esse aut eius vel eorum qui per legislatorem ad hoc fuerint deputati, vel per eos qui talia dederunt, si fuerint singulares personae, quae supradicta temporalia dederint et ordinaverint ex bonis suis ad usum praedictum; qui siquidem etiam[b] statuti ad ecclesiasticorum temporalium defensionem et vendicationem vocari solebant *ecclesiarum patroni*. Nam antiquitus viri sancti atque perfecti, ministri evangelici, Christum imitari volentes, contra nullum voluerunt contendere iudicio. Ideoque nec temporalium dominium assumpserunt, sed solum usum necessarium ad suae vitae praesentis et impotentium[c] pauperum sustentationem. Si enim immobilia temporalia fuissent in ipsorum potestate alienandi, etiam sine dominio aliquo seu vendicandi proposito, et ea non alienassent ad pauperibus occurrentibus statim distribuendum, minime servassent[d] Christi consilium, in quo dixit: *Vade et vende omnia quaecumque habes, et da pauperibus.* [Dato[3]

[a] *So the* MSS. *for* statuti...ordinati. [b] *So* T, H; Q, et sic; I, eciam sic; *Gold.*, sic. [c] Q, T, H, impotentum. [d] H, seruasset.

[1] *Acts* XX. 33–34 with omissions. [2] II *Thess.* III. 8. [3] The inserted passage seems to refer to John XXII's Bull, *Quia vir reprobus* (16 Nov. 1329), directed against Michael da Cesena, the Franciscan general: "*regnum et dominium tamquam homini Deus ei concessit.*" (Raynaldus, *Ann. Eccles.*, 1329, §§ 22–68).

igitur secundum haeresim aliquorum Christum inquantum hominem habuisse dominium omnium temporalium rerum, eas vendidit, aut consilium quod ad perfectionem tradidit non servavit. Si ergo ea vendidit, illa sibi ex successione Christi non potest vendicare Romanus aut alter episcopus neque collegium sacerdotum[a]], sive talia fuissent ab eis habita in proprio sive etiam in communi.

Nec[b] tamen est opinandum, quod huiusmodi patroni, quos dominos vendicandi talia diximus, habeant potestatem alienandi ea vel ad usus alios convertendi quin[c] peccarent in Legem Divinam saltem, et in humanam fortasse, quoniam eis non est ad hoc concessum dominium, sed solummodo prohibendi et vendicandi coram iudice coactivo ab auferentibus aut auferre vel aliter[d] contractare volentibus. Et propterea si proventuum custodia et[e] distributio concedantur[f] alicui perfectorum per legislatorem aut personam singularem cuius fuerit potestas huiusmodi[g], dico perfectum summam paupertatem servando licite posse, quinimo meritorie, hanc curam suscipere propter proximi charitatem et misericordiam exercendam in eum[1].

9. Sed dicet alius, perfectum sibi providere de crastino aut de crastinis multis, quoniam suum annuum[h] victum atque vestitum suscipit et suscipere intendit ex sibi concesso proventu. Et dicendum est, quod talia temporalia[i] sic sibi distribuenda conceduntur ut ex eis reservetur quod sufficiat evangelizanti singulis diebus ad victum et vestitum decentem, residuum vero[k] illi committitur distribuendum pauperibus. Et quoniam[l] perfectus propter communem fidelium utilitatem ad aeternam salutem statutus vel electus est ad

[a] T *corr.* (*copied by* H) *inserts the passage in brackets, which seems to me in style and substance a genuine revision of Marsilius. Like the similar passage* Non enim etc. *on pp.* 108–9 *above, it somewhat interrupts the original argument. Gold.*, Q, T *orig., omit it.* [b] *So* L, Q, G, *etc.*, T, H, I, J; *Gold.*, Hoc. [c] *Gold.*, G, quoniam. [d] *Gold.*, aliquid. [e] *Gold. omits.* [f] *Gold.*, H, I, G, concedatur. [g] T, H, huius. [h] Q, I, *omit.* [i] *Gold.*, tempora. [k] Q, G, I, *omit.* [l] Q, T, H, G *orig.*, quantum; *Gold.*, I, G *corr., as text.*

[1] These concessions much damage Marsilius' argument, however much they appeal to ethical principles. By the first John XXII's plea in *In conditorem* that the Roman Church was left a *dominium simplex*, which was an impossibility *in rerum natura*, by the interpretation of Nicholas III in *Exiit qui seminat*, seems justified. By the second the rigidity of the Spiritual Franciscans' adherence to absolute poverty seems fatally compromised. It is an over-subtle attempt, natural in the inappropriate legalism of the argument, to avoid breaking with *Exiit qui seminat*.

evangelizandum super certum populum et in loco certo seu determinato, inquantum evangelizans proponit convenienter singulis diebus unicam simul tantum sumere sufficientiam quam deservit; non autem proponeret simul plures aut successive sumere ex eadem re quaesita simul si posset vacare quaestui cotidiano et simul evangelizare. Sed quia simul hiis vacare non potest, oportet ipsum ex eadem re intendere plures sufficientias cotidianas cibi et potus sumere, successive tamen ex eadem re. Nam si quod superest uni suae sufficientiae distribueret pauperibus, non haberet in crastino unde sumeret sufficientiam vitae, quam quaerere coactus necessario haberet omittere[a] assumptam populi curam, in quo peccaret[b] mortaliter faciendo commune detrimentum animarum; deinde vero in eo quod aliena distribueret praeter[c], imo contra intentionem eorum qui talia sibi[d] distribuenda commiserunt. Quia ergo secundum[e] decretum fidelium, quorum est auctoritas ordinandi, visum est expediens, determinatum populum habere determinatum ministrum Evangelii atque sacramentorum, qui eis ministrare debens[f] in hiis alendus est per eos, non conservat[g] ipse ad crastinum ex intentione propria propter se aliquid quod in sua potestate sit distribuere. Rursum, quoniam non est in dispositione, secundum quam cotidianam vitam sibi quaerere possit, propter iam dictam causam, perfectus permanens potest ex re commissa suae custodiae plures sufficientias sumere, semper tamen cum proposito id distribuendi quod sibi[h] superest praesenti suae[i] sufficientiae, si foret in sua potestate foretque ipse in dispositione sibi acquirendi futurum cotidianum victum, quemadmodum etiam dicebatur in summae paupertatis descriptione.

10. Sufficere debet igitur evangelico ministro victus atque vestitus cotidiani sufficientia, quam sibi ministrare tenentur suscipientes illius ministerium. Et hanc Iure Divino sibi debitam licite petere potest, quamvis non humano iure vendicare sibi debeat hanc coram iudice coactivo, etiam si iure humano id foret praeceptum. Unde in Glossa secundum Augustinum super illud[k] II *ad Timotheum* II[o][l]: *Nemo militans Deo etc.*[1], dicitur sic: *Hoc ideo dicit*[m] *Apostolus, scribens*

[a] *Gold.*, mittere; I, dimittere. [b] T, peccare. [c] Q, propter. [d] H *corr.*, suum (?); *orig.*, *as text.* [e] Q *omits* ergo secundum. [f] H, debetis. [g] T, H, reseruat. [h] T, H, *omit.* [i] T, H, *omit.* [k] H, id; *Gold.*, eodem. [l] *Gold.*, Q, I, 3. [m] Q, dixit.

[1] II *Tim.* II. 4.

Timotheo, ne forte cum indigeret Timotheus et nollet victu cotidiano sustentari ab eis quibus Evangelium ministrabat nec in opere corporis laborare posset, aliqua negotia sibi quaereret, quibus animi[a] *eius implicaretur intentio*[1]; ex quo sibi relinquebatur mendicandum. Ecce ergo, quod, si noluissent Timotheo ministrare victum, non dixit eos cogendos nec quod ipse hoc requirere deberet coram iudice coactivo. Quoniam auferenti *tunicam* dandum est *et pallium*, iuxta Christi consilium, Matthaei V° et Lucae VI°, potius quam in *iudicio* contendendum[2]. Sic etiam dicebat Apostolus, II[b] *ad Corinthios* VIII° et IX°[c], pro pauperibus petens ab ipsis: *Non quasi imperans dico*, et infra: *In hoc consilium do*, talem collectam appellans *gratiam*, propter quod etiam significans[d] eam spontaneam, dixit[e]: *Unusquisque*[f] *autem prout destinavit in corde suo, non ex tristitia vel necessitate*[3].

11. Nunc autem restat singulariter dicere ad praemissas instantias. Ad eam ergo primum quae inducebatur ex *Actuum* VI°: *Non est aequum nos derelinquere verbum Dei etc.*, dicendum est, hoc dixisse apostolos, non quia vellent quicquam sibi acquiri temporalium reservandum pro futuro nisi quo modo diximus in summae paupertatis descriptione, sed quia praesentis aut immediate instantis quasi praesentis simul unicam sibi quaeri volebant per aliquos[g] necessitatis sufficientiam, eo quod hoc per se ipsos facere non poterant debentes simul insistere praedicationi evangelicae.

12[h]. Ad aliam quae inducebatur ex Glossa super Iohannis XIV[m], quod *ecclesiae datur forma servandi necessaria etc.*, dico ecclesiae, id est, viris perfectis, tam in proprio quam etiam in communi, datam esse formam servandi quod superest praesenti aut quasi praesenti sufficientiae, si superfluum aliquid eis licite adveniat, ut datum aut corporis proprii opere seu labore quaesitum. Et hoc perfectis licitum est ex causa et intentione quas diximus in summae paupertatis descriptione, quamvis non debeant perfecti ex intentione propter se

[a] *Gold.*, animus. [b] H, 1. [c] Q, 6°. [d] *Gold.*, signans. [e] Q *inserts* det. [f] T, H *orig.*, vnus quis; H *corr.*, *as text.* [g] T, H, alios. [h] H *omits.*

---

[1] Pet. Lomb. *Collect.* (MPL. CXCII. cc. 367–8), there cited from St Augustine; this, like the *Ed. Prin.* of 1535, reads *corporali* (for *corporis*) *implicarentur* without *intentio*; but Camb. Univ. MS. Ii. i. 37 has *intentio implicaretur*, and also *corporali*. [2] Matth. v. 40; Luke VI. 29; quoted loosely mainly from St Matthew. [3] II Cor. VIII. 7, 8, 10; IX. 7.

quicquam superfluum praesenti aut quasi praesenti necessitati quaerere; quod tamen licite advenit superfluum, potius custodire aut aliis custodiendum et distribuendum committere quos ad hoc noverint magis idoneos quam reicere debent. Unde super illud[a] Matthaei x°: *Dignus est operarius cibo suo*[1], inquit Hieronymus: *Ergo necessaria tantum accipite, ut inde securi aeternis melius vacetis*[2]. Deinde vero super idem inquit Augustinus: *Illa loquebatur apostolis* (Christus scilicet), *ut securi*[b] *non possiderent neque portarent huic vitae necessaria, nec magna nec*[c] *minima, ostendens a fidelibus omnia deberi ministris suis nulla superflua requirentibus*[3]. Et ideo si decimae frugum non sint necessariae ad ipsorum sustentationem sed superfluae in toto vel parte, quod ex eis superfluit virtute verborum Sacrae Scripturae nequaquam exigere possunt evangelici ministri nec ad eius exhibitionem tenentur Christi fideles[4].

13. Quod autem intellexerit[d] Christus eos posse petere solum quae sunt praesentis necessitatis victus aut vestitus vel quasi praesentis, apparet eodem super illud[e]: *neque duas tunicas*[f][5]. Ubi beatus Hieronymus: *In duabus tunicis duplex mihi videtur innuere vestimentum, non quod in locis Scythiae et glaciali nive rigentibus una quis tunica debeat esse contentus, sed quod in una tunica vestimentum intelligamus, ne alio vestiti, aliud nobis futurorum timore reservemus*[6]. Prohibet ergo duas tunicas simul, id est, duplicia vestimenta quorum alterum seorsum sufficit[g] pro tempore; idemque de victu et eadem ratione intelligendum secundum determinationes[h] Scripturae atque sanctorum expositiones in prioribus adductas.

14. Non convenit igitur perfectis, Christi et apostolorum successoribus, in suo dominio sibi reservare agros, civitates, aut castra, nec umquam opere seu[i] exemplo Christi aut apostolorum fuit data forma ecclesiae, id est evangelicis ministris, habendi dominium

[a] *Gold.*, H, id. [b] Q, secum. [c] *Gold.*, ac. [d] Q, I, intellexit. [e] *Gold.*, H, id. [f] H *inserts* et. [g] *Gold.*, I, sufficiat. [h] Q, determinationem. [i] H, suo.

---

[1] Matth. x. 10. [2] *Glossa Ord. ad loc.* A few words appear in *Cat. Aur.* (xv. fo. 39 *v.*), cited from St Jerome. [3] *Cat. Aur.* (xv. fo. 40 *r.*), there cited from St Augustine. [4] There seems to be a distinct suggestion here that tithes may be withdrawn or restricted. [5] Matth. x. 10. [6] *Cat. Aur.* (xv. fo. 39 *v.*), cited from St Jerome, but omitting *nive* and the second *una*.

immobilium nec ipsa reservańdi ad futurum in ipsorum existentia potestate. Sed oppositum huius bene reperimus in Scriptura ex Christi consilio, dum dixit: *Vade et vende.* Et rursum: *Nolite possidere aurum etc.* Amplius et *Actuum* IV°: *Vendentes offerebant pretia*[1]. Datur ergo forma ecclesiae reservandi aliqua[a] mobilia propter causas iam dictas, immobilia vero nequaquam quae in sui dominio vel simplici potestate alienandi fuerint[b], quin ea debeant alienando commutare cum primum potuerint[c].

15. Haec etiam fuit sententia Bedae[d] super illud[e] Lucae XXII°: *Quando misi vos sine sacculo etc.*[2] *Non eadem*, inquit Beda, *vivendi regula persecutionis qua pacis tempore discipulos informat. Missis quidem discipulis ad praedicandum, ne quid tollerent in via, id est secum portarent, praecepit*[f], *ordinans, ut qui Evangelium nuntiat, de Evangelio vivat. Instante vero mortis articulo et tota illa gente simul pastorem et gregem persequente, congruam tempori regulam decernit, permittens, ut tollant necessaria victui, donec sopita persecutorum insania tempus evangelizandi redeat*[3]. Quo scilicet tempore non indigent tollere seu portare aliqua pro necessitate futura, eo quod a suscipientibus Evangelium sustentari debent et hoc ab ipsis licite cotidie petere possunt. Si ergo quolibet tempore licuisset apostolis et ipsorum successoribus pro futuro quolibet necessaria reservare, frustra et inconvenienter dedisset eis aliam regulam tempore quietis et aliam in casu, tempore scilicet persecutionis. Et hoc est quod in summae paupertatis descriptione iam diximus, perfectis videlicet non licere temporalium reservationem, si fuerint[g] in loco, tempore, ac sui dispositione tali quod cotidianum victum sibi successive convenienter quaerere possint[h].

16. Ad aliam instantiam quae inducebatur ex Glossa super Matthaei VII[m] cum dixit: *Sed nemo debet scandalizari etc.*, dicendum, quod necessaria sibi[i] et suis ad instantem aut immediate instantem quasi praesentem necessitatem perfectus licite procurare potest; residuum vero, si quod fuerit ex quaesito[k], pauperibus reservando,

[a] *So* T, H; Q, seruandi a[ta] (*probably for* a[ca]); I, seruandi aliqua; *Gold.*, seruandi acquisita. [b] H, fuerit. [c] H, potuerunt. [d] T *orig. omits; corr. inserts.* [e] H, id. [f] T, H, precipit. [g] Q, fuererint. [h] H, possunt. [i] *Gold. omits.* [k] H, exquisito.

[1] See above pp. 237, 240–41. [2] Luke XXII. 35. [3] *Cat. Aur.* (XV. fo. 103 *v.*), cited from Bede.

absque tamen omni proposito dominii; et hoc magis expediens ac meritorium esse[a] quam illud deperdi sinere, misericordiae enim opus est hoc et supererogationis, unde Matthaei V°: *Beati misericordes*[1].

Et cum subiungitur in eadem Glossa, quod *Christus habuit loculos, unde necessaria usibus praeberet*, concedendum utique; sed talia in loculis reservari fecit, ut quia loci vel temporis conditio ac reliquae adiacentiae[b] hoc exigebant, vel ut pauperibus occurrentibus inde provideret; sicut expresse patet ex Glossa super illud Matthaei XVIII°: *Staterem illum assumens etc. Tantae enim*, inquit, *paupertatis fuit Dominus ut unde daret tributa non haberet. Iudas quidem communia in loculis habebat, sed res pauperum in suos usus convertere nefas dixit*[2]. Ecce quod res illae servatae pauperum erant, id est, propter pauperes, nec intelligas ex pauperibus solos apostolos, sed alios quoscumque, praecipue fideles, quibus etiam ipse cum apostolis praebebant[c] de reservatis manducare; sicut apparet Matthaei XIV°[d], Marci VI° et VIII°, ac[e] Iohannis VI°. Unde ait Christus: *Date vos illis manducare*[3]. Sic etiam, ut ibidem, quae superfuerunt reservari praecepit ne deperirent; unde Iohannis VI°: *Colligite quae superaverunt fragmenta ne pereant. Collegerunt ergo* (apostoli videlicet) *et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum.*

17. Ad reliquam vero instantiam ex Glossa super Matthaei VI[mf] cum dixit: *Non prohibet providentiam et laborem*; ad eam quoque inductam ex Iohannis XIV°: *Quidam autem putabant etc.*; rursum ad eas quae inducebantur ex Matthaei XIV°, Marci VI° et VIII°, ac Lucae IX°, cum dixit Christus ad apostolos: *Quot panes habetis? etc.*; dicendum per omnia similiter, quemadmodum ad priorem immediatam instantiam dictum fuit.

18. Ad eas[g] vero instantias quibus deducebatur, perfectum summam paupertatem etiam observantem, rerum temporalium habere posse iam dictum dominium in proprio vel cum alio in communi dicendum consequenter[h]. Ad earum igitur primam, quae sumpsit exordium ex Lucae XXII°, cum dicebatur: Omnis qui emit et

[a] *So* Q; *Gold.*, T, H, I, est. [b] *Gold.*, adiicentiae. [c] *So* MSS. [d] *Gold.*, decimo. [e] H, et. [f] *Gold.*, 7. [g] Q, eos. [h] T *orig. omits* dicendum consequenter; T *corr. inserts.*

[1] Matth. v. 7. [2] See above, pp. 236–37. [3] Matth. XIV. 16(–22); Mark VI. 35–44, VIII. 1–8; John VI. (5–)12, 13.

vendit vel emere aut vendere potest aliquid, rei alicuius temporalis et eius pretii habet[a] dominium de necessitate[b][1]; hanc nego. Et cum probatur, quia omnis emens aut vendens transfert rei vel pretii alicuius dominium; hoc nego ab omnibus viris perfectis. Quamvis enim per se rem licite transferant aut commutent in pretium aut econverso, non propter hoc transferunt in alios aut in se suscipiunt dominium rei alicuius, nisi forte secundum accidens transferre dicantur, ut quia ipsis rem licite transferentibus domini fiunt in quos transfertur; aliunde tamen per se, ut infra patebit, dominium autem nullo modo suscipiunt nec suscipere possunt perfecti manentes.

Sed dicet[c] disputans: Qui emit rem a perfecto vel vendit, suscipit quod transfertur a perfecto et nihil aliud; similiter autem et in perfectum[d] transfert quod habebat. Cum igitur[e] emens suscipiat rei quam emit dominium, aut eius quam perfecto vendit prius habebat et nunc desinat habere[f] dominium, per necessitatem sequitur perfectum rei venditae per ipsum prius habuisse dominium, aut emptae iam dominium habere posterius. Primam vero propositionem huius paralogismi concedo, si intelligatur per nihil aliud, id est nullam rem aliam; et similiter quod perfectus suscipit ab alio rem quam transfert, et habere desinit sibi[g] vendens. Sed cum additur: emens suscipit rei dominium; ergo a perfecto transfertur in ementem; committitur *figura dictionis*, quoniam suscipere rei dominium aut rem cum dominio, non est suscipere quod[h], sed quo modo. Unde similis est paralogismus ei quem format Aristoteles[i] II *Elenchorum* iuxta locum sophisticum qui dicitur *figura dictionis*. Est autem hic: *Quoniam tradidisti mihi solum denarium; solum denarium non habuisti; ergo tradidisti quod non habuisti*[2]. Differt tamen hic[k] ab illo, quoniam in praesenti mutatur quid in[l] aliquid, in eo vero quem[m] format Aristoteles econverso. Verumtamen ut amplius satisfiat quaestioni, quoniam quaerentis sophisma dissolutum est, et propter minus doctos in arte sophistica, dico, quod, dum

[a] Q, habere. [b] T, H, de nec. hab. dom. [c] H, dicit. [d] *Gold.*, imperfectum. [e] H, sibi. [f] H, habet. [g] *Gold.*, I, *omit.* [h] H, I, quid. [i] *Gold. inserts* in. [k] T, H, hoc. [l] Q *corr.*, T, *insert* ad (*? for* aliud). [m] H, quam.

[1] See above, Part 2, pp. 244–45. [2] *Sophistici Elenchi*, 22, 23 (II. 11, 12), especially 23.

perfectus rem aliquam vendit commutando in pretium[a], rem licite transfert in alium[b], quoniam rem sibi iure quaesitam et contractari lege[c] concessam, cuius[d] tamen numquam habuit dominium. Quoniam ex praecedente[e] capitulo monstratum est, quod rei alicuius aut eius usus vel utriusque simul convenit habere potestatem licitam seu de iure, primo et secundo modo dicto, etiam rei corruptivam, absque omni[f] dominio dicto secundum tres saepe dictas significationes; et ideo licitam potestatem[g] habet rem sibi iure quaesitam commutandi, dum tamen illa in nullius alterius si[t] dominio. Tu dices: Unde acquirit emens illius dominium? Dico quod iuris primo modo dicti permissione tam humani quam divini. Nam quae in nullius bonis sunt, occupanti et volenti conceduntur quantum ad dominium. Quanto ergo magis, quae sunt in bonis alicuius aliquo modo, ut iure primo et secundo modo dicto, quamvis non dominio[h], eo[i] concedente ac consentiente possunt accipienti et volenti acquiri quantum ad dominium iure primo modo dicto, et translatione perfecti, secundum accidens tamen? Sic etiam econverso dico, quod, dum perfectus aliquid emit, rei potestatem licitam accipit, non tamen dominium, neque per se neque secundum accidens, esto quod dominium desinat esse[k] in vendente ac in quolibet alio.

19. Sed dices: Ergo licite res venalis aut alia quaelibet potest auferri a perfecto, etiam actualiter ipsa[l] indigente, quoniam in nullius bonis est, ex quo in nullius dominio seu vendicandi potestate; similiter autem pretium aut res empta per ipsum; quod absurdum videtur. Ad hoc dicendum, quod res in nullius bonis existens occupanti iure conceditur. Et cum dicitur rem quam habet seu tenet perfectus in nullius bonis esse, quoniam in nullius dominio de iure, praesertim humano, in hoc committitur paralogismus consequentis; quoniam non sequitur: hoc non est in dominio alicuius de iure, ergo non est in bonis alicuius de iure; potest enim, ut diximus, aliquid acquiri alteri iure primo modo dicto absque omni iam dicto dominio. Quod si tamen humana iura hoc permitterent, videlicet ut res quae in nullius est dominio iam dicto in nullius bonis intelligatur, et consequenter quod[m] iure occupanti

[a] *Gold.*, I, *omit* in pretium. [b] *Gold.*, I, alterum. [c] H, legem. [d] H, cicius (?). [e] Q, predente. [f] *Gold. omits.* [g] H *orig. omits* licitam seu...potestatem; *late corr. inserts, reading* dictam *for* modo dicto *and* terciam dictam significacionem. [h] *Gold.*, domino. [i] Q *instead has* ipso *after* consentiente. [k] *Gold. omits.* [l] T, H, *omit.* [m] Q *inserts* de.

concedatur, dico, quod rem quamcumque apud perfectum existentem potest quilibet capax occupare ac suam facere licite secundum ius humanum primo modo dictum, quod apparet ex liciti diffinitione; quamvis ipsam non consentiente perfecto, praesertim indigente, licite secundum Ius Divinum illam nequeat occupare aut suam facere, quinimo peccat sic faciens mortaliter, committens Lege Divina[a] prohibitum sub poena damnationis aeternae. Possunt autem haec simul contingere, ut secundum unam legem[b] scilicet aliquid[c] liceat quod secundum alteram[d] prohibitum est, quemadmodum ex praecedente capitulo monstratum est[e]. Sunt enim fornicationes solutorum humana lege permissae propter aliquid maius inconveniens declinandum[f]; quae tamen Lege Divina prohibitae sunt cum poena iam dicta.

20. Ad aliam instantiam qua dicebatur: Qui habuit licitum usum alicuius rei a dominio[g] eius inseparabilem, per necessitatem habuit rei dominium. Haec concedenda est si referatur inseparabilitas dominii ab usu in personam utentis, quo modo dominium active dicitur, ut videlicet quod ad omnem utentem sequatur[h] dominium[i]. Si vero haec inseparabilitas referatur ad rem, quo modo passive dicitur, eiusdem rei omnino potest esse usus et dominium, non tamen propter hoc[k] idem est dominans[l] et utens. Potest enim aliquis licite uti re non sua consentiente domino rei, ut ex praecedente capitulo palam fuit; et ideo in hoc sensu neganda est.

Secundum primum ergo sensum concessa propositione, sicut etiam videtur intendere disputans, ad minorem, qua dicitur Christum et apostolos quarundam rerum habuisse usum licitum quarum dominium non separabatur ab usu, in utente scilicet, hanc nego tamquam haereticam, sumendo dominium secundum tres priores iam dictas significationes. Et cum additur: aut habuerunt usum rei suae de iure, vel[m] rei[n] non suae de iure[o]; dico, quod utrarumque, ut[p] quandoque suarum de iure quandoque alienarum consentientibus earum dominis. Et cum dicitur: si suarum de iure, cum usu igitur earum habuerunt dominium; paralogismus consequentis[q]

[a] Q, dominia. [b] H *orig. omits* quinimo...legem; *late corr. inserts.* [c] H, aliquem. [d] H, alterum. [e] *Gold. omits* quemadmodum...est. [f] H, declinandus. [g] *Gold.*, domino. [h] Q, sequitur. [i] T *orig.*, esse dominium (?), *corr.*, dominum; H, esse dominum. [k] *Gold. omits.* *Gold.*, dominus. [m] *Gold.*, aut. [n] *Gold. omits.* [o] Q *omits* vel...iure. [p] T, H, et. [q] Q, consequenter.

committitur hic, ut pridem diximus. Non enim sequitur: hoc est alicui iure quaesitum vel eius usus, ergo ipsius est dominium; quamvis bene sequatur: dominium rei aut dominium usus eius est alicui iure quaesitum, ergo res vel ipsius usus sua seu[a] sibi iure quaesita est. Et cum ulterius dicitur: si re non sua utitur, aut ergo aliena vel ea quae in nullius bonis est; dico quod utraque licite potest uti, aut simul aut successive.

Et cum destruitur utraque pars consequentis dicendo primo, quod re in nullius bonis existente perfectum uti non posse sine dominio, eo[b] quod prius aut simul cum usu oportet ipsum rem occupare et sic ipsius habere dominium; dico, perfectum eiusmodi rem prius occupare; cum vero infertur: ergo eius fit dominus, paralogismus consequentis est, ut prius. Posset enim piscem capere perfectus atque comedere, cum expresso tamen prius voto numquam praedictum piscem aut rem aliquam temporalem vendicandi contentiose coram iudice coactivo. Tu dices: occupanti conceditur rei dominium. Dico, quod verum est volenti; non volenti autem non, quia spernere dominium unicuique permissum est Lege Divina et[c] humana, ut ex priori capitulo palam.

Deinde ad alteram partem consequentis, videlicet quod in rem alienam non conveniat usus perfecto absque rei iam dicto dominio, quoniam, dicet[d] disputans, aut concedente domino rei seu consentiente, vel non; dicendum, quod consentiente domino, aliter enim illicitus esset usus, maxime si dissentiret tacite[e] vel expresse. Si vero consentiente domino, dicet disputans, aut ipso concedente dominium ipsi perfecto vel non concedente. Dico, quod utroque modo licite contingere potest, etiam in re unico usu consumptibili. Esto[f] igitur usum concessum alicui perfecto, quem[g] exercet in rem, esse usum rem consumentem; si concesso sibi dominio rei cum usu utatur, ergo cum usu habet perfectus iam dictum dominium. Dico paralogismum consequentis committi ut prius, quoniam non sequitur: hic concedit alicui usum et dominium alicuius rei, ergo cui conceditur efficitur dominus rei; quia potest unum acceptare, ut potestatem licitam usus, et alterum renuere aut dudum renuisse[h] per votum, puta dominium. Dicet ergo disputans[i]: Cuius est ergo

[a] Q *corr. cancels* sua seu. [b] H, et. [c] *Gold. inserts* etiam. [d] Q, dicit; *Gold. inserts* aliquis. [e] H *orig.*, tante; *late corr.*, tacite. [f] *Gold. inserts* quidem. [g] H, quam. [h] H, remisse. [i] *Gold. inserts* aliquis.

eius[a] rei dominium? Dico quod domini cuius erat ante concessionem expressam quam fecerat perfecto non volenti suscipere, vel nullius; si tali expressa concessione privetur dominus de iure humano rei dominio, potest tamen nihilominus perfectus re uti, usu etiam consumente, et licite tamquam sibi iure quaesita, quamvis illius dominio in nullius bonis existente. Quod si dicatur, dominum rei perfecto alicui concessisse usum rei suae, etiam consumentem, absque dominio; ad hoc[b] dico, Christum et apostolos et unumquemque perfectum in summa paupertate manentem licite posse in rem illam exercere usum eam consumentem et destruentem. Et cum dicitur, usum illicitum[c] fieri, quia privat dominum sine facto suo rei suae dominio; hic attendendum, quod dominus rei alicuius, unico consumptibilis usu, perfecto concedit usum et concedere potest licite cum proposito sibi retinendi rei dominium quamdiu res extat, sed, quam cito desinit sive in fieri sive in facto esse, non intendit sibi servare dominium, sed illi renuntiat ex[d] nunc pro[e] tunc[f] solum, non antea; quod etiam faciunt concedentes eleemosynam perfectis, ne aliqui maligni ab ipsis auferant, eo quod potestate talia repetendi contentiose seu coram iudice coactivo privati sunt, quamvis sponte, perfecti. Si enim dominus rei semper rei suae dominium intenderet habere, numquam concederet aut concedere deberet perfecto usum destruentem eam nisi esset insanus, quoniam rei non existentis nemo dominus esse potest. Similiter etiam perfectus talem usus concessionem non susciperet, si hanc domini fore[g] nosceret[h] intentionem. Et ideo dico, quod rei dominus facto suo privatur rei dominio in fieri vel facto esse, dum res consumitur aut perfecte consumpta est, quia sic privari vult et exprimit; et ideo nullam patitur iniuriam. Propter quod etiam usus perfectorum in res alienas, sic volentibus rerum dominis, nequaquam illicitus est, quinimo sanctus et honestus, et tamen sic eis licite utuntur absque[i] iam dicto dominio.

21. Ad sequentem vero instantiam[1] iam perfecte dictum est in solutione primae instantiae circa finem. Ad aliam instantiam sumentem originem ex I *ad Timotheum* III°, et *ad Titum* I°[k], quod

[a] *Gold.*, Q, *omit.* [b] *Gold.*, T, H, I, adhuc. [c] *Gold.*, licitum.
[d] Q, et. [e] *Gold.*, prout. [f] *Gold.*, T *orig.*, extunc; T.*corr.*, *as text.*
[g] Q *omits.* [h] *Gold.*, T, H, noscet. [i] T, H, *insert* omni. [k] *Gold.*, Q, I, 2.

[1] See above, Part 4, first paragraph, p. 246.

oportet episcopum hospitalem esse; supponendo semper et ubique episcopum summe pauperem seu perfectum esse debere si Christi et apostolorum imitator perfectus existat, dico, quod *oportet* vel necesse est *episcopum etc.* potest dupliciter intelligi et secundum mentem Apostoli: uno modo necessitate simpliciter et absolute, alio modo ex conditione; rursum vel quantum ad affectum seu firmum propositum, vel quantum ad affectum[a] et exteriorem effectum. Si ergo intelligatur necessitate absoluta, quod oportet episcopum hospitalem esse secundum affectum, dico verum esse sicque Apostolum intellexisse. Si vero intelligatur, quod *oportet etc.* quantum ad exteriorem effectum, dico quod oportet sive debet non absolute, sed ex conditione, ut si habuerit unde possit hospitalitatem exhibere. Quod si ad hospitalitatem quantum ad exteriorem effectum teneretur episcopus absolute, per necessitatem oporteret ipsum habere atque intendere conservare temporalia, et per consequens sibi vendicare contentiose atque talibus dominari. Sed non tenetur ad hoc absolute, sed ex conditione. Nam Summus Pontificum secundum exteriorem effectum quandoque hospitalitatem non tenuit, cum dixit: *Filius hominis non habet ubi reclinet caput*[1], et quoniam, ut supra induximus: *Tantae paupertatis fuit Dominus ut unde daret tributa non haberet*[2]. De quo igitur et in quo tunc servasset hospitalitatem secundum exteriorem effectum, quamvis tamen[b] secundum interiorem affectum illam semper observaverit? Et ideo ad maiorem syllogismi dicendum, quod qui ex conditione debet hospitalitatem exteriorem vel absolute interiorem, non oportet fieri dominum alicuius rei temporalis; provisorem autem[c] futurorum aut reservatorem oportet episcopum esse[d] ex conditione si potuerit, non tamen propter se, sed propter pauperes, sicut apparet ex Glossa super illud[e] Iohannis XXI°: *Pasce oves meas*[3].

22. Ad aliam cum dicebatur, episcopos sanctos immobilium habuisse dominium, ut ex epistola beati Ambrosii *De tradendis Basilicis* supra inductum est; dico quod sancti[f] episcopi, ut Ambrosius et alii, agros et reliqua quae dixerunt ecclesiae, non dixerunt ecclesiae quia in dominio vendendi, alienandi, aut vendicandi

[a] H, affecionem. [b] *Gold. omits.* [c] H, aut. [d] *Gold.*, omnem episcopum esse oportet. [e] H, id. [f] H, beati.

[1] Matth. VIII. 20. [2] See above, pp. 236–7. [3] See above, p. 237.

potestate[a] fuerint[b] episcoporum in proprio vel communi (qui[c] ecclesiae nomine signantur persaepe, si statum summae paupertatis observaverunt, quod ad praesens supponimus); sed pro tanto dicti sunt *agri ecclesiae*, quoniam proventus inde veniens ad cultum Dei et sustentationem ministrorum evangelicorum atque templorum statutus erat per legislatorem aut alium donatorem; in quorum, scilicet statuentium[d], remanebat dominium defendendi et vendicandi[e] a quocumque[f] aliter talia contractare volenti[g], quemadmodum dictum est circa principium huius. Et haec erat intentio praedictorum sanctorum; unde Ambrosius eadem epistola post praeinducta verba sic ait: *Si agros desiderat imperator, potestatem habet vendicandorum; nemo nostrum* (id est presbyterorum seu episcoporum) *intervenit. Potest*[h] *pauperibus collatio populi redundare. Non faciat de agris invidiam; tollat eos si libitum est; imperatori non dono, sed non nego*[1]. Non sic autem dicerent episcopi modernorum; et tamen si scivisset se peccare mortaliter in non defendendo[i] seu non negando agros imperatori, certum est quod ipsos sibi[k] negasset, praecipue si ad hospitalitatem exteriorem fuisset simpliciter obligatus, quemadmodum quidam somniasse videntur, qui tamen *in Israel magistri* sunt[2], nec talia ignorare deberent, nec fortasse ignorant, sed magis homini quam Deo placere student[3].

23. Quod autem ostendebatur de Christo in speciali, eo quod secundum leges humanas[4], qui aliquem redimit a morte, illius dominus efficitur ac suorum temporalium; Christus autem omnes homines a morte redemit; dico ad primam propositionem, quod non est universaliter vera, etiam secundum leges civiles, nisi apponatur volens. Esto namque iure permissum omni redemptori alterius fieri dominum eius, qui a morte redimitur, et suorum temporalium. Dico, quod redimens aliquem a morte non necessario fit eius dominus, verbi gratia, si non voluerit aut renuntiaverit.

[a] H, potestatem. [b] *Gold.*, Q, fuerit. [c] H, que. [d] O *supplies* potestate; *this or* manibus *seems to have slipped out of the archetype.* [e] *Gold.*, vendendi. [f] T, H, quoque. [g] *So* T *orig.*; T *corr.*, H, volente. [h] H, post; T *late corr., as text.* [i] Q, deferendo. [k] T, H, sibi ipsos.

[1] St Ambrose, *Sermo contra Auxentium etc.*, MPL. XVI. c. 1060; reading *faciant* and *tollant*. [2] John III. 10. [3] The criticism of servile experts (however unjust on this particular point) receives additional pungency in view of the submissive readiness to retract or change shown e.g. in the opinion of Cardinal Berengar Fredoli given to Pope John XXII in 1323 (Tocco, *La Quistione della Povertà*, pp. 143–52). [4] Cf. *Corp. Iur. Civ., Inst.* I. 3. 3; *Dig.* I. 5. 4.

Propter quod, etiam esto Christum omnes homines sic a morte redemisse, ut dicunt humanae leges, et per consequens omnium posse dominum effici; dico tamen quod Christus, perfectus existens, dominus non fuit temporalis, maxime humano seu etiam acquisito dominio, eo quod omni tali dominio Christus renuntiavit, tam in personis quam in rebus, ut ex IV° huius et etiam immediate praecedenti capitulo satis apparet. Vel dicendum, quod Christus pro eo statu omnium dominus efficitur, pro quo nos a morte redemit. Hoc autem est pro statu alterius saeculi et non praesentis; non enim redemit nos a morte huius saeculi, de qua etiam leges humanae loquuntur. Et ideo pro statu saeculi huius ex sua redemptione non acquisivit dominium hominum nec suorum temporalium. Quo enim modo dixisset verum Christus, dum dixit de seipso Matthaei VIII° et Lucae IX°: *Filius autem hominis non habet ubi reclinet caput*, si dominus erat omnium humanorum temporalium? Et ideo vel numquam acquisivit tale dominium, ut in secunda solutione dicitur; vel, si acquirere potuisset, noluit et renuntiavit, quemadmodum facere posset etiam quilibet alter perfectus; aut apertum dixisset mendacium, quod nefas est credere.

24. Ad ultimam instantiam, ex[a] *Apocalypseos* XIX°, ubi accipiebatur de Christo quod habebat *scriptum*[b] *in vestimento*, *Rex regum etc.*, et hoc *in vestimento humanitatis*, secundum Glossam; dico, quod *scriptum* habuit hoc Christus *in vestimento humanitatis*, quia *Verbum Dei* iunctum fuit cum pelle humana, ratione cuius illud dominium sibi debebatur sicut Verbum scriptum est cum pelle ovina similitudinarie, ratione cuius pellis aliquid habet venerandum, ut disciplinam significare[c] aut aliam veritatem quamcumque[1]. Vel dicendum quod de tali dominio, scilicet temporali, non sensit ibi beatus Iohannes, imo de dominio regni aeterni vel quantum ad regnum aeternum[d]. Unde Glossa subdit: *Rex regum, id est super omnes sanctos*[e 2]. Non igitur erret[f] nec secum alios errare faciat

[a] H, et. [b] H, Xp̄m. [c] *Gold.*, signare. [d] L, Q, T *orig.*, *omit* vel...aeternum; T *corr. inserts.* [e] L, Q, G, T *orig.*, *insert* Hii autem sunt in patria, non in via; T *corr. cancels phrase.* [f] Q, errat.

[1] See above p. 246, and cf. *Revel.* XIX. 13. [2] *Glossa Interlin.* ad *Revel.* XIX. 16. There seems to be here a clear case of revision. The earlier version limits Christ's rule to the future life, the saints triumphant, and this singular slip is corrected in the second version by the insertion, *vel* quantum ad *regnum aeternum*, and the deletion of the explicit *Hii autem sunt in patria*, non in via.

Romanus papa vel alter episcopus, quoniam si temporalia possidere quaerit hiisque dominari, hoc licite fortasse potest, etiam in statu salutis existens, non tamen summae paupertatis seu perfectionis, instar Christi et apostolorum, statum observans.

Quid quidem igitur sit paupertas meritoria, quisve summus eius modus seu perfectissima species, et quod hunc Christus ipsumque imitantes apostoli servaverint in via, ex dictis sufficienter determinasse putamus.

CAPITULUM XV[1]

De sacerdotalis officii per essentialem ac[a] *accidentalem, separabilem et inseparabilem auctoritatem divisione, et quod in essentiali dignitate quicumque presbyter episcopo non sit inferior, sed in accidentali tantummodo.*

EST autem hiis habita quaestio difficilis et ad considerandum necessaria valde. Dictum est enim nobis XV° Primae, et aliqualiter[b] rememoratum VIII° huius in fine: Legislatorem humanum ipsum secundum se aut per partem principantem causam agentem esse institutionis omnium officiorum seu partium civitatis. Cum hiis quoque meminimus nos dixisse in ultimo Primae: Sacerdotium seu sacerdotale officium Novae Legis a solo Christo primum institutum fuisse, quem tamen omnem saeculi principatum omneque temporalium dominium abdicasse monstravimus IV° et XI°, XIII° et XIV° huius, et neque humanum legislatorem fuisse XII° et XIII° Primae. Quapropter non eundem esse cuiuslibet officii civitatis institutorem et humanum legislatorem aut principem, dixisse videmur; unde merito dubitabit aliquis ex hiis: cuius quidem sit auctoritas instituendi[c] sacerdotium, et in communitatibus fidelium maxime, quoniam invicem iam dicta de hoc repugnare videntur.

[a] *So* Q; H, *Gold.*, et. [b] *Gold.*, aequaliter. [c] Q, instituendo.

[1] Marsilius now proceeds to his attack on the papal primacy. First he proves in Chapter XV that bishops are merely priests selected to administer Church government by human ordinance, practically a presbyterian theory. Although in this he appears to be inspired chiefly by St Jerome's *Epistle to Evangelus*, an influence from heretical sects of his own day cannot be excluded. Then in Chapter XVI he asserts the equality of the apostles and of the bishops, so far as they are their successors. Thus the ground is cut away under the foundations of the papal claims.

2. Hanc itaque dictorum apparentem contrarietatem amovere temptantes, rememorabimur[a] primum eorum quae diximus VI° et VII° Primae, videlicet alteras esse causas cuiuslibet officiorum civitatis secundum quod officia nominant habitus animae, alterasque ipsorum secundum quod partes sunt civitatis institutae propter sufficientias habendas ex hiis; quod etiam proportionaliter oportet attendere in sacerdotio, quemadmodum in reliquis officiis civitatis[1]. Nam sacerdotii secundum quod animae nominat habitum quendam, quem *characterem* vocant Sacrae Scripturae doctores, causa efficiens per se immediata seu per se factor est Deus, hunc imprimens in animam, humano tamen quodam praevio ministerio quasi praeparante. Cuius exordium in Nova Lege fuit a Christo. Ipse enim, qui verus Deus et verus homo fuit, inquantum humanus sacerdos ministerium exhibuit quod subsequentes nunc exhibent sacerdotes; inquantum vero Deus characterem impressit in animas eorum quos sacerdotes instituit; quo modo primum[b] apostolos instituit tamquam successores suos immediatos, sicque consequenter reliquos sacerdotes omnes, per ministerium tamen apostolorum et reliquorum sibi succedentium in hoc officio. Nam apostolis aut reliquis sacerdotibus manum aliis imponentibus et debita verba seu orationes ad haec proferentibus[c], Christus inquantum Deus hunc habitum seu characterem sacerdotalem[d] digne suscipere volentibus imprimit.

Et similiter opinandum est in reliquorum ordinum collatione, ex quibus character aliquis imprimitur in animam suscipientis. Hic siquidem *character sacerdotalis*[e], sit unus aut plures, potestas est per quam sacerdos consecrare potest ex pane et vino corpus et sanguinem Christi benedictum cum certa verborum pronuntiatione

[a] *Gold.*, rememorabimus. [b] *Gold. inserts* sanctos. [c] T *orig. omits* et debita...proferentibus; *corr. inserts.* [d] H *orig. omits* Christus...sacerdotalem; *corr. inserts.* [e] L, Q *corr.*, H *late corr.*, *insert* siue.

[1] Thus Marsilius ingeniously separates the public function of the priesthood, created and conferred by the State as a necessary part of civilized life, from the natural bent of the mind (in the case of the Christian priest miraculous) which makes a man take up the priestly employment. He has to explain how a divinely instituted priesthood can only function by ordinance of the human State, and does so by classing together a natural gift (such as manual skill) with the gift conferred by ordination. In the ideas of the time a particular natural gift conferred on its possessor no inalienable right to the profession it was useful in, or control of its exercise; and Marsilius by his classification brings the sacerdotal power under these ideas.

ac reliqua ecclesiastica sacramenta ministrare; per quem etiam solvere potest et ligare homines a peccatis.

3. Hunc autem characterem seu potestatem susceperunt apostoli secundum quorundam sententiam, cum dixit eis Christus quod scriptum est Matthaei XXVI°, Marci XIV°, et Lucae XXII°. Quod quia[a] series huius perfectius apparet in Luca, ipsam adducamus ibidem, ubi[b] habetur sic: *Accepto pane, gratias egit et fregit* (Christus scilicet) *et dedit eis* (apostolis videlicet) *dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationem*[1]*; hoc facite*, id est, hoc faciendi potestatem habete. Quibusdam vero visum est, hanc auctoritatem apostolis fuisse datam per id quod scriptum est Iohannis XX°, dum dixit Christus ad eos: *Accipite Spiritum Sanctum; et quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt*[2]. Alii autem dicunt hoc factum fuisse per id quod habetur Matthaei XVI°, dum dixit Christus ad eos in[c] persona Petri: *Tibi dabo claves regni caelorum etc.*[3]*;* vel per id quod dictum est eis a Christo, eiusdem XVIII°: *Amen dico vobis: quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo: et quaecumque solveritis*[d] *super terram, soluta erunt et in caelo*[4]. Alii vero rursum dicunt, duas esse potestates seu auctoritates sacerdotales praedictas: unam quidem, qua sacramentum eucharistiae conficere possunt; reliquam[e] vero, qua ligare vel absolvere possunt homines a peccatis. Quas siquidem etiam diversis temporibus et Christi sermonibus dicunt apostolis fuisse collatas[5]. Quid[f] tamen horum probabilius existat, non refert ad praesentem intentionem. Nam qualitercumque aut quandocumque huius officii facta fuerit institutio in apostolos, constat ipsis per Christum hanc potestatem fuisse traditam; sic quoque ipsorum in[g] ministerio iam dicto et suorum successorum conferri ceteris qui ad hoc officium assumuntur. Unde I *ad Timotheum*[h] IV°: *Noli negligere gratiam quae in te est*[i]*, quae data est tibi per prophetiam*[k],

[a] Q, quodque. [b] *Gold.*, vt. [c] H, etiam. [d] H, solueris. [e] *Gold.*, H, reliqua. [f] *Gold.*, H, quod. [g] *Gold.*, T, H, I, *omit.* [h] T, H, thy̅o2+. [i] H *omits.* [k] Q *orig.*, T *orig.*, H, prophetam; Q *corr.*, T *corr.*, *as text.*

[1] Luke XXII. 19; Matth. XXVI. 26–28; Mark XIV. 22–24. [2] John XX. 22–23. [3] Matth. XVI. 19. [4] Matth. XVIII. 18. [5] For the separation of the two powers (Eucharist and Keys) cf. Peter Lombard, *Sententiae*, Bk. IV., Dist. 8, 19, 24, and Aquinas, *Summa*, Suppl. Q. 17; Pt. III., Q. 82.

per impositionem manuum presbyterii[1]. Eodemque modo suum quendam characterem recipiunt diaconi per impositionem manuum presbyteri. De quibus *Actuum* VI°: *Hos* (scilicet diaconos futuros) *statuerunt ante conspectum apostolorum, et orantes imposuerunt eis manus*[2].

4. Hunc siquidem sacerdotalem characterem sive unum sive plures, quem diximus potestatem conficiendi sacramentum eucharistiae seu corporis et sanguinis Christi ac potestatem solvendi atque ligandi homines a peccatis (et quem etiam deinceps appellabimus *auctoritatem essentialem* seu *inseparabilem* presbytero, inquantum presbyter est), probabiliter mihi videtur, quod omnes sacerdotes habent[a] eundem[b] specie, nec ampliorem[c] habet hunc Romanus episcopus aut alter aliquis quam simplex dictus sacerdos quicumque. Nam in hac auctoritate, sive una sive plures extent, episcopus a sacerdote non differt, teste Hieronymo, imo verius Apostolo, cuius etiam est aperta sententia, ut infra patebit. Inquit enim Hieronymus super illud Matthaei XVI°: *Et quodcumque ligaveris super terram etc., Habent quidem eandem iudiciariam potestatem alii apostoli* (supple, quam habuit Petrus), *quibus post resurrectionem ait* (Christus scilicet): *Accipite Spiritum Sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*[d] *etc. Habet omnis ecclesia in*[e] *presbyteris et episcopis*[3]; praeponens in hoc presbyteros, quoniam auctoritas haec debetur presbytero inquantum presbyter primo et secundum quod ipsum. De potestate vero sacramenti[f] eucharistiae nemo contendit quin aequalis sit in quovis sacerdote illi quae[g] Romani pontificis. Ideoque mirandum est cur contendant[h] aliqui pertinaciter asserentes, minus tamen rationabiliter, Romanum pontificem reliquis sacerdotibus ampliorem clavium a Christo potestatem habere[4], cum id ex Scriptura convinci nequeat, sed oppositum magis.

5. Propter quae etiam evidentius intuenda, debet nos[i] non latere,

[a] Q, hunc. [b] T, H, I, eandem. [c] Q, amplius. [d] Q *omits* quorum...eis. [e] *Gold. omits.* [f] T, H, *omit* vero sacramenti. [g] T, H *orig.*, illique; H *corr.*, *as text.* [h] H, intendant. [i] *Gold.*, vos.

---

[1] 1 *Tim.* IV. 14, reading *cum impositione manuum presbyterii.* [2] *Acts* VI. 6. [3] *Glossa Ord. ad loc.*, cited from St Jerome. [4] For the views here attacked see *e.g.* St Bernard, *De Consideratione* II. 8 (*Opera*, I. 358–9); and Augustinus Triumphus, *De summa Potestate ecclesiastica*, Q. 1. 1 (fo. 2 *r.*), 4 (fo. 5); and especially Q. 20 (fo. 86 *v.* ff.), where they are maintained in detail.

quod haec nomina *presbyter* et *episcopus* in ecclesia primitiva[a] fuerunt synonyma, quamvis a diversis proprietatibus eidem imposita fuerint[b]. Nam *presbyter* ab aetate nomen impositum est, quasi senior; *episcopus* vero a dignitate seu cura super alios, quasi superintendens. Unde Hieronymus in epistola[c] quadam *Ad Evandrum*[d] *presbyterum*, quae intitulari solet: *Qualiter presbyter et diaconus differant*, inquit sic: *Presbyter et episcopus aliud aetatis, aliud dignitatis est nomen. Unde et ad Titum et ad Timotheum de ordinatione episcopi et diaconi dicitur, de presbyteris omnino reticetur*[e], *quia in episcopo presbyter continetur*[f][1]. Hoc etiam manifeste apparet per Apostolum *ad Philippenses* 1°, cum dixit: *Omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconibus*[2]. Ecce quod sacerdotes non aliter nominavit quam episcopos. Certum enim est, quod episcopi plures in unica civitate non aliter erant, nisi quia plures sacerdotes. Idem rursum palam per eundem *ad Titum* 1°, cum dixit: *Huius rei gratia reliqui te Cretae, ut ea quae desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut ego tibi disposui, si quis sine crimine est.* Et immediate subiungens constituendorum presbyterorum qualitatem, ait: *Oportet enim episcopum sine crimine esse*[g], *sicut Dei dispensatorem*[3]. Ecce quod constituendum presbyterum non nisi episcopum vocavit. Idem *Actuum* xx°, loquens ad unius ecclesiae sacerdotes, Ephesi videlicet, inquit: *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit episcopos regere ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*[4]. Ecce quod in ecclesia unius municipii, videlicet Ephesi, plures allocutus est Apostolus tamquam episcopos; quod non fuit nisi propter sacerdotum pluralitatem, qui omnes *episcopi* dicebantur, propter hoc quod superintendentes esse debebant populo; quamvis hoc nomen in posteriori ecclesia sibi solum retinuerit qui primus sacerdotum eiusdem civitatis aut loci per reliquos sacerdotes et populum instituebatur. Vocabat autem Apostolus eos magis episcopos quam presbyteros, ut ad eorum memoriam[h] reduceret curam et solicitudinem quam habere debent reliquorum fidelium. Seipsum autem[i] pres-

[a] *Gold.*, prim. eccl. [b] Q, fuerunt. [c] Q *corr. inserts* 41. [d] Q, Euandrium; *corr. in margin*, Euangelum. [e] *Gold.*, H, I, recitetur. [f] T *orig.*, 9t; *corr.*, continetur. [g] Q, esse sine crimine. [h] *Gold.*, memorias. [i] H, aut; *Gold. omits.*

[1] St Jerome, *Ep.* 146, *Ad Evangelum* (MPL. XXII. cc. 1192 ff.), cc. 1194–5.
[2] *Philipp.* I. 1. [3] *Tit.* I. 5, 6, 7. [4] *Acts* XX. 28.

byterum vocabat, non episcopum, propter humilitatem, ut apparet ex praeinducta serie I *ad Timotheum* IV°, cum dixit: *Noli negligere gratiam etc.* Sic etiam[a] Petrus atque Iohannes se vocaverunt *seniores*, id est presbyteros, quoniam nomen hoc ab aetate impositum fuit. Unde I Petri V°: *Seniores ergo qui in vobis sunt obsecro consenior et testis Christi passionum*[1]. Et II Johannis I°: *Senior electae dominae et natis eius*[2]. Et rursum eiusdem III^ae, I°: *Senior Gaio carissimo*[3]. Verum ubi communis litera canonis habet *senior* aut *consenior*, beatus Hieronymus in epistola praedicta ubique[b] habet *presbyter* aut *conpresbyter*[c], quoniam hiis nominibus tamquam synonymis utebantur apostoli.

6. Post haec autem apostolorum tempora, numero sacerdotum notabiliter aucto, ad scandalum et schisma evitandum elegerunt sacerdotes unum ex ipsis, qui alios dirigeret et ordinaret quantum ad ecclesiasticum officium et servitium exercendum et oblata distribuendum ac reliqua disponendum convenientiori modo, ne, istud quolibet pro libito faciente et quandoque minus debite[d], iconomia et servitium templorum turbaretur propter affectionum diversitates. Hic siquidem electus ad alios sacerdotes regulandos ex posteriorum consuetudine retinuit sibi soli nomen *episcopi* quasi superintendentis, eo quod non solum fideli populo superintendens erat (propter quod omnes sacerdotes in ecclesia primitiva dicebantur episcopi), verum etiam quia superintendebat[e] reliquis conpresbyteris[f] suis; propter quod talis Antiochiae[g] sibi soli nomen *episcopi* retinuit, ceteris sibi postmodum simplex nomen retinentibus *sacerdotis*.

7. Verum iam dicta electio seu institutio per hominem facta[h] sic electo[i] nihil amplioris meriti essentialis seu sacerdotalis auctoritatis aut prius dictae potestatis tribuit, sed solum ordinationis iconomicae in domo Dei seu templo potestatem quandam, alios sacerdotes, diaconos[k], et officiales reliquos ordinandi et regulandi, quo modo priori datur potestas in monachos temporibus hiis; potestas inquam non coactiva cuiusquam, nisi quantum de hoc sic electo concessum

[a] T, H, *insert* beatus. [b] T *orig.*, vbi; *corr. cancels*; H *omits*. [c] *So Gold.*, T, H, N; Q *corr.*, presbiter; I *omits* aut conpresbyter. [d] *Gold.*, I, *omit* et quandoque...debite. [e] T, H, superintendebant. [f] *Gold.*, cum presbyteris. [g] Q, T, Antho^te; H, Antho^ce; I, antonomastice. [h] *Gold.*, I, *omit*. [i] *Gold.*, I, electio. [k] Q, dyacones.

[1] I Pet. v. 1. [2] II John 1. 1. [3] III John 1. 1.

fuerit[a] per legislatorem humanum, ut IV° huius et VIII° demonstratum est et in sequenti capitulo amplius apparebit, neque aliqua intrinseca dignitas alia sive potestas. Hoc etiam modo militantes in bellicis sibi eligunt capitaneum quem praeceptorem seu imperatorem antiquitus solebant dicere, quamvis nomen hoc, *imperator* scilicet, ad regalis monarchiae modum quendam aut speciem aliarum quasi supremam translatum fuerit, et taliter hiis temporibus usitentur[b][1]. Sic quoque diaconi ex ipsis *archidiaconum* eligunt, cui meritum essentiale seu sacrum ordinem diaconatu ampliorem talis electio minime tribuit, sed solum qualem quandam[c] diximus humanam potestatem ordinandi seu regulandi diaconos reliquos. Unde non plus sacerdotalis auctoritatis essentialis habet Romanus episcopus quam alter sacerdos quilibet, sicut neque beatus Petrus amplius ex hac habuit ceteris apostolis. Omnes enim hanc eandem auctoritatem a Christo susceperunt aequaliter et immediate, ut dictum est prius auctoritate Hieronymi super illud[d] Matthaei XVI°: *Et tibi dabo claves regni caelorum*, et amplius declarabitur capitulo consequenti[e].

8. Fuit autem haec aperta[f] sententia beati Hieronymi epistola supradicta, in qua, postquam ex multis apostolorum praedictorum auctoritatibus demonstraverat eundem esse penitus in essentiali dignitate a Christo data presbyterum et episcopum in ecclesia primitiva seu apostolorum tempore, reddens causam dictorum, inquit: *Quod autem unus electus est, qui ceteris praeponeretur, in schismatis remedium factum est, ne unusquisque ad se trahens Christi ecclesiam rumperet. Nam et in*[g] *Alexandria a Marco evangelista usque ad Hereidam*[h] *et Dionysium episcopos*[i] *presbyteri semper unum de se electum et*[k] *in excelsiori gradu collocatum, episcopum nominabant; quo modo, si exercitus imperatorem faciat* (id est, praeceptorem seu capitaneum secundum modernum usum, non quidem secundum quod imperator

[a] Q *corr.*, est. [b] Q *corr.*, I, vsitetur; Q *orig.*, *as text*. [c] *Gold. inserts* vt. [d] H, id. [e] Q, conuenienti. [f] *Gold.*, T, H, I, aperte. [g] *Gold. omits.* [h] Q *late corr.*, Heraclam. [i] L *orig.*, Q *orig.*, episcopus et; Q *late corr.*, *as text*; L *corr. cancels* -us. [k] *Gold. omits.*

[1] Marsilius would find the ancient use of the title *imperator* in Cicero, *De Officiis* (*e.g.* II. 28, 40, III. 79, 99) as well as elsewhere. He may have confused *praeceptor* with *praetor*, led thereto by the existence of praeceptors as subordinate commanders among the Knights Templars, and the use of *praeceptum* to mean the order of a general as well as other commands.

modum monarchae[a] dicit usu moderno), *aut eligant diaconi de se quem industrium noverint et archidiaconum vocent. Quid enim facit excepta ordinatione episcopus quod presbyter non facit*[b]*?*[1] quantum scilicet ad actus essentialis auctoritatis. Non enim intellexit ibi Hieronymus per *ordinationem* potestatem conferendi seu collationem sacrorum ordinum, quoniam praeter hanc multa faciunt et faciebant etiam suis temporibus episcopi quae non faciunt sacerdotes, quamquam[c] ad omnia sacramenta conferenda divina potestate sic possit sacerdos quilibet sicut episcopus. Sed intellexit ibi per ordinationem potestatem iconomicam, de qua diximus prius, ab homine vel hominibus sibi datam immediate. Quod etiam confirmo ratione cum eiusdem Hieronymi auctoritate: ratione quidem, quoniam iam multi fuerunt electi episcopi a tota plebe, sicut beatus Clemens, beatus Gregorius, beatus Nicolaus[2], et reliqui multi sanctorum; quibus constat per plebem aut etiam sibi compresbyteros maiorem sacrum ordinem non fuisse collatum aut intrinsecum characterem aliquem[d], sed solam potestatem ordinandi ecclesiae ritum atque personas regulandi quantum ad exercitium divini cultus in templo seu domo Dei. Propter quod etiam tales electi ad alios sacerdotes dirigendos[e] in templo et populum instruendum in hiis quae sunt fidei, vocati episcopi, ab antiquis legum latoribus (ut a Iustiniano et Romano populo) tunc vocabantur *iconomi reverendi*, quorum etiam supremus vocatus est *iconomus reverendissimus*[f] ab eisdem[g][3].

Quod autem non altera sit essentialis dignitas episcopi quam sacerdotis, neque invicem episcoporum seu sacerdotum amplior, expressit etiam Hieronymus epistola praedicta, cum dixit: *Nec*

[a] Q, monarchie. [b] *Gold.*, faceret. [c] H, quemquam. [d] Q, T *orig.*, *omit* aut...aliquem; T *corr. inserts.* [e] *Gold.*, I, dirigendum. [f] Q, T, H, reuerentissimus; *Gold.*, I, L, G, *as text.* [g] *Gold.*, I, J, *insert* Et ideo secundum veritatem et intentionem Hieronymi non aliud est episcopus quam archipresbyter (I, J, presbiter); L, Q, G, *etc.*, T, H, *omit, as text.*

---

[1] St Jerome, *Ep.* 146, *Ad Evangelum* (MPL. XXII. c. 1194, reading *Heraclam* and small variations). Cf. Hilberg, *Corp. Script. Eccl. Lat., Hier. Epp.*, Pt. III., p. 310. [2] These references seem to come from *Lives* of the respective Saints, not Martinus Polonus. As to Gregory the Great, see *Acta Sanctorum* 12 Mart. (Vol. II., p. 131): *plebs omnis elegit.* As to Nicholas I, see *Liber Pontificalis*, ed. Duchesne, II., p. 152; *cum toto populo.* [3] *Corp. Iur. Civil., Codex Iustinianus*, Bk. I., Tit. III., Caps. 25, 41. But the *oeconomus* was really the steward of the property of a see. This seems a mistake of Marsilius' own.

altera Romanae urbis ecclesia et altera totius orbis extimanda[a] *est. Et Galliae, et Britanniae, et Africae, et Persis, et Oriens, et India, et omnes barbarae nationes unum Christum adorant, unam observant regulam veritatis. Si auctoritas quaeritur, orbis maior est urbe. Ubicumque fuerit episcopus, sive Romae sive Eugobii, sive Constantinopolis sive Rhegii*[b]*, sive Alexandriae sive Rathanis, eiusdem sunt meriti, eiusdem sunt sacerdotii. Potentia divitiarum et paupertatis humilitas vel*[c] *sublimiorem vel inferiorem episcopum facit. Ceterum omnes apostolorum successores sunt*[1].

9. Alia vero quaedam aut aliae sunt sacerdotalium officiorum institutiones non essentiales; qualem quandam[d] iam dictam electionem diximus, qua unus ex ipsis ad aliorum ordinationem seu gubernationem assumitur, quantum ad ea quae divino cultui attinent; quales etiam sunt ipsorum quorundam electiones et institutiones ad docendum et instruendum ac Novae Legis sacramenta ministrandum certo populo et in determinato loco maiori aut minori, similiter[e] quoque ad dispensandum tam sibi quam reliquis pauperibus temporalia quaedam per legislatorem aut singulares personas statuta et ordinata pro sustentatione pauperum evangelizantium in certa provincia vel communitate, necnon pro[f] aliorum etiam pauperum sibi sufficere impotentium (propter aetatem aut infirmitatem vel alteram miserabilem causam) sustentatione[g], ex eo tamen quod superest evangelizantium sufficientiae. Quae siquidem temporalia sic statuta vocantur ex usu moderno *ecclesiastica beneficia*, de quibus habitum est XIV° huius. Haec enim templorum ministris dispensanda committuntur in usus praedictos; ministris inquam ad haec statutis, electis, et ordinatis in certa provincia, per eam enim auctoritatem essentialem, qua successores sunt apostolorum, non magis determinantur ad unum locum aut populum instruendum et sacramenta Novae Legis ministrandum quam ad reliquum; quemadmodum nec apostoli omnino fuerunt determinati. Quibus dictum fuit Matthaei ultimo: *Euntes ergo docete omnes gentes*[2],

[a] H, exterminanda. [b] H, Regie. [c] Q *late corr.*, non. [d] H, quandam qualem. [e] Q, simili. [f] *Gold.*, propter. [g] *Gold.*, I, sustentationem.

---

[1] St Jerome, *Ep.* 146, *Ad Evang.* (MPL. XXII. c. 1194), reading *Tanis* (for *Rathanis*) and *non sublimiorem*, with note that *non* does not appear in the best MSS. Hilberg in *Corp. Script. Eccl. Lat., Hier. Epp.*, Pt. III., p. 311, reads *Tanis* and *vel*. [2] Matth. XXVIII. 19.

non determinans[a] eos Christus ad loca, sed ipsi postmodum inter[b] se sibi condiviserunt populos et provincias in quibus verbum Dei seu Legem Evangelicam annuntiarent; quandoque vero revelatione divina id etiam perceperunt. Unde etiam *ad Galatas* II°: *Dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis* (Iacobus videlicet, Cephas, atque Iohannes), *ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem*[1].

10. Sic igitur ex praedictis apparet, a quo tamquam efficiente sit institutio sacerdotii (secundum quod animae significat habitum sive characterem)[c] et aliorum ordinum, quos sacros appellant, quoniam a Deo seu Christo immediate; quamvis praevio quasi praeparante quodam humano ministerio, ut manuum impositione atque verborum pronuntiatione, quae ad hoc fortasse nihil efficiunt, sed sic praemittuntur ex quodam pacto seu ordinatione divina. Apparet etiam ex iam dictis, quod alia est quaedam humana institutio, qua sacerdotum unus aliis[d] praefertur; qua etiam sacerdotes ad certas provincias et populos erudiendos et instruendos in Lege Divina et ministrandis sacramentis ac dispensandis temporalibus, quae beneficia ecclesiastica diximus, statuuntur.

Apparuit rursum ex hiis, quoniam in auctoritate prima, quam ex principio essentialem diximus, omnes sacerdotes aequales sunt in[e] merito atque sacerdotio, quemadmodum Hieronymus dixit in[f] epistola praedicta, causam assignans, quoniam *omnes* episcopi *apostolorum successores sunt.* In quo innuere videtur omnes apostolos aequalis auctoritatis fuisse; sicque consequenter, nemem ipsorum singulariter in alterum aut supra reliquum vel reliquos auctoritatem habuisse, nec quantum ad essentialem institutionem quam primam diximus, nec quantum ad secundarias institutiones.

Unde etiam similiter opinandum videtur de ipsorum successoribus invicem, ad quos siquidem et in quos, unde perveniant[g] institutiones huiusmodi, quas secundarias et auctoritate humana factas iam diximus, quaeve rationabiliter sit earum effectiva causa, determinandum utique restat.

[a] *Gold.*, determinat. [b] *Gold.*, iter. [c] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* secundum...characterem; T *corr. inserts.* [d] H, alius. [e] *Gold.*, Q, *omit.* [f] T, H, *omit.* [g] H, peruenia t.

---

[1] *Gal.* II. 9.

CAPITULUM XVI[1]

De apostolorum aequalitate in officio sive dignitate quacumque, per Christum illis immediate collata. Unde probatur quod de successorum omnium aequalitate dictum est capitulo praecedenti, et qualiter episcopi omnes indifferenter successores sint apostoli cuiuscumque.

A PRIORIBUS itaque inchoantes, in hoc ostendemus primum, apostolorum neminem ad alios habuisse praeeminentiam in essentiali dignitate, sacerdotali scilicet, sibi datam a Christo; deinde vero[a] quod in nulla institutione alia, quam secundariam diximus, et eo minus in iurisdictione aliqua coactiva, immediate sibi datis per Christum[b], quamvis hoc proximum sufficienter demonstratum fuerit IV° huius et V°. Ex quibus etiam per necessitatem deducemus, episcoporum sibi successorum neminem singulariter auctoritatem seu potestatem aliquam iam dictarum in reliquos sibi coepiscopos seu compresbyteros habere, nec oppositum huius virtute verborum Scripturae, sed magis propositum posse convinci. Demum vero, quod ex hoc[c] et praecedenti capitulo finaliter intendimus, deducemus per necessitatem ad humanum legislatorem fidelem pertinere has institutiones, quas secundarias[d] saepe vocavimus[e], tamquam ad causam per se factivam illarum, sicuti et aliarum partium[f] civitatis[g].

2. Primum quidem igitur propositorum convincitur ex Lucae XXII°. Nam tribuens Christus apostolis potestatem ad eucharistiae sacramentum, inquit ad eos: *Hoc est enim corpus meum, quod pro vobis datur. Hoc facite in meam commemorationem*[2], id est, hoc faciendi potestatem habete, proferendo tamen verba consimilia

[a] Q *omits.* [b] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* immediate...Christum; T *corr. inserts.* [c] *Gold.*, ex hoc quod. [d] H, secundarias quas. [e] H, vocamus. [f] Q, pertinet. [g] T *orig.*, I, *omit* sicuti...civitatis; T *corr. inserts.*

[1] The method of Marsilius' attack on the papal primacy is the most remarkable characteristic of this chapter. He seeks to prove that St Peter possessed no essential powers by divine ordinance beyond those of the other apostles, and that the Pope was in no way specially St Peter's successor; and he proceeds by means of induction from the New Testament of the actual practice of the early church, and by a real employment of historical criticism on the legend of St Peter. Though this criticism is still elementary in its procedure, the attitude here and elsewhere is singularly consistent, not the occasional flash of modernity that we see in Dante's *Monarchia*. [2] Luke XXII. 19.

quando actum hunc exercere debetis, videlicet: *Hoc est enim corpus meum.* Nec dixit haec verba plus ad beatum Petrum quam ad alios. Non enim dixit Christus: Fac et aliis apostolis sic faciendi potestatem tribuas; sed dixit: *facite*, in plurali et omnibus indifferenter. Idem quoque per omnia sentiendum de clavium potestate, sive hiis eisdem verbis tradita fuerit apostolis sive aliis aut alio tempore, ut hiis quae habentur Iohannis xx°. Postquam enim Christus dixit apostolis: *Sicut misit me Pater*[a], *et ego mitto vos*, *insufflavit et dixit eis: Accipite Spiritum Sanctum; quorum remiseritis peccata*, *remittuntur eis*, *et quorum retinueritis*, *retenta sunt*[1]. Dixit ergo Christus: *Mitto vos*, *sicut Pater me misit;* nec dixit Petro aut alteri apostolo singulariter: Mitto te sicut Pater etc. et tu alios mitte. Nec rursum dicitur: Christus insufflavit ei; sed dixit *eis*, non uni per alterum. Nec dixit Christus ad Petrum: Accipe Spiritum Sanctum et aliis postmodum tribue; sed dixit: *accipite*, in plurali et indifferenter omnibus loquens. Et hoc est etiam quod habetur Matthaei ultimo, dum dixit Christus ad eos: *Euntes ergo docete omnes gentes*; et dixit *euntes* pluraliter et indifferenter, non dicens Petro: Vade ergo et alios mitte.

3. Quod amplius exprimens Apostolus ad hanc quaestionem diffiniendam, ut videlicet nemo crederet aliquem apostolorum hanc habuisse praerogativam seu auctoritatem super alios, eam expresse removens a Petro, de quo fortasse videbatur hoc magis propter aliqua sibi a Christo singulariter dicta, et quia senior ceteris erat, II° *ad Galatas* inquit sic: *Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. Sed econtra, cum vidissent*[b] *quod creditum est mihi Evangelium praeputii sicut Petro circumcisionis* (*Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et*[c] *mihi inter gentes*) *et cum cognovissent gratiam quae data est mihi, Iacobus et Cephas et Iohannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis etc.*[2] Qui ergo fuit operatus Petro in apostolatum, operatus fuit et Paulo; hic autem fuit Christus; ergo huiusmodi officium non suscepit a Petro, et similiter nec apostoli reliqui. Ubi etiam Glossa secundum Augustinum hoc amplius exprimens inquit: *Illi* '*qui videbantur esse aliquid*,' *scilicet Petrus*

[a] *Gold. inserts* ita. [b] T, H, *omit* cum vidissent. [c] Q *omits.*

[1] John xx. 21–23, with slight omissions. [2] *Gal.* II. 6–9.

et alii qui fuerunt cum Domino, 'nihil contulerunt,' id est, addiderunt 'mihi'. In quo patet, quod non illis inferior sum, qui a Domino adeo[a] *perfectus sum ut nihil esset quod in collatione meae perfectioni adderent*[1]. Ecce quod Paulus non fuit inferior Petro nec aliis. Consequenter ad hanc intentionem subiungit Glossa: '*Cum vidissent, quod Evangelium praeputii creditum est mihi' ut fideli, ita principaliter, 'sicut et Petro Evangelium circumcisionis'*[2]. Ecce quod aeque principaliter missus fuit Paulus quemadmodum et Petrus, et non a Petro aut apostolorum aliquo, sed a Christo immediate, quod amplius exprimens Apostolus, eadem 1°, sic ait: *Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum et Deum Patrem*[3]. Ubi Glossa secundum Ambrosium: '*Paulus apostolus non' electus vel missus 'ab hominibus,' scilicet ab Anania, ut quidam dicebant, vel ab*[b] *aliis, ut quidam ab apostolis electi et missi fuerunt*[4]. Deinde parum infra subdit secundum Augustinum: *Ceteri enim apostoli videbantur esse maiores, quia priores; iste minimus, quia novissimus. Sed inde apparet dignior, quia priores constituti sunt per Christum adhuc ex parte hominem, id est mortalem; novissimus vero Paulus per Christum iam totum Deum, id est, ex omni parte immortalem, et Deum Patrem qui hoc fecit per Filium. Atque ut aperiret cur dixerit 'neque per hominem,' subdit, 'qui suscitavit eum a mortuis.' Et ita dignius constituit me per immortalem Christum quam alios per mortalem*[5].

4. Rursum confirmans hoc Apostolus infra eodem ait: *Notum enim vobis facio Evangelium, fratres, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem; neque enim ego ab homine accepi illud neque didici, sed per revelationem Iesu Christi*[6]. Ubi Glossa secundum Augustinum: '*Notum enim*[c] *vobis facio Evangelium, fratres, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem' docentem me vel mittentem*[d]. *Et vere non est ab homine. 'Neque enim accepi illud neque didici ab homine,' ut homo me eligeret ad evangelizandum vel mihi iniungeret, 'neque didici' ab homine docente me, 'sed per revela-*

[a] *Gold.*, a Deo. [b] Q *omits.* [c] H *omits.* [d] *Gold.*, Q, I, *omit* vel mittentem.

---

[1] Pet. Lomb., *Collect. ad loc.* (MPL. CXCII. c. 107), there cited from St Augustine. [2] *Ibid.*, c. 108. [3] *Gal.* I. 1. [4] Pet. Lomb., *Collect. ad loc.* (MPL. CXCII. c. 95), there cited from St Ambrose. [5] *Ibid.*, there cited from St Augustine. [6] *Gal.* I. 11–12.

tionem Iesu Christi'[1]. Ecce quod[a 2] Petrus neque alius apostolorum aut homo quisquam elegit, misit, aut iniunxit Paulo ministerium Evangelii. Idem quoque iudicandum est de apostolis reliquis. Nullam ergo potestatem, eoque minus coactivam iurisdictionem habuit Petrus a Deo immediate[b] super apostolos reliquos, neque instituendi eos in officio sacerdotali, neque segregandi eos seu mittendi ad officium praedicationis; nisi quod hoc sane concedi potest, ipsum fuisse priorem aliis aetate vel officio fortasse secundum tempus aut apostolorum electione qui eum propterea reverebantur merito, quamvis hanc electionem ex Scriptura nemo convincere possit.

5[c]. Signum autem, verum esse quod diximus, est, quoniam beatus Petrus nullam sibi assumpsisse singulariter auctoritatem supra reliquos apostolos, invenimus[d] ex Scriptura, sed magis cum ipsis aequalitatem servasse. Non enim sibi assumpsit auctoritatem determinandi quae dubia erant circa Evangelii praedicationem, quod pertinet ad doctrinam; sed quae dubia fuerunt in hoc, ex communi deliberatione apostolorum et aliorum fidelium magis doctorum determinabantur, non Petri aut alterius apostoli seorsum determinatione. Unde *Actuum* XV°, dissentione orta inter praedicatores Evangelii, an oporteret circumcidere incircumcisos fideles ad salutem aeternam consequendam; quibusdam dicentibus oportere, Paulo vero et Barnaba reclamantibus contra hoc, *convenerunt apostoli et seniores videre de verbo hoc*. Super quo locuti sunt Petrus et Iacobus non oportere, quorum sententiae seniores et reliqui consenserunt apostoli. Unde subditur infra: *Tunc placuit apostolis et senioribus cum omni ecclesia eligere viros, et mittere Antiochiam etc. scribentes per manus eorum*. Et fuit modus scribendi modo deliberandi conformis et talis: *Apostoli et seniores fratres hiis qui sunt Antiochiae et Syriae*[e] *et Ciliciae fratribus ex gentibus, salutem etc.* Simile etiam habetur infra eodem continuata sententia, cum dicitur: *Placuit ergo nobis collectis in unum eligere viros et mittere ad vos*. Rursum idem eodem

[a] *Gold. inserts* neque. [b] T *orig. omits; corr. inserts.* [c] H *omits number, here supplied from* T. [d] *The construction seems to require* invenitur. [e] Q, T, Cyrie; H, Tyrie.

[1] Pet. Lomb., *Collect. ad loc.* (MPL. CXCII. c. 99), there cited from St Ambrose, and with a clause after *mittentem* here omitted. Camb. Univ. MS Ii. i. 37, however, ascribes the comment to Augustine, while including the omitted clause. [2] For the omission of the first *neque* see above pp. 41 (l. 28), 105, 138.

infra parum: *Visum est enim Spiritui Sancto et nobis nihil ultra imponere vobis oneris*[1]. Non ergo determinavit Petrus supradicta dubia circa fidem *de plenitudine potestatis*, quam quidam[a] somniantes, quamvis[b] *magistri in Israel*, habere dicunt Romanum episcopum, qui pronuntiaverunt[c] in non-scriptis dogmatibus ipsum per se solum (quod non ausit Petrus) ea, quae circa fidem dubia sunt, determinare posse[2]; quod falsum apertum est et Scripturae dissonans palam. De quo etiam sequenti capitulo et huius xx° diffuse dicemus.

6. Deliberavit ergo, dubium determinavit, elegit, et scripsit fidelium doctorum congregatio; et hac auctoritate validum fuit sic determinatum atque mandatum. Congregatio enim apostolorum amplioris fuit auctoritatis quam solus Petrus aut alter apostolus. Unde ab ipsa Petrum legimus missum in Samariam, ut apparet *Actuum* VIII°: *Cum autem audivissent apostoli qui erant Hierosolymis quia recepit Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Iohannem*[3]. Cur ergo et unde assumunt adulatores sacrilegi[d] quidam dicere quemquam episcopum habere a Christo plenitudinem potestatis, etiam in clericos, nedum in laicos, cum beatus Petrus aut alter apostolus numquam talem sibi potestatem ascribere praesumpserit[e] opere vel sermone? Hoc enim asserentes deridendi sunt, nihil credendi, minusque timendi, cum Scripturae oppositum clament in literali et manifesto sensu ipsarum. Nam beatus Petrus numquam super apostolos aut alios talem habuit potestatem, sed cum ipsis potius, ut iam diximus, aequalitatem iuxta Christi praeceptum servavit. Unde Matthaei XXIII°: *Nolite vocari Rabbi. Unus est enim magister vester* (Christus); *omnes autem vos fratres estis*[4], id est aequales. Et dixit[f] *omnes*, excipiendo neminem. Confirmatur autem sententia haec per Apostolum *ad Galatas* II°, ubi sic ait: *Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum illis Evangelium quod praedico in gentibus*[5]. Ubi Glossa secundum Augustinum: *Et non*

[a] T, H, quidem. [b] *Gold.*, I, *omit.* [c] H *orig.*, pronunciauit; *corr.*, *as text.* [d] T, H *orig.*, sacrilegii. [e] T, H, presumps(s)it. [f] H *inserts* Dominus.

[1] *Acts* XV. 6, 22, 23, 25, 28. [2] One of the *magistri in Israel* attacked was perhaps Augustinus Triumphus. Cf. *De summa Potestate eccles.*, Q. 10, 11 (fo. 55 ff.). The practice of defining articles of faith by a decretal appears in *Unam Sanctam* issued by Boniface VIII, and in *Cum inter nonnullos* issued by John XXII (see above, p. 238). [3] *Acts* VIII. 14. [4] Matth. XXIII. 8 [5] *Gal.* II. 2.

didici ab illis tamquam maioribus (a Petro scilicet nec ab aliis principalioribus apostolorum, de quibus infra dicetur), *sed 'contuli cum eis' tamquam amicis et paribus*[a1]. Idem rursum infra eodem, cum dixit Apostolus: *Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti*[b], *quia reprehensibilis erat etc.*[2] Ubi Glossa secundum Hieronymum: *Ipsi nihil mihi contulerunt, sed ego contuli Petro.* Et subiungitur consequenter: *Ego restiti*[b] *ei, tamquam par. Hoc enim non auderet facere nisi sciret se non imparem fore*[3]. Ecce ergo quod Paulus fuit par officio et dignitate Petro, non inferior, licet Petrus fuerit aetate senior et tempore prior pastor.

7. Similiter apparet, beatum Petrum aut alium apostolorum neminem super reliquos habuisse praeeminentiam seu potestatem in distribuendis temporalibus oblatis ecclesiae primitivae. Unde *Actuum* IV°: *Quotquot enim possessores agrorum et domorum erant, vendentes offerebant pretia eorum, et ponebant ante pedes apostolorum. Dividebantur autem*[c] *singulis, prout cuique opus erat*[4]. Ecce quod dispositio temporalium oblatorum ecclesiae fiebat per apostolos communiter non a solo Petro. Non enim dicitur: *Ponebant ante pedes* Petri, sed *apostolorum.* Nec dicitur: Divisit autem Petrus, sed *dividebantur.*

8. Dic igitur mihi, unde Romano episcopo venit auctoritas talia pro voto distribuendi, vel legata in hominum testamentis ad pias causas, aliis tamen commissa conservari aut distribui, tamquam sibi soli debita repetendi, cum nec sibi soli aut cum alio liceat divino aut humano iure talia petere, quae aliorum fidei et[d] custodiae per leges rationabiles commissa sunt, ut testantium[e] aut sic ordinantium voluntate? *Dicat enim testator* (de suo scilicet), *et lex erit*, sicut in aliis scriptum est[5]. Non enim potest ratio sumi ex Scriptura Sacra fidem faciens hanc potestatem Romani aut cuiusquam

[a] H (*misreading* T), comparibus. [b] T, H, resisti. [c] H *orig.*, ergo; *corr.*, autem. [d] *Gold. omits.* [e] H, testamentum.

---

[1] Pet. Lomb., *Collect. ad loc.* (MPL. CXCII. c. 103). [2] *Gal.* II. 11. [3] Pet. Lomb., *Collect. ad loc.* (MPL. CXCII. c. 108), reading *pari.* The attribution to St Jerome does not appear in MPL, or in the *Ed. Prin.* of 1535 (which reads correctly *par*), but is given in Camb. Univ. MS Ii. i. 37. [4] *Acts* IV. 34–5, reading *afferebant* and *dividebatur.* [5] With this brocard cf. the *Glossa Ordin.* on the *Codex Justinianus*, Bk. VI. Tit. 43, L. 7: *Voluntas testatoris pro lege servatur*; and *Authentic.*, Coll. IV. Tit. 1, *De Nuptiis* (Nov. 22), Cap. 2: *Disponat itaque unusquisque in suis ut dignum est; et sit lex eius voluntas.*

alterius episcopi fore, sed oppositi magis. Quod si haec legata commissa fuerint ecclesiae distribuenda determinatae diocesis, ad eos pertinebit episcopos qui sic determinatae[a] diocesi praesunt, ad Romanum vero nequaquam[1]. Huius autem causa est, quoniam Romanus episcopus supra reliquos sibi coepiscopos aut compresbyteros nullam habet a Christo immediate[b] nec habuit potestatem aut auctoritatem; quod erat unum propositorum ex principio capituli huius. Nam sicut Petrus hanc non habuit supra reliquos apostolos, ita nec Petri successores in episcopali sede Romana supra successores reliquorum apostolorum. Non enim habuit Petrus potestatem sacerdotium aut[c] apostolatum vel[d] episcopatum illis conferendi, quoniam omnes a Christo potestatem seu auctoritatem hanc immediate, non per Petri ministerium plusquam econverso, sumpserunt, quemadmodum ex Scriptura patenter probavimus supra. Quod etiam expresse dicit[e] Augustinus, *De quaestionibus Novi et Veteris Testamenti, Quaestio* 94[f], ubi sic ait: *Eodem die* (id est Pentecosten) *lex lata*[g] *est, quo et Spiritus Sanctus decidit in discipulos, ut auctoritatem caperent ac scirent evangelicum ius praedicare*[2].

9. Amplius sicut Petrus Antiochiae legitur electus in episcopum per fidelium multitudinem, aliorum apostolorum confirmatione[h] non indigens[3]; sic et apostolorum reliqui praefuerunt in aliis provinciis absque Petri scientia, institutione, vel consecratione aliqua; fuerant[i] enim per Christum consecrati sufficienter. Propter quod similiter opinandum, horum apostolorum successores non indiguisse aliqua confirmatione successorum Petri; quinimo multi successores aliorum apostolorum fuerunt[k] electi et instituti episcopi rite, ipsorumque provincias sancte rexerunt absque aliqua[l] institutione vel confirmatione de ipsis facta per successores Petri. Et extitit hoc

[a] H *omits* diocesis...determinatae. [b] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit*; T *corr. inserts.* [c] *Gold.*, Q, I, *omit*; T, H, *as text.* [d] *Gold.*, Q, I, aut. [e] T, H, dicit expresse. [f] *So* T, H; *Gold.*, Q, 84. [g] H, data. [h] T, H, *insert* vel consecratione. [i] Q, fuerunt. [k] H, fuerint. [l] *Gold.*, I, alia.

---

[1] This is the negation of the papal claim to the ownership of all Church property, consistently upheld and acted on from the time of Innocent III.
[2] St Augustine, *Quaestiones Veteris et Novi Testamenti*, 95 (MPL. XXV. c. 2289).
[3] See above, p. 104. Marsilius' source for this statement that St Peter was 'elected' to the see of Antioch *per fidelium multitudinem* does not transpire. Perhaps he merely interprets Martinus Polonus (MGH. *Script.* XXII. 409): *Antiochiam ubi cathedram adeptus.*

sic legitime observatum usque quasi ad tempora Constantini imperatoris, qui quandam praeeminentiam et potestatem tribuit episcopis et ecclesiae Romanorum super ceteras mundi ecclesias, episcopos[a], seu presbyteros omnes[1]. Hanc siquidem Petri et apostolorum aequalitatem significavit Apostolus *ad Galatas* II°, cum dixit: *Dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis* (Iacobus, Petrus, atque Iohannes), *ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem; dexteras societatis*, ergo *et aequalitatis*, ut ex Glossa secundum Augustinum satis ostensum est supra[2], quamvis in hoc dictum Apostoli sic sit[b] apertum ut Glossa non egeat[c]. Quod etiam supra induximus ex epistola Hieronymi *Ad Evandrum*, dicentis omnes episcopos, *sive Romae sive* alibi, *eiusdem sacerdotii* atque *meriti* seu potestatis a Christo immediate[d] collatae[3].

10. Quod si tamen beatus Petrus a quibusdam sanctorum *principes apostolorum* scribatur, dictum est large ac improprie sumendo vocabulum *principis*, et, nisi[e] sic, aperte contra Christi sententiam et oraculum, ubi Matthaei XX° et Lucae XXII° inquit: *Principes gentium dominantur eorum, vos autem non sic*[4]. Ideoque dicendum, sic sanctos locutos fuisse, non propter potestatem aliquam a Christo super apostolos sibi datam immediate[f]; sed fortasse quia aetate senior, aut quia Christum prius confessus est fuisse verum Dei consubstantialem Filium, vel quia fortasse fuit in fide ferventior atque constantior, aut quia cum Christo conversatus et frequentius vocatus in consiliis et secretis. Unde Apostolus *ad Galatas* II°: *Iacobus et Cephas* (id est[g] Petrus) *et Iohannes*[h] *videbantur columnae esse*[5], ubi Glossa secundum Ambrosium, *Quia honoratiores erant in apostolis, quia semper in secretis cum Domino fuerunt*[6]. Cuius rei exemplum conveniens sumi potest ex principantibus saeculi, qui

[a] *Gold.*, I, *omit.* [b] Q, fit. [c] Q, egerit. [d] *So* Q; *Gold.*, T *orig.*, I, *omit*; T *corr.*, H, *insert after* collatae. [e] *Gold.*, etiam si. [f] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit*; T *corr. inserts.* [g] H, et *for* id est. [h] *Gold. inserts* qui.

---

[1] This comes from the *Donation of Constantine* (Haller, *Quellen zur Geschichte der Entstehung des Kirchenstaates*, 246), which Marsilius probably read in *Pseudo-Isidore*. [2] See above, pp. 274–5 (Part 3). [3] See above, pp. 270–1. [4] Matth. XX. 25–6; Luke XXII. 25–6, quoted by memory from St Luke. [5] *Gal.* II. 9. [6] Pet. Lomb., *Collect.* (MPL. CXCII. c. 108), there attributed to St Augustine. In Camb. Univ. MS. Ii. i. 37, a citation from St Ambrose ends immediately before.

nihil[a] praesunt sibi invicem aliqua potestate, ut comites eiusdem regni quorum unus alteri non subest iurisdictione vel auctoritate, sed omnes immediate regi; cum tamen quandoque inter alios unus aut plures ceteris honoratiores habeantur, ut quia seniores aut aliqua vel aliquibus virtutibus excellentiores, vel magis obsequiosi regi aut regno, propter quod a rege vel populo magis diliguntur et reverentiores habentur. Quo etiam modo debemus opinari de apostolis invicem et ad Christum. Omnes enim sub Christi potestate et auctoritate fuerunt, immediate ab ipso suam institutionem sacerdotii et apostolatus suscipientes, non ab invicem, ut in aperto clamat ubique Scriptura et sancti sequentes ipsam; quamvis inter eos beatus Petrus honoratior[b] fuerit propter iam dictas causas, non tamen propter aliquam[c] sibi a Christo super reliquos traditam potestatem. Hanc enim eis invicem interdixit, ut supra induximus ex Matthaei XXIII°, cum directe ad propositam nunc intentionem dixit eis: *Nolite vocari Rabbi; unus est enim magister vester, vos autem omnes fratres estis*[1].

11. Similiter autem neque iurisdictionem coactivam habuit Petrus[d] in reliquos apostolos plusquam econverso, nec per consequens ipsorum successores invicem. Hanc enim sibi Christus penitus interdixit Matthaei XX° et[e] Lucae XXII° ad propositas intentiones directe. Cum enim *facta esset contentio inter eos, quis eorum* esset *maior, dixit eis* (Christus scilicet[f]): *Reges aut*[g] *principes gentium*[h] *dominantur eorum, et qui maiores sunt, potestatem exercent in eos. Vos autem non sic*[2]. Nec posset hoc Christus magis aperte negare. Cur ergo credet aliquis de hoc magis humanae traditioni, sive sancti sive non-sancti, quam apertissimo Christi eloquio? Contra talem enim vel tales loquitur Christus[i] Marci VII°, cum dixit directe ad propositam intentionem: *In vanum autem me colunt docentes doctrinas et praecepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei tenetis traditiones hominum.* Et parum infra: *Bene*[k] *irritum facitis praeceptum Dei, ut traditionem vestram servetis*[3]. Quod

[a] *Gold.*, I, Q, nec. [b] H, honorabilior. [c] H, aliquem. [d] *Gold.*, I, *omit*; Q, Petrus habuit. [e] H *omits*. [f] *So* Q, T *orig.*; T *corr. cancels*; *Gold.*, H, I, *omit*. [g] *Gold.*, I, et. [h] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [i] T, H, *insert* Mathei 15° et. [k] Q, Vnde.

[1] Matth. XXIII. 8. [2] Matth. XX. 25; Luke XXII. 24–26; the quotation is made up from the two. [3] Mark VII. 7, 8, 9.

faciunt docentes humanas *Decretales*, quae Romano episcopo dicunt convenire potestatem et dominium temporalium non solum ecclesiasticorum, verum[a] etiam et imperialium atque regalium, facientes irritum Dei praeceptum, ut ex XIV° demonstratum est et ex praesenti capitulo liquet aperte, ut suam traditionem de bonis temporalibus ad ipsorum commodum servent.

12. Quod si tamen apostoli beatum Petrum tamquam sibi episcopum elegissent aut principaliorem propter ipsius aetatem et sanctitatem acquisitam excellentiorem, ut habetur ex quodam Anacleti papae *Decreto*, in *Isidori Codice* contento, cuius series est: *Ceteri vero apostoli cum eodem* (Petro scilicet) *pari consortio honorem et potestatem acceperunt, ipsumque principem eorum esse voluerunt*[1]; non tamen ex hoc sequeretur, quod ipsius successores in Romana sede vel alia[b], si alibi fuit episcopus, hanc prioritatem habeant super aliorum successores, nisi a reliquorum successoribus eligerentur ad hoc[c]; maioris enim virtutis fuerunt aliqui successores aliorum quibusdam successoribus Petri, quamvis proprie quilibet episcopus indifferenter sit successor cuiuslibet apostoli quantum ad officium, licet non secundum[d] locum. Rursum, cur magis conveniret hoc successoribus eius in sede Romana quam in Antiochena vel Hierosolymitana vel alia, si episcopus in pluribus extitisset?

13. Amplius, quilibet episcopus quantum ad intrinsecam[e] dignitatem, inseparabilem scilicet, indifferenter successor est cuiuslibet apostoli, et eiusdem meriti sive perfectionis quantum ad dignitatem praedictam sive characterem; quoniam omnes hunc habent eundem ab uno efficiente sive datore secundum numerum immediate, videlicet a Christo, non ab eo qui manus imposuit. Neque refert quis apostolorum manus imposuerit. Unde I *ad Corinthios* III°: *Nemo in hominibus glorietur. Sive Paulus sive Apollo sive Cephas etc.* vos baptizaverit vel aliter manus imposuerit, non refert. Unde subdit: *Vos autem Christi*[2] estis, id est, interius signaculum habetis a Christo. Ubi Glossa: *Vos autem Christi, non hominum, in creatione vel recreatione*[3], quae per sacramenta sit, supple.

[a] Q, oportet. [b] T, H, alibi. [c] Q, hec. [d] *Gold.*, Q, I, *omit.* [e] T, intrisecam.

[1] *Pseudo-Isidore*, *Anacl.* (2) (ed. Hinschius, p. 79; MPL. CXXX. c. 72). [2] I Cor. III. 21, 22, 23, quoted loosely. [3] Seemingly Pet. Lomb., *Collect. ad loc.* (MPL. CXCI. c. 1564), quoted from memory; but perhaps it comes from a MS version of the *Glossa Interl.* or *Ord.*

14. Amplius, propter manuúm impositionem Romanus episcopus non est aut dici debet singulariter beati Petri successor[a], quoniam Romanum episcopum esse contingit[b] cui non imposuit manus beatus Petrus, nec mediate nec immediate; nec rursum propter sedem sive loci determinationem: primum quidem, quia nullus apostolorum Lege Divina determinatus fuit omnino ad populum aliquem vel locum, nam Matthaei ultimo dictum est omnibus: *Euntes ergo docete omnes gentes.* Amplius, quoniam beatus Petrus prius[c] legitur Antiochiae fuisse quam Romae. Rursum, quoniam si Roma fieret inhabitabilis, non propterea periret Petri successio. Adhuc, quia Lege Divina convinci non potest[d] per Christum aut apostolorum aliquem vel ipsorum collegium fuisse statutum, episcopum alicuius determinatae provinciae sive diocesis debere vocari vel esse Petri aut alterius apostoli singulariter successorem ceterisque priorem, esto quantumcumque apostolos auctoritate impares extitisse; sed ille vel illi magis sunt aliquo modo beati Petri et reliquorum apostolorum successores, qui vitae et ipsorum sanctis moribus amplius conformantur. Tales enim responderent beati apostoli fore successores suos interrogati de hiis, instar Christi eorum magistri[e], qui Matthaei XII° *respondens dicenti sibi: Mater tua et fratres tui foris stant, quaerentes te, ait: Quae est mater mea et fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos dixit: Ecce mater mea et fratres mei*[f]. *Quicumque enim fecerit voltatem Patris mei qui in caelis est, ipse meus frater et soror et mater est*[1]. Quis ergo episcoporum aut sacerdotum magis meretur apostolorum dici successor? Is certe qui eos amplius moribus et operibus imitatur.

Quod si dicatur, episcopum aliquem eo fieri beati Petri singulariter et principaliter successorem, quia per Romanum clerum aut per ipsum[g] cum reliquo populo ad episcopatum eligitur; et eo fieri episcopum universalis ecclesiae, quamquam specialius civitatem

[a] I *inserts* Fuerunt enim sancti viri fortasse quamplures quibus beatus Petrus ad hanc dignitatem manus imposuit et, *an inept interpolation.* [b] *So* L, Q, I; T, H, 9^t; G, 9^{it}; *Gold.*, conuenit. [c] L, Q, primo. [d] *Gold.*, I, *read* quia neque (I *om.*) lege diuina neque scriptura quanquam de necessitate (I, de necessitate quemquam) salutis ad sui credulitatem (I, crudelitatem) inuitante (I, inuitantem) conuinci potest; *the interpolator forgot that the* lex diuina= *Scripture in this connexion.* [e] *Gold.*, H, magis. [f] *Gold. omits* Et extendens...mei. [g] H, episcopum.

[1] Matth. XII. 47–50, slightly arranged at the beginning.

Romanam respiciat quamdiu extiterit ipsa; dicendum quod, quamvis hoc dictum multiplices possit pati calumnias, unico tamen modo sufficienter repelli potest: quoniam ex Sacra Scriptura convinci non potest, sed[a] oppositum magis, quemadmodum supra monstratum est et immediate sequenti capitulo amplius ostendetur[b]. Propter quod eadem vel consimili facilitate qua dicitur negari potest. Unde tamen et propter quid principalitas pervenerit[c], si debeat[d], episcopo et ecclesiae Romanorum super ceteras, XXII° huius seriose dicetur.

15. Iam dictis autem audiri desuetis[e] mirabilius est (quia desuetum[e] amplius et inopinabile fortassis videbitur, si[f] non falsum), quod[g] ex certo Scripturae testimonio convinci potest, Romanos episcopos magis esse successores, quantum ad provinciam et gentem, apostoli Pauli quam Petri, praesertim in episcopali sede Romana; rursumque (quod[h] iam dicto super admirabilius videbitur), quod[i] per Scripturae[k] seriem immediate[l] probari nequit, Romanos episcopos successores esse singulares beati Petri propter sedis sive provinciae determinationem; sed propter hoc potius eos qui sederunt aut sedent in episcopali Antiochena sede[m]. Prioris autem nunc dictorum fides esse potest ex eo quod, quamvis beatus Paulus generaliter missus fuerit ad omnes nationes, quemadmodum apostolorum quilibet reliquorum (unde *Actuum* IX°: *Vas electionis est iste mihi, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel*[1]), singulariter tamen et principaliter fuit apostolus gentium, quemadmodum Petrus Iudaeorum, tam per revelationem quam secundum apostolorum invicem ordinationem. Unde *ad Galatas* II°: *Cum vidissent* (Iacobus, Petrus, et Iohannes) *quod creditum est mihi Evangelium praeputii* (id est gentium) *sicut Petro circumcisionis*[2], id est Iudaeorum; et intendit Apostolus utrobique tam Petro quam sibi principaliter, quoniam et Petrus gentibus et Paulus Iudaeis poterat[n] praedicare si causa vel necessitas extitisset, quamvis principalitas in gentibus per dispensationem esset Pauli et ad Iudaeos

[a] H, licet. [b] *Gold.*, Q, ostenditur. [c] T, H, *insert* aut peruenire. [d] *Gold.*, debeatur. [e] Q, dissuetis...dissuetum. [f] Q, set. [g] T *orig. omits; corr. inserts.* [h] T, H, *omit.* [i] T, H *orig.*, quantum; H *corr.*, quoniam. [k] *Gold.*, I, scripturam. [l] *Gold. omits* seriem immediate. [m] *Gold. inserts* quam Romanos; I *inserts* quam in Romanis. [n] *Gold.*, poterant.

[1] *Acts* IX. 15. [2] *Gal.* II. 7.

esset beati Petri, sicut Glossa secundum Augustinum exponit ibidem[1]. Rursum, *Actuum* XXII°[a] dictum est Paulo *in stupore mentis* suae per revelationem: *Vade, quoniam in nationes longe mittam te*[2]. Amplius, *Actuum* XXVIII° et ultimo: *Et sic venimus Romam*; et infra parum loquens Apostolus Iudaeis in Roma, inquit: *Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audient*[b]. *Mansit autem biennio toto in suo conductu, et suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad eum, praedicans regnum Dei*[3]. Rursum testatur hoc ipse magis specialiter *ad Romanos* XI°[c]: *Vobis enim*, inquit, *dico gentibus: quamdiu quidem ego sum apostolus gentium, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad aemulandum provocem carnem meam*[4], id est[d], licet quandoque etiam Iudaeos exhorter ad hoc, principaliter tamen ad gentiles apostolus sum. Adhuc *ad Galatas* II°: *Iacobus, et Cephas, et Iohannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis, ut nos in gentes* (id est ad Gentiles), *ipsi autem in circumcisionem*[5], id est, ad Iudaeos irent Evangelium praedicandum. Postremo vero legitur idem I *ad Timotheum* II°, et II ad eundem I°, et series omisi propter abbreviationem[6].

16. Cum igitur per Scripturam constet evidenter, Paulum Romae fuisse biennio, et ibidem omnes suscepisse Gentiles converti volentes iisdemque[e] praedicasse, constat ipsum fuisse Romanum episcopum specialiter, eo quod ibidem officium[f] pastoris exercuit, auctoritatem huius habens a Christo, et revelatione mandatum, et aliorum apostolorum[g] electione consensum. De beato vero Petro, in quo secundum propositorum apparebit, dico per Scripturam Sacram[h] convinci non posse, ipsum fuisse Romanum episcopum specialiter[i], et quod amplius est, ipsum umquam Romae fuisse. Admirandissimum namque videtur, si secundum quandam vulgatam ecclesiasticam[k] legendam sanctorum beatus Petrus praevenerit Romam beatum Paulum, ibidem praedicans verbum Dei, et postmodum

[a] H *inserts* iam. [b] Q *inserts* illud. [c] H, 2°. [d] H, et *for* id est.
[e] *Gold.*, idemque. [f] T, H, *insert* episcopum siue. [g] *Gold.*, apost. al.
[h] T, H, *insert* immediate. [i] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit*; T *corr. inserts.*
[k] H *orig.*, ecclesiam; *corr.*, *as text.*

---

[1] Pet. Lomb., *Collect. ad loc.* (MPL. CXCII. c. 108), there cited from St Augustine and St Ambrose. [2] *Acts* XXII. 17, 21. [3] *Acts* XXVIII. 14, 28, 30, 31. [4] *Rom.* XI. 13, 14. [5] *Gal.* II. 9. [6] I *Tim.* II. 7; II *Tim.* I. 11.

captus; deinde[a] quod beatus Paulus in suo adventu Romam, una cum beato Petro, tot conflictus habuerit[b] cum Simone Mago, et simul tantum pro fide[c] certaverint[d] adversus imperatores et ipsorum ministros; demumque[e] secundum eandem historiam, quod ambo simul capite privati propter Christi confessionem dormiverunt in Domino, et sic *Romanam*[f] *consecraverunt ecclesiam;* admirandissimum inquam, dico, quod beatus Lucas[g], qui *Actus Apostolorum* scripsit, et Paulus apostolus de beato Petro nullam prorsus mentionem fecerunt[h][1].

17. Amplius, quod beatus Petrus Romam non praevenerit eos, credere facit probabiliter valde quod *Actuum* ultimo scribitur. Dum enim Paulus in suo adventu primo alloqueretur Iudaeos, inter cetera, sui adventus Romam volens assignare causam, inquit: *Contradicentibus autem Iudaeis coactus sum appellare Caesarem. At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te a Iudaea, neque adveniens*[i] *aliquis fratrum nuntiavit aut locutus est quid de te malum. Rogamus autem a te audire quae sentis, nam de secta hac notum est nobis, quia ubique ei contradicitur*[2]. Dicat ergo mihi veritatis inquisitor, non quaerens contendere solum, si[k] probabile sit alicui, beatum Petrum Romam praevenisse Paulum et inter fratres, id est Iudaeos, ibidem existentes, quorum specialiter et principaliter[l] apostolus erat[m], nihil nuntiasse de Christi fide, quam Iudaei loquentes ad Paulum *sectam* vocabant? Amplius, Paulus in reprehendendo ipsos de incredulitate, si novisset Cepham ibidem fuisse

[a] T, H, *insert* uero. [b] *Gold.*, T, H, habuerint. [c] H, per fidem certauerint pro fide. [d] Q, *Gold.*, certa(ue)runt. [e] T, H, demum. [f] *Gold.*, I, *insert* Christo; H, Romani. [g] T, H, *insert* ut dicitur. [h] T, fecerint. [i] *Gold.*, I, veniens. [k] H, set. [l] Q *omits* et principaliter. [m] *Gold.*, I, *omit* inter fratres...erat.

---

[1] The legend referred to appears to be the *Acta S. Petri* attributed to St Linus (*Acta Sanctorum*, 29 June (VII), pp. 387 ff.). But the story of St Peter being beheaded with St Paul is peculiar to Marsilius. He may have misunderstood or misread *Pseudo-Isidore* (Gelasius, *Decretum...de apocryphis scripturis*, ed. Hinschius, p. 635; MPL. CXXX. c. 984): "*beatissimi Pauli apostoli...*, *qui non diverso, sicut haeretici garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Caesare Nerone agonizans coronatus est, et pariter...sanctam Romanam ecclesiam Christo domino consecraverunt.*" This passage is excerpted by Martinus Polonus (MGH. *Script.* XXII. 409). Marsilius may possibly have taken *coronatus* or a corruption of it to mean beheaded. Cf. above p. 104. [2] *Acts* XXVIII. 19, 21, 22.

et praedicasse, quo modo non dixisset aut ipsum huius testem induxisset negotii, qui resurrectionis Christi testis extiterat, ut apparet *Actuum* III°[1]?

18. Et rursum, de quo iam diximus, quis opinabitur, quod biennio existens ibidem Paulus numquam conversationem, collationem, aut contubernium habuerit cum beato Petro? Et si habuisset, quod de ipso nullam penitus mentionem fecisset qui *Actuum* scripsit historiam? In aliis enim locis minus famosis, dum Paulus Petrum invenit, mentionem de ipso fecit, et cum eo conversatus est, ut in Corintho I *ad Corinthios* III°, et in Antiochia, ut *ad Galatas* II°[2], et sic de reliquis plerisque locis. In Roma vero inventum, quo modo non nominasset, quae omnium urbium famosissima erat, et in qua[a] secundum iam dictam historiam beatus Petrus praeerat tamquam episcopus? Sunt enim haec incredibilia quasi; propter quod historia illa sive legenda non videtur in hac parte probabiliter posse teneri, et quasi[b] cum apocryphis computari debere. Sed per Scripturam Sacram indubitanter[c] tenendum, beatum Paulum fuisse Romanum episcopum; et si quis alter cum ipso Romae fuerit[d], tamen Paulum singulariter et principaliter propter causas praedictas fuisse Romanum episcopum, beatum vero Petrum Antiochiae, ut apparet *ad Galatas* II°. Romae vero non contradico, sed verisimiliter teneo ipsum in hoc non praevenisse Paulum, sed potius econverso.

19. Quod autem omnium maxime attendendum propter propositum principale est[e]: quoniam etsi aliquae sint[f] congruentiae propter quas appareant[g] quomodocumque singulariter vocati successores beati Petri, successoribus aliorum reverentiores, et praecipue in episcopali sede Romana, nulla tamen, ut[h] eisdem subiecti credantur secundum aliquam potestatem iam dictam aliorum apostolorum successores, Sacrae Scripturae necessitas vocat. Esto adhuc apostolos auctoritate impares extitisse. Non habuit ergo beatus Petrus aut apostolus alter virtute verborum Scripturae super alios potestatem instituendi aut deponendi, neque quantum ad sacerdotalem dignitatem quam essentialem diximus, neque ad eorum

[a] H, quam. [b] *Gold.*, I, *omit.* [c] T, H, videtur. [d] T, H, *insert* ipsum. [e] T *corr.*, propter...est *over erasure and in margin.* [f] Q, sunt. [g] Q, appareat. [h] H *orig. omits; corr. inserts.*

[1] *Acts* III. 15. [2] 1 *Cor.* III. 22; *Gal.* II. 11–14.

missionem seu determinationem ad locum aut populum, neque ad Scripturae seu fidei catholicae interpretationem, neque quantum ad coactivam cuiusquam in hoc saeculo iurisdictionem, plusquam econverso[a1]. Unde per necessitatem sequi videtur, quod nec virtute verborum Scripturae successor aliquis ipsorum alicuius singulariter quomodocumque vocatus in successores reliquorum aliquam supradictarum habeat potestatem. Potest autem hoc patenter astrui auctoritate Hieronymi, quam ex epistola ipsius *Ad Evandrum* circa finem 8[ae b] capituli praecedentis induximus[2].

CAPITULUM XVII[3]

De auctoritate instituendi episcopos et alios curatos ac reliquos ecclesiae[c] *ministros quantum ad utramque dignitatem sive officium, separabilem sive*[d] *inseparabilem.*

DE primae quidem igitur sacerdotalis auctoritatis, quam *essentialem* diximus, factiva causa iam dictum est nobis. De reliqua vero, qua scilicet certis sacerdotibus aut populo vel utrisque in certa provincia seu loco praeferuntur ipsorum aliqui; amplius unde conveniat eisdem temporalia quaedam, iam vocata *ecclesiastica beneficia*, dispensare; unde etiam rursum ad ipsos seu ipsorum quosdam coactivae iurisdictiones pervenerint; ad quem etiam aut quos, et qualiter convenientius Sacrae Scripturae dubios sensus, in hiis praecipue quae ad salutis necessitatem attinent, determinare pertineat; reliquum nobis est diffinire. Sufficienter enim manifestatis hiis, apparebit quod ab huius operis initio propositum manifestare fuerat.

2. Ante tamen quam hic proposita singulariter prosequamur, expedit narrare primum institutionis et[e] determinationis episcoporum

[a] *Gold.*, I, *omit* plusquam econverso. [b] *Gold.*, 4. [c] Q, ecclesiarum. [d] H, aut. [e] H *omits.*

---

[1] This summary of papal powers may be noted. [2] See above, Chap. xv, part 8, pp. 270–71. [3] Having cleared the ground Marsilius now comes to practical proposals, viz., the assumption of Christian ecclesiastics both to orders and to office should be by command of the State or its ecclesiastical fractions, the *plebes* etc.; as he perceives, something like this was no new thing nor unexampled in his own time. He adds to it a complete erastian control of ecclesiastical actions.

seu presbyterorum modum circa statum et initium ecclesiae primitivae, unde cetera postmodum derivata sunt. Horum autem omnium principium accipiendum est a Christo, qui *caput* est et *petra* super quam fundata est ecclesia catholica, secundum quod dicit Apostolus *ad Ephesios* IV° et V°, et I *ad Corinthios* X°[1]. Quod etiam dicit Glossa quaedam[a] super illud[b] Matthaei XVI°: *Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam*[2]. Hoc, inquam, *caput ecclesiae*, *petra*, et *fundamentum*, Christus scilicet, apostolis contulit sacerdotium et auctoritatem episcopalem super omnes gentes et populos cuilibet seorsum, neminem ad certum locum seu populum determinando sic quin[c] etiam sibi liceret ubilibet praedicare, quamvis aliqui magis deputati fuerint in gentes, alii vero in circumcisionem ipsorum invicem aut Spiritus Sancti ordinatione. Quod etiam videtur sentire Glossa super illud[d] II[ie] *ad Galatas*: *Et cum cognovissent*[f] *gratiam quae data est mihi inter gentes*[3]. Inquit enim Glossa: *Christus enim dedit Paulo ut ministraret gentibus, qui etiam Petro dederat ut ministraret Iudaeis. Ita tamen dispensatio distributa est illis, ut et Petrus gentibus praedicaret, si causa fecisset*[g], *et Paulus Iudaeis*[4]. Quod similiter videtur Apostolus intellexisse *ad Romanos* XI°, cum dixit: *Ministerium meum honorificabo, si quo modo ad aemulandum provocem carnem meam* (*id est*[h], *Iudaeos, ex quibus natus* erat secundum carnem, ut Glossa dicit ibidem)[5]. Ex quibus verbis sentiendum videtur, quod ea potestate seu charactere, qua quis sacerdos instituitur, indifferenter[i] habet potestatem ubique ministrandi et super omnem populum, quamvis divina revelatione vel humana quadam ordinatione quidam ad certum locum aut populum magis determinentur quam ad reliquum, praecipue temporibus hiis.

3. Haec autem videntur[k] Scripturae ac rationi consona. Nam generalem unicuique apostolorum tradens Christus administrationem, Matthaei XXVIII° dixit apostolis indifferenter: *Euntes*

[a] H, quidam. [b] H, id. [c] H, quando. [d] H, id. [e] *Gold.*, secundae. [f] H, cognouisset. [g] *Gold.*, Q, fuisset. [h] H *omits* id est. [i] T, H, indifferentem. [k] H, videtur.

[1] *Ephes.* IV. 15; V. 23; I *Cor.* X. 4; cf. I *Cor.* III. 11. [2] Matth. XVI. 18; the Gloss seems to be *Glossa Ordin. ad loc.*: "*A me petra; ita tamen ut mihi retineam dignitatem fundamenti*": but the citations here seem to be from memory. [3] *Gal.* II. 8, 9. [4] Pet. Lomb., *Collect.* (MPL. CXCII. c. 108), but on v. 7; cited from St Augustine and St Ambrose (after *ita*). [5] *Rom.* XI. 14, and Pet. Lomb., *Collect. ad loc.* (MPL. CXCI. c. 1485).

ergo docere omnes gentes[1], neminem determinando ad locum aut populum. Quandoque vero ad specialem gentem aut populum divina revelatione determinati fuisse videntur, cum dicit[a] Apostolus de se *Actuum* XXII°: *Factum est autem revertenti mihi in Hierusalem et oranti in templo fieri me* ⟨*in*⟩[b] *stupore mentis, et videre illum* (Christum scilicet) *dicentem mihi: Festina et exi velociter ex Hierusalem, quoniam non recipient testimonium tuum de me.* Et parum infra subiungitur sibi dictum a Christo: *Vade, quoniam in nationes longe mittam te*[2]. Ecce quod per revelationem accepit quandoque Paulus aliquam loci et populi determinationem. Sic etiam eandem suscepit determinationem ipse cum aliis apostolis humana quadam ordinatione. Unde *ad Galatas* II° dixit: *Dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis* (Iacobus, Cephas, et[c] Iohannes), *ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem*[3]. Ecce determinationem apostolorum ad certum populum et provincias humana ordinatione factam immediate. Constat autem, quod ex tali determinatione, sive facta immediata Dei revelatione sive ipsorum invicem ordinatione, ipsos non recepisse perfectionem per Spiritum Sanctum quam prius non habuissent.

4. Apparet hoc siquidem ratione, quoniam, esto episcopum aut alium curatum quemlibet determinatum ad aliquam provinciam aut populum extra provinciam sibi commissam exivisse (sicut frequentius quam oporteat evenire videmus), obviet autem (casu aliquo vel a proposito etiam) alicui non fideli neque baptizato, baptizari tamen petenti per se vel alium; si quidem hunc baptizet servata forma sacramenti, constat hunc vere baptizatum esse, quamvis forte mortaliter peccet sic baptizans in non sibi subiecta seu commissa provincia. Non ergo determinatus est quisquam ex episcopali seu sacerdotali potestate, quam essentialem diximus, ad locum aut populum, sed indifferenter respicit omnes. Determinata fuerunt[d] tamen huiusmodi quandoque divina revelatione, ut in ecclesia primitiva, frequentius tamen humana ordinatione, praecipue modernis temporibus; et hoc ad scandalum evitandum inter episcopos et sacerdotes invicem, et propter alias evidentes utilitates, quas in sequentibus assignabo.

[a] *Gold.*, T, H, dicat. [b] *So Gold.*, Q *late corr.*; T, H *etc.*, *omit.* [c] *Gold.*, T, H, atque. [d] T, H *orig.*, fuit; H *corr.*, *as text.*

---

[1] Matth. XXII. 19. [2] *Acts* XXII. 17–18, 21. [3] *Gal.* II. 9.

5. Hiis itaque sic praemissis ad proposita in principio huius capituli singulariter accedentes, ostendemus primum, determinatae institutionis apostolorum ad certos populos atque provincias causam factivam convenientiorem immediatam fuisse Christi revelationem aut ipsorum invicem concordem ordinationem; deinde vero, quod suorum successorum primorum ante populi conversionem determinatae institutionis causa factiva immediata fuit expressa voluntas omnium apostolorum aut plurium, si omnes aut plures praesentes fuerint[a] simul in loco seu provincia in qua sacerdotem aut episcopum oportebat statuere, vel ipsorum apostolorum unicus secundum loci et populi ac temporis dispositionem; demum vero, quod, post mortem apostolorum aut in ipsorum absentia, episcoporum et aliorum ecclesiae seu spiritualium ministrorum institutio secundaria modorum convenientissimo possibilium humanae conversationi facta est per universitatem fidelium in loco sive provincia super quam iam dicti ministri debent institui, numquam[b] per aliquod singulare collegium aliud vel personam. Sicque postmodum ostendentur reliqua[c] consequenter[d].

Horum ergo primum apparere potest: quod videlicet non alia convenientior[e] huius determinationis causa potest assignari quam divina revelatio, aut ipsorum communis[f] deliberatio, quoniam in harum neutra error aut malitia intervenisse videtur. De divina siquidem revelatione nemini dubium; de apostolorum autem electione videtur probabile atque credendum, quoniam Spiritu Sancto inspirati erant, ut ex Iohannis XX° pridem induximus[1].

6. Deinde dico, quod suorum successorum primorum, maxime ante populorum conversionem, institutionis secundariae seu determinationis causa factiva immediata fuerunt et esse debuerunt omnes aut plures apostolorum vel ipsorum unicus secundum modum praedictum, ut si simul[g] omnes aut ipsorum plures aut unicus tantum reperti fuerint[h] ibidem[i]. Hoc autem convincitur primum ex Scriptura, nam ipsos sic egisse legimus *Actuum* VI° in diaconorum

[a] *Gold.*, Q, I, fuerunt. [b] *So* Q *corr.*; *Gold.*, T, H, I, quam. [c] T *orig.*, aliqua; T *corr.*, H, alia. [d] H *orig.*, conuenienter; *corr.*, *as text.* [e] H, conuenienciori. [f] *Gold.*, conueniens. [g] H, uel. [h] H, fuerunt. [i] Q, T *orig.*, *omit*; T *corr. inserts.*

[1] See above, p. 265.

institutione, etiam quantum ad primam auctoritatem[a] quam essentialem iam diximus[b]. Unde: *Hos statuerunt ante conspectum apostolorum, et orantes* (apostoli scilicet) *imposuerunt eis*[c] *manus*[1]. Non ergo adduxerunt eos ad Petrum solum, sed *ante conspectum apostolorum*. Nec solus Petrus sibi assumpsit singulariter auctoritatem imponendi eis manus, sed apostoli *imposuerunt eis manus*.

Est autem et hoc rationi consonum. Verisimile enim est omnes aut plures apostolorum simul certius deliberasse ac minus errasse circa personam promovendam sive ad sacerdotium sive ad alium sacrum ordinem aut aliud sacrum officium secundarium statuendam[d] quolibet ipsorum seorsum accepto, quemadmodum supra induximus capitulo praecedente ipsos propter hoc simul convenisse cum aliis senioribus ad diffiniendum dubium circa Legem Evangelicam in facto circumcisionis. Rursum, ex hoc tollebatur scandali et contentionis materia, quae verisimiliter inter eos orta fuisset si quis eorum in aliorum praesentia potestatem aut prioritatem praeter reliquos assumere voluisset, quam Christo vivente inter ipsos ortam ex hoc Christus diffinivit, ipsorum exprimens aequalitatem, ut ex Matthaei XXIII°[e] et Lucae XXII°[2] induximus, per Apostolum quoque ac sanctorum expositiones id amplius manifestavimus capitulo praecedente. Amplius, rationabilius sic agere fuit, ut ex hoc ab omnibus suis successoribus praesumptionem huius singularitatis[f] auferrent[g] et similiter faciendi exemplum praeberent, ut ex Glossa super *Actuum* VI° monstrabitur infra parte 9ª.

7. Quod si tamen non simul omnes aut plures fuissent ubi episcopum multitudini alicui fidelium custodiendae ac servandae in fide oportebat praeficere; dicendum sane hoc ipsorum unicum licite facere potuisse, maxime ubi multitudo fidelium pauca erat, rudis, et imperita discernere convenientiorem personam[h] ad episcopatus officium, et praecipue ubi sufficientium personarum[i] ad hoc officium[k] quasi nulla pluralitas erat, quemadmodum Paulo et suis successoribus primis saepe contigit[l] propter causas praedictas, ut ex

[a] *Gold.*, institutionem. [b] T *orig. omits* etiam...diximus; *corr. inserts.* [c] Q, ei. [d] *Gold.*, I, *omit* aut aliud...statuendam. [e] *Gold.*, 22. [f] H *omits.* [g] *Gold.*, auferens. [h] T, H, pp^{am}. [i] T, pp^{arum}. [k] H *orig. omits* et praecipue...officium; *corr. supplies* et precipue...personarum. [l] T, H *orig.*, contingit; H *corr.*, *as text.*

[1] *Acts* VI. 6. [2] Matth. XXIII. 8–11 (confused with Matth. XX. 24–27); Luke XXII. 24–26. See above, pp. 277, 281 (XVI. 6, 11).

Actibus Apostolorum et suis epistolis *ad Timotheum* et *Titum* satis apparet. Quod autem per ipsorum unicum talis institutio fieri potuerit et debuerit licite ostendi potest, quoniam ex hoc eligebatur melior et convenientior pastor. Aut enim praeficere se aliis in ministerio Evangelii licitum erat unicuique pro voto, aut hoc fieri debebat per electionem subiectae multitudinis, aut per apostolorum aliquem ibi praesentem. Ex primo modo scandalum et error contingere potuisset: scandalum quidem, si duo vel plures hanc sibi auctoritatem assumere voluissent; error quidem seu pastoris insufficientia similiter, quoniam ut plurimum stulti aut ambitiosi praesidatum appetunt et assumere temptant amplius studiosis et sapientibus viris. Ex secundo vero modo, videlicet ex illius multitudinis electione constituisse praelatum, error et insufficientia verisimiliter contigisset propter multitudinis illius imbecillitatem in quanto et quali; rudes enim erant a principio in pluribus provinciis, praesertim extra Iudaeam, et facile seductibiles[a], ut ex tota epistola *ad Galatas* et pluribus aliis satis apparet. Unde Apostolus I *ad Corinthios* III°: *Et ego, fratres, non potui vobiscum*[b] *loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tamquam parvulis in Christo lac potum vobis*[c] *dedi. Nondum enim poteratis; sed nec nunc quidem*[d] *potestis, adhuc enim carnales estis*[e][1]. Tutius ergo et sanius fuit hanc institutionem fieri electione seu determinatione alicuius apostolorum, cuius vita et sapientia praeponderans et amplior erat (propter habitum Sancti Spiritus) ea quae simul omnium in tali multitudine; quamvis non sit negandum, expediens fuisse apostolum consuluisse multitudinem de moribus praeferendi.

8. Hiis consequenter ostendere volo, quod post tempus apostolorum et priorum patrum sibi quasi prope succedentium in officio, et praecipue communitatibus fidelium iam perfectis, huius institutionis seu determinationis praesidis (sive maioris, quem[f] vocant *episcopum*, sive minorum[g], quos *curatos sacerdotes* appellant), similiter[h] et reliquorum minorum, causa factiva immediata sit seu[i] esse debeat universa eius loci[k] fidelium multitudo per suam electionem seu voluntatem expressam, aut ille vel illi, cui vel quibus iam dicta

[a] *Gold.*, seducibiles. [b] Q *omits* -cum. [c] *Gold.*, Q, *omit.* [d] Q, quid. [e] T *orig. omits* Unde...estis; *corr. inserts.* [f] H, quam. [g] *Gold.*, I, minoris. [h] *Gold.*, simul. [i] *Gold.*, et. [k] H *omits.*

[1] I *Cor.* III. 1–2, a word or two omitted.

multitudo harum institutionum auctoritatem concesserit[1]; et quod eiusdem auctoritatis sit, unumquemque[a] iam dictum officialem ab huiusmodi officiis licite amovere sive privare ac ad illius exercitium compellere, si expediens videatur[2].

Verumtamen oportet attendere, quod quamvis in potestate cuiuslibet sacerdotis sit sic[b] suum exhibere ministerium, ut alterum quemlibet fidelem volentem promovere possit ad sacerdotium, ipso ministrante quasi praeparante, Deo autem simpliciter et immediate sacerdotalem potestatem essentialem[c] seu characterem imprimente; dico tamen id sibi pro voto non licere conferre cuilibet neque Divina neque humana lege in communitatibus fidelium iam perfectis, ut diximus, quinimo criminoso aut aliter insufficienti cooperans peccat plectibiliter contra Legem Divinam et humanam. Quod autem contra Legem Divinam plectibiliter peccet, apparet per Apostolum I *ad Timotheum* III°, et *ad Titum* I°: quoniam *episcopum oportet sine crimine esse*[3], cum reliquis sufficientiis ibidem enumeratis; idemque aut proportionale de diaconis opinandum, unde *ad Timotheum* ubi supra: *Diacones*[d] *similiter pudicos etc.*[4] Quod autem contra humanam legem delinquat plectibiliter sic insufficientem promovens ad ecclesiasticum ordinem, apparet ex hiis quae ostensa sunt VIII° huius. Committit enim aliquid transiens in alterius nocumentum pro statu praesentis et etiam futuri saeculi simul (quod sibi probari potest inesse, id etiam ipso negante), promovendo scilicet ad publicum officium talem qui aliorum utriusque sexus, feminini maxime, vitam et mores corrumpere potest, aut quantum expedit et necesse est pro statu tam praesentis quam futuri saeculi mores hominum formare nequit, qualis est perversus vel aliter insufficiens diaconus aut sacerdos.

9. Ex hiis amplius per necessitatem inferre volo, quod in communitatibus fidelium iam perfectis ad legislatorem humanum solummodo seu fidelium multitudinem eius loci, super quam intendere

[a] H, vnamquamquam. [b] *Gold.*, T, H, sic sit. [c] *Gold.*, I, *omit.* [d] *The* MSS *show this form.*

[1] In the fourteenth century we still find a Tuscan village claiming to have continuously exercised the right of electing the parish priest. See MS 570 of St John's College, Cambridge. [2] There is a reference here to the power of compelling the clergy to disregard a papal interdict, which was not unfrequently exercised by Italian communes. [3] I *Tim.* III. 2; *Tit.* I. 7 (quoted). [4] I *Tim.* III. 8.

debet promovendus minister, pertineat eligere, determinare[a], ac praesentare personas promovendas ad ecclesiasticos ordines; et quod nemini sacerdoti vel episcopo singulariter neque[b] ipsorum soli collegio cuiquam cooperari liceat ad huiusmodi suscipiendos ordines absque legislatoris humani vel ipsius auctoritate principantis licentia. Hoc autem primum ex Scriptura Sacra demonstrabo, deinde[c] vero ratione probabili confirmabo.

10[d]. Auctoritate siquidem Scripturae hoc apparet ex *Actuum* VI°. Indigentes enim sancti apostoli diaconis pro ministerio ipsorum et populi, requisiverunt fidelium multitudinem tamquam eam cuius erat personas[e] huiusmodi eligere ac etiam determinare. Unde ubi supra: *Convocantes autem duodecim*[f] *multitudinem discipulorum* (id est fidelium, qui tunc discipuli vocabantur omnes, ut habetur in Glossa[1]) *dixerunt: Non est aequum nos derelinquere verbum Dei et ministrare mensis. Considerate ergo, fratres, viros ex vobis boni testimonii septem*[g], *plenos Spiritu Sancto et sapientia, quos constituamus super hoc opus. Nos vero orationi et ministerio verbi instantes erimus. Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum virum plenum fide*[h] *et Spiritu Sancto, et Philippum*[2], reliquosque similiter. Quod si praesentibus apostolis talis electio commissa fuit multitudini minus perfectae, ut certius eligerentur magis apti, quoniam tota multitudo aliquid scire potest, praecipue de moribus et vita unius hominis, quod unus multum doctus ignorat persaepe; quanto magis electio sacerdotum, qui amplioris necessitatis[i] sunt in virtute ac sapientia diaconis et, absentibus talibus praelatis quales fuerunt apostoli, in communitate fidelium perfecta debet electio haec universitati committi, ut de promovendo amplius et certius testimonium habeatur. *Convocantes*[k] *ergo duodecim;* non solus Petrus, ubi Glossa[l], *de communi consensu*[3]. *Multitudinem discipulorum*, ubi Glossa: *Consensum quaerunt multitudinis, quod in exemplum debet assumi*[4]. *Hos statuerunt etc.*, ubi Rabanus: *Hic ordo servandus est in*

[a] H, determinate. [b] H, in. [c] *Gold.*, I, demum. [d] *The number of Part* 10 *is not given in* H, *and is placed here by conjecture.* [e] T, H, pp^{as}. [f] H, et. [g] H *omits.* [h] *Gold.*, fidei. [i] H, necessitas. [k] T *corr.*, H, conuocatos. [l] *So Gold.*, I, T *orig.* (?); Q, T *corr.*, H, *omit.*

---

[1] *Glossa Interlin.* on *Acts* VI. 1: *Christianorum, qui illo tempore discipuli dicebantur.* [2] *Acts* VI. 2–5. [3] *Glossa Interl. ad loc.* [4] *Glossa Interl. ad loc.*

ordinandis. Eligat populus, ordinet episcopus[a1]. Et hoc est quod etiam dicit Apostolus aperte I *ad Timotheum* III°: *Oportet autem illum* (id est presbyterum) *testimonium habere bonum ab hiis qui foris sunt*[2], id est extra ecclesiam, unde Glossa secundum Hieronymum[b]: *Non solum a fidelibus, sed etiam ab infidelibus*[3]. Ubi etiam de diaconibus[c] parum infra dicitur: *Et hii autem probentur primum, et sic ministrent*[4].

11. Nunc autem ratione probabili, si necessarium probabile liceat dicere, ostendere volo, promovendi cuiuslibet[d] ad sacrum ordinem electionem atque approbationem[e] pertinere ad iudicem[f] tertiae[g] significationis, sententiam scilicet humani legislatoris in communitatibus fidelium iam perfectis; et cum hoc simul secundariam eius institutionem, qua scilicet fideli populo alicui et in certo loco praeficitur episcopus aut curatus, sicque in reliquis minoribus ecclesiasticis officiis; ab ea quoque remotionem seu privationem, ad exercitium etiam[h] secundum eam[i], ecclesiasticos si oporteat arcere ministros. Deinde vero monstrabitur ad quem vel quos ecclesiastica temporalia, vocata *beneficia*, distribuere pertineat.

Primum quidem convinci potest eisdem aut consimilibus demonstrationibus qualibus XII°, XIII°, et XV° Primae ad universitatem civium legum lationem[k] et principantium institutionem ostendimus pertinere, sola demonstratione mutata extremitate minori; ut videlicet electio seu personae ad ordinem sacrum promovendae approbatio, ipsiusque institutio seu determinatio ad certae plebis[5] atque provinciae praesidatum[l], eiusque privatio sive remotio ab eisdem propter delictum vel rationabilem alteram causam assumantur[m] in demonstrationibus pro termino legis aut principantis[n].

[a] T *orig. after* habeatur *had* non solus Petrus vbi glosa etc., vbi Rabi; et hoc est; T *corr. cancels* non...Rabi, *and inserts text with variations noted.* [b] *Gold.*, I, *omit* secundum Hieronymum. [c] *The* MSS *show this form.* [d] Q, cuuuslibet. [e] H, probationem. [f] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, I, iudicium. [g] H, 1ᵉ. [h] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, I, quoque. [i] *So Gold.*, Q, I; T *orig.*, eam ad, *which corr. cancels*; H *follows* T *corr.* [k] H, lacionum. [l] H, presulatum. [m] T, H, assumatur. [n] *Gold. inserts* institutione.

---

[1] *Glossa Ordin. ad loc.*, there cited from Raban Maur. [2] I *Tim.* III. 7. [3] Pet. Lomb., *Collect.* (MPL. CXCII. c. 345), there cited from St Jerome. [4] I *Tim.* III. 10. [5] I.e. the circumscription belonging to a baptismal church, presided over by an archpriest, corresponding to an English rural deanery.

Est autem et in hiis tanto evidentior necessitas talium fiendorum per legislatorem seu civium universitatem, quanto periculosior est error circa personam[a] in sacerdotali aut altero ecclesiastico gradu atque praesidatus officio statuendam, quam circa humanam legem aut principaturum secundum ipsam instituendum. Nam si ad sacerdotium promoveatur perversus more vel[b] ignorans aut utrimque deficiens, sicque curando et dirigendo fideli populo praeferatur, ex eo periculum imminet populo mortis aeternae atque civilium incommodorum plurimorum; mortis aeternae[c] siquidem, quoniam ipsius est docere atque dirigere in hiis et de hiis quae attinent ad necessitatem aeternae salutis. Unde Malachiae II°: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore eius*[1]; Divinam scilicet, in qua continentur praecepta et prohibita observari aut omitti, de quibus transgrediens non excusaretur per ignorantiam aut malitiam sacerdotis. Ideoque discernere debet populus qualem sibi praeferat pastorem, eo quod ex ipsius officio unicuique commodum aut incommodum atque periculum evenire potest. Cuius quidem[d] discretionis seu cautelae populus fidelis habet et rationabiliter habere debet potestatem, aliter namque inconveniens hoc evitare non posset.

Est autem quam diximus plane Augustini sententia in libro *De Poenitentia*, quinimo et Christi verius, cuius auctoritate loquitur et affirmat quod dicit. Inquit enim, et recitat Magister Sententiarum libro IV, 17ª distinctione, capitulo 6°: *Qui vult peccata confiteri ut inveniat gratiam, quaerat sacerdotem qui sciat ligare et solvere; ne cum negligens circa se extiterit*[e], *negligatur ab illo* (Christo scilicet), *qui eum*[f] *misericorditer monet et petit; ne ambo in foveam cadant, quam stultus evitare noluit*[2]. Est ergo vel esse debet in potestate cuiuslibet[g] sibi[h] ministrum poenitentiae convenientem eligere, similiter et aliorum sacramentorum, ut dicit etiam Magister ibidem. Cum igitur electio praestantior fieri possit per fidelium universitatem quam[i] per unicum hominem, etiam episcopum, aut collegium unicum[k],

[a] T, H, pp[am]; *Gold.*, propriam. [b] *Gold.*, et. [c] *Gold.*, H, *omit* atque...aeternae. [d] T, H, siquidem. [e] H, extitit. [f] H *omits*. [g] H, cuilibet. [h] *Gold. omits*. [i] H, quem. [k] *Gold. omits* hominem... unicum.

[1] Malachi II. 7. [2] Pet. Lomb., *Sent.* L. IV., D. 17, c. 5, quoting St Augustine, *De Vera et falsa poenitentia.*

apparet quod ad ipsam magis quam ad unicam singularem personam aut singulare collegium talis[a] electio seu praesidis institutio debeat pertinere.

12. Amplius, potest hoc esse ad civile incommodum grande, quoniam sacerdotes confessionis titulo mulierum habent persaepe secreta colloquia. Quod quia facile seducibiles sunt, praesertim ipsarum iuvenes tam virgines quam etiam coniugatae (ut apparet *Geneseos* III°[b] et inducit Apostolus I *ad Timotheum* II°[c]: *Adam* enim *seductus non fuit, sed mulier in praevaricatione*[1]), sacerdos perversus existens ipsarum mores et pudicitiam[d] facile corrumpere poterit. Quod etiam frequenter hiis temporibus propter sacerdotum qualitatem evenire videmus. Hoc autem est civile incommodum non modicum considerare volenti quae sequuntur ex hoc inconvenientia. Unde et Aristoteles, I *Rhetoricae*, 8° capitulo: *Quibuscumque enim ea quae secundum mulieres sunt prava, quemadmodum Lacedaemoniis, fere secundum dimidium vitae non sunt felices*[2]. Mulier enim est quasi domus medietas, ut apparet ex illius *Iconomia*[3]. Unde si propter temporale commodum assequendum per legislatorem expedit determinare[e] personas ad reliqua civitatis officia promovendas[f], ac[g] etiam principantis instituere seu determinare personam, ut potior fiat electio et propterea convenientior ad officium assumatur, quemadmodum demonstratum credimus XV° Primae; videtur eo[h] magis ad eundem legislatorem humanum seu fidelium universitatem pertinere determinationem promovendorum ad officium sacerdotis et sacerdotum institutionem in officio praesidatus[i]. Quoniam etsi perversus princeps afferre possit grave incommodum pro statu praesentis saeculi, puta temporalis mortis, sacerdotis[k] et perversi ecclesiastici pastoris actio eo gravius inducere potest, quoniam mortis aeternae.

Sic etiam propter periculum cogendus est, et rationabiliter per humanum legislatorem aut principem cogi potest, ecclesiasticus minister ad exhibenda et ministranda sacramenta quae sunt de

[a] H, uel. [b] *Gold.*, I, 4. [c] *Gold.*, I, 3. [d] Q, pudiciam. [e] *Gold.*, Q, determinari. [f] T *orig. inserts* in reliquis disciplinis; *corr. cancels.* [g] Q, et. [h] Q, et. [i] H, presulatus. [k] Q *corr. inserts* tamen.

[1] I *Tim.* II. 14; and the story of the Fall in *Gen.* III. [2] I *Rhet.* V. (Sprengel, p. 195). [3] This is a general inference from the pseudo-Aristotelian *Economics*, Bk. I, not a quotation.

necessitate salutis, ut baptismum, si perversus existens hoc facere recusaret[1]. Possunt autem confirmari praedicta de promovendis ad sacros ordines et instituendis ad animarum curas maiores sive minores, per ea quae de *Isidori Codice* induximus XXI° huius, parte 4ª et 5ª.

13. Testantur autem dictis institutiones gloriosissimorum sanctorum factae[a] secundum modum quem diximus, ut beati Gregorii et Nicolai ac reliquorum plurimorum, quemadmodum ex ipsorum legendis et approbatis apparet historiis[2].

14. Nec obstat, quod sacerdotes aut ipsorum collegium de promovendorum sufficientia, tam ad sacerdotium[b] quam ad officium pastoratus et reliqua minora, magis noverint iudicare; similiter et reliquae consimiles instantiae adductae XIII° Primae; qualibus[c] argui videbatur, ad civium universitatem legum lationem aut[d] principantium institutionem minime pertinere. Potest enim ad has quemadmodum ibidem consimiliter responderi. Quoniam, esto sacerdotes de talibus amplius et certius habere iudicium reliqua civium multitudine (quod tamen fallit hiis diebus plerumque), non tamen ex[e] hoc inferri potest solum collegium sacerdotum horum certius habere iudicium tota multitudine cuius pars existunt. Unde reliquae[f] multitudini coniuncto sacerdotum collegio certius et securius habebitur iudicium quam ex solo seorsum collegio sacerdotum. *Omne* enim *totum maius est qualibet sui parte seorsum*[g].

Verumtamen hoc sane tenendum, quod bene posita lex conformiter Legi Divinae statuere debet, principantem de hoc credere iudicio sacerdotum aut Legis Divinae doctorum et aliorum honestorum virorum, quemadmodum de promovendis in reliquis disciplinis, tam de disciplina quam de moribus, iudicio peritorum et approbatorum debet examine uti; iudicio inquam peritorum dicto secundum primam iudicis aut iudicii significationem, quoniam

[a] H *omits*. [b] H, sacerdotum. [c] T *orig.*, quali; *corr., as text.* [d] H *orig.*, cionum ac; *corr.*, lacionem aut. [e] T *corr. writes* de talibus...ex *over an erasure from which* virgines quam etiam coniugate *remain. The original scribe evidently had turned back to Pt.* 12 (*above, p.* 298). [f] H, reliqui. [g] *Gold. omits* collegio sacerdotum...seorsum.

---

[1] Though Marsilius urges this from his own far-reaching premises, the compulsion of priests by the lay power to disregard an Interdict was paralleled in the practice of his day. [2] See above, p. 270, n. 2.

iudicio tertiae significationis auctoritate legislatoris habet principans approbare vel reprobare personas, statuere vel removere ab officiorum exercitio, quemadmodum ostensum est xv° Primae. Secus autem[a] tot essent in communitate unica principantes supremi quot iudicantes primae significationis iudicio de sufficientia vel defectu secundum unumquodque officiorum civitatis; quod est inconvenientium et impossibilium, si debeat manere civitas et recte disponi, velut demonstratum est[b] x° huius et xvii° Primae.

15. Sunt ergo legislatoris aut eius auctoritate principantis sententia seu iudicio tertiae significationis approbandae vel reprobandae personae[c] ad ecclesiasticos ordines promovendae, instituendae quoque vel removendae a cura seu praesidatu[d] maiori vel minori et ab exercitio eius prohibendae, aut etiam, si ex malitia desisterent ab officii exercitio, exercere cogendae, ne sui perversitate possit aliquis incidere periculum mortis aeternae, ut defectu baptismatis vel alterius sacramenti. Quod sane intelligendum est in communitatibus fidelium iam perfectis. Nam in quo loco legislator et eius auctoritate principans infideles existerent, quemadmodum erat in communitatum plurimis et quasi omnibus circa statum ecclesiae primitivae, personarum[e] promovendarum ad ecclesiasticos ordines approbatio vel reprobatio (cum reliquis institutionibus iam dictis et officiorum exercitiis) sacerdoti vel episcopo cum saniori parte fidelis[f] multitudinis existentis ibidem aut illi soli, si solus esset, auctoritas haec conveniret absque consensu vel scientia principantis, ut ex huiusmodi promotione ac praelatorum seu curatorum institutione fides Christi et doctrina salutaris divulgaretur, quae legis latoris infidelis aut legis[g] custodis auctoritate, studio, vel praecepto non fierent sed magis prohiberentur. Quo etiam modo id fecerunt apostoli circa initium ecclesiae Christi; et facere tenebantur praecepto divino et tenerentur ipsorum successores in legislatoris defectu[h]. Unde Apostolus 1 *ad Corinthios* ix°: *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit*[i]. *Vae mihi si non evangelizavero*[1]. Ubi tamen legislator fidelis et legis custos

[a] Q *corr. inserts* esset si. [b] Q *omits*. [c] T, pp^e. [d] H, presulatu. [e] T, pp^arum. *Further instances of this abbreviation will not be noted.* [f] Q, fidelium. [g] *Gold. omits* latoris...legis. [h] *Gold.*, T, H, I, defectum. [i] T *orig. omits* Nam...incumbit; *corr. inserts*.

[1] 1 *Cor.* ix. 16.

talia volunt fieri, dico ipsorum esse auctoritatem hanc[a] secundum iam dictum modum propter assignatas causas seu probationes, tam ex Scriptura Sacra quam ex humana, probabili, et necessaria ratione.

16. De distributione vero temporalium, quae *beneficia ecclesiastica* vocari solent, oportet praescire, quod talia temporalia vel ordinata sunt per legislatorem ad sustentandum evangelicos ministros et reliquas personas miserabiles, de quibus diximus XIV° et XV° huius, vel ordinata sunt ad hunc usum per personam aliquam aut collegium aliquod singulare. Quod si huiusmodi temporalia ex dono et legislatoris ordinatione sic statuta fuerint, dico, quod de ipsis distribuendis auctoritatem cui vult et quando licite secundum Legem Divinam committere potest; et ex causa, cum voluerit, auctoritatem ab eo vel eis, cui vel quibus, personae singulari vel collegio commiserat[b], revocare; nec posset huius oppositum, sed magis propositum, ex Scriptura convinci; sicut etiam auctoritate Ambrosii ex epistola *De tradendis Basilicis* supra monstravimus XIV° huius[1]. Nec solum talium temporalium auctoritatem distribuendi ab eo vel eis cui commiserat[b] revocare potest licite secundum Legem Divinam legislator fidelis, verum etiam vendere aut aliter alienare propter rationabilem causam supervenientem, quoniam sua sunt et in ipsius semper potestate de iure, nisi fortasse rem ipsam simpliciter aut etiam cum dominio in alterius collegii aut personae singularis transtulerit potestatem; hiis tamen semper adiciendo, secundum omnem eventum fidelem populum Lege Divina obligari, si potens fuerit, ad evangelicorum ministrorum sustentationem in victu et tegmento decenti, quibus contenti debent esse, ut ex I *ad Timotheum* ultimo monstratum est[c][2]. Si vero huiusmodi temporalia statuta fuerint ad pia opera ex dono vel legato personae vel personarum singularium[d], dico talia debere conservari, custodiri, atque distribui secundum donantis aut legantis intentionem. Quod si quis error in distributoribus horum correptione[e] indigens appareat[f], iuxta donantis vel legantis intentionem debet error huiusmodi[g] per humanum legislatorem aut eius auctoritate principantem corrigi.

[a] *Gold.*, T, H, I, *omit.* [b] T, H, comiserit. [c] T, H, *insert* 14° huius. [d] *Gold.*, I, singularum. [e] *Gold.*, correctione. [f] H, apparat. [g] Q, T *orig.*, huius; T *corr.*, *as text.*

---

[1] See above, p. 261. [2] I *Tim.* VI. 8. See above, pp. 210, 247.

Quinimo id sciens et potens peccat omittens, quoniam non pertinet hoc aut fieri debet per collegium aut personam aliam[a] singularem aliquam, cuiuscumque conditionis existant, excepto dumtaxat si talium correptio[b] per donatorem aut legatorem alicui personae vel collegio commissa foret, quorum etiam error, si contingeret, tandem corrigi debet per principantem. Quamvis[c] persona singularis aut collegium basilicam construere, ibique Legis Evangelicae quemquam ministrum statuere nequeat absque legislatoris concessione, propter pridem assignatas causas.

17. Amplius, proposita de ministrorum ecclesiasticorum institutione ac temporalium seu beneficiorum distributione vel collatione ostendere volo auctoritate catholicorum Franciae regum non spernenda, sed potius attendenda. Asserunt enim ipsi de iure (quod etiam de facto usque in praesens tempus volunt et faciunt immutabiliter observari) aliquorum officiorum ecclesiasticorum et temporalium[d] seu beneficiorum ad se sic pertinere auctoritatem institutionis et distributionis ut a nemine singulari vel collegio mortalium, cuiuscumque[e] conditionis existat, in ipsos aut ad ipsos haec auctoritas derivetur. Non enim[f] Lege Divina prohibitus est legislator aut princeps ab horum institutione, collatione, seu distributione; quinimo auctoritas haec in perfectis fidelium communitatibus ex legislatoris concessione derivata est, si licita fuerit, non subdole usurpata[g] in personas aut collegia sacerdotum. Unde in legibus principum Romanorum statutus[h] est modus et forma eligendi seu instituendi episcopos, curatos, decanos, et reliquos ordinandi templorum ministros quantum ad secundarias institutiones de quibus supra dictum est parte 11[a] et 12[a i], numerus quoque ipsorum determinatus et praefinitus[1]. Hoc enim ad humanum legislatorem et principantem pertinet, ut demonstratum est[k] VIII° huius et XV° Primae. Sic etiam de modo tractandi ecclesiastica temporalia seu beneficia, et actuum contentiosorum inter presbyteros invicem et

[a] *So Gold.*, T *corr.*, H; Q, T *orig.*, I, *omit.* [b] *Gold.*, correctio. [c] *Gold. inserts* etiam. [d] T, H, *omit* et temporalium. [e] Q, cuiusque. [f] T, H, igitur. [g] Q, usurpatata. [h] *Gold.*, status. [i] *Gold.*, T. *orig.*, I, *omit* quantum ad...12[a]; T *corr. inserts.* [k] T *omits* est; H, demonstrauimus.

[1] See above, pp. 296–99. The reference to the *Corpus Iuris Civilis* seems to be to *Codex Iustin.*, Bk. I., Tit. III., Cap. 41, and Bk. XII., Tit. XXVI. (in the last *decani* are dealt with).

ad quoscumque alios, leges statutae sunt[1], contra quas priores Romani antistites, sancti et suae libertatis conscii, non ignari, minime reclamarunt, sed illis fuerunt et esse voluerunt, sicut etiam et iuste debuerunt, sponte subiecti; ut etiam XXI°[a] huius, parte 2ª, declarabitur[b] amplius usque in 8am. Unde vero tanta pervenerit alietas[c] ut sacerdotale collegium non solum[d] legibus et[e] principum saeculi consuetudinibus se dicat exemptum, verum etiam super illos iam se legislatorem constituat, idque pertinaciter asserat et defendat, posterius dicturi sumus.

18. Rursum etiam ex praemissis, nos latere non debet, humanum legislatorem aut eius auctoritate principantem ex temporalibus ecclesiasticis, praesertim proventibus immobilium quae beneficia diximus, si qua residua fuerint sufficientiae ministrorum evangelicorum, tallias et collectas suscipere posse licite secundum legem humanam atque Divinam[f] pro patriae defensione aut captivorum in fidei obsequium redemptione vel supportandis oneribus publicis ac[g] aliis rationabilibus causis, secundum legislatoris fidelis determinationem. Non enim qui talia temporalia legato vel dono ad pias causas statuit, et alicui vel aliquibus distribuenda commisit, ea potuit cuiquam collegio vel singulari personae cum immunitate maiori tribuere quam habuerit dum extiterunt in ipsius potestate. Sed pro tunc numquam[h] fuerunt a publicis oneribus immunia; ergo nec postquam per donatorem aut institutorem translata fuerint in[i] cuiusvis alterius potestatem[2].

19. Huic autem testatur Ambrosius in epistola *De tradendis Basilicis*, cum dixit: *Solvimus quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo. Tributum Caesaris est, non negatur.* Et rursum[k] eadem: *Si tributum petit* (imperator), *non negamus. Agri ecclesiae solvunt tributum*[3]. Quod tamen imperatori negasset, si hoc sibi iure non deberi credidisset, quemadmodum sibi templa negavit seu

[a] H, 20°. [b] *Gold.*, declamabitur. [c] H, alretas. [d] T, H *insert* a. [e] T *corr. cancels* et *and inserts after* saeculi; H *copies*. [f] T *orig. omits* posse ...divinam; *corr. inserts*. [g] H, et. [h] H *orig.*, tamquam; *corr.*, numquam (?). [i] *Gold. omits*. [k] Q *inserts* in.

[1] *Corp. Iur. Civil., Cod. Iustin.*, Bk. I., Tits. II, III, IV. [2] Here Marsilius supports the right of the State to tax the clergy by an argument applicable to property derived from private donations. That the State can control and rescind wholly or in part its own donations has been already argued above, p. 301. [3] See above, p. 137 and n. 2. The quotation here is more correct.

sacerdotum institutionem in eis propterea quod Arianis videbatur favere, etiam contra plebis sententiam, de quo amplius in sequentibus dicturi sumus[a]. Hoc etiam sensit[b] Hugo de Sancto Victore in libro[c] *De Sacramentis*, cum dixit[d]: *Ecclesia*[e], *licet fructum terrenae possessionis in usum accipiat*[f], *potestatem tamen exercendae iustitiae per ecclesiasticas personas aut iudicia saecularia exercere non potest. Potest tamen ministros habere, laicas personas, per quos iura et iudicia ad terrenam potestatem pertinentia secundum tenorem legum et debitum iuris terreni exerceantur*[g]*; sic tamen ut et ipsum quod potestatem habet a principe terreno se habere cognoscat, et*[h] *ipsas possessiones numquam ita a regia potestate elongare posse intelligat quin, si ratio postulaverit et necessitas, et illis ipsa potestas debeat patrocinium, et illi ipsae possessiones debeant in necessitate obsequium. Sicut enim regalis potestas patrocinium, quod debet alteri*[i]*, non potest non dare, sic ipsa possessio ab ecclesiasticis*[k] *personis obtenta obsequium, quod regiae potestati pro patrocinio debetur, iure negare non potest*[l].

CAPITULUM XVIII[2]

De origine ac statu primo ecclesiae Christianae, et unde Romanus episcopus et ecclesia praedictam auctoritatem ac super ceteros sibi quendam[m] *primatum assumpsit.*

NUNC autem restat ex propositis intentionibus manifestare[n] ortum et initium, ex quibus iurisdictio coactiva et omnium sacerdotalium institutionum secundariarum, non-essentialium vocatarum, ecclesiasticorum quoque temporalium omnium distribuendi

[a] *Gold. inserts* est. [b] *So* Q, G, *etc.*; I, idem sensit; *Gold.*, Idem dicit. [c] *So* Q, G, I; *Gold. omits* in *and reads* tractatu. [d] *So* Q, G, etc.; *Gold.*, Inquit enim; I *omits* cum dixit. [e] G, ecclesie; I, cetera. [f] G, accipere. [g] Q, I, exerceatur. [h] Q *omits*. [i] *Gold.*, aliis. [k] *Gold. adds* etc. *and omits conclusion*. [l] T, H, *omit the citation from Hugh of St Victor and close the chapter at* sumus. *With the variants this suggests that the passage was cancelled in the 'second issue' as too favourable to ecclesiastical jurisdiction*. [m] H, quondam. [n] H *omits*.

[1] Hugh of St. Victor, *De Sacramentis*, Bk. II., Pt. II., Cap. VII. (MPL. CLXXVI. c. 420; and better ed. Bagnacavallo, Venice, 1598, vol. III., fo. 278 *r.*). The latter reads *exerceat, agnoscat, elongari*, and *non potest dare*. [2] In this chapter there may be remarked Marsilius' grasp of the idea of historical development in his exposition of the early history of the Papacy, which gives evidence of close study of the documents, genuine and forged, in *Pseudo-Isidore*. The use of modern and historic parallels in Part 6 is characteristic.

potestas in episcopos seu presbyteros aliquos pervenerit; talium quoque potestatum supremam unde sibi papa Romanus ascribat. Hiisque[a] consequenter[b] adiciendum, cuius aut quorum[c] Scripturae sensus dubios interpretari, et interpretatos fidelibus credendos et observandos tradere atque praecipere sit iusta potestas. Supponentibus igitur primum ex determinatis a nobis XV° et XVII° Primae, IV°, V°, VIII°, IX°, et X° huius, ad nullum episcopum aut presbyterum vel ministrum ecclesiasticum aliquem, inquantum huiusmodi[d], iurisdictionem aliquam cuiusquam coactivam in hoc saeculo pertinere; rursumque monstratum sufficienter XV°, XVI°, et XVII° huius, nullum episcopum aut presbyterum immediata ordinatione Christi alteri episcopo vel presbytero subesse quantum ad aliquam sacerdotalium potestatum essentialem aut non-essentialem iam dictam; id quoque quod[e] de temporalium ecclesiasticorum distributione iam diximus capitulo praecedenti; sufficienter patere posset inspicientibus solutio[f] quaesitorum. Verumtamen ad horum dissolutionem accedere volumus singulariter magis propter minus introductorum in talibus tarditatem.

2. Quaesita ergo[g] proposita reddere temptaturis[h] oportebit de ipsis intendere: primum quatenus processerunt de facto et circa ipsorum origines; deinde vero quantum Iuri Divino et humano ac rectae rationi sic[i] facta conformiter se habuerint aut habere debuerint[k], quae etiam hiis contrarie atque difformiter, ut demum conformia tamquam probanda et observanda, difformia vero velut nociva saeculo et fidelium quieti ac licite detestanda et declinanda noscamus. De hiis autem, quantum de iure ac facto[l] processerint[m], principium quaerendum est ex Canone Sacro. De consequentibus vero colligere possumus ex approbatis historiis, harum autem plurimum ex *Isidori Codice* supradicto; et demum aliqua recitare, quae disciplinarum experientia magistra nos docuit.

3. A Sacro itaque Canone tamquam a fonte veritatis quaesitae facientes exordium, suscipiemus oraculum Christi Iohannis XX°, quo siquidem sacerdotalem auctoritatem aut clavium potestatem vel

[a] *Gold.*, his. [b] H, conuenienter. [c] Q *inserts* sit. [d] Q, T *orig.*, huius; T *corr., as text.* [e] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [f] Q *corr.*, soluciones. [g] T, H, igitur. [h] H, temptantis. [i] Q, sit. [k] Q, habuerit...debuerit. [l] *So* Q; T *orig.*, I, *omit* iure ac; T *corr. inserts* ac iure *after* facto, *copied by* H *with* at; *Gold. reads* facto et iure. [m] H, processerunt.

utrumque indifferenter apostolis tribuit, dum eisdem dixit insufflans: *Accipite Spiritum Sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*[1]; huic quoque adicientes mandatum eiusdem, quo indifferenter etiam praedicationem evangelicam per universum orbem iniunxit eisdem[a], cum ad eos Matthaei ultimo dixit: *Euntes ergo docete omnes gentes, etc.*[2] Quibus siquidem postmodum immediata sui vocatione adiunxit Paulum tamquam vas electum, Spiritus Sancti videlicet, ut ex *Actuum* IX° satis apparet. Hic[b] autem simul et alii iam dictum Christi mandatum exequentes apostoli, ut ex ipsorum *Actibus* et *Epistolis* palam, in Iudaea primum nuntiaverunt et docuerunt Evangelium seu fidem Christianam, ad quam multos etiam converterunt ibidem; deinde vero revelatione divina et ipsorum ordinatione invicem ipsorum[c] quidam in Iudaea remansere, reliqui vero divisim ad diversos se transtulerunt populos atque provincias[d]. In quibus confidenter et constanter praedicantes Evangelium, profecit[e] in personarum utriusque sexus conversione quantum potuit et Deo placuit unusquisque, velut in ipsorum legendis seu de ipsis approbatis historiis recitatur; quamvis inter ceteros sua[f] praedicatione notabiliter profecerint[g] ipsorum duo, beati scilicet Petrus et Paulus. Qui siquidem Paulus, quamvis ex duodecim non fuerit, a Christo nil[h] minus vocatus et missus fuit aeque immediate ac principaliter, sicut aliorum apostolorum quicumque, quemadmodum apparet *Actuum* IX°, et ex II° *ad Galatas* cum dictis[i] sanctorum exponentium sufficienter ostensum est XVI° huius.

4. Ab hiis, inquam, duobus apostolis Petro et Paulo plurimum[k], quamvis tamen secundum Canonis seriem a Paulo manifestius, et praesertim ad Gentiles, ecclesiae Christianae derivatus est ritus[l]; nam et ipse Paulus principalis et primus apostolus fuit ad gentes sive Gentiles seu praeputium, quemadmodum Petrus in circumcisionem, ut apparet II° *ad Galatas* et *Romanos* XI°[m], ex

[a] *Gold.*, Q, eis. [b] Q, sic. [c] H *omits* ordinatione...ipsorum. [d] *Gold.*, I, *omit* atque provincias. [e] H, profecerit. [f] H *omits*. [g] H, perfecerint. [h] H *orig.*, uel; *corr.*, non. [i] H, dominus. [k] *Gold.*, primum. [l] T *corr. here inserts in margin* Augustinus 14 De Ciuitate Dei, c°. 9°, *copied by* H, I (*inserting also* ut dicit), *Gold.* (*after* Gentiles) *in the text*. [m] H, 2°.

[1] John XX. 22–3. [2] Matth. XXVIII. 19–20.

Glossa quoque[a] sanctorum ibidem et aliis plerisque Scripturae locis[1].

5. Hii vero apostoli duo cum reliquis omnibus suum magistrum imitantes, Christum videlicet, sub principum saeculi coactiva iurisdictione vixerunt et alios sic vivere docuerunt, ut aperte monstratum est IV° huius et V°. Sic quoque vixerunt ipsorum successores, presbyteri seu episcopi, cum suis diaconibus et reliquis ministris evangelicis successive usque ad tempora Primi Constantini, Romanorum imperatoris[b], ut ex praedicto *Isidori*[c] *Codice* satis apparet; ita quod nemo episcoporum per omne tempus illud[d] in alios episcopos coactivam iurisdictionem exercuit; quamvis tamen aliarum provinciarum episcopi plures, in quibus dubitabant, tam de Scriptura Sacra quam de ritu ecclesiastico, non audentes se publice congregare, consulerent[e] episcopum et ecclesiam fidelium existentem Romae, propter maiorem ibidem forte fidelium multitudinem et magis[f] peritiorem, eo quod studia scientiarum omnium tunc multum Romae vigebant; unde ipsorum episcopi et sacerdotes peritiores erant[g], et in talium numero plus ceteris abundabat ipsorum ecclesia. Erant etiam et reverentiores; tum[h] quia beatus Petrus apostolorum senior, meritis perfectior, et reverentior ibidem tamquam episcopus sedisse legitur, et beatus Paulus similiter, de quo amplius constat, quemadmodum apparuit XVI° huius; tum etiam[i] propter Romanae urbis principalitatem et famositatem ampliorem ad ceteras[k] mundi provincias. Unde etiam provinciarum aliarum fideles, sufficientia personarum carentes, ad ipsorum ecclesias gubernandas ab episcopo et ecclesia Romana fidelium postulabant personas sibi ad episcopatum praeficiendas, eo quod ecclesia fidelium Romae personis talibus, ut iam diximus, amplius abundabat. Episcopi vero et ecclesia Romanorum sic requisiti consilium et auxilium, tam circa fidem quam circa ecclesiasticum ritum et personarum provisionem[l], indigentibus et requirentibus charitative atque fraterne subveniebant

[a] H, quorum. [b] H, imperatorum. [c] *Gold.*, Isidoris. [d] H, id. [e] *Gold.*, consuluerunt; I, consulerunt. [f] T *corr. cancels*; H *omits.* [g] *Gold. omits.* [h] H, tamen. [i] T *orig.*, quia, *which* T *corr. cancels, and* H *omits.* [k] *Gold.*, certas. [l] Q, peruisionem.

[1] See above, Dict. II., cap. XVI., pp. 274 ff., 285. There is no verbal quotation from St Augustine, *De Civitate Dei*, XIV. 9, though a little resemblance in matter.

in hiis: episcopos scilicet eis mittendo, qui vix inveniebantur acceptare volentes; ordinationes etiam, quas super ecclesiasticum ritum sibi[a] fecerant, amicabiliter[b] aliis communicando provinciis; et quandoque etiam in aliis provinciis contentionem aut schisma fidelium inter se audientes charitative monendo[c]. **6.** Haec autem aliarum provinciarum ecclesiae grate suscipiebant, ut ex[d] quibusdam historiis et serie praedicti *Codicis*[1] a Clemente papa, qui primus ibidem scribitur episcopus Petri vel Pauli aut utriusque successor, usque ad tempora iam dicti Constantini satis apparet.

Hoc etiam modo, vel consimili quasi, suscepit a Graecis Romanus populus gratuite, non coacte, leges quasdam vocatas *Duodecim*[e] *Tabularum*, a quibus tamquam ab origine leges reliquae Romani populi processerunt[2]. Et tamen constat Romanum populum propterea[f] Graecis nulla iurisdictione vel auctoritate subiectum. Sic etiam qui librum hunc in lucem deduxit, studiosorum universitatem Aurelianis degentem vidit, audivit, et scivit per suos nuntios et epistolas requirentem et supplicantem Parisiensi[g] universitati tamquam famosiori et veneratiori pro ipsius habendis regulis, privilegiis, atque statutis; cum tamen Parisiensi[g] universitati nec ante nec post esset in auctoritate aliqua[h] vel iurisdictione subiecta[3].

7. Ex iam dicta vero quasi consuetudinaria prioritate aliarum ecclesiarum consensu spontaneo, Romanorum episcopi, secundum ipsorum ulteriorem a principio processum, auctoritatem quandam *decreta* seu ordinationes[i] constituendi super universalem ecclesiam,

[a] Q *places* sibi *before* super. [b] *Gold.*, I, *omit.* [c] *Gold.*, H, mouendo. [d] T, H, *omit.* [e] *So* Q; *Gold.*, T corr., H, I, decem. [f] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, T *orig.*, I, *omit.* [g] Q, Pharisiensi. [h] *Gold.*, apostolica. [i] T *orig. omits* seu ordinationes; T *corr. inserts.*

---

[1] *I.e. Pseudo-Isidore*, where the papal decretals begin with the *Epistles* of St Clement. [2] The source is probably Gratian's *Decretum*, Pt. I., Dist. VII., Cap. I. [3] This application of the University of Orleans to that of Paris, witnessed by Marsilius, probably occurred between 1306 and 1312 or else after 1320. In 1306 Clement V incorporated the already famous *Studium Generale*. In 1307 new statutes included the organization in four nations with an elected rector, like that of Paris, long-coveted. In 1312 Philip the Fair suppressed the incorporation, nations, and rector, and safeguarded Paris' monopoly of theology. There is a clear reference here to the words of his decree: "*Sic profecto tradit antiquitas Romanos a Grecis pro sui eruditione ius scriptum et mores ab initio recepisse*" (Fournier, *Statuts...des Univ. franç.*, I. 1, p. 37). The scholars migrated to Nevers in 1316. In 1319–20, by the action of John XXII and Philip V, the university was restored to Orleans and its privileges.

quantum ad ecclesiasticum ritum et actus etiam sacerdotum, et illarum[a] observationem praecipiendi, ampliorem sumpserunt usque ad tempora Constantini[b]. Utrum autem id facere potuerint Romanorum episcopi sola ipsorum auctoritate, an aliorum oportuerit ad haec intervenire consensum, in sequentibus dicturi sumus.

Constantinus vero praedictus (ut ex iam dicto *Codice*, capitulo *De primitiva Ecclesia in concilio Niceno*[c], narrat Isidorus[1], et in *Edicto domini Constantini Imperatoris* inscripto pariter continetur[2]), primus fuit imperator qui *fidem* Christi ministerio beati Sylvestri tunc papae Romani *patenter adeptus* est, et qui sacerdotium a iurisdictione coactiva principum exemisse videtur; qui etiam per praedictum edictum ecclesiae Romanae ac ipsius episcopo similiter tribuisse videtur auctoritates et potestates super alios episcopos et ecclesias omnes, quas sibi convenire nunc asserunt aliunde, ut XIX° Primae, parte 8ª et 9ª, supra narravimus[3]; cum hiis quoque iurisdictiones coactivas super eosdem agros, praedia, et possessiones plurimas cum quarundam etiam provinciarum saeculari dominio, ut palam se offert inspicienti praedictum edictum. Hic etiam, ut ubi[d] supra legitur, primus imperator fuit, qui Christianis concessit licentiam se publice congregandi, templa seu ecclesias construendi[e], et cuius praecepto primum concilium Nicenum[f] extitit congregatum[4].

De quo siquidem cum reliquis quae facta sunt in processu ecclesiae ab apostolorum usque in praesentia tempora consequenter in suis locis, quantum proposito nostro conveniet, tangemus et inducemus historias, ex ipsis quidem quae Legi Divinae ac rectae rationi consona fuerint, recipientes, quae vero dissona reicientes; qualiter autem et quae facta sunt se habere debuerint iuxta Canonem Sacrum evidenter[g] tradentes.

8. Sic[5] itaque diffiniendorum a sui origine aliqualiter recitato progressu, ad ipsorum determinationem ingredientes amplius, sup-

[a] T, H, illorum. [b] *Gold.*, T *corr.*, *insert* praedicti. [c] Q *corr. inserts* vt; H, uiceno. [d] *Gold. omits.* [e] T, H, constituendi. [f] H, Vicenum. [g] *So* T, H, I; Q *corr. reads* sunt uel se; *Gold. omits* debuerint...evidenter.

[1] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 248, *De prim. eccl. et synodo Nicena*, X, XI. The latter (Constantine's speech to the bishops) seems to be the origin of Marsilius' statement that he first exempted the clergy from lay jurisdiction. [2] *Donation of Constantine*; see above, p. 280 n. 1; in Hinschius' edn. of *Pseudo-Isidore*, pp. 249 ff. [3] See above, pp. 104 ff. [4] See *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 248 (X, XI). [5] This part gives the contents of chaps. XX–XXII.

positionem cum Apostolo faciemus indubiam, fidem catholicam unam esse, non plures; unde *ad Ephesios* IV°: *Unus dominus, una fides*[1]. Hanc quoque rursum in unitate secundum eundem sensum, videlicet credendam et ab omnibus fidelibus[a] confitendam, ut ubi supra, parum post inquit Apostolus: *Donec occurramus omnes in unitatem*[b] *fidei et agnitionem filii Dei*[2]. Ex quibus quidem per necessitatem inferemus primum, quod Legis Divinae, praesertim Evangelicae, dubios sensus atque sententias et, si quae fuerint, inter doctores ipsius contentiones vel controversiae probabiles, quemadmodum quorundam ignorantia vel malignitate aut utrisque iam evenisse legimus iuxta Christi et Apostoli prophetiam, expedit terminare. Huic autem per necessitatem assequi monstrabimus, ad solum generale concilium fidelium omnium, vel eorum qui omnium fidelium auctoritatem habuerint, determinationem hanc tantummodo pertinere.

Deinde ostendam secundum Legem Divinam et rationem rectam, quod generale concilium convocare, idque si expediat per coactivam potentiam congregare, ad solius humani fidelis legislatoris superiore carentis auctoritatem pertineat, non autem ad personam aliquam aut collegium aliquod[c] singulare, cuiuscumque dignitatis aut conditionis existant, nisi eidem aut eisdem per supradictum legislatorem auctoritas concessa foret.

Amplius ostendam per certitudinem nihil statui posse circa ecclesiasticum ritum et humanos actus, quod omnes homines[d] ad observationem obliget sub aliqua poena pro statu praesentis saeculi vel venturi, nisi per solum generale concilium seu supremum legislatorem fidelem[e] immediate, aut inde sumpta prius auctoritate. Ex quo etiam monstrabitur consequenter, quod nullus princeps, provincia, vel communitas aliqua interdici aut excommunicari possit nec debeat per aliquem sacerdotem seu episcopum[f], quicumque sit ille, nisi secundum modum per Legem Divinam aut[g] supradictum generale concilium ordinatum[3].

[a] *Gold. omits.* [b] *Gold.*, T, H, I, vnitate. [c] *So Gold.*, I, *etc.*; Q, T, H, aliud. [d] Q *reads* quemquam *for* omnes homines. [e] T *orig. omits* seu... fidelem; *corr. inserts.* [f] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* seu episcopum; T *corr. inserts.* [g] *Gold.*, I, *omit* Legem Divinam aut.

---

[1] *Ephes.* IV. 5. [2] *Ibid.* 13. [3] The insertion of the *Lex Divina* as an *alternative* to the decree of a General Council is a curious slip (suggesting that Scripture did so authorize the Popes) perceived by the later copyists. The *supremus legislator fidelis* must be that of the Holy Roman Empire; see below, pp. 334, 337.

Deinde monstrabitur evidenter, ad nullius unici sive solius episcopi vel alterius unicae singularis personae aut particularis unici collegii cuiusquam auctoritatem pertinere, in cunctis mundi ecclesiasticis officiis personas instituere, neque pro eisdem ecclesiastica temporalia, vocata beneficia, distribuere seu conferre; sed auctoritatem hanc, solius esse fundatoris seu donatoris vel universalis legislatoris fidelis, aut eius vel eorum cui vel quibus, et secundum quam formam et modum, idem donator aut legislator hanc concesserit potestatem.

Deinde vero monstrabitur, quod unicum episcopum et ecclesiam, quales et[a] quorum auctoritate, aliarum[b] principaliorem sive caput conveniens est instituere; cuius quidem cum ipsius ecclesia sit insinuare reliquis omnibus episcopis et ecclesiis ea quae per generalia concilia circa ritum ecclesiasticum et alios humanos actus ad communem fidelium utilitatem[c] et quietem ordinata fuerint et appareant ordinanda.

Demum[d] vero ex hiis per necessitatem inferemus, tam[e] determinata circa Scripturam et fidem catholicam quam circa ritum ecclesiasticum, cum reliquis institutis per generale concilium, solius generalis concilii auctoritate, non autem alterius particularis collegii vel personae singularis alicuius, immutari posse[f], augeri, minui, vel suspendi, aut totaliter revocari.

Ex quibus quidem omnibus ad uniuscuiusque quasi sensatam notitiam deducetur, Romanum episcopum aut ipsius ecclesiam vel quemvis[g] alium episcopum aut ecclesiam, inquantum huiusmodi, nullam potestatem aut auctoritatem iam dictarum habere super reliquos episcopos et ecclesias Divino vel humano iure, nisi quae sibi simpliciter vel ad tempus[h] concessa fuerit per supradictum concilium generale. Propter quod etiam apparebit, Romanum episcopum aut quemvis alium incongrue, minus debite, ac praeter, imo contra Scripturarum Divinarum et humanarum demonstrationum sententiam sibi ascribere super principem, communitatem, aut personam aliquam singularem plenitudinem potestatis; et quod ab ipsius sibi attributione idem episcopus et alter quicumque

[a] H, ex. [b] *Gold.*, aliorum. [c] *Gold. inserts* tranquillitatem. [d] H, deinde. [e] H, iam. [f] Q *inserts* uel *and omits* minui...reuocari; G, *as text with mis-reading* imputari. [g] T *orig.*, H, quamuis; T *corr.*, *as text*. [h] H, tempora.

penitus est, etiam per monitionem et coactivam potestatem si oporteat, ab humanis legum latoribus seu ipsorum[a] auctoritate principantibus cohibendus.

CAPITULUM XIX[1]

De praevio quodam propter determinationem auctoritatis et primatus iam dicti, cui videlicet dicto vel scripto veritatis sit praestanda credulitas atque confessio de necessitate salutis aeternae[b].

ANTE vero quam ad demonstranda proposita procedamus, oportet attendere perutile quiddam, quinimo necessarium ad eorum omnium certitudinem quae in sequentibus dicturi sumus. Est autem hoc: quod nullam scripturam irrevocabiliter veram credere vel fateri tenemur de necessitate salutis aeternae nisi eas quae *canonicae* appellantur, vel eis quae ad has ex necessitate sequuntur, aut Scripturarum Sacrarum sensum dubium habentium eis interpretationibus seu determinationibus, quae per generale fidelium seu catholicorum concilium essent factae, in hiis praesertim in quibus error damnationem aeternam induceret, quales sunt articuli fidei Christianae.

2. Quod autem Sacris Scripturis firma sit veritatis praestanda credulitas et confessio, per-se-notum supponitur omnibus Christianis; quod quia probari non posset aliter quam ipsarum auctoritatibus, series praetermisi propter abbreviationem. Quod vero ipsarum interpretationibus, sic factis ut diximus, eadem sit praestanda credulitas, satis apparet; quoniam ab eodem Spiritu nobis revelatas

[a] H, episcoporum. [b] Q, I, *omit.*

[1] One of the obstacles to Marsilius' conclusions was the fact that the Canons of medieval councils (general or partial) and the papal Decretals were in opposition to them. He now proceeds to show that unquestioning belief is due only to the statements of Scripture, in their plain sense, and to the interpretation of dubious texts decreed by General Councils. His argument here does not at first depart obviously from the positions in Gratian's *Decretum* from which he practically starts; but it is completed not only by his rigid definition of a General Council in chapter XX, but by the remarkable discussion of the grounds of belief in Scripture (below, Pts. 8–10), with which may be compared Dante's discussion of the relation of Scripture, the Church, and tradition in *Monarchia*, III. 3.

pie tenendum videtur. Quod etiam ex Scriptura et in ipsa infallibili deductione firmata ostendere possumus; ex Scriptura quidem, dicente Veritate Matthaei XXVIII° et ultimo: *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad saeculi consummationem*[1]. Ubi Rabanus: *Ex hoc intelligitur quod usque in finem saeculi non sunt defuturi*[a] *in mundo*[b] *qui divina mansione et inhabitatione sunt digni*[2]; quibus scilicet ad fidei conservationem Spiritum Sanctum pie tenendum est semper adesse. Unde Hieronymus: *Qui ergo usque ad consummationem saeculi cum discipulis se esse promittit, et illos ostendit semper esse victuros, et se numquam a credentibus recessurum*[3]. Idem aperte convincitur ex *Actuum* XV°, dicente[c] apostolorum et fidelium congregatione post ambiguitatis illius determinationem: *Visum est enim Spiritui Sancto et nobis*[4]. Asseruerunt enim et asserit Scriptura ipsorum determinationem, in dubietate illa circa fidem, factam esse a Spiritu Sancto. Cum igitur fidelium congregatio seu concilium generale per successionem vere repraesentet congregationem apostolorum et seniorum ac reliquorum tunc fidelium, in determinandis Scripturae sensibus dubiis, in quibus maxime periculum[d] aeternae damnationis induceret error, verisimile[e], quinimo certum est, deliberationi universalis concilii Spiritus Sancti dirigentis et revelantis adesse virtutem.

3. Hoc etiam deductione infallibili ex Scriptura vim sumente patere potest: quoniam frustra[f] dedisset Christus Legem Salutis Aeternae, si[g] eius verum intellectum, et quem credere fidelibus est necessarium ad salutem, non aperiret[h] eisdem hunc quaerentibus et pro ipso invocantibus simul, sed circa ipsum fidelium pluralitatem errare sineret[i]; quinimo talis lex non solum ad salutem foret inutilis, sed in hominum aeternam perniciem tradita videretur. Et ideo pie tenendum, determinationes conciliorum generalium in sensibus Scripturae dubiis a Spiritu Sancto suae veritatis originem sumere, ab humano vero legislatore (ut in sequentibus ostendetur) suae observationis in confessione auctoritatem coactivam, promul-

[a] Q *corr.*, desituri; H. *late corr.*, defecturi. [b] T, mondo. [c] *Gold.*, ostendente. [d] *Gold.*, per. max. [e] H, verisimilem. [f] T *corr. re-writes.* [g] H, sin. [h] H, apparieret. [i] Q *corr.*, siueret.

[1] Matth. XXVIII. 20. [2] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 101 *v.*), there cited from Raban Maur. [3] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 101 *v.*), there cited from St Jerome. [4] *Acts* XV. 28.

gationem vero atque doctrinam earum a sacerdotibus et evangelicis ministris, horum vero maxime ab eo quem ad hoc principalem statuerit fidelis legislator humanus superiore carens aut concilium generale.

4. Quod autem scripturis aliis, quae scilicet humano spiritu revelatae sunt et traditae, nemo certam credulitatem aut veritatis confessionem praebere teneatur, apparet. Quoniam nulli scripturae falsum significare potenti tenetur quis firmiter credere aut ipsam tamquam veram simpliciter confiteri. Hoc autem patiuntur scripturae innitentes humanae inventioni singularis personae aut collegii partialis. Possunt enim a veritate deficere, ut experientia palam, et habetur Psalmo CXV: *Ego autem dixi in excessu meo: omnis homo mendax*[1]. Scripturae vero Canonicae non sic, quia non sunt ab humana inventione, sed immediata Dei traditae inspiratione, Qui nec falli potest nec fallere vult.

5. Hanc autem quam diximus sententiam et differentiam humanarum et Divinarum Scripturarum aperte confirmat Augustinus XIII^a epistolarum ad Hieronymum, cum dixit: *Ego enim fateor charitati tuae: solum enim*[a] *Scripturarum libris, quae iam Canonicae appellantur, didici hunc honorem timoremque deferre, ut nullum earum actorem*[b] *scribendo aliquid errasse firmissime credam. Ac*[c] *si aliquid in eis offeratur*[d] *literis quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quam vel mendosum esse codicem vel interpretem non assecutum esse quod dictum est vel me minime intellexisse non ambigam. Alios autem ita lego ut, quantacumque sanctitate doctrinaque praepolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos*[e] *auctores canonicos vel probabili ratione quod a vero non aberret*[f] *persuadere potuerunt*[g][2]. Hoc idem replicat et admonet in prologo III *De Trinitate*, cum dixit: *Noli* (lector scilicet) *meis literis quasi Scripturis Canonicis inservire; sed in illis* (id est Canonicis) *et quod non credis,*

[a] Q *late corr.*, solis eis. [b] *Gold.*, autorem. [c] Q, at. [d] Q *late corr.*, offendero. [e] H *corr.*, uel per alios *in margin.* [f] *So* T *corr.*, H, Q; I *leaves blank*; Q *late corr.*, abhorreat. [g] H, poterunt.

[1] *Psalm* CXV. 11 (CXVI. 10). [2] St Augustine, *Epp.*, Pt. II., ed. Goldbacher, no. 82, p. 354 (also MPL. XXII., St Jerome, *Ep.* 116, c. 937). Marsilius quotes the initial phrase, which is not excerpted in Gratian, *Decretum*, Pt. I., Dist. IX., Cap. 5 (nor by Ivo of Chartres, *Decretum*, IV. 74, *Panormia*, II. 119), though he may have known of the passage thence in the first instance. The correct text has *eis solis*, *eorum auctorem*, *offendero*, and *abhorret*.

cum inveneris, incunctanter[a] *crede. In istis autem quod certum non habeas, nisi certum intellexeris noli firmiter tenere*[1]. Idem quoque dixit in epistola *Ad Fortunatianum* et aliis plerisque libris, quorum series omisi propter abbreviationem[2]. Id quoque videtur sensisse Hieronymus, in *Expositione Catholicae Fidei*, cum dixit: *Novum et Vetus Testamentum recipimus in eo librorum numero quem sanctae catholicae ecclesiae tradidit*[b] *auctoritas*[3].

6. Intellexit ergo beatus Augustinus per *Canonicas Scripturas* eas solas quae in volumine *Bibliae* continentur, non quidem *Decretales* aut *Decreta* Romani pontificis et suorum collegii clericorum, quos *cardinales* appellant, neque[c] alia quaevis humana statuta de humanis actibus aut[d] contentionibus et humano spiritu adinventa. Canon enim regula est et mensura, mensura vero, quoniam certa, quod solius Divinae Scripturae inter ceteras proprium est[e], ut ex Augustino induximus pridem. Ideoque Augustinus idem scripturas proprias a Canonicis separavit; nec ipse, qui tantae fuit sanctitatis, auctoritatis, et scientiae, suas traditiones canonicas appellare praesumpsit. Hoc enim impium est et sacrilegii modus quidam, quoniam in humana traditione dicta vel scripta error et falsum contingere potest, quod in canone secundum veritatem dicto aut eiusmodi, quam per generale concilium Canonicae Scripturae interpretationem factam[f] diximus, nullatenus evenire contingit.

7. Propter quod etiam ex Concilio Carthaginensi tertio prohibitum reperitur rationabiliter valde, ne[g] sub nomine harum, Canonicarum scilicet, aliae quaevis scripturae legantur. Unde[h] legitur ibidem et in[i] *Isidori* praedicto *Codice* continetur series haec: *Item placuit, ut praeter Scripturas Canonicas nihil in ecclesia legatur sub*

[a] T, incunctater. [b] T, traddit; H, tradit. [c] H, nec. [d] H, ac. [e] Q *orig. omits; a corr. inserts.* [f] Q, interpretacione facta. [g] H *orig. omits; corr. inserts.* [h] H, ut. [i] H, ex.

---

[1] St Aug., *De Trinitate*, III. *Prol.* (MPL. XLII. c. 869). Marsilius probably knew the passage from Gratian, *Decretum*, Pt. I., Dist. IX., Cap. 3, or (with less likelihood) from Ivo of Chartres, *Decretum* IV. 71 (MPL. CLXI. c. 283), *Panormia* II. 120 (*ibid.*, c. 1111). Marsilius quotes loosely. [2] Quoted in Gratian, *Decretum*, Pt. I., Dist. IX., Cap. 10. Really the *Epistle to Fortunatus* (ed. Goldbacher, no. 58). It is also quoted by Ivo of Chartres, *Decretum*, IV. 237 (MPL. CLXI. c. 315). [3] This *Expositio Catholicae Fidei* is the Pelagian work attributed later to St Jerome, printed as the *Symboli explanatio ad Damasum*. See the passage quoted in St Jerome, *Opera*, V. (Paris, 1706), c. 122. It would be in the MSS. of St Jerome's Letters.

nomine Divinarum Scripturarum. Sunt autem Canonicae Scripturae: Genesis[1], et ceterae quae de volumine *Bibliae* numerantur ibidem[a].

8. Nec obstat hiis quod dicit[b] Augustinus *Contra Manichaeos in epistola Fundamenti.* Inquit enim ibi: *Ego vero non crederem Evangelio, nisi me catholicae ecclesiae commoveret auctoritas*[2], in quo humanam auctoritatem praeferre videtur auctoritati Scripturae; *semper enim propter quod unumquodque est, et illud magis*[3]. Nos autem dicamus, quod aliud est credere sermonem aut scripturam aliquam esse traditionem alicuius seu ab aliquo factam, et aliud est credere illam esse veram, utilem vel nocivam, observandam aut[c] omittendam. Unum quidem enim horum recipere potest quis ex hominum testimonio absque secundo, et econverso, et utrumque similiter[d] quandoque; velut oblatam et sibi praesentem scripturam aliquam credet quis esse patriam legem ab incolarum communi testimonio, quam tamen esse veram, observandam, et non transgrediendam addiscere potest signo sensibili aliquo, ut poena quam illius transgressoribus infligi vidit, vel[e] sua ratiocinatione[f] recta praeter hominum persuasionem aut dictum. Sic etiam econverso, videns aliquem hominem librum aut domum construere vel alterum aliquid, credet[g] ex se absque hominum testimonio librum aut domum ab hoc esse constructum. Quod[h] autem in libro contenta sint[i] vera vel falsa, utilia vel nociva, prosequenda vel fugienda, ab hominum, praesertim fide dignorum, testimonio credere potest. Rursum, et utrumque quandoque ab hominum testimonio suscipere potest quis, ut quod hic sit Hippocratis liber atque doctrina, credet qui numquam viderit Hippocratem ab hominum testimonio. Quod autem in eo contenta seu scripta sint vera vel falsa, servanda vel omittenda propter sani-

[a] T *corr. writes* que...ibidem *over an erasure.* [b] H, dicitur. [c] H, uel. [d] T, H, *omit.* [e] *Gold.*, I, Q, *omit.* [f] Q, H, racione. [g] H, crederet. [h] Q, que. [i] Q, sunt.

---

[1] *Pseudo-Isidore, Conc. Carth.* III., Canon XLVII. (ed. Hinschius, pp. 297, 301; MPL. CXXX. c. 338). [2] St Augustine, *Contra epistolam Manichaei quam vocant Fundamentum*, cap. V (MPL. XLII. c. 176). Marsilius in all probability knew this quotation by means of the protest (15 July, 1322) of the Franciscan Chapter General against John XXII's Bull of suspension *Quia nonnumquam* (26 March, 1322). See Wadding, VI. 398. But the words (an exact quotation, fuller than in the protest) must have been copied by him from another source. [3] Aristotle, *Posterior Analytics*, I. 2 (Latin transl. in Aquinas, *Opera* I. fo. 20 *v.*).

tatem conservandam et aegritudinem declinandam, suscipiet idem a testimonio peritorum[1].

9. Eodem quoque vel quasi consimili modo Scripturam aliquam in *Biblia* contentam Dei credere traditionem seu Legem a Christo editam esse vel dictam, potest accipere quis ex fidelium communi testimonio seu ecclesiae catholicae, qui tamen nec Christum vidit nec audivit aut alio exteriori sensu percepit[a]. Hanc tamen Scripturam veram esse vel observandam credet ex fide vel signo aliquo sensibili, puta miraculo, absque testimonio cuiusquam, quemadmodum Paulus qui Legem, quam persequebatur prius, Christi fuisse doctrinam credebat ex praedicantium quos persequebatur[b] testimonio, nec eam propterea verum continere credebat. Credidit autem postmodum veram esse, primum ex sensibili miraculo, et fide quam habuit consequenter[c]. Similiter autem et utrumque quandoque susceptum est ab humano testimonio, ut hanc Scripturam esse Legem a Christo traditam et latam, in ipsa quoque contenta vera esse ac observanda propter aeternam salutem consequendam et miseriam fugiendam, creditur et creditum est a multis, qui nec Christum viderunt aut exteriori sensu cognoverunt nec umquam miraculum seu signum de hoc sensibile perceperunt.

10. Quod ergo dicit beatus Augustinus: *Non crederem Evangelio etc.*, potest secundum praedicta duplicem sensum habere: unum quidem, quia Scripturam illam credidit Evangelium esse, id est, Christi traditionem, ex testimonio ecclesiae catholicae sive universalis, quamvis hanc Scripturam seu Evangelium verum continere principalius crediderit ex miraculo fortasse vel revelatione aliqua[d] vel ex fide qua Christum credidit esse verum Deum et per consequens omnem eius traditionem esse veram atque servandam. Alium vero sensum possunt habere Augustini verba praedicta, ut quod utrumque testimonio catholicae ecclesiae primum accepit et credidit; licet primus sensus sententiae Apostoli *ad Galatas* 1° magis convenire videatur; non enim dicta Christi sive Dei vera sunt causaliter, quia[e] eisdem testificetur ecclesia catholica vero

[a] T, H, precepit. [b] *Gold.*, persequatur. [c] T *orig.*, I, *omit*; T *corr. inserts*; *Gold. reads* consequenter ex fide q. h. [d] H, apostolica. [e] *Gold.*, I, eo quod.

[1] This mention of Hippocrates and his medical works seems a testimony to Marsilius' profession as a physician. Cf. above, pp. 69–72, 93.

testimonio, sed testimonium ecclesiae causaliter verum est, dum dicit dicta Christi vera, propter veritatem dictorum Christi. Unde Apostolus ubi supra: *Sed licet nos aut angelus de caelo evangelizet vobis praeterquam quod*[a] *evangelizavimus vobis, anathema sit*[1]. Et consimiliter intelligendum est[b], quod etiam si tota ecclesia aliud evangelizasset, id est[c] contrarium, illud non fuisset verum. Et causa est, quia sibi constabat, illud[d] Evangelium esse Christi dictum seu revelationem, in qua falsitas esse non poterat; quamvis ex necessitate consequentiae et a posteriori bene sequatur: Ecclesia catholica dicit[e] hanc orationem: *Deus est trinus*[f] *in personis*[2], esse veram, ergo est vera, vel de quovis alio Christi dicto sive praecepto quod dicat esse servandum, eo quod dicta ecclesiae catholicae sive universalis[g] in hiis quae circa fidem vertuntur a Spiritu Sancto immediate revelata fore pie tenendum est, ut apparuit ex praemissis. Et ideo[h] secundum quemvis sensum exponantur Augustini verba proposita, non adversantur sententiae quam diximus; quoniam dictis[i] ecclesiae de hiis quae circa fidem sunt credere magis est credere Spiritui Sancto quam homini. Dicit autem Augustinus pro tanto se credere Evangelio propter ecclesiae catholicae auctoritatem, quia suae credulitatis initium inde sumpsit, quam Spiritu Sancto[k] dirigi novit. Fides enim quandoque incipit ex auditu. Voco[l] autem *catholicam ecclesiam* eam quae propriissime atque verissime dicitur ecclesia secundum ultimam significationem ecclesiae dictam II° huius, universalem scilicet[m].

CAPITULUM XX[3]

Cuius sit vel fuerit auctoritas diffiniendi seu determinandi dubias Scripturae Sacrae sententias.

HIIS itaque sic praemissis, concludenda iam proposita resumentes ostendere volumus, primum[n] quod dubios sensus sive sententias Scripturae Sacrae iam exortas aut orituras cum ortae

[a] Q, preter quod quam. [b] *Gold. omits.* [c] Q, esset. [d] H, id. [e] *Gold.*, Q, I, dixit. [f] T *corr. writes* trinus *over erasure.* [g] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* sive universalis; T *corr.* (*copied by* H) *inserts* universalis. [h] H *corr. inserts* ex posteriori. [i] H *orig.*, dominus; *corr., as text.* [k] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [l] H, voto. [m] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit*; T *corr.* (*copied by* H) *inserts.* [n] *Gold.*, Q, I, *omit.*

[1] *Gal.* 1. 8. [2] *Lectio* iii of Matins in the *Temporale* (*Breviarium ad usum... Sarum*, ed. Procter and Wordsworth, c. MXLIX) illustrates this. [3] Omitted by Marshall; see below, p. 326, n. 1. Here Marsilius develops his attack on the validity of the recent doctrinal bulls of Boniface VIII and John XXII, and that

tuerint, praesertim circa fidei artículos, praecepta et prohibita, sit expediens et necessarium terminare; quoniam expediens est, quinimo necessarium, sine quo fidei unitas minime salvaretur, error et schisma contingeret circa fidem inter Christi fideles. Hoc autem est determinatio dubiarum et quandoque contrariarum sententiarum doctorum quorundam circa Legem Divinam. In hac enim opinionum diversitates aut contrarietates diversas sectas inducerent, schismata et errores, sicut ex iam dicto *Isidori Codice*, capitulo intitulato *Incipit praefatio Niceni concilii*, recitatur[1]. Quodam enim Alexandrino presbytero, Ario nominato, Christum sic Dei filium esse dicente[a] ut ipsum extimaret pure creaturam existere et per consequens Patre[b] Deo inaequalem atque minorem; huius erroris divulgatione numerosa multitudo Christianorum labefacta fuit, fuissetque amplior nec ab errore revocata, nisi verus in hoc Scripturae sensus a falso determinatus fuisset. Sic quoque in Spiritum Sanctum et circa personae ac essentiae unitatem et pluralitatem in Christo insanas quidam protulere sententias, propter quarum discretionem a veris et ipsarum reprobationem ac damnationem convocatae ac congregatae sunt quatuor primae[c] synodi: Nicena, Constantinopolitana, Ephesina, et Chalcedonensis. Has etenim controversias inter ecclesiae Christianae doctores, veros aut[d] simulatos fideles, prophetavit Christus Lucae XXI°, et Apostolus I *ad Timotheum* IV° et II *ad eundem* III°, quorum series praetermisi propter ipsarum notitiam et abbreviationem sermonis[2].

2. Huic[e] consequenter ostendo, quod huius determinationis auctoritas principalis, mediata vel immediata, solius sit generalis concilii Christianorum aut valentioris partis ipsorum vel eorum quibus ab universitate fidelium Christianorum auctoritas haec concessa fuerit; sic[f] videlicet ut omnes mundi provinciae seu communitates[g] notabiles secundum sui legislatoris humani determinationem

[a] Q, dicentem. [b] Q, patri. [c] H, 1°; *corr.*, illi. [d] H, et.
[e] H, I, hinc. [f] H, I, sit. [g] H, communitatis.

---

of the General Councils of the Middle Ages. He argues that only a General Council can define matters of faith, and that a valid General Council should include lay representatives, and that the different parts of Christendom should be represented in just proportion by elected representatives. [1] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 256 (MPL. CXXX. cc. 253–4), but Marsilius also uses another source than this section of *Pseudo-Isidore*. [2] Luke XXI. 8; I *Tim.* IV. 1–3; II *Tim.* III. 2–9, 13.

sive unici sive pluris, et secundum ipsarum proportionem in quantitate ac[a] qualitate personarum viros eligant fideles, presbyteros primum et non-presbyteros consequenter, idoneos tamen, ut vita probatiores et in Lege Divina peritiores, qui tamquam iudices secundum iudicis significationem primam, vicem universitatis fidelium repraesentantes iam dicta sibi per universitates auctoritate concessa, conveniant ad certum orbis locum, convenientiorem tamen secundum plurimae partis ipsorum determinationem[b]; in quo simul ea quae circa Legem Divinam apparuerint dubia, utilia, expedientia, et necessaria terminari, diffiniant[c], et reliqua circa ritum ecclesiasticum seu cultum divinum, quae futura sint etiam ad quietem et tranquillitatem fidelium, habeant ordinare. Otiose namque ac[d] inutiliter ad congregationem hanc conveniret multitudo fidelium imperita, inutiliter autem, quoniam turbaretur ab operibus necessariis ad vitae corporalis sustentationem; quod onerosum ei esset aut importabile forte.

3. Quamvis ad hanc congregationem fideles omnes obligentur Lege Divina propter finem praedictum, licet diversimode: sacerdotes quidem enim[e] eo quod ipsorum officium sit Legem docere secundum ipsius verum sensum, et ea procurare quae ad ipsius sinceritatem et veritatem[f] proficere possint, errores contrarios reprobare, ab ipsis quoque suis exhortationibus, arguitionibus, et increpationibus homines revocare. Unde Matthaei ultimo ad sacerdotes omnes, in persona tamen[g] apostolorum, ait Veritas: *Euntes ergo*[h] *docete omnes gentes*[1]. Propter quod etiam[i] in persona omnium[k] loquens Apostolus I *ad Corinthios* IX° dicebat: *Necessitas mihi incumbit*[1]. *Vae mihi si non evangelizavero*[2]. Obligantur autem sacerdotibus[m] consequenter amplius reliqua multitudine qui periti fuerint in Lege Divina, debent enim hii alios[n] excitare et convenire cum sacerdotibus, praesertim si sufficienter ad haec requisiti fuerint vel mandati; quoniam *scienti bonum facere, et non facienti, peccatum est illi*, ut scribitur Iacobi IV°[3]. Pro reliquis etiam diffiniendis extra Legem Divinam, quae sunt

[a] H, aut. [b] *Gold. inserts* vel suorum legislatorum. [c] *Gold.*, Q, I, diffinient. [d] Q, et. [e] Q *omits*. [f] *Gold.*, I, *omit* et veritatem. [g] *Gold.*, tantum. [h] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit*; T *corr. inserts*. [i] *Gold.*, T *orig.*, I, Q, *omit*; T *corr.*, H, *insert*. [k] *Gold.*, I, *insert* apostolorum. [l] T *orig. omits* necessitas...incumbit; T *corr. inserts*. [m] Q *corr.*, sacerdotes. [n] *Gold.*, hiis aliquos.

[1] Matth. XXVIII. 19. [2] I *Cor.* IX. 16. [3] James IV. 17.

ad fidelium communem utilitatem et pacem, interesse possunt et debent concilio qui ad hoc statuti fuerint per humanum legislatorem fidelem. Legislatores vero ad hoc etiam obligantur, eligendo personas idoneas ad concilium integrandum, eisque de necessariis temporalibus providendum, et venire recusantes, ad hoc tamen idoneos et electos, tam sacerdotes quam non-sacerdotes, propter utilitatem publicam, si oportuerit, compellendum[a].

4. Quod autem solius generalis iam dicti concilii sit auctoritas praedicta diffiniendi et ordinandi secundum dictum modum, nullius vero alterius[b] personae singularis aut alterius particularis collegii, consimilibus demonstrationibus et Scripturae Sacrae auctoritatibus convinci potest, qualibus legum lationem et officiorum ecclesiasticorum institutionem secundariam XII° Primae et XVII° huius monstravimus pertinere, sola demonstrationum minori extremitate mutata, ut videlicet circa Legem Divinam determinanda seu diffinienda dubia cum reliquis circa ritum ecclesiasticum sive cultum divinum ac fidelium pacem et unitatem ordinandis assumantur pro termino legis aut officiorum ecclesiasticorum secundariae institutionis. Tanto ampliori necessitate attendenda in hiis, quanto de lege seu fide tenenda, et hiis quae omnibus fidelibus proficere vel nocere possunt, discretio et cura diligentior est habenda.

5. Sic namque fecerunt apostoli cum senioribus de hiis quae dubia circa Evangelium occurrerunt, ut apparet *Actuum* XV° et seriose induximus XVI° huius[1]. Non enim dubium illud de circumcisione beatus Petrus aut alter apostolus seorsum aut singulariter diffinivit, sed convenerunt super hiis omnes apostoli et seniores sive peritiores in lege. Signum autem verum esse[c] quod diximus, est, quoniam et[d] conciliis principalibus in diffiniendis Scripturae dubiis aderant imperatores et imperatrices fideles cum suis officialibus (ut ex *Isidori* saepe dicto *Codice* satis apparet, ubi sequenti capitulo induximus[e] a 2[a] in 8[am][2]), quamvis eo tempore non tanta vocaret[f] necessitas non-sacerdotum praesentiam, quanta moderno

[a] T, H, comp. si op. [b] T, H, aliter. [c] H, est. [d] H, in.
[e] *Gold.*, I, *insert* ipsum. [f] Q *corr.*, uocare.

[1] See above, pp. 276–7. [2] See below, pp. 328–34. The actual excerpts there do not mention Empresses, but in the preamble of the Council of Chalcedon the presence of the Empress Pulcheria is stated (*Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 282).

propter instantium sacerdotum et episcoporum turbam maiorem Divinae Legis, quantum oporteret[a], ignaram. Unde sacerdotibus invicem dissidentibus de credendis ad salutem aeternam, de ipsorum saniori parte fidelium pars valentior habet iudicare; quamvis ipsis omnibus concordantibus in quibus dubium videbatur[b] credendum sit in praedictis, sic tamen promotis ad ordines, quemadmodum diximus XVII° huius.

6. Propter quod etiam ostendere volo rursum determinationem hanc nullatenus ad solum Romanum episcopum pertinere, neque ad ipsum etiam cum solo cardinalium coetu; et consequenter ex hoc, quod ad nullum episcopum alium unicum, sive solum sive ipsum et aliud aliquod particulare collegium. Esto namque, sicut evenire contingit, haereticum aliquem ad Romanum pontificatum[c] assumi, vel postquam assumptus fuerit, si non antea, in hanc cadere labem ignorantia vel malitia vel utrisque[d], quales iam quidem assumpti leguntur, velut[e] Liberius, *nativitate Romanus*[1]. Si quidem solus hic pontifex, aut cum solo suo coetu cardinalium (quos sui complices erroris verisimiliter fore continget[f], quia sibi quales vult absque cuiusquam determinatione assumit et se dicit assumere posse), aliquid[g] determinaverit circa dubiam aliquam Scripturae sententiam, numquid huius episcopi aut eius et sui solius collegii vel maioris partis[h] sententiae standum erit, qui forte ignorantia vel malitia, cupiditate aut ambitione, vel alia quavis erunt affectione sinistra seducti?

7. De quo (ne longe petatur exemplum) id[i] contigisse videmus cuidam papae Romano. Ipse enim per se singulariter, aut cum solo suorum cardinalium coetu, ne summam Christi paupertatem et perfectionis statum deserere videretur, cum hoc volens temporalia, etiam immobilia, in suo vendicandi retinere dominio et saeculariter principari, edictum emisit circa summae paupertatis sive perfectionis

[a] H, oportet. [b] *Gold.*, Q, T *orig.*, I, *omit* in quibus...videbatur; T *corr.*, H, *insert.* [c] *Gold.*, I, pontificem. [d] *Gold.*, vtriusque. [e] *Gold.*, Q, I, videlicet. [f] Q, I, contingit. [g] Q *late corr. inserts* vnde. [h] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* vel maioris partis; T *corr. inserts.* [i] H, illud.

[1] Martinus Polonus, *Chronicon Pontificum et Imperatorum* (MGH. *Script.* XXII. 416): *Imperator...Liberium, quia sibi et Arrianis consenserat, in sede reposuit... Passus est et tunc presbiter Eusebius in Urbe, quia Liberium esse hereticum declarabat.* Martinus is Marsilius' usual source for the history of the Popes, together with *Pseudo-Isidore*.

statum, cuius sententia per falsam interpretationem Christi Evangelio contradicit[1], sicut palam ostendimus XIII° et XIV° huius. Propter quod soli cuivis episcopo aut sibi et suo soli collegio clericorum hac auctoritate concessa fidelium universitas naufragii circa fidem periculo subiacebit, ut ex iam dictis atque dicendis compositae mentis quilibet intelligere potest.

8. Amplius, si solius Romani papae, aut alterius cuiusvis solius episcopi, quemadmodum dictum est, talis esset auctoritas; vel si secundum Isidorum (praedicto *Codice*, capitulo cui titulus: *Praefatio Isidori in sequenti opere*)[2] epistolae sive decreta Romani pontificis aequalia vel non imparia forent auctoritate hiis quae determinata et diffinita sunt per concilium generale; omnes saeculi principatus, omnia regna et mundi provinciae, ac personae singulares cuiuscumque dignitatis, praeeminentiae, vel conditionis existant, antistiti Romano primo forent coactiva iurisdictione subiecti. Decrevit enim hoc Octavus Bonifacius, papa Romanus, per ipsius epistolam sive decretum quoddam, cuius initium: *Unam sanctam catholicam ecclesiam*; eius vero finis: *Porro subesse Romano*[a] *pontifici omnem humanam creaturam, declaramus, dicimus, et diffinimus omnino esse de necessitate salutis*[3]. Cum igitur semel determinata circa Scripturam per concilium generale rite vocatum, congregatum, et secundum formam debitam celebratum et consummatum, praesertim quae ad salutem aeternam vera credere necessarium sit, immutabilis et infallibilis veritatis existant, quemadmodum demonstratum est circa principium XIX[i] huius[4]; obtineret igitur epistola haec Bonifaciana certam[b] et indubiam ac irrevocabilem veritatem. Nunc autem eam ab initio nunc et semper constat esse falsam, erroneam, cunctisque civiliter viventibus praeiudicialissimam omnium excogitabilium[c] falsorum, sicut indubie demonstratum est IV°, V°, et IX° huius.

9. Quam etiam falsam esse ac[d] dictum Isidori (nisi fortassis illud pia interpretatione iuvetur) manifeste demonstrat Quinti Clementis[e],

[a] *Gold.*, Romani. [b] *So* T *corr. over erasure.* [c] *Gold.*, excogibilium. [d] H, aut. [e] *Gold.*, Clementi.

[1] This is Pope John XXII's doctrinal Bull, *Cum inter nonnullos*. See above, p. 238 n. 2. [2] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 18: "*decreta praesulum Romanorum usque ad sanctum Gregorium et quasdam epistolas ipsius, in quibus pro culmine sedis apostolicae non impar conciliorum exstat auctoritas.*" [3] *Corp. Iur. Canon., Extravagant. Commun.*, Bk I., Title VIII., Chap. I (18 Nov. 1302), reading *omni humanae creaturae*. [4] See above, pp. 312–14.

successoris eiusdem Bonifacii, epistola sive decretum, cuius initium: *Meruit carissimi filii nostri Philippi regis Francorum illustris*; eius vero finis: *Tamquam*[a] *ad ecclesiam, quam*[b] *etiam quoad regem et regnum superius nominatos.* Hac[c] enim dictus Clemens exprimit diffiniendo, Bonifacianam epistolam in nullo praeiudicare regi aut regno praedicto[1]. Cum ergo nec rex praedictus, nec illius successor aliquis vel regnicola suus quisquam[d], iuxta dicti Clementis conscientiam eiusque[e] ac omnium Christianorum scientiam, verum[f] crediderint aut credituri fuerint, sed falsum apertum esse, quod continet epistola supradicta in eo articulo quo cunctos sibi subicit principatus et regna; per necessitatem sequitur, quod credere id non sit de necessitate salutis, nam si sic, praeiudiciale foret utique non credenti.

10. Amplius, consideranti videbuntur[g] tales epistolae sive decreta insaniae quaedam. Nam ea quae Bonifacii verum continente[2], ad ipsius credulitatem omnes mundi principes et populos obligat; ea vero quae Clementis, non omnes, quoniam ab hac credulitate Francorum princeps cum suis regnicolis solus eximitur. Sunt igitur aliqua[h] de necessitate salutis auctoritate Scripturae quibusdam credenda, quibusdam vero minime. Non ergo *unus Dominus*, nec *una fides*, nec Christo *in unitate fidei omnes* tenentur[i] occurrere[3]; cuius oppositum dicit aperte Doctor Gentium *ad Ephesios* IV°.

11. Est rursum interrogandum Clementi, secundum quem sanum intellectum ex sua fide mereri potuit Francorum rex, cum populis sibi subiectis, non obligari credere quae credenda sunt de necessitate salutis? Aut igitur ex fide meruerunt haeretici et infideles fieri, aut epistola Bonifaciana continet apertum mendacium, et sic *ista quae a veritate non veniunt, plerumque etiam*[k] *nullo impellente, seipsa subvertunt*[4], ut dicit Augustinus VII *De Civitate Dei*, capitulo 16°[l].

[a] *So* T, H, G, *etc.*; L, Q *corr.*, tam quo; *Gold.*, tamquam tam; I, tam quantum. [b] *Gold.*, quod. [c] L, I, hanc; G, hic. [d] T, quisque. [e] *So* T, H; *Gold.*, Q, I, *omit* eiusque. [f] H, vero. [g] *So* T *corr. over erasure.* [h] H *orig.*, apostolica; *corr.*, alica. [i] Q, tenerentur. [k] *So Gold.*, T *corr.*; H, I, et; Q *omits.* [l] T *orig. omits* et sic...16°; *corr. inserts.*

---

[1] *Corp. Iur. Canon., Extravagant. Commun.*, Bk V., Title VIII., Cap. 2, dated 1 Feb. 1306. Friedberg's edn. reads *Tam quantum* and *ad* for *quoad*.
[2] The ablative absolute is used to express a condition. [3] *Eph.* IV. 5, 13.
[4] Aug., *De Civitate Dei*, Bk VII., Cap. 19, reading *et* for *etiam*.

12. Amplius, dignum est admirari ceteros reges et populos, ipsisque convenienter quaerendum, quis locus aut sensus Scripturae ipsos praeter Francorum regem constituat Romano papae iurisdictione subiectos; curve illud unus reliquo magis ad suae salutis necessitatem credere teneatur? Hoc enim velut figmento simile multa fuit et est irrisione dignum, et ex talia proferentium ambitione ac principandi saeculariter ardore supradictique[a] Francorum regis[b] terrore procedens.

13. Quod autem praediximus, generale concilium etiam per non-sacerdotes integrari posse, deliberandis quoque per concilium convenienter[c] una cum sacerdotibus suum apposituri et interposituri[1] decretum, suadebimus primum ex *Isidori* praedicto *Codice*, capitulo cui titulus: *Incipiunt Canones*, id est regulae ecclesiasticae[d]. Continetur[e] enim in eo inter cetera series haec: *Deinde ingrediantur laici, qui electione concilii interesse meruerint*[f][2]. Multo magis igitur qui fuerint literati et in Lege Divina periti, quamquam non-sacerdotes existant. Sic enim fecerunt apostoli cum senioribus, ut pridem induximus. Unde oportet attendere, quod in ecclesia primitiva et antiquis temporibus, praesertim ante tempora Constantini, soli sacerdotes et quasi omnes erant, sicut soli tenentur et esse debent, Legis Divinae doctores, iuxta illud Malachiae II°: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et Legem* (Divinam scilicet) *requirent ex ore eius*[3]. Unde etiam Apostolus I *ad Timotheum* III° et *ad Titum* I°: *Oportet episcopum* (id est sacerdotem) *doctorem esse, amplectentem*[g] *eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana*[h], *et eos qui contradicunt arguere*[4]. Propter quod[i] tales existentes sacerdotes ad difficilia vel dubia circa Scripturam et fidem interpretanda et diffinienda quasi soli convenire solebant. Nunc vero propter ecclesiastici regiminis corruptionem plurima pars

[a] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, T *orig.*, I, ac supradicti. [b] *Gold. inserts* illustrissimi. [c] H, consequenter. [d] H, ecclesie id est regule. [e] *Gold.*, continentur. [f] *Gold.*, H, I, meruerunt. [g] T, H, amplectantem. [h] H, sacra. [i] *So* T *corr.*, H; *Gold.*, Q, T *orig.*, I, *insert* soli.

---

[1] A slip for *apposituros et interposituros*. [2] *Pseudo-Isidore, Incipit ordo de celebrando concilio* (MPL. CXXX. c. 11; ed. Hinschius, p. 22). MPL. reads *concilii* but *meruerunt*, Hinschius *coniugali* and *meruerunt*. [3] Malachi II. 7. [4] I *Tim.* III. 2, *Tit.* I. 9. From *amplectentem* the quotation is from *Titus*.

sacerdotum et episcoporum in Sacra Scriptura periti sunt parum et (si dicere liceat) insufficienter, eo quod temporalia beneficiorum, quae assequuntur officiis ambitiosi, cupidi, et causidici quidam, obtinere volunt et obtinent obsequio, prece[a] vel pretio, vel saeculari potentia.

14. Et Deo[b] teste ac fidelium multitudine, sacerdotes plurimos, abbates, et ecclesiasticos praelatos quosdam me vidisse ac audivisse memini[c] adeo diminutos ut etiam nec grammaticae congruum scirent proferre sermonem. Et quod amplius horrendum est, in ecclesiastico ritu scivi et vidi hominem citra vigesimum aetatis suae annum Divinae Legis ignarum quasi penitus, cui tamen in famosa et populosa civitate commissa est episcopalis cura, eo non solum sacerdotali ordine carenti, verum etiam diaconatus et subdiaconatus exorti. Quod quidem[d] asserit[e] se licite posse, hoc etiam et quasi consimile inconveniens[f] de facto persaepe faciens propter potentum favorem sibi quaerendum qui (super ecclesiasticorum officiorum institutionem et beneficiorum distributionem) Romanus episcopus habere se dicit, velut Christi vicarium, plenitudinem potestatis. A quo siquidem convenienter interrogandum, cur talis episcoporum et sacerdotum in generali concilio congregabitur turba; et qualiter in dubiis circa Scripturas determinare noverit[g] veros sensus a falsis? Propter quod in horum defectum non-sacerdotes approbatos fideles (iuxta fidelis legislatoris determinationem) Scripturae Sacrae doctos sufficienter, vita et moribus etiam talibus episcopis et sacerdotibus praepollentes, perutile, quinimo necessarium, Legi Divinae ac rectae rationi consonum, est tali concilio interesse, ipsorumque deliberatione cum reliquis dubia circa fidem et quaesita cetera diffiniri[1].

[a] H *omits.* [b] H, ideo. [c] *So* T *corr. over erasure*; H *orig.*, enim; *corr.*, *as text.* [d] *Gold.*, Q, quidam. [e] *Gold.*, Q, asseruit; H, asserunt. [f] Q, inconuenientis. [g] T, H, nouerint.

[1] Marshall in his translation omits chaps. xx, xxi, xxii with the note: "The xx, xxi, xxii chapytres be lefte out, as not of moche value, and to auoyde the offence of some spyrytuall persons, that beare peper in theyr noses, & that iudge euery truth to be spoken of malyce." It may be presumed that the motive of the omission was rather that Marsilius' democratic doctrine of General Councils, and the stress on the unity of the Church, would seem "not of moche value" to Henry VIII, than that the strict Erastianism maintained would be offensive to "some spyrytuall persons Doubtless, however, both reasons were genuine.

CAPITULUM XXI[1]

Cuius sit vel fuerit hactenus auctoritas[a] *coactiva congregandi generale concilium sacerdotum et episcoporum ac reliquorum fidelium; cuiusve sit auctoritas in ipso aliquid statuendi quod fideles obliget ad poenam aut culpam pro statu praesentis saeculi vel venturi; et cuius rursum sit in hoc saeculo statutorum aut diffinitorum in generali concilio quemlibet transgressorem arcere. Amplius quod nullus episcopus aut sacerdos excommunicare potest principem aut populum interdicere quemquam; nec ecclesiastica temporalia*[b] *beneficia vel decimas aut disciplinarum cuiquam conferre licentias; nec*[c] *officia civilia quaequam*[d]*, nisi iuxta generalis*[e] *concilii aut*[f] *humani*[g] *legislatoris vel utriusque determinationem atque*[h] *concessionem.*

NUNC autem ostendere volo, ad solius humani[i] legislatoris fidelis superiore carentis auctoritatem pertinere, aut eius vel eorum cui vel quibus per iam dictum legislatorem potestas haec commissa fuerit, generale concilium convocare, personas ad hoc idoneas determinare, ipsumque congregari, celebrari, et secundum formam debitam facere consummari, rebelles quoque ad conveniendum et iam dicta necessaria et utilia faciendum, determinatorum quoque ac ordinatorum in dicto concilio transgressores, tam sacerdotes quam non-sacerdotes, clericos aut non-clericos, licite secundum Divinam et humanam Legem per coactivam arcere potentiam. Quae quamvis demonstrata sint XV° Primae, IV°, V°, et[k] IX°, ac XVII° huius, in quibus per demonstrationem ostensum est et auctoritate Scripturae certificatum amplius, iurisdictiones coactivas super omnes indifferenter, sacerdotes et non-sacerdotes, personarum determinationes et approbationes, officiorum quoque institutiones omnium, ad solius humani legislatoris fidelis auctoritatem, minime vero ad sacerdotis aut[m] sacerdotalis collegii solius inquantum huiusmodi

[a] *Gold.*, auct. hact. [b] H *inserts* vocata. [c] Q, neque. [d] *So* H; *Gold.*, Q, I, quemquam. [e] H, generales. [f] Q, ac. [g] *Gold.*, H, I, *omit.* [h] H, seu. [i] *Gold.*, humanis. [k] *Gold.*, I, *omit.* [l] *So* T, H, I; Q, 10°; *Gold.*, 11. [m] *Gold.*, I, *omit* sacerdotis aut; H, sacerdotes aut.

[1] Omitted by Marshall; see above, p. 326, n. 1. In this chapter Marsilius fortifies and completes his Erastian doctrine. Not only the summoning of General Councils, but the entire coercive ecclesiastical jurisdiction of his time is allotted by him to the *legislator humanus*, together with all ecclesiastical appointments, and licences to practise the learned professions.

pertinere; volumus tamen nunc ea persuadere per iam dictum *Isidori Codicem* plerisque locis, maxime vero in quibus ea quae facta sunt Legi Divinae ac rectae rationi consona recitat.

2. Primum quidem igitur in capitulo cui titulus: *Incipit praefatio Niceni concilii*, ubi sic inquit: *Ibique Arium* CCCXVIII[a] *residentibus episcopis adesse iubet* (Constantinus[b] videlicet) *ac de eius propositionibus iudicare*[1], episcopos scilicet. Ecce quod iussu[c] legislatoris[2] congregati[d] fuerunt episcopi et sacerdotes in concilio supradicto. Idem rursum in capitulo cui titulus: *Incipit concilium* DCXXX *episcoporum*, ubi sic inquit: *Sancta et magna et venerabilis synodus, quae secundum gratiam Dei ex decreto piissimorum imperatorum Valentiniani*[e] *et Marciani congregata est*[3]. Amplius ex capitulo cui titulus: *Explicit concilium Toletanum*[f] *septimum, incipit octavum*, ubi sic inquit: *Anno vero orthodoxi atque gloriosi et vera clementiae dignitate praecipui Receswinthi*[g] *regis, cum omnes nos divinae ordinatio voluntatis, eiusdem principis serenissimo iussu*[h]*, in basilica Sanctorum Apostolorum ad sacrum synodi coegisset aggregari conventum*[4]. Idem[i] adhuc ex capitulo cui titulus: *Explicit concilium Toletanum undecimum, incipit duodecimum*[5]. Idem rursum ex eo cui titulus[k]: *Explicit concilium Bracharense primum, incipit secundum*[6]. Amplius idem ex *Epistola Leonis papae* Romani *ad Ephesinam synodum*[7]. Idem rursum ex *Epistola Leonis papae* Romani *ad Theodosium imperatorem*[8]. Adhuc idem ex *Epistola Leonis*[l] *episcopi Marciano Augusto*, cuius

[a] Q, 218 (?). [b] T, H, Constantio(cio). [c] T, iubssu. [d] H *orig.*, congregata; *corr.*, -ti. [e] *Gold.*, Q, Valent(c)iani. [f] T, H, Tolletanum; Q, Collectanum. [g] *So* Q, T. [h] T, iubssu. [i] H, id. [k] Q *omits* Explicit...titulus. [l] Q *omits* papae Romani ad Theodosium... Leonis.

---

[1] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 256; MPL. cxxx. c. 254. The First Ecumenical Council of Nicaea. [2] It may be noted that Marsilius here for once speaks of the Emperor as the *legislator*, doubtless as duly representing the Roman people. [3] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 283; MPL. cxxx. c. 305. The Fourth Ecumenical Council of Chalcedon. MPL. reads *et venerabilis*, where Hinschius has *universalis*. [4] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 383; MPL. cxxx. c. 499. The Eighth Council of Toledo in 651. Marsilius reads *aggregari* with Hinschius, not *congregari* (MPL.); but agrees with MPL. in omitting *Petri et Pauli* (Hinschius). [5] *Ibid.*, ed. Hinschius, p. 411 (in 719). [6] *Ibid.*, ed. Hinschius, p. 424. [7] *Ibid.*, pp. 600–1. [8] Seemingly the letter in *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 576 (MPL. cxxx. c. 776), or else that on pp. 601–2 (MPL. cxxx. cc. 785–6).

initium est: *Poposceram*[a][1]. Idem amplius in *Epistola ad Marcianum Augustum*, cuius initium est: *Multa mihi in omnibus*[2]. Idem in aliis plerisque locis, dicti *Codicis* et epistolis, quarum series propter rei notitiam et sermonis abbreviationem omisi.

3. Quod autem ad solum Romanum episcopum vel ipsum et suorum cardinalium solum collegium non pertineat auctoritas supradicta, suaderi potest cum praedictis ex eo quod, si reus esset ipse aut cum suo collegio criminis alicuius propter quod expediret huiusmodi concilium convocare, verisimile est ipsum talem congregationem[b] quantum posset differre vel auferre totaliter; quod in grande fidelium gravamen et praeiudicium redundaret. Hoc autem fideli legislatori seu fidelium universitati sic evenire non potest, eo quod ipsa vel ipsius valentior pars non sic seducibilis[c] est, neque in civilibus, quemadmodum ostendimus XIII° Primae, neque in spiritualibus, praesertim circa fidem, ut ostensum est XIX° et XX° huius.

4. Quod vero diffinitorum seu iudicatorum et reliquorum ordinatorum (primae significationis iudicio) per generale concilium observationis coactivum ferre praeceptum seu dare decretum super omnes indifferenter, tam sacerdotes quam non-sacerdotes, eiusque praecepti sive decreti transgressores arcere poena[d] reali aut personali vel utraque, in hoc etiam saeculo transgressoribus infligenda, sit auctoritas humani legislatoris fidelis superiore carentis[3], suadere volumus primum ex hiis quae rationabiliter acta sunt et recitat *Isidorus Codice* praedicto plerisque locis. Est enim hoc videre palam ex capitulo cui titulus: *Edictum Marciani imperatoris in affirmatione concilii Chalcedonensis*. In quo continetur[e] inter cetera series haec: *Nemo itaque, vel clericus, militans, et alterius cuiuslibet conditionis, de fide Christiana publice terminata coadunatis et audientibus tractare conetur in posterum, ex hoc tumultus et perfidiae occasionem requirens.* Ubi etiam parum infra subiungitur: *Nam in contemptoribus huius*

[a] *So Gold.*, T *corr.*, H; T *orig.*, proposceram; Q, preposceram; I, proposueram; G, prope seram. [b] *From this place* Q*'s folios are deranged, the existing order being fols.* 108, 110, 109, 112, 111. [c] H, seductibilis. [d] H *inserts* vel. [e] T, 9t'; H *orig.*, 9°; *corr.*, *as text.*

[1] *Ibid.*, ed. Hinschius, pp. 608–9 (MPL. cxxx. cc. 795–6). [2] *Ibid.*, ed. Hinschius, p. 582 (MPL. cxxx. cc. 808–9). All these letters refer to the summoning of General Councils by the Emperors, and to the part they took in them. [3] Thus the decrees of a General Council are not binding in human law till adopted by the lay State.

legis poena non deerit[a]. Et infra rursum: *Igitur si clericus erit qui publice tractare de religione ausus fuerit, a consortio clericorum removebitur. Si vero militia praeditus sit, cingulo militiae expoliabitur*[1]; et sic de reliquis consequenter statuit. Idem apparet rursum ex capitulo immediate subnixo, cuius[b] titulus: *Incipit sacra Valentiniani*[c] *et Marciani Augustorum post concilium Chalcedonense in confirmatione eiusdem*[d] *concilii et damnatione haereticorum.* In qua series talis habetur: *Hac lege decernimus eos qui Eutychetis errore decipiuntur ad exemplum Apollinariorum, quos Eutyches*[e] *secutus est, quos venerabiles patrum regulae, id est, ecclesiastici canones, et divorum*[f] *principum sacratissimae sanctiones condemnant, nullum episcopum, nullum presbyterum, nullos creare vel appellare clericos, ipsumque Eutychen nomine presbyteri, quo indigne utens expoliatus est, in totum carere. Si quis tamen contra diffinita nostra episcopos, presbyteros, ceterosque clericos ausi fuerint ex hiis creare, tam facientes quam factos vel praesumentes, sibi clericorum bonorum amissione, periculo subiacere exilii perpetui praecipimus*[2]. Ex hoc autem apparet verum esse[g] quod de promovendis[h] ad sacerdotium et reliquos ordines sacros ad fidelis legislatoris aut principis auctoritatem XVII° huius[i] diximus pertinere.

Amplius idem ex habito huic immediate capitulo cui titulus: *Item alia Marciani imperatoris contra eosdem haereticos*[3]. Adhuc idem ex capitulo cui titulus: *Edictum regis de confirmatione concilii.* Ubi hoc inter cetera continetur: *Si quis ergo clericus aut laicus harum sanctionum obediens esse noluerit, si episcopus, presbyter, diaconus, aut clericus fuerit, ab omni concilio excommunicationi subiaceat; si vero laicus et honestioris loci persona fuerit, medietatem facultatum suarum amittat, fisci iuribus profuturam*[4]. Ex quo etiam manifeste apparet,

[a] T *orig.*, H, docerit; T *corr.*, *as text*. [b] T, H, I, cui. [c] Q, H, Ualenc(t)iani. [d] Q, eius de. [e] MSS., Eutices. [f] Q, I, diuinorum. [g] T *corr.*, verum esse *over erasure*. [h] Q *omits* de; Q *corr.*, promouendos. [i] *Gold.*, Q, I, *omit* XVII° huius.

[1] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 288, reading *confirmatione* and omitting *militiae*; MPL. CXXX. cc. 314–5. [2] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, pp. 288–9 (MPL. CXXX. 315–6). MPL. agrees with Marsilius except in *cunctorum* for *clericorum*, and in *periculoque* for *periculo*. Hinschius reads *sacrum, edictum in affirmatione, et indignus et spoliatus est*, and *clericorum gradus bonorum amissione perculsos exilio perpetuo praecipimus contineri*. [3] *Ibid.*, ed. Hinschius, pp. 289 ff.; MPL. CXXX. cc. 317 ff. Marsilius agrees with MPL. [4] King Recared's decree confirming the Third Council of Toledo, *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, pp. 361–2 and MPL. CXXX. cc. 458–9. MPL. has *de confirmatione* (Hinsch. *in confirmationem*)and *iuribus* (H, *viribus*), but inserts a clause against both Hinschius and Marsilius.

quod poenas personales atque reales haereticis infligere, ipsasque exigere, sibique applicare licite possunt et solebant principes sive legislatores humani, quemadmodum diximus x° huius. Hoc rursum ex capitulo cui titulus: *Explicit concilium Toletanum*[a] XIII, cuius initium est: *Charitatis instinctu*[1], et aliis plerisque locis, de quibus pertranseo propter abbreviationem et quoniam praeinducta sufficiunt.

5. Nec solum de observandis hiis, quae per concilium diffinita fuerant, coactivum ferre[b] decretum ad humanum legislatorem seu ipsius auctoritate principantem pertinet, verum etiam formam et modum Romanam sedem apostolicam ordinandi seu Romanum eligendi pontificem statuere. Quod etiam ab imperatore Romanum pontificem cum instantia postulasse legimus, non reclamasse, ut ex eiusdem *Codicis* capitulo cui titulus: *Incipiunt decreta Bonifacii papae. Epistola deprecatoria ad Honorium Augustum, ut constituatur a principe in urbe Romana quatenus per ambitum numquam pontifex ordinetur*[2]; et ex capitulo immediate subiuncto cui titulus: *Constantini*[c] *Honorii imperatoris ad Bonifacium papam missa ut, si denuo Romae duo episcopi ordinati fuerint, ambo*[d] *civitate pellentur*, cuius initium: *Victor Honorius inclitus triumphator semper Augustus, sancto ac*[e] *venerabili Bonifacio papae urbis Romae.* In quo siquidem decreto dictus imperator parum infra subinfert: *Illud autem pietati nostrae satis placuisse cognosce, quod sanctimonia tua de ecclesiarum aut populi perturbatione sollicita est. Quae ne aliqua ratione possit evenire, satis clementia nostra credidit esse provisum. Denique praedicante beatitudine tua, id ad cunctorum clericorum notitiam volumus pervenire ut, si quid forte religioni tuae (quod non optamus) humana sorte contigerit, sciant omnes ab ambitionibus esse cessandum*[f]. *Ac si duo forte contra fas temeritate certantium*[g] *fuerint ordinati, nullum ex eis penitus futurum sacerdotem* (id est, Romanum episcopum), *sed illum solum*[h] *in sede apostolica permansurum, quem ex numero clericorum nova ordinatione*

[a] Q, Tollectanum. [b] T, H, fere. [c] T, Constanti. [d] Q *corr. inserts* a. [e] Q, et. [f] H, censandam. [g] *Gold.*, T, certantum; H, certatum. [h] *So* T, H; *Gold.*, Q, *omit.*

[1] *Ibid.*, ed. Hinschius, p. 419; MPL. cxxx. cc. 561 ff. The reading should be *Incipit* for *Explicit*; and *Illibatae charitatis instinctu*. The instance is badly chosen, as King Ervig in this preface to the Thirteenth Council of Toledo takes a most submissive attitude before the bishops. [2] *Ibid.*, ed. Hinschius, p. 554; MPL. cxxx. c. 745, the text of which agrees with Marsilius.

divinum iudicium et universitatis consensus elegerit[a1]. Ex quo etiam apparet verum esse quod diximus XVII° huius, ad universitatem fidelium sive humanum legislatorem fidelem pertinere institutionem secund⟨ari⟩am[b] sacerdotum, episcoporum, et reliquorum ministrorum ecclesiae ad curas animarum maiores sive minores.

6. Amplius, proposita suadere possumus ex epistola cui titulus: *Item ad Marcianum Augustum gratias agens, quod eius industria per Chalcedonense concilium pax ecclesiae*[c] *reddita sit*, cuius initium est: *Leo episcopus Marciano Augusto. Multa mihi in omnibus clementiae vestrae literis causa gaudii est.* In qua etiam circa finem legitur quod idem Leo sic ait: *Quia vero omnibus modis obediendum est pietati vestrae et religiosissimae voluntati, constitutionibus synodalibus, quae mihi de confirmatione fidei catholicae et de haereticorum damnatione placuerunt, libens adieci meam*[d] *sententiam. Quae ut in notitiam omnium sacerdotum ecclesiarumque*[e] *perveniant*[f], *vestrae clementiae praeceptio ordinare dignabitur*[2]. Ecce quod suam sententiam sive iudicium primae significationis adiecit Romanus pontifex diffinitis per concilium, praeceptionem tamen observationis ad ecclesias et sacerdotes supplicans fieri per Romanum principem; quod tamen non fecisset, si haec illius non fuisset auctoritas. Ex quo etiam apparet verum esse quod diximus IV°, V°, et IX° huius, auctoritatem scilicet coactivam, tam in[g] sacerdotes quam non-sacerdotes, ad humanum legislatorem seu eius auctoritate principantem[h] pertinere; neque[i] contra hoc reclamaverunt Romani pontifices antiquis temporibus, sed pro talibus sibi dandis regulis sive legibus per imperatores potius supplicabant.

7. Eadem rursum evidenter apparet sententia ex capitulo cuius

[a] *Gold.*, eligerint. [b] *Gold.*, Q, T, H, I, secundam. [c] H *orig.*, est; *corr.*, ecclesie. [d] H, in eam. [e] Q *late corr.*, ecclesiasticarumque. [f] H, perueniat. [g] H *omits*. [h] Q *orig.*, principatem. [i] H, nec.

---

[1] *Ibid.*, ed. Hinschius, pp. 554–5; MPL. cxxx. c. 746. MPL. agrees with Marsilius in the title, except in *constitutio* for the corrupt *Constantini* and *pellantur* for *pellentur*; in the text MPL. has *certantium* (Hinsch. *certantes*), but differs from Marsilius by a number of obvious misprints. [2] *Ibid.*, ed. Hinschius, p. 582; MPL. cxxx. cc. 807–8. MPL. omits the title which Hinschius has with small variants. MPL. agrees with Marsilius in *gaudii* (Hinsch., *gaudendi*), but inserts *si* after *Quae*, where Hinschius agrees with Marsilius. Both read *perveniat* for *perveniant*.

principium[a]: *Imperatores Caesares Theodosius et Valentinianus*[b]. In quo parum infra subicitur: *Quoniam igitur in praesenti subita emergente dubitatione ad catholicae et apostolicae doctrinae ac nostrae fidei custodiam, quae ut sit*[c] *diversis sententiis impugnata conturbat et confundit hominum sensus et animas; intolerabile duximus huiusmodi delictum contemnere, ne per talem negligentiam ipsi Deo inferri contumeliae viderentur. Ideoque sancimus*[d] *in unum sanctissimos et Deo placitos convenire viros, quibus pro pietate*[e] *catholica atque vera fide plurimus sermo est, ut universa quidem talis et vana dubitatio subtili proposito*[f] *inquisitione solvatur, vera autem et Deo amica catholica fides firmetur. Igitur et tua sanctitas, sumptis secum decem reverentissimis*[g] *metropolitanis qui sub tua degunt diocesi et aliis similiter decem sanctis episcopis sermone et vita ornatis, qui in doctrina et scientia rectae et immaculatae fidei prae cunctis apud cunctos eminent, proximis Kal. Augusti Ephesum, metropolim Asiae, convenire absque ulla dubitatione festinent, nullo scilicet alio praeter praedictos viros sanctam synodum molestante; quatenus universis sanctissimis et beatissimis episcopis, quos convenire per sacras nostras epistolas sancimus*[h]*, ad praedictam concurrentibus civitatem et subtilissime investigantibus et quaerentibus, omnis de medio error contrarius auferatur, catholica autem doctrina et orthodoxae fidei*[i] *salvatoris nostri Christi amicissima solidetur et consuete*[k] *fulgeat; quod universi imposterum inconcussum Deo propitio et intemeratum custodiant. Si quis vero tam necessariam et vere Deo amicam synodum praetermiserit et omni virtute secundum praedictum tempus ad praefinitum locum non pervenerit, nullam excusationem neque apud Deum neque apud nostram inveniet*[l] *pietatem; sacerdotalem enim conventum non nisi quis mali propria conscientia sauciatus evitat. Theodoretum sane episcopum Syriae civitatis, quem pridem iussimus*[m] *suae soli vacare ecclesiae, sancimus*[n] *non prius ad sanctam synodum convenire nisi universo complacuerit convenienti concilio et ipsum concurrere et pariter interesse. Si vero aliqua discordia de eo emerserit, absque illo sanctam synodum convenire et quae iussa*[o] *sunt ordinare*

[a] *Gold.*, principum. [b] Q, Ualerianus. [c] T, H, fit; *Gold.*, fit ut. [d] Q *orig.*, T, sanctimus. [e] *Gold.*, proprietate. [f] *Gold. inserts* et. [g] *Gold.*, reuerendissimis. [h] Q, sanxcimus; T, H, sanctimus. [i] *Gold.*, I, fideli. [k] *Gold.*, consuetae. [l] Q, inueniat. [m] T, iubsimus. [n] Q, T, sanccimus; H, sanctimus. [o] T, iubsa.

praecipimus[1]. Ex hoc autem edicto attendenti apparet intentio trium conclusionum iam propositarum: unius quidem, quod dubia quae circa Legem Divinam fuerint expedit diffinire; secundae vero[a], quod diffinitio haec non ad singularis personae vel collegii auctoritatem pertinet, sed ad concilium generale; tertiae quidem, quod huiusmodi convocare seu praecipere concilium, personas ad hoc doneas statuere ac determinare[b], et per ipsum concilium[c] diffinita et ordinata servari statuere, statutorum quoque transgressores arcere in statu et pro statu praesentis saeculi, auctoritas sit solius humani legislatoris fidelis seu eius auctoritate principantis.

8. Hiis consequenter ostendere convenit, nihil per hominem aliquem singularem, cuiuscumque dignitatis aut conditionis existat, statui posse circa ecclesiasticum ritum, quod homines ad observationem obliget sub aliqua poena pro statu praesentis saeculi vel venturi, nisi per generale concilium immediate aut inde[d] sumpta prius auctoritate, ad haec etiam fidelis humani legislatoris primi[2] aut eius auctoritate principantis interveniente decreto[e]; nihilque circa humanos actus alios, velut ieiunia, esus carnium, abstinentias, sanctorum canonizationes ac[f] venerationes, operum mechanicorum aut aliorum quorumcumque prohibitiones seu vacationes[g3], matrimoniorum copulas infra certos cognitionis gradus, ordines quoque sive collegia religiosorum approbare vel reprobare[h], reliquaque[i] similia

[a] *Gold.*, diffinivero. [b] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* personas...determinare; T *corr. inserts.* [c] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit*; T *corr. inserts.* [d] T *corr.*, aut inde *over erasure.* [e] T *orig. omits* ad haec...decreto; *corr. inserts.* [f] H, et. [g] *Gold. inserts* Augustinus XV De civitate Dei, cap. 16. [h] Q, T, *orig.*, H, I, G, *omit* vel reprobare; *Gold.*, T *corr.*, *insert.* [i] T *orig.*, H, I, *omit* -que; T *corr. inserts.*

[1] This decree is the letter to Dioscorus of Alexandria, summoning the so-called "Robber Council" of Ephesus in 449, a fact which Marsilius leaves discreetly unnoticed. He seems to quote it from *Pseudo-Isidore*, in the printed texts of which, however, it does not appear. While it is just possible that his MS. of *Pseudo-Isidore* happened to contain it, he could certainly find it in the *Acts of the Council of Chalcedon*. See Mansi, *Concilia* (Florence, 1761), VI. cc. 587–90.

[2] The *fidelis humanus legislator primus* seems to be a vague way of describing the non-existent general assembly of the Holy Roman Empire (cf. above, p. 310, and below, p. 337, and Chap. XXVIII., pt. 14), but the possibility that it merely means that of a state without a suzerain (*superiore carens*), and not a part of any larger whole, cannot be excluded.

[3] The text in Goldast inserts in brackets a reference to St Augustine, *De Civitate Dei*, Bk XV., Cap. 16, which contains an account of the observance of the forbidden degrees in marriage by the heathen. It is a reader's marginal note.

Lege Divina licita seu permissa statuere[a] sub aliqua ecclesiastica censura, ut interdicti vel excommunicationis aut alterius poenae consimilis maioris aut minoris, eoque minus ad ea quemquam obligare posse sub poena reali vel personali in statu praesentis saeculi exigenda, absque iam dicti legislatoris auctoritate; cuius siquidem licita solius potestas est infligere ac exigere tales poenas, ut ex XV° Primae ac X° huius sufficienter apparet.

9. Haec autem eisdem demonstrationibus et auctoritatibus supponendum probata, quibus et dubiorum Legis Divinae sensuum determinationem ad supradictum concilium, reliquosque humanos actus circa ritum ecclesiasticum per coactiva decreta ordinare, ad fidelem legislatorem humanum supra monstravimus pertinere, sola rationum minori extremitate mutata. Adhuc, quoniam Lege Divina permissa non prohibentur aut[b] illicita fiunt nisi per legislatorem humanum[c]. Amplius, quoniam nullus episcopus in alium auctoritatem habet aliquam a Christo immediate, quemadmodum demonstratum est XV° et XVI° huius, neque coactivam invicem aut in alios iurisdictionem, ut IV°, V°, et IX° huius ostendimus prius.

Ex quibus etiam deduci potest et convenit ad solius iam dicti concilii, non autem ad solius episcopi aut presbyteri vel alicuius ipsorum particularis collegii, auctoritatem pertinere, principem, provinciam, aut communitatem aliam civilem excommunicare vel divinorum officiorum usum interdicere. Ignoranter enim aut inique volente presbytero seu episcopo vel particulari aliquo ipsorum collegio principem aut provinciam excommunicare vel interdicere, magnum inde scandalum paci et quieti fidelium omnium evenire contingit. Quod etiam quasi novissime iam *rerum experientia magistra*[1] monstravit, dum Octavus Bonifacius, papa Romanus[d], clarae memoriae Philippum[e] Pulchrum, Francorum catholicum regem, excommunicare temptavit, eiusque regnum cum sibi adhaerentibus ecclesiasticorum officiorum interdictis supponere, reclamante prae-

[a] Q *omits.* T *corr. inserts.* [b] *Gold.*, nec. [c] T *orig.*, H, *omit* Adhuc...humanum; [d] H *omits.* [e] *Gold.*, philosophum; T, H *orig.*, phm̄.

[1] A maxim of the Canon Law: "*Experientia est efficax rerum magistra.*" *Corp. Iur. Canon., Sext.*, Bk. I., Title VI., Cap. 6 (*Quam sit ecclesiis*), a decree of Gregory X in the Council of Lyons. The Glosses enforce it by Aristotle and the Civil Law. John XXII also uses it in *Ad conditorem canonum.* Cf. above, p. 305, l. 30, and below, p. 339.

dicto rege adversus narrationem quandam scriptam, cui principium[a]: *Unam*[b] *sanctam catholicam ecclesiam*, emissam a praedicto Bonifacio aut ab eodem cum suorum cardinalium coetu, inter cetera continentem, quinimo finaliter concludentem, omnes mundi principes, communitates, et personas singulares Romano papae coactiva iurisdictione subiectos[1]. Quamvis etiam[c] temporibus illis proponeret idem Bonifacius adversus iam dictum principem et sibi[d] subditos ac adhaerentes[e] singulariter tendere, reliquosque quos potuisset adversus illum principes et populos fideles, teste immortali veritate ac vivencium plurimorum memoria, concitare nisi de medio sorte mortalium sublatus fuisset. Haec autem[f] aut consimilis alterius malignae concitationis tempestas potius quam potestas, grandis schismatis atque periculi fidelibus allativa[g], resecanda prorsus est; temperandaque interdictorum et excommunicationum huiusmodi forma relinqui debet soli Christianorum generali concilio[h], cuius iudicium, dirigente Sancto Spiritu, ignorantia vel malignitate aliqua perverti non potest.

10. Hiis autem per necessitatem sequitur ordinata et diffinita, tam circa fidem sive Legis Evangelicae sensum quam circa ecclesiasticum ritum sive cultum divinum, et reliqua omnia per concilium generale statuta, mediate vel immediate, implicite vel explicite, aut alio quovis modo, auctoritate ac[i] ordinatione nullius episcopi aut alterius particularis collegii, concilii, vel congregationis, eoque minus personae singularis cuiuscumque conditionis aut dignitatis extet, posse immutari, augeri, minui, vel suspendi, aut interpretationem recipere (praesertim in arduis), aut penitus revocari; sed quae sic ordinata fuerint, si ad immutandum aut simpliciter revocandum vocet necessitas evidens, ad supradictum concilium convocandum debere referri. Hoc autem eisdem rationibus et auctoritatibus convincendum quibus per solum iam dictum concilium eiusmodi ordinanda, diffinienda, et statuenda monstravimus.

11. Ex[k] eisdem quoque rursum Scripturae auctoritatibus et humanis rationibus demonstrari potest et convenit, ad nullius solius

[a] T, H, *insert* est. [b] T *corr.*, Unam *over erasure*. [c] H, et. [d] T, H, ipsi. [e] Q, herentes. [f] *Gold. omits.* [g] T, H, alitiua. [h] *Gold.*, I, *place* relinqui debet *after* concilio. [i] Q, aut. [k] H *omits.*

[1] This is a paraphrase of, not a verbal quotation from, the bull *Unam sanctam*. See above, p. 106.

episcopi vel personae singularis aut particularis alius[a] collegii auctoritatem pertinere (absque iam dicti generalis concilii vel fidelis humani legislatoris determinatione) in omnibus[b] mundi ecclesiasticis officiis personas instituere seu praeferre, neque pro eisdem officiis[c] cuncta[d] ecclesiastica temporalia, vocata *beneficia*, distribuere, neque vocatas disciplinarum licentias, notariatus, aut reliqua officia publica seu civilia conferre cuiquam, nisi auctoritate iam dicta. Quae quamvis XV° Primae ac huius XVII° secundum modum aliquem ostensa sint convenienter[e], ea tamen amplius explicandum et confirmandum ex immediate praedictis et aliis quibusdam probabilibus argumentis in hac parte decrevimus. Nam illud non est nec esse debet auctoritatis[f] Romani vel alterius cuiusvis episcopi aut particularis cum ipso collegii clericorum. Propter quod omnia regna omnesque politiae maiores sive minores haeresis et dissolutionis exponuntur periculo. Sic autem fit Romano aut alteri soli cuivis episcopo, absque determinatione universalis[g] legislatoris[1] vel concilii generalis, tali potestate permissa. Esto namque, ut supra iam diximus, haereticum aliquem aut nigromanticum, cupidum, et superbum, aut aliter criminosum, quales quidam in episcopos Romanos praefici visum est et leguntur assumpti[2]. Si quidem criminosus hic auctoritatem habeat, absque determinatione legali aliqua generalis concilii aut fidelis legislatoris mortalis, in omnibus ecclesiasticis officiis personas statuere qualescumque voluerit, verisimile valde videtur eiusmodi pontificem eos in ecclesiasticis officiis, praecipue maioribus, ut cardinalatu aut[h] episcopatu[i], praeferre quos suorum criminum complices noverit et suis perversis omnibus favere votis. Erit igitur inde universus grex fidelium expositus periculo subversionis a fide, quemadmodum etiam aliqualiter ostensum est XI° huius; et hoc praesertim, si haeresi labefactus ignorantia vel malitia interpretationis Divinae Legis habeat potestatem, sicut etiam pridem induximus XX° huius,

[a] *Gold.*, alicuius. [b] *Gold.*, aliquibus. [c] H *omits* personas...officiis. [d] *Gold.*, quemquam. [e] H, sit consequenter. [f] *Gold.*, Q, I, auctoritas. [g] *So* T, H; *Gold.*, I, vel; Q *etc. omit.* [h] *Gold. omits.* [i] *Gold. inserts* aut presbyteratu.

[1] The description *universalis*, with its distinct reference to the Holy Roman Empire, seems to be added on revision, for it is not in Q and its group. In I and Goldast it has been corrupted into *vel*. [2] The charge of necromancy was brought against Sylvester II and Boniface VIII; that of heresy against Boniface VIII and John XXII, not to mention Liberius (see above, p. 322).

et ex praesentium memoria et conspectu de duobus Romanis episcopis[1] omnibus[a] liquet.

Rursum, si Romano episcopo Divina vel humana Lege non reperitur concessa potestas, sed potius interdicta, instituendi sibi successorem in episcopali sede Romana, cum tamen ex ea provincia magis nosse possit et debeat sufficientias personarum et quid eidem provinciae magis expediat; cur igitur episcoporum aut aliorum ecclesiae[b] praelatorum, curatorum, et etiam ministrorum in alienis et remotis provinciis, quibus expedientia minus noscit et ex ipsis sufficientias personarum, successores instituendi potestas sive auctoritas eidem episcopo permittetur?

12. Amplius, cuivis episcopo soli, aut etiam cum solo particulari aliquo clericorum coetu[c], conferendi omnia mundi ecclesiastica temporalia, vocata *beneficia*, pro suo voto absque iam dicta determinatione legali aut generalis concilii et humani legislatoris vel fidelis principantis auctoritate sibi concessa[d], omnia regna et omnes politiae maiores et minores solutionis exponuntur[e] periculo. Rursumque ritus hic ad ecclesiarum sive animarum regimen ditiores et excellentiores[f] saeculari potentia vel favore, quantumcumque ignorantes et more perversos, pauperibus, iustis, et humilibus, quantumcumque doctis et vita pollentibus, praeferri faciet. Esto enim Romanum episcopum avarum[g], superbum, aut[h] aliter criminosum, volentem etiam saeculariter principari, quales eos et qualia sectari videmus modernis temporibus ipsorum quamplures. Propter suam siquidem avaritiam insatiabilem[i] et explenda reliqua sua vota perversa[k] iam dicta, et propterea potentum favores et gratias acquirendas[l], ecclesiastica officia et beneficia[m] venalia ponet. Ipsa quoque potentibus, violentis et bellicosis, aut iuxta ipsorum requisitionem, cognatis, affinibus, et amicis eorum conferet[n], quos ad sua[o] prava desideria perficienda suffragari tam velle quam posse putabit. Haec autem, ut diximus, sic evenire possibile, non solum argumenta probant,

[a] T, H, *omit, perhaps rightly following a revision.* [b] *Gold. omits.* [c] *A word or two seem missing here.* [d] T *orig. inserts* et ab eodem per eosdem possibile reuocari; *cancelled by corr.* [e] *Gold.*, exponantur. [f] T, H, excellentes. [g] *Gold. omits.* [h] T, H, et. [i] H, insanabilem. [k] T, H *orig.*, *omit*; H *corr. inserts.* [l] *Gold.*, acquirendis. [m] T, H, *omit* et beneficia. [n] H, confert. [o] T, H, *omit.*

[1] Boniface VIII and John XXII.

verum etiam sic evenisse dudum ac evenire continuo, *experientia rerum magistra*[1] docet, quasi fidelibus omnibus inocculta.

13. Rursum hac illi officiorum institutionis et temporalium seu beneficiorum distributionis generali et immoderata potestate permissa, regna et politiae omnes solutionis aut immensae perturbationis periculo subiacent, si talis episcopus saeculares principatus sibi subicere quaerat, quos omnes secundum suam narrationem scriptam, *decretalem* vocatam, nobis praemissam, Octavus Bonifacius sic Romano cuilibet episcopo coactiva iurisdictione subiectos expressit, ut[a] id credere fidelibus pertinaciter fore asseruerit[b] *de necessitate salutis*[2]. Idemque in suis edictis adversus inclitum Ludovicum ex ducibus Bavariae Romanorum regem assumptum implicet quidam vocatus Romanus episcopus[c], quamvis hoc solum exprimere videatur de regno sive imperio Romanorum[3]; reliquos tamen omnes[d] comprehendens per eum, quo sibi hoc cum aliis rationibus permixtum[e] ascribit titulum, *plenitudinem* scilicet *potestatis*; hoc enim titulo non magis superest coactiva[f] iurisdictione principi Romanorum quam reliquis regibus, quemadmodum evidenter ostensum est ultimo Primae. Hic inquam ergo episcopus hanc[g] super principes saeculi iurisdictionem, quamvis minus debite, quaerens, talium temporalium seu beneficiorum et decimarum (quae ad omnia regna mentem convertenti iam quasi facta sunt inextimabilis pars) distributione seu donatione seditionem magnam concitare potest et de facto hactenus concitavit et concitat, praecipue in universo Romanorum imperio, quemadmodum in sequentibus seriose magis dicturi sumus[h].

14. Et propterea oportet humanum legislatorem aut ipsius auctoritate principantem attendere in decimarum et reliquorum temporalium ecclesiasticorum acceptione sive assumptione, an huiusmodi

[a] Q *corr.*, et. [b] *So* T *corr.*, H; *Gold.*, Q, I, asseruit. [c] *Gold.*, papa Romanus. [d] *Gold.*, I, reliqua...omnia. [e] *Gold.*, I, praemissum. [f] H, coactum. [g] H *orig.*, habeat; *corr.*, hanc. [h] *So* T, H; Q, dict. sum. mag. in seq. ser.; *Gold.*, I, mag. in seq. ser. dict. sum.

[1] See above, p. 335. [2] See above, p. 106. [3] The bulls of John XXII against Lewis IV the Bavarian are intended, beginning with the *monitorium* of 8 Oct. 1323, *Attendentes quod dum errori*, which insists on the subjection of the Holy Roman Empire to the Papacy, and also refers to the *plenitudo potestatis* in summoning Lewis to desist from exercising the prerogatives of King of the Romans.

ecclesiastica temporalia superfluant sufficientiae pauperum Evangelii ministrorum et reliquorum etiam pauperum impotentum, propter quos statuta sunt talia, vel non superfluant. Et rursum attendere debet, an talibus bonis de necessitate indigeat ad rempublicam defendendam aut aliter sustentandam, vel non necessario hiis egeat[a] propter finem iam dictum. Quod si eguerit[b] hiis temporalibus ex necessitate propter finem praedictum, superfluis omnibus sufficientiae iam dictorum ministrorum et pauperum uti et auctoritate propria sumere possunt ea[c] licite secundum Legem Divinam legislatores sive principantes, nulla obstante contradictione sacerdotum aut talium ministrorum; nec solum decimas, verum etiam quartas et tertias, et ad unum dicere, ipsorum et pauperum impotentum sufficientiae quodcumque superfluum. Alimentis enim *et* hiis *quibus* tegantur *contenti* sint sacerdotes[1], ut dicit Apostolus I *ad Timotheum* VI°. Quod si huiusmodi bonis ad usum sive finem praedictum non egent, peccant mortaliter suscipientes sibique consentientes vel ipsos inducentes ad hoc. Non est igitur ecclesiasticorum temporalium distribuendi[d] potestas soli Romano episcopo vel alteri[e] permittenda nec sibi et suo soli collegio sacerdotum, ne tali potestate saeculares favores in praeiudicium principum et populorum sibi quaerere possint et inter Christi fideles inde contentiones et scandala suscitare. Ad haec enim sibi non modicum, quinimo magnum, instrumentum est iam dicta potestas, eo quod plurimi, quamvis seducti, credentes talia per ipsum sic posse distribui seque ipsa suscipere iuste, ad acquisitionem et receptionem ipsorum faciliter inclinantur. Propter quod illi episcopo et alteri cuicumque per generale concilium et legislatorem humanum fidelium haec quieti perniciosa potestas penitus subtrahenda est aut debite moderanda, praesertim cum eidem Lege Divina minime debeatur, sed, sicut est, fuerit potius interdicta, quemadmodum ostensum est sufficienter XIII°, XIV°, et XVII° huius.

15. Propter eandem quidem igitur causam conferendi licentias in disciplinis iam dicto episcopo et alteri cuicumque presbytero ac ipsorum soli collegio debeat ac licite potest revocari potestas[2]. Est

[a] T, H, *insert* et. [b] T, egerit; H, egent; I, egerint. [c] *Gold.*, I, *omit.* [d] *Gold.*, I, *omit.* [e] T, H, *omit.*

[1] I *Tim.* VI. 8. [2] The authorization of universities and conferment of degrees were important papal powers, which Philip the Fair overrode in the case of Orleans. See above, p. 308, n. 3.

enim hoc humani legislatoris aut eius auctoritate principantis officium, quoniam haec ad commune civium commodum aut incommodum cedere possunt pro statu praesentis saeculi[a], quemadmodum demonstratum est xv° Primae.

Eodemque modo sentiendum est de sanctorum canonizatione seu veneratione instituenda. Potest enim haec nociva vel proficua fore communitati fidelium civium. Posset namque perversus episcopus hac potestate fretus quosdam pronuntiare sanctificatos ut ipsorum dictis aut scriptis suas roboraret opiniones perversas in praeiudicium aliorum[1]; propter quod auctoritas haec est soli generali concilio fidelium committenda. Sic etenim Gregorius Quartus *ex assensu Ludovici imperatoris et omnium episcoporum instituit*, ut *festum omnium sanctorum celebraretur*[2]; unde etiam de consimilibus omnibus similiter sentiendum.

Rursum[b], quoniam, hac sibi temporibus antiquis per legislatorem auctoritate concessa propter ipsorum vitae sanctitatem et doctrinae sufficientiam, ut ex scientia civilium actuum evidenter apparet[3], in oppositas temporibus hiis qualitates conversi literatorum collegia sibi subiciunt et saeculi principantibus subtrahunt, ipsisque tamquam non modicis instrumentis, quinimo maximis, in suis acquirendis et defendendis usurpationibus adversus saeculi principantes utuntur episcopi supradicti. Nolentes enim aut dubitantes viri literati suorum magisteriorum[c] titulos perdere, appetitu commodi et gloriae consequentis, hosque sibi episcoporum Romanorum aut aliorum[d] auctoritate advenisse, non aliunde, credentes, votis horum assequuntur et, quam arbitrantur eorum, auctoritati contradicentibus adversantur tam saeculi principibus quam subiectis. Verum quia eiusmodi auctoritas conferendi disciplinarum licentias est humani legislatoris aut illius auctoritate principantis, ne literatorum et sapientum favore careant sed hunc (qui super auxilia extrinseca quaeque ad suos stabiliendos et defendendos principatus et politias

[a] Q, T *orig.*, I, *omit* pro...saeculi; T *corr. inserts.* [b] T, H, rursumque. [c] *Gold.*, magistrorum. [d] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* Romanorum aut aliorum; T *corr. inserts.*

---

[1] This must refer to the canonization of St Thomas Aquinas by John XXII on 18 July 1323. [2] This is taken from Martinus Polonus, *Chron* (MGH. Script. XXII. 427). [3] I.e. *Corp. Iur. Civil*

praeponderandus est)[1] acquirant[a] et servent, iam dictas soli debent et licite possunt[b] auctoritate propria conferre licentias notariatuum et reliquorum magistratuum sive officiorum civilium titulos. Hoc enim privatae personae, cuiuscumque dignitatis aut conditionis existat[c], vel collegio particulari cuiquam competere nequit inquantum huiusmodi, sed soli principanti[d], quemadmodum demonstratum est XV° et XVII° Primae[e].

CAPITULUM XXII[2]

Qualiter Romanus episcopus et ipsius ecclesia sit ceterarum caput et principaliorf; et propter quam auctoritatem hoc illis conveniat.

DETERMINATIS autem hiis ostendere volumus consequenter, expediens et perutile fore unicum episcopum et unicam ecclesiam sive collegium sacerdotum aliarum[g] caput sive principaliorem statuere. Primum tamen oportet dividere modos et intentiones quibus unicam ecclesiam aut episcopum aliorum omnium esse caput intelligi potest, ut ipsorum convenientem ab inconvenientibus et inexpedientibus[h] separemus. (1) Esse autem[i] unicum episcopum aut ecclesiam omnium aliarum caput, uno modo intelligi potest, ut videlicet secundum ipsorum diffinitionem et determinationem Scripturae Sacrae sensum in quibus dubia fiunt[k] (praecipue de credendis et observandis de necessitate salutis) omnes mundi ecclesiae ac personae singulares credere teneantur, ritumque ecclesiasticum sive cultum divinum secundum ipsorum ordinationem servare. Iuxta quem sensum sive modum nullus episcopus aut ecclesia unica cuiusquam provinciae, inquantum huiusmodi, sive collegium sacerdotum caput aliarum est[l] statuto Divinae Legis, nec secundum exemplum ecclesiae primitivae talem aliquam unicam

[a] *Gold.*, acquirent. [b] *Gold.*, I, praesunt. [c] *So* T *corr.* (*over erasure*), H; Q, existant; *Gold.*, I, *omit.* [d] *Gold. omits* sed soli principanti; T *orig. omits* soli principanti; T *corr. inserts* set soli principanti. [e] T, 15° 1e et 17° 2e; H, 15° 1e et 17° 1e. [f] H, principaliorum. [g] H, I, aliorum. [h] *Gold.*, Q, expedientibus. [i] H, aut. [k] Q, T (?), H (?), fuerit. [l] *Gold.*, ex.

[1] The preeminence here given to literature and learning (more especially legal learning), although not at all anachronistic, has a strong affinity with the ideals of the Renaissance. [2] Omitted by Marshall; see above, p. 326, n. 1. Marsilius completes his system by appointing the Pope presiding bishop of Christendom, but removable and without coercive powers.

expedit esse; neque similiter legislatoris humani fidelis ordinatione aliqua seu decreto. Sic enim, cum reliquis inconvenientibus quae sequuntur ad haec, ex *necessitate salutis* credere tenerentur omnes principes, communitates, et populi, secundum Octavi[a] Bonifacii diffinitionem seu determinationem[b], se fore Romano papae coactiva iurisdictione subiectos[1]; rursumque secundum cuiusdam, vocati papae Romani, constitutiones non esse Christi consilium spernere seu renuntiare in communi et proprio temporalium, quae ad praesentem necessitatem superfluunt, possessioni sive dominio seu potestati licite contendendi pro talibus aut talia sibi vendicandi coram iudice coactivo[2]. Quorum unum falsum horrendissimum est; secundum vero tamquam haereticum declinandum, quemadmodum ex XIII°, XIV°, XVI°, et XX°, ac XXI° huius clare visum est prius.

2. (2) Alio rursum modo extimare est unicum episcopum et ecclesiam sive collegium caput sive principaliorem cunctis aliis sic: ut omnes mundi clerici sive collegia clericorum sibi sint iurisdictione coactiva subiecti. Quod etiam nulli episcopo vel ecclesiae Lege Divina convenit, sed magis interdicitur consilio vel praecepto, quemadmodum ostensum est sufficienter IV°, V°, VIII°, IX°[c], et XI° huius.

3. (3) Alio quoque modo intelligi potest prioritas haec sic: ut[d] ad unicum episcopum aut ecclesiam sive collegium pertineat omnium officialium ecclesiasticorum institutio et temporalium sive[e] beneficiorum distributio, depositio, et ablatio[f]. Quo etiam modo Lege Divina convinci non potest, episcopum aliquem aut ecclesiam aliquam ceteris esse priorem, sed oppositum magis. Et ad unum dicere, virtute verborum Scripturae convinci non potest, quod[g] secundum ullam auctoritatem sive[h] potestatem sit aliquis episcopus aut ecclesia[i] caput sive principalis aliorum aut aliarum, quemadmodum ostensum est ex XV°, XVI°, XVII°[k], XX° huius et in capitulo praecedente.

[a] H, igitur. [b] *Gold. omits* seu determinationem. [c] Q, T *orig.*, I, *omit* VIII°, IX°; T *corr. inserts.* [d] Q, I, *omit.* [e] Q, L, G, seu; *Gold.*, I, *omit.* [f] *Gold.*, G *orig.*, oblatio. [g] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [h] Q, seu. [i] *Gold.*, quod aliquis epis. sec. ull. auct. siue pot. aut eccl. sit. [k] *Gold. inserts* et; H, 15° et 16° et 17°, 20°.

[1] See above, p. 106. [2] Not a verbal quotation; the constitutions appear to be the bulls of John XXII, *Ad conditorem canonum* and *Cum inter nonnullos*. See above, pp. 226, n. 1, 228, n. 1.

4. Unde neque alium episcopum plus excommunicare potest alter aut sibi commisso populo sive provinciae divina interdicere sacramenta vel officia quam econverso, neque auctoritatis plus habet in alterum aut sibi commissum populum quam econverso[a], nisi per generale concilium aut fidelem legislatorem humanum super alium aut alios auctoritas sive potestas haec concessa foret. Omnes enim episcopi aequalis meriti sunt et auctoritatis inquantum episcopi sunt, ut ex epistola Hieronymi *Ad Evandrum*[b] induximus XV° huius[1]. Nec[c] perfectior est aut fuit cui perfectior apostolus aut episcopus manus imposuit, ut apparet I *ad Corinthios* III°. *Nemo enim*, inquit Apostolus, *in hominibus glorietur. Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, etc., vos autem Christi*[2]. Ubi Glossa: *Vos autem Christi, non hominum, in creatione vel recreatione*[3]. Propter quod non refert ad aliquod sacramentum an perfectior vel minus perfectus presbyter manus imponat, dummodo auctoritatem habeat, quia solus Deus effectum dat sacramenti. Unde eadem et eodem inquit Apostolus, solvens ad dubitationem hanc: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit*[4]. Sicut enim[d] plantans arborem aut irrigans non est qui germinare seu opera vitae facere tribuit, sed qui dat animam vegetantem plantae; ita vult Apostolus, quod imponentes manus, docentes aut benedicentes, non dant opera meritoria, sed qui dat characterem aut gratiam interiorem, Deus ipse, quamvis et[e] hii adiuvent, quemadmodum irrigantes. Et quoniam[f] unus est dator interioris auctoritatis et characteris eiusdem speciei[g] et gratiae, Deus ipse, ideoque omnes episcopi sive sacerdotes aequalis sunt auctoritatis et meriti a Deo dati, secundum quem modum Hieronymus intellexit.

5. Non est igitur episcopus aliquis aut ecclesia caput sive principalior aliorum, inquantum huiusmodi, virtute verborum Scripturae. Caput enim ecclesiae simpliciter et fidei fundamentum Dei ordinatione immediata, secundum Scripturam sive veritatem, unicum est Christus ipse, non aliquis apostolus, episcopus, aut sacerdos, ut apertissime[h] dicit Apostolus *ad Ephesios* IV° et V°, *ad Colossenses* I°,

[a] Q *omits* (?) neque...converso. [b] Q, Euandrium. [c] H, neque. [d] *Gold. omits.* [e] Q, ut. [f] T *corr.*, H, *insert* numero. [g] T *orig. omits* characteris...speciei; *corr. inserts.* [h] *Gold.*, aperte.

[1] Not a verbal quotation. See above, Dict. II., chap. XV., pts. 8 and 10, pp. 270–1, 272. [2] I *Cor.* III. 21–3. [3] See above, p. 282, n. 3. [4] I *Cor.* III. 6.

et I *ad Corinthios* X°[1]. Unde omnes apostolos, prophetas, doctores, reliquosque fideles dicit constituere *corpus Christi*, quod est ecclesia tamquam reliqua membra; neminem autem sicut *caput* nisi solum Christum. Unde *ad Ephesios* IV°: *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei etc.*[2] Et parum infra subiungit: *Unitatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus. Ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in aedificationem sui in charitate*[3]. Rursum V°[a]: *Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est*[b] *ecclesiae, ipse salvator corporis. Sicut ecclesia subiecta est Christo, ita et*[c] *mulieres viris suis in omnibus*[4]. Nusquam tamen Cepham dixit ecclesiae caput, nec ecclesiam illi tamquam capiti fore subiectam, cum tamen haec dicta fuerint postquam Christus surrexit a mortuis et super caelos ascendit. Unde parum infra eodem[d] in persona omnium fidelium loquens Apostolus ait: *Nemo enim umquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus ecclesiam, quia membra sumus corporis eius*[5]. Amplius *ad Colossenses* I°[e]: *Et ipse est caput corporis ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens*[6]. Idem dixit aperte beatus Petrus I canonica sua, capitulo V°: *Et cum apparuerit princeps pastorum* (Christus scilicet), *percipietis*[f] *immarcescibilem gratiae coronam*[7]. Est rursum et fuit Christus solus ecclesiae sive fidei fundamentum et petra. Unde I *ad Corinthios* III°: *Fundamentum enim aliud nemo ponere potest praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus*[8]. Et rursum eiusdem X°: *Petra autem erat Christus*[9][g].

[a] H, hoc. [b] *Gold.*, est caput. [c] T, H, *omit.* [d] H, eadem. [e] H, 2°. [f] H, percipiens. [g] *Gold.*, I, *insert here*, Et haec palam fuit Augustini sententia, X De Civitate Dei, capitulis 6° et 20°. Idem XIII, capitulo 23. Idem XVII (I *omits* capitulo...XVII), capitulis 4°, 9°, 12°, 18° et 20°. Idem XVIII, capitulis 45° et 52°. Idem XXII, capitulo 18°; et aliis plerisque locis de quibus pertranseo propter abbreviationem sermonis. *This late interpolation is alien to Marsilius' style, nor does he seem to have been much read in St Augustine.*

---

[1] See above, p. 289; and see below. [2] *Eph.* IV. 11–13. [3] *Eph.* IV. 15–16, reading *veritatem autem.* [4] *Eph.* V. 23–4. [5] *Eph.* V. 29–30. [6] *Coloss.* I. 18. [7] I Peter V. 4. [8] I *Cor.* III. 11. [9] I *Cor.* X. 4.

6. (4) Alio vero modo episcopum aliquem aut ecclesiam esse vel statui caput et ceteris principaliorem auctoritate generalis concilii vel[a] fidelis legislatoris humani, convenienter[b] intelligi potest sic: ut videlicet ipsius sit officium, cum suo tamen collegio sacerdotum (quos sibi fidelis legislator[c] humanus[d] aut generale concilium ad hoc associare voluerit) deliberatione praehabita, si casus emerserit[e] fidei (aut fidelium evidens necessitas) sibi delatus propter quem expediens omnino videatur generale concilium convocare, id insinuare atque significare debeat fideli legislatori superiore carenti, iuxta cuius coactivum praeceptum id debeat (quemadmodum diximus) congregari. Cuius etiam officium sit in dicto concilio inter episcopos et clericos omnes[f] primam sedem seu locum tenere, deliberanda proponere[g], deliberata in praesentia totius concilii recolligere, in scriptis sub sigillis authenticis et tabellionum signaculis redigi facere; cunctis requirentibus ecclesiis talia communicare atque insinuare; ea quoque scire, docere, ac de talibus respondere; deliberatorum quoque (tam circa fidem quam ritum ecclesiasticum sive cultum divinum et reliquorum ordinatorum ad pacem atque fidelium unitatem) transgressores per ecclesiasticam aliquam arcere censuram, ut excommunicationis vel interdicti aut alterius poenae consimilis, secundum concilii tamen determinationem et per ipsius auctoritatem, nequaquam vero potestate aliqua coactiva poenae realis aut personalis inflictiva pro statu et in statu praesentis saeculi. Cuius etiam (cum sibi, per legislatorem[h] videlicet, dati et instituti collegii parte valentiori sive maiori) iudicare sit super episcopos et ecclesias (non subinvicem positas) de contentionibus spiritualibus proprie dictis (iuxta secundam scilicet ac[i] tertiam huius nominis *spiritualem* significationem) assignatis II° huius; in quibus cadunt ea quae circa ritum ecclesiasticum ordinata fuerint per concilium observari; quamvis, eiusmodi episcopo, ecclesiae, sive collegio circa tale officium secundum apertam, verisimilem, et quasi communem aliarum ecclesiarum sententiam perverse nimis aut negligenter habente, licitum sit ecclesiis reliquis humanum legislatorem fidelem appellare si per legislatorem aut ipsius auctoritate principantem corrigi possit convenienter[k], vel generale concilium requirere si casus ille per reli-

[a] *Gold.*, aut. [b] Q, H, consequenter. [c] H, lator legis; *Gold. omits* legis. [d] *So* T, H; *Gold.*, I, Q, *omit.* [e] H, emiserit. [f] *Gold.*, I, *omit.* [g] Q *corr.*, exponere. [h] T, H, fidelem. [i] H, et. [k] Q, consequenter.

quarum ecclesiarum ampliorem partem et legislatoris iudicium exigat concilium huiusmodi congregari.

Hoc igitur solo et ultimo modo episcopum aut ecclesiam aliquam unicam statuere aliarum caput seu principaliorem in cura pastorali absque iurisdictione coactiva (quamvis non sit Lege Divina praeceptum, quoniam et sine hoc fidei unitas, licet non sic faciliter, salvaretur), expedire dico ad hanc unitatem facilius et decentius observandam[a]. Deinde vero monstrandum erit nobis, qualem episcopum, ecclesiam, sive collegium sacerdotum et clericorum, et ex qua diocesi sive[b] provincia, convenientius expediat aliorum caput sive principaliorem statuere; demum vero[c], cuius aut quorum sit auctoritas huius institutionis, correptionis[d], et depositionis etiam si visum fuerit expedire.

7. Horum autem primum, videlicet quod tale caput ecclesiarum unicum expediat instituere, supposita necessitate convocandi quandoque generale fidelium concilium et sacerdotum propter utilitates praedictas circa ecclesiasticum ritum sive fidem et cultum divinum, persuaderi potest ex eo quod frustra occuparentur plures episcopi aut ecclesiae in officio quod per unicum episcopum aut[e] ecclesiam aeque convenienter[f] exerceri potest atque compleri[g]. Nunc autem insinuatio conciliorum praedicta cum reliquis, quae ad huius capitis ecclesiastici[h] officium diximus pertinere, convenienter[i] aeque aut[k] convenientius per[l] unicum exerceri possunt et perfici quam per plures. Amplius, ex[m] huiusmodi capitis sive principalioris super episcopos et ecclesias institutione contentio tollitur et scandalum oriri possibile. Nam in generali concilio congregato agendorum dare formam et modum oportet. Haec autem ordinare aut praecipere si quilibet indifferenter posset et vellet, inter eos verisimiliter suscitaretur scandalum, confusio, atque contentio. Et rursum, quoniam in generali concilio congregato attenditur ordo loci, ut in sedendo vel stando, sermonis etiam, ut in proponendo et deliberando, et aliqua[n] praecipere quandoque, ut nimis garrulis silentium imponendo; amplius, quoniam et per concilium deliberata recolligere oportet, ac in scriptis per tabelliones redigi facere sub certis et authenticis signaculis et sigillis; expediens fuit unum esse aliorum priorem,

[a] Q, obseruandum. [b] T *inserts* pro. [c] *Gold. inserts* monstrabimus. [d] *Gold.*, correctionis. [e] T, H, et. [f] Q, consequenter. [g] T, H, et compleri potest. [h] *Gold.*, ecclesiae. [i] Q, consequenter; *Gold.*, I, aeque conuenienter. [k] H, autem. [l] H *orig. omits*; *corr. inserts*. [m] *Gold.*, et. [n] H *orig.*, apostolica; *corr.*, aliqua.

cuius sit auctoritas ceteros ordinandi et reliqua expedientia praecipiendi circa concilium celebrandum et debite consummandum, ne propter talium diversitatem et quandoque contrarietatem publica[a] fidelium turbetur aut differatur utilitas[1]. Adhuc, videtur id expedire propter consuetudinem ecclesiae Christianae in hoc, et quoniam ex eo fidei unitas[b] magis apparet sensibili signo.

8. Quem vero episcopum et qualem cuiusque provinciae sive diocesis ecclesiam sic caput aliarum instituere magis conveniat, qualem primum assignantes, dicamus secundum veritatem eum[c] qui ceteris vita et sacra doctrina cunctis praepollet, in quo tamen est bonae vitae potius attendendus excessus. Cuius autem loci sive provinciae ceteris[d] ecclesia praeferri debeat, dicendum eam cuius sacerdotale sive clericorum collegium pluribus[e] et ut plurimum honestioris vitae ac lucidioris doctrinae sacrae viris abundat; quamvis ceteris paribus aut non multum distantibus[f] Romanus episcopus et ipsius ecclesia (quam diu locus habitabilis extet) pluribus congruentiis videatur meruisse praeferri: primum quidem, propter episcopi sui primi beati Petri aut Pauli vel utriusque excellentem fidem et charitatem, famositatem, et per apostolos reliquos illis impensam reverentiam; deinde vero propter Romanae urbis solennitatem, et quia[g] dudum super ceteras obtinuit principalitatem et abundantiam in ipsa virorum illustrium, sanctorum, atque doctorum fidei Christianae secundum temporis plurimum ab initio ecclesiae constitutae, et quoniam[h] aliarum ecclesiarum in augmento fidei et eius unitate servanda curam diligentem atque laborem assiduum praebuerunt; rursum etiam propter sui populi ac[i] principis generalem tunc monarchiam et auctoritatem coactivam super reliquos omnes mundi principantes[k] et populos, qui de observatione fidei et eorum quae per generalia diffiniebantur concilia soli poterant omnibus coactivum ferre praeceptum et illius ubilibet transgressores arcere, sic quoque fecerunt et ecclesiam ex modico in rem magnam auxerunt, quamquam ab ipsorum aliquibus postmodum[l] persecutionem fideles sint

[a] *Gold.*, publicam. [b] Q, unitatis. [c] H *omits*. [d] *Gold.*, I, *omit*. [e] *Gold.*, I, *omit*. [f] *Gold.*, I, *insert* etiam. [g] *Gold.*, I, T *orig.* (?), quam; T *corr.* (?), quia. [h] *So* Q, H, T *corr.* (?) (et *not shown in margin of photograph*); *Gold.*, T *orig.*, I, qui (*for* et quoniam). [i] H *omits*. [k] H, principes. [l] T *orig.*, post; *corr. inserts* modum.

[1] The experience of the General Council of a commune seems to underlie this.

passi quandoque propter quorundam malitiam[a] sacerdotum. Demum vero congruit episcopo Romano et illius ecclesiae principalitas haec propter consuetudinem, eo quod hunc episcopum et ecclesiam fideles omnes prae ceteris didicerunt seu consueverunt amplius revereri, et illius exhortationibus atque monitionibus ad virtutes et Dei reverentiam excitari, eiusque arguitionibus seu increpationibus et comminationibus aeternae damnationis a vitiis et sceleribus revocari.

9. Cuius autem sit auctoritas instituendi prioritatem hanc, dicendum, quod generalis concilii aut[b] fidelis legislatoris humani superiore carentis. Ad quos etiam pertinet determinare primum illum clericorum coetum sive collegium, secundum quem modum Romanae[c] urbi, quam diu extiterit obicemque ad hoc non apposuerit populus ille, propter beatorum Petri et Pauli reverentiam et quas pridem diximus convenientias poterit licite ac debebit iam dicta principalitas in episcopo et ecclesia continue reservari.

10[d]. Hanc autem fore legislatoris quam diximus potestatem, testatur edictum Primi Constantini, Romanorum imperatoris[e], insertum *Codici Isidori* supradicto, in quo continetur inter cetera series haec: *Atque decernentes sancimus* (nos videlicet, imperator Romanus) *ut principatum teneat* (ecclesia Romana scilicet), *tam super quatuor praecipuas sedes, Antiochenam, Alexandrinam, Constantinopolitanam, et Hierosolymitanam, quamque*[f] *etiam super omnes in universo orbe terrarum Dei ecclesias; et pontifex, qui pro tempore ipsius sacrosanctae Romanae ecclesiae extiterit, celsior et princeps cunctis sacerdotibus totius mundi existat, et eius iudicio quaeque*[g] *ad cultum Dei, vel fidei stabilitatem procurandam fuerint, disponantur*[1]. Dixit autem signanter[h]: *procurandam* per ipsum *fidei* sive Legis Divinae *stabilitatem*[i]; nec dixit: secundum suam aut suae solius ecclesiae sive collegii sententiam determinandam. Quoniam, ut pridem diximus, sollicitari et inquirere opiniones emergentes circa Scripturam et fidem quae schisma vel aliud scandalum afferre possunt et fidelium

[a] *Gold. inserts* etiam. [b] *Gold.*, T *orig.*, I, *insert* secundum eius dictamen; T *corr. cancels.* [c] H, Romani. [d] T *begins Part* 10 here; H *at* testatur. [e] *Gold.*, imperatorum. [f] *Gold.*, atque. [g] H *orig.*, quoque; *corr.*, queque. [h] T, H, significanter. [i] H, stabilitate.

[1] *Donation of Constantine* (Haller, *Quellen*, p. 246). In *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 252 (MPL. cxxx. cc. 248–9).

quietem ac unitatem turbare, idque denuntiare fideli legislatori aut illius auctoritate principanti, et ab ipso concilium requirere propter huiusmodi determinanda et, si expediens fuerit, corrigenda, ad sui pertinet officii prioritatem quam diximus. Sic igitur principalitatem hanc tribuit Constantinus episcopo et ecclesiae Romanorum, et cum principalitate hac propter devotionem auctoritates alias quamplurimas, etiam coactivas, ad quarum collationem eidem Divino vel humano Iure minime tenebatur. Hanc siquidem etiam principalitatem iam dictam, ab episcopo et ecclesia Romanorum revocatam fortasse per successores aliquos Constantini, restituit Augustus Phocas ecclesiae supradictae, ut ex *Chronica* Martini *de Romanis Pontificibus et Imperatoribus* evidenter apparet. Ubi legitur inter cetera: *Bonifacius Quartus natione*[a] *Marsorum etc.*, et parum infra: *Hic obtinuit ab Augusto Phoca imperatore, ut ecclesia beati Petri apostoli caput esset omnium ecclesiarum, quia Constantinopolitana primam omnium se*[b] *scribebat*[1].

11. Huius autem rursum institutionis auctoritatem esse fidelis legislatoris humani[c] aut eius auctoritate principantis[d] iuxta consilium et determinationem generalis concilii, convinci potest eisdem rationibus et auctoritatibus quibus ostensum est XXI° huius, ad ipsius auctoritatem pertinere generale concilium convocare, rebelles ad conveniendum sacerdotes et non-sacerdotes omnes ac ordinatorum per concilium transgressores licite per coactivam arcere potentiam, sola rationum mutata extremitate minori. Ex quibus eisdem per necessitatem sequitur, eiusdem fore auctoritatis iam dictum episcopum principalem et ecclesiam sive collegium corrigere, ab officio suspendere, ac privare seu deponere licite, si visum fuerit rationabiliter expedire.

12. Non est autem praetereundum silentio, quod sub infidelibus legislatoribus sive horum auctoritate principantibus constituti fideles, tam sacerdotes quam non-sacerdotes[e] qui fuerint in Lege Divina periti, eadem Divina Lege[f] videlicet obligantur, si congrue possint

[a] *So* Q, H; T, nat̄; I, nativitate; *Gold.*, natus. [b] Q *orig. omits*; *late corr. inserts.* [c] *So* Q, I; T *corr.* (*partly over erasure*), H, hum. fid. leg.; *Gold.*, leg. hum. fid. [d] *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* aut...principantis; T *corr. inserts.* [e] Q *omits* non-sacerdotes. [f] T, H, lege divina.

[1] Martinus Polonus, *Chronicon Pont. et Imp.* (MGH. XXII. 422), adding *ecclesiarum* between *omnium* and *se*.

convenire ad eius sensus dubios diffiniendum et determinandum ac reliqua ordinandum quae ad fidei et fidelium augmentum et unitatem atque communem utilitatem proficere possint; quamvis ad hoc amplius obligentur sacerdotes et debeant alios excitare, quoniam ipsorum officium est alios docere, exhortari, arguere, et si oportuerit increpare. Tenentur etiam consequenter[a] ad hoc qui docti fuerint in Lege Divina, et per sacerdotes ad hoc requirendi sunt, quoniam *scienti bonum facere, et non facienti peccatum est illi*[1], ut scribitur Iacobi IV°. Quemadmodum enim ad civilem libertatem defendendam per pugnam corporalem tempore necessitatis humana[b] lege non solum obligantur qui assignati sunt officio militari, pedestri aut equestri, verum etiam qui ex aliis officiis civitatis extiterint, et amplius qui ad hoc sunt magis idonei, praecipue cum per milites aut ipsorum ducem fuerint requisiti[2]; sic etiam ad fidei defensionem et declarationem et reliquum ritum ecclesiasticum ordinandum non soli sacerdotes obligantur Lege Divina, verum etiam qui non-sacerdotes, periti tamen in ea, praesertim cum ad haec[c] per sacerdotes fuerint requisiti, quamvis hoc sit proprium sacerdotum officium.

13. Quo vero convocante sacerdotum collegium et reliquorum fidelium idoneorum congregabuntur? merito quaeret utique quis, cum nullus sacerdotum aut reliquorum fidelium Lege Divina fit ceteris prior (secundum determinata prius) neque humana, eo quod[d] legislator humanus ubique supponitur infidelis. Nos autem dicamus iuxta Scripturae sensum, per nullum episcopum sive sacerdotem, habentem super alios sacerdotes et episcopos auctoritatem[e], futuram convocationem aut congregationem praedictam, nisi forsitan eo casu quo per[f] iam dictam fidelium pluralitatem[g] huiusmodi auctoritas alicui sacerdotum concessa foret. Esto igitur neminem sic aliis omnibus per sacerdotum[h] et reliquorum fidelium multitudinem fuisse praelatum, sed praeferendum expedire aut aliud quid circa fidem

[a] H, conuenienter. [b] H, humane. [c] H, hoc. [d] Q, quod eo.
[e] Q *late corr. inserts* super. [f] T, a; H *omits*. [g] T, H, pluralitate.
[h] *Gold.*, sacerdotem.

[1] James IV. 17. [2] This is reminiscent of the Italian commune, where citizens of the *popolo*, as in Florence, served in their turn in the permanent foot-companies, while remaining liable in any case to be called out in the general levy. The nobles formed the cavalry.

et ecclesiasticum ritum expediens ordinandum; dico vocationem congregationis huius[a] vel ab omnibus sacerdotibus proventuram, si fortasse tantae charitatis fuerit unusquisque quod propter fidem conservandam et augendam velit alios excitare, sic ut hoc sibi condicentibus[b] et consentientibus omnibus nulli dubium ipsos faciliter congregari; aut si forte non omnes tantae fuerint charitatis ut seipsos et alios ad dictam congregationem movere velint, ab aliquo vel aliquibus reliquis ferventioribus amore divino proveniet, aliis vero presbyteris aut non-presbyteris obtemperantibus sibi tamquam bene dicentibus et consulentibus recte.

Quo etiam alterutro dictorum modorum convenerunt apostoli et seniores videre an oporteret ad salutem aeternam incircumcisos fratres circumcidi, sicut apparet *Actuum* XV°. Nusquam enim legitur, quod vocante apostolorum aliquo per suam auctoritatem alii convenerint; sed solum hoc, quod *convenerunt apostoli et seniores videre de verbo hoc*[1]; et rursum, quod *convocantes duodecim multitudinem discipulorum*[2]. Quis vero apostolorum primus excitator seu exhortator fuerit ad has[c] congregationes fiendas, ex Scriptura non habetur expressum. Esto tamen hunc fuisse beatum Petrum propter ampliorem in ipso[d] charitatem; non propterea sequeretur ex hoc, ipsum habuisse super apostolos alios auctoritatem aliquam, nisi eam forte[e] quam sibi per ipsorum electionem super ceteros tribuissent, quemadmodum supra ostensum est XV° et XVI° huius. Sunt enim in claustris et civilitatibus[f] plurimi, merito vitae atque doctrinae sacrae perfectiores aut virtute politica praestantiores[g], qui tamen minus perfectiorum non sunt principes aut praelati, sed plerumque subiecti; quod in sacerdotalibus officiis, nescio vel fortasse novi qua peste, frequenter evenit temporibus hiis.

14. Amplius, sicut quandoque in civili congregatione studiosioribus, antiquioribus, et magis approbatis viris a suis concivibus[h], nulla sibi tamen auctoritate subiectis, sed[i] propter solam reverentiam quae ampliori virtuti et aetati deberi videtur praerogativa sedendi, loquendi, et deliberandi conceditur, et in aliis honoratio-

[a] T, H, huiusmodi. [b] H, condicionibus; *corr. inserts* non contradicentibus. [c] *Gold.*, huius. [d] T, H, Christo. [e] Q, fortasse. [f] Q, G, ciuitatibus. [g] *So Gold.*, T, H, I, G; Q *omits* aut...praestantiores. [h] *Gold.*, I, ciuibus. [i] Q, si.

[1] *Acts* XV. 6. [2] *Acts* VI. 2.

nibus defertur quampluribus; sic verisimile valde ac iuxta Scripturae seriem propter iam dictas causas ceteri apostoli Petro deferebant; primus enim inter alios proposuisse legitur. Unde fortassis a quibusdam sanctis dictus est *os et vertex collegii apostolorum*[1], quamvis nulla forent sibi auctoritate subiecti, nisi secundum eam quam pridem diximus ipsorum electionem, si ipsum sic sibi praeferre sponte voluerint ut abbatem aut priorem monachi et praesidem populus[a 2].

15. Secundum itaque iam dictos modos, convocationem et congregationem fidelium fuisse possibilem[b], rationabile valde[c]. Sicut enim ad civilem communitatem et legem ordinandam convenerunt homines a principio, ipsorum valentiori parte concordante in hiis quae sunt ad vitae sufficientiam, non quidem vocati per singularem hominem aut per plures aliquos habentes auctoritatem coactivam in reliquos, sed suasione seu[d] exhortatione prudentum et facundorum virorum, quos natura inter alios produxit inclinatos ad hoc, ex se postmodum proficientes suis exercitiis et alios dirigentes successive vel simul ad formam communitatis perfectae[e], ad quam etiam homines naturaliter inclinati obtemperaverunt[f] suadentibus facile (quemadmodum[g] ex I *Politicae*, capitulo 1°, ex[h] IV eiusdem, capitulo 10°[i], et ex VII illius, capitulo 12°, induximus III°, IV°, VII° et XIII° Primae[3]); sic quoque proportionaliter et iuxta Scripturae seriem rationabiliter[k] opinandum, multitudinem apostolorum atque fidelium convenisse, suadente fortasse apostolorum aliquo vel aliquibus charitate ferventioribus, reliqua quoque multitudine Spiritus Sancti gratia et inclinatione obtemperante faciliter.

Quo etiam modo post apostolorum tempora sub[l] infidelibus

[a] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, I, populi. [b] H, possibile. [c] Q *late corr. inserts* est. [d] *Gold.*, et; I, ac. [e] *Gold. omits* successive...perfectae. [f] H, inclinari (*corr.*, inclinati) obtemperauerint. [g] T, H, *insert* etiam. [h] *So* T, H, I; *Gold.*, et; Q *orig. omits*; *late corr. inserts* et. [i] T, H, 1°. [k] *Gold. omits* et iuxta...rationabiliter. [l] H, ab.

[1] Cf. Aquinas, *Cat. Aur.* on Matth. XVI. (*Opera*, XV. fo. 60 *r.*): *Petrus tamquam os apostolorum et caput*; there cited from St Chrysostom. [2] The *populus* here seems to be the technical *popolo* of an Italian commune, i.e. a legal society of non-nobles existing side by side with the older organization of the commune proper, and led by its own *podestà* or *captain* who, along with the *signore* or lord of the city (existing in a tyrant-ruled state, and usually identical with the *captain of the popolo*), is probably intended here by the *praeses*. [3] See above, pp. 9, 13, 27, 55.

legislatoribus sive principantibus[a] fortasse fecerunt episcoporum sive sacerdotum aliqui charitate Christi et proximi magis abundantes, cum quibus se mansurum *usque ad saeculi consummationem* Christus promisit Matthaei ultimo et novissimo verbo[1]. Hii enim sunt de quibus Rabanus dicit ibidem: *quod usque in finem saeculi non sunt defuturi in mundo qui divina mansione et inhabitatione sunt digni*[2]; quamvis ad hoc ex officio teneatur quilibet sacerdotum, si congrue possit. Omnibus enim hoc datum est praeceptum in apostolorum persona Matthaei ultimo, dum ad eos dixit Christus: *Euntes ergo docete omnes gentes*[3]. Quod attendens Apostolus I *ad Corinthios* IX° dicebat: *Vae mihi si non evangelizavero; necessitas enim*[b] *mihi incumbit*[c 4]. Cuius exemplum, sollicitudinem, et laborem circa fidei augmentum et unitatem servandam moderni pastores ecclesiae Romanae parum attendunt, Christi fideles ad litem et discordiam invicem excitantes ut eisdem possint securius, quamvis illicite ac indebite, saeculariter principari.

16. Ex dictis itaque patet[d], Romanum episcopum et ipsius ecclesiam aliarum hactenus extitisse principaliorem et caput, et in quibus esse debuerit et debeat esse caput sufficienter ostensum est. Unde vero ad ipsum, et secundum quem modum pervenerit auctoritas haec, et usque ad quantum de facto (quamvis indebite ac illicite) subreptitie sit[e] protensa, resumentes dicamus, quod episcopus et ecclesia Romanorum, secundum ea quae induximus XVIII° huius, parte 5ª, 6ª, et 7ª, ab initio sui usque ad tempora Constantini obtinuit licite prioritatem hanc ex aliarum ecclesiarum quasi electione praebentium eidem consensum et obedientiam; sponte tamen, non quidem quia eidem aliqua forent auctoritate subiectae, sed propter apostolorum Petri et Pauli praeeminentiam charitatis et in fide constantiam, et rursum propter multitudinem solennium personarum in ea, honestate praepollentium atque doctrina. Qui etiam, propter ipsorum charitatem immensam, curam et sollicitudinem assumpserunt aliarum ecclesiarum praelatos et singulares fideles alios instruere ac fraterne monere. Hiis autem ipsorum

[a] *Gold.*, T, H, principibus. [b] Q *omits.* [c] T *orig. omits* necessitas... incumbit; *corr. inserts.* [d] Q, paret. [e] Q, subrepcione silicet.

[1] Matth. XXVIII. 20. [2] Aquinas, *Cat. Aur.* (*Opera*, XV. fo. 101 *v.*), there cited from Raban Maur. [3] Matth. XXVIII. 19. [4] I *Cor.* IX. 16.

monita tamquam doctiorum suscipientibus, ipsorum etiam ordinationes circa ecclesiasticum ritum (quoniam utiles videbantur et iustae) postmodum susceperunt, et demum ipsorum mandatis sub ecclesiastica censura excommunicationis[a] vel interdicti propter fidelium unitatem servandam obedierunt. Quae siquidem obedientia spontanea per longam consuetudinem obtinuit vim electionis cuiusdam. Unde, licet circa initium ecclesiae reliqui episcopi et ecclesiae fidelium neque Divina neque humana Lege aliqua obligarentur obedire mandatis aut institutis ecclesiae vel episcopi Romanorum, plusquam econverso, invalescente tamen hac utili et rationabili consuetudine qua fideles in unitate amplius servabantur (eo quod tunc fideli caruerunt legislatore ipsos ad ordinem reducente ac in unitate servante) obligati fuerunt[b] posteri Lege Divina ad huiusmodi[c] obedientiam in licitis et honestis, acsi dictum episcopum et ecclesiam per electionem sibi iudicem statuissent circa[d] ecclesiarum[e] ritum, et hoc praesertim usque in ea tempora quibus possent publice congregari et de statu ecclesiastico perfectius ordinare.

17. De contentiosis autem actibus altera quidem ratio est. In illis enim iudicandis inter fideles, sive sacerdotes sive non-sacerdotes, aliud consilium dedit Apostolus, secundum quod ex I *ad Corinthios* VI° induximus aliqualiter IX° huius et eiusdem XXIX° explicabimus amplius[1]. Hoc enim noluit Apostolus esse officium sacerdotis seu episcopi cuiusquam aut solius ipsorum collegii, sicut ex Apostoli serie ac sanctorum expositionibus evidenter apparet ibidem.

18. Sic ergo Romanus episcopus et ipsius ecclesia prioritatem licite a principio per quandam sui charitativam sollicitudinem obtinere coepit; quae postmodum propter consuetam devotionem, reverentiam, et obedientiam spontaneam electionis quasi robur assumpsit. Nusquam enim ex Scriptura colligi potest, quod praecepto Christi vel consilio aut alicuius apostolorum ecclesiae vel episcopi reliqui subesse deberent ecclesiae vel episcopo Romanorum, etiam in ecclesiastico ritu. Quod, si tamen necessitatis fuisset debitum ad salutem fidelium (quemadmodum asserunt iam quidam Romanorum episcopi), nec solum circa ecclesiasticum ritum, verum

[a] *Gold.*, excommunionis. [b] H, fuerint. [c] T *orig.*, huius; *corr.*, huiusmodi. [d] T *orig. omits* ecclesiam...circa; *corr. inserts.* [e] T, H, ecclesiasticum.

[1] See below, Dict. II., chapter XXIX., pts. 4–end.

etiam in iurisdictionibus coactivis, non tantum super clericos, verum etiam saeculares principatus quoslibet, quomodo extimabile est[a], Christum et ipsius apostolos hoc praetermisisse tradendum? Sed quoniam tam Christus quam ipsius apostoli aperte statuerunt oppositum, praesertim in iurisdictionibus coactivis, ut ex Scriptura palam ostensum est IV° huius, V°, et IX°, debet sic sermo dicentium cum apocryphis fabulis computari.

19. Tempore vero Constantini Primi, Romanorum imperatoris, qui patenter Christi fidem et baptismum assumpsit, primum fideles incoeperunt publice congregari, et dubia circa fidem diffinire, ac ecclesiasticum ritum ordinare, ut ex *Isidori* praedicto *Codice* apparet, capitulo *De primitiva ecclesia in synodo Nicena*[1]. Ab hoc siquidem Constantino per edictum imperiale iuxta praedictam laudabilem et antiquam consuetudinem obtinuit episcopus et ecclesia Romanorum prioritatem quam sibi super alias determinavimus convenire, et ultra prioritatem hanc provinciarum quarundam possessiones atque dominia[2], quamvis ante tempora Constantini, et post etiam, Romanorum episcopi quidam suis epistolis sive[b] decretis quibusdam prioritatem, quam super alios illis convenire monstravimus electione vel constitutionibus principum, sibi singulariter, absque requisitione vel consensu legislatoris humani fidelis, collegii cuiusquam, vel personae singularis cuiusvis praeeminentiae aut auctoritatis existat[c], innuerunt Divina Lege deberi; cuius tamen oppositum monstratum est sufficienter capitulo praecedente.

20. Post tempora vero Constantini Primi, et praecipue imperiali sede vacante[d], hanc sibi deberi prioritatem, quandoque Lege Divina, quandoque vero concessione principum, expresserunt[e] suis epistolis Romanorum episcopi quidam. In quibus autem et qualibus[f] haec sit attendenda prioritas, quampluribus ipsorum insinuantibus et aliqualiter exprimentibus hanc esse circa Legis Evangelicae interpretationem et circa ordinationem ecclesiastici ritus, tam circa divinum cultum quam circa ministros, quantum[g] ad omnem ipsorum

[a] T, H, I, *omit.* [b] T, H *orig.*, suis; H *corr.*, siue. [c] H *orig.*, obsistat; *corr.*, *as text.* [d] H, vocante. [e] Q *omits*; *Gold.*, I, suis ep. expr. [f] H, qualiter. [g] Q, quam.

---

[1] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, pp. 247 ff. [2] The *Donation of Constantine*; see above, p. 349.

institutionem, inseparabilem sive primariam[a] quam essentialem diximus, sive secundariam ac ipsius privationem, quam separabilem sive accidentalem dicebamus xv° huius. Hanc etiam extendentes[b] auctoritatem[c] in omnes episcopos et ecclesias, populos et singulares personas, ad sententiam excommunicationis et interdicti divinorum officiorum, tam subditis quam ecclesiarum ministris sive praelatis, ac alterius cuiuslibet ecclesiasticae censurae consimilis, ut anathematis, in supradictos fideles ferendam[d]. Consequenter vero ipsorum aliis idem intendentibus de omni iurisdictione seu coactiva potestate super omnes ecclesiarum mundi ministros et ipsorum collegia. Ea quidem utentes tamquam sibi convenienti ex concessione principum, quam diu potens extitit Romanorum princeps, ipsiusque regnum integrum, et plena sedes[1]. Hoc vero deducto in seditionem, et praecipue imperiali sede vacante, per temporum intervalla freti sunt hac potestate, tamquam sibi Divina Lege concessa. Quod cur tam varie contigerit[e], sequenti capitulo dicturi sumus.

Sic etiam suis epistolis expresserunt, sibi convenire temporalium omnium ecclesiasticorum dispensationem seu distributionem pro voto absque collegii cuiusquam aut personae singularis cuiuscumque dignitatis vel auctoritatis requisitione consensus[f2]. Quibus etiam ipsorum moderniores excessibus non contenti, suis expresserunt epistolis sive decretis, auctoritatem sive iurisdictionem coactivam supremam super omnes mundi principatus, populos, et singulares personas sibi Lege Divina deberi; sic quidem, ut nullus principantium iam dictorum iurisdictionem hanc coactivam, quam vocant ipsi *gladium temporalem*, praeter aut contra ipsorum consensum sive dictamen licite valeat exercere; praeter autem aut[g] contrarium facientes principantes et populos excommunicationis vel interdicti sententiae vocaliter pronuntiando subiectos. Asserunt enim se solos

[a] T *orig. omits* sive primariam; *corr. inserts*; T, H, *insert* ac ipsius priuacionem. [b] T, H, extendentibus. [c] T, H, *omit.* [d] *Gold.*, Q, I, ferendum. [e] T, H, contingerit. [f] *So Gold.*, I, *etc.*; Q *corr.*, uel consensu; T *corr.*, H, siue consensu. [g] T, H, *omit.*

[1] In these amorphous sentences, where ablative absolutes alternate with nominative participles, it seems clearest to divide the separate statements by full stops, as if each were grammatically an independent sentence. The Epistles or Decretals referred to are of course those, whether genuine or forged, collected in *Pseudo-Isidore*. [2] What seems the original reading "without asking the leave of" seems better sense than the emendation "without requisition from or consent of."

in mundo Christi vicarios, qui fuit *rex regum et dominus dominantium*[1]; haec[a] latenter intendentes per eum quem sibi debitum dicunt[b] titulum *plenitudinis potestatis*. Propter quod etiam ad suam auctoritatem pertinere dicunt omnia mundi regna et principatus conferre ac auferre licite posse regibus et ceteris principantibus[c] ipsorum mandata transgredientibus, quamvis impia sint secundum veritatem et illicita saepe.

Hoc autem inter ceteros Romanos episcopos, non minus temerarie quam praeiudicialiter et contra Scripturae sensum literalem, metaphoricis[d] eius expositionibus innisus Octavus Bonifacius intantum expressit et asseruit ut hanc Romanis episcopis deberi potestatem decreverit[e] ab omnibus credendum et confitendum esse *de necessitate salutis* aeternae. Cuius sententiam assecuti sunt successores eius Clemens Quintus et dicti Clementis vocatus[f] immediate successor, quamvis hoc solum explicite videantur dicere de solo imperio Romanorum[2]. Quod quia id asserunt innisi titulo supradicto, plenitudinis videlicet sibi datae potestatis a Christo, indubium est, potestatem hanc sive auctoritatem, si qua talis ex hoc illis conveniat, omnia mundi regna et principatus ex aequo respicere, quemadmodum Christi potestas, sicuti seriose satis ostendimus XIX[o][g] et ultimo Primae.

[a] *Gold.*, hic; H, hoc. [b] Q, dictum. [c] Q, principatibus. [d] *So* T *corr.*, H, I; Q, T *orig.*, metha[cis]; *Gold.*, metaphysicis. [e] Q, I, decreuit. [f] *Gold. inserts* Ioannes. [g] T, H, octauodecimo.

---

[1] *Revelation* XIX. 16. [2] The Bulls referred to are: the *Unam Sanctam* of Boniface VIII (see above, pp. 106, 323, 336), the *Pastoralis cura* (*De Sententia et re iudicata*) of Clement V (see above, p. 106, and below, p. 367 n. 1, and Dict. II., chap. XXV., pt. 17), and the bulls of John XXII (whom Marsilius never likes to speak of by his papal name), *Si fratrum et coepiscoporum* (31 March 1317, *Corp. Iur. Canon., Extrav. Johan.*, Bk. V., chap. 1; also MGH. *Constit.* V. 340), and the *monitorium* against Lewis IV (8 Oct. 1323, MGH. *Constit.* V. 616). John XXII confirmed and published *Pastoralis cura*, 16 July 1317 (MGH. *Constit.* V. 367–8).

CAPITULUM XXIII[1]

De modis plenitudinis potestatis, et secundum quem modum et ordinem hos sibi assumpserit Romanus episcopus, et summarie qualiter hiis usus sit et utatur.

DE quantis quidem igitur et qualibus potestatibus sacerdotum determinatum est VI°, VII°, IX°, et XI° huius; amplius, de ipsorum invicem potestatis et dignitatis aequalitate vel inaequalitate[a] habitum est XV° et XVI° huius; et rursum de unius episcopi, ecclesiae, sive collegii sacerdotum et clericorum super ceteros omnes expedienti et convenienti prioritate seu principalitate, ipsiusque initii atque processus, adhuc autem de illius in disconvenientem sibi prioritatis[b] formam et speciem latenti transitu atque serpigine usque quasi ad gravissimum et importabilem saecularium potestatum occupationis excessum, immoderatumque amplius et intolerabile futurum penitus eorum desiderium principandi vocaliter iam expressum, dictum est aliqualiter capitulo praecedente.

2. Quodque tam in occupatis quam etiam occupandis saecularibus potestatibus et principatibus, ad quos (ut omnium quasi sensibus evidenter apparet) omni conamine[c] tendunt episcopi Romanorum, quamvis indebite, non modicum elementum[d] fuerit, extet,

[a] *So* T *corr.*, H; *Gold.*, Q, T *orig.*, I, *omit.* [b] H *orig.*, prioritas; *corr.*, *as text.* [c] *Gold.*, conanimine. [d] *Gold.*, exemplum.

[1] In Chs. XX to XXII Marsilius has constructed his ideal system of Church government, which with regard to doctrine and principles of legislation was to be by strictly representative General Councils, and with regard to administration and enforceable law and discipline was to be carried on by the State (*legislator humanus fidelis et eius auctoritate principans*), only purely spiritual and moral functions being left to the clergy. Now in Chs. XXIII to XXVI he recommences his destructive attack on the existing system by exposing and denouncing the evils which sprang from the papal *plenitudo potestatis* (*a*) as an ecclesiastical monarchy disorganizing and corrupting the government of the Church, and (*b*) as a theocracy over secular states as well, conducing to the ruin of the Holy Roman Empire and Italy towards which the papal claim of superiority and suzerainty was specially directed, and threatening that of all other states, to which the same doctrine logically applied. As usual Marsilius begins by a careful definition of the term *plenitudo potestatis*, and follows it up by an historical account of the evolution of the papal prerogative, drawn from the easiest accessible sources, but remarkable for the conception of historical development.

futurusque[a] sit eis locus ille[b] sophisticus, quem sibi videlicet ascribunt titulum *plenitudinis potestatis*, unde etiam paralogismus, quo reges et principantes ac singulos coactiva sibi iurisdictione subiectos nituntur concludere, traxit originem; bene se habet perscrutari de huiusmodi plenitudine potestatis: primum quidem separando seu distinguendo modos[c] illius; deinde vero inquirendo, an Romano pontifici vel alteri cuiquam episcopo secundum aliquem unum aut plures modos plenitudo conveniat potestatis; post haec autem secundum quam significationum hunc titulum Romanus episcopus sibi primum assumpsit; demum vero qualiter ex hac in alias assumendas acceptiones (non utinam[d] deceptiones) principantibus et subiectis omnibus civiliter viventibus praeiudiciales se transtulit, et qualiter et in quibus eis usus fuerit et utatur idem pontifex, et nisi prohibeatur verisimiliter sit usurus.

3. Verum quia plenitudo potestatis universalitatem[e] quandam importare videtur, et de voluntariis potestatibus propositum sit intendere solum, distinguendum nobis est plenitudinem potestatis in modos, penes universalis voluntariae potestatis distinctionem.

(1) Est igitur et intelligi vere potest uno modo *potestatis plenitudo* secundum significationem sive virtutem sermonis, ea quae cuiuslibet actus possibilis et[f] rem quamlibet voluntarie factiva est[1], non habens hyperbolem. Quae soli hominum Christo convenire videtur. Unde Matthaei ultimo: *Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra*[2].

(2) Secundo vero modo intelligi potest *plenitudo potestatis* ad propositum magis, ea secundum quam liceat homini exercere quemlibet suum actum voluntarium imperatum in quemlibet hominem et rem quamlibet exteriorem existentem in hominum potestate sive ordinabilem ad usum eorum; vel ea rursum secundum quam quidem liceat in omnem actum iam dictum, quamvis non super quemlibet hominem aut rem omnem humanae potestati subiectam; vel amplius ea secundum quam liceat non omnem actum exercere sed

[a] T *orig. omits* -que; *corr. inserts.* [b] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [c] *Gold.*, modo. [d] *So* L, G, R; Q, T, H, ūt; *Gold.*, I, ut. [e] H, vtilitatem. [f] *Gold.*, T *orig.*, I, *insert* in; T *corr. cancels.*

[1] "That which is of every possible act and creative at will of anything"; the less supported easier reading would be "That which is creative at will of every possible act and with regard to anything." [2] Matth. XXVIII. 18

determinatum specie sive modo, secundum tamen omnem volentis impetum super hominem quemlibet[a] et rem omnem humanae subditam potestati.

(3) Tertio vero modo intelligi potest *plenitudo potestatis*, ea quae supremae iurisdictionis coactivae super omnes mundi principatus, populos, communitates, collegia, et singulares personas; aut rursum in aliqua horum, secundum tamen omnem impetum voluntatis.

(4) Quarto vero modo intelligi potest, ea quae iam dicta est aut secundum dictum modum super omnes clericos tantum, ipsosque omnes ad ecclesiastica officia instituendi, privandi, seu deponendi, et ecclesiastica temporalia sive beneficia distribuendi, aut[b] secundum modum iam dictum.

(5) Quinto autem potest intelligi, ut ea quae sacerdotum omnimode ligandi et solvendi homines a culpis et poenis excommunicandi, et[c] interdicendi, et reconciliandi, de qua dictum est VI° huius et VII°.

(6) Sexto quidem intelligi potest, ea qua manus imponere liceat omnibus ad ecclesiasticos ordines suscipiendos, et ecclesiastica sacramenta conferendi vel prohibendi, de qua dictum est etiam XVI° et XVII° huius.

(7) Septimo vero intelligi potest, ea quae sit interpretandi Scripturae sensus, praesertim in hiis quae sunt de necessitate salutis, et veros a falsis, sanos ab insanis diffinire seu determinare, ritumque omnem ecclesiasticum ordinandi, et ordinatorum observationis coactivum vel sub anathemate generaliter ferre praeceptum.

(8) Octavo vero et ultimo modo[d], quantum proposito nostro attinet, intelligi potest *plenitudo potestatis*, ea quae curae[e] pastoralis animarum generalis ad omnes mundi populos atque provincias, de qua dictum est IX° et XXII°[f] huius.

Posset autem rursum *plenitudo potestatis* intelligi secundum unamquamque divisionum[g] dictarum, ea quae nulla sit determinata lege; non plena vero, quae foret determinata per Leges[h] humanam aut Divinam; sub qua etiam recta ratio potest convenienter comprehendi. Sunt[i] autem fortasse modi quidam et combinationes[k] aliae plenitudinis potestatis; quae tamen omnes ad intentionem propositam pertinent, enumerasse[l] videmur.

[a] *Gold.*, quemlibet super hominem. [b] H, atque. [c] *Gold.*, I, *omit.* [d] T, H, modo et ultime. [e] Q, cura. [f] Q, 23°. [g] Q, diccionum. [h] T *corr.*, H, legem. [i] H *begins Part* 4 *here.* [k] H, obuiaciones. [l] Q *corr.*, enumerate.

4. Hiis itaque potestatis plenae divisionibus sic praemissis, dico plenitudinem potestatis secundum iam dictos duos priores modos episcopo Romano vel alteri cuiquam sacerdoti[a], praeter Christum sive Deum, minime convenire. De quibus siquidem propter rei evidentiam, et quoniam certificatum est ex divina et humana sapientia et omni morali[b] scientia, pertranseo, etiam propter abbreviationem.

De tertio quidem et quarto modo plenae[c] potestatis per demonstrationem ostensum est XV° Primae, per Scripturae Sacrae testimonium infallibile IV°, V°, et VIII° huius amplius confirmatum, XV°, XVI°, XVII°, ac XXI° eiusdem firmissime roboratum, quoniam sacerdoti aut episcopo[d] inquantum huiusmodi[e] super clericum aut non-clericum[f] quemquam absolute, nedum cum plenitudine aliqua, Lege Divina nulli conveniunt. Utrum autem[g] humana lege sit clerico cuiquam, episcopo vel sacerdoti aut[h] non-sacerdoti, talis potestatis plenitudo concessa, secundum aliquem modum possibilis quidem concedi, et ex causa rationabili legislatoris humani iudicio revocari, certificandum est ex[i] humanis legibus et rescriptis seu privilegiis legislatoris eiusdem.

De reliquis autem quinto et sexto modo, plenae potestatis scilicet, ostensum est VI° huius et VII°, quoniam potestas ligandi atque solvendi a culpis et poenis, similiter eaque anathematizandi seu excommunicandi publice quemquam, non est absolute sive cum plenitudine sacerdoti concessa, sed Lege Divina determinata sic ut neque innoxios apud Deum damnare neque noxios[k] solvere possit. Et rursum, quoniam excommunicandi quemquam publice, praecipue principantem aut communitatem aliquam interdicendi, cuilibet episcopo et sacerdoti[l] humana ordinatione convenienter debet determinari potestas, quemadmodum ostensum est VI° et[m] VII° et XXI° huius. Amplius, eandem potestatem ad ecclesiasticos ministros instituendos per manuum impositionem, docendum et praedicandum ac[n] ecclesiastica sacramenta in communitatibus fidelium ministrandum, monstratum est XVII° huius, non sic episcopis aut sacerdotibus cum plenitudine convenire quin Divina et humana Lege determinatus sit eis modus conveniens agendi secundum illam.

[a] T, H, *insert* uel non sacerdoti. [b] Q, mortali. [c] Q, plenitudinis. [d] *Gold.*, episcopi. [e] T. *orig.*, huius; *corr.*, *as text*. [f] T, H, *omit* aut non-clericum. [g] H, aut. [h] *Gold.*, vel. [i] *Gold.*, et. [k] T, H, inoxios. [l] H, sac. et ep. [m] *Gold. omits* et; T *orig. omits* 6° et; T *corr. inserts*. [n] T, H, ad.

De residuis autem septimo et octavo modo plenitudinis potestatis ostensum est XX°, XXI°, et XXII° huius, eos nulli episcopo aut sacerdoti cum plenitudine convenire, sed secundum determinationem tam Divinae quam humanae Legis. Non igitur episcopo Romanorum aut alteri sacerdoti cuiquam plenitudo convenit potestatis inquantum huiusmodi, nisi eam fortasse velint appellare plenitudinem potestatis, prioritatem seu principalitatem quam episcopo supradicto et ipsius ecclesiae super reliquas omnes, fidelis legislatoris humani auctoritate[a], XXII° huius monstravimus convenire.

5. Unde vero et a qua significatione per Romanum pontificem primum exordium sumptum est huius ascribendi sibi tituli *plenitudinis potestatis*, cum tamen vere secundum nullam dictarum significationum illi conveniat, consequenter dicendum. Videtur autem titulus hic a Romano pontifice secundum significationem octavam primum assumptus, et suae cuiusdam apparentis convenientiae originem extitisse id Christi oraculum quod habetur Iohannis XXI°, dum beatum Petrum alloquens inquit: *Pasce oves meas*; amplius ex eo quod Matthaei XVI° ad eundem singulariter: *Tibi dabo claves regni caelorum etc.*; rursum ex eo quod Iohannis XVIII°: Converte *gladium tuum*[b] *in vaginam*; amplius ex discipulorum responso ad Christum: *Ecce duo gladii*[1]. Ex quibus siquidem secundum suas interpretationes quidam intelligi volunt universitatem totam et totius orbis ovium, id est Christi fidelium, soli Petro fuisse commissam et sic cuilibet Romano pontifici, tamquam beati Petri vicario singulari; reliquis vero apostolis et ipsorum successoribus episcopis, non totam et totius orbis universitatem ovium, sed singulis[c] determinatum et singulum gregem atque provinciam gubernandam fuisse commissam. Quorum beatus Bernardus, sic intelligens oraculum Christi praedictum, *Ad Eugenium papam Romanum De Consideratione*, libro II, sic ait: *Nec modo ovium, sed et pastorum tu modo*[d] *unus omnium. Unde id probem, quaeris? ex verbo Domini. Cui enim, non dico episcoporum, sed etiam apostolorum sic absolute et indiscrete totae commissae sunt oves? 'Si me amas Petre, pasce oves meas.' Nihil excipitur, ubi nihil distinguitur.* Parum etiam

[a] T *orig. omits* fidelis...auctoritate; *corr. inserts.* [b] *Gold. omits.*
[c] *Gold.*, singularis. [d] *So* Q *orig.*; Q *corr.*, tantummodo.

[1] John XXI. 17; Matth. XVI. 19; John XVIII. 11; Luke XXII. 38.

infra subiungens: *Inde est, quod alii singuli singulas sortiti sunt plebes, scientes sacramentum. Denique Iacobus, qui videbatur una esse columna ecclesiae, una contentus est Hierosolyma, Petro universitatem cedens.* Consequenter autem propositum inferens inquit: *Ergo*[a] *iuxta canones tuos, alii 'in partem sollicitudinis,' tu 'in plenitudinem potestatis vocatus' es*[1]. Intellecta fuit igitur[b] ab initio *plenitudo potestatis* administratio seu cura generalis omnium animarum.

6. Secundum hanc quidem significationem assumpta sibi praedicatione tituli huius (quamvis non secundum verum Scripturae sensum, quemadmodum XXVIII° huius sufficienter monstrabitur) ex praesumptione transivit in aliam Romanus episcopus, fortasse quaestus gratia vel alterius commodi aut excellentiae super alios usurpandae, assumendo videlicet ac publice praedicando se solum singulariter a poenis debitis seu infligendis pro statu futuri saeculi iuxta peccatorum demerita, suo verbo vel satisfactionis in hoc saeculo quo sibi libeat modo taxato, simpliciter eximere[c] peccatores et absolvere posse.

7. Hiis autem sic sumptis sub quadam pietatis et misericordiae specie (prima quidem, ut ex charitate sollicitari et curare de omnibus videantur, secunda vero, ut[d] omnibus misereri posse ac velle credantur), privilegiis et concessionibus principum fulti[e], praecipue imperiali sede vacante, titulum hunc consequenter extenderunt episcopi Romanorum: primum quidem ad ordinandum circa ecclesiasticum ritum lationes legum[f] quasdam in clericos, ab initio vocata *decreta*; deinde vero per modum rogationum seu exhortationum ordinationes quasdam laicis suaserunt, ut ieiuniorum et certis[g] temporibus abstinentiae ciborum quorundam[h] propter divinum suffragium et misericordiam impetrandam ad quasdam

[a] *So* Q, T *orig.*, R, *etc.*; *Gold.*, T *corr.*, H, I, sexto. [b] H, ergo. [c] *So* H *orig.*; *corr.*, excommunicare. [d] H *orig.*, et; *corr.*, ut. [e] T, H *insert* et. [f] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [g] *Gold.*, I, ceteris. [h] *Gold.*, quaerundam.

[1] Bernard, *De Consideratione*, Bk II., Cap. 8 (*Opera* (1836), I. 358–9), reading *t u unus omnium pastor*; inserting a short passage after *oves meas*; and omitting *u na* after *videbatur*. The wording echoes *Gal.* II. 9; and the *Epistle* of Leo I to Anastasius of Thessalonica (*Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 619): "*Vices enim nostras ita tuae credimus charitati ut in partem sis vocatus sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis.*" It is excerpted in Gratian's *Decretum*, Pt. II., Causa III., Qu. VI., Cap. 8. It had previously been adopted in an *Epistle* of Gregory IV (MPL. CVI. c. 853), and thence excerpted in Ivo of Chartres' *Decretum*, v. cap. 349.

tollendas tunc ab hominibus epidemias et aerias tempestates, sicut ex legenda beati Gregorii[1] et aliorum quorundam sanctorum satis apparet.

8. Has autem suscipientibus laicis sponte ac propter devotionem observantibus, inveterata talium consuetudine, ordinationes iam dictas rogationes per modum praecepti coeperunt indicere, sic ut earum transgressores auserint[a] absque humani legislatoris licentia vocalis sui anathematis seu excommunicationis, sub pietatis tamen seu divini cultus specie, terrore[b] ferire[c].

9. Crescente autem consequenter ipsis appetitu amplius dominandi, attendentibus etiam devotos fideles huiusmodi verbis terreri propter ignaviam et Divinae Legis imperitiam, qui ad ea quae per sacerdotes indicebantur obligari credebant, metu damnationis aeternae, praesumpserunt ulterius episcopi Romanorum cum suo clericorum coetu oligarchica quaedam edicta sive ordinationes circa civiles actus statuere, quibus seipsos ac ipsorum ordinem sive officium clericatus, assumentes quoslibet etiam mere laicos, pronuntiaverunt exemptos ab oneribus[d] publicis, ad hoc promoventes officium saeculares etiam coniugatos[e], qui facile sunt allecti ut immunitatibus gaudeant onerum publicorum[f]. Unde non modicam civilis multitudinis sibi subiecerunt particulam, eandem[g] subtrahentes principantium potestati. Rursumque[h] ampliorem subtrahere studentes, aliis pronuntiaverunt edictis anathematis poena feriri[i] eos qui personales iniurias qualescumque intulerint hiis qui clericorum collegio sunt ascripti; sic[k] quoque clericis iniuriam inferentes per excommunicationem in templis publice diffamantes; nec minus propterea persequentes eosdem requirunt humanarum legum poenis arceri[2].

[a] *Gold.*, ausi sint, *a correction of the solecism.* [b] T, H, *omit.* [c] Q *orig.*, ferre; *corr.*, ferire. [d] *Gold.*, omnibus. [e] Q, coniungatos. [f] H, plurimorum. [g] *Gold.*, I, *omit.* [h] T, H, rursum. [i] H, I, ferri. [k] H, hic.

[1] This seems to be the anonymous *Vita Gregorii* (*Magni*) or that by Johannes Diaconus, *Acta Sanctorum*, 12 March (Vol. II., pp. 131–2, 142–3). [2] The references here seem mostly to be to the *Sext*, *Corp. Iur. Canon.* VI., e.g. Bk III., Tit. II., cap. 1 (see above, p. 184), Bk III., Tit. XXIII., cap. 3 (*Clericis laicos*), Bk V., Tit. IX., cap. 5 (personal attacks on cardinals and curials), Bk V., Tit. XI., cap. 6 (use of both temporal and spiritual law), *ibid.*, caps. 8 (civil penalties on excommunicated), 23 (penalty for striking cleric); also *Clementin.* (VII), Bk V., Tit. VIII., cap. 1 (penalty for striking bishop).

10. Horum autem detestabilius et sacerdotum officio execrabile valde, quod Romanorum et episcopi reliqui, ut suam amplient iurisdictionem et per hanc sibi quaestum turpissimum in Dei contemptum et principantium praeiudicium manifestum, tam laicos quam clericos vel negligentes aut etiam impotentes[a] quaedam persolvere debita pecuniaria, quibus ad certum temporis terminum persolvendis fuerant civiliter obligati, excommunicant et excludunt ab ecclesiasticis sacramentis[1]. Quos Christus et sancti apostoli multis exhortationibus, poenis, et laboribus, ac demum suis martyriis et pretiosis sanguinibus infra ecclesiam posuerunt. Non enim sic fecit qui *omnibus omnia factus* est ut omnes lucrifaceret, sed propter sola crimina gravia voluit peccatores a reliquorum fidelium praecidi consortio, ut ex I *ad Corinthios* V° induximus VI°[b] huius[2].

11. Quibus etiam non contenti, sed saecularium (contra Christi et apostolorum praeceptum aut consilium) petentes fastigia, in legum lationes, seorsum ab hiis[c] quae civium universitatis, proruperunt, omnem clerum ab hiis decernentes exemptum, civile schisma et principatuum supremorum pluralitatem inducentes ex ipsis, quam velut impossibilem humanae quieti, certam huius experientiam inducentes, demonstravimus XVII° Primae. Haec enim pestilentiae Italici[d] regni radix est et origo, ex qua cuncta scandala germinaverunt et[e] prodeunt, et qua stante numquam civiles ibidem cessabunt discordiae[3]. Potestatem etenim hanc, ad quam paulatim et latenti praevaricatione subintravit, ex consuetudine (aut abusione verius) dudum detinuit Romanorum episcopus, eandemque[f] sibi per principem revocari formidans (et merito propter commissos excessus), creationem atque promotionem Romani principis omni maligna sollicitudine vetat; et in tantam demum ipsorum quidam prorupit audaciam ut in suis edictis expresserit, Romanum principem sibi *iura-*

[a] Q, imponentes; *late corr., as text.* [b] *So* Q, I; *Gold.*, T, H, 7°. [c] *Gold.*, iis. [d] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [e] *Gold. omits.* [f] *Gold.*, eademque.

[1] Cf. the penalty of excommunication for the non-payment of tithes; see e.g., *Corp. Iur. Canon., Decretal. Greg.* IX., Bk III., Tit. XXX., cap. 5 (Alexander III), and especially *Extravag. Commun.*, Bk III., Tit. VI., cap. 1 (codifying bull of Boniface VIII, 1 Oct. 1301); also *Clementin.* (VII), Bk III., Tit. VIII., cap. 1 (defaulting *religiosi* to be excommunicated for non-payment of tithes, if without benefices to be distrained upon). [2] See above, pp. 171–72; the preceding phrases are modelled on I *Cor.* IX. 21–22. [3] This interesting opinion anticipates that of Machiavelli. See above, pp. 3, 107.

mento fidelitatis astringi, tamquam coactiva iurisdictione subiectum, ut ex suarum narrationum, quas *Decretales* appellant, derisibili et contemnendo prorsus involucro VII, *De sententia et re iudicata*, palam se inspicientibus offert[1].

12. Cui praecipiti temeritati adnuere[a] recusans Christianissimus imperator ille, virtutum omnium vir, per omne tempus[b], locum et statum, singulariter inter ceteros[c] principes approbatus, felicis et divae[d] memoriae Septimus Henricorum, tamquam praestiti iuramenti *se immemorem simulans*[e] transgressor describitur per falsam non minus quam temerariam narrationem quandam, *decretalem* vocatam, cui titulus *De iureiurando*; quamvis potius de iniusta iniuria et illata divo[f] imperatori, suisque successoribus, cognatis[g], et affinibus omnibus, contumelia intitulari merito possit. Nam a *canonum* vocatis *conditoribus* quoniam periurus pronuntiatur infamis[2]. Qui etiam eius claram memoriam (si calumniatorum huiusmodi maculari posset verbis aut scriptis) denigrare sunt nisi.

13. Has siquidem oligarchicas ordinationes non auserunt episcopi Romanorum cum suis cardinalibus vocare *leges*, sed *decretales* appellarunt, quamvis eisdem[h] homines ad poenam obligare intendant pro statu praesentis saeculi[i] quemadmodum haec[k] intendunt legislatores humani. Id autem vocabulo *legum* a principio inauserunt[l] exprimere, formidantes resistentiam et correptionem[m] legislatoris praedicti, quoniam ex hoc in principantes et legislatores commiserunt crimen laesae maiestatis. Vocaverunt rursum

[a] *So Gold.*, G *corr.*; Q, T, H, I, abnuere; *the mistake may well be Marsilius'*. [b] T, H, *insert* et. [c] H *inserts* et. [d] Q *corr.*, diuine. [e] *Gold.*, I, *insert* illius. [f] Q *corr.*, diuino. [g] *Gold.*, I, *omit*. [h] Q *orig.*, eiusdem; *corr.*, *as text*. [i] *Gold.*, I, *insert* et per potentiam coactiuam. [k] H, hic. [l] H, non auserunt. [m] *Gold.*, correctionem.

[1] See above, p. 106, and below, Dict. II., cap. XXV., pt. 17. The bull *Pastoralis cura sollicitudinis*, 14–19 March 1314 (*Corp. Iur. Can., Clementin.* (VII), Bk II., Tit. XI., cap. 2). Though the *superioritas*, with feudal suzerainty implied therein, is mentioned in the bull, the oath of fealty is only expressly described in the bull *Romani principes*, for which see next note. [2] Clement V's bull *Romani principes*, 14 March 1314 (*Corp. Iur. Canon., Clem.* (VII), Bk II., Tit. IX., cap. 1), stating the papal case that the Empire was a fief of the Papacy, and that the oaths taken by kings and emperors of the Romans to the Pope were oaths of fealty. The bull cites without quoting the oath taken for Otto I to John XII in 962 from Gratian's *Decretum*, pt. I., dist. LXIII., cap. 33, and quotes that of Henry VII himself. The phrase *canonum conditoribus* is taken from Pope John XXII's bull; see above, p. 226, n. 1.

huiusmodi ordinationes a principio *iura canonica*, ut ex vocabuli colore, quamvis impie appositi, magis habeantur authenticae, ipsarumque credulitatem et reverentiam atque obedientiam fidelibus imprimant amplius.

Sic igitur paulative[a] clanculum se transferentes (ut omnia concludamus) sex[b] posteriores significationes *plenitudinis potestatis* de se praedicant Romanorum episcopi, per has quamplurima in civili ordine monstruosa committentes contra Legem Divinam et humanam ac rectum iudicium cuiuslibet[c] rationem habentis. De quorum aliquibus, quamvis non omnibus, singulariter saltem rememorationem fecimus capitulo praecedenti.

CAPITULUM XXIV

Qualiter in speciali Romanus episcopus usus sit assumpto[d] primatu et plenitudine potestatis infra ecclesiasticos limites sive sacerdotalem iconomiam.

AD haec autem consequens est[e] manifestare, qualiter et in quibus hiis[f] plenae potestatis sibi modis assumptis usi fuerint hactenus Romanorum episcopi[g], utantur, et, nisi vetentur[h], verisimiliter sint[i] usuri: et primum quidem in ecclesiasticis officialibus statuendis et beneficiis seu temporalibus dispensandis, tam in ecclesiasticos ministros quam alias miserabiles personas, propter quas etiam (ut in XIV° huius) ecclesiastica temporalia tradita sunt et statuta fuere sic per ministros ecclesiasticos dispensanda. Deinde vero monstrandum, qualiter hiis plenis potestatibus usi sint hactenus et utantur ac deinceps[k] usuri ad eos qui civiliter vivunt, tam principes quam subiectos.

2. Secundum hanc itaque plenitudinem potestatis hactenus et impraesentiarum Romanis episcopis actione permissa, Christi corpus omne mysticum infecerunt, et, si dicere liceat, corruperunt[l]. Electionem[m] namque, modum potiorem, quinimo in quo solo securitas est simpliciter bene instituendi officialem quemcumque[l], diminuerunt, corruperunt, et demum quasi totaliter extinxerunt;

[a] *Gold.*, paulatim. [b] Q, 6°. [c] H, cuilibet. [d] H *omits*. [e] Q, eciam. [f] *Gold. omits*. [g] Q *corr. inserts* et. [h] *So* H *orig.*; *corr.*, vetantur. [i] *Gold.*, I, sunt. [k] H *corr. inserts* sunt. [l] H, corrumpunt. [m] Q *corr.*, eleccionis.

[1] Marsilius' republican creed is here manifest; see above, Dict. I., cap. XVI.

cum tamen hac apostoli cum reliqua fidelium multitudine diaconorum institutionem effecerint[a], ut habetur *Actuum* VI[o][1]. Diminuerunt quidem primo, in solum clerum convertendo quod per universam fidelium multitudinem fieri solebat et debet, quemadmodum ostensum est XVII[o] huius. Corruperunt autem rursum diminuendo, et[b] in quorundam imperitorum et exsortium Legis Divinae iuvenum[c], quos *canonicos* vocant, exclusis provinciae sacerdotibus, eligendi episcopum auctoritatem transferendo, nisi fortasse casu contingeret (quod rarum est et in paucioribus) eundem esse sacerdotem atque canonicum; ad solius unius ecclesiae sive templi clericorum[d] in provincia determinantes electionis auctoritatem, quae saltim per omnem provinciae clerum fieri deberet et per sacerdotes praecipue, quos debitum est esse Divinae Legis doctores, ut ubi supra monstravimus[2]. Extinxerunt autem quasi finaliter, quoniam omnium fere praelationum ecclesiasticarum, nec modo[e] harum[f], verum mediocrium et minorum officiorum, etiam quae mere laicis convenire possunt propter templorum custodiam, collationem[g] et pro hiis temporalium seu beneficiorum distributionem, immediate suae potestati reservant episcopi Romanorum. Qua siquidem reservatione irritas et inanes esse decernunt electiones quaslibet, quamvis rite factas de sufficientibus et approbatis personis, horum vice instituentes de suae plenitudine potestatis (ignorantis[h] aut affectae[i] pretio vel prece, odio vel amore, terrore, obsequio exhibito, aut obtinendo favore, vel perversae[k] aliter) divinarum literarum ignaros, idiotas, et indisciplinatos, et plerumque homines mente corruptos et notorie criminosos, qui plebibus etiam quibus praeficiuntur non communicant idiomate seu sermone.

3. Unde respondeat ipse Christo Iohannis X[o][3], qui contra vel post factas aut fiendas electiones, inter cetera monstra quae fecit et facit, de lingua sua Occitana[14] duos instituit episcopos, unum Guin-

[a] *Gold.*, effecerunt. [b] *Gold.*, vt. [c] *Gold.*, iuuenes. [d] *Gold.*, clericos. [e] *Gold.*, I, non. [f] *Gold.*, T, H, I, horum. [g] MSS. coll'oem; *Gold. expands* collectionem. [h] *So* Q *orig.*; *late corr.*, ignoranter. [i] H *orig.*, affectem; *corr.*, affecti. [k] H, peruerso. [l] T, H *orig.*, coactiua; H *corr.*, *as text*.

[1] *Acts*, VI. 2–6. [2] See above, pp. 293–300; but here the right of election seems restricted to the *clerus*. Cf. however Cap. XVII., pt. 14, pp. 299–300. [3] John X. 1–13. The true shepherd and the hireling. [4] *I.e.* Languedoc or Provençal.

toniensem in Anglia, reliquum Londensem in Dacia, cum populis illis nullo communicantes sermone, quales autem doctrina et moribus non mea referre interest, quamvis Londensis (ut in Dacia liquet) ecclesia et diocesi[a] spoliata omnium armentorum gregibus necessariis ad agrorum cultum secundum exigentiam patriae, per venditionem collectis inde thesauris et ecclesia destituta, abfugerit reversus in regionem suam[1]. Respondeat, inquam, Romanus episcopus, quo modo *pastor* hic *proprias oves* vocabit *nominatim*, mores ipsarum cognoscendo per ipsorum confessiones, et quos arguere oportet reprehendendo; aut quo modo sequentur illum *oves*, *eius vocem* praedicationis et doctrinae intelligendo?

4. Nec modo propter necessitatem sive defectum hominum, qualis erat antiquis temporibus, oportet ex alienis provinciis mendicare pastores. Erant enim in Anglia viri praestantiores vita et sacra doctrina doctiores eo qui vocum seu sermonum significationis ipsorum expers nec Sacrae Scripturae doctor, sed causidicus quidam, praefectus est illis; sic[b] et in Dacia et in reliquis provinciis de quibus in errore consimili inocculta possent induci testimonia plurima, quae tamen pertranseo propter abbreviationem.

5. Quis enim non admirabitur aut stupebit, Divinarum Scripturarum ignaros iuniores, morum convenienti gravitate carentes, inexpertos[c], indisciplinatos, et quandoque notorie criminosos, ad maiores ecclesiae thronos esse praefectos simoniaca pravitate, vel prece potentum (non dico quandoque[d] terrore) obsequio, vel sanguinis affinitate, repulsis aut neglectis Scripturae Sacrae doctoribus, viris

[a] T, dioc'; H, dyoc'; *Gold.*, diocesis; Q, dycessis. [b] Q *omits.*
[c] *So* T (?), H, I; *Gold.*, Q, inexpertes. [d] Q *orig.*, quandam (?); *corr.*, quidem.

[1] These bishops are Rigaud (Reginald) Asser, papal nuncio in England, made bishop of Winchester by papal provision against the monks' election and the king's recommendation in 1320, consecrated at St Albans 16 Nov. 1320, died 12 April 1323; and Isarn Morlane (*al.* Tacconi), papal nuncio in Denmark and archpriest of Carcassonne, similarly made archbishop of Lund in Denmark (Dacia) by Boniface VIII, 11 April 1302, translated to Salerno, 12 June 1310, died at Avignon in Sept. 1310. The curious story of Isarn's spoliation of the flocks and herds of his diocese may be due to the fact that, sent as nuncio to Denmark over the imprisonment of John Grand, archbishop of Lund, he laid the kingdom under interdict in 1299, and in that year according to Petrus Olaus, *Annales*, there was *gravis pestilentia pecorum* (Langebek, *Script. rer. Danic.* 1. 190). The interdict was removed by him in 1303 on his return as archbishop.

honestate probatis? Fictane loquor aut falsa? Ab numeranti[a] quippe provinciarum episcopos aut archiepiscopos, patriarchas, et reliquos inferiores praelatos, sacrae theologiae doctor aut in ipsa sufficienter instructus non reperietur unus ex decem. Et quod referre pudet (quamvis non pigeat, quia verum), episcopi modernorum neque praedicare populo verbum Dei nec haereticorum (si qui apparuerint) noverunt erroris adversari[b] doctrinis, sed in praedictis eventibus impudenter mendicant aliorum doctrinas; cum tamen dicat Doctor Gentium I *ad Timotheum* III°, quod *oportet episcopum esse doctorem, amplectantem*[c] *eum qui secundum doctrinam est*[d], *fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere*[1], ut idem scripsit *ad Titum* I°.

6. De reliquis vero praelatis inferioribus, abbatibus et prioribus monachorum[e] ac reliquis ecclesiarum curatis, testem invoco Deum, immortalem Veritatem, numerosam ipsorum multitudinem vitae atque doctrinae sufficientis exsortem, sic etiam ut grammaticae nesciant ipsorum quamplures congruum proferre sermonem.

7. Sed quibus (rursum dicam de plenitudine potestatis) plerumque conceduntur maiores ecclesiae dignitates, et qui[f] ad has gubernandas sufficientes putantur, causidici sunt. Hos enim tamquam utiles dignificat[g] Romanus pontifex et ecclesiae defensores, qui pro[h] temporalibus conservandis vel amplius usurpandis contendere norunt, sacrae vero theologiae doctoribus tamquam inutilibus reiectis ab eo. *Simplices enim sunt*, ut inquit ille cum suorum cardinalium coetu, *et ecclesiam*[i] *dilapidari*[k] *sinerent*; cum tamen *ecclesia* non sint temporalia, sed Christi fideles[l], pro qua non pro temporalibus iuxta Christi consilium et Apostoli contendere debet episcopus, ut in Iohannis X°[2], ac ex Apostolo ubi supra, et aliis numerosis[m] Scripturae locis, quae inducere omitto propter[n] evidentiam et sermonis abbreviationem.

[a] *So Gold.*, Q *orig.*, T, I; Q *corr.*, H, G *corr.*, an(d)numeranti; G *orig.*, N, admiranti(e). [b] *So* H *orig.*; *corr.*, impugnare. [c] *So* Q, T, H; *Gold. corrects* amplectentem. [d] *So* T, H, I; *Gold.*, Q, est sec. doct. [e] *So* T, H, I; *Gold.*, Q, I, *omit.* [f] H, que. [g] *Gold.*, significat; T, H, dignifiabit. [h] Q *orig.*, per; *corr.*, pro. [i] H, ecclesiarum. [k] *Gold.*, I, dilapidare. [l] T, H *orig.*, fides; H *corr.*, *as text.* [m] *Gold.*, innumerosis. [n] H *orig. omits*; *corr. inserts.*

[1] Excerpted from I *Tim.* III. 2 down to *doctorem*; thenceforward from *Tit.* I. 9.
[2] John X. 11.

8. Non enim sunt temporalia haereditas apostolorum, quam conservandam successoribus suis episcopis dimiserunt; nec sunt iura *sponsae Christi* fastigia imperialia[a] et saecularia dominia, quae sub huiusmodi verborum sophismate[b] modernus Romanorum episcopus, se ut defendat, imo potius ut offendat, opposuit iniquissime inclito Ludovico ex Bavariae ducibus Romanorum regi[1]. Unde Bernardus *Ad Eugenium De Consideratione*, libro II, capitulo 4°, cum de animarum seu ecclesiarum sollicitudine locutus fuerat quam sancti apostoli suis[c] successoribus dimiserunt, inquit: *Nam quid aliud sanctus dimisit apostolus? 'Quod habeo,' inquit, 'hoc tibi do.' Quid illud? Unum scio: non est aurum neque*[d] *argentum, cum dicat ipse: 'Argentum*[e] *et aurum non est mihi.'* Et infra parum subdit: *Esto ut alia quacumque*[f] *ratione haec tibi vendices* (temporalia scilicet), *sed non apostolico iure.* Et infra rursum: *Quod habuit hoc dedit, sollicitudinem, ut dixi, super ecclesias.* Quid autem de dominio seu principatu? Audi adicientem Bernardum[g]: *Numquid dominationem? Audi ipsum. 'Non dominantes,' ait, 'de clero, sed forma facti gregis.' Et ne dictum sola humilitate putes, ne etiam veritate, vox Domini est in Evangelio: 'Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.' Et infert: 'Vos autem non sic.' Planum est: apostolis interdicitur dominatus*[h][2].

9. Et quod amplissima omnium admiratione ac attentione dignum, et per principes tamquam Dei ministros ad formam debitam reducendum in concilio generali, est de summi pontificis et suorum fratrum, cardinalium scilicet, institutione, quos caput et principaliores ceteris constituendos diximus, principaliter ad fidei veritatem et unitatem servandam atque docendam iuxta determinationem concilii supradicti. Ad hunc enim dignitatis apicem non semper, imo rarius eligitur, qui Sacrae Scripturae doctor praefuerit, sed plerumque sumitur[i] ex causidicorum collegio; quod Sacrae Scripturae inconso-

[a] Q, H, imperalia. [b] *So* Q, T, I; *Gold.*, H, sophistice. [c] *Gold. omits.* [d] Q, nec. [e] T, argmentum. [f] Q *orig.*, quecumque; *corr.*, *as text.* [g] T, H, B[us]. [h] T *orig. inserts the next passage of* De Consideratione, I ergo tu...non cognovi; *corr. cancels.* [i] *Gold.*, assumitur.

[1] See the *monitorium* of John XXII against Lewis IV (see above, p. 358, n. 2): "*iusticiam sponse Christi...defendere*" (MGH. *Const.* v. 617), and see below, p. 398, n. 1). [2] St Bernard, *De Consideratione*, II, cap. 6 (*Opera* (1836), I. 356). The passages quoted therein are: *Acts* III. 6, I Peter v. 3, Luke XXII. 25–6.

num est omnino, rectae rationi dissonum, et in omnium ecclesiarum facie pudendissimum[a] omnium. Sic quoque consequenter[b] nec quasi minus advertendum de cardinalium coetu, quoniam ad hunc[c] assumuntur lascivi iuvenes et divinarum literarum indocti quamplures; cum tamen episcopus hic et ecclesia sive collegium omnium aliorum esse debeat exemplar et forma, horumque[d] consilio fretus, non aliter, praesertim in arduis, Romanus pontifex habeat universalem ecclesiam gubernare.

10. Sed de hiis hactenus unde sermo venerat redeuntes dicamus, quod Romanus pontifex de plenitudine potestatis ampliorem multitudinem praelationum maiorum, mediocrium[e], et minorum confert idiotis[f] aut[g] divinarum literarum ignaris (non utinam criminosis), tam sibi cognitis quam ignotis, pueris et infantibus, etiam simoniaca pravitate sui vel intercessorum[h], aut alia quavis[i] plerumque affectione sinistra. Maioribus ergo ac principalioribus sedibus sic infectis ex talium promotione, quinimo intrusione, ceterae minores curae sive officia ad collationem[k] horum pertinentia contagione polluta redduntur. Gaudentes enim similibus, quemadmodum *homine homo et equus equo*[1], iuxta Sapientis Gentilis oraculum, ad ecclesiastica officia et beneficia[l] eam qua simoniae aut alterius perversae viae ianuam ingressi sunt reserant idiotis et more perversis. Nam volentes agere secundum habitum proprium, quem non mutavit dignitas, sed plerumque monstravit, sanctos et iustos ac doctos, qui per talem semitam domum Dei intrare non quaerunt, tamquam sibi[m] inimicos odiunt et reiciunt, declinant et premunt; quoniam, ut inquit Veritas: *Qui male facit odit lucem*[2].

11. Nec taceo quod supradictus episcopus, favore ac gratia potentum sibi quaerendis et cum hiis etiam inde fortassis receptis pecuniis, quosdam iuvenes Divinae[n] Legis et aliarum disciplinarum

[a] *Gold.*, Q, I, pudentissimum. [b] *Gold.*, conuenienter. [c] *Gold.*, hoc. [d] H *omits* -que. [e] *Gold.*, mediocrum. [f] T *orig. omits* confert idiotis; *corr. inserts.* [g] T, H, *omit.* [h] *Gold.*, intercessoris. [i] Q, quamuis. [k] T *orig. omits*; *corr. inserts after* pertinentia, *followed by* H. [l] *Gold. omits* et beneficia. [m] T, H, *omit.* [n] H, dicit.

[1] Aristotle, *Problemata*, X. 52: *Propter quod equus equo gaudet et homo autem hominem concupiscet* (Old Latin translation, ed. T. Gaze, Venice, 1505). It is noticeable that John of Jandun became acquainted with the translation of the *Problemata* by the Paduan teacher Peter of Abano "*per dilectum meum magistrum Marcilium de Padua.*" [2] John III. 20.

indoctos, nec in sacrum quemquam ordinem promotos, adhuc in famosis urbibus ad episcopatus promovit; cum tamen *Ad Evandrum* dicat Hieronymus presbyterum *in episcopo* contineri[1]. Ecclesiastico igitur regimine sic infecto, universum corpus Christi mysticum aegrotat nimirum[a]. Omittentibus enim ecclesiarum praelatis reliquisque[b] curatis exhortationes, obsecrationes, et increpationes secundum sanam doctrinam, committentibus autem detestanda et abominanda palam, scandalizatur populus ipsorum exemplo, quia, velut signum sagittatoribus, sic plebi constituuntur exemplum[2]. Quod Veritas attendens Matthaei v° inquit: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona*[3]. Et hinc est modernorum morum radix et prima perversitas, ad quam demum sequitur aeterna damnatio; quoniam, ut ait Christus Matthaei xv°[c]: *Si caecus caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt*[4].

Quid autem de temporalium dispensatione dicemus? Cum enim[d] debeant ecclesiasticorum ministrorum sufficientiae residua pauperibus impotentibus aliisque personis miserabilibus dispensari (quod neminem quasi latet), convertuntur in eos usus (et verius abusus dixero) de quibus sermo fuit xi° huius. Quibus adice novum eleemosynae modum, quod in mercenarios milites, equites, et pedites horum plurima consumuntur ad pugnas inter Christi fideles concitandas et continue nutriendas, ut eos suae tandem subicere valeant tyrannicae potestati[5]. Sic igitur ex praedictis apparet, propter plenitudinem potestatis corpus ecclesiae mysticum secundum materiam sive membra principalia, maxime (verbi causa) praelatos, undique infectum et corruptioni propinquum.

12. Nunc autem de corporis huius forma dicturis (quae in suorum membrorum ordine ac situ debito consistere debet) hoc ipsum tamquam[e] deforme monstrum videbitur diligenter inspectum.

[a] *So Gold.*, Q *orig.*, T, I; Q *corr.*, H, nec mirum. [b] *Gold. omits* -que. [c] *Gold.*, I, 5°. [d] *Gold. omits.* [e] *Gold. inserts* inuenustum ac.

[1] St Jerome, *Ep.* CXLVI. *Ad Evangelum:* "*Quia in episcopo et presbyter continetur*" (MPL. XXII. c. 1195). [2] Cf. *Lamentations* III. 12: "*Posuit me quasi signum ad sagittam.*" [3] Matth. v. 16. [4] Matth. XV. 14. [5] The policy of raising armies and giving subventions thereto against the Hohenstaufen was begun by Innocent IV; the same methods were followed by later popes in the war of the Sicilian Vespers; Marsilius, however, doubtless mainly refers to the war against the Visconti carried on in Lombardy by the legate cardinal Bertrand du Pouget from 1320 onwards.

Quis enim animalis corpus, cuius singula membra suo capiti nexu immediate iunguntur, monstruosum et inutile ad operationes convenientes esse non extimet? Digitus namque vel manus, si capiti immediate nectatur, situ sibi debito carens, virtute, motu, et opere convenienti carebit. Non sic autem, si digitus manui, manus brachio, brachium humero, humerus cervici, cervix vero capiti, per convenientes nectantur[a] iuncturas. Sic enim corpus redditur sua forma decens, sic eius caput membris reliquis convenientem virtutem uni per reliquum secundum eorum naturam et ordinem immittere potest, et ipsa quidem hinc sibi convenientes operationes perficere. Quam siquidem formam et modum in ecclesiastico, necnon et civili quolibet regimine oportet attendere. Non enim potest universalis pastor aut princeps[1] immediate in omnibus provinciis singulorum singulos actus inspicere et immediate dirigere, sed oportet, si decenter, si sufficienter haec perfici debeant, secundum ordinem debitum substitutis et specialibus ad ea iuvari ministris; sic enim ordinatum permanere potest et crescere corpus ecclesiae. Quod sentiens Doctor Gentium[b] *ad Ephesios* IV° sic inquit: *Crescamus in illo, qui per omnia caput est Christus; ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in*[c] *mensuram uniuscuiusque membri, augmentum corporis facit*[2].

13. Verum de plenitudine potestatis Romano permissa pontifici omnis hic ordo seu forma sublata est; absolvit enim ipse a potestate seu cura et correptione[d] superiorum inferiores praelatos et ordines, ut a patriarchis archiepiscopos, ab archiepiscopis episcopos, ab episcopis vero suorum capitula seu collegia clericorum, et rursum abbates et monachorum priores[3], novissime autem (non utinam pessime) religiosos qui *paupertatis ordines* appellantur; hosque omnes ordine perturbato suae curae atque immediatae correptioni[e] submittens,

[a] Q, nectatur. [b] *Gold. inserts* Paulus. [c] T, H, et. [d] *Gold.*, correctione. [e] *Gold.*, correctioni.

[1] This is one of the few passages where Marsilius commits himself to the propriety of a universal Emperor (cf. the *supremus* or *primus legislator*, above, pp. 310, 334, 337); but it is noticeable that the universal pastor occurs as a parallel in the same sentence, and his powers have been already reduced to an advisory presidency. [2] *Ephes.* IV. 15–16, omitting *qui* after *illo*. [3] Cf. St Bernard, *De Consideratione* III. 4 (*Opera* 1, p. 367): "*subtrahuntur abbates episcopis, episcopi archiepiscopis, archiepiscopi patriarchis sive primatibus.*"

nulla quidem evidenti utilitate, sed notoria potius sibi lites accumulandi aviditate; inde[a] pecuniarum confluxum ac in praelatorum expoliationem et ipsorum ampliorem subiugationem intendens.

14. Quanta tamen inde subsecuta[b] insolentia quasi nullus ignorat. Carentes etenim hii[c] superiori cura sibi praesenti contumaces, inobedientes, et irreverentes fiunt quibus merito subesse deberent, ad seipsos et alios facultatem peccandi liberius hinc etiam assumentes. Quibus vero cura talium esse deberet, sibi debita potestate privatis, torpendi et negligendi praebetur occasio. Unde vexationes fidelium tot tantaque contingunt inconvenientia[d] quod, ea diffisus[e] enumerare propter ipsorum incomprehensibilem quasi varietatem et numerum, particulariter describere praetermisi, quamvis ipsorum plurima se volentibus indagare faciliter offerant.

Id quidem pertranseo, iam ex abusu faciem gerens honesti, quod mensarum ministros diaconos quosdam, *cardinales* vocatos, sede ac reverentia episcopis et sacerdotibus praeferre se[f] patitur[1], nihil attendens Scripturam in hoc nec quantum detestabile sit illud[g] secundum Hieronymum *Ad Evandrum* epistola, de qua supra xv° huius[2].

Et hiis adice novum germen iam dictae[h] radicis, quod Romanus episcopus ex hac plenitudine potestatis beneficium ecclesiasticum obtinentibus ubique locorum absque sui licentia interdixit condere testamenta, et intestatorum (simpliciter aut sic) ad suam sedem immediate decrevit bona devolvi et debere deferri[3].

Et quod amplius a malo est (quoniam simonia, quamvis post factum expleatur, amplissima est), quod eadem potestate redditus et proventus beneficiorum omnium et ubique, quo primum anno vacantia fuerint, sibi reservat, secundum hunc modum sibi congregans omnes mundi thesauros et eisdem omnia regna spolians atque

[a] *Gold.*, in. [b] Q *inserts* similiter. [c] Q *omits.* [d] *Gold. inserts* eo. [e] *So* Q, I; *Gold.*, T, H, diffusius. [f] *Gold. omits.* [g] *So Gold.*, I; Q, 1°; T *places* illud *before* nec; H *places* id *before* nec *and then cancels.* [h] *Gold.*, dicti.

[1] The rank and privileges of the Cardinals were codified and increased in 1297 by Boniface VIII in the bull *Felicis recordationis*, *Corp. Iur. Canon.*, *Sext.*, Bk v., Tit. ix., Cap. 5; but their preëminence over other church dignitaries goes back to the twelfth century. [2] See above, pp. 267, 269–71. [3] This begins the list of three financial claims of the Papacy, the enforcement of which was a burning question c. 1300. The first is that the goods of intestates devolved to the Pope. It had been claimed, but unsuccessfully, from time to time in England since 1246.

provincias; in quibus distribui debent ministris evangelicis et personis miserabilibus, aut in reipublicae, de qua sumuntur, subsidium, si oportet converti, quoniam[a] ad haec[b] statuta et ordinata fuere[c][1].

15. Hoc rursum intolerabilius, quod legata in testamentis fidelium laicorum pro ultramarino transitu vel alias pias causas secundum determinatarum personarum dispositionem, quas *commissarios* dicere[d] solent, ad sui ordinationem pertinere dicit eadem plenitudine potestatis[2]: nec mirum, cum eadem omnium regum, principum, et regnorum se quidam ipsorum asseruerint[e] habere dominium, ut induximus XX° huius; cum tamen praedictorum omnium[f] nullum ad sui pertineat potestatem, ut ostensum est XV° Primae et XVII° huius.

Ab eadem[g] quoque radice hiis ampliora et graviora contingent[h], quae omnia narrari nequeunt propter ipsorum tam variam esse[i] naturam. *Uno* enim *inconvenienti dato*, praesertim eo in quo cetera cogitabilia circa civiles actus humanos, *inconvenientia continentur alia quaecumque contingere*, *nihil difficile*[3], iuxta Gentilis Sapientis oraculum. Hac enim sibi debita potestate plena, illi sequitur licere quod libet; propter quod humanas omnes ordinationes et leges, etiam per generale concilium ordinatas, secundum sui votum suspendit et revocat; quod tamquam ultimum inconvenientium in omni mundano regimine tam sancti quam philosophi refugerunt, ut in XI° Primae per demonstrationem et V° huius auctoritate Augustini, I *ad Timotheum* VI°, fuit amplius confirmatum[4]. Sic igitur ex sibi permissa plenitudine potestatis universum corpus ecclesiae

[a] T, H, quantum. [b] *Gold.*, Q, hoc. [c] *Gold.*, fuerunt. [d] *Gold.*, I, vocare; H, dicare. [e] *Gold.*, asseruerit; H, I, asseruerunt. [f] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [g] *Gold.*, eodem. [h] T, H, contigent. [i] Q *corr. alters to* inesse.

---

[1] Annates or firstfruits on benefices newly filled were first claimed in England by Clement V in 1306, and obtained by him, but John XXII so extended the system as to be known as "the inventor, author, and father of annates."

[2] Legacies etc. for the Holy Land and for the maintenance of the crusades were collected and dispensed by the Popes; but the misuse of these funds for other purposes and abuses in their collection made them much hated and difficult to gather in.

[3] Aristotle, *Phys.* I. 2, quoted from memory (Old Latin transl. in Aquinas, *Opera*, II. fo. 2 *v.*: *Sed uno inconvenienti dato alia contingunt, hoc autem videre nihil difficile.* Cf. *ibid.* fo. 4 *r.*: *Sed uno inconvenienti assignato alia contingunt; hoc autem nihil grave est* [*Phys.* I. 3]).

[4] See above, pp. 40–5, 151–2, 156–7.

infectum est; omnis ecclesiasticae iconomiae praevaricatus est ordo; et omne civile regimen impeditum simpliciter aut in parte turbatum; cum tamen huius episcopi et ipsius ecclesiae sive collegii sermones et opera constituta sint velut exemplum omnium aliorum.

16. In quos si quidem (velut quaeso) fideles convertant lumina (quodam dudum honestatis sophisticae plurimorum ex ipsis obumbrata velamine), cernent[a] se ipsis limpide, qui Romanae curiae, imo verius (cum veritate dicam) *domus* negotiationis et[b] ea quae *latronum* horribilioris speluncae[1] limina visitarunt[c], aut qui ab hac abstinuerunt numerosae fide dignorum multitudinis relatione discent[d], eam pene sceleratorum omnium et negotiatorum, tam spiritualium quam temporalium, receptaculum esse[e] factam. Quid enim aliud ibi quam simoniacorum undecumque concursus? Quid aliud quam causidicorum strepitus et calumniatorum insultus et iustorum impulsus? Ibi periclitatur innocentum iustitia vel in tantum differtur, si eam pretio redimere nequeant, ut tandem exhausti et[f] innumeris fatigati laboribus iustas et miserabiles ipsorum causas cogantur deserere. Ibi namque alte intonant leges humanae, silent autem vel[g] rarius resonant divinae doctrinae. Ibi tractatus et scrutinia invadendi provincias Christianorum et per armatam et violentam potentiam obtinendi et eripiendi ab hiis quorum custodiae licite sunt commissae. Acquirendarum animarum nulla sollicitudo neque consilia. Et adde quod ibi *nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat*[2].

17. Qui vero vidi et affui, videre videor quam Danielis II° Nabuchodonosor terribilem statuam in somnio recitatur vidisse, caput siquidem habentem aureum, brachia vero et pectus argentea, ventrem autem et femora aerea, tibias quidem ferreas[h] pedumque partem unam ferream et reliquam fictilem[3]. Quid enim aliud ingens haec statua[i] quam status personarum curiae Romani[k] seu summi pontificis, quae olim perversis[l] hominum terribilis, nunc vero cunctis studiosis horribilis est aspectu[m]? Huius enim statuae superiora

[a] Q, I, *insert* enim. [b] Q, ut. [c] H, visitauerunt. [d] Q, discerent. [e] H, esset. [f] *Gold. omits.* [g] *So* T, H; *Gold.*, Q, I, silent aut. [h] H, ferrea. [i] Q, statuta; T, H, *insert* est. [k] *Gold.*, Romanae. [l] Q, peruersus; H *orig.*, peruersos, *corr. as text.* [m] Q, I, aspectus.

[1] Matth. XXI. 12–13: "*Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecis illam speluncam latronum.*" [2] Job X. 22. [3] Daniel II. 31–3.

membra, caput, pectus, et brachĭa, quid sunt aliud in conspectu, in affectu, et in amplexu quam aurum et argentum et opera manuum hominum? Eius vero venter et femora, quid aliud quam saecularium litium seu causarum calumniarumve ac simoniacarum negotiationum, tam spiritualium quam carnalium rerum, sonitus et tumultus; nec modo dicam excommunicationum et anathematum, tam vocalium quam literalium[a], tonitrua et fulmina in Christi fideles, Romano pontifici et ipsius ecclesiae saeculariter[b] subici et ipsorum carnalia sive temporalia, quamvis iuste recusantes, tribuere? Quid aliud (dic[c], quaeso) aenea femora quam voluptatum, luxus, et vanitatum quasi omnium, etiam laicis indecentium, apparatus pomposus quem sensibus hominum imprimunt, qui ceteris esse debent castitatis et honestatis exemplum? Ipsius autem ferreae[d] tibiae ac pedes et digiti, quibus statua[e] figitur, secundum partem fictiles et testei, in[f] quid aliud tendunt quam saecularium principatuum[g], regnorum, et provinciarum usurpationem, invasionem, et occupationem[h] per armatorum seu ferreatorum violentam potentiam, secum portantes in hoc superiora membra, auri et argenti exhibitionem armatos ad haec[i] invitantem, ventrem quoque ac femora aenea[k] talium sonora promissione ac peccatorum et poenarum vocali (quamvis fallaci) absolutione, propriam vero libertatem defendentium suisque principibus debitam fidem observare volentium iniusta (quamvis Deo protegente prorsus innocua) condemnatione ac maledictione? Pedum vero bases et digiti testei, fictiles et proinde fragiles, quid aliud repraesentant quam inconstantiam Romanae curiae? Quid aliud notant quam, quibus innititur Romanus pontifex adversum Christi fideles opprimendos, occasionum debilitatem, non modo dicam[l] falsitatem et iniquitatem omnibus manifestam?

Verum eodem testante propheta, super hanc *statuam* casurus *est lapis sine manibus abscissus de monte*[1], id est, rex quem de hominum universitate per suam gratiam electum suscitabit Deus, illi scilicet conferendo potestatem, et cuius regnum alteri non tradetur; hic inquam rex[m] magis virtute sive gratia Trinitatis quam opere seu pote-

[a] H *orig.*, litterarum; *corr.*, *as text.* [b] H, singulariter. [c] T, H, dicam. [d] Q *inserts* esse. [e] Q, statura. [f] Q *corr. cancels.* [g] Q, principancium. [h] Q *omits* invasionem et occupationem. [i] *Gold.*, hoc. [k] T, H, errea. [l] Q, I, non modicam. [m] *Gold. omits.*

[1] Daniel II. 34, 45.

state manuum hominum, huius terribilis et horribilis ac monstruosae statuae primum conteret atque *comminuet* testeam partem, pedum videlicet quibus inconvenienter innititur, falsas scilicet ac iniquas causas (et occasiones calvas verius dixero cum poeta[1]) omnibus populis et[a] principibus ipsarum reserato sophismate ac humanis demonstrationibus impugnato et Scripturae Sacrae veritatibus annullato, innotescere faciendo, deinde vero ferrum ipsius, scilicet atrocem et impiam potestatem arcendo. Aes autem consequenter[b], id est maledicendi quam sibi praesumpsit in principes et populos auctoritatem, saecularium quoque iurisdictionum usurpatarum et proinde causarum et vexationum tumultum silere[c] ac obmutescere[d] faciet; luxus quoque voluptatum et pompas vanitatum cessare. Demum vero argentum et aurum, id est, avaritiam et[e] rapinam[f] Romani pontificis et superiorum membrorum curiae Romanae, compescet; temporalium quoque usum moderamine debito sibi concedet. Sicque pariter secundum prophetam conterentur *ferrum*, *testa*, *argentum*, *et aurum*; omnia scilicet supradictae curiae vitia et excessus extinguentur, *quasi redacta in favillam aestivae areae*, *quae rapta sunt vento*[2]. Quod enim tam[g] contra naturam, Legem humanam atque Divinam, et omnem rationem est, diu permanere non potest[3].

CAPITULUM XXV

Qualiter in speciali praedictis sit usus Romanus episcopus extra ecclesiasticos limites ad laicos sive civilia.

SUPEREST autem nobis exquirere, qualiter et in quibus plenitudine sibi potestatis assumpta[h] extra limites ecclesiasticos usi sint hactenus et utantur episcopi Romanorum. Rememorabimur tamen primum ecclesiae primitivae ritus eiusque processus a sui principio et capite quod est Christus, et a primis suis promotoribus, apostolis

[a] T, H, ac. [b] H, conuenienter. [c] T, scillere. [d] T, H, omitescere (?). [e] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [f] T *orig. inserts* et indebitas *and then cancels*. [g] H *omits*. [h] T, H assumpte.

[1] The poet is probably Pseudo-Cato, *Distich.*, II. 26: "*Fronte capillata, post est occasio calva*"; though Phaedrus, *Fabulae* v. 8 is possible. [2] Daniel II. 35. [3] Here Lewis IV appears in an almost apocalyptic light, like Dante's "Veltro." But it is noticeable that, even when Marsilius seems nearest the mystical theories of Spiritual Franciscans like Ubertino da Casale, he still uses the language of metaphor and illustration rather than of prophecy.

sanctis. Hic enim, Christus videlicet, venit in mundum sacerdotale sive pastoris animarum officium instituere[a] ac etiam exercere. Legis namque lator aeternae salutis existens, sacramentorum ritum et exercitium, praecepta quoque atque consilia credendorum, agendorum, et spernendorum ad merendam simpliciter aut excellenter felicem seu beatam vitam, quam vocamus aeternam, sub eadem lege perstrinxit; iudicium quidem civilium actuum sive principatus officium huius saeculi abdicans et eidem expresse renuntians, et consimiliter abdicare praecipiens aut consulens omnes apostolos et sui ac ipsorum alios successores in officio supradicto, seipsumque subiectum exprimens ordinatione divina iudicio seu coactivae potestati principantium huius saeculi, sic quoque suos apostolos, sic ipsi seipsos tam opere quam sermone, quemadmodum evidenter ostensum est ex Scriptura cum sanctorum et doctorum expositionibus et auctoritatibus[b] IV° huius et V°, et humanis rationibus VIII° et IX° eiusdem aliqualiter declaratum; eas vero potestates exercens[c], et apostolis ac ipsorum successoribus in eorum persona exercendas concedens, de quibus etiam dictum est VI°, VII°, XV°, et XVI°[d] huius; summamque rursum paupertatem observans, ipsisque ac ipsorum successoribus servare docens, praecipiens, aut consulens secundum rememoratum et declaratum a nobis modum XII°[e], XIII°, et[f] XIV° huius.

2. Hanc siquidem formam et modum vivendi et iam dictum officium exercendi secundum potestates praedictas observaverunt apostoli tamquam *obedientiae filii*[1]; observaverunt etiam Romanorum episcopi et apostolorum ceteri successores plurimi, quamquam non omnes, usque quasi ad tempora Constantini Primi Romanorum imperatoris. Ipsorum enim quidam *praedia* possederunt, quorum primus legitur fuisse Primus Urbanus, Romanus episcopus; usque in cuius tempus vixerat *ecclesia* sive sacerdotale collegium omne[g] *instar* vitae Christi et *apostolorum*[2], quam *meritoriam et summam* diximus *paupertatem*. Hoc quamvis fortasse faciens principaliter praedictus Urbanus propter pietatem et pauperum subventionem seu misericordiam (ut ipsius intentionem quam pie possumus referamus ad

[a] *Gold.*, instruere. [b] T, H, *omit* et auctoritatibus. [c] T, H, *omit*. [d] Q, 6°. [e] *Gold. omits*. [f] Q *omits*. [g] *Gold. omits*.

---

[1] 1 Peter 1. 14. [2] Martinus Polonus, *Chron.* (MGH. *Script.* XXII. 413): "*Huius tempore primum cepit Rome ecclesia predia possidere....Ante enim vivebat ecclesia ad instar apostolorum, pecuniam tantum recipiens pro egenis.*"

bonum), si tamen huiusmodi praediorum aut ex ipsis proventuum coram iudice coactivo vendicandi potestatem assumpsit, vel ipsa vendendi et pretium distribuendi pauperibus habuit potestatem nec[a] vendidit et distribuit, a summa paupertate iam dicta sive perfectionis statu (scienter aut ignoranter haec fecerit) indubie declinavit. Quem modum[b] etiam secuti sunt Romanorum episcoporum quamplures in hoc usque in tempora Constantini.

3. Quo siquidem intervallo, quemadmodum diximus XVIII°[c] et XXII° huius, ordinationes quasdam circa ritum ecclesiasticum, ut cultum divinum et statum honestum sacerdotalis collegii, sibi statuerunt[d] cum suo collegio Romanorum episcopi, et eas tamquam utiles communicaverunt[e] reliquis ecclesiis requirentibus maxime has; ceterarum quoque mundi ecclesiarum (iuxta possibilitatem propter pietatem et charitatem) curam et[f] diligentiam assumpserunt, eo quod rectoribus sive pastoribus sufficientibus carebant frequentius; propter quod aliarum ecclesiarum[g] personas exhortabantur atque monebant in hiis quae pertinebant ad honestatem et fidem. Eorum vero monitiones grate ac sponte sumebant ecclesiarum reliquae propter causas assignatas XVIII° et XXII° huius. In quibus quidem etiam ecclesiis quandoque dischoolis existentibus sacerdotum seu episcoporum aut diaconorum vel reliquarum personarum aliquibus, neque ab aliorum turbatione circa mores aut fidem fraterna praesentium monitione cessantibus, procurabant fortasse ipsorum discretiores[h] ac pie volentes in Christo vivere, per Romanum episcopum et ipsius ecclesiam (quorum monita[i] propter iam dictas causas magis verebantur fideles) excommunicationes seu anathemata ferri et mandari super rebelles et aliorum turbatores[k] vel aliter criminosos, vel id per seipsos zelo fidei fecerunt episcopi Romanorum. In aliis ergo locis fideles existentes, secundum plurimam partem ipsorum, concordaverunt obedire Romanorum episcopo et ipsius ecclesiae propter fidei unitatem et ipsorum invicem pacem et[l] quietem servandam, quoniam haec potestate coactiva nec modo convenientiori alio servare poterant, eo quod infidelis esset quasi ubique tunc legislator humanus.

[a] *So* H *orig.*; *corr.*, et. [b] *Gold.*, quemadmodum. [c] *Gold.*, 8, 10. [d] *Gold.*, statuerint. [e] *Gold.*, communicauere. [f] *Gold. omits.* [g] *Gold. omits.* [h] Q, T *orig.*, H, I, discreciones; T *corr., as text.* [i] *Gold.*, monitu. [k] H, turbaciones. [l] *Gold.*, I, *omit* pacem et.

4. Adveniente vero tempore Constantini Primi Romanorum imperatoris, qui primus Romanorum principum permisit et concessit fideles Christi publice congregari, facta sunt primum concilia generalia sacerdotum seu episcoporum praecepto et auctoritate principis supradicti. Quibus quidem conciliis diffiniti sunt et determinati Scripturae Sacrae sensus ambigui, et ipsorum veri a falsis et erroneis sequestrati. Quos siquidem falsos et insanos sacerdotum aliqui, quandoque quidem propter ignorantiam et plerumque propter superstitionem atque malitiam, seminaverant inter Christi fideles. In quibus rursum conciliis factae sunt ordinationes circa ecclesiasticum ritum, ut circa cultum divinum, diaconorum et sacerdotum honestatem et disciplinam, ipsorumque ad officia ecclesiastica (tam inseparabilia, quae vocant *ordines*, quam separabilia, quae vocant *praelationes* sive curas animarum et huiusmodi reliqua) in certis locis sive provinciis promovendi, ac temporalia seu beneficia (ut oblationes ac reliqua quae sibi propter ministerium Evangelii tradebantur, tam mobilia quam immobilia) distribuendi determinatus sive statutus est modus et forma. De quo siquidem observando legislator humanus seu principans eius auctoritate praeceptum coactivum sive legem tulit obligantem quemlibet sacerdotem aut non-sacerdotem secundum exigentiam cuiusque[a] poena reali vel personali pro statu et in statu praesentis saeculi transgressoribus infligenda. Ferebantur enim huiusmodi leges in sacerdotes et episcopos magis quam in alios, quoniam et ipsi tunc erant qui frequentius causam dabant talis edicti[b]; nec adversus legislatorem humanum reclamantibus episcopis Romanorum aut aliis quibuscumque tamquam non subiectis principum legibus et edictis, sed instanter supplicantibus ad principes pro legibus ferendis huiusmodi, quemadmodum ex *Codice Isidori* supradicto et aliis approbatis apparet historiis, de quibus induximus plures XXI[oc] huius.

5. Amplius, per eosdem principes statuebantur et statutae sunt leges de ipsorum numero certo secundum provincias; et de ipsorum temporalibus sive carnalibus bonis, tam mobilibus quam immobilibus, quae sibi per praedictum Constantinum donata fuere ac per reliquos principes Romanos aut alios et successive etiam per personas aliquas singulares; rursumque de civilibus seu contentiosis ipsorum actibus, quamvis specialibus ex humani legislatoris gratia

[a] T, H, cuiuscumque. [b] *Gold.*, talibus edictis. [c] T, H, 22°.

moderatae favoribus. Attendentes namque legislatores sacerdotalis characteris dignitatem et reverentiam, quoniam per ipsum secundum veritatem Christi repraesentatur officium, attendentes etiam gravitatem morum et simplicitatem ac innocentiam personarum quae tunc in Evangelio ministrabant et iam dictum gerebant officium, etiam in consimilibus actibus leges minus rigorosas pro hiis statuebant, ipsisque quamplurima privilegia concedentes, ne a laicis calumniatoribus vexarentur vel a divinis officiis turbarentur. Erant enim numero pauci devoti et propter humilitatem facile causidicorum cedentes insultibus, nec violenta seu armata propter sui defensionem aut aliorum offensionem vallati potentia. Nam clericos, praesertim sacerdotes aut episcopos, arma sumere[a] vel pro[b] se sumi iubere, grande nefas et quasi monstrum civile visum fuisset[c] priscis temporibus. Unde Ambrosius, ubi supra induximus IX° huius: *Dolere potero, flere potero, gemere potero; adversus arma*[d], *milites, Gothos quoque, lachrymae meae arma mea sunt, talia enim munimenta sunt sacerdotis; aliter nec debeo nec possum resistere*[1]. Propter quod favoribus et privilegiis specialibus indigebant ad quiete ac tute vivendum et calumniatorum vexationes evadendum, quamvis modernis temporibus ipsorum ad laicos in hoc[e] conversio facta sit in oppositam qualitatem.

6. Sic ergo sub legibus et ordinationibus civilibus principum vixerunt antiquis temporibus et dudum totum sacerdotale collegium ab eisdem et a populo collationes[f], confirmationes, et investituras[g] suorum officiorum separabilium (ut praelationum, curarum, et reliquorum similium aut minorum, ac[h] temporalium seu beneficiorum distribuendi et dispensandi potestatem) suscipientes; nec propter huiusmodi subiectiones contendebant pastores antiqui, Romanorum episcopi, adversus principes Romanorum neque[i] adversus populum aut singulares personas ecclesiarum patronos, quoniam ad hoc se teneri noverant Divina et humana Lege, quemadmodum IV°, V°, et VIII° huius, ac XVII° per Scripturam et humanas rationes sufficienter ostendimus. Sic enim legimus de

[a] Q, assumere. [b] *Gold.*, H, per. [c] H, fuisse. [d] T *orig.*, H, *omit*; T *corr. makes mark for insertion.* [e] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [f] *So Gold.*, I, T *corr.* (?), F etc.; Q, collecciones; T *orig.*, H, ellectiones, elecciones. [g] Q *corr.*, inuestituram. [h] H, aut. [i] Q *corr. omits.*

[1] See above, pp. 152, 191.

Symmacho, nativitate Sardo. Hic[a] enim Laurentio cuidam coelectus discorditer per Theodoricum regem, *facto iudicio*, *confirmatus*[b] est in papam Romanum. Sic etiam scribit Martinus de beato Gregorio: Hic, inquit, *in papam eligitur*, *et ipse* (Mauritius videlicet imperator) *imperialibus literis suum affirmat consensum.* Sic etiam suorum privilegiorum confirmationem ab imperatoribus petere solebant episcopi Romanorum, ut de Vitaliano[c], nativitate Signeno, et Constantino, nativitate Syro, et aliis plerisque Romanis pontificibus legitur, quinimo pro hiis et aliis supplicationibus et suis confirmationibus impetrandis ad imperatores per loca distantia plurimum personaliter solebant accedere, ut de ipsorum quampluribus legitur in chronicis et approbatis historiis[1]. Et quod amplius est, Iohannes Duodecimus per Ottonem Primum Romanum imperatorem suis exigentibus demeritis, consentiente omni populo, tam clero quam laicis, a papatu depositus est. Sic etiam ubi de Nono Benedicto agitur in *Chronica* Martini legitur de duobus electis contentiose, atque *depositis imperiali censura*[d] per Henricum tunc principem Romanorum[2]. Eiusdem enim auctoritatis primae est aliquid statuere ac id, cum expediens fuerit, destituere; cum igitur episcopus quilibet per principem et omnem populum eligi

[a] Q, sic. [b] H, firmatus. [c] *Gold.*, Vitelliano. [d] Q, sensura.

---

[1] The authority used here is Martinus Polonus, *Chron.* (MGH. *Script.* XXII): "*Simachus nacione Sardus.... Sub contencione ordinatus est uno die cum Laurencio.... facto Ravenne iudicio coram Theodorico rege, electus est Symachus et confirmatus*" (p. 420); Gregory I (reading *affirmavit assensum*) in the section on the Emperors (p. 457); "*Vitalianus nacione Signensis...nuncios suos direxit Constantinopolim ad imperatorem, iuxta consuetudinem significans de sua ordinacione. Qui nuncii, postquam reverenter fuissent recepti, renovatis Romane ecclesie privilegiis redierunt*" (p. 423); "*Constantinus nacione Syrus...Hunc Iustinianus imperator ad se venire Constantinopolim fecit...ut pro peccatis suis Dominum exoraret, postulavit cuncta privilegia Romane ecclesie renovando*" (p. 425). [2] On the deposition of Pope John XII Martinus only has: "*Hic cum frequenter per imperatorem et clerum de sua correctione fuit monitus, non correctus, presente imperatore de papatu destitutus, communi voto Leo papa eligitur*" (p. 431). Marsilius seems to use directly or more likely indirectly Liudprand, *Hist. Ottonis*, 15 (ed. Becker, p. 171): "*Ad haec Romani pontifices reliquusque clerus et cunctus populus*" beg Otto to depose John XII. Cf. also *Liber Pontificalis* (ed. Duchesne), II. 246: "*Tunc omnes Romani uno consensu et una voluntate, clerici atque laici, rogaverunt imperatorem* to appoint a new Pope. On Benedict IX etc. the source is Martinus: "*Uno itaque contra duos et duobus de papatu altercantibus contra unum, et mortuo Gregorio, Henricus imperator contra duos Romam accedit et eis canonica et imperiali censura depositis etc.*" (p. 433).

debeat, ipsorum auctoritate destitui sive deponi potest, quemadmodum certificatum est XVII° huius.

7. Instar ergo Christi et apostolorum vixerunt Romani et ceterarum provinciarum episcopi et sacerdotes ac clericorum omne collegium sub regimine coactivo principantium auctoritate legislatoris humani. Verum suadente ac stimulante huius mundi principe, superbiae ac ambitionis primo parente, reliquorum quoque vitiorum omnium[a] suggestore, diabolo, in alienam viam ab ea quae Christi et apostolorum deducti sunt, quinimo seducti verius Romanorum episcopi quidam. Nam ipsorum animos invadens cupiditas et avaritia inde foris expulit, quam Christus in ecclesia (tertio modo dicta) plantaverat et statuerat, summam meritoriam paupertatem. Rursumque invadens eosdem superbia et ambitio saeculariter principandi expulit inde summam humilitatem, quam Christus indixerat et observare mandaverat eidem ecclesiae sive universo coetui sacerdotum. Quorum quidem primus hoc passus, si eo prior in hoc non alter extiterit[b], fuisse legitur Simplicius quidam, Tibertinus[c] cognomine, Romanus episcopus. Hic enim, unde sibi nescio auctoritate sumpta (quamvis certissime noverim, nisi per ignorantiam excusetur, unde temeritate praesumpta), statuit nullum clericum investituram *a laico* debere suscipere[1]; investituram[d] siquidem intelligendo beneficiorum et officiorum, de quibus diximus prius, quamvis tamen ex ipsius statuto significetur manifeste praedecessores suos, humilitatem et reverentiam debitam principibus exhibere volentes, investituras praedictas a laicis recipere soluisse[e][2]. Huius siquidem rursum successor, quamvis non immediatus, Pelagius Primus statuit, *ut haeretici per saeculares potestates punirentur*[3]. De quo etiam statuto[f] mirandum, quoniam non latuit illum huiusmodi legem tempore Iustiniani Romani principis in haereticos latam fuisse[4], et quoniam suae non erat auctoritatis ferre huiusmodi leges inquantum episcopi, nisi fortasse hoc[g] sibi auctoritate

[a] H, omni. [b] *Gold.*, extiterat. [c] Q, tymbertinus. [d] T, H, inuestituras. [e] Q *corr.*, uoluisse. [f] H, statuendo. [g] Q, hec.

[1] Martinus Polonus (MGH. *Script.* XXII. 419): "*Et constituit, ut nullus clericus investituras a layco recipiat.*" [2] *Soluisse* is a slip for *solitos esse*, which puzzled the corrector of Q. [3] Martinus Polonus (MGH. *Script.* XXII. 421): "*Hic constituit, ut heretici vel scismatici per potestates seculares punirentur.*" [4] *Corp. Iur. Civ.*, *Codex Iustinianus*, Bk I., Tit. V., esp. caps. 4, 5, 11, 12, 15, 16, 18, 20, 22; they are directed against the Manichaeans in chief but also other heretics.

humani legislatoris foret indultum, quemadmodum XII° et XIII° Primae[a] ostensum est et XXI° huius. Et[b] ideo, quemadmodum iam dictus Simplicius *in alienam messem falcem*[1] iniecit, auctoritatem sibi videlicet[c] quae alterius[d] usurpando. Cui rursum Adrianus Tertius, licet non immediate, successit in usurpatione praedicta. Statuit enim, ut nullus *imperator se intromitteret*[e] *de electione papae*, ut dicti Martini verbis utamur[2]. Quod siquidem statutum omnino nullum, eo quod a carente tali auctoritate, legislativa scilicet, emanavit. Apertum etiam inconveniens continebat, quemadmodum ex XVII° huius ostensum est, fueratque illius oppositum longa et laudabili consuetudine roboratum.

8. Quamvis enim dicat Martinus, ubi legitur[f] de Leone Decimo, quod *Romani ex prava consuetudine* petebant *ab imperatore pontificem* sibi *dari*[3]; *consuetudinem* confessus, quod verum concedimus, *pravam* tamen auctoritate propria dicens illam[g], quantum potens[h] iustificans[i] usurpationes praedictas Romanorum pontificum et iura principum sive humani legislatoris obfuscans, magis homini quam Deo et veritati placere nisus, non verum dicit; sed huius rei ortum et mysterium[k] sibi clausum fuisse demonstrat. Nam licet ad principem aut alteram personam singularem, inquantum huiusmodi[l], non conveniat Divino vel humano Iure nec aliqua laudanda consuetudine secundum ipsius solius impetum ad officium aliquod instituere seu determinare personam, maxime ad Romanum episcopatum, quemadmodum XV° Primae ac[m] XVII° et XXII°[n] huius sufficienter ostensum est; ad principem tamen auctoritate legislatoris humani sibi concessa secundum certam formam et modum determinatum a lege, ut videlicet usuro collegii sacerdotalis et aliorum sapientum et studiosorum[o] consilio, ipsorumque valentioris partis determinationi credituro, potuit licite valde Romani pontificis institutio pertinere. Nec in hoc Martino credendum est, quoniam ipse cum sui ordine

[a] T, et 1[e]; H, et 1°. [b] *Gold.*, I, *omit.* [c] T, H, vid. auct. sibi. [d] Q *corr. inserts* erat. [e] *Gold. inserts* et. [f] *Gold.*, legit. [g] *Gold.*, I, *omit.* [h] *Gold.*, Q, petens. [i] *So* T, H, I, Q *orig.*; *Gold.*, iustificare; Q *late corr. inserts* -que. [k] T, H, I, ministerium. [l] H *omits*. [m] *Gold.*, et. [n] *Gold.*, vigesimo. [o] *So* T *corr.*, H, I; *Gold.*, Q, T *orig.*, studiorum.

---

[1] St Bernard, see above, p. 145. There is a faint echo of *Deuteronomy* XXIII. 25.
[2] Martinus Polonus (MGH. *Script.* XXII. 429): "*Hic constituit, ut imperator non intromitteret se de electione pape.*" [3] Martinus (*ibid.* 433): "*Romani ex prava consuetudine postquam petissent ab imperatore Henrico pontificem dari etc.*"

usurpationis huiusmodi particeps erat; obtinuerunt namque vel obtinuisse credunt ordines, quos *paupertatis fratres* appellant, a[a] Romanis pontificibus exemptionem, ut videlicet suis pastoribus, episcopis aut aliis superioribus praelatis, nulla sint iurisdictione subiecti; quamvis exemptionem quae[b] a principum iurisdictione obtineant ex solis privilegiis quibus clerus ab humano legislatore reperitur exemptus[1].

9. Unde tamen venit sermo prius, non prava neque illaudabilis consuetudo fuit per imperatores, ut diximus, ecclesiae Romanae pastores institui. Hanc enim auctoritatem et ampliori modo iam dicto legimus (et concedunt qui tecum, Martine, veritati huic adversari nituntur) per omnem Romanum populum, ut per episcopum, clerum, et alias saeculares personas, Karolo Magno et Ottoni Primo regi Theutonicorum, et Romanorum imperatori postmodum, fuisse concessam. Unde in approbatis legitur historiis, et verum est, edictum hoc emanasse de populi Romani consensu communi: *Leo papa in synodo congregata Romae in ecclesia Sancti Salvatoris ad exemplum beati Adriani, apostolicae sedis episcopi, qui domino Karolo, victoriosissimo regi Francorum et Longobardorum, patriciatus dignitatem ac ordinationem apostolicae sedis et investituram concessit. Ego quoque Leo, servus servorum Dei, episcopus, cum cuncto*[c] *clero ac populo Romano constituimus, confirmamus, et corroboramus*[d], *et per nostram apostolicam auctoritatem concedimus atque largimur domino Ottoni Primo, regi Theutonicorum, eiusque*[e] *successoribus huius regni Italiae imperpetuum, tam sibi facultatem eligendi successorem quam summae sedis apostolicae pontificem ordinandi, ac per hoc*[f] *archiepiscopos seu episcopos, ut ipsi ab eo investituram suscipiant, consecrationem autem*[g] *unde debent, exceptis hiis quos imperator pontifici et archiepiscopis concessit. Et nemo deinceps, cuiuscumque sit dignitatis vel religiositatis, eligendi vel patricium sive pontificem summae sedis apostolicae vel quem-*

[a] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [b] Q *late corr.*, quam; *orig.*, que. [c] H, multo. [d] *Gold.*, Q, I, roboramus. [e] *So Gold.*, I, F; Q, eiusdem; T, H, eius. [f] *Gold.*, Q, haec. [g] Q, aut.

[1] Martinus Polonus was a Bohemian Dominican, and papal penitentiary, besides being promoted archbishop of Gnesen in Poland. The Franciscan and Dominican Orders were exempted from all but papal jurisdiction by Gregory IX in 1231. Boniface VIII in the bull *Super cathedram*, 17 Feb. 1300, finally regulated their preaching and confessional privileges (*Corp. Iur. Canon., Clementin.*, Bk III., Tit. VII., cap. 2).

cumque episcopum ordinandi habeat facultatem absque consensu ipsius imperatoris; qui tamen fiat absque omni pecunia; et ut ipse sit patricius et rex. Quod si a clero quis episcopus eligatur, nisi a supradicto rege laudetur et investiatur[a], *non consecretur. Si quis contra hanc auctoritatem aliquid moliatur, hunc excommunicationi subiacere decrevimus, et nisi resipuerit irrevocabili exilio puniri vel ultimis suppliciis puniri.* Hoc siquidem edictum confirmavit Stephanus papa, praedicti Leonis successor, et Stephani successor quidam, Nicolaus, ipsumque sub terribilis anathematis poena servari praecipiens, ut videlicet eius violatores seu transgressores '*cum impiis, qui non resurgent*,' debeant computari[1].

Ex hoc autem edicto singulariter notandum est, quod auctoritas haec, quam de investituris Romanus episcopus cum universo populo in imperatorem transtulit, quantum erat ex parte[b] papae, fuit renuntiatio quaedam; quoniam auctoritas huius prima fuit et est principis sive legislatoris humani, qui hanc auctoritatem, investiendi scilicet episcopos et archiepiscopos, iam papae concesserat, eo quod omnia temporalia, per quemcumque translata fuerint in quamvis ecclesiam, quantum ad hoc subiecta fuerant et sunt legislatori humano[c] provinciae in qua sita sunt. Signatur[d] autem hoc ex[e] edicto praedicto, ubi dicitur: *exceptis hiis quos imperator pontifici et archiepiscopis concessit.* Sic etiam[f] sedis apostolicae pontificem instituere pertinet ad Romani principis et populi potestatem, ut XVII° huius ostensum est. A quo siquidem populo non excludi-

[a] *Gold.*, inuestietur. [b] H *corr. inserts* prefuit. [c] Q, I, humano legislatori. [d] Q, significatur. [e] T *orig.*, ex hoc eddicto (?); *corr.*, *as text.* [f] *So Gold.*, T *corr.*, H, I; Q, igitur.

[1] Though Marsilius quotes "*historiae*" as his source, his real authority seems to be Ivo of Chartres' collection of canons, called *Panormia*. The bull of Pope Leo IX to the Emperor Otto the Great was forged during the Investiture Controversy together with that of Adrian I to Charlemagne. In the *Panormia* Adrian's pseudo-bull appears as VIII. 135 and as "*ex ecclesiasticis historiis*"; Leo's follows it as c. 136 (MPL. CLXI. 1337–8). Stephen IX's genuine bull on papal elections is placed by Ivo at the end of Nicholas II's election decree (here utterly misrepresented by Marsilius) as *Panormia* III. 1. Though all are included by Gratian in his *Decretum* the readings of Marsilius are in favour of derivation from Ivo just as is the grouping of Stephen's and Nicholas' decretals together. In Gratian the references are: Pseudo-Adrian, Pt. I., Dist. LXIII., cap. 22; Pseudo-Leo, *ibid.* cap. 23; Stephen IX, *ibid.* cap. 28; Nicholas II, Pt. I., Dist. XXIII., cap. 1. Marsilius makes some trivial omissions in his citations as of "*in iudicio*" after "*non resurgent.*"

tur, sed includitur clerus, cum pars sit illius. Quam quidem potestatem seu auctoritatem, si transferre voluerunt in principem aut simpliciter aut cum determinatione legali, eam princeps Romanus licite sumpsit, nec ab ipso per decretalem sive legem cuiusquam Romani pontificis absque decreto populi potuit licite revocari. Non enim Romano papae[a] vel sibi cum clero tantummodo in communitate fidelium convenit leges aut decretales aliquas condere quemquam obligantes ad poenam, ut ex XII°[b1] Primae ac XXI° huius ostensum est. Has tamen ferre ac promulgare, licet indebite, tam in ipsa latione quam in legibus latis, iurisdictionem populorum et principum usurpantes temptaverunt Romanorum episcopi quidam, et paulatim in hiis processerunt, maxime imperiali sede vacante, quemadmodum deduximus XXIII°[c] huius[2].

10. Hinc autem plurimum et propter temporalium quorundam occupationem, quantum ex chronicis sive approbatis historiis comprehendi potest, suscitatae sunt lites inter Romanorum imperatores et ipsorum episcopos, quamvis contra Christi et apostolorum consilium aut praeceptum in hoc egerint[d] qui sibi succedere debent in apostolatus sive sacerdotis officio, summam paupertatem et humilitatem servare debentes. Qui quidem in aliam quandam et illi oppositam divertentes viam ignorantia vel malitia vel utrisque, ut ex praemissis ostendimus, hanc inierunt adversus iam dictos principes immortalem contentionem et pugnam. Quam inter ceteros magis aggressus est Romanus episcopus quidam, nomine Paschalis, contra Henricum Quartum, Theutonicorum regem. Hunc enim secundum historias prohibuit dictus episcopus ad imperialem apicem scandere, adversus illum concitans Romanum populum, usque quo praefatus Henricus in Tuscia existens per[e] nuncios et *literas* investituras *episcoporum*, *abbatum*, *et* omnium *clericorum* quasi coactus eidem concessit episcopo. A quo rursum, postquam ingressus est Urbem, super extortis ab ipso *iuramentum* expetens papa praedictus cum suorum cardinalium coetu captus est; et demum liberatus

[a] *Gold.*, populo. [b] *Gold.*, I, 13. [c] *Gold.*, Q, 22. [d] Q, egerunt. [e] Q, pro; *corr.*, per.

---

[1] Goldast and MS. I read 13, doubtless in view of the passage on p. 58 above.
[2] See above, pp. 364–68.

pacem habuit *cum imperatore* praedicto. Cui rursum suscitans pristinam litem, tandem contendendo laboriose finivit[1].

11. Huius vero successori *Calixto* cuidam, narrat Martinus, *Imperator* praedictus *ad cor rediens* (ut Martini verbis utamur) *investituram episcoporum et aliorum praelatorum per annulum et baculum libere resignavit, et concessit per omne imperium in omnibus ecclesiis canonicam fieri electionem, possessiones et regalia beati Petri, quae propter suam vel aliam cum ecclesia discordiam alienata fuerant, Romanae ecclesiae restituit*, et alias *possessiones tam clericorum quam laicorum* eisdem *occasione guerrae* sublatas *restitui fideliter disposuit*[2].

12. Has siquidem postmodum concessiones et privilegia ex causa fortasse legitima revocare volentes aut[a] revocantes simpliciter vel[b] in parte, Otto Quartus et Fredericus Secundus, Romanorum imperatores, episcoporum et cleri Romani plurimas insidias, persecutiones, et impedimenta sunt passi (et eorum praedecessores aliqui), minus adiuti per populos subditos propter ipsorum aut suorum officialium et ministrorum regimen quandoque fortassis tyrannidem sapuisse[3].

13. Est igitur, ut iam diximus, et fuit fomes hic primus praesentis litis atque discordiae inter imperatores et Romanos pontifices, hiis quae[c] propter Legem Divinam et quorundam principum haeresim contentionibus extinctis omnino. Volunt enim Romanorum episcopi minus debite ac[d] excessive temporalia possidere, nec legibus et edictis subesse principum seu legislatoris humani contra Christi et apostolorum exemplum atque doctrinam, ut in IV° huius et V° et XIV° eiusdem ostensum est prius; cum tamen in hiis quae sua non

[a] T, H, *insert* etiam. [b] *Gold.*, T, H, I, aut. [c] *Gold.*, hisque. [d] H, aut.

[1] Martinus Polonus seems to be partially used here (MGH. *Script.* XXII. 435): "*Henricus IV Theotonicorum rex...venit in Tusciam...et premissis ad papam nunciis, per literas refutabat omnem investituram episcoporum, abbatum, et aliorum clericorum ...postquam...papa super investitura refutanda iuramentum expetisset, rex...papam et cardinales cum tota curia captivavit. ...papa post liberacionem facta pace cum imperatore etc.*" But a second source, perhaps the *Liber pontificalis*, is suggested by the last sentence. [2] Martinus Polonus (MGH. *Script.* XXII. 469); Marsilius makes slight omissions and variations. [3] Martinus does not seem to be the source here. Oral tradition, helped by Rolandinus Patavinus and papal bulls, may be in Marsilius' mind. The reoccupations of the Papal States, and the legatine privileges exercised in Sicily by Frederick II, as well as the tyranny of Ezzelin da Romano, seem to be vaguely intended. Cf. Innocent IV's bull of deposition of Frederick II, 17 July 1245 (MGH. *Const.* II. 508 ff.), which Marsilius probably knew.

sunt, suis existentibus, potius cedere quam contendere debeant iuxta consilium Apostoli ad omnes fideles I *ad Corinthios* VI°, et praesertim Christi et apostolorum vitam imitari debentes, quales sacerdotes, episcopi, et reliqui spirituales ministri esse deberent[a]. *Quare*, inquit[b], *non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini?* Et subdit, quod potest ad Romanos episcopos et reliquos clericos quasi omnes convenienter dici: *Sed vos iniuriam facitis et fraudatis, et hoc fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt*[c]*?*[1] Quod parum attendentes Romani episcopi cum reliquis aliis, si quandoque per Romanos principes sibi videantur gravari per decimarum aut tributorum talium temporalium sumptionem ad suos milites sustentandos, instante necessitate bellorum, pro suscepta gratia et beneficio carnalium rerum quas sibi contulerunt gratiose Romani principes, in superbiam[d] elati, suae conditionis ignari, et ingratissimis omnibus magis ingrati, effrenata[e] quadam praesumptione in horribiles blasphemias et anathemata proruperunt tam in principes quam ipsis subditos Christi fideles, quamvis in ipsorum animas infelices et corpora potius redeuntes quam in principes et innocentem gregem fidelium transeuntes[2].

14. Nec sibi per principes concessis temporalibus contenti propter eorum esse insatiabilem talium appetitum, multa temporalium ad imperiale ius pertinentium provinciarum, ut quae Romandiolae civitatum, ut quae Ferrariae atque Bononiae[f] ac plurium[g] aliarum[h] possessionum, necnon etiam praediorum et aliarum iurisdictionum occuparunt, maxime imperiali sede vacante[3]. Et quod omnium

[a] *Gold.*, T *orig.* I, *omit* et praesertim...deberent; L, Q, G, T *corr.*, H, *insert. Gold. inserts instead* I *Cor.* VI. 5–7: Sic non est inter...inter vos. [b] *Gold. omits.* [c] *Gold. inserts* I *Cor.* VI. 9–10: Nolite errare...possidebunt. [d] H, superbia. [e] Q *orig.*, effrana; *corr.*, effrena. [f] H, Romane. [g] Q, H, plurimum. [h] H, aliorum.

[1] I *Cor.* VI. 7–8. Goldast's additional quotation seems made in view of the scandals of the Renaissance at Rome. [2] The bull of deposition of Frederick II by Innocent IV (see above, p. 391, n. 3) denounces the levy of taxes on ecclesiastical property in the kingdom of Sicily. But Marsilius was probably also thinking of Boniface VIII's *Clericis laicos*. [3] This is the ancient and long disregarded Carolingian cession of Romagna, Bologna, etc., to the Papacy, which was finally renewed and really effected by Rudolf of Habsburg to Pope Nicholas III. The question, however, was again raised when Lewis IV received fealty and homage from Rinaldo and Obizzo of Este for Ferrara according to John XXII (Bull of excommunication, 23 March 1324, MGH. *Const.* v. 696); but the Marquesses of Este on 14 Oct. 1323 only give a proxy for the enfeoffment of Rovigo, Adria, and the Polesine (*ibid.* 629 ff).

civilium inconvenientium est extremum, principes et legislatores se constituerunt, ut reges et populos in suam, quamvis intolerabilem et turpissimam, servitutem redigere valeant. Eorum enim plurimi ex humili plebe trahentes natalia, dum ad statum pontificalem sumuntur, praesidatum saeculi nescientes (quemadmodum neque divitias indiscreti nuper ditati)[1] fidelibus omnibus importabiles fiunt.

15. Amplius, credentes sibi licere quodlibet de plenitudine potestatis quam sibi debitam asserunt, ordinationes quasdam oligarchicas *Decretales* vocatas statuerunt et statuunt, quibus ea quae suo et suorum clericorum ac reliquorum laicorum, de quorum exemptione diximus VIII° huius[2], temporali commodo convenire credunt, quamvis in principantium et reliquorum fidelium grande praeiudicium, servanda decernunt. Inobedientes vero hiis suo, quemadmodum praediximus, anathemate ferientes vocaliter aut in scriptis, in tantam quoque dementiam demum[a] prorumpentes ipsorum aliqui, ut omnes mundi principes et populos hiis decretalibus pronuntiaverunt sibi coactiva iurisdictione subiectos, et hoc credere tamquam verum fore cuilibet de necessitate salutis aeternae. Quod tamen quanta sit irrisione dignum, supra monstravimus XX° huius, parte[b] 8[a] in 13[am][3].

16. Hos itaque quos narravimus[c] per Romanos episcopos cum suorum clericorum coetu in cunctos principes et populos patratos excessus, quamvis amplius et manifestius in Italicos populos et principes Romanorum conservare volentes ipsi et pertinaciter velut obstinati[d] defendere, nec hos tantummodo, sed praeconceptos et optatos eosdem aut[e] ampliores in reliqua regna sibi quaerere volunt, omnique sollicitudine tendunt, et quam audent omnem[f] ad hoc exteriorem operam praebent[4]. Sane tamen attendentes atque noscentes (quamvis hoc[g] dissimulent et quibusdam verborum poeticis[h] boatibus et involucris tam obfuscare[i] quam negare conentur) humani

[a] *Gold. inserts* et insaniam. [b] *Gold.*, I, *omit.* [c] Q, narramus.
[d] Q *orig.*, obstanti; *late corr., as text.* [e] T, H, et. [f] *Gold.*, omnium.
[g] T, H, hec. [h] H *inserts* et. [i] *Gold.*, obscurare.

[1] Cf. above, pp. 75–76, 81–82. [2] See above, pp. 184–5. [3] See above, pp. 323–5. [4] Marsilius may be thinking of the controversy between Boniface VIII and Philip the Fair, but the attempt to dethrone Peter III of Aragon in favour of Charles of Valois and other like happenings would suit his argument.

legislatoris eiusdem esse auctoritatem, privilegia et concessiones quascumque conferre et auferre cum id iudicaverit expedire; Romani principis creationem atque promotionem omni sollicitudine maligna et conamine prohibent, suae vel praedecessorum suorum ingratitudinis et demeritorum conscii, privilegia et concessiones revocari et avelli sibi per Romanum principem formidantes et inde meritas disciplinas subire.

17. Rursumque propter iam dictam formidinem, et quoniam privilegiis supradictis ad aliorum regnorum dominia, iurisdictiones, et possessiones occupandas non sine calumnia sibi pateret ingressus, reclamantibus fortasse quibusdam principum exemptionem a principe Romanorum[1], alia quadam astuta meditatione ad haec quaesierunt intrare. Assumpserunt enim titulum, quem de se praedicant et huius nequitiae instrumentum[a] facere student, *plenitudinem* videlicet *potestatis*, quam a Christo in personam beati Petri aiunt sibi tamquam huius apostoli[b] successoribus singulariter fore concessam. Quo siquidem execrabili titulo et oratione sophistica secundum aequivocum, omnibusque fidelibus nihilominus tamquam falsa secundum omnem eius sensum semper et[c] ubique neganda, paralogizaverant hactenus, paralogizant, et amplius paralogizare nituntur, et in ipsorum servitutem redigere omnes mundi principes et populos, collegia et singulares personas. In eo namque sensu secundum quem *plenitudo potestatis* significare[d] videtur universalem[e] animarum curam seu pastoratus universalitatem[e], et rursum secundum quem sensum potestatem importat omnes[f] homines singulariter absolvendi a culpis et poenis sub specie pietatis, charitatis, et misericordiae, iam[g] dicto titulo plenae potestatis per Romanos episcopos sibi primum assumpto; ex hiis paulatim atque latenter, ut deduximus XXIII° huius, transiverunt, et demum sibi sumpserunt hunc titulum in eam et secundum eam significationem qua *potestatis plenitudo* per ipsos intelligitur *auctoritas universalis et suprema iurisdictio sive principatus coactivus omnium principum, populorum, et temporalium rerum*; eius quidem transitus et praesumptionis inde, quamvis inconvenienter, per metaphoricas expositiones suscipientes exordium,

[a] Q, in iusticiam. [b] H, apost. huius. [c] H *omits*. [d] *Gold.*, I, signare. [e] H, vtilem...vtilitatem. [f] *Gold. inserts* enim. [g] *Gold. omits*.

[1] Cf. above, pp. 105 and note, and 114.

unde diximus XXIIIo huius, parte 5a. Signum autem omnibus inoccultum, Romanos episcopos iuxta sensum hunc de se praedicare plenitudinem potestatis, supremae scilicet iurisdictionis seu coactivi principatus auctoritatem sibi velle super omnes principes, populos, et singulares personas ex hac potestatis plenitudine convenire: quoniam in suarum narrationum, quas *Decretales* appellant, involucro VII, *De Sententia et re iudicata*, Clemens Quintus, papa Romanus, qui conditor eius praescribitur, et qui postmodum propalavit eiusdem vocatus successor, quantum in ipsis extitit, revocantes sententiam quandam divia Henrici Septimi, Romanorum imperatoris, inter cetera ipsorum iam solito more praemissis quamplurimisb contumeliae, ignominiae, ac irreverentiae verbis in praefatum Henricum, tam vocaliter quam in scriptis, protulerunt hanc seriem: *Nos tam ex superioritate, quam ad imperium non est dubium nos habere, quam ex potestate, in qua vacante imperio imperatori succedimus, et nihilominus ex illius plenitudine potestatis, quam Christus, rex regum et dominus dominantium, nobis, licet immeritis, in persona beati Petri concessit, sententiam et processus praedictos et quicquid ex eis secutum est vel occasione ipsorum de fratrum nostrorum consilio declaramus fuisse, sic esse omninoc irritos et inanes*[1].

18. Quod ne deinceps lateat horum episcoporum fallacia, tamquam veritatis praeco clamo valenter et vobis dico, regibus, principibus, populis, tribubus, et universis linguis! per Romanos episcopos cum suorum clericorum seu cardinalium coetu hac ipsorum scriptura, secundum omnem eius suppositionem apertissime falsa, summum omnium praeiudicium fieri. Vos enim temptant in suam redigere subiectionem, si eam manere passi fueritisd, praesertim vim ac robur legis habere. Attendite namque per necessitatem sequi, habentem auctoritatem primam cuiusvis principis sive iudicis revocandi sententiam, super eum habere iurisdictionem et coactivum principatum, potestatem quoque sui principatus instituendi, destituendie, et deponendi. Hanc autem Romanus episcopus sibi auctoritatem ascribit super omnes mundi principesf et principatus indifferenter; quoniam ab ea potestate plena, quam sibi Christum in persona

a Q *corr.*, domini. b T, H, quampluribus. c Q *omits*. d T, H, *insert* et. e *Gold.*, H, *omit*. f *Gold.*, prin. mundi.

1 The bull *Pastoralis cura*; see above, p. 106 and n. 1, p. 358 and n. 2, p. 367, n. 1. It was confirmed by John XXII and published, 16 July 1317 (MGH. *Const.* v. 367–8).

beati Petri concessisse asserit, sententiam civilem revocavit Henrici praefati. Quam siquidem etiam potestatem per necessitatem sequitur non sibi minus fuisse concessam super reliquos omnes mundi reges et principes quam super principem Romanorum; quoniam Christus non minus est vel fuit aut erit rex aut dominus aliorum regum et principum quam regis aut principis Romanorum. Quod etiam ipsorum sermo sive scriptura testatur aperte, dum dicunt aut scribunt: *rex regum et dominus dominantium*. Si enim ipsorum sermo vel scriptum habuisset singulariter, quod de plenitudine potestatis sibi concessae per Christum regem et dominum regis sive imperatoris Romani etc., posset ex eo reliquorum regum atque regnorum aliqualiter exceptio comprehendi. Nunc autem, quoniam pluraliter, absolute, ac indifferenter orationem protulerunt, quemadmodum ab Evangelista scribitur[1], quamvis non ad eam quam episcopi Romanorum intendunt sententiam, nulla potest ex ea regis aut principis exceptio fieri, sicut nec ipsi quemquam ab[a] hoc exceptum intelligunt, sed conceptum quemlibet, ut alibi praedecessor ipsorum Octavus Bonifacius distincte protulit et induximus XX° huius, parte 8ª.

19. Ad quos tamen, ne propter ipsorum sermonem vel scripturam quisquam infectus[b] animo maneat; quod quamquam[c] verum dixerit Evangelista, Christum enuntians *regem regum et dominum dominantium*, etiamsi addidisset omnium creatorum, falsum tamen et apertum mendacium contra Christi et apostolorum Petri et[d] Pauli ac[e] Iacobi manifestam sententiam dixit et scripsit qui potestatem principatus seu coactivae iurisdictionis aliquam, nedum plenam, asseruit[f] fore traditam in persona beati Petri aut alterius cuiusvis[g] apostoli Romano vel alteri episcopo cuiquam. Sed est, fuit, et erit[h] episcopo Romano et reliquis omnibus in apostoli cuiuscumque persona talis per Christum interdicta potestas, quemadmodum indubie certificavimus[i] per Scripturam et sanctorum auctoritates[k] IV°, V°, et IX° huius.

20. In ea vero nova et prius semper inaudita fictione Romanus episcopus non minus false quam temerarie contra suam mentem

[a] Q, ad. [b] *Gold.*, infestus. [c] T, H, quamuis. [d] *Gold. omits.* [e] *Gold.*, et. [f] Q, asserint. [g] H, cuiuis. [h] Q, erat. [i] T, certifficamus. [k] H, auctoritatem.

[1] *Revelation* XIX. 16.

et omnium quasi fidelium consideratione hac participantium non veretur enuntiare palam, dum pertinaciter asserit *non esse dubium se superioritatem* (quam coactivae iurisdictionis sive principatus intendit) *ad imperatorem Romanum habere*, rursumque *vacante imperio se*[a] *succedere imperatori* praedicto. Hiis enim manifeste monstratur iniqua et iniusta usurpatio iurisdictionum imperialium, quam hactenus episcopi Romanorum exercuerunt et impraesentiarum exercent[b], ut diximus, maxime imperiali sede vacante. Quis enim tam effrons[c] sine[d] verecundia proferret indubium verum esse, quod numquam a saeculis est auditum neque Divina vel humana Lege aut recta ratione firmatum, et cuius oppositum secundum has semper est conceptum et enuntiatum tamquam signum omnibus creditae veritatis? Unde proportionaliter medicorum proverbio, sicut *plures sanat ille de quo plures confidunt*, sic revera dicere possumus: Plures seducere vult et fallere, cui plurima credulitas, modernis temporibus adhibetur.

CAPITULUM XXVI[1]

Qualiter eisdem specialius ad[e] *principem et Romanum imperium.*

IAM dicta quidem igitur plenitudine potestatis et in deterius continuo secundum processum sic hactenus usi sunt Romanorum episcopi et utuntur, magis tamen adversus principem et principatum Romanum. Quoniam in eum amplius hanc suam, sibi scilicet submittendi principatus, possunt exercere nequitiam propter regnicolarum invicem et adversus eorum principem per hos vocatos *pastores* seu *patres sanctissimos* suscitatam hactenus et continuo suscitari atque nutriri discordiam. Et rursum, quoniam, hoc sibi[f]

[a] *Gold.*, sed. [b] T, H, *read* imperialium hactenus et impresentiarum at(t)emptatam per episcopos Romanorum, ut etc., *an ungrammatical and incomplete revision.* [c] Q *corr.*, effronter. [d] *Gold.*, siue; T *orig. erased, corr. as text.* [e] *Gold.*, specialius sit vsus Romanus episcopus in. *Gold. misprints* XXV *for* XXVI. [f] *Gold.*, Q, I, *omit.*

[1] It is this chapter which really deals with the controversy between John XXII and Lewis IV. It is in the nature of a rehearsal of John XXII's proceedings and claims, with a denunciation of their incompatibility with the peace and independence of the Empire, and of the effects of war and devastation which they had already produced in the *Regnum Italicum*, and threatened to produce elsewhere. The Visconti perhaps in the original conception took a more prominent place than they do in the chapter as it was put before the world.

principatu submisso, ipsis facile (credunt) ad subiuganda[a] reliqua regna pateret[b] ingressus, quamvis principi et principatui Romanorum ex susceptis beneficiis amplius et singulariter, ut notum est omnibus, obligentur.

2. Verum (ne ulli rem incognitam aut nostrae vocis egentem loquamur) cupiditate seu avaritia, superbia et ambitione percussi, ingratitudine peiores effecti quam mali, omnimode quaerunt prohibere Romani principis creationem et promotionem[c], ipsiusque demum quaerentes solvere principatum, aut in aliam formam sibi subiectam amplius transferre temptantes, ne per iam dicti principis potestatem corrigantur quos in imperium patraverunt excessus et inde meritas subeant disciplinas. Quod, quamvis ea quam diximus intentione, patenter obicem ponant undecumque[d] principi supradicto, id tamen dolose praetendentes, se facere aiunt *ut sponsae Christi*, ecclesiae videlicet, *iura* defendant, quamquam sophistica pietas haec derisibilis sit[1]; quoniam temporalia vel eorum cupiditas, iurisdictionis aut principatus ambitio[e] sponsa Christi non est neque hanc Christus sibi matrimonio copulavit, sed tamquam alienam repudiavit expresse, quemadmodum ex[f] Divinis Scripturis ostensum est IV° et V°, XIII° et XIV°[g] huius. Non est haec[h] etiam apostolorum haereditas, quam suis veris, non fictis[i], successoribus reliquerunt, ut aperte dicit beatus Bernardus *Ad Eugenium papam De Consideratione*, libro et capitulo IV°: *Petrus hic est*, inquit Bernardus, *qui nescitur processisse aliquando vel gemmis ornatus vel sericis; nec tectus auro, vel vectus equo albo, nec stipatus milite, nec circumstrepentibus septus ministris. Absque hiis tamen credidit satis posse adimplere salutare mandatum: 'Si amas me, pasce oves meas.' In hiis* (auro vel gemmis et reliquis temporalibus scilicet) *successisti non Petro, sed Constantino*[2]. Sic igitur propter temporalia contendendo non vere defenditur sponsa

[a] Q, subiunganda. [b] *Gold.*, patere. [c] *Gold.*, Q, I, *omit.*. [d] Q, unicuique. [e] T, H, amb. prin. [f] H *orig.*, et; *corr.*, ex. [g] Q, 9°. [h] Q, hoc. [i] T *orig.*, non veris fictis; *corr.* (?) (*like* H) *as text.*

[1] The phrase *sponsa Christi* is repeated in the *monitorium* of 8 Oct. 1323 and the excommunication of 23 March 1324: "*neque pati ob defectum opportune defensionis presidii iustitiam opprimi sponse Christi*" (MGH. *Const.* v. 616), "*iustitiam sponse Christi in hac parte defendere*" (*ibid.* 617) in the *monitorium*; "*urget nos caritas sponse Christi ut eius iura volentibus...usurpare...curemus... obviare*" (*ibid.* 693), "*sponse praefate*," "*ecclesie sponse Christi*" (*ibid.*) in the excommunication. [2] St Bernard, *De Consideratione*, IV. 3 (*Opera*, I. 372–3), with slight variations.

Christi. Eam etenim quae verè Christi sponsa[a] est, catholicam fidem et fidelium multitudinem, non defendunt moderni Romanorum pontifices, sed offendunt, illiusque pulchritudinem, unitatem videlicet, non servant, sed foedant, dum zizanias et schismata seminando ipsius membra lacerant et ab invicem separant, Christi quoque veras[b] comites, paupertatem et humilitatem, dum non admittunt, sed excludunt penitus, se Sponsi ministros non ostendunt, sed potius inimicos.

3. Hunc ergo principatum quaerentes subvertere, Romanorum episcopi supponunt (quod ex suis narrationibus pridem induximus)[1] se Divino vel humano Iure, aut utroque fortassis, *superioritatem habere ad Romanum* principem seu *imperatorem*, sive creatum sive creandum, imperialem quoque potestatem sive iurisdictionem illis convenire, *vacante imperio*. Quae tamen suppositiones apertissime falsae sunt[c] et nullo iure Divino vel humano aut recta ratione firmatae, sed oppositum[d] per demonstrationem ostensum est XII° Primae, IV°, V°[e], et IX° huius per Scripturam amplius confirmatum.

4. Fuit autem cum aliis iam dictis harum suppositionum, imo verius praesumptionum occasio (superflua dicam) devotio quaedam. Voluerunt enim Romanorum principum quidam[f] citra tempora Constantini electionem de se factam amicabiliter significare[g] Romanis pontificibus[h], ut[i] in eorum persona Christo singularem reverentiam exhibentes ab eo per pontificum intercessionem ampliorem benedictionem et gratiam ad suum gubernandum imperium obtinerent; eodemque aut consimili quasi modo, propter suae inthronizationis solennitatem et signum et ampliorem Dei gratiam obtinendam, Romanorum quidam[k] imperatores, diadema regium[l] imponi sibi fecerunt per Romanos pontifices. Quam siquidem impositionem pontifici Romano plus auctoritatis tribuere super Romanum principem quam Remensi archiepiscopo super regem Francorum, quis dicet?[2] Non enim conferunt huiusmodi solennitates auctoritatem,

[a] Q, sponsa Christi. [b] H, veros quoque. [c] *Gold.*, sunt falsae. [d] T, H, *insert* magis. [e] T, H, *insert* 8°. [f] T *orig. inserts* post *and then cancels*. [g] *Gold.*, signare. [h] T *orig.*, I, *insert* nec alteri cuiquam; T *corr. cancels*. [i] H, et. [k] H, quidem. [l] Q, regni.

---

[1] See above, p. 395. [2] In this way Marsilius (ingeniously and with historical truth) separates the imperial coronation at Rome from the current theory of the translation of the Empire from the Greeks to the Germans by the Papacy, which he treats below. The two were of course in fact intimately connected, and the

sed habitam vel collatam significant. Ex hac quidem igitur reverentia sic sponte per Romanos principes exhibita, quaerentes saepius quae sua non sunt, episcopi Romanorum induxerunt consuetudinem et abusum verius propter principum simplicitatem, non modo dicam ignaviam, laudationem electae personae ac benedictionem, quam super illam mittebant, vocaliter aut in scriptis vocare confirmationem electionis praedictae. Nec attendentibus olim Romanis principibus quae sub hac appellationis figura praeiudicialis latebat intentio, sic ipsam successive subinduxerunt latenter, nunc vero patenter Romani pontifices[a], ut nullus, quantumcumque convenienter electus in Romanorum regem, rex vocari debeat, neque regis Romanorum auctoritatem habeat aut exerceat, nisi per Romanum episcopum fuerit approbatus[1]. Quae siquidem approbatio in episcopi Romani solius mera voluntate consistit, ut dicit, quoniam in terris superiorem neminem aut aequalem in tali iudicio recognoscit, neque suorum fratrum, quos cardinales appellant, consilium in hoc aut aliis, quamvis eo utatur, imitari tenetur, sed oppositum agere se posse in quibuscumque, si voluerit, de suae plenitudine potestatis[2].

[a] H, pontificis.

second drew its origin from the first. Innocent III's decretal *Venerabilem* (see below, p. 402, n. 1) has: "*ius et auctoritas examinandi personam electam in regem et promovendam ad imperium ad nos spectat, qui eam inungimus, consecramus et coronamus*" (MGH. *Const.* II. 505–6).

[1] The coronation of the Emperor by the Pope at Rome goes back to the famous coronation of Charlemagne on Christmas Day, 800. Already in the ninth century the Pope (John VIII) claimed that he thus conferred the imperial dignity. Innocent II insisted on the claim in his painting of the coronation of Lothar III, and it gave rise to the controversy on the meaning of the word "*beneficium*" between Adrian IV and Frederick Barbarossa. Innocent III took the next step (see preceding note). The announcement of his election by a new King of the Romans to the Pope, coupled with a request for the imperial coronation, was claimed by Boniface VIII to be a request for confirmation. Clement V 'examined' and 'confirmed' Henry VII, who at the time neither acknowledged the claim nor protested. Clement V's bull *Romani principes* (see above, p. 367 and n. 2), working on the basis of Innocent III's *Venerabilem* (see preceding note), developed the doctrine of vassalage and confirmation fully, with the further corollary that the oath taken to the Pope by the King of the Romans, as well as the special oath obtained by Boniface VIII from Albert I, was an oath of feudal vassalage. [2] Boniface VIII acted on this claim with regard to Albert I. See the bulls *Apostolica sedes* (MGH. *Const.* IV. 1. 80) and *Romano pontifici* (*ibid.* 86). John XXII states it fully in the *monitorium* of 8 Oct. 1323: "*Priusquam alterutrius eorum per sedem apostolicam fuisset approbata vel reprobata persona, neutri electorum ipsorum assumere licuit nomen et titulum prelibatum, cum nec interim Romani reges existant, sed in reges electi, nec sint habendi pro regibus nec reges etiam nominandi*" (MGH. *Const.* V. 617). He mentions "*de fratrum nostrorum consilio*" in the usual form in the same document.

5. Verum in hoc secundum suum morem falsum ex veris et malum ex bonis concludit Romanus episcopus. Non enim ex hac illi per Romanum principem propter devotionem sponte impensa reverentia, significando sibi suam electionem et ipsius postulando benedictionem et apud Deum intercessionem, sequitur electionem Romani principis ab ipsius voluntate pendere. Non enim esset hoc aliud quam Romanum solvere principatum et principis creationem perpetuo prohibere. Nam si electi regis auctoritas pendet[a] a solius Romani episcopi voluntate, inane penitus est officium eligentium; quoniam per ipsos electus neque rex est neque rex vocari debet[b] antequam per suam voluntatem sive auctoritatem, quam vocat *sedem apostolicam*[1], confirmetur, neque regalem auctoritatem aliquam sic electus exercere potest, quinimo (quod nedum pati, verum etiam audire onerosum est valde) nemini licebit electo ex proventibus imperii absque huius episcopi licentia cotidianos sibi sumere sumptus. Quid ergo aliud sibi tribuit auctoritatis principum electio quam nominationem, ex quo ipsorum determinatio ab unius solius alterius voluntate dependet? Tantam enim[c] septem tonsores[d] aut lippi possent Romano regi auctoritatem tribuere. Ne tamen hoc in contemptum ipsorum, sed ipsos auctoritate sibi[e] debita privare volentis irrisionem dixerim[f]. Ignorat enim ipse[g], quae sit electionis virtus et ratio, et propter quid in valentiore parte debentium eligere consistat potestas ipsius; et quoniam eius effectus ab alicuius unius voluntate solius dependere non debet nec potest si fuerit rationabiliter instituta, sed a solo legislatore super quem principans[h] debet institui, vel ab hiis tantummodo quibus idem legislator talem auctoritatem concesserit, quemadmodum certificatum est per demonstrationem XII° et XIII° Primae.

6. Sic igitur Romanus episcopus palam destruere vult officium electorum, quamvis ipsos miranda versutia excaecare ac circumvenire nitatur. Inquit enim suis quibusdam sermonibus atque scripturis, quod nullus electus in Romanorum regem rex est nec rex vocari debet ante confirmationem, cuius auctoritatem ad suam li-

[a] *So* Q, I; *Gold.*, T, H, penderet. [b] *Gold.*, debeat. [c] H, 6. [d] H, consortes. [e] T, H, *omit.* [f] *Gold.*, dixerimus. [g] T *orig. inserts* qui omnia ceteris melius solus nosce presummitur, *and then cancels.* [h] H, principatus.

[1] Cf. preceding note.

beram potestatem pertinere asserit, et electorum etiam institutionem ad eandem non minus intelligit pertinere; quoniam imperium a *Graecis in personam Magni Karoli* transtulit *in Germanos*, ut asserit idem episcopus[1]. In aliis vero quibusdam edictis pronuntiando quendam per ipsos electum a Christo et a sua sede privatum esse omni auctoritate quam electores illi tribuere potuerunt, subdole[a] subdit: *Ac per hoc nullum volumus electoribus seu ipsorum officio praeiudicium generari*, manifeste tamen illis praeiudicando, quinimo verius ipsorum penitus officium annullando, dum praedixit *per ipsorum electionem nemini*[b] *regalem Romanorum auctoritatem conferri*, et dum per ipsos electum[c] absque ipsorum consensu et determinatione privat electionis iure per ipsos impenso; sicque ipsis illudens non aliter praeiudicat quam eruens alterius oculum id patienti noceat, quamvis sic agens dicat se illi nocere non velle[2].

[a] Q, subdolo. [b] *So* H *orig.*; *corr.*, regnum. [c] Q, electus.

[1] The reference here seems to be chiefly to the *monitorium* of 8 Oct. 1323, which, besides the oft-repeated doctrine of the invalidity of the election of a King of the Romans without the papal confirmation, has: "*principes ecclesiastici et seculares, ad quos translato ab olim per sedem apostolicam predicto imperio de Grecis in personam magnifici Caroli in Germanos.*" The phrase comes from the celebrated decretal of Innocent III of March 1202, *Venerabilem* (*Corp. Iur. Canon., Decret. Greg. IX*, Bk I., Tit. VI., cap. 34): "*Cum ad eos* [*principes*] *ius et potestas huiusmodi ab apostolica sede pervenerit, que Romanum imperium in persona magnifici Karoli a Grecis transtulit in Germanos*" (MGH. *Const.* II. 505). Marsilius probably knew this decretal, as he did undoubtedly Clement V's *Romani principes* (see above, pp. 127, 367, 400), which repeats the theory of the translation of the Empire.

[2] This passage must refer to the "Fourth Process" of John XXII against Lewis IV, published 11 July 1324, by which he deprives Lewis of any rights accruing to him by his election as King of the Romans ("*Ludovicum...omni iure, si quod sibi ex electione sua...competere...poterat, a Domino privatum denuntiamus et ostendimus, nosque ipsum iure prefato sententiando privatum declaramus*") and also disclaims any intention of injuring the rights of the electors ("*nequaquam tamen nostre intentionis extitit nec existit iuri principum ecclesiasticorum et secularium, ad quos electio Romani regis in futurum imperatorem promovendi spectare noscitur, per processus nostros seu aliqua contenta in eis in aliquo derogare, immo illud omnino illibatum eis volumus observari*" [MGH. *Const.* V. 785, 787–8]). But evidently Marsilius, although he knew such a bull was likely, had not seen the final text, for the quotation "*nullum volumus...praeiudicium generari,*" on which he lays verbal stress, does not there occur. His formula was frequent in *non obstante* clauses in bulls, and therefore likely to be if not actually in a draft bull of annulment of an election of a King of the Romans, *e.g.* "*quibus nolumus auctoritate presentium preiudicium generari*" (MGH. *Epp. Saec.* XIII. *Pont. Roman.* II. 111, 113, 148); and it occurs in a papal letter to the Archbishop of Cologne, 3 June 1324, on the earlier proceedings against Lewis: "*per processus nostros contra...Ludovicum... hactenus habitos tibi...seu...ecclesie tue preiudicium aliquod generetur*" (MGH.

7. Est[a] rursum, hanc sibi Romani regis electi confirmationem ascribere, ac absque ipsa regem non esse quemquam nec regem vocari debere neque regalia ministrare, nil[b] aliud quam dicti principis creationem et promotionem[c] perpetuo prohibere vel iam dictum principatum in Romani episcopi totalem redigere servitutem. Quoniam Romanus episcopus neminem electum Romanorum regem, si non voluerit, approbabit aut confirmabit, cum se omnibus superiorem asserat et in hoc nulli subesse collegio vel singulari personae; volet autem neminem semper, eo quod ab electo rege certa pacta et iuramenta, priusquam approbet, exigere vult, et inter cetera iuramentum quo Romanorum imperator se illi episcopo asserat et exprimat fidelitate seu temporali sive coactiva iurisdictione subiectum, et quarundam provinciarum occupationes illicitas et iniustas conservari vult sibi per dictum electum, idque promitti et ipsius electi iuramento firmari. Quae siquidem illicita pacta et iuramenta, nec salva conscientia regiae maiestatis et licito iuramento praestito in sui creatione ad libertates imperii conservandas[d] fieri possibilia[e] neque facta teneri, nullus umquam electus, nisi muliere mollior et manifeste talia iurando vel promittendo periurus[f], Romano vel alteri cuiquam praestabit pontifici. Propter quod electorum regum nullus[g] umquam in regem Romanorum creabitur aut[h] vocem imperii merebitur, si ab episcopo Romano regalis seu imperialis auctoritas electorum pendeat; quamdiu enim dictus episcopus, quamvis hoc iniquissime agens et quae sua non sunt quaerens, ipsos poterit impedire ac prohibere, impediet tam opere quam sermone.

8. Hiis autem gravius praeiudicium et importabile nocumentum assequitur cunctos principes, communitates, et singulos Romano

[a] Q, G, et. [b] Q *inserts* est. [c] Q *omits* et promotionem. [d] T, conseruandas (?); H *orig.*, conseruandis, *corr.* conseruandas. T *orig. inserts the first sentence of Part* 10 *below*, Esto...pertinere, *and then cancels.* [e] Q *inserts sunt.* [f] Q, T, I, periuriis. [g] *Gold.*, nullum. [h] Q *orig. omits; late corr. inserts.*

Const. v. 760). Clement IV had already declared null a possible election of a King of the Romans on 7 Nov. 1268, similarly disclaiming an intention to injure the electors' rights (MGH. *Const.* II. 535). The fact that Marsilius gives no name, but says "*quendam*," is a further evidence that no bull was as yet before him, but only a draft at most. He may have been merely anticipating an event certain to happen, which after all was expressly threatened in the excommunication of 23 March 1324 (MGH. *Const.* v. 697).

subiectos imperio. Cum enim eodem vacante[a] asserat iam dictus episcopus se in officio succedere imperatori praedicto[1], per necessitatem sequitur, ad ipsius auctoritatem pertinere iuramenta fidelitatis a cunctis principibus et feodatariis imperialibus reliquis exigendi ipsosque compellendi ad praestandum iuramenta praedicta; necnon ab eisdem petendi et exigendi[b] tributa et reliqua servitia per eosdem Romanis principibus fieri consueta, cum hiis etiam[c] quae ultra consuetudinem sibi debita fingere voluerit iam dictus episcopus, de sua, quam de se praedicat, plenitudine potestatis; collationem quoque principatuum, feodorum et aliorum iurium, quae propter defectum masculorum heredum aut alia quavis[d] ratione vel causa princeps Romanus conferre potest, ad auctoritatem huius episcopi vacante imperio similiter pertinere. Amplius, horum praeiudicialissimum et summe molestum, quod vacante imperio iuxta Romanorum episcoporum potentiam et sollicitudinem, ut diximus, imperpetuum vacaturo: contendentes invicem civiliter principes, collegia, communitates[e], et singulares personae imperio Romano subiectae, per interpositas appellationes aut de ipsis ad curiam Romani episcopi delatis querelis, tam realibus quam personalibus, iam dicti episcopi per ipsius citationes adire curiam et subire civile iudicium compellentur. Nullam quoque sententiam poterit princeps aliquis[f], communitas, aut iudex Romano subiectus imperio executioni mandare, ad Romanam curiam ab ipsorum sententiis civilibus appellationes semper interponentibus condemnatis. Nolentes autem imperio Romano subiecti iam dicto episcopo parere aut[g] in praedictis subesse (quemadmodum nec tenentur[h]) per anathematum seu blasphemiarum, excommunicationum, haeresum, interdictorum, et demum temporalium privationis seu amissionis vocatas sententias, eiusmodi temporalia publicando et concedendo quomodocumque potentibus rapere, ipsosque persequentibus cum sibi subditis et adhaerentibus, qualitercumque etiam occidentibus cuiuslibet culpae ac[i] poenae veniam (inanem quamvis atque fallacem) concedendo, subditos eorum a iuramentis sibi praestitis aut praestandis (haeretice

[a] *Gold.*, vacante eodem. [b] *Gold. omits* et exigendi. [c] *Gold.*, Q, I, hiisdem. [d] Q, quamuis. [e] T, H, et vniuersitates. [f] *Gold.*, Q, I, *omit.* [g] T, H, I, autem. [h] *Gold.*, teneretur. [i] *Gold.*, aut.

[1] See above, pp. 106 and n. 1; p. 367 and n. 1, and pp. 395, 397.

quamquam[a]) absolvendo, incessanter et omni suo maligno ac protervo conatu[b] saepe dictus episcopus persequetur[1].

9. Quod si dixerit Romanus episcopus, more solito curam plebis et pietatem praetendens, eo pertinere ad se Romani principis electionem confirmare sive probare, ne[c] fortassis ad imperialem apicem haereticus scandere valeat, communitati fidelium inde quam plurimum nociturus[2]; illi respondendum utique convenienter quod propterea[d] talis electio sui probatione non eget, cum eadem celebretur et fiat per tres solennes archiepiscopos Christianos, quorum quilibet aequalem a Christo suscepit auctoritatem episcopalem seu sacerdotalem Romano pontifici, quemadmodum ostensum est XV° et XVI° huius; et rursum per quattuor fideles principes saeculares, cum[e] quibus una convenientibus praedictis religiosis pastoribus sive praelatis electio praedicti Romani principis consummatur. Hos autem septem non est verisimile sic errare aut intentione perversa moveri, sicut solius Romani episcopi voluntatem, qui suo inniti soli iudicio sibi credit de iure licere per eam quam sibi ascribit incongrue plenitudinem potestatis. Sic enim quemcumque pro voto posset haereticum iudicare ac electionis iure privare, unde principum eligentium officium redderetur nullum et electi creatio atque promotio prohibita semper propter causas praedictas.

10. Esto tamen secundum adversantem Romanum principem ante vel post sui electionem in haereticam incidisse aut incidere labem, idque latuisse vel scivisse principes electores; dicendum,

[a] *So* Q *orig.*; *corr.*, quemquam. [b] *Gold.*, natu. [c] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [d] *So* Q, T, I; H, quod persona; *Gold.*, propter quod. [e] Q, tamen.

[1] This seems to be an allusion to, coupled with a prophecy derived from, the papal action in Italy under John XXII, who there put into practice the doctrine of the Pope "succeeding to the Emperor" in an imperial vacancy. See below, p. 415, n. 1. An example of the type of bull (although in this case directed against subjects of the Papal State, not of the Empire) may be seen in Boniface VIII's final condemnation of the Colonna on 23 May 1297 (*Corp. Iur. Canon.*, *Sext.*, Bk v., Tit. III., cap. 1): "*ipsosque iudicavimus schismaticos et blasphemos, et tamquam haereticos puniendos, expositis personis eorum a fidelibus capiendis, omnibus beneficiis, officiis, honoribus, dignitatibus, et praelaturis perpetuo privantes eosdem, et reddentes inhabiles ad habenda, cunctis eorum bonis mobilibus et immobilibus, iuribus et iurisdictionibus publicatis.*" Cf. below, p. 409, n. 1. [2] Cf. Innocent III's decretal *Venerabilem* (see above, p. 402, n. 1): "*Numquid enim si principes...hereticum eligerent aut paganum, nos inungere, consecrare ac coronare hominem huiusmodi deberemus? Absit omnino*" (MGH. *Const.* II. 506).

nequaquam propterea iudicium aut correptionem ipsius ad solum Romanum episcopum pertinere. Nec rursum erit auctoritas haec illius solius episcopi aut cum solo suorum clericorum coetu vel synodo, sed concilii generalis eorum qui sub imperiali regimine continentur propter iam dictas causas et alias assignatas XXI° huius. Nam et cardinales ipsi praedictae usurpationi plerumque consenserunt, consentiunt, atque[a] participant, propter quod insecurum est electionem hanc talium subesse iudicio. Amplius quaerendum, cur non et[b] aliorum regum sufficientias personarum suo dicunt[c] iudicio et approbationis potestati subesse? Pro quibus spondeo[d], sic ipsos intendere, quamvis hoc nondum audeant attemptare, sed eius sibi congruum tempus observent. De quo etiam fortassis aliquid[e] dicturi sumus.

11. Ex dictis itaque suppositionibus falsis viam erroris et iniquitatis ingrediens, iam omnium novissime modernus quidam[f], vocatus papa Romanus, totis suis studiis et nisibus impedit et prohibet incliti Ludovici, ex Bavariae ducibus Romanorum regis assumpti, processum ad possessionem quietam apicis imperatoriae dignitatis[1]. Interimit enim et merito dictus Ludovicus tam verbo quam facto suppositiones episcopi supradicti. Nam quamvis nondum per illius verba vel scripta confirmatus aut approbatus extiterit[g], sicut (veluti[h] pridem evidenter ostendimus) nec indiget confirmari, ab electionis de se factae et publicatae per electores tempore citra se regem Romanorum continuo (sicut secundum veritatem fuit et est) scribi ac nominari fecit et facit[i], imperialia quoque sive regalia quaeque, quod etiam de iure tenetur et potest, in omnibus administrat[2].

12. Unde adversus ipsum, quamvis tamen per ipsum seu prae-

[a] T, H, et. [b] *Gold.*, cur etiam non. [c] *So* T; Q, sue dicto; I, suo dicit; *Gold.*, suo dicto; H, subeunt. [d] Q, H, respondeo. [e] Q *omits*. [f] H, I, quidem. [g] *Gold.*, extitit. [h] *Gold. omits*. [i] *Gold.*, facit ac fecit.

[1] From the time when Lewis IV undertook publicly the patronage of the "spiritual" Franciscans revolting on the doctrine of "apostolic poverty" (see above, Dict. II., Chaps. XIII and XIV) he was open to papal action under Innocent III's decretal (see above, p. 405, n. 2). John XXII did in fact accuse him of favouring heretics in the *monitorium* of 8 Oct. 1323 (MGH. *Const.* v. 617) and the subsequent proceedings, and finally accused and condemned him on the count of heresy, April–Oct. 1327. [2] Lewis IV, like his predecessors, took the title of King of the Romans and exercised all imperial rights on his election followed by his German coronation. This is the accusation of the *monitorium* of 8 Oct. 1323 (MGH. *Const.* v. 617).

decessores ipsius *calefactus*, *coluber* in suis praedecessoribus (iuxta Aesopi attendendam et huic proposito convenientem apologiam[a])[1] ex quanta paupertate, deiectione, oppressione, opprobriis, ac[b] persecutione per Romanos principes ad temporalium abundantiam, throni sublimitatem, et honorem, potestatem, et tranquillitatem relevatus, non velut heres[c] apostolorum, sed tamquam ingratus et immemor, Romanus hic vocatus episcopus se erexit. Primum quidem suo perverso et solito more in dictum principem expuens, verba ignominiae ac irreverentiae quamplurima protulit; hoc tamen sub melle venenum porrigens, speciem pietatis secundum suam consuetam praetendit fallaciam, dum inquit in suis quibusdam epistolis, quae[d] vocat *edicta*, se talia scribere vel proferre, ut *dictum Ludovicum ab erroris devio ad callem*[e] sive semitam *veritatis* et salutis reducat[2]; seipsum qui loquitur, quid loquitur, et cui loquitur non attendens. Ad quem, tamquam devium ab omni tramite veritatis et cuiuslibet aequitatis exortem, convenienter et cum veritate verissime dici potest illud Matthaei VII° et Lucae VI°[f]: *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides? Aut quo modo dicis fratri tuo*[g]*: sine eiciam festucam de oculo tuo; et ecce*[h] *trabes est in oculo tuo? Hypocrita, eice primum trabem de oculo tuo*[i]*, et tunc videbis eicere festucam de oculo fratris tui. Non est arbor bona quae facit*[k] *fructus malos, neque arbor mala faciens fructum bonum. Unaquaeque*[l] *arbor de fructu suo cognoscitur*[3]. Quid[m] igitur hypocrita hic, arbor pessima, fructus omnis malitiae ac seditionis et discordiae portans ubique ut[n] sensatum est omnibus, virum virtutum[o], insontem, catholicum, et probatum suis ignominiae verbis sub falsa pietatis et charitatis specie nititur diffamare? Eiciat enim primo a sui mente caliginosa et quasi caeca trabem, summam scilicet ignorantiam et errorem, et a sui affectione perversa, quasi obstinata et indurata[p], malitiam et furorem; tuncque aliorum

[a] *Gold.*, apologum. [b] Q *orig.*, a; *corr.*, at. [c] *Gold.*, habens. [d] *Gold.*, quas. [e] T *corr.*, calem; T *orig.*, H *orig.*, talem; H *corr.*, *as text.* [f] *Gold.*, Q, I, 8°. [g] *Gold.*, Q, I, *insert* frater. [h] *Gold. omits.* [i] Q *inserts* et tunc uidebis eic*er(erased)*e festucam de oculo tuo. [k] T, Q, fecit. [l] Q, unaque. [m] Q *corr.*, quia. [n] Q, sicut. [o] T, H, *insert* et. [p] H, inducata.

[1] Phaedrus, *Fabulae*, IV. 19. *Apologia* is Marsilius' mistake for *apologus*, a fable.
[2] From the *monitorium* of 8 Oct. 1323: "*dictumque Ludovicum a tam periculoso erroris devio ad veritatis callem reducere cupientes*" (MGH. *Const.* V. 617).
[3] Matth. VII. 3–5; Luke VI. 41–4; quoted from Matthew down to *fratris tui* from Luke from *Non est*.

minutias[a] peccatorum cernere valebit, et per suas exhortationes et monitiones poterit aptius et convenientius expurgare.

Deinde vero[b], qui non[c] correptionem hominis, sed mortem civilem hiis sermonibus dolosis et fictis intendit, in supradictum principem Christianissimum venena, quae credidit[d] illi mortifera civilis vitae, supradictus episcopus effudit et sparsit, dum ipsum cum sibi singulariter adhaerentibus excommunicavit et communitatibus fidelium, eidem tamquam regi Romanorum praestantibus aut praestituris auxilium, consilium, aut favorem, divinorum officiorum exercitium interdixit[1]; parum aut nihil attendens quod monet Ambrosius in libro qui *De Sacerdotali dignitate* intitulatur. Tractans enim illud 1 *ad Timotheum* III°: *Si quis episcopatum desiderat*[e], inter cetera 8° dicti libri capitulo inquit: *Non litigiosum*[f], *id est non linguam ad convicium relaxet episcopus, ne per eandem linguam, per quam laudes refert Deo et divina libat officia, litium venena proferat; quia non decet de ore episcopi benedictionem simul et maledictionem egredi, ne per eandem linguam qua Deus laudatur, homo maledicatur, quia non potest de uno fonte dulcem et amaram producere aquam*[2].

Demum vero suae malitiae aculeum, quem[g] in nocumento et exterminatione credit extremum, foras emittet fortassis, in praedictum principem figere credens, blasphemiam videlicet suam quandam, ab ipso vocatam *sententiam*, licet revera supremam dementiam, qua supradictum principem cum adhaerentibus, aut obedientibus, et faventibus sibi omnibus tamquam regi, pronuntiabit[h] *haereticos* et *ecclesiae* inimicos sive *rebelles*, suorumque temporalium omnium, mobilium et immobilium, iure privabit[i]; ea quidem per iam dictam sententiam indigne vocatam publicando, ipsa quoque occupare volentibus et occupantibus concedendo, et hoc licite fieri

[a] H, marancias. [b] T *corr. makes an erasure and inserts* Vnde; H *copies*. [c] T *orig. omits* non; *corr. inserts*. [d] T, H, credit. [e] T, H, *omit* Si quis...desiderat. [f] T *orig. omits and then inserts* non litigiosum id est. [g] H, quam. [h] *So* Q, G *orig.*, N, I, etc.; T, H, nunciabit; *Gold.*, G *corr.*, pronunciauit. [i] *So* Q, G, N, T, H, I, etc.; *Gold.*, priuauit.

[1] This is the excommunication of 23 March 1324 (MGH. *Const.* v. 692 ff.); the excommunication of individual supporters and interdict on communities are in section 8 (*ibid.* 698). [2] This is from Gerbert's (Pope Sylvester II) *De Dignitate sacerdotali*, which was attributed to St Ambrose. The passage is in cap. IV. See *Ambrosii Opera*, ed. Ballerini, Milan, 1883, Vol. VI. 382, which reads *sacrificia* for *officia* and *per quam* for *qua*. Mabillon's edition (MPL. CXXXIX., "*De informatione episcopi*") has a very different text.

posse per suas voces atque membranas inscriptas per se[a] vel pseudo quosdam praedicatores alios in omnibus provinciis nuntiando, ipsosque rursum morte damnando, et occidentibus aut invadentibus culparum atque poenarum[b] omnium commissorum[c] criminum veniam concedendo, et si vivi capiantur, ubicumque fuerint, in servitutem capientium redigendo. Amplius, officia ecclesiastica maiora (ut episcopatus, archiepiscopatus, atque patriarchatus), mediocria, et minora concedit, ecclesiastica quoque temporalia, beneficia iam vocata, thesauros, atque pecunias effundit[d], ut adversus dictum principem ad[e] invidiam atque[f] rebellionem et guerram atque discordiam concitet universos; cum tamen supradictorum cuiusquam ad huius episcopi[g] auctoritatem nullam pertineat proferre sententiam, ut IV°, V°[h], VII°, VIII° et X° ac XX° huius evidenter ostendimus[i][1].

13. Praeter has autem[k] malignitates horrendas novum genus exercet nequitiae, quod manifeste videtur haereticam sapere labem. Concitat enim adversus iam dictum catholicum principem in rebel-

[a] Q *omits* per se. [b] T, H, *insert* et. [c] *Gold.*, G, conuitiorum. [d] T *corr.*, H, effundendo. [e] *So* T, H; Q, I, *omit*; *Gold.*, in. [f] T, H, *omit*. [g] T *inserts* sic (?) solius; H, sicut solius; *it seems to point to a discarded reading, before the insertion of the sentence* amplius...universos. [h] *Gold. inserts* 6. [i] T *corr.*, H, ostendimus euidenter. [k] H, aut.

[1] This is an anticipation (as the use of the future tense shows, in almost all MSS., including those on which this edition rests, but corrupted in Goldast) of the condemnation of Lewis IV as *fautor haereticorum* on 3 April 1327 and as a heretic on 23 Oct. 1327. The results of such a condemnation and the possible crusade against him were well known from the similar condemnations and proceedings against Matteo Visconti and his sons in 1322–3, and against Frederick of Montefeltro and the Recanatese in 1321–2. Among other documents Marsilius would know the papal condemnation of Lewis IV's envoys in Lombardy on 12 April 1323 which was circulated widely (MGH. *Const.* v. 711 ff.). See also the inquisitors' condemnation of the envoys (*ibid.* 712), where Galeazzo and his brothers are termed "*rebelles sancte matris ecclesie...iudicati heretici manifesti ac expositi a fidelibus capiendi.*" The confiscation of the goods of heretics was laid down by Innocent III in *Vergentis in senium* (*Corp. Iur. Canon., Decr. Greg. IX*, Bk v., Tit. VII., cap. 10). But Marsilius probably had before him the far-reaching bull of Clement V, on 27 March 1309, condemning the Venetians for their attempt to annex the papal fief of Ferrara. It is in this that the remarkable slavery clause occurs, and there is a distinct echo of the bull's style in Marsilius. The most important passage is given in Eitel, A., *Der Kirchenstaat unter Klemens V*, p. 189: "*Ne ipsorum temeritas transeat praesumptoribus in exemplum, bona ipsorum mobilia et immobilia de ipsorum* (sic) *fratrum consilio confiscamus et personas ipsorum, ducis, consiliariorum, et aliorum Venetorum, exponimus fidelibus, ut capientium fiant servi, et bona eorum mobilia concedimus quibuscumque fidelibus occupanda.*" An imperfect text of the whole bull is in Lünig, J. C., *Codex Italiae dipl.*, IV. cc. 1589 ff. See above, p. 405, n. 1.

lionem eius subditos atque fidèles per sua quaedam dicta vel scripta diabolica, quae tamen apostolica vocat, ipsos absolvendo a iuramentis fidelitatis quibus saepe dicto principi fuerant et sunt secundum veritatem astricti; talesque absolutiones ubique divulgat et praedicat per quosdam ministros facinorum, ex tali exercitio sperantes per iam dictum episcopum ad ecclesiastica officia et beneficia promoveri[1]. Hoc siquidem non opus apostolicum, sed diabolicum esse constat[a]. Quoniam secundum hoc et ex hoc episcopus iste cum omnibus sibi complicibus, ordinatoribus, consensoribus, et executoribus sermone, scriptura, vel opere, *caeci* existentes cupiditate, avaritia, superbia, cum ambitione summaque, ut omnibus constat, iniquitate repleti, *ducatum* praebent sibi credentibus et assequentibus opere in omnibus supradictis ipsorum sermonibus atque scripturis ad casum et praecipitationem *in foveam* mortalium peccatorum. Primum quidem in periurium manifestum, deinde vero in proditionem[b] et iniustitiam[c] omnibus inoccultam, consequenter[d] autem in rapinam, homicidium, et omnia quasi scelerum genera incidere faciunt, in quibus morientes nec poenitentes, per hunc sanctissimum patrem et illius seducti ministros, nec propter ipsorum crassam[e] fuisse ignorantiam excusabiles apud Deum, praecipitantur et submerguntur *in gehennam ignis*[2], foveam videlicet perpetuo damnatorum. Nam certum est et esse debet unicuique rationem habenti et ea uti potenti, neque Romanum episcopum aut alium sacerdotem ab huiusmodi et quovis alio licito iuramento praestito sive promisso quemquam absque causa rationabili absolvere posse. Nunc autem unicuique constat, qui propriae conscientiae stare voluerit et quem sinistra non perturbat affectio, causam quam Romanus praetendit episcopus adversus pium principem Ludovicum, et alium quemcumque in casu consimili, rationabilem minime fore, sed iniquam, praecipitem et iniustam. Unde ducatus sive doctrina et exhortatio huius episcopi et sibi ministrantium in talibus cavendus est et omnino spernendus tamquam is qui ad aeternum animarum

[a] *Gold.*, extat; I, existat. [b] Q, T *orig.*, perdicionem; T *corr.*, *as text.* [c] *Gold.*, iustitiam. [d] H *orig.*, conuenienter; *corr.*, *as text.* [e] H, crassa.

---

[1] In the excommunication of Lewis IV (see above, p. 408, n. 1) these oaths were annulled. Directions for its publication were issued to all bishops, 28 March 1324 (MGH. *Const.* v. 700–1). [2] Matth. XVIII. 9. In the words preceding are echoes of Matth. XV. 14.

perducit interitum. Sanae enim doctrinae ac verbis et sententiae Apostoli, *ad Romanos* XIII°, *ad Ephesios* VI°, I[a] *ad Timotheum* VI°[a], *ad Titum* etiam II° et III°[b], repugnat palam. Aperte namque ubi supra praecipit Apostolus *subditos obedire* debere *dominis* suis *carnalibus*[1], *non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis*[2], ut beatus Petrus dicit[c] I canonica sua, II° capitulo. Quanto igitur magis cum fuerint illis per iuramentum astricti? Quod etiam Glossae secundum sanctos ibidem amplius explicant, manifeste dicentes quod dominis etiam infidelibus et quantumcumque malis obedire tenentur et debent subiecti; hoc sane tamen intelligendo, in quibus obedientia non repugnet[d] sermone vel opere Legi Divinae[3]. Indubium autem est, sermones et opera, quibus Romanus episcopus adversus Romanum principem invehitur et procedit, nec Divinae Legis fore mandata neque illi consona, sed dissona potius et repugnantia manifeste, quemadmodum per Scripturam[e] monstratum est[f] IV°, V°, et IX° huius.

Haec rursum docenti seu praedicanti Romano aut alteri cuivis episcopo credere vel obtemperare, nil[g] aliud est quam omnium principatuum radicem succidi sinere, vinculum et nexum cuiuscumque civilitatis et regni dissolvi. Non enim radicem et nexum huiusmodi arbitror alium nisi mutuum iuramentum et fidem subditorum et principum. Haec[h] enim (*fides* scilicet), ut inquit Tullius *De Officiis*[1], libro I, omnis *est fundamentum iustitiae*[4]; quam[k] inter principantes et subditos solvere nitens, nil minus sibi quaerere temptat quam pro sui libito principatuum[l] omnium potestatem evertere posse et hinc eos in suam redigere servitutem. Est[m] hoc etiam civiliter viventium omnium pacem seu tranquillitatem turbare, ac inde[n] praesentis saeculi[o] sufficienti vita privare, demumque, ut iam diximus, sic animo dispositos finaliter perducere ad aeternam perniciem animarum. Propter quod huius episcopi et suorum com-

[a] Q *omits*. [b] *Gold.*, 2 ad Titum 2 et 3; Q, Titum 2°, 3°. [c] T, H, dicit b. p. [d] *So* Q *orig.*; *corr.*, repugnat. [e] T, H, ex scriptura. [f] *Gold. inserts* capitulo. [g] *Gold.*, nihil. [h] Q, hoc. [i] H, officio. [k] Q, quod. [l] T, H, G, principant(c)ium. [m] *Gold.*, I, et; H *inserts* et *after* seruitutem. [n] H, in. [o] H *corr.*, presenti seculo.

[1] A general reference to *Rom.* XIII. 1–7, *Ephes.* VI. 5–7, 1 *Tim.* VI. 1–2, *Tit.* II. 9, III. 1; the words excerpted come from passages on slaves. [2] 1 Peter II. 18. [3] This pretty well indicates the sense of the *Glossa Ordinaria* on 1 Peter II and of Peter Lombard, *Collectanea* on Titus II. and III. (MPL. CXCII. cc. 391–2). [4] Cicero, *De Officiis*, I. 7: "*Fundamentum autem est iustitiae fides.*"

plicum[a] peius quam Pharisaeorum veniae promissionem inanem, perniciosam et insanam doctrinam, quinimo seductionem animarum verius dicam, omnes Christiani contemnant et caveant; attendentes Christum id consulentem aut praecipientem Matthaei XV°, dum ad universos fideles, in apostolorum persona tamen, ait: *Sinite illos*[1], id est Pharisaeos, qui tunc Mosaicae Legis doctores putabantur, erronee[b] tamen sentientes in ea et Christo adversantes quasi continuo. Per quos siquidem significabantur et intelligebantur omnes sophistici et falsi doctores et praedicatores[c] Sacrae Scripturae, quales sunt hii persecutores Romani principis et aliorum innocentum vere fidelium, in quorum persona etiam hii nequam Christum persequuntur et illi adversantur. Subdit autem causam Christus quare hos falsos doctores sinere debemus[d], dum inquit, *caeci sunt, et duces caecorum: caecus autem si caeco*[e] *ducatum praestet, ambo in foveam cadunt*[f][2]. Sic igitur iuxta praeceptum dominicum sinendi et spernendi sunt hii falsi doctores tamquam *caeci* (cupiditate, avaritia, superbia, et ambitione) *caecorum* (avarorum scilicet ac superborum et rebellium) *duces.*

Qui etiam, non attendentes aut attendere non volentes praeceptum apostolicum, quinimo divinum, sine[g] metaphora dicentis aperte *ad Romanos* XIII°: *Omnis anima subdita sit potestatibus sublimioribus*[3], docent et praedicant subditos adversus ipsorum principes esse rebelles. Tales enim sic rebelles et alios[h] ad rebellionem suis dolosis[i] et iniquis persuasionibus inducentes *ordinationi Dei* resistunt. Nam Apostolus ubi supra, *qui potestati* (id est saeculariter principanti) *resistit*[k] *Dei ordinationi resistit*[k][4]. De quibus prophetavit idem I *ad Timotheum* IV°[5], et ad[l] eundem II, III°, dum dixit: *Hoc*[m] *scito, quoniam*[n] *in novissimis diebus instabunt tempora*[o] *periculosa. Et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes* (sub parentibus principes comprehendens, unde Tullius *De Officiis*, libro I: *Principes* sunt *patria*, sunt *parentes*[p], *quorum maximis beneficiis obli-*

[a] Q, complicium. [b] *Gold.*, Q, erronea. [c] *Gold. omits* et praedicatores. [d] *Gold.*, spernere. [e] H, si secus seco. [f] Q, cadent. [g] T, H, siue. [h] T *corr.*, H, eos. [i] T, H, *omit.* [k] T *corr.*, H, resistunt. [l] H *omits.* [m] Q, I, hec. [n] *Gold.*, quod. [o] *Gold. inserts* per. [p] Q *corr.*, patria parentes sunt.

[1] Matth. XV. 14. [2] *Ibid.* [3] *Rom.* XIII. 1. [4] *Rom.* XIII. 2. [5] I *Tim.* IV. 1–2.

gamur[1]), *parentibus* ergo sive principibus *non obedientes, ingrati, scelesti,* infideles, pactum non custodientes, *sine affectione* (supple bona), *sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, procaces, protervi, tumidi, voluptatum amatores magis quam Dei, habentes quidem speciem pietatis* (id est, apparentes agere quae faciunt propter cultum[a] Dei, reverentiam, et amorem), *virtutem autem eius* (scilicet talis pietatis) *abnegantes*[2]. Quod[b] facile omnibus cognoscere est ab ipsorum operibus iuxta illud Matthaei VII°: *Attendite vobis,* inquit, *a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt*[c] *lupi rapaces; a fructibus eorum cognoscetis eos*[3]. Et subdit Apostolus conformiter Christi consilio vel praecepto praemisso: *Et hos devita*[4], id est, hiis noli credere neque in talibus obedire. Sed proh[d] dolor, quod propter hanc speciem pietatis in tantum homines seduxerunt[e] ut iam violenta freti potentia, quam sub specie pietatis obtinuerunt gratis in parte, plurimum vero latenter usurpaverunt, et nunc patenter atque violenter usurpant, devitari non possunt, violentiam Christi fidelibus inferentes.

14. Qui etiam (*ingrati, superbi, sine pace,* ac *immites,* et revera quales eos per omnia descripsit Apostolus, *ponentes bonum malum, et lucem tenebras*[5], secundum illud[f] Isaiae vi[g]) ecclesiasticorum officiorum maiorum, mediocrium, et minorum collatione, ac temporalium seu beneficiorum, tam rerum mobilium quam immobilium, ac decimarum, quae propter bonum finem statuta fuerunt, exhibitione, promissione, ac[h] horum prius interveniente conventione nefanda, concitant adversus fideles principes sibi subditos et affines etiam non subiectos. Quod quamvis cum sibi complicibus nunc[i] solum adversus Romanum principem facere videantur, illius tamen exemplo, qui Romano episcopo et ipsius ecclesiae in tantum beneficus extitit, ceteri principes[k] discant eadem sibi probabiliter contingere posse, et adversus eosdem eadem satagere[l]

[a] T, H, *insert* et. [b] *Gold. inserts* de. [c] Q *omits.* [d] Q, T, protho; I *etc.*, proth. [e] H, deduxerunt. [f] H, id. [g] Q, 5°. [h] H, hac. [i] *Gold.*, nec. [k] T, H, principantes. [l] *Gold.*, satagare.

[1] Cicero, *De Officiis,* I. 17: "*Principes sint patria et parentes, quorum beneficiis maximis obligati sumus.*" [2] II *Tim.* III. 1–5. The interpolated words, *infideles, pactum non custodientes,* are an inversion of *Deuteronomy* VII. 9: "*est Deus ...fidelis, custodiens pactum.*" It is curious that the Authorised Version translates *sine pace* as "truce-breakers." [3] Matth. VII. 15–16. [4] II *Tim.* III. 5. [5] Isaiah V. 20, quoted loosely.

praedictum episcopum, sine affectione bona in quemlibet existentem, dum se illi huius[a] insultus facultas offeret. Asserens enim ipse, tam suis sermonibus quam scripturis pridem inductis, propter suae (quam sibi, quamvis inconvenienter, ascribit) plenitudinem potestatis omnes principes et populos suo principatui sive iurisdictioni coactivae subiectos, hoc etiam ad effectum perducere cupiens et anhelans, observat tempora quibus principum fidelium invicem aut populorum invicem schismata et contentiones, aut subditorum adversus ipsorum dominos[b] rebelliones appareant. Quas etiam nonnumquam concitari procurat, ut sic altera dissidentium invicem partium debilior vel adversanti resistere nequiens suum cogatur implorare[c] subsidium et subire dominium. Quamvis enim sub ficta specie pietatis ac misericordiae videatur impotentes[d], inique fortassis oppressos, aliquando protegere illisque favorem saecularem impendere, non tamen hunc praestat nisi prius ipsi constiterit sui favoris egentes eumque requirentes suum subituros principatum seu saeculare dominium; sperans inde demum per mutuam oppressionem et invidiam utrumque sic adversantium ipsius[e] potestatem cogi subire. Propter quod cavendae sunt contentiones et actiones quae suorum favorum cuiquam necessitatem inducant, quoniam tandem convertuntur in libertatis perniciem et eos suscipientium servitutem.

15. Secundum hunc igitur modum per regna mundi successive repit[f] episcopus hic, ut omnes tandem (quos incessanter ardet) principatus sibi subicere valeat. In omnibus namque vel pluribus simul inaudet huiusmodi temptare processus, sed paulatim sibi[g] tantam expectat saecularem subcrevisse potentiam ut reliquorum residuam videat et posse credat absque sui discrimine superare. Tunc enim fiducialiter aperiret super reliqua regna sensum praesumpti a se tituli plenitudinis potestatis, et, quemadmodum eum qui Romanorum, sic reliquos principatus explicite proferret suo dominio seu coactivae iurisdictioni fore subiectos sibique subici, quamquam licite recusantes, per blasphemias et consimiles[h] iam praemissis[i] sententias in Romanum principem et sibi fideles; per

[a] T, H, illius (*for* illi huius). [b] T, H, dom. ips. [c] H *omits*. [d] T, H, *insert* uel. [e] Q *late corr. inserts* per. [f] *So* Q; *Gold.*, T, H, I, reperit. [g] H, igitur. [h] T, H, consimilesque. [i] H *corr.*, premissas; *orig.*, *as text*.

violentam quoque sive armatam[a] usque ad attritionem et exterminium[b] persequeretur potentiam.

Hiis igitur modis et viis iam dictus episcopus cum sibi complicibus quasi omnes[c] Italiae principatus, communitates, et populos in contentionem ac schisma seduxit, idemque in Alamania iam facere coepit et continuo perficere studet. Quosdam enim subditorum proditores et sceleratos favoribus saecularibus[d] ut officiorum et beneficiorum[e] ecclesiasticorum collationibus, decimarum et pecuniarum exhibitione, in rebellionem adversus Romanum principem concitavit, et indesinenter quoscumque potest maiores, medios, et minores concitare procurat; eosque, qui sic per ipsum seducti fuerint et eidem obtemperaverint[f], *ecclesiae filios* et *vere fideles* appellat et vocat; qui vero in debita fidelitate suo principi obedientes persistunt et persistere volunt, *schismaticos* et *haereticos* nominat et tamquam ecclesiae inimicos persequitur, blasphemando, quantum[g] in ipso est, diffamando, excommunicando, et per sententiam saecularem personaliter atque realiter condemnando[1]; cum tamen nullum tale iudicium illi taliter debeatur, inquantum huiusmodi, Divina vel humana Lege, ut ex praecedentibus patet et rememoratum est prius.

16. Est autem, de quo pridem aliquid diximus, omnium nequissimum et gravissimum nocumentum generaliter inferens, nec taceri potest a lege charitatis excidere non volenti: quod videlicet Romanus exercens episcopus *omnes Christi oves*, quas ad pascendum salutari doctrina sibi dicit fore commissas, aeternaliter confundit et devorat. Ponens enim rursum *malum bonum et lucem tenebras*, concedit

[a] H *orig.*, affirmatiam; *corr.*, *as text*. [b] Q, exterminum. [c] H (*misreading* T), querens *for* quasi omnes. [d] Q *omits*. [e] Gold., I, *omit* et beneficiorum. [f] H, obtemperauerunt. [g] T *orig.*, quam; *corr.*, *as text*.

[1] It was in Italy that John XXII first took steps against Lewis IV, for he claimed in 1317 (see above, p. 358, n. 2) that the Empire was vacant, and confirmed Robert of Naples as papal vicar in the *Regnum Italicum* during the vacancy, while forbidding the imperial vicars appointed by Henry VII to function (31 March 1317). In the course of the Pope's war with the Visconti, Matteo Visconti was declared a heretic on 23 Jan. 1322, and after his death his sons Galeazzo etc. were also so declared. Similarly the Estensi princes (cf. above, p. 392, n. 3) were declared heretics. In 1323 Lewis IV allied with both Visconti and Estensi, and these alliances with heretics against the faithful are reprobated both in the *monitorium* (8 Oct. 1323) and the excommunication (23 March 1324). See above, p. 404, n. 1 and p. 405, n. 1. Such terms as *a veris fidei cultoribus, exercitum fidelium ecclesiae* are used in the condemnation of Lewis IV's Lombard envoys (see above, p. 409, n. 1).

ipse vocaliter et[a] in scriptis *absolutionem culpae ac poenae cuiuslibet*[b] militantibus omnibus tempore certo, equitibus aut[c] peditibus, adversus iam dictos Christi fideles, Romano principi subditos[d] et constanter illi tamquam regi obedientes et obedire volentes. Quos etiam velut *haereticos* et crucis Christi *rebelles* impugnare quomodocumque licitum esse, spoliare, ac exterminare finaliter, per se vel alios sermone tam scripto quam non-scripto pronuntiat. Et quod horret auditus, id praedicat, et per quosdam falsos et pseudo fratres, sitientes ecclesiasticas dignitates, tamquam Deo sic[e] acceptum quemadmodum in transmarinis partibus expugnare paganos, praedicari facit ubique; praedictam[f] siquidem fallacem veniam concedens[g] similiter dictus episcopus non potentibus propter corporis debilitatem id scelus explere, si ad proprios ipsorum sumptus id per alios usque in idem tempus procuraverint perpetrari, aut summam illam ad hoc sufficientem exhibuerint nefariis exactoribus suis[h1]; cum tamen secundum catholicam religionem nulli dubium esse debeat, sic militantibus atque pugnantibus hanc derisibilem et inanem absolutionem nihil proficere, sed nocere. Sic tamen fallit simplices ad explenda sua impia[i] desideria (quod in sui potestate non est, vocaliter concedendo), quinimo sic ipsos deducit atque seducit ad aeternam perniciem animarum. Alienae namque patriae invasores existentes et expugnatores iniusti, pacis et quietis innocentum fidelium turbatores, quos etiam[k] non ignorant vere catholicos fore, sed propriae patriae defensores et ipsorum vero et legitimo domino fidelitatis observatores spoliando et occidendo vel aliter impugnando, non sunt Christi, sed diaboli pugiles. Rapinas enim, incendia, furta, homicidia, fornicationes, adulteria, cetera quoque quasi omnia criminum genera incidunt et committunt. Unde constat indubie, non ipsos mereri veniam, sed eo potius reos et debitores fieri damnationis aeternae. Ad quae tamen patranda

[a] *Gold. omits.* [b] H, cuilibet. [c] H, et. [d] T, H, subiectos. [e] *Gold.*, Q, sit (Q *confuses* sic *and* sit *generally*). [f] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, I, quam. [g] *So* Q, T *corr.*, H; *Gold.*, I, concedit. [h] Q, suis exactoribus. [i] H, sui imperio(?). [k] Q, I, *omit.*

[1] The privileges and indulgences of Crusaders to the Holy Land were given to those against Recanati etc. 8 Dec. 1321 (Mollat, *Lettres Communes de Jean XXII*), following the Decretal of Innocent III, *Excommunicamus* (*Corp. Iur. Canon. Decr. Greg. IX*, Bk v., Tit. vii., Cap. 13).

seducuntur ipsi per illius oraculum atque scripturas, qui (quamvis non existat) se Christi vicarium dicit in terris.

Neque hiis tam[a] horrendis suo imperio vel inductione per laicos exerceri contentus, *vir sanguinum* hic *et dolosus*[1] quendam presbyterum ex suis fratribus sive complicibus, quos cardinales appellant, cum equitum et peditum numerosa caterva transmisit in provinciam Lombardiae, similiter quoque abbatem, monachum quendam, in marchia quadam Italiae quae cognominatur Anchonae, propter impugnandos et exterminandos Christi fideles[2]. Quos suis impiis et iniquis iussibus[b] adversus ipsorum principem parere nolentes iam dictis persecutionibus omnimodis incessanter infestat, ipsorumque pium principem Ludovicum praedictum, illis compatientem ipsosque pro posse foventem, *fautorem haereticorum* ob hoc solita temeritate in suis dictis et scriptis appellare praesumpsit[3].

In quos siquidem atque consimiles usus ecclesiastica temporalia, quae devoti fideles tam principes quam subiecti, communitates et singuli, statuerunt ad sustentationem ministrorum Evangelii et subventionem pauperum impotentum, episcopus hic consumit atque convertit; et in testamentis ad pias causas legata temporalia, ut[c] ultramarinum transitum, captivorum per infideles redemptionem, et similia reliqua, tamquam suae potestatis existentia iniuste vendicans, convertere quaerit[4]; cum tamen apostolicum et sacerdotale opus non[d] sit neque sacerdotem aut virum Deo dedicatum deceat arma movere vel moveri iubere inter Christi fideles, et inique praesertim, sed eosdem potius, si discordes aut dissidentes[e] invicem fuerint, per convenientes exhortationes ad concordiam revocare, quemadmodum per Apostolum, Chrysostomum, et Hilarium, atque Ambrosium sufficienter ostensum est V° huius et IX°[5].

[a] Q, I, tamen. [b] T, iubsibus. [c] H, et. [d] H *orig. omits; corr. inserts.* [e] H, desidentes.

---

[1] *Psalm* v. 6: "*Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus.*" [2] The cardinal-priest is Bertrand du Pouget, the Pope's nephew, legate in North Italy from July 1320 to April 1333, and charged with the war against the Ghibellines. The monk is Amèle de Lautrec, provost of Beaumont, abbot of St Sernin of Toulouse, who was rector of the March of Ancona from Aug. 1317 to 1328, bishop of Castres from Dec. 1326. The latter carried on the crusade against the house of Montefeltro, the Recanatese, and others in the March from 1321. Frederick of Montefeltro was killed in a popular outbreak in 1322. [3] See the *monitorium* of 8 Oct. 1323, and the subsequent bulls. [4] On these funds under papal control, see above, pp. 376–7. [5] See above, pp. 153–4, 189–91.

Non est igitur de ceterò permittendum neque committendum[a] huic episcopo vel alteri cuiquam sic generalem, absolutam, et tantam potestatem ecclesiastica temporalia[b] conferendi et distribuendi, sed per principes et legislatores vel hanc simpliciter revocandum ab ipso vel moderandum[c] sic: ut quae ad salutem fidelium praesentem atque futuram statuta et ordinata[d] sunt hactenus, statuuntur et ordinantur continuo, vel in futurum ordinabuntur, non cedant in continuam ipsorum vexationem temporalem et demum in perpetuum cruciatum.

17. Talibus quoque processibus (sic laudabilibus et Deo gratis quantum[e] unusquisque sanae mentis neque perversus affectu comprehendere potest) modernis temporibus processit et continuo procedit vocatus[f] modernus papa Romanus cum suis ministris, quos *legatos* appellat, adversum saepe dictum Ludovicum Romanorum regem; sic quoque adversus eiusdem vicarios et fideles subditos, maxime in provincia Lombardiae, Tusciae, ac Anchonitanae Marchiae, processerunt. Quorum tamen singularius[g] persecutus est hactenus generosum, nobilem, et illustrem virum catholicum, morum honestate ac gravitate inter ceteros Italicos singularem, bonae recordationis Matthaeum Vicecomitem, imperiali auctoritate Mediolanensem vicarium, cum plurima sibi adhaerentium multitudine fidelium populorum. Hunc enim, quamvis iniquissime, praedictus episcopus suis profanis sermonibus et scripturis[h] damnatae vitae[i] fuisse ac *damnatae memoriae* fore pronuntiat[1]. Verum non ille Matthaeus, sed ipse per quem scandala veniunt plurima[k], et qui *profert de* suae *thesauro* malitiae semper *mala*[2], damnatae praesentiae[l] apud Deum et homines patenter habetur, estque[m] amplius ante mortem et post mortem futurus haberi, id sibi comminante Veritate Matthaei XVIII°[n], dum inquit: *Vae homini per quem scandalum venit*;

[a] *So* T; H, communicendum; *Gold.*, Q, I, *omit* neque committendum. [b] *Gold.*, ipsi alia *for* temporalia. [c] H *orig.*, reuocandam (*corr.*, -um)...moderandam. [d] T, H *orig.*, ordinamenta; H *corr.*, *as text.* [e] H, quam. [f] T, H, *omit.* [g] H *orig.*, singularis; *corr.*, *as text.* [h] H, scriptis. [i] H *orig.*, damna; *corr.*, *as text.* [k] *So* T, H; *Gold.*, Q, G, I, *omit.* [l] *So* R; Q, G, T, H, I, p̄ncie; C, N, F, O, p̄nie; *Gold.*, poenitentiae. [m] H *orig.*, est quod; *corr.*, esto quod. [n] H, 14°.

[1] Matteo Visconti is called *damnatae memoriae* as an unrepentant heretic in papal bulls issued after his death, e.g. the condemnation of Lewis IV's envoys in Lombardy (see above, p. 409, n. 1). The passage gives the impression of an abbreviation so far as Matteo is concerned. [2] Cf. Matth. XII. 35, XVIII. 7.

et[a] rursum eodem: *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt*[b], *expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris*[1]. Quae etiam non attendens, sicut nec cetera monita Christi, qui pertinax et impoenitens est, indesinenter persequitur et[c] blasphemat[d] viros alios quamplures clarissimos, fidelitatis atque constantiae ad ipsorum iam dictum Romanorum principem sectatores. Quorum famam apud Deum et homines redolentem praedictis suis profanationibus atque blasphemiis, quamvis non maculet, continuo[e] nititur maculare. Hic enim est episcopus cuius[f] et ipsius *ecclesiae non sequitur iudicium Deus*, quoniam *per surreptionem et ignorantiam iudicat*, sicut dicit Magister Sententiarum, libro IV, distinctione 18[a], capitulo 6[o][g]. Et huius causam reddit Hieronymus super illud Matthaei XVI[o]: *Et tibi dabo claves regni caelorum.* Inquit enim, quod nec repetere piget: *Hunc locum quidam non intelligentes* (sicut, supplendum, nec episcopus iste) *aliquid sumunt*[h] *de supercilio Pharisaeorum, ut damnare innoxios vel solvere se putent noxios*; et subdit ad propositum: *cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum vita quaeratur*[2]. *Non* igitur *sequitur Deus* talis sacerdotis seu episcopi vel *ecclesiae iudicium* tam iniquum. Propter quod ipsius ac suorum complicum[i] blasphemiae verendae non sunt nec ab aliquo fideli timendae, quemadmodum diximus, quoniam non transeunt in fidelium gregem, sed prorumpentium in has foeda corpora, sceleratas et infelices animas divina virtute referire[k] potius didicerunt.

18. Sunt igitur[l] quae iam narravimus quaesitorum initia vera, et quae etiam tam debite quam indebite processerunt post haec vel ab hiis, quamvis propter temporis longitudinem, hominum ignaviam et inadvertentiam, exciderint ab ipsorum conspectibus sive memoriis, horumque[m] vice propter consuetudinem audiendi falsa sive figmenta quaedam in animabus fidelium plurimorum subinducta sint et inserta veritatis opposita[3]. Quorum siquidem origo et fomes avaritia sive cupiditas et ambitio sive superbia fuit;

[a] H *omits*. [b] T, H, credit. [c] *Gold. omits*. [d] H *orig.*, blasphematur; *corr., as text*. [e] *So* Q; *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* quamvis...continuo; T *corr.*, H, *insert, reading* nec *for* non. [f] Q, cuiuis. [g] Q, 8o. [h] H, sumit. [i] Q, complicium. [k] *Gold.*, I, referre. [l] Q *omits*. [m] H *orig. omits* -que; *corr. inserts* et *before* horum.

[1] Matth. XVIII. 6–7. [2] See above, p. 167 and nn. 2, 3. [3] See above, p. 112.

incrementi vero atque horum tutelae non parvum instrumentum execrabilis[a] illa opinio et enuntiatio qua Romanus episcopus et suorum clericorum coetus sive collegium eidem asserunt, in persona tamen beati Petri apostoli, a Christo fore traditam plenitudinem potestatis. Verum post multam diligentem atque laboriosam perscrutationem et exquisitionem[b] Scripturarum (Divinas ab humanis separantes quas Romani pontifices quidam in unum confuderant, credentes ex permixtione hac communicare suis propriis institutis eam quae soli Sacro Canoni debetur auctoritas) enuntiationis iam dictae seu tituli sensus determinavimus et sufficienter aperuimus XXIII° huius omnibus ratione utentibus saltem, quos sinistra non perturbat affectio, falsos esse, aliorum vero maxime eum sensum ad quem ultimo praedictam orationem[c] transtulit Romanus episcopus, ex ea sibi videlicet ascribendo universalem sive supremam iurisdictionem coactivam, quam sub verborum metaphora vocat *gladium temporalem*[1] super omnes mundi principes, communitates, et populos; quamvis, ut diximus et quibus ex causis, in solum principem Romanorum nunc explicet titulum hunc; in omnes tamen reliquos explicaturus eundem, dum in ipsorum regnis seditionem prospexerit, ea quoque usurpandi et occupandi violentam sibi viderit[d] potestatem adesse.

19. Sic ergo plenitudine potestatis, propter ignaviam permissa Romanis episcopis, circa saeculares actus civiles usi sunt hactenus, utuntur continuo, sunt et[e] in deterius nisi prohibeantur usuri. Leges enim oligarchicas statuerunt, quibus ubique[f] clericorum collegium et aliorum coniugatorum quosdam a legibus civilibus recte[g] latis exemerunt in principum et populorum praeiudicium summum; nec hiis contenti limitibus, iam laicos citari faciunt coram suis vocatis officialibus sive iudicibus et iustificare volunt, in hoc principantium iurisdictionem penitus destruentes.

Haec autem est[h] litis seu civilis discordiae causa[i] singularis et occulta in sui origine valde, quam ex principio proponebamus

[a] T, H, exacrabilis. [b] Q *corr.*, inquisicionem. [c] T, H, errorem.
[d] T, viderunt; H, viderint. [e] T, H, et sunt. [f] *Gold.*, videlicet.
[g] *Gold.*, rite. [h] *Gold. omits.* [i] *Gold. inserts* est; T *has a second* est *cancelled.*

[1] The term *gladius temporalis* is used for secular authority in *Unam sanctam*, to be wielded *pro ecclesia* (to which it belongs) *manu regum et militum, sed ad nutum et patientiam sacerdotis*, phrases partly derived from St Bernard (see below, p. 431).

ostendere. Propter Divinarum enim et humanarum Scripturarum involucrum paralogizati fidelium plures inducti sunt credere, Romanum episcopum cum suis clericis, quos cardinales appellant, super fideles statuere posse quod volunt; ad id quoque servandum omnes obligari Lege Divina; transgredientes vero reos fieri damnationis aeternae. Quod tamen in prioribus, et praecipue XII° et XIII° Primae ac huius XXI°, parte 8ª, monstravimus per certitudinem non esse verum nec vero propinquum, sed veritatis oppositum manifeste.

Haec rursum causa est, ut prooemialiter diximus, qua regnum Italicum dudum laboravit laboratque continuo, vehementer contagiosa, nil minus et prona serpere in reliquas omnes civilitates et regna, et ea omnia iam infecit utcumque[a], demumque[b], nisi prohibeatur, ea totaliter velut Italicum infectura.

Propter quod principibus omnibus et populis per generale concilium, ut praediximus convocandum, expedit hunc titulum interdicere ac simpliciter prohibere Romanorum episcopo et alteri cuicumque, ne propter consuetudinem audiendi falsa de cetero populus[c] seducatur; revocandaque sibi est potestas ecclesiastica officia et temporalia sive beneficia conferendi et distribuendi; quoniam hiis abutitur episcopus hic in dispendium corporum et animarum damnationem fidelium Christianorum. Ad haec enim obligantur omnes iurisdictionem habentes, praecipue reges, Lege Divina; quoniam propter hoc constituti sunt, ut faciant iudicium et iustitiam; quod etiam[d] negligentes facere deinceps inexcusabiles sunt, cum scandalum ex huiusmodi omissione[e] proveniens non ignorent. Qui vero Romanus episcopus cum sibi successoribus in sede praedicta, omnesque reliqui sacerdotes atque diaconi et spirituales ministri (ad quos sermones hii sunt, non tamquam inimicos, testem invoco Deum in animam et corpus meum, sed potius patres et fratres in Christo), studeant imitari Christum et apostolos, saeculares principatus et temporalium dominia simpliciter abdicando. Eos enim peccantes[f] coram omnibus iuxta doctrinam Christi et Apostoli argui et increpavi palam; et ad veritatis callem, praeco veritatis existens, per Divinarum et humanarum Scripturarum concordiam temptavi reducere; ut cavere possint, maxime Romanus episcopus, qui amplius[g] deviasse videtur, eam

ª H, vtrumque. ᵇ T, H, *omit* -que. ᶜ Q, populis. ᵈ Q *omits*. ᵉ H, commissione. ᶠ Q, potestates. ᵍ *Gold.*, I, *and* (?) T *orig.*, *insert* tamen. *There is an erasure in* T.

indignationem omnipotentis Dei et apostolorum Petri et Pauli quam ipse singulariter ceteris persaepe comminatur[1].

Unde attendat[a] ordinem charitatis sic ut ipsam sibi praecavens alios cavere doceat consequenter. Ipse enim non ignorat vel[b] ignorabit de cetero, quod praeter, quinimo contra Christi et apostolorum consilium aut praeceptum Romanum aggreditur principatum et principem minus iuste prohibet atque perturbat. Neque rursum ignorat, quod propter scandalum per suos quosdam praedecessores[c] et ipsum in Italia concitatum bellicae pugnae sunt ortae; unde violenta morte tot milia fidelium sunt extincta, quos aeternae damnationis reos extitisse verisimiliter praesumi potest, eo quod subita morte praeventi sunt ipsorum plurimi fratrum odio et malivolentia pleni, eorumque superstites infelices, nisi medica divina manus adiuvet, eundem, quasi[d] consimilem, periculosum casum[e] et exitum miserabilem expectantes. Ipsorum enim animos invasit odium, lis, atque contentio, unde postmodum pugnae sequuntur; honestis quoque iam corruptis moribus et disciplinis utriusque sexus, mentes et corpora vitiorum, dissolutionum, scelerum, et errorum quasi omnia genera totaliter occuparunt[f]. Recisa est ipsis reparativa successio prolis, consumptae substantiae, diruptae domus atque subversae, civitates (quam magnae atque famosae) vacuae, suis incolis destitutae, inculti agri et[g] iam deserti desueverunt[h] reddere solitos fructus, et quod omnium deflendissimum est, divinus cultus quasi omnino[i] ibidem cessavit abolitus et ecclesiae sive templa in solitudine[k] destitutae rectoribus seu animarum curatoribus remanserunt[2]. Ad quae omnia miserabilia instigavit et instigat continuo miseros incolas undecumque[l], propter odium et discordiam ipsorum invicem mente caecos, *draco ille magnus, serpens antiquus, qui* digne vocari debet *diabolus et satanas*, quoniam omni conamine *seducit* et seducere temptat *universum orbem*[3].

[a] H, attendant. [b] Q *inserts* non. [c] T, H, successores. [d] H, quam; *corr.*, quasi iam. [e] Q, passum. [f] H, occupauerint. [g] H, etiam. [h] Q, desierunt. [i] Q, omino. [k] *Gold.*, solitudinem; T, H, solit(c)ic(t)udine. [l] Q *orig.*, unumcumque; *corr.*, unumquemque.

[1] A reference to the *minatio* of papal privileges: "*Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum.*" [2] In this highly coloured picture of the results of the wars in Italy the driving motive of Marsilius' theories transpires. [3] *Revel.* XII. 9.

20. Quis igitur tam agrestis huius patriae[a] sive matris, tam pulchrae olim et[b] nunc adeo deformis et laceratae, filius haec[c] cernens, sciens, et potens adversus sic ipsam trahentes et lacerantes iniuste silere poterit et clamoris spiritum ad Dominum continere?[1] Huic namque cum Apostolo dicetur verissime, quod *fidem negavit, et* omni foret *deterior infideli*[2].

De plenitudine quidem igitur potestatis et modis ipsius, adhuc autem de illius origine atque progressu, amplius secundum quos modos et qualiter eam sibi sumpserit Romanus episcopus et eadem[d] sit usus, tam circa ecclesiasticum ritum quam circa saeculares hominum actus civiles, determinatum sit hoc modo.

CAPITULUM XXVII[3]

De quibusdam instantiis ad determinata in XV° *huius et in reliquis capitulis consequenter*[e].

VERUM de quibus diximus XV° huius, et sic in reliquis capitulis consequenter, merito quis dubitans primum ostendet ampliorem et alteram esse specie dignitatem episcopi ea quae simpliciter sive tantummodo sacerdotis, nec solum humana institutione, quam

[a] Q, patris. [b] H *omits*. [c] H, huius. [d] H, eodem. [e] Q, usque ad 27[m] eius *instead of* consequenter.

---

[1] Cf. Machiavelli, *Il Principe*, XXVI: "*L'Italia...battuta, spogliata, lacera, corsa.*" [2] 1 *Tim.* V. 8. [3] Chapters XXVII and XXVIII begin the final chapters of refutation of opponents, being occupied with the arguments for (XXVII) the papal *plenitudo potestatis*, and their confutation (XXVIII). They thus hold the same relation to Chapters XV–XXVI, as Chapter XIV to Chapter XIII on *summa et meritoria paupertas*. But the arrangement is here more awkward as Chapters XXVII, XXVIII partly overlap, partly supplement, and partly anticipate, Chapters III (the papal view) and XXIX, XXX (its confutation). The reason for these excrescences no doubt is that both "Poverty" and the "*Plenitudo potestatis*" were already current controversies which were calling forth a succession of tractates in 1320–30. That of the "*Plenitudo potestatis*" had been revived by the views of the Parisian master, John de Pouilly, who, championing the parish priests in an attack on Franciscan privileges over the right of hearing confessions, had to a small extent anticipated Marsilius' views on this point. So Marsilius is here dealing with arguments such as those advanced by Herveus Natalis (Hervé de Nedellec), *ob.* 1323, the General of the Dominicans, who in his *De Potestate Papae* was controverting John de Pouilly. John XXII denounced de Pouilly's views in the bull *Vas electionis doctor* (*Corp. Iur. Canon., Extrav. Commun.*, Bk III., Tit. V., cap. 2), 24 July 1321.

separabilem[a] diximus, verum etiam ordinatione divina, quam *essentialem* vocavimus prius. (1) Videtur autem id posse convinci ex Lucae x°, ubi series haec habetur: *Post haec autem designavit dominus et alios* LXXII, *et misit illos binos ante faciem suam*[1]. Ubi Beda: *Sicut autem duodecim*[b] *apostolos formam episcoporum praemonstrare, nemo est qui dubitet, sic et hos* LXXII[c] *figuram presbyterorum secundi ordinis sacerdotum gessisse*[2]. (2) Amplius ostenditur idem ex I *ad Timotheum* v°, cum dixit Apostolus: *Adversus presbyterum noli accipere accusationem, nisi sub duobus aut tribus testibus*[3]. Ergo Timotheus erat dignitate superior presbyteris aliis, non tamen presbyterorum aut fidelium multitudinis electione, igitur ordinatione divina. (3) Rursum apparet idem ex *Epistola Clementis* papae, *ad Iacobum fratrem Domini* superscripta[d][4]. (4) Videtur autem et haec fuisse sententia quasi omnium episcoporum qui beato Petro aut Paulo successisse dicuntur in episcopali sede Romana, ut ex *Isidori Codice* supradicto evidenter apparet.

2. Deinde[e] vero videtur ostendi posse, beatum Petrum potestate sive auctoritate per Christum immediate, non per hominem aut homines alios sibi tradita, superiorem fuisse ceteris apostolis, et per consequens successores ipsius successoribus aliorum. (5) Videtur autem hoc primum ex Matthaei XVI°, dum ad ipsum Christus singulariter inquit: *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam: et tibi dabo claves regni caelorum, etc*[5]. Per quae verba Christus expressisse videtur, beatum Petrum futurum caput et fundamentum ecclesiae, praesertim mortuo Christo. Ubi Glossa: *Specialiter eam* (scilicet potestatem) *Petro concessit, ut ad unitatem*[f] *nos invitaret. Ideo enim eum principem apostolorum constituit, ut ecclesia unum principalem Christi haberet vicarium, ad quem diversa membra ecclesiae recurrerent, si forte inter se dissentirent*[g]. *Quod si diversa capita in ecclesia essent, unitatis vinculum rumperetur*[6]. (6) Amplius ostenditur

[a] T *orig. omits; corr. inserts.* [b] Q, rursum. [c] T, H, 72 duos.
[d] *So* T *corr., partly over erasure.* [e] Q, demum(?). [f] Q *corr.*, ueritatem.
[g] *Gold.*, dissentiret.

[1] Luke x. 1. [2] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, xv. fo. 167 *v.*), with slight additions, there cited from Bede. [3] I *Tim.* v. 19. [4] The first Pseudo-Clementine epistle in *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, pp. 30 ff. [5] Matth. xvi. 18–19. [6] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, xv. fo. 60 *v.*), there cited from the *Glossa Ordinaria*, in the printed version of which, however, it does not occur.

idem ex Lucae XXII°, cum ad ipsum specialiter Christus inquit: *Ego autem rogavi pro te*, Petre, *ut non deficiat*[a] *fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*[1]. Suorum ergo fratrum, apostolorum scilicet, ac aliorum fidelium prima cura pastoralis et confirmatio beato Petro commissa fuit propter suae fidei firmitatem[b], pro qua, ne deficeret, singulariter Christus orasse videtur, ne deficeret inquam in ipso neque in ipsius aliquo successore. Ubi Glossa: '*Confirma fratres tuos*,' *cum te principem apostolorum constituerim. Hoc autem non solum intelligendum de apostolis qui tunc erant, ut roborarentur a Petro, sed et*[c] *de omnibus fidelibus.* Et parum infra subdit: *Per poenitentiam obtinuit* (Petrus scilicet) *ut esset antistes mundi*[2]. (7) Rursum ostenditur idem Iohannis XXI°, inquit enim ad ipsum Christus singulariter, *Pasce oves meas, Pasce agnos meos, Pasce oves meas*[3], ter replicans idem verbum. Non determinatis igitur ovibus, primus et universalis omnium pastor immediate a Christo institutus fuisse[d] videtur. Ubi Chrysostomus etiam inquit sic: *Eximius enim apostolorum erat Petrus, et os discipulorum, et vertex collegii, unde et*[e] *negatione deleta, committit ei praelationem fratrum*[4]. (8) Demum[f] confirmatur hoc auctoritate plurimorum sanctorum super illud[g] Iohannis XXI°: *Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? Tu* autem *sequere me*[5]. Inquit enim Augustinus: *Duas vitas sibi divinitus praedicatas novit ecclesia, quarum una est in fide, alia in spe. Ista* (scilicet in fide) *significata*[h] *est per apostolum Petrum propter sui apostolatus*[i] *primatum*[6]. Rursum Theophylactus ibidem: *Cunctorum fidelium praelaturam ei instituit*[7]. Chrysostomus autem: *Si vero dixerit quis: Qualiter igitur*[k] *Iacobus thronum assumpsit Hierosolymorum? illud*[l] *utique dicam: Quoniam Petrum orbis terrarum inthronizavit magistrum.* Et infra inquit idem: *Huic* (scilicet Petro) *et praepositura fratrum credita est.* Amplius idem: *Quia igitur ei magna praedixerat Dominus* (Petro videlicet) *et orbem terrarum commiserat*[8]. Et rursum Theophylactus

[a] T, dessinat(?). [b] *Gold.*, firmitationem. [c] *Gold.*, Q, I, *omit.* [d] T, H, fuisse instit. [e] *Gold.*, Q, *omit.* [f] H, deinde. [g] Q *omits.* [h] *Gold.*, Q, signata. [i] T, applatus; H, appellatus. [k] H *omits.* [l] *Gold.*, Q, H, id.

[1] Luke XXII. 32. [2] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 203 *r.*), with slight additions, there cited from Theophylact. It is not in the printed *Glossa Ordinaria.* [3] John XXI. 15–17, but reading *agnos* twice, *oves* once. See above, p. 125. [4] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 274 *v.*), there cited from St Chrysostom; see above, p. 353. [5] John XXI. 22. [6] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 275 *r.*), cited there from St Augustine. [7] *Ibid.*, there cited from Theophylact. [8] *Ibid.*, there cited from St Chrysostom, reading *itaque* for *utique*.

super illud[a] Iohannis XXI°: *Sic eum volo manere*, inquit sic: *Te namque nunc dimitto ad orbis pontificatum, et in hoc sequere me*[1].

(9) Amplius, quoniam si Christus ecclesiae caput non instituisset, in ipsius absentia ipsam acephalam reliquisset[b], nec[c] videretur ipsam ordinasse secundum meliorem dispositionem aut optimam; nunc autem ipsam optime dispositam et ordinatam[d] eum reliquisse credendum; ergo et illi caput aliquod instituisse tenendum, non aliud convenientius beato Petro. Igitur fuit ipse Christi determinatione immediate ceteris apostolis auctoritate superior.

3. Deinde vero idem in specie convincere possumus[e], ostendentes Paulum beato Petro dignitate sive auctoritate non fuisse parem. (10) *Ad Galatas* enim II° habetur haec series: *Deinde*, inquit Paulus, *post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim.* Et parum infra eodem subdit: *Deinde post annos quattuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto Tito. Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum illis Evangelium quod praedico in gentibus, seorsum autem hiis, qui videbantur esse aliquid, ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem*[f][2]. Ubi Glossa[g]: *Ostendit* (Paulus scilicet) *se non habuisse securitatem Evangelii, nisi esset auctoritate Petri confirmatum et aliorum roboratum*[3]. Cum igitur Paulus securitatem Evangelii sumpserit a Petro secundum Glossam, apparet ipsum non fuisse parem Petro in auctoritate. Unde per necessitatem sequi videtur tam ex hoc quam aliis supradictis, reliquos omnes episcopos mundi Romano episcopo tamquam singulari successori beati Petri divina ordinatione fore subiectos; ecclesiam quoque Romanam sic[h] aliarum omnium caput et primam propter ipsius episcopum[i], beati Petri successorem[k] in ea[l], omnium aliorum esse iudicem et pastorem. (11) Quod amplius exprimens *Isidorus* in *Codice* supradicto, capitulo cui titulus: *Incipit praefatio Niceni concilii*, sic ait: *Sciendum est sane ab omnibus catholicis, quoniam*[m] *sancta ecclesia Romana nullis synodicis decretis praelata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit,*

[a] T, H, id. [b] T, H, *omit* ipsam...reliquisset. [c] T, H, non. [d] T, H, *omit* et ordinatam. [e] H, possum. [f] H, cucurrisse. [g] Q, glosator. [h] *So* T *corr.*; T *orig.*, sicut; *Gold.*, esse. [i] *Gold.*, episcopi. [k] *Gold.*, successoris. [l] *Gold. inserts* auctoritatem et. [m] H, quod.

[1] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 275 *v.*), there cited from Theophylact. [2] *Gal.* I. 18, II. 1–2. [3] *Glossa Ordinaria ad loc.*, cited from St Jerome, but it is also in Peter Lombard, *Collectanea ad loc.* (MPL. CXCII. c. 103), also cited from St Jerome.

ubi dixit beato Petro apostolo: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni caelorum etc[1]. Quo siquidem primatu, absque principum concessione aliqua, usi sunt hactenus omnes episcopi Romani a tempore beati Petri usque ad tempora Constantini Primi Romanorum imperatoris, condendo scilicet canones et illorum observationem per omnem praecipientes ecclesiam, ut ex serie iam dicti *Codicis* patenter apparet.

4. Hoc rursum ratione confirmo, (12) quoniam *fides una* est[2] secundum Apostolum[a] *ad Ephesios* IV°, ergo et ecclesia una; non autem est aliter una, nisi propter unum caput atque principium, quo nullum convenientius aut aeque conveniens est episcopo Romanorum, singulari successori beati Petri, qui petra fuit super quam Christus se dixit suam ecclesiam fundaturum. (13) Confirmatur autem hoc ex eo, quoniam velut temporalia in unum reducuntur principium[b], puta in principatum, sic et spiritualia in aliquod unum primum videntur debere reduci, puta episcopatum. (14) Amplius ex alio, quoniam sicut in unico templo vel unica diocesi oportet unicum episcopum esse, ne ibidem sacerdotum *unusquisque, ad se trahens, Christi* rumpat *ecclesiam*, ut ex epistola Hieronymi *Ad Evandrum* induximus XV° huius[3]; sic eo magis necessarium est in universa Christi ecclesia unicum esse caput propter fidelium unitatem servandam. Quanto enim communius est bonum eiusdem[c] modi, tanto divinius et eligibile magis. (15) Unde Iohannis X°: *Et fiet unum ovile et unus pastor*[4]. Hic quidem pastor et hoc quidem caput aliorum convenientissimum videtur Romanus episcopus propter causas in prioribus assignatas.

5. Ex praedictis autem per necessitatem sequi videtur, Romanum episcopum solum causam effectivam primam esse institutionis secundariae omnium aliorum, tam mediate quam immediate, propter ipsius universalem auctoritatem super reliquos omnes episcopos, presbyteros, et alios ecclesiarum sive templorum ministros. (16) Cui siquidem sententiae suffragatur auctoritas Ambrosii, *De tradendis Basilicis*, ubi sic ait: *Ecclesia Dei est, Caesari utique non debet ascribi. Ius Caesaris esse non potest Dei templum*[5]; nec per conse-

[a] H, apostolos. [b] Q *orig.*, reducitur principum; *corr.*, *as text*. [c] *So* Q *orig.*; *corr.*, eius modi.

[1] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 255. Marsilius leaves out part of the quoted text. [2] *Ephes.* IV. 5. [3] See above, p. 269. [4] John X. 16. [5] St Ambrose, *Contra Auxentium* (MPL. XVI. c. 1061), reading *addici* for *ascribi*.

quens institutio sacerdotum in eo, quam secundariam ipsorum auctoritatem vocavimus XV° huius. Quod si basilicarum traditio ius[a] Caesaris esse non potest, eo minus alterius cuiusvis principantis. Erit igitur auctoritas haec illius qui caput est et primus omnium sacerdotum, Romani pontificis, auctoritate divina, si[b] nullius principis ius esse potest.

6. (17) Hinc etiam necessario sequi videtur ipsius auctoritatem fore distribuendi seu conferendi beneficia seu ecclesiastica temporalia, quoniam propter exercenda officia conferuntur huiusmodi.

7. Ex supradictis etiam inferri posse videtur, eiusdem episcopi primi fore iurisdictionem coactivam super reliquos omnes episcopos mundi et alios[c] templorum ministros. Sunt enim ordinatione divina sibi subiecti, ut ex prioribus rationibus palam. (18) Quod etiam potest astrui[d] ex praedicto *Isidori Codice* atque capitulo. Inter cetera namque ibidem scripsit hanc seriem: *Sed in eo concilio admirabile factum principis non puto reticendum. Etenim cum ex omnibus pene locis episcopi convenissent, et, ut fieri solet, diversis ex causis inter se quaedam iurgia detulissent, interpellabatur frequenter a singulis, offerebantur libelli, culpae proferebantur*[e], *et*[f] *magis ad haec quam ad id pro quo ventum fuerat animos dabant. At ille, videns quod per huiusmodi iurgia causa summi negotii frustraretur, diem certum statuit quo unusquisque episcoporum, si quid querimoniae habere videretur, deferret. Cumque resedisset, suscepit a singulis libellos. Quos simul omnes*[g] *in suo sinu continens, nec in eis quod*[h] *contineretur aperiens, ait ad episcopos: Deus vos constituit sacerdotes et potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi. Et ideo nos a vobis recte iudicamur, vos autem non potestis ab hominibus iudicari. Propter quod Dei solius inter vos expectate iudicium, et vestra iurgia quaecumque sunt*[i] *ad illud divinum reserventur examen. Vos etenim nobis a Deo dati estis dii. Conveniens non est ut homo iudicet*[k] *deos*[1]. Ad eum ergo qui talium deorum deus est in terris, ut dicitur, Romanum episcopum pertinet in eos iurisdictionis auctoritas.

8. Ex eisdem quoque videtur eiusdem episcopi auctoritatem fore, generalia sacerdotum concilia convocare atque praecipere, in

[a] Q, uis. [b] Q, set; H, set (?) illius (?); H *corr.*, *as text* (?). [c] T, H, aliorum. [d] Q *omits*. [e] *Gold.*, offerebantur. [f] H, ei. [g] H *omits*. [h] *Gold.*, Q, I, quid. [i] H, sibi. [k] Q *corr.*, iudicat.

[1] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 256.

ipsis etiam proponere ac[a] determinare quae sibi proponenda et determinanda videntur circa Legem Divinam et ecclesiasticum ritum. (19) De auctoritate siquidem congregandi concilii loquens, *Isidorus* in *Praefatione* operis iam dicti *Codicis* inquit sic: *Synodorum vero congregandarum*[b] *auctoritas apostolicae sedi privata potestate commissa est, nec ullam synodum ratam*[c] *esse legimus quae eius non fuerit auctoritate congregata vel fulta. Haec*[d] *canonica testatur auctoritas, haec ecclesiastica roborat historia, haec sancti patres confirmant*[1].

9. (20) De ea vero potestate sive auctoritate determinandi sive diffiniendi Scripturae sensum loquens idem, eodem *Codice* atque capitulo, dicit[e]: *Deinceps diversorum conciliorum Graecorum ac Latinorum, sive quae antea seu quae*[f] *postmodum facta sunt, sub ordine numerorum ac temporum capitulis suis distincta sub*[g] *huius voluminis aspectu locavimus, subicientes etiam reliqua decreta praesulum Romanorum usque ad sanctum Gregorium et quasdam epistolas ipsius, in quibus pro culmine sedis apostolicae non impar conciliorum extat auctoritas*[2]. Potest igitur summus pontifex sui auctoritate solius id determinare quod potest auctoritas concilii generalis, ex quo non impar est eius auctoritas ei quae concilii generalis secundum Isidorum. Potest autem et debet auctoritas generalis concilii Scripturae Sacrae dub[i]as determinare, diffinire, ac interpretari sententias, quemadmodum ostensum est xx° huius. (21) Eadem quoque videtur in hoc fuisse sententia Hieronymi in epistola intitulata *De Expositione Catholicae Fidei*, ubi sic inquit: *Haec fides est, papa beatissime, quam in catholica ecclesia edidicimus, quam semper tenuimus. In qua si minus perite aut parum occulte aliquid*[h] *forte positum est, emendari cupimus a te, qui Petri et fidem et*[i] *sedem tenes. Sin autem haec nostra confessio apostolatus*[k] *tui iudicio comprobatur, quicumque me maculare voluerit, se imperitum*[l] *vel malevolum vel etiam non catholicum, non me*[m] *haereticum comprobabit*[3].

10. (22) De potestate vero[n] statuendi quae ad ecclesiasticum ritum et aeternam salutem pertinent, apparet ex oraculo Christi

[a] H, et. [b] Q, H, congregandorum. [c] Q, latam. [d] H, hoc. [e] T, H, ait. [f] *Gold.*, ante vel. [g] Q, sunt. [h] *Gold.*, Q, aliquod. [i] Q, eciam. [k] Q, H, appellatus. [l] H, impium. [m] T *orig. omits* -re voluerit...non me; *corr. inserts.* [n] Q *omits.*

[1] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, p. 19. [2] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, pp. 17–18. [3] *Pseudo-Jerome, Symboli explanatio ad Damasum* (*Opera*, v. c. 124), reading *caute* for *occulte* and with other slight variations. See above, p. 315, n. 3.

Lucae x°. Inquit enim apostolis, et in ipsorum persona cunctis episcopis sive presbyteris: *Qui vos audit, me audit; et*[a] *qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui me misit*[1]. Sunt ergo de necessitate salutis sacerdotum observanda statuta.

11. (23) De hiis quidem igitur potestatibus[b] assignatis Romano pontifici et eis amplioribus collectionem faciens beatus Bernardus *Ad Eugenium papam De Consideratione*, libro II, sic[c] ait: *Nunc iam repetendae reliquiae, si quae sunt, loci quem disseruimus. Age*[d], *indagemus adhuc diligenter quis sis, quam geras videlicet pro tempore personam in ecclesia Dei. Quis es? Sacerdos magnus, summus pontifex. Tu princeps episcoporum, tu heres apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu*[e] *Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, iudicatu Samuel, potestate Petrus, unctione Christus.* Et subdit infra eodem continuata[f] sententia: *Nec modo ovium, sed et pastorum tu unus omnium pastor. Unde id probem quaeris? Ex verbo Domini. Cui enim, non dico episcoporum, sed etiam apostolorum sic absolute et indiscrete totae commissae sunt oves? 'Si me amas, Petre, pasce oves meas.'* Et parum infra subiungit: *Cui non planum, non designasse aliquas, sed assignasse*[g] *oves? nihil excipitur, ubi distinguitur nihil.* Et infra rursum eodem: *Inde est quod alii singuli singulas sortiti sunt plebes, scientes sacramentum. Denique Iacobus, 'qui videbatur columna' una ecclesiae, una contentus est Hierosolyma, Petro universitatem cedens.* Deinde vero concludens ait: *Ergo*[h], *iuxta canones tuos, alii 'in partem sollicitudinis,' tu 'in plenitudinem*[i] *potestatis' vocatus es. Aliorum potestas certis arctatur*[k] *limitibus; tua extenditur et in ipsos*[l] *qui potestatem super alios acceperunt. Nonne, si causa extiterit, tu episcopo caelum claudere, tu ipsum ab episcopatu deponere, etiam et tradere Satanae potes? Stat ergo inconcussum privilegium tuum tibi, tam in datis clavibus quam in ovibus commendatis*[2].

12. (24) Neque[m] solum in ecclesiasticos ministros, ut episcopos, sacerdotes, et inferiores ordines[n] reliquos, auctoritatem dixit Bernardus habere Romanum pontificem, verum etiam et coactivam

[a] *Gold. omits* qui...et. [b] H, peccantibus. [c] Q *omits*. [d] Q, agere. [e] T, H, patriarcha tu. [f] *Gold.*, continua. [g] *Gold.*, Q, I, *omit* aliquas sed assignasse. [h] *So* H, T(?); *Gold.*, Q, I, 6°. [i] H, plenitatem. [k] H *orig.*, arctamur; *corr., as text.* [l] T, H, ipsis. [m] T, H, nec. [n] T, H, ordine.

[1] Luke x. 16. [2] St Bernard, *De Consid.* II. 7 and 8 (*Opera*, I. 358–9), reading "*a quo paulo ante divertimus*" for "*quem disseruimus*," "*omnes*" for "*oves*" in l. 19.

iurisdictionem super omnes principantes, quam *temporalem gladium* idem Bernardus sub metaphora vocat, eidem episcopo videtur ascribere. Unde idem ad eundem Eugenium, libro et capitulo IV°[a], sic ait: *Quid*[b] *tu denuo usurpare gladium temptes, quem semel iussus*[c] *es reponere in vaginam? Quem*[d] *tamen qui tuum*[e] *negat, non satis mihi videtur attendere verbum Domini dicentis sic: 'Converte gladium tuum in vaginam.' Tuus ergo et ipse, forsitan tuo nutu, etsi*[f] *non tua manu evaginandus. Alioquin, si nullo modo ad te pertineret, et hiis dicentibus apostolis: Et 'ecce gladii duo hic,' non respondisset Dominus: 'Satis est,' sed, nimis est. Uterque ergo ecclesiae, et spiritalis scilicet gladius et*[g] *materialis; sed is quidem pro ecclesia, ille vero et ab ecclesia exserendus*[h]*, ille sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sacerdotis et iussum*[i] *imperatoris*[1].

(25) Sunt autem ad supradicta firmanda sanctorum aliae auctoritates quamplures. Harum tamen seriem inducere omisi, propter eandem aut consimilem earum esse cum inductis virtutem et eundem aut consimilem[k] modum solvendi, et propter abbreviationem sermonis. (26) Amplius videretur[l] hoc[m] posse firmari per *Decretales* et *Decreta* quaedam pontificum Romanorum. Hiis enim cavetur omnia officia ecclesiastica et propter haec[n] instituta beneficia per episcopum Romanum et alios, nequaquam vero per humanum legislatorem aut eius auctoritate principantem, statui vel conferri debere. Cavetur et rursum eisdem *Decretalibus* et *Decretis*, sacerdotes et clericos non debere subire iudicium coactivum iam dicti legislatoris aut principantis, sed potius econverso. Eisdem quoque astruitur omnes potestates convenire Romano pontifici, quas eidem in suis sermonibus ascribit Bernardus.

[a] *So* T, H; *Gold.*, I, libro 5, cap. 4; Q *corr.*, libro 2° et capitulo 4°. [b] Q, quod. [c] T, iubsus. [d] *Gold.*, qui. [e] Q, timet. [f] *Gold.*, si. [g] Q *omits*. [h] *Gold.*, Q, I, exercendus. [i] T, iubsum. [k] H *omits* earum...consimilem. [l] *Gold.*, videntur. [m] *Gold.*, T, haec. [n] *Gold.*, hoc.

[1] St Bernard, *De Consid.* IV. 3 (*Opera*, I. 373), reading "*is*" for "*hiis*" in l. 8, omitting "*et*" in l. 9. St Bernard does not here use the term *temporalis gladius*. Phrases drawn from this and the preceding quotation appear in *Unam sanctam*, which uses the word *temporalis*.

CAPITULUM XXVIII[1]

De responsionibus ad praedictas instantias.

RESIDUUM autem huius dictionis est Scripturae sive Canonis auctoritates convenienter exponere, ac humanas rationes dissolvere quae IIIº huius et capitulo praecedente inductae nostris determinationibus contrariae videbantur. Ante tamen[a] bene se habet reminisci, quod diximus XIXº huius iuxta sententiam beati Augustini et infallibilem rationem in Scriptura firmatam, videlicet quod nulli sermoni vel scripturae fidem[b] sive credulitatem certam aut confessionem veritatis praestare tenemur de necessitate salutis, nisi eis quae *canonicae* appellantur, id est, quae in volumine *Bibliae* continentur, et[c] eis quae ad has per necessitatem sequuntur, et Scripturarum Sacrarum dubium sensum habentium eis interpretationibus, quae per generale fidelium seu catholicorum concilium essent factae, praesertim in hiis clausulis in quibus error damnationem aeternam induceret, quales sunt articuli fidei Christianae, cum suis interpretationibus factis in conciliis generalibus rationabiliter convocatis, celebratis, et consummatis[2]. Propter quod auctoritates Canonis Sacri sive Scripturae, quae mystica expositione non egent, secundum ipsarum sensum literalem manifestum sequemur omnino; in quibus vero mystica expositione indigent, sanctorum probabiliori adhaerebo sententiae. Quas vero ipsorum auctoritate propria praeter Scripturam protulerunt[d] sententias Scripturae sive Canoni consonas recipiam; quas vero dissonas reverenter abiciam; non tamen aliter quam auctoritate Scripturae, cui semper innitar. Quoniam et ipsi quandoque circa Scripturam et praeter Scripturam sententiis ad invicem dissident, ut Hieronymus et Augustinus super illud[e] IIi *ad Galatas*: *Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat*[3]; et rursum Ambrosius cum Hieronymo de

[a] Q *corr.*, attamen. [b] *Gold. omits.* [c] *Gold. inserts* in. [d] T, H, protul(l)erint. [e] T, H, id.

[1] As Chapter XXVIII is a detailed refutation of the pro-papal arguments in Chapter XXVII, I have inserted the same numeration of them as that in Chapter XXVII. The numbers therefore are in places out of their natural order, as Marsilius partly regroups the arguments in his refutation. [2] See above, pp. 312–15. [3] *Gal.* II. 11. The opposed opinions of St Augustine and St Jerome are excerpted by Peter Lombard in the *Collectanea* (MPL. CXCII. cc. 109–114); but Marsilius probably also knew them from the two letters in a MS. of St Jerome's *Epistles* (see above, p. 194, n. 1).

virginitate Ioseph[1]; amplius et idem ipsi sibi sanctorum aliquis quandoque dissona profert, ut ex sequentibus manifeste patebit.

2. Hinc ergo primum ad instantias quae inductae sunt capitulo praecedenti. (1) Cum enim ex Lucae X° sumebatur, episcopos esse maioris dignitatis quam simplices sacerdotes, ex eo quod ibidem habetur: *Post haec autem designavit Dominus et alios* LXXII; per quos secundum Bedam figuratur ordo presbyterorum, quem *secundum* appellat, post episcoporum ordinem scilicet; dicendum, quod iuxta sententiam Apostoli et ea quae de sanctis inducta sunt XV°[a] huius[2] convenientius figuratur[b] per LXXII diaconorum ordo quam sacerdotum; vel potest dici convenienter, quod non propter hoc sequitur episcopum ordinem[c] essentialem ampliorem habere presbytero. Unde illa missio, qua Christus eos misit in mundum, significavit[d] electionem sive institutionem humanam qua unus[e] eorum ceteris praefertur[f] in ecclesiastica iconomia. Non enim contulit Christus eis, cum dixit: *Euntes ergo docete omnes gentes*, dignitatem essentialem, sed prius tradiderat. Et esto quod simul[g] tempore utramque[h] tradidisset, dico quod illa missio non addidit intrinsecam perfectionem quam prius non habuissent cum sacerdotium per Spiritum Sanctum receperunt. Fuit autem de apostolis super reliquos futuros sacerdotes facta per Christum haec institutio necessaria[i], quoniam nulla tunc erat multitudo fidelium per quam posset huiusmodi electio[k] celebrari, nec si fuisset, adhuc aeque convenienter fieri potuisset per aliquam multitudinem sicut per Christum. Unde apostoli etiam post Christi passionem et resurrectionem ad electionem in dividendis provinciis se reduxerunt. Nam[l] *ad Galatas* II° legitur: *Dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis, ut nos quidem in gentes, ipsi vero in circumcisionem, Iacobus,*

[a] Q *orig.*, 5°; *corr.*, *as text*. [b] T, H, figurantur. [c] *So Gold.*, T *corr.*, H; Q, T *orig.*, I, dignitatem. [d] *Gold.*, Q, signauit. [e] Q, minus. [f] *So* T, H; *Gold.*, I, praeferetur; Q, proferetur. [g] *Gold.*, simili. [h] Q, utrumque. [i] *So* Q; *Gold.*, T, H, I, secundaria. [k] T, H, electio huiusmodi. [l] H, non.

[1] The source of this statement is probably Peter Lombard, *Collectanea*, on *Gal.* I. 19: "*Iacobum fratrem Domini*" (MPL. CXCII. c. 101). In MS. Camb. Ii. 1. 37 the words "*Hic est Iacobus minor, qui dictus est frater Domini, ideo quia hic Iacobus filius fuit Ioseph, qui pater Iesu dictus est*," are attributed to St Ambrose. But *Collect.* continues: "*sed non est hoc ratum, cum Ioseph virgo fuisse credatur*," and proceeds to cite another explanation from St Jerome, *Adversus Helvidium*. [2] See above, pp. 267–8; but it is curious that Luke X is not there cited.

Cephas et Iohannes[1]. Et ideo, esto quod figura fuisset, qualem[a] dixit Beda, de statu sacerdotum[b], dico quod intrinsecam dignitatem sive perfectionem aut characterem a[c] Deo immediate non habet ampliorem episcopus quam sacerdos, et horum ratio sufficiens assignata est XV° huius.

3. (2) Ad reliquam vero instantiam ex I *ad Timotheum* V°: *Adversus presbyterum etc.*, dico quod secundam institutionem, non essentialem, acceperat ab Apostolo super presbyteros alios[d] in illa provincia; cuius siquidem Apostoli voluntas et institutio electioni[e] aequivalebat propter defectum et insufficientiam sive ruditatem multitudinis fidelium. Unde Apostolus I *ad Corinthios* III°: *Et ego, fratres*[f], *non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tamquam parvulis in Christo vobis lac potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis, sed ne nunc quidem*[g] *potestis; adhuc enim estis carnales*[2]. Hoc autem explicavimus amplius XVII° huius, 7[a] parte[h].

4. (3) Quod autem inducebatur de Clementis *Epistola* quae intitulatur *ad Iacobum fratrem Domini*, non recipio tamquam certum, nam epistolam fuisse Clementis valde suspectum est propter plura in ipsa contenta. Rursum, suspecti sunt hii canones seu epistolae, quoniam in ea quae *De sacratis*[i] *vestibus et vasis ad Iacobum fratrem Domini*, et in ea quae *De communi apostolorum vita* intitulantur[3], scribitur acsi Clemens Iacobo narret ea quae Christus cum apostolis egit. Haec[k] autem fuisset magna ignorantia, non modo dicam praesumptio Clementis, quod ea quae tantum audiverat significare vellet, quasi per modum doctrinae, illi qui praesens interfuerat et Christum cum apostolis, quorum unus fuerat, ipse viderat. Quis enim discipulos qui Hierosolymis erant melius instruere poterat de vita Christi et apostolorum? Quis de ritu ecclesiastico plus nosse debuit? An apostolus aut successor apostoli, nemo est qui dubitet. Propter quod ipsae sunt cum apocryphis[l] computandae. Sed esto quod Clementis fuerint, ut quidam asserunt fabularibus innisi[m] sermonibus, etiam prorumpentes in tantum ut Clementem dicant, quia Romanus erat episcopus, maioris auctori-

[a] T, H, qualis. [b] *Gold.*, sacerdotii. [c] H, in. [d] Q *omits*. [e] Q, eleccionem. [f] Q *omits*. [g] *So* T, I; H, nec non qui; *Gold.*, ne nunc quidem; Q, nec dum quid. [h] *Gold.*, parte 7. [i] *Gold.*, sacramentis. [k] H, hoc. [l] Q, H, apocrisis. [m] H, nisi.

[1] *Gal.* II. 9. [2] I *Cor.* III. 1–2. [3] *Pseudo-Isidore*, ed. Hinschius, pp. 46 ff. 65 ff. (MPL. CXXX. cc. 37 ff., 57 ff.). Marsilius' titles agree with those in MPL.

tatis in ecclesia Dei apostolo Iácobo. A quibus quaerendum convenienter, cur *Epistolae* Clementis in contextu Sacri Canonis positae non sunt, sicut ea quae Iacobi? Dicemus tamen ad ea quae in dictis epistolis contraria[a] videbuntur Christi et apostolorum sententiae, cum auctoritates Scripturae tractabimus quibus inniti videntur.

Ad id autem quod dicebatur, hanc fuisse sententiam omnium episcoporum qui beato Petro successerunt in episcopali sede Romana; dicendum est, quemadmodum diximus ad primam instantiam, sic eos intellexisse; si vero aliter, ipsis relictis, sequimur[b] Apostolum et Hieronymum XV° et XVI° huius.

5. (4) Ad eas vero Canonis auctoritates, quibus videtur ostendi, beatum Petrum superiorem dignitate ceteris apostolis, non solum humana electione, verum etiam immediata Christi ordinatione, cum primo inducebatur ex Matthaei XVI°: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam etc.*[c]; *et tibi dabo claves regni caelorum etc.*; per quae verba Christus ipsum videtur[d] instituisse in sui saltem absentia caput et fundamentum ecclesiae; dico caput et fundamentum ecclesiae unicum esse et fuisse ordinatione immediata Dei, et hoc Christum, apostolorum vero neminem, etiam in absentia Christi, quemadmodum per Scripturam indubie convicimus[e] XVI°[f] et XXII° huius. Ad Canonem ergo, cum dicitur: *Super hanc petram etc.*, dico secundum Glossam: *super hanc petram*[g], *id est super Christum, in quem credis.* Ubi Glossa Interlinearis addit: *Tu es Petrus, id est a me petra, ita tamen ut mihi retineam fundamenti dignitatem*[1]. Petrum autem vocavit eum Christus, id est constantem in fide, quod non negamus. Esto enim quod aliis constantior et merito perfectior; non propter hoc dignitate prior, nisi tempore forte, ut evidenter[h] per Scripturam probavimus ubi supra. Eum[i] autem quem diximus fuisse Scripturae sensum adiuvat expositio beati Augustini super hunc locum; inquit enim Augustinus, et sumptum est ex *Libro Retractationum*: *Dixi in quodam loco de apostolo Petro, quod in illo tamquam in petra aedificata sit ecclesia.*

a *Gold.*, conuenientia. b T, H, sequor. c *So* Q; T, H, *omit*; *Gold.*, I, meam. d *Gold.*, videretur. e H, conuincimus. f *Gold.*, in sexto. g Q, glosas *and omits* super hanc petram. h *Gold.*, euidentior. i Q, H, cum.

1 *Glossa Interl.*, and *Glossa Ord. ad loc.* Marsilius by a slip interchanges the two. The following sentence paraphrases *Glossa Ord.*: "*ob fortitudinem fidei et confessionis constantiam.*"

Sed scio me postea saepissime sic exposuisse quod a Domino dictum est: 'Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam,' ut super hunc intelligeretur quem confessus est Petrus dicens: 'Tu es Christus filius Dei vivi'; ac si Petrus ab hac petra appellatus personam ecclesiae figuraret, quae super hanc petram aedificatur. Non enim dictum est illi: Tu es petra, sed 'tu es Petrus,' petra autem erat Christus quem confessus Simon, sicut ei (Christo scilicet) *tota ecclesia confitetur*[a] *dictus est Petrus*[1]. Et potest huius ratio[b] assignari secundum Scripturam, quoniam Petrus, quamdiu viator extitit, errare potuit et peccare per sui arbitrii libertatem, unde Christum negasse legitur et quandoque ad veritatem Evangelii ambulasse non recte. Tale autem non poterat esse fundamentum ecclesiae, sed ille solus fuit Christus, ut apparet I *ad Corinthios* III°, qui aberrare non potuit, eo quod ab instanti suae conceptionis impeccabilis fuerit confirmatus. Unde Apostolus ubi supra: *Fundamentum enim aliud nemo ponere potest, praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus*[2].

6. Et quod addebatur: *Tibi dabo claves regni caelorum*, nullam Petro super reliquos apostolos auctoritatem tribuit, quoniam hanc eandem iudiciariam potestatem ceteris apostolis tribuit secundum Hieronymum et Rabanum, quorum Glossas induximus VI° huius, parte 3[a c 3]. Amplius, quoniam Christus potestatem clavium illi non videtur tradidisse per haec verba. Inquit enim: *Tibi dabo*, quod sonat[d] futurum; non dixit: Do[e]. Sed Iohannis XX° indifferenter omnibus dixit: *Accipite Spiritum Sanctum*, et *quorum remiseritis peccata etc.*[4]. Esto tamen quod Petrus hiis verbis potestatem hanc recepisset, non concluditur ex hoc nisi quod tempore prius fuerit pastor institutus; et quod illi singulariter has tradiderit Christus claves, signare voluit ecclesiae unitatem in fide, ad quam fideles invitavit Christus per singularem clavium traditionem sive promissionem[f], ut Glossa dicit[5], vel fortasse, quia Christum Dei Filium esse primum constanter et manifeste confessus est, primum tempore dotatur

[a] H *orig. omits*; *corr. inserts.* [b] H, racioni. [c] H, 9[a]. [d] T *orig. omits* quod sonat; *corr. inserts.* [e] *Gold. omits* non *and reads* Dom *for* Do. [f] H, permissionem.

[1] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 60 *v.*), there cited from St Augustine, *Liber Retractationum.* [2] I *Cor.* III. 11. [3] See above, p. 161 and n. 3. It is interesting to see that Marsilius mentions here the variant from Raban Maur in *Cat. Aur.*, which he had not mentioned above. [4] John XX. 22–23. [5] See above, p. 424, and n. 6.

clavibus et honoratur aut honórari promittitur[a], ut sic etiam confitendi Christum palam et constanter per huius[b] praemium vel[c] promissum ceteris praeberetur exemplum. Non tamen propter hoc convincitur[d], ipsum fuisse ceteris dignitate sive auctoritate priorem, quamvis hoc plures Glossatorum[e] dicere videantur a se, non habentes hoc ex[f] Scriptura. Significat autem infallibiliter nos verum dicere sequens[g] Evangelii series, quae habetur eiusdem Matthaei XX° et Lucae XXII°[h], ubi Christus quaesitum hoc aperte diffiniens dixit nullum ipsorum esse superiorem aliis. *Facta* enim erat *contentio inter eos, quis eorum* esset *maior*[1]; idemque Matthaei XXIII°[i], ad quos sic inquit Christus: *Vos autem* (invicem, supple) *nolite vocari rabbi. Unus est enim magister vester; omnes autem vos fratres estis*[2]. *Omnes autem fratres*, id est aequales; non ergo excepit aliquem. Et est mirandum si magis credere debeamus auctoritati Glossatorum[k] quam Christi, quicumque fuerit ille Glossator etiam sanctus, et maxime cum hoc non dicat tamquam Glossator, sed proprio sensu. Series enim Scripturae tam manifesta est quod Glossatore[l] non eget in hoc. Amplius, quoniam et ipsi Glossatores[m] oppositum dicunt, *ad Galatas* exponentes II^um^, sicut apertum est XVI° huius. Tractavimus autem istud sufficienter et seriose IV° et XVI° huius[3], nec reiteravimus omnes probationes propter rei notitiam et abbreviationem sermonis.

7. (6) Ad aliam vero Canonis auctoritatem sumptam ex Lucae XXII°—Dixit enim Christus beato Petro: *Ego autem rogavi pro te*, Petre, *ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*[n]. Ex qua quidem serie inferunt aliqui duo: unum quod solius ecclesiae Romanae fides deficere nequit, eo quod de fide Petri Christus intellexit etiam[o] fidem successorum, et consequenter episcopum sibi successorem, aliorum primum; secundum vero quod ex hoc Christus ipsum reliquorum apostolorum praelatum fecerit.—Dico neutrum[p] sequi ex verbis Christi per virtutem sermonis. In hac enim consequentia stat oppositum consequentis cum antecedente[q].

[a] Q, promittur. [b] *Gold.*, I, huiusmodi. [c] *Gold. omits.* [d] Q, conuinci potest. [e] H, glosatores. [f] Q, a. [g] Q, sequeris. [h] *Gold. omits* et Lucae XXII°. [i] *So* T, H; Q, *Gold.*, 22°; *Gold. omits* Matthaei. [k] *Gold.*, Glossatoris; T, glos'; H, glosator. [l] *Gold.*, I, glossa; T, H, glos'. [m] *So* Q, H; T, ipsi glos'; I, ipsi glosatorum; *Gold.*, ipsae glossae. [n] H *omits* et tu...tuos. [o] Q, et. [p] Q, uenturum. [q] T, ante.

---

[1] Matth. XX. 24–28; Luke XXII. 24–30. The words quoted are from St Luke.
[2] Matth. XXIII. 8. [3] See above, pp. 128 ff., 273 ff., esp. 277–281.

Secundo[a] probo per Scripturam neutrum sequi, et[b] per verba Christi, non alia. Primum quidem iam dictorum non sequitur, propterea quod omnibus dixit Christus Matthaei ultimo: *Euntes ergo docete omnes gentes etc. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus*[c] *usque ad consummationem saeculi*[1]. Sic[d] Christus ergo spopondit[e] se cum aliis futurum usque in saeculi consummationem omnibus diebus; ergo intellexit de aliorum successoribus etiam[f], si de successoribus Petri hoc debet intendi. Amplius, quoniam si successor beati Petri singulariter dicatur Romanus episcopus, constat haereticum quendam[g] aut quosdam in sede illa tamquam episcopum fuisse praefectum ut de Liberio et quibusdam aliis ostensum est XX°[h] huius[2]. Rursum, quia XVI° huius monstratum est, Romanum episcopum non esse singulariter successorem beati Petri propter[i] causas secundum Scripturam assignatas ibidem. Reliqua consequentia similiter nulla est. Quod probo etiam per Scripturam. Contulit enim Paulus Petro in Evangelio, non econtra[k], ut ex II° *ad Galatas* induximus satis XVI° huius. Et quod evidentius est, huius consequentiae destructivum est sermo Christi pridem inductus, ex Matthaei XX°[l] et Lucae XXII°, per quem ex aperto sui sensu determinavit[m] et diffinivit oppositum[3]. Unde Glossa exponens hunc locum inquit: *Sicut ego te orando protexi ne deficeres, sic tu infirmiores fratres exemplo tuae poenitentiae conforta, ne de venia desperent*[4], intelligens per fratres indifferenter fideles. Quod etiam dicens Petro fecit alios apostolos intelligere facturos. Unde Marci XIII°: *Quod uni dico*, vel[n] secundum aliam literam, sensum tamen eundem, *quod vobis dico, omnibus dico*[5]. Aut fortasse id Petro singulariter dixit, sicut etiam Glossa sentire videtur, quoniam praesciebat Christus Petrum se negaturum. Unde *tu conversus aliquando*, id est, *exemplo tuae poenitentiae*, eo quod verbo et sui exemplo, qui veniam meruerat, infirmos in fide singularius confortare seu confirmare valebat[o], ne scilicet *de venia* desperarent.

8. (7) Ad reliquam autem Canonis auctoritatem sumptam

[a] Q, 3° (?). [b] Q *omits*. [c] *Gold. inserts* ad. [d] *Gold.*, Q, si. [e] *Gold.*, spospondit. [f] *Gold. places* etiam *after* intellexit. [g] H, quondam. [h] *Gold.*, 28. [i] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [k] H *orig.*, contra; *corr.*, *as text*. [l] T *orig. omits* Et quod...XX°; *corr. inserts*. [m] *Gold. inserts* Christus. [n] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [o] *Gold.*, volebat.

[1] Matth. XXVIII. 19–20. [2] See above, pp. 322–4. [3] See above, p. 437. [4] *Glossa Interlin.* on Luke XXII. 32. [5] Mark XIII. 37.

Iohannis xxi°, per quam idem quod prius quidam nituntur convincere, ex eo quod Christus beato Petro dixit: *Pasce oves meas, pasce agnos meos, etc.*[a]; dicendum primo secundum Glossam hunc esse sensum huius seriei, quod *pascere oves est credentes ne deficiant confortare, terrena subsidia si necesse est subditis providere, exempla*[b] *virtutum praebere, adversariis obsistere* (fidei scilicet), *peccantes corrigere.* Et subditur in Glossa: *Et* cum *tertio audit a Petro se diligi, iubet pascere oves. Trinae negationi redditur trina confessio ne minus amori lingua serviat quam timori*[1]. Ex hoc autem non aliud[c] convincitur nisi quod ipsum pastorem ovium Christus instituit. Non tamen ex hoc sequitur quod ipsum super reliquos apostolos auctoritate vel dignitate priorem; nec rursum sequitur ex hoc, alios apostolos non fuisse institutos pastores. Oppositum enim utriusque[d] consequentis iam dicti stat cum antecedente, videlicet cum sermone Christi praedicto. Testatur autem dictis, quod ecclesia catholica cantat de omnibus apostolis indifferenter: *Vere dignum et iustum est, aequum et salutare, te quidem omni tempore suppliciter exorare, ut gregem tuum, Pastor aeterne, non deseras, sed per beatos apostolos tuos continua protectione custodias; ut eisdem rectoribus gubernetur, quos operis tui vicarios eidem contulisti praeesse pastores*[2]. Ecce *apostolos* in plurali, *rectores, vicarios*, et *pastores* per Christi collationem immediatam; non autem solum aliquem rectorem, vicarium, aut pastorem constitutum per Christum.

9. Interroganti vero cur Christus hoc Petro singulariter dixerit[e], dicendum utique, quod Christus quandoque sermonem dirigebat ad hominem in persona propria, ut in remissione peccatorum, sanatione infirmorum, et suscitatione mortuorum, quandoque vero dirigebat sermonem ad alterum in persona omnium aut plurium, ut in Iohannis v°: *Vade et amplius noli peccare, ne deterius tibi contingat*[3]. Unde id officium Christus committendo Petro, illi loquebatur in persona omnium apostolorum, sicut met[f] testatur hunc

[a] H, et ter. [b] Q, exemplum. [c] *Gold. omits*; I *omits* non aliud. [d] T *orig. omits* -que; *corr. inserts*. [e] *Gold.*, dixit. [f] *Gold.*, ipsemet; *see above, p.* 130.

[1] *Glossa Ordinaria* on John xxi. 15–17, but with the two examples in reverse order. Versions of both appear in *Cat. Aur.* (Aquinas, *Opera*, xv. fo. 274 *v.*), the first attributed to Alcuin, the second to St Augustine. [2] The Proper Preface in the Mass for Apostles' and Evangelists' days. See, *e.g. Missale Romanum*, Milan, 1474 (Bradshaw Soc.), i. 204, 205. [3] John v. 14, contaminated in memory with John viii. 11.

modum loquendi suum Marci[a] XIII°, cum dixit: *Quod autem uni vel vobis dico, omnibus dico*[1]. Specialiter tamen ad Petrum sermonem direxit, quia senior erat, vel quia charitate ardentior, vel ut significaret ecclesiae futurae quales debeant pastores institui, quoniam aetate maturi, ex qua significatur[b] prudentia seu scientia et charitate pleni, ex qua significatur cura et diligentia quas debent habere pastores; aut fortasse ne videretur abiectior quia Christum[c] negaverat; quod sapere[d] videtur Glossa, cum dixit: *Trinae negationi redditur trina confessio ne minus amori lingua serviat quam timori.* Hoc enim certissime constat, quod omnibus Matthaei ultimo dictum est indifferenter: *Euntes ergo docete omnes gentes*, nec dixit Petro: Vade et alios mitte; in quo significavit omnibus auctoritatis aequalitatem, sicut etiam ex Matthaei XIII° pridem induximus, dum ad eos inquit Christus: *Nolite vocari rabbi* (supple[e] invicem aut unus super reliquum vel reliquos). *Unus enim est magister vester; vos autem omnes fratres estis*[2]. Aut dicendum, et valde probabiliter atque secundum veritatem mihi videtur, quod pro tanto dixit Petro: *Pasce oves meas*, ut[f] sibi specialiter propter sui constantiam committeret populum Israel, quig *durae cervicis populus*[3] fuit versus Deum, ut apparet *Exodi* XXXIII° et inducit Apostolus per Isaiam, *Actuum* ultimo[4], et quoniam propter hunc populum convertendum et salvandum principaliter venerat Christus. Unde Matthaei XV°: *Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel*[5]. *Non sum missus*, principaliter, supple. Ideoque[h] huius populi curam beato Petro specialiter commisisse videtur, cum dixit: *Pasce oves meas.* Et videtur haec fuisse Apostoli aperta sententia, cum *ad Galatas* II° dixit: *Cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium praeputii, sicut Petro circumcisionis etc*[6]. Ubi Glossa secundum Augustinum: '*Cum vidissent quod Evangelium praeputii' a Domino*[i] '*creditum est mihi' ut fideli ita principaliter* '*sicut et*[k] *Petro' Evangelium* '*circumcisionis.*' *Christus enim dedit Paulo ut ministraret gentibus, qui etiam Petro dederat*[l] *ut ministraret Iudaeis. Ita tamen dispensatio distributa*

[a] H, Mathei. [b] *Gold.*, signatur. [c] H *inserts* ter. [d] H, sapore. [e] H, supra. [f] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [g] *Gold. inserts* et. [h] H, supplere ideo quod. [i] *Gold.*, I, *omit* a Domino. [k] *Gold.*, I, *omit*. [l] *Gold.*, dederat Petro.

[1] See above, p. 438. [2] See above, p. 437. [3] *Exodus* XXXIII. 5. [4] *Acts* XXVIII. 25–28. Marsilius seems here to strike out an original exposition. [5] Matth. XV. 24. [6] *Gal.* II. 7.

est illis ut et[a] *Petrus gentibus*[b] *praedicaret si causa fecisset, et Paulus Iudaeis*[1]. Nec video quod aliunde[c] Paulus vel alter sanctus assumere[d] potuerit[e2] populum Iudaicum specialiter et principaliter fuisse Petro commissum, nisi ex eo quod Christus illi dixit[f]: *Pasce oves meas*; cum dicat Paulus *ad Galatas* II°, sibi *creditum Evangelium praeputii*, quemadmodum *Petro circumcisionis*. Si namque creditum erat[g] Evangelium universaliter Petro[h] plusquam Paulo vel aliis apostolis[i], inconvenienter utique dixisset Paulus verba praedicta, quinimo totus eius sermo praedictus[k] fuisset inanis et comparatio quam fecit in eo.

Ad glossas sive interpretationes[l] sanctorum et reliquorum doctorum super haec tria puncta Scripturae iam dicta dicemus in fine capituli huius, ne idem saepius iterare contingat[3].

10. (10) Ad dictum vero Apostoli *ad Galatas* II°, per quod videbatur ipsum auctoritate fuisse minorem apostolo Petro per id quod dixit: *Contuli cum illis Evangelium quod praedico in gentibus, ne forte in vacuum*[m] *currerem aut cucurrissem etc.*; dicendum primo secundum Glossam Augustini super hunc locum. Inquit enim: *Et non didici ab illis tamquam maioribus, sed contuli cum eis tamquam amicis et paribus*[4]. Quod autem secundum Hieronymum Glossa inducit super id[n]: *Ne in vacuum currerem etc.—Ostendit*, inquit Glossa secundum Hieronymum, *se non habuisse securitatem Evangelii, nisi esset*[o] *auctoritate Petri confirmatum et aliorum roboratum*[5]—dico cum reverentia, quod haec Glossa vel sibi contradiceret in eo quod infra dicitur secundum eundem Hieronymum, si sic intelligatur quemadmodum qui adversatur sententiae, quam dicimus, videtur intendere; vel oportet Glossam hanc secundum Hieronymum intelligi secundum id quod in

[a] T, H *orig.*, et etiam; H *corr.*, vt eciam. [b] H *orig.*, omnibus; *corr.*, *as text*. [c] *Gold.*, I, *place* aliunde *after* sanctus. [d] *Gold.*, I, sumere. [e] *Gold.*, Q, *insert* ex scriptura; I *inserts* ex verbis Christi; T, H, *as text*. [f] *Gold.*, I, dixit illi. [g] *Gold.*, erit. [h] *Gold.*, I, Petro ev. uni. [i] *So* T, H; *Gold.*, Q, I, *omit*. [k] *Gold.*, I, *omit*. [l] *Gold.*, I, *omit* sive interpretationes. [m] H, vanum. [n] T, H, illud. [o] *Gold.*, etiam.

---

[1] Peter Lombard, *Collect.* (MPL. CXCII. c. 108), attributed to St Augustine and from *Ita tamen* to St Ambrose. [2] The omission of "*ex Scriptura*" by T and H seems a case of revision; the copyist of I made an excellent emendation, giving what was really meant. [3] The confutation of arguments (8) and (9) are thus deferred to pp. 465–7 below. [4] Peter Lombard, *Collect.* (MPL. CXCII. c. 103), there cited from St. Augustine. [5] Peter Lombard, *Collect.* (MPL. CXCII. c. 103), there cited from St Jerome.

ea subditur secundum Augustinum. Non enim fuit ista causa collationis, quia ipse dubitaret se non habere vel non haberet[a] certitudinem Evangelii, sed hoc[b] ut magis ab audientibus crederetur, cum dicebat se contulisse cum illis qui cum Christo fuissent conversati, quorum testimonium probabilius erat. Unde verbum illud: *Ne in vacuum currerem aut cucurrissem*, non debet referri ad defectum Apostoli secundum se, nec ad dubitationem quam haberet in Evangelio, quoniam hoc neque[c] *ab homine neque per hominem* accepit aut didicit, *sed per* Dei *revelationem* immediatam[1], ut met[d] dicit *ad Galatas* I°. Amplius, *ad Galatas* II° de hac collatione faciens memoriam, inquit Apostolus: *Mihi autem qui videbantur esse aliquid nihil contulerunt*[e], *sed econtra*[2]. Ubi Glossa secundum Augustinum: '*Mihi enim*' *vel* '*autem*,' *quasi: ideo ad priora non recurro, quia quae modo fiunt sufficiunt mihi ad commendationem*[f], *scilicet quod illi* '*qui videbantur esse aliquid*,' *scilicet Petrus et alii qui fuerunt cum Domino*, '*nihil contulerunt*,' *id est addiderunt* '*mihi*.' *In quo patet quod non illis inferior sum, qui a Domino adeo*[g] *perfectus sum ut nihil esset quod in collatione meae perfectioni adderent. Qui enim illis tribus imperitis tribuit sensum, dedit et mihi*[3]. Et infra dicit Glossa secundum Hieronymum: *Ipsi mihi* '*nihil contulerunt*,' *sed ego* '*contuli*' *Petro.* Et infra rursum: *Ego* '*restiti ei*[h],' *tamquam par. Hoc*[i] *enim non auderet facere nisi sciret se non imparem fore*[4]. Debet igitur illud verbum: *Ne in vacuum currerem etc.* referri ad audientes qui forte sibi non credidissent aut non tantum, et ideo[k] vacui remansissent; et ipse similiter in eis vacuus fuisset, id est, propositum frustratum habuisset in eis, quoniam non generasset in eis fidem quam suae praedicationis cursu generare intendebat. Et hoc est etiam quod in Glossa secundum Augustinum subditur infra: *Apostolus enim Paulus, post Christi ascensionem de caelo vocatus, si non cum apostolis communicaret et cum eis Evangelium non conferret, quo eiusdem societatis esse appareret, ecclesia illi omnino non crederet. Sed cum cogno-*

[a] *So* T *corr.*, H *orig.*; *Gold.*, Q, T *orig.*, I, *omit* vel non haberet; *a corr. of* H *cancels.* [b] *Gold.*, haec. [c] H, nec. [d] *Gold.*, ipsemet; *see above pp.* 130, 439. [e] T, contulle; H, contulit. [f] Q, comodacionem. [g] Q, I, T *orig.*, Deo; *Gold.*, a Deo; T *corr.*, H, *as text.* [h] *Gold.*, enim; H, et. [i] *Gold.*, haec. [k] T, H, inde.

[1] *Gal.* I. 1, 11–12. [2] *Gal.* II. 6–7. [3] Peter Lomb., *Collect.*, *ad loc.* (MPL. CXCII. c. 107), there cited from St Augustine. See above, pp. 274–5. [4] *Ibid.* (c. 108); see above, p. 278 and n. 3.

visset[a] *eum hoc annuntiare quod illi, et in eorum communione et unitate viventem, accedentibus etiam per eum talibus signis qualia et illi operabantur, ita eum*[b] *Domino commendante auctoritatem meruit, ut verba illius sic audiantur in ecclesia tamquam in illo Christus, sicut ipse verissime dixit, locutus audiatur*[1]. Meruit ergo Paulus auctoritatem Christo commendante ipsum sive approbante simpliciter; non dixit: Petro[c] vel aliis apostolis ipsum commendantibus. Et subditur infra parum in Glossa secundum eundem: *Unde et*[d] *contulit cum illis Evangelium et dextras accepit, quia idem verbum cum eis, etsi non per eos, habuit. Ipsa enim collatio unam doctrinae speciem, excussa omni leprae*[e] *varietate, monstravit*[2]. Haec igitur fuit causa collationis, ut varietatis doctrinae scrupulus[f] tolleretur ab auditoribus. Et hoc est quod supra dixerat Glossa secundum Augustinum. Inquit enim: '*Iterum ascendi Hierosolymam etc.*' *Ascendi, dico,* '*cum Barnaba,*' *qui de Iudaeis erat,* '*assumpto Tito,*' *qui de gentibus; quasi: hinc inde testes habui quibus pateret falsum esse me aliud gentibus aliud*[g] *Iudaeis praedicare.* '*Ascendi autem*[h]' *non solum ea dispositione, sed* '*secundum revelationem*' *Dei, et non didici ab illis tamquam maioribus, sed* '*contuli cum eis*' *tamquam amicis et paribus* '*Evangelium*' *Christi,* '*quod praedico in gentibus.*' *Hoc fecit pro assertione praedicationis, quia multis erat scrupulus*[f] *in doctrina Apostoli perturbantibus Iudaeis*[3]; quem scilicet scrupulum[i] Deus voluit tollere, et ideo non humana deliberatione, sed Dei revelatione[k] Apostolus ad conferendum cum illis Evangelium ascendisse se dixit, non quidem propter dubitationem quam in Evangelio haberet Apostolus, sed ut ab auditoribus iam dictus scrupulus[f] tolleretur.

11. Quod vero inducebatur ex Glossatore[l] *ad Galatas* II°, quod posterior pastor fuit Paulus beato Petro apostolo, dicendum, Glossatorem fuisse locutum proprie, quoniam beatus Paulus posterius[m] tempore vocatus fuit ad apostolatum, et ideo posterior tempore,

[a] T, H, cognouissent. [b] *Gold.*, enim; H, cum. [c] T, H, Petre. [d] *Gold. omits.* [e] H, lepra. [f] Q, strupulus. [g] H *orig.*, ad; *corr., as text.* [h] *Gold.*, aut. [i] Q, strupulum. [k] T, H, *omit* sed...revelatione. [l] Q, glosa. [m] Q *places* posterius *after* apostolatum.

[1] *Ibid.* (c. 103), there cited from St Augustine. The *Ed. Prin.*, followed by MPL, omits *sicut ipse* and *dixit*, which are in Camb. Univ. MS Ii. 1. 37.
[2] *Ibid.* (c. 104), there cited from St Augustine.
[3] *Ibid.* (c. 103), there seemingly cited from St Augustine in the *Ed. Prin.*, followed by MPL; but MS Ii. 1. 37 appears to attribute the passage to St Ambrose. Marsilius' text agrees with *Ed. Prin.*

sed non propter hoc inferior auctoritate; nec hoc[a] Glossa expressit sed oppositum magis.

Sic igitur ex praedictis apparet, neque Petrum aut apostolorum alium fuisse maiorem Paulo, sed amicum et parem auctoritate per Christum illis immediate collata. Si qua vero fuerit[b] inter eos prioritas, attendenda est ex ipsorum invicem electione fortasse, aut secundum quem modum beatum Petrum ceteris priorem apostolis diximus XVI° huius.

12. (11) Ad dictum vero sumptum ex *Codice Isidori*, capitulo cui[c] titulus: *Incipit praefatio Niceni concilii*, cum inquit: *Sciendum est sane ab omnibus catholicis, quoniam sancta Romana ecclesia nullis synodicis decretis praelata est, sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit*, sic quoque intelligendo de ipsius episcopo; negandum[d] est Isidori et cuiuslibet alterius extra Canonem sic dicentis sermonem[e]. Nam Romana ecclesia ex decretis Romanorum principum est aliarum principalior instituta, et ex aliarum ecclesiarum consensu, quasi electione quadam secundum quem modum[f] diximus XVIII° et XXII° huius. Amplius, ex praemissa Canonis auctoritate non sequitur quod infert Isidorus, sed repelli potest eius illatio et cuiuslibet sic dicentis per determinata[g] nobis XV° huius, parte 8[a], et XVI°, parte 13[a] et 14[a h]. Ad id vero per quod hoc[i] astruere nititur ex Matthaei XVI°: *Tu es Petrus et super hanc petram etc.* iam dictum est prius, et manifestata fuit huius Isidori sententiae debilitas XXII° huius[k].

13. (12) Ad eam vero rationem, qua deducebatur, ecclesiam unam esse et unum esse primum episcopum propter fidei unitatem secundum Apostolum *ad Ephesios* IV°; dicendum, sumendo *ecclesiam* in propria significatione pro fidelium multitudine, sic esse unam ecclesiam, sicut fides est una. Et quoniam fides non est una numero in omnibus fidelibus, sed specie vel genere, idcirco non concludit argumentum, ecclesiam aliter[l] unam. Et cum additur, ecclesiam non esse unam nisi per unitatem numeralem alicuius episcopi ceteris superiorem, hanc nego; et, si concederem ipsam, ad aliam illationem, quod hoc principium sive caput est Romanus

[a] T, H, id. [b] T, H, fuit. [c] Q, cuius. [d] Q, negandus. [e] Q *corr.*, sermo. [f] H, quemadmodum. [g] H *corr.*, I, *insert* a. [h] T, H, 18[a]. [i] *Gold.*, haec. [k] *The second hand in* T *ceases to underline quotations and to correct the text from here* (*fo.* 176) *to Chap.* XXX. *Pt.* 2 (*fo.* 192), *with one exception. To the end of the work* T*'s text is not so good as before.* [l] *Gold.*, I, *insert* esse.

episcopus institutione divina immediate, nego illationem hanc cum suis probationibus. Quoniam nec Petrus apostolus fuit petra super quam fundata est ecclesia, sed Christus, sicut pridem et XVI° huius per Scripturam ostensum est. Et quoniam Romanus episcopus institutione divina immediate non sic est singulariter beati Petri aut aliorum apostolorum successor quod illi propter hoc ad reliquos superior auctoritas debeatur, ut ubi supra monstratum est; sed si qua illi singularitas insit, sibi convenit per institutionem seu electionem humanam, ut XXII° huius sufficienter ostendimus.

14. (13) Ad huius vero confirmationem, quoniam sic unum episcopum aut episcopatum oportet esse tamquam spiritualium principium, quemadmodum unum principem aut principatum, temporalium omnium primum; potest negari comparatio, quoniam primi[a] principantis aut principatus unitas numeralis necessaria est propter contentiosos hominum actus, ut demonstratum est XVII° Primae. Quae siquidem unitas non est necessaria in aliquo[b] reliquorum officiorum civitatis aut regni. Amplius, concessa comparatione secundum similitudinem seu proportionem quae primum assumitur, ad id quod subiungitur, unum esse primum principem aut principatum, dici potest quod verum est humana institutione, non[c] aliqua Dei sive Legis Divinae ordinatione seu statuto immediate. Quo modo conclusimus etiam XXII° huius, expediens fore unum episcopum aliquem et unam[d] ecclesiam secundum certam formam et ad certum opus instituere omnium aliarum principaliorem et caput[1].

15. (14) Ad aliam vero ratiocinationem[e], quoniam ut in unico templo est unus episcopus, sic in orbe universo fidelium; dicendum[f] primo quod[g] in unico templo neque de necessitate salutis neque Legis Divinae praecepto est unus episcopus, imo possent esse plures, sicut[h]

[a] H, primum. [b] *Gold. inserts* vel. [c] T, H *insert* tamen. [d] *Gold.*, vnum. [e] Q, H, I, racionem. [f] H *orig. omits; corr. inserts.* [g] *Gold. omits.* [h] Q *orig.*, sint; *corr.*, sicut.

[1] It may be noticed that this objection (see above, p. 427) assumes the unity of Christendom under the Emperor, just as in Dante's *Monarchia*. But the argument is that of an opponent. Marsilius meets it without an explicit denial; but refers first to Dict. I., cap. XVII., where only the unity of a single state (not that of the Empire of Christendom) is in question, and secondly urges that the unity of the *pars principans* (whether of the world-empire or of the single state being left undetermined) is of purely human institution, thus turning his back once more on medieval theory. In part 15 below (p. 446, l. 15) he definitely repudiates the universal empire, and treats the *pars principans* as a unity only *secundum provincias*.

xv° huius ex *Actuum* xx° et aliis plerisque locis per Apostolum, et ex epistola Hieronymi *Ad Evandrum* monstravimus. Quod vero unicus in unico templo vel diocesi posteriori tempore instituatur episcopus antonomasice[a] in iconomia templi praeferendo illum, provenit[b] ex humana institutione immediate, non quidem, ut diximus[c], ex necessitate imposita per Legem Divinam. Neque si esset talis imposita necessitas Lege Divina, tenet simile. Non enim eadem necessitas est unius iconomi numero in unica domo et in tota civitate aut provinciis pluribus, quoniam non-existentes in eadem familia domestica non egent unitate numerali cuiusquam iconomi, eo quod sibi invicem cibos et reliqua victui necessaria (mansionem[d], accubitum, et reliqua) non invicem participant, nec in tali unitate, sicut qui sunt eiusdem domesticae familiae[e], conversantur. Concluderet enim ratio haec, pariter oportere unum numero esse iconomum in orbe universo; quod non est expediens neque verum. Sufficiunt enim ad convictum humanum quietum[f] unitates numerales principatuum secundum provincias, quemadmodum diximus xvii° Primae. Unum autem esse iudicem coactivum omnium, nondum demonstratum videtur esse de necessitate salutis aeternae; cum tamen huius amplior videatur necessitas inter fideles quam unius[g] universalis episcopi, eo quod universalis princeps magis in unitate potest conservare fideles quam universalis episcopus. Antiquis namque temporibus per principes coacti sunt schismatici ad fidei[h] unitatem servandam, quemadmodum ostensum est xxi°[i] huius; per episcopos autem cogi non poterant, eo quod auctoritate coactiva carebant, quae nec ipsis debetur inquantum huiusmodi, quemadmodum demonstratum est[k] xv°[l] Primae, et per Scripturam et sanctorum auctoritates et alias rationes[m] amplius confirmatum iv°, v°, viii°, ix°, et x° huius. Unitatem vero numeralem atque principalitatem episcopi et ecclesiae sive collegii clericorum, et secundum quem modum instituendam expedire monstravimus xxii° huius; quamvis, ut diximus, determinatus sacerdos nullus neque collegium ad hoc[n] institutum sit Lege Divina, sed humana

[a] *So* T, H; Q, antonomatice. [b] *Gold.*, proueniunt; T, peruenit. [c] Q *omits*. [d] T, H, *insert* sensionem. [e] *Gold. inserts* insimul; T *corr. makes an insertion not shown on the photograph;* H *inserts* in illis, *later cancelled*. [f] Q, quietem. [g] T, H, *omit*. [h] T, H, *insert* veritatem et. [i] Q, 23°. [k] *Gold.*, I, *omit*. T, H, 16°. [m] Q *omits* et alias rationes. [n] H, hos.

electione seu institutione talis determinatio facta fuerit, quemadmodum XXII° huius veraciter et evidenter ostendimus.

16. (15) Quod vero addebatur ex Iohannis X°: *Et fiet unum ovile et unus pastor*; dicendum, quod loquebatur Christus de seipso. Ipse enim solus fuit universalis pastor et princeps pastorum, non alius post ipsum, sicut ipse solus fuit caput et fundamentum ecclesiae[a], quemadmodum XVI° huius monstravimus et aliis plerisque locis repetivimus. Et fuit haec aperta et literalis sententia beati Petri; inquit enim sua canonica I, capitulo V°: *Cum venerit princeps pastorum* (de Christo loquens), *percipietis immarcescibilem gloriam*[1]. Haec etiam est sententia sanctorum super hunc locum. Inquit enim Glossa secundum Gregorium: *Quasi ex duobus gregibus unum ovile efficit*[b] *quia Iudaicum et gentilem populum in sua fide coniungit*[2]. Ecce qualiter ovile fit unum, quoniam in fidei unitate. Non dixit Gregorius unum ovile fieri, quia sub episcopo Romano vel alio unico praeter Christum omnes fideles sint positi. Adhuc secundum Theophylactum: *Idem namque omnibus est baptismi signaculum, unus pastor, Verbum Dei. Attendant ergo Manichaei, quoniam*[c] *unum ovile et unus pastor est Novi et Veteris Testamenti*[3]. Nusquam enim nominatus est ad hanc unitatem ovilis Petrus aut Paulus vel alter apostolus, sed sola fidei unitas et Christi persona, qui solus ordinatione immediata Dei caput est et fundamentum et omnium princeps pastorum, ut ex praemissis diximus[d] et per certitudinem ostendimus XVI° huius.

17. (16) Ad aliam quidem[e] illationem qua concludebatur, Romanum episcopum solum aut cum suorum clericorum solo collegio[f] esse primam causam effectivam institutionis secundariae omnium aliorum ministrorum ecclesiae, et eisdem assignare seu determinare templa in ipsius potestate mediata vel immediata vel utraque fore; negando respondeo. Et dum confirmatur per Ambrosium, *De Tradendis Basilicis*, qui sacerdotes ad templa sive basilicas determinare sive instituere dicit *ius Caesaris esse non* posse, quoniam *ecclesia Dei est*; dicendum sane, quod hoc[g] propterea dixit[h] Ambrosius, quoniam temporibus illis non erat tutum talia officia, scilicet animarum curas,

[a] Q *inserts* Dei ordinacione immediata. [b] T, efficat; H, efficiat. [c] *So Gold.*, I; T, H, quantum; Q *omits*. [d] Q, induximus. [e] *Gold.*, I, vero. [f] T, H, collegio solo. [g] Q, hec. [h] H, dicit.

[1] 1 Peter v. 4, quoted from memory. [2] *Cat. Aur. ad Joh.* X. (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 247 *v.*), there cited from Gregory the Great. [3] *Ibid.*, there cited from Theophylact.

permittere Romanis principibus conferendas[a], eo[b] quod nondum erant in fide confirmati sufficienter, quinimo ipsorum principum quidam magis favebant quandoque sacerdotibus haereticis quam vere fidelibus, velut idem Valentinianus imperator ad quem epistolam dirigebat Ambrosius. Verumtamen fide radicata et firmata, tam in subditis quam in principantibus, et tali existente communitate, tutius et utilius et magis conformiter Legi Divinae fit episcoporum et aliorum animae curatorum electio sive institutio per auctoritatem universitatis fidelium quam per unicum et partiale civitatis seu communitatis collegium vel per[c] unius solius hominis voluntatem, quam[d] prece aut pretio, amore vel odio, aut alia quavis affectione sinistra leviter et quasi cotidie videmus perverti. Convenimus ergo cum[e] Ambrosio in hoc, quod curatores animarum, episcopos aut sacerdotes, reliquosque templorum[f] ministros instituere non sit ius Caesaris, inquantum persona talis, aut alterius singularis personae, sed universitatis fidelium, aut illius vel illorum cui fidelium universitas auctoritatem huiusmodi sponte tradiderit. Neque hoc negavit ipse. Unde adversus imperatores semper recurrebat[g] ad plebem fidelem, per quam etiam idem ipse fuerat institutus episcopus secundum quem modum determinavimus XVII° huius. Nec[h] dixit auctoritatem hanc fuisse Romani aut alterius cuiusquam pontificis, sed propter causam praedictam dixit, ecclesiam sive templum solius Dei esse ac ipsius fidelium multitudinis tamquam ecclesiae principaliter et primo dictae[i], cuius[k] caput est Christus, et *ius*, id est possessionem de iure, *Caesaris esse non posse*. Omnia enim, quaecumque sint illa, temporalia possessio[l] Caesaris sive fidelis sive infidelis esse possunt. Sed templum seu[m] institutio sacerdotum in eo ad solius multitudinis fidelium auctoritatem pertinet, quemadmodum ostensum est XVII° huius; nec eius oppositum dixit[n] aut sensit Ambrosius[o]. Huius autem signum[p] propterea solum contendisse Ambrosium tamquam pastorem[q] fidelium, ut[r] scilicet malo seu haeretico sacerdoti grex

[a] *Gold.*, conferenda. [b] *Gold.*, et. [c] T, H, *omit.* [d] *Gold.*, quod. [e] *Gold. inserts* beato. [f] T, H, *omit.* [g] H, recurrebant. [h] *So* Q, T *corr.*, H; T *orig.*, I, nec umquam; *Gold.*, neque unquam. [i] Q *inserts* ecclesie. [k] *Gold. inserts* ecclesiae. [l] *Gold.*, possessionis. [m] *Gold.*, siue. [n] T, H *orig.*, est; H *corr.*, dixit. [o] *Gold. omits* nec eius...Ambrosius. [p] T *orig.*, H *orig.*, significaretur; T *corr.* (?); H *corr.*, *as text.* [q] T, H *orig.*, *omit*; H *corr. inserts.* [r] T, H, uel.

fidelium non committeretur regendus. Quod dixit *Ad Valentinianum* epistola I. Inquit enim: *Atque utinam*[a] *liquido mihi pateret quod Arianis ecclesia minime traderetur! sponte me offerrem tuae pietatis arbitrio*[1]. Quod autem sic ipsum intellexisse oporteat circa basilicarum traditionem, ut nunc diximus et XVII° huius, manifeste demonstrat[b2]. Quoniam si basilicam occuparet in communitate fidelium qui[c] haeresi[d] labefactus[e] existeret episcopus aut sacerdos cedere[f] nolens, constat huiusmodi iuste compelli posse per iudicem coactivum et armatam potentiam secundum leges humanas. Hoc autem coactivum iudicium atque potentia nullius est sacerdotis auctoritas, ut idem et vere testatur Ambrosius[g] epistola quae intitulatur *Ad Plebem*. Inquit enim: *Adversus Gothos, milites quoque, lachrymae meae arma mea sunt; talia enim munimenta sunt sacerdotis; aliter nec debeo nec possum resistere*[3]; quamvis hoc etiam demonstratione conclusum sit[h] XV° et XVII°[i] Primae, et auctoritate Scripturae atque sanctorum cum aliis quoque probationibus confirmatum IV°, V°, VIII°, et IX° huius. Et ideo sane tenendum sic[k] sensisse Ambrosium ut diximus, nam et Apostolus Caesarem appellavit, ut ex *Actuum* XXV° induximus prius. Unde vel sic dicendum in communitatibus fidelium, aut singulos permittendum de fide docere quod volunt, sicut videtur sensisse Hilarius *Ad Constantium* epistola quadam[4]. Sic igitur ad fidelis universitatis auctoritatem vel principantis secundum eius ordinationem pertinere videtur, basilicas sive templa disponenda tradere ac sacerdotes in illis statuere. Quod etiam catholici Francorum reges faciunt in quibusdam ecclesiis, nullum sacerdotem seu episcopum recognoscentes a quo derivetur ad eos auctoritas haec. Sic etiam beatum Ambrosium intellexisse et, si vere, intelligere oportuisse credimus[l]; et, si[m] contrarie huic quam Canonis scimus et credimus esse sententiam senserit, eius opinione[n] relicta (quam credere non compellimur ad

[a] Q, T, H, ūt. [b] *So* Q, T, H; *Gold.*, I, demonstrauimus. [c] T, H, *omit.* [d] *Gold.*, haeresis. [e] T, labet̃ais; H *corr., as text.* [f] *Gold.*, T, H, credere. [g] *Gold. inserts* in. [h] T, H, *place* sit *before* demonstratione. [i] Q *omits* et XVII°. [k] T, H, sit. [l] T, H, ostendimus. [m] T, H *orig.*, sic; H *corr., as text.* [n] T, opinionem.

[1] St Ambrose, *Ep.* XXI. (*Opera*, ed. Ballerini, V. 411; MPL. XVI. c. 1049).
[2] It is St Ambrose who demonstrates this to be the meaning of his expressions by illation from his words used below. [3] See above, pp. 152, 191, 384.
[4] See above, p. 190.

salutem cum ipsius scriptura canonica non sit) Scripturis canonicis inhaerentes eam quam diximus tamquam veram tenemus sententiam.

18. (17) Et cum ab eadem auctoritate Ambrosii videbatur inferri, ad Romanum episcopum pertinere auctoritate divina immediate supremam iurisdictionem ecclesiasticorum temporalium, quae propter officia ministris evangelicis conferuntur[a]; apparet ex dictis illationem invalidam fore, sicut etiam XVII° huius sufficienter conclusimus. Quam in hoc etiam sententiam confirmat Ambrosius iam dicta epistola *De Tradendis Basilicis*, ubi sic inquit: *Si tributum petit* (imperator scilicet), *non negamus. Agri ecclesiae solvunt tributum. Si agros desiderat imperator, potestatem habet vindicandorum*[b]; *nemo nostrum intervenit. Potest pauperibus collatio populi redundare. Non faciant de agris invidiam; tollat eos si libitum est; imperatori non dono, sed non nego*[1]. Sed forte obiciet qui semper agros defendere quaerit, dicens hos esse *iura sponsae Christi* (parum curans de vera sponsa, fide scilicet catholica, defendenda, ut rex et regnum Armeniae sibi manifeste testificari potest[2]), quod beatus Ambrosius dixit haec, non quia agri ecclesiae de iure debeant[c] tributum, sed quia per vim et oppressionem imperatorum exigebatur ab ipsis. Haec[d] profecto falsa expositio est qua[e] quidam etiam Romani episcopi cum suis complicibus ad effugiendam et declinandam coactivam principum iurisdictionem frequenter utuntur, dicentes de facto violenter, non iure, se[f] in saecularium[g] deductos iudicium; quoniam oppositum dixit Christus Iohannis XIX° et supra induximus IV° huius[3]; et hoc est quod iuxta sententiam quam secundum Canonem tenemus subdit Ambrosius: *Solvimus*, inquit, *quae Caesaris sunt Caesari, et quae sunt Dei Deo. Tributum Caesaris est, non negatur. Ecclesia Dei est,*

[a] Q, conferentur. [b] T, vindincandorum. [c] T, H, deb. de iure. [d] Q, hic. [e] T, H *orig.*, quam qua; H *corr.*, quam quia. [f] *So* Q; T, H, I, *omit*; *Gold. inserts* se *after* dicentes. [g] *So* Q, H, T *corr.* (?); *Gold.*, T *orig.*, I, saeculare.

[1] See above, pp. 137, 246, 261, 303. The quotation here is more correct. [2] This is John XXII. See above, p. 398. Oshin and Leo V, successively Kings of Little Armenia (Cilicia), were hard put to it to maintain the existence of their Monophysite country against the Mongol Il-khans of Persia and more especially against the Mamluk Sultans of Egypt. In 1322 the chief port, of great value to the Italians for the eastern trade, Lajazzo, was destroyed by the Mamluks; and in 1323 peace was only renewed for a higher tribute. Appeals to John XXII and other Western powers by Oshin and Leo V had as yet borne no fruit, though later in 1337 John XXII gave subsidies in vain. [3] See above, p. 139.

Caesari utique non debet adscribi[1], sed fideli (supple[a]) sacerdoti secundum iudicium fidelis multitudinis, quemadmodum pridem diximus et XVII° huius evidenter astruximus. Est igitur tributum et iurisdictio principantis super ecclesiastica temporalia non violentia[b], sed de iure.

19. Ad aliam vero illationem qua videbatur concludi, omne collegium clericorum Romano episcopo coactiva iurisdictione subiectum, eo quod divina ordinatione sit omnium princeps; negandum est antecedens. Ostensum enim est prius, quod nullus episcopus aut sacerdos immediata Dei ordinatione seu Lege Divina inferior est aut subditus episcopo Romanorum auctoritate aliqua essentialiter aut accidentaliter debita sacerdoti. (18) Et quod inducitur[c] consequenter ex *Isidori Codice* de verbis Constantini; dicendum, quod verbum fuit exhortationis et monitionis, quo[d] siquidem devotus Constantinus ostendit quales esse deberent episcopi et sacerdotes. Tales enim esse deberent invicem et ad alios quod in saeculari iudicio non oporteret ipsos contendere, secundum doctrinam Apostoli I *ad Corinthios* VI°: *Quare*, inquit, *non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?* quam *inter vos* habere *iudicia?*[2] Et quod additur ex dicto Constantini: *Potestatem*[e] *vobis Deus dedit de nobis iudicandi etc.*; dicendum, quod verum est iudicio primae significationis, nullius in hoc saeculo coactivo, de quo siquidem dictum est sufficienter VI°, VII°, VIII° et IX° huius. Nec tamen ex praedicta serie, quam inducit Isidorus sive dictam[f] a Constantino sive non dictam[f], sequitur, reliquos episcopos Romano fore iurisdictione subiectos. Inquit enim Constantinus: *Dei solius inter vos expectate iudicium, et vestra iurgia quaecumque sunt ad illud*[g] *divinum reserventur examen*; non dixit: ad iudicium vel examen Romani pontificis.

Et quod additur, Romanum episcopum esse vicem Dei gerentem in terris[3]; dicendum, quod ordinatione divina immediate non plus ipse vicem Dei gerit quam alter episcopus, ut saepe dictum et ostensum est prius. Neque, si vicem Dei gereret in terris quantum[h]

[a] H, semper. [b] *Gold.*, violenter. [c] Q, inducturi. [d] H, que. [e] *Gold. omits.* [f] *Gold.*, dicta. [g] *So* T; *Gold.*, Q, H, id. [h] *Gold.*, H, quam.

[1] See above, pp. 137, 303. The editions (Ballerini and MPL) read *addici* for *ascribi*. [2] I *Cor.* VI. 7. [3] The actual words do not occur on p. 428 above. Cf. St. Bernard, above, p. 430.

ad spiritualia docenda et ministranda, propter hoc Dei vicem[a] gerit quantum[b] ad iudicium coactivum super quemquam clericum aut laicum, ut ex IV° et V° huius et aliis plerisque locis ostensum est prius; sed in hoc ministri Dei sunt principes, quemadmodum dixit Apostolus Paulus *ad Romanos* XIII° et beatus Petrus I canonica sua, capitulo II°[1].

Adhuc, esto quod Constantinus hoc asserendo aperte dixisset esse verum, negarem ipsius dictum, quoniam neque[c] canonicum est nec ad canonicum consequens. Quod si hoc per modum statuisset edicti, id observari expediret sicut reliquas humanas leges, non tamquam Dei ordinatione immediate statutum. Verum ex ipsa Isidori serie liquet aperte, cunctos episcopos Romano principi coactiva iurisdictione subiectos. Ad ipsius enim iudicium, non autem Romani pontificis, spontanei, non coacti, suas contentiones et iurgia detulerunt, ipsius interpellantes examen atque iudicium, ut[d] Isidorus narrat ibidem.

20. Et cum infertur ulterius ex eisdem antecedentibus, ad solius Romani episcopi aut eius cum suo solo collegio sacerdotum auctoritatem pertinere, generalia convocare concilia sacerdotum et aliorum fidelium et[e] reliqua ordinare in eisdem, de quibus in argumentatione praediximus; neganda est illatio cum suo antecedente. Nam antecedentis et consequentiae ac[e] consequentis oppositum demonstratum[f] est XVI° et XXI° huius. (19, 20) Ad[g] confirmationes horum innisas auctoritati sive sententiae Isidori, quoniam interpretationem non patiuntur, eo quod hanc expressit sententiam; dico negando eas omnes tamquam Canoni Sacro et demonstrationi super hunc firmatae dissonas, quemadmodum XX°[h], XXI°, et XXII° huius seriose ac manifeste deduximus, et ex hiis etiam quae met[i] inducit *Codice* supradicto.

(21) Ad[k] id autem quod dixit Hieronymus in *Expositione Catholicae Fidei*, in qua sermonem dirigens ad Romanum episcopum inquit: *Emendari cupimus a te, qui Petri*[l] *fidem et*[m] *sedem tenes*; in quibus videtur innuere Romanum episcopum singulariter beati Petri suc-

[a] H, vicem Dei. [b] *Gold.*, H, quam. [c] *Gold.*, nec. [d] Q *inserts* et. [e] Q, I, et; *Gold. omits* consequentiae ac. [f] *Gold. omits.* [g] T, ad ad. [h] H, 20. [i] *Gold.*, ipsemet; *see above, pp.* 130, 439, 442. [k] *So* T, H; *Gold.*, Q, I, *omit.* [l] *Gold. omits.* [m] T, ad; H, ac.

[1] *Rom.* XIII. 1–7; I Pet. II. 13–15.

cessorem; dicendum, pro tanto dixisse Hieronymum Romanum[a] episcopum tenere fidem et sedem Petri, quia in Romana ecclesia beatus Petrus legitur praefuisse tamquam episcopus, et quoniam ecclesia[b] haec[c] statuto humano aliarum est caput, ipsam et suum episcopum denominat successorem ab apostolo digniori[d] sive perfectiori[d], quamvis immediata Dei ordinatione non sit aut fuerit auctoritate aliqua sibi per Christum[e] immediate collata superior reliquis apostolis, ut supra induximus et plene probavimus XVI° huius.

Et quod addit Hieronymus: *Sin autem haec nostra confessio apostolatus*[f] *tui iudicio comprobatur etc.*, in quo videtur innuere Hieronymus, ad solius Romani pontificis auctoritatem pertinere Legis Divinae, etiam in articulis fidei, dubias diffinire seu determinare sententias; dicendum, nec istud sensisse Hieronymum, sed hoc[g] pro tanto dixit, quoniam ad Romanum episcopum pertinebat dare responsum de hiis quae circa fidem catholicam dubia et circa ritum ecclesiasticum diffinita[h] seu determinata erant per concilium generale. Nam Romanus episcopus et ipsius ecclesia propter hoc instituta erat caput sive principalior aliarum, secundum quem modum diximus XXII° huius. Signat[i] autem quod diximus[k] intellexisse Hieronymum, quoniam in epistola *Ad Evandrum*, ubi, reprehendens quosdam ritus circa diaconos ecclesiae Romanae, dixit expresse: *Si auctoritas quaeritur, orbis maior est urbe*[1]; id est, auctoritas omnium ecclesiarum orbis maior est ea quae urbis Romanae. Per illam ergo solam auctoritatem quae aliarum maxima est et certissima debent circa fidem dubia diffiniri[l], quemadmodum ostensum est XX°[m] huius. Unde et idem Hieronymus in *Expositione Catholicae Fidei* plane sequitur quae sunt approbata per generalia concilia, ea vero declinat[n] et reprobat quae sunt per eadem concilia reprobata. Quod si tamen sensisset Hieronymus solius Romani pontificis auctoritatem esse iam dictam, ipsius declino sententiam tamquam non canonicam neque per canonicam ex necessitate deductam. Non enim, ut in prioribus diximus atque[o] probavimus (nec repetere piget), beatus Petrus aut

[a] *Gold.*, Romanorum. [b] *Gold. omits* beatus...ecclesia. [c] Q, hoc. [d] *Gold.*, digniore...perfectiore. [e] Q *places* per Christum *after* collata. [f] H *orig.*, appellatus; *corr., as text.* [g] *So* Q; *Gold.*, T, H, haec. [h] H, diffinitam, *misreading* T. [i] Q, significat. [k] *Gold.*, dicimus. [l] *Gold.*, diffinire. [m] H, 2°. [n] *Gold.*, delinat. [o] Q, aut.

[1] See above, p. 271.

alter apostolus per se solum sibi[a] auctoritatem assumpsit quae dubia circa fidem esse poterant diffinire; sed pro talibus *convenerunt apostoli et seniores*, ut *Actuum* XV° inspicienti se offert[1].

21. (22) Quod vero inducebatur ex Lucae X°: *Qui vos audit, me audit etc.*: dicendum, *Qui vos audit etc.*[b] verum est, *vos*, id est, generale concilium, quod solum repraesentat[c] Christum Legis Aeternae latorem[d] vel apostolorum et ipsorum ecclesiae congregationem[e]. Divisim vero, *Qui vos audit etc.* verum est, loquentes secundum Legem Divinam[f], non blasphemantes iniuste. Quo modo dixit[g] de Pharisaeis: *Quae* dicunt, *facite*, quae dicunt scilicet[h] secundum Legem Divinam[i], ut inquit Hieronymus, Matthaei XXIII°[k], super praemissum immediate Christi[l] oraculum[2]. Vel sic[m]: *Qui vos audit etc.* in praeceptis aut prohibitis Lege Divina[n], obligatur; in consiliis[o] vero[p], qualia sunt ieiunia, non obligatur[q] nisi fidelium omnium aut valentioris partis in generali concilio[r] interveniente consensu.

22. (23) Ad orationes[s] autem Bernardi, et primum ad eam quae *Ad Eugenium* est *De Consideratione*, libro II: *Quis es?* inquit Bernardus, et idem respondens ait: *Sacerdos magnus, summus pontifex*; dicendum[t], quod si intellexerit[u] hoc immediata[v] Dei ordinatione aut Legis Divinae praecepto, neganda est eius[w] responsio, quoniam sic[x] non esset Sacro Canoni consona nec deductis per necessitatem ex ipso, XVI° et XXII° huius. Si vero intellexerit[u] hunc primatum illi convenire humana electione sive institutione, concedenda est sua responsio, secundum quem modum dictum est XXII° huius. Et cum addit: *Tu princeps episcoporum*, verum est, accipiendo principem large, id est, principaliorem institutione praedicta. Stricte vero accipiendo principem non est concedenda Bernardi oratio; nam et ipse idem ab eodem Eugenio et consequenter[y] a quolibet[z] episcopo principatum negat[aa], ut ab eodem Bernardo[bb] *Ad* eundem

[a] *Gold.*, I, *omit*. [b] T, H, *omit* dicendum...etc. [c] T, H, *omit*; H *corr. inserts*. [d] T, H, latorem eterne. [e] T, H, *insert* representat. [f] T, H, *omit*. [g] *Gold.*, I, *insert* Christus. [h] *Gold.*, I, *omit* scilicet; H *omits second* quae dicunt. [i] *Gold.*, I, *insert* videlicet. [k] T, H, 22°. [l] H *omits*. [m] T, H, rursum *for* vel sic. [n] T, H, *omit* lege diuina *and place* obligatur *after* praeceptis. [o] *Gold.*, conciliis; T, H *orig.*, consultis; H *corr.*, *as text*. [p] T, H *orig.*, *omit*; H. *corr. inserts*. [q] T, H, *insert* fortasse. [r] T, H, *insert* de hiis. [s] *Gold.*, I, rationes. [t] T, H, *omit*. [u] Q, intellexit. [v] Q, immediate. [w] Q, huius. [x] T, H *orig.*, si; H *corr.*, sic. [y] H, conuenienter. [z] T, H, *insert* alio. [aa] T, H, *insert* expressius. [bb] T, H, *omit*.

[1] *Acts* XV. 6. [2] See above, p. 153.

Eugenium, libro I[a], capitulo 5°, supra induximus V° huius[1]. *Tu heres apostolorum*; sic et alii episcopi quamvis hic[b] principalius secundum modum dictum XVI°[c] et XXII° huius. *Tu primatu Abel*; verum est assumptus pro illo, humana tamen[d] electione, vel propter illius reverentiam qui tempore fuit primus[e] apostolus. *Gubernatu Noe*; verum est humana institutione inter clericos et super[f] clericos. *Patriarchatu Abraham*; verum est[g] in ministrandis[h] spiritualibus tantum, et humana institutione tamen[i], omnium patrum spiritualium pater. *Ordine Melchisedech*; verum est quantum ad sacerdotium, quod figuratum est per illum de Christo, quo modo et ceteri sacerdotes omnes; non autem quantum ad regnum, quoniam secundum hoc solum Christum et nullum alium sacerdotem figuravit Melchisedech, qui rex simul et sacerdos erat. Nec tamen Christum figuravit hic quantum ad regnum mundanum, quia nec sic Christus[k] regnare venit aut voluit, ut in IV° huius ostenditur; sed ille Melchisedech simul sacerdos et mundanus rex Christi sacerdotium[l] et caeleste regnum, non mundanum, figuravit, et eo minus in aliquo sacerdote vel episcopo, tale enim regnum negat ab episcopo Romano Bernardus ubi supra et magis expresse. Neque etiam quantum ad primatum sacerdotii, quemquam alium a Christo figuravit Melchisedech; sed hic primatus in aliis est, ut diximus, ab humana institutione. *Dignitate Aaron*; verum est quantum ad similitudinem primatus inter sacerdotes, differenter tamen ut diximus, quoniam Aaron immediata[m] institutione Dei[n], sed non sic quisquam Romanus aut alter episcopus apostolorum successor. *Auctoritate Moyses*; huius oppositum[o] aperte dixit idem ubi supra *De Consideratione* libro I, capitulo 5°, et[p] libro III, capitulo 1°[2]. Moyses enim princeps fuit secundum legem coactivam, ut apparet *Actuum* VII°[3]; quod Bernardus negavit a quolibet apostolorum successore ubi supra. Rursum, Moyses hoc habuit Dei ordinatione immediata et super omnem Israel; Romanus autem episcopus hoc[q] immediate[r] habet humana concessione solum

[a] H, 2°. [b] H, hoc. [c] T, H, 15°; *Gold.*, 5, 16; I, v. VII. [d] T, H, tamen humana. [e] *Gold. omits.* [f] Q, supra. [g] *Gold. omits* humana... verum est. [h] Q, monstrandis. [i] *So* T, H; Q, tantum; *Gold.*, I, tu. [k] T, H, Christus sic. [l] T, H, sacerdotum. [m] *Gold.*, immediate. [n] H, dicitur. [o] T, H, *insert* apparet. [p] H, vt. [q] H, huius. [r] *Gold.*, T, H, immediata.

[1] See above, pp. 145–7. [2] *De Consid.* III. 1 (*Opera*, I. 362–4). [3] *Acts* VII. 35.

et super solos evangelicos sive templorum ministros. *Iudicatu Samuel*; verum est ad similitudinem, differenter tamen dupliciter: primo quidem, quoniam non immediata Dei ordinatione, quemadmodum Samuel; secundo quoniam super solos sacerdotes et reliquos evangelicos inferiores ministros; Samuel autem super omnem populum Israel indifferenter. *Potestate Petrus*; verum est[a] essentiali et immediata[b] Dei actione, et sic etiam quilibet alter episcopus aut[c] sacerdos[d]. Primatum tamen super alios sola humana institutione immediate obtinet quilibet Romanus episcopus, sive hunc beatus Petrus habuerit immediata[e] institutione Dei sive non, sed apostolorum electione, quod credimus secundum Scripturam (si tamen hunc etiam sic habuerit), quemadmodum ostensum est XVI° huius. *Unctione Christus*; si unctionem intendat gratiae vel Spiritus Sancti, quae datur cum sacerdotali charactere, verum est, quam[f] quilibet sacerdos etiam suscipit. Si vero per unctionem intelligit[g] primatum super omnem ecclesiam immediata Dei, non hominum, institutione, quem[h] Christus solus habuit super omnes sacerdotes, ipsius declino sententiam propter Apostolum dicentem oppositum in plerisque Scripturae locis, quemadmodum ostensum est XVI°[i] huius.

Quod vero subdit: Non *modo ovium, sed et pastorum tu unus omnium pastor*; si intelligeret humana institutione immediate, concederem; si autem Dei ordinatione seu Legis Divinae statuto, quemadmodum videtur intendere, ipsius declino sententiam, quoniam non est canonica nec ex Canone per necessitatem deducta, sed opposita[k] magis. Et cum eam ex Canone nititur astruere, subiungens: *Unde id probem quaeris*[l]*? ex verbo Domini: 'Si me amas, Petre, pasce oves meas'. Cui enim*, inquit, *non dico episcoporum, sed etiam apostolorum, sic absolute et indiscrete totae commissae sunt*[m] *oves*[n]*? Cui non planum, non designasse aliquas, sed assignasse*[o] *oves? Nihil excipitur, ubi distinguitur nihil*[l]; dicendum[p], et cum reverentia semper, quod miranda est interrogatio haec, qua[q] quaerit, *cui apostolorum, non* modo dicit

[a] T, H, in. [b] *Gold.*, T, immediate. [c] T, H, et. [d] *Gold.*, sacerdotes. [e] *Gold.*, immediate. [f] H, quoniam. [g] *Gold.*, intelligat. [h] H, quam. [i] H, 76°, *misreading* T. [k] *Gold.*, T, H, oppositum. [l] H, inconueniens. [m] H, sint. [n] T, oūes. [o] *Gold. omits* aliquas sed assignasse. [p] T, H *orig.*, dedit; H *corr.*, dicitur. [q] *Gold.*, quae.

[1] See above, p. 430, for the correct order of the phrases.

episcoporum, sic[a] *absolute et* indistincte[b] *totae commissae* sint[c] *oves.* Dico quod omnibus apostolis communiter et divisim. Unde id probem quaeritis? Ex verbo Domini evidentius quam ipse. Nam Matthaei ultimo et omnium quasi praeceptorum novissime dixit Christus ad apostolos omnes: *Euntes ergo docete omnes gentes etc*[1]. Evidentius autem dico, quoniam Iohannis XXI[o][d] dixit: *Pasce oves*[e], nec addidit[f] omnes. Certum est autem quod plures comprehendit oves qui omnes tradit[g] universaliter quam qui solum indefinite dicens: *Pasce oves.* Propter quod (rursum cum reverentia) videtur Scriptura, quam inducit Bernardus, aliam et magis Scripturae convenientem interpretationem recipere, quam supra tetigimus parte 9[a][h], nec repetere piget. Nam Christus Matthaei XV[o] dixisse legitur: *Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel*[2]. Quod siquidem oraculum iuxta sanctorum interpretationes debet intelligi: *Non* quidem, ut inquit Hieronymus, *quin et ad gentes missus, sed quod primum ad Israel missus est etc*[3]. Remigius vero et magis ad propositum et literae consonum[i]: *Specialiter missus est ad salutem Iudaeorum, ut etiam corporali praesentia eos doceret*[4]. Quamvis ergo secundum sanctorum expositionem Christus missus fuerit ad salutem omnium, specialiter tamen et primum ad salutem Iudaeorum, sicut etiam sonant verba Christi secundum Matthaeum[k], dum dixit: *Non sum missus nisi ad oves etc.* Has igitur oves inter ceteras sibi appropriavit[l], cum subdit: *Quae perierunt domus Israel.* Et quoniam hic *populus* semper fuit[m] *durae cervicis*, ut apparet *Exodi* XXXII[o][5], et prophetarum occisor, ut Veritas met[n] dixit Lucae XIII[o][o][6]; Petrum vero quoniam Christus noverat constantiorem fide ac charitate sui et proximi ferventiorem, eidem singulariter has oves recommendavit, dum dixit: *Si amas me, pasce oves meas*, id est, insiste specialiter ad docendum populum Israel. Signat autem hoc verum esse, quod scribitur *ad Galatas* II[o]: *Cum vidissent quod creditum est mihi evangelium praeputii, sicut Petro circumcisionis etc.*; nec aliunde per Evangelium posset dictum Apo-

[a] T, H, sicut. [b] *Gold.*, indiscrete. [c] T, H, sunt. [d] *Gold.*, 20; H, et. [e] H, *inserts* meas. [f] *Gold.*, T, addit. [g] H, tradidit. [h] MSS, 10[a]. [i] T, H, sonum. [k] T, H, I, manifestum; H *corr. inserts* sensum. [l] T, appauit; H, appropiauit. [m] H, fuit semper. [n] *Gold.*, ipsamet; *see above, p.* 452. [o] H *omits* Lucae XIII[o].

[1] Matth. XXVIII. 19. [2] Matth. XV. 24. [3] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 58 *r.*), reading *non missus*, there cited from St Jerome. [4] *Ibid.*, there cited from Remigius. [5] *Exodus* XXXII. 9. [6] Luke XIII. 34.

stoli confirmari. Et rursum: *Dextras dederunt mihi et Barnabae societatis, ut nos in gentes, ipsi vero in circumcisionem*[1], id est[a], ad Iudaeos. Non igitur ex hoc quod dixit Christus: *Pasce oves meas*, beato Petro generaliorem curam commisit, imo specialiorem alicuius[b] populi. Ea enim quam[c] dedit[d] omnibus apostolis, Matthaei ultimo et Iohannis XX°, dum dixit: *Euntes ergo docete omnes gentes etc.*, et: *Accipite Spiritum Sanctum, et quorum remiseritis peccata remittuntur etc.*[2], nulla generalior esse potest. Hiis enim verbis auctoritatem et curam pastoralem acceperunt omnes apostoli, et ad omnes indifferenter, quemadmodum etiam dixit Augustinus *De Quaestionibus Novi Testamenti*, quaestione 94, et supra induximus XVI° huius[3]. Quam[e] etiam (dicat[f] Bernardus) generaliorem curam commisit Christus alicui ea quam Paulo *Actuum* IX°, dum dixit: *Vas electionis est mihi ille*[g], *ut portet nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel*[4]?

Et quod infra subdit Bernardus: *Inde est quod alii singuli singulas sortiti sunt plebes*, apparet Scripturae dissonum, nec id consentit series epistolarum Pauli, nec[h] posset ex Scriptura convinci, sed oppositum, ut pridem ostendimus. Et quod infra subiungit: *Ergo*[i] *iuxta canones tuos, alii in partem sollicitudinis etc.*; si intellexerint immediata institutione Dei, ipsorum dicta declino, tam scilicet Eugenii scripturam[5] quam sibi consentientis Bernardi, eo quod canonicae non sunt nec vocari debent[k] nisi scripturae[l] de quibus diximus XIX° huius, et quoniam oppositum eius quod dicunt saepe probavimus per Scripturam. Si vero intellexerint humana institutione immediate plenam illam potestatem, secundum quem modum diximus XXII° huius, ecclesiarum curam universalem[m], concedimus eius dictum.

Et rursum quod addit: *Aliorum potestas certis arctatur limitibus; tua extenditur et in ipsos qui potestatem super alios acceperunt. Nonne si*

[a] Q, scilicet. [b] H, alicui. [c] H, quem. [d] T *orig. omits*; *corr. inserts*. [e] Q *corr.*, quamuis. [f] *So* H *orig.*; *corr.*, dicit. [g] H, I, iste. [h] T, H, neque; *Gold.*, nisi. [i] *Gold.*, MSS (?), 6°. [k] H, debeat. [l] H, de quibus scripture. [m] T, H, *place* id est ecclesiarum curam universalem *after* potestatem, *and omit* eccles. cur. univ. *here*.

---

[1] *Gal.* II. 7, 9. [2] John XX. 22–3. [3] St Aug., *Quaest. Nov. et Vet. Test.*, 95 see above, p. 279. [4] *Acts* IX. 15, reading *iste* for *ille*. [5] See above, p. 364, n. 1. Marsilius evidently thought that St Bernard was quoting from a canon issued by Pope Eugenius III.

causa extiterit, tu episcopo caelum claudere, tu ipsum etc.? dicendum[a], ut prius, quod Dei ordinatione immediata non plus habet Romanus episcopus aut quivis alter auctoritatis in reliquos quam econverso. Non enim ex crimine potest Romanus episcopus alium episcopum excommunicare vel deponere auctoritate sibi per Christum immediate collata magis quam econverso, ut XV° et XVI° huius per Scripturam ostensum est et pridem etiam repetitum. Si vero intelligat Bernardus hunc primatum ab humana concessione immediate, tunc illum habet super reliquos episcopos in spiritualibus ministrandis et ordinandis[b] qui sibi per generale concilium concessus fuerit, et in temporalibus eum qui eidem super reliquos per mortalem legislatorem concessus extiterit.

Et quod additur ultimo quantum ad hanc orationem: *Stat ergo inconcussum privilegium tuum tibi etc.*; dicendum[c] quod verum est; nam potestatem ligandi et solvendi homines a peccatis ipsosque docendi et sacramenta Legis Aeternae Salutis ministrandi potestatem habet Romanus episcopus, et sic Lege Divina quilibet alter episcopus[d] et sacerdos. Si vero per *privilegium* intelligat Bernardus primatum aliquem Romano episcopo Lege Divina seu Dei ordinatione immediata super reliquos episcopos debitum, eius velut prius et propter assignatas causas declino sententiam.

23. (24) Ad aliam vero eiusdem Bernardi orationem, qua[e] libro et capitulo 4° *Ad* eundem *Eugenium* innuere videtur, ad Romanum episcopum[f] pertinere iurisdictionem coactivam, quam sub metaphora *temporalem gladium* appellavit, non modo super clericos, verum etiam super laicos, cum dixit: *Quem tamen* (gladium scilicet), *qui tuum negat, non satis mihi videtur*[g] *attendere verbum Domini etc.*, et in fine concludens inquit: *Uterque ergo ecclesiae et*[h] *spiritalis*[i] *scilicet gladius et materialis etc.*[k]; cum reverentia nec minus cum admiratione dicendum, quod idem ipse[l] Bernardus sibi de[m] hac materia dissone, quinimo contrarie pronuntiavit aperte; inquit enim, de hac auctoritate seu potestate loquens, ubi supra immediate: *Quid*[n] *tu denuo* (papa scilicet) *usurpare gladium temptes, quem semel iussus*[o] *es reponere in vaginam?* Constat autem quod quis usurpat ad suam auctoritatem minime pertinere.

[a] T, H *orig.*, dedit; H *corr.*, dicendum. [b] *Gold. omits* et ordinandis. [c] T, H, dedit. [d] *Gold. omits* et sic... episcopus. [e] Q, quam. [f] *Gold.*, episcopuum. [g] Q *corr.*, uideretur. [h] *Gold. omits*. [i] *Gold.*, spiritualis. [k] *Gold.*, Q, I, *omit*. [l] *Gold. omits*. [m] Q, te. [n] Q, quod. [o] T, iubssus.

24. Sed dicet Bernardus aut eius interpres, iuxta id quod dixit[a] in fine sermonis huius, quod quamvis auctoritas iam dicta ad sacerdotem pertineat, tamen executio per ipsum fieri non debet; quod exserere[b] materialem gladium dixit. Verum responsio haec non est ad intentionem Scripturae. Non solum enim hanc gladii materialis extractionem Christus a se negavit, verum etiam et iudicium illud[c] atque praeceptum de illo exserendo[d], dum dixit, Lucae XII°, petenti ab ipso tale iudicium: *Homo, quis me constituit iudicem aut divisorem super vos*[1]*?* Quod verbum cum quibusdam aliis, tam Christi quam apostolorum, tractans Bernardus, *Ad Eugenium De Consideratione*, libro I, capitulo 5°, et supra induximus V° huius[2], sic ipsum exponentis in hoc loco interpretationem interimit. Inquit enim ad eundem papam: *Audi Apostolum quid de huiusmodi* (auctoritate scilicet temporalia iudicandi) *sentiat* (et est I *ad Corinthios* VI°). '*Sic non est*[e] *sapiens inter vos*,' *ait ille*, '*qui iudicet inter fratrem et fratrem*'. *Et infert*: '*Ad ignominiam vobis dico, contemptibiliores qui sunt in ecclesia, illos constituite*[f] *ad iudicium*'. *Itaque secundum Apostolum indigne tibi usurpas tu apostolicus officium vile, gradum contemptibilium.* (Attende quod de officio loquitur, non de executione.) *Unde et dicebat episcopus* (Paulus scilicet) *episcopum instruens* (Timotheum videlicet): '*Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.*' *Ego autem parco tibi. Non enim fortia loquor, sed possibilia. Putasne haec tempora sustinerent, si hominibus litigantibus pro terrena hereditate et*[g] *flagitantibus abs te*[h] *iudicium, voce Domini responderes*[i]*: O homines, quis me constituit iudicem super vos? In quale mox iudicium tu venires?* '*Quid*[k] *diceret homo rusticanus et imperitus? Ignoras primatum tuum, inhonoras summam et praeexcelsam sedem, derogas apostolicae dignitati*'. *Et tamen non monstrabunt*[l], *puto, qui hoc dicerent*[m], *ubi aliquando quispiam apostolorum iudex sederit hominum, aut divisor terminorum, aut distributor terrarum. Stetisse denique lego apostolos iudicandos, sedisse iudicantes non lego. Erit illud, non fuit. Itane imminutor est dignitatis servus, si non vult esse maior domino suo, aut discipulus si non vult esse maior eo qui se*

[a] T, H, *omit.* [b] Q, exercere. [c] *Gold.*, Q, I, id. [d] Q, H, I, exercendo. [e] *Gold. omits.* [f] H, constituit. [g] *Gold. omits.* [h] Q, absolute. [i] H, respondens. [k] Q *corr.*, quasi. [l] Q *corr.*, monstrabit. [m] Q, diceret; *Gold.*, dicent.

---

[1] Luke XII. 14. [2] St Bernard, *De Consid.* I. 6 (*Opera*, I. 348–9). See above, pp. 145–7.

misit, aut filius, si non transgreditur terminos quos posuerunt patres sui? 'Quis me constituit iudicem?' ait ille Magister et Dominus, et erit iniuria servo discipuloque[a] *nisi iudicet universos?* Non solum ergo removet Bernardus, quinimo verius Christus et apostoli, a suis[b] successoribus, sacerdotibus et episcopis, executionem saecularis iudicii, verum etiam officium sive auctoritatem de talibus iudicandi. Propter quod infra subiungit idem: *Habent*[c] *haec infima et terrena iudices suos, reges et principes terrae. Quid fines alienos invaditis?*[d] *Quid falcem vestram in alienam messem extenditis*[e] *?*

Hanc rursum sententiam repetit et confirmat, libro II, capitulo 4°, et supra induximus V°, XI°, et XXIV°[f] huius[1]. Ubi ad propositam intentionem sic inquit: *Numquid dominationem* (supple[g] reliquit apostolus Petrus successoribus suis) *? Audi ipsum* (Petrum videlicet). *'Non dominantes,' ait, 'de clero, sed*[h] *forma facti gregis.' Et ne dictum sola humilitate putes, ne etiam veritate, vox Domini est in Evangelio: 'Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.' Et infert: 'Vos autem non sic.' Planum est: apostolis interdicitur dominatus*[i]. *I*[k] *ergo tu et tibi usurpare aude, aut dominus apostolatum, aut apostolicus dominatum. Plane ab utroque prohiberis* (supple simul habendo; et hoc est quod subdit idem[l] Bernardus). *Si utrumque simul*[m] *habere voles, perdes utrumque. Alioquin non te exceptum illorum numero*[n] *putes de quibus queritur*[o] *Deus sic: 'Ipsi regnaverunt et non per me: principes exstiterunt, et non cognovi eos.'*

Amplius eandem profert sententiam in epistola quadam *Ad Archiepiscopum Senonensem*, ubi sic inquit: *Haec*[p] *isti* (suggestores inobedientiae scilicet)[q]. *Christus aliter et iussit*[r] *et gessit. 'Reddite,' ait, 'quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo.' Quod ore locutus est, mox opere implere curavit. Conditor Caesaris Caesari non cunctatus est*[s] *reddere censum. Exemplum enim dedit vobis, ut et vos ita faciatis. Quando*[t] *vero Dei sacerdotibus debitam negaret reverentiam,*

[a] H, discipulorum. [b] *Gold. omits.* [c] T, hunc. [d] T, H, *omit* Quid...invaditis? [e] T, H, extendatis. [f] *Gold.*, I, 22. [g] T (?), H, supplere. [h] Q *omits.* [i] T, H, dominatur. [k] Q *omits.* [l] *Gold.*, ibidem. [m] *So Gold.*, I, *etc.*; Q *corr.*, sic; T, H, *omit.* [n] Q *omits* numero; *corr. inserts.* [o] *So* Q *orig.*; *corr.*, conqueritur. [p] H *corr. inserts* inquid. [q] *Gold.*, I, *insert* sed. [r] T, iubssit. [s] *Gold. places* Caesari *after* est. [t] *Gold.*, quomodo.

[1] *De Consid.* I. 6 (*Opera*, I. 349); see above, p. 145. [2] *De Consid.* II. 6 (*Opera*, I. 356); see above, pp. 143, 211, 372; chap. V is a mistake for IV.

qui hanc quoque saecularibus potestatibus exhibere curavit?[1] Noluit ergo Christus principibus huius saeculi temporaliter dominari, sed subici et debitum illis censum atque reverentiam reddere, id faciendi cunctis eius successoribus, apostolis primum, deinde[a] sacerdotibus et episcopis, praebens exemplum.

Adhuc expressius eandem sententiam infra subiungens, ait: *Quid*[b] *igitur vos, o monachi, sacerdotum gravat*[c] *auctoritas? Metuitis infestationem? Sed si quid patimini propter iustitiam, beati. Saecularitatem contemnitis* (id est principantes[d] in saeculo)? *Sed saecularior nemo Pilato, cui Dominus astitit iudicandus. 'Non haberes,' inquit, 'in me potestatem, nisi tibi data esset desuper.' Iam tunc per*[e] *se loquebatur et in se experiebatur quod post per apostolos clamavit in ecclesiis: 'Non est potestas nisi a Deo,' et 'Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.' Ite nunc ergo resistere Christi vicario, cum nec suo adversario Christus*[f] *restiterit; aut dicite, si audetis, sui praesulis Deum ordinationem nescire, cum Romani praesidis potestatem Christus quoque super se fateatur*[g] *fuisse caelitus ordinatam*[2]. Usurpat[h] ergo episcopus alienum officium et *in alienam messem falcem* extendit[i], dum se iudicio saecularium actuum ingerit[k] inter homines cuiuscumque conditionis existant.

Et quod addit Bernardus in praemissa instantia: *Quem tamen, qui tuum negat, non satis mihi videtur attendere verbum Domini etc.*; dico quod nullus quem viderim aut audiverim id negavit aut negare potest expressius, ut ex ipsius praeinductis orationibus liquet. Quibus etiam adiungendum (cum reverentia semper) convenientiorem esse aliorum sanctorum expositionem super hunc locum. Fuit enim (ut omnes concordant) locutio Christi metaphorica, dum dicentibus discipulis: *Ecce duo gladii*, respondit Dominus: *Satis est.* Unde Chrysostomus: *Et quidem*[l] *si humano volebat eos uti praesidio, nec centum sufficerent gladii. Quod si nolebat eos uti humano subsidio, etiam duo supervacui sunt*[3]. Unde apparet verborum Christi sensum

[a] *So* Q, H; T, *Gold.*, demum. [b] Q, quod. [c] T, H, generat. [d] T, principan; H, principanti. [e] *So* T; *Gold.*, Q, I, pro; H, persequebatur, *omitting* lo-. [f] T *orig.*, H, episcopus; T *corr.*, *as text*. [g] *So* Q, I; *Gold.*, T, H, fatetur. [h] T, H *orig.*, vsur; H *corr.*, vsurpat. [i] Q *inserts* episcopus. [k] H, iurgerit, *misreading* (?) T. [l] *Gold.*, equidem *for* et quidem.

---

[1] St. Bernard, *De moribus et officio episcoporum*, Cap. VIII (*Opera*, I. 404); see above, p. 137. [2] *Ibid.*, Cap. IX. (*Opera*, I. 406); see above, p. 148. [3] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 103 *v.*), reading *auxilio* for *praesidio*; there cited from St. Chrysostom.

fuisse mysticum, quod etiam signat manifeste ipsius sermo, dum Matthaei XXVI° et Iohannis XVIII°, tempore defensionis, si qua per illos gladios fieri debuisset, inquit Petro: *Converte*[a] *gladium tuum*[b] *in locum suum*, vel *in vaginam*[1], in quo significavit se non praecepisse munitionem fieri per apostolos huiusmodi[c] gladiorum, sed mystice fuisse locutum. Secundum quem sensum sufficienter attendens verbum Domini beatus Ambrosius exponit verba praedicta, sic inquiens: *Duo gladii permittuntur, unus Novi, alter Veteris Testamenti, quibus adversus Diaboli munimur insidias. Et dicitur: 'Satis est,' quia nihil deest ei quem utriusque Testamenti doctrina munierit*[2]. Verum qui[d] ad usurpandos principatus sacerdotes anhelant, et toto exteriori conamine (licet indebite) tendunt, peregrinas expositiones Scripturae, quae ipsorum opinionem corruptam et affectionem perversam sapere videantur, libenter recipiunt. Quod si tamen literaliter verba Christi sumantur, nihil sunt contra nostram sententiam, quoniam gladius materialis non est principatus neque iudicium saecularium actuum, neque etiam secundum metaphoram iuxta Christi sententiam principatum[e] sive officium saecularis iudicii, quod Christus Petro aut alteri apostolo commiserit, significare[f] potest, ut idem Bernardus probavit alibi manifeste ubi supra induximus, et etiam per Scripturam indubie monstravimus IV° huius et V°.

Et quod subiungit: *Forsitan tuus et tuo nutu* exserendus[g]; dico quod dixit *forsitan*, quamvis non debuisset in hoc dubitare, nisi fortasse hoc sane intelligat, quod princeps in exserendo[h] gladium *ad nutum sacerdotis*, id est, ad consilium sacerdotis in generali vel speciali concilio[i][3] secundum exigentiam facti emergentis attendere debet, ut in movendo bellum, dubitans utrum iuste secundum Legem Divinam, debet uti consilio sacerdotum ne mortale peccatum incurrat, sicut et in reliquis suis actibus monasticis et civilibus etiam[k], praesertim in quibus dubitat per ignorantiam mortale pec-

[a] Q, conuertere. [b] H *omits*. [c] T, H, huius; *Gold. omits*. [d] Q, quia. [e] Q, principatus. [f] *Gold.*, signare. [g] Q, exercendus. [h] *Gold.*, Q, exercendo. [i] *Gold.*, consilio. [k] *Gold. places* etiam *after* praesertim.

[1] Matth. XXVI. 52; John XVIII. 11. [2] *Glossa Ord. ad loc.*, reading *promuntur*, and not cited from St. Ambrose in the printed text. A variant form of the gloss is cited from St Ambrose in *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 203 *v.*). [3] The General and Special Councils of a commune advised the chief executive, the Podestà, the first being larger and more public, the second smaller and secret.

catum incurrere, non quidem quod propterea sacerdoti subiciatur in tali officio. Sic enim in conferendis disciplinarum licentiis et expellendis a civitate leprosis uti debet consilio peritorum, quibus in iurisdictione non subicitur, quemadmodum diximus x° huius[1]. Unde Bernardus in fine sermonis iam dicti ait, quod nutu sacerdotis et iussu[a] imperatoris hic gladius exseri[b] debet, non ergo per *nutum* intellexit imperium sive auctoritatem coactivam, sed[c] consilium, quoniam hanc[d] ad imperatorem sive principem expressit pertinere, quamvis Romanus episcopus hunc gladium exseri[b] persaepe etiam inter Christi fideles adversus invicem minus iuste praecipiat. Et ad unum dicere, si Bernardus ex hiis verbis intelligat tale officium[e] sive iudicium ad sacerdotis seu[f] episcopi cuiusquam auctoritatem pertinere, tamquam in hoc superioris[g] alicui principanti, secundum tertiae significationis iudicium in hoc saeculo, dico quod in manifesto tam sibi quam Scripturae Sacrae, quam inducit, contradicit aperte, ut ex praedictis apparet; propter quod simpliciter eius in hoc loco[h], si talis fuerit, declino sententiam, tamquam non canonicam sed Canoni dissonam atque[i] contrariam.

25. (5, 6, 7, 25) Ad dicta[k] vero sanctorum atque doctorum, et praecipue super Scripturam inductam ex Matthaei xvi°: *Tu es Petrus, et super hanc petram etc.*; et rursum super illud Lucae xxii°: *Ego autem rogavi pro te, Petre etc.*; amplius, et super illud Iohannis xxi°: *Si amas me, pasce oves meas*; quibus siquidem dictis videntur intendere, beato Petro per Christum immediate super reliquos apostolos traditam potestatem seu auctoritatem, ipsum vocantes *apostolorum principem et universalem pastorem*, et ipsorum quidam *caput ecclesiae*; dicendum (cum reverentia tamen) quod auctoritatem nullam essentialem (quam sacerdotalem diximus) neque accidentalem aliquam pastoratus praeexcellentiam super reliquos apostolos Christus immediate beato Petro tradidit, sed ab illo et ceteris in[l] invicem removit, ut xvi° huius per Scripturam et sanctorum atque[m] doctorum expositionem evidenter ostendimus, et modo quodam[n] repetivimus

[a] T, iubsu. [b] Q, exerceri. [c] T *has erasure for* sed; H *orig. omits; corr. inserts.* [d] *Gold.*, Q, hoc. [e] H, iudicium. [f] *Gold.*, I, siue. [g] *So* Q; *Gold.*, T, H, superiorem. [h] H, seculo. [i] H *orig.*, tanquam; *corr., as text.* [k] Q, eam. [l] *Gold.*, I, *omit.* [m] H, itaque, *misreading* T. [n] H, quodam.

[1] See above, pp. 200, 203.

circa principium capituli huiuś. Unde Christum[a] et Apostolum et ipsorum quorundam alibi dicta sequens, quam superinducta iam Scripturae loca et alia quaecumque similia dicere videntur sententiam de tali primatu seu principalitate, aliter quam XVI° et XXII° huius diximus[b], declino; quoniam canonica nec est, nec canonicam[c] sequitur, quinimo ipsorum aliqui oppositum dixerunt alibi exponendo Scripturam. Hic autem talia proferunt extra Scripturam[d] ex propria sententia, sequentes consuetudinem et magis attendentes quaedam dicta famosa quam verba Scripturae.

26. Quis enim non admirabitur, contendentibus apostolis quis eorum esset maior, Christum respondisse semper inter ipsos aequalitatem et prioritatem auctoritatis ab ipsorum quocumque negasse, si intendebat beatum Petrum inter[e] ipsos principaliorem et caput? Quid etiam Christus non dabat reliquis mandatum ut Petro subessent in officio pastorali, ne tantum ministerium[f] lateret eos et ipsorum successores quantum erat caput ecclesiae? Nusquam enim legitur in Scriptura tale mandatum fuisse datum apostolis. Quo modo etiam dextras dedit Petrus Paulo societatis? Imo mandatum dare debuit tamquam superior. Et ad unum dicere, tota Scriptura, ubi tangitur materia haec, huius sententiae oppositum clamat aperte.

Esto amplius (quod tamen secundum Scripturam negavimus) beato Petro per Christum immediate fuisse commissam curam pastoralem aliorum apostolorum; non tamen propterea per Scripturam convinci posset, Romanum aut alium quemvis episcopum post mortem beati Petri esse pastorem omnium aliorum immediata Christi ordinatione, sed convenit alicui talis auctoritas per electionem humanam immediate, quemadmodum XVI°, XVII° et XXII° huius ostendimus prius.

27. (9) Et cum inducebatur, ecclesiam acephalam esse neque[g] fuisse ordinatam a Christo secundum optimam dispositionem, si eam absque capite in sui absentia reliquisset, possumus dicere secundum Apostolum ut prius, quod Christus semper caput remansit ecclesiae omnesque apostoli et ecclesiastici ministri membra reliqua[h], ut plane patet *ad Ephesios* IV° et aliis plerisque locis, de quibus sufficienter

[a] T, H, Christus. [b] *Gold.*, Q, dixerimus. [c] T, H, canonica; H. *corr. inserts* ex *in front.* [d] T, H, *omit* hic...Scripturam. [e] T, H *orig.*, negasse; H *corr. cancels.* [f] *Gold.*, mysterium. [g] T, H, *omit* acephalam esse neque, *and replace by* non. [h] *So* Q; *Gold.*, T, H, *omit.*

induximus XXII° huius, parte 5ª. Et hoc etiam Christus ipse manifeste significavit Matthaei ultimo, dum dixit: *Ego* autem *vobiscum sum*[a] *usque in saeculi consummationem*[1].

Et dicat adversarius[b]: Numquid ecclesia[c] sit acephala mortali capite, vacante ab episcopo Romana sede plerumque? Et constat quod sic. Nec tamen propterea concedendum eam inordinatam aut prave dispositam a[d] Christo relictam. Propter quod redire oportet ad praedicta et ea quae in solutione sequentis instantiae dicturi sumus[e]. Rationi[f] vero quae apparens est, ut amplius satisfiat[g], dicamus in forma.

Cum enim ex ipsa deducitur et infertur, Christum non ordinasse ecclesiam secundum optimam dispositionem si caput mortale determinatum in sui absentia non reliquisset eidem[h]; neganda est illatio. Et cum videtur id astrui, propterea quod ecclesia est in meliori dispositione per huius capitis[i] institutionem; concedendum utique credo, meliorem ecclesiastici ritus et observandae fidei dispositionem per huiusmodi capitis mortalis institutionem; sed puto adiciendum, non propter hoc sequi huiusmodi caput esse determinatum aliquem mortalem a Christo immediate[k], sed melius fuisse[l] determinandum et eligendum per fidelium institutionem, et hanc fuisse optimam dispositionem a Christo traditam ecclesiae militanti[m]. Quoniam Romanae urbis aut cuiusvis alterius fortasse non semper sunt clerici Sacra Scriptura et vita praestantiores ceteris mundi collegiis, ut in ipsorum comparatione ad Parisiensis universitatis et cleri collegium satis apparet[2]. Propter quod relinquendo fidelibus

[a] H *inserts* dicit dominus. [b] *Gold.*, I, disputans. [c] *Gold.*, etiam. [d] Q *omits*. [e] T, H, *omit* Et dicat...sumus, *perhaps because* T's *corrector practically ceased to work at Chap.* XXVIII. [f] H, racio. [g] *Gold.*, I, satisfaciat. [h] *Gold.*, idem. [i] Q, capititis. [k] *So* T, H; *Gold.*, Q, I, non tamen immediate fiendam (Q, fienda) per Christum; quoniam, si sic, tunc semper vel ut in pluribus hoc modo pervenire deberet (I, peruenirent) ex Christi ordinatione; *although* T *corr. is not at work here*, T's *text seems to be a natural revision of the obscure original.* [l] *So* T, H; *Gold.*, Q, fuit; I, fuisset. [m] *Gold.*, Q, I, H *corr.*, *insert* ut (H *corr.*, ne) hoc (*Gold.*, hic; H *corr.*, ad hoc) ad (H *corr.*, *omits*) exemplum traheretur (*Gold.*, traherentur) imposterum et (H *corr.*, ac) scandali materia tolleretur, tam (H *corr.*, I, *omit*) ab apostolis quam (H *corr.*, et) reliquis eorum successoribus atque fidelibus.

---

[1] Matth. XXVIII. 20, quoted loosely. [2] This was an easy point to make in view of the theological renown of the University of Paris, when it could be claimed as the representative of the *Studium* centred in France, whereas the *Sacerdotium* was centred in Italy and the *Regnum* in Germany.

institutionem talis capitis ecclesiae, quemadmodum diximus XXII° huius, parte 8a et 9a[1], Christus eam in optima (convenientium humanae conversationi) dispositione reliquit, quo modo fortasse apostoli[a] Petrum caput[b] instituerunt ecclesiae, quemadmodum ex Anacleti *Decreto* induximus XVI° huius, parte 12a[2].

28. (8) Quod autem dixit Augustinus super illud[c] Iohannis XXI°: *Sic eum volo manere*, quod *vita* quae *est in fide significata*[d] *est per apostolum Petrum propter sui apostolatus*[e] *primatum*; dico ipsum[f] intellexisse tempore, quoniam inter ceteros ad apostolatum per Christum vocatus est prius, sicut etiam clavium promissionem tempore primus accepit secundum eundem[g] Matthaei XVI°[h] super[i] illud[k]: *Tibi dabo claves regni caelorum*[3]. Vita enim quae est in fide, videlicet corruptibilis huius saeculi, praecedit tempore illam quae est in spe, incorruptibilem alterius saeculi[l][4].

(26) Ad eam vero confirmationem obiectionum quae inducebatur ex *Decretis* sive[m] *Decretalibus* pontificum Romanorum; dicendum generaliter ad omnes huiusmodi scripturas atque sermones (non quales diximus XIX° huius)[5], quod ipsis veritatis credulitatem non tenemur[n] praestare; neque in quibus sententiarum praedictarum (quas cum Scriptura tenemus) oppositum continent, fidem adhibemus[o], sed eas (quamvis cum reverentia) declinamus et aperte negamus.

Et quod singulariter concludere volunt[p], ad Romanum episcopum solum aut cum suo[q] solo[r] clericorum collegio pertinere auctoritatem instituendi personas ad ecclesiastica officia et pro illis temporalia sive beneficia conferendi; dicendum, quod si per *officia ecclesiastica* intelligantur sacri ordines et characteres qui cum hiis imprimuntur in anima velut habitus quidam, haec inquam officia per solos episcopos sive presbyteros[s] posse conferri sive a Deo per ministerium eorum tan-

[a] T, H, amplius. [b] T, H, *omit.* [c] H, id. [d] *Gold.*, I, signata. [e] H, appellatus. [f] *Gold.*, Christum. [g] T, H, eandem. [h] Q, 18°. [i] T, H, similiter. [k] H, id. [l] T, H, *omit* vita...alterius saeculi. [m] H, suis. [n] H *omits.* [o] *Gold. omits* fidem adhibemus. [p] Q, nolunt. [q] Q *omits.* [r] *Gold. omits.* [s] *Gold.*, pastores.

[1] See above, pp. 348–9. [2] See above, p. 282. [3] See above, p. 104 and n. 2. The copyist of T seems not to have found the attribution to St Augustine of the there cited Gloss. [4] T's lack of the corrector seems responsible for the omission. Cf. for the meaning St Augustine's gloss on John XXI. 22 continued in *Cat. Aur.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 275 *r.*): "*Amet ergo Eum Petrus ut ab ista mortalitate liberemur, ametur ab Eo Johannes ut in illa immortalitate servemur.*" [5] See above, pp. 312–15.

tummodo et nullius alterius collegii vel singularis personae; et hoc credendum de necessitate salutis vel non ipsius oppositum, quia sic ordinatum reperitur Lege Divina, non quidem quoniam sic statutum est per humanas aliquas *Decretales* sive *Decreta*; quamvis tamen, ut diximus XVII° huius, personarum habilitatis[a] ad haec suscipienda officia examen et determinatio non sine legislatoris fidelis auctoritate vel eius principantis fieri debeat, ut ubi supra monstravimus et XV° Primae. Si vero per *officia ecclesiastica* intelligantur determinationes seu institutiones presbyterorum et aliorum iam dictorum officialium ad curas animarum, maiores aut minores, in certis locis et ad certos populos gubernandos, talia instituere officia sive personarum ad haec determinationes facere, ac[b] pro hiis ecclesiastica[c] temporalia distribuere seu conferre, ad fidelem legislatorem pertinet, secundum quem modum diximus XVII° huius; idque generaliter et ubique[d] nullius unici episcopi, aut collegii sacerdotum, auctoritatis esse nec expedire, quemadmodum XVII° et XXI° huius ostensum est.

29[e]. Quod ergo obicitur nobis oppositum horum ex *Decretis* et *Decretalibus* Romanorum pontificum; dicendum, quod quamvis huiusmodi *Decretales* sive *Decreta* et quaecumque aliae scripturae sive sermones consimiles (non quales diximus XIX° huius[1]) possint continere plurima documenta et consilia etiam utilia, tam pro statu praesentis saeculi quam venturi, inquantum tamen[f] ab episcopo Romano, etiam cum suo collegio clericorum, praeter licentiam fidelis legislatoris aut principis aut aliter seu contra formam dictam XXI° huius, statuta huiusmodi neminem obligare ad culpam vel poenam et praecipue temporalem. Sic namque disponuntur eiusmodi ferentes traditiones, quemadmodum Pharisaei et Scribae, ad quos Christus, Marci VII°, inquit: *In vanum autem*[g] *me colunt, docentes doctrinas et praecepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum*[h]; et parum infra: *Bene irritum facitis praeceptum Dei, ut traditionem vestram servetis*[2]; *Decretales* atque *Decreta* scilicet[i] de[k] temporalibus usurpandis. Non enim sunt

[a] Q, habilitas. [b] *Gold.*, et. [c] *Gold.*, ecclesiasticis. [d] T, verbum; H *corr. erases and replaces as text.* [e] *Not in* H *or shown in* T *photograph; supplied from cross-reference in Dict.* III, *Cap.* II, *Conclusio* 7 (*below, p.* 494). [f] *Gold. omits.* [g] T, aut. [h] T, H *orig., insert* supra; H *corr. cancels.* [i] *Gold.*, I, videlicet. [k] T *omits.*

[1] See above, pp. 312–15. [2] Mark VII. 7–8, 9.

Decretales inquantum huiusmodi leges divinae aut humanae, sed narrationes aut documenta et in pluribus oligarchica quaedam statuta. Propter quod talium ordinatores[a] contra formam et praeter auctoritatem iam dictam, ad ipsorum quoque observationem quemquam inducentes verbis subreptitiis, quasi cogentes comminando simplicibus eorum transgressoribus damnationem aeternam, aut blasphemias sive anathemata vel alias maledictiones inferentes in quemquam verbo vel scripto, corporaliter sunt extremo puniendi supplicio tamquam conspiratores et civilis schismatis concitatores. Est enim haec gravissima species criminis laesae maiestatis; quoniam in principatum directe committitur, ad eius, etiam supremi, pluralitatem et consequenter per necessitatem ad[b] solutionem cuiuslibet politiae perducens[1].

CAPITULUM XXIX

De solutione instantiarum ex Scriptura inductarum III° *huius ad ostendendum iurisdictionem coactivam episcopis et supremam Romano episcopo inquantum huiusmodi convenire.*

AD reliquas vero instantias ex Scriptura inductas III° huius, propter quas fortassis alicui videretur posse convinci, Romanum papam vel alium quemvis episcopum iudicem esse secundum tertiam significationem super omnes clericos aut indifferenter super reliquos omnes, absque tamen humani legislatoris institutione, sed Dei ordinatione immediata; dicendum, et primo ad eam quae sumebatur ex Matthaei XVI°, dum dixit Christus beato[c] Petro: *Tibi dabo claves regni caelorum etc.*[2], quod[d] ex hiis verbis non aliam potestatem beato Petro aut alteri apostolo tradidit Christus quam ligandi et solvendi homines a peccatis, sicut expresse dicit beatus Bernardus *Ad Eugenium De Consideratione*, libro I, capitulo 5°, et supra induximus V° huius, parte 2ª[3], de qua etiam seriose dictum est VI° huius et VII°; nec illius plenitudinem aliter quam dictum sit XXIII° huius. Unde propter haec verba Romanus aut alter episcopus vel sacerdos in apostoli aut[e] apostolorum persona

[a] Q, ordinaciones. [b] H, ab. [c] H *omits*. [d] T, H, *omit*. [e] T, H, vel.

[1] Thus Marsilius returns to the keystone of his political theory enunciated in Dictio I., Cap. XVII. [2] See above, p. 123. Cf. the treatment in Chap. XXVIII, above, pp. 435–7. [3] See above, p. 145.

coactivam in hoc saeculo auctoritatem sive iurisdictionem in quemquam clericum aut laicum non accepit a Christo. Dictum enim est: *Tibi dabo claves regni caelorum*, ad differentiam regni mundani. Ab huiusmodi namque regimine sui exemplo Christus unumquemque apostolum[a] et eorum successorem, episcopum sive presbyterum, significavit exclusum, dum dixit Lucae XII°: *Homo, quis me constituit iudicem*[1] (terrenorum videlicet)? idemque per alia[b] praeinducta IV° et V° huius.

Eodem quoque sive consimili modo dicendum est ad auctoritates sumptas ex Canone, Matthaei XVIII° et Iohannis XX°, dum dixit Christus apostolis: *Quemcumque*[c] *alligaveritis super terram etc.*[2], et: *Quorum remiseritis peccata etc.*[3]. Non enim ex hiis verbis aliam quam iam dictam, et secundum quem modum diximus, Christus illis tradidit potestatem.

2. Ad aliam quae sumebatur ex Matthaei XI°, dum dixit Christus: *Omnia mihi tradita sunt a patre meo*[4]; dicendum quod non sequitur: *Omnia mihi tradita sunt a patre meo*, ergo potestatem omnium apostolo vel apostolis tradidi, sicut etiam diximus IV° huius[5]. Non enim ex hac inquisitione dubitatur quid Christus tradere potuerit potestatis et auctoritatis apostolo vel apostolis et ipsorum successoribus, sed quid tradere voluerit et de facto tradiderit, et a qua ipsos prohibuerit consilio vel praecepto. Haec enim ostensa sunt sufficienter IV°, V° et VI° ac IX° huius. Unde Bernardus etiam hoc intendens *Ad Eugenium De Consideratione*, libro III, capitulo I°, sic inquit: *Non enim reor omnem*[d] *modum, sed sane quodamtenus* (*ut mihi videtur*) *dispensatio tibi super illum credita est* (videlicet super orbem), *non data possessio. Si pergis usurpare hunc, contradicit tibi Qui dicit: 'Meus est orbis terrae et plenitudo eius.' Non tu Ille de quo propheta: 'Et erit omnis terra possessio eius.' Christus hic est, qui possessionem sibi vendicat et iure creationis et merito redemptionis*[6]. Et plura[e] subiungit ad propositum, quae omisi propter sufficientiam

[a] Q, apostolorum. [b] T,H, aliam. [c] *So* Q, T; *Gold.*, I, quaecumque; H, quomodocumque. [d] H, omni. [e] H, plurima.

[1] Luke XII. 14. [2] Matth. XVIII. 18, reading *quaecumque*. [3] John XX. 23. Neither this text, nor the preceding, is quoted in Chapter III. [4] See above, p. 124. [5] See above, p. 129. [6] St Bernard, *De Consideratione*, III. 1 (*Opera*, I. 362), reading *et hanc* for *hunc*. The texts cited are Ps. XLIX. (L.) 12, and perhaps Ezekiel XLV. 8: "*De terra erit ei possessio in Israel*," conflated with *Numbers* XXIV. 18: "*Et erit Idumaea possessio eius*." Cf. Ps. II. 8.

praemissorum et abbreviationem sermonis. Non igitur Christus omnia et secundum[a] modum sibi tradita tradidit apostolo vel apostolis, sed certa solum et secundum certum modum. Amplius, secundum Glossam omnium sanctorum super hunc locum, intendebat Christus hanc traditionem sibi factam secundum divinitatem, qua Dei filius aeternus erat[1]; quod nulli apostolorum aut successorum convenire potuit. Propter quod hic[b] sermo Christi nec etiam apparenter[c] aliquid[d] infert contra sententiam quam tenemus.

3. Ad eam vero quae sumebatur Matthaei XXVIII° et ultimo, dum dixit Christus: *Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra*[2]; dicendum sicut diximus ad[e] immediate praemissam. Non enim propter hoc sequitur, esto etiam quod secundum humanitatem omnem potestatem susceperit in terris, quod omnem potestatem apostolo vel apostolis tradiderit, sed solum eam de qua dictum est Matthaei ultimo et Iohannis XX°[3], quam[f] etiam explicavimus VI° huius et VII°; quoniam et secundum hanc solum regnare venit Christus. Unde Hieronymus super hunc locum: *In caelo autem et in terra potestas data est ut, qui ante regnabat in caelo, per fidem credentium regnet in terris*[4].

4. Quod autem ex Matthaei VIII° et Marci V° sumebatur: *Daemones autem rogabant eum, dicentes etc.*[5]; dicendum, nec id[g] dictum obviare sententiae quam tenemus. Esto namque, sicut verum est, Christum habuisse, si voluisset, etiam secundum[h] humanitatem dominium et omnem potestatem temporalium; non ex hoc per necessitatem potest inferri, eum tradidisse apostolo vel apostolis aut ipsorum[i] successoribus consimilem potestatem, quinimo tam opere quam sermone Christus illis monstravit temporalium fugere possessionem atque dominium, sic etiam iurisdictionem coactivam

[a] T, H, *insert* omnem. [b] H, propter hec. [c] *Gold.*, apparet. [d] T, H, aliud. [e] T, H *orig.*, *omit*; H *corr. inserts*. [f] Q, qua. [g] T, H *orig.* in; H *corr.*, illud. [h] H *orig. omits; corr. inserts*. [i] T, H, *inse* successori vel.

[1] This is not a verbal quotation, but the gist of the glosses in *Cat. Aur.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 45 *r.*), *Glossa Ord.* and *Glossa Interlin. ad loc.*, expressed in scholastic terms. [2] Matth. XXVIII. 18. See above, p. 124. [3] Matth. XXVIII. 19–20; John XX. 23. See above, p. 160. [4] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera* XV. fo. 101 *v.*), there cited from St Jerome. The *Glossa Ord.* (cf. Raban Maur in *Cat. Aur.*) explains that power was "given" *secundum humanitatem*. [5] Matth. VIII. 31–2; Mark V. 12–13. See above, p. 124.

cuiusquam in hoc saeculo sive iudicium, ut IV° huius et V° monstratum est et repetitum capitulo praecedente. Quod si tamen Christus aliquando usus fuerit talium potestate sive dominio, non tamen humani principantis seu iudicis modo, sed miraculose ac raro valde divina potestate potius quam humana, ut in proposito et in arefactione ficulneae[1], suis apostolis ex hoc significare volens sui divinitatis naturam, unde ipsos amplius in fide firmaret; vel etiam propter aliquid[a] melius, occultum homini et inoccultum sibi, sicut dicunt ibidem Chrysostomus[2] et Hieronymus. *Ut sit*, inquit Hieronymus, *salutis hominum occasio per porcorum interfectionem*[3]. Et ideo Christus nec ipsos miracula facere docuit, ut ex Augustino, *De verbis Domini super Matthaeum*, sermone X°, supra induximus IV° huius[4]; eoque minus ipsos voluit exercere potestatem in alienam iacturam et scandalum. Propter quod talia non exercuit ut ipsi talia exercere deberent, sed ut illis se verum Deum ostenderet[b] esse.

5. Ei vero instantiae quae inducebatur ex Matthaei XXII°, Marci XI°, et Lucae XIX°: *Tunc misit duos discipulos, dicens eis Iesus*[c]*: Ite in castellum quod contra vos est, et invenietis asinam alligatam etc.*[5], similiter dicendum est quemadmodum instantiae immediate praemissae.

Ea vero quae de duobus gladiis sumpta Lucae XXII°[6], et[d] quae de pastu ovium ex Iohannis XXI°[7], nil contradicunt aut contradicens inferunt necessario sententiae quam tenemus, sicut seriose monstravimus praecedenti capitulo[8]. Non enim ex hiis beato Petro vel alteri apostolo aut ipsorum successori cuiquam[e] coactivam in hoc saeculo cuiusquam iurisdictionem tradidit sive iudicium, sed officium pastoratus, de quo traditum est sufficienter IX° huius.

6. Quod autem inquit Apostolus I *ad Corinthios* VI°: *Nescitis quoniam angelos iudicabimus? quanto magis saecularia?*[9] nec contradictorium est sententiae quam sequimur[f] nec contradictorium

[a] *Gold.*, aliquod. [b] Q, onderet. [c] H, Iohannes, *misreading* T. [d] T *orig.*, H, ea; T. *corr.*, et. [e] *Gold. omits.* [f] Q, loquimur; *Gold.*, tenemus.

[1] Matth. XXI. 19–21; Mark XI. 13, 20–1. [2] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera* XV. fo. 35 *v.*): Chrysostom, "*Ubi enim nullus eam cognoverat, fulgere faciebat miracula ut eos in suae divinitatis cognitionem trahat.*" [3] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera* XV. fo. 35 *v.*), there cited from St Jerome. [4] See above, p. 129. St Augustine, *Sermo* LXIX. [5] Matth. XXI. 1–2; Mark XI. 1–2; Luke XIX. 29–30. See above, p. 124. [6] Luke XXII. 38. See above, pp. 124–5. [7] John XXI. 15–17. See above, p. 125. [8] See above, pp. 439–41, 456–8, 459–64. [9] I *Cor.* VI. 3. See above, p. 125.

infert. Non enim sermone seu scriptura praedicta monebat seu alloquebatur Apostolus sacerdotes tantummodo, sed generaliter omnes fideles de Corintho[a]. Nam iisdem generaliter, ut ex salutatione patet, scripsit epistolam. Contendebant enim invicem de saecularibus et civilibus, coram[b] infidelibus iudicibus se[c] trahentes. Propter quod monebat ipsos Apostolus, tamquam pastor ipsis consulendo, ut ex coetu fidelium sibi iudices constituerent, non quidem sacerdotes aut episcopos, sed alios ab hiis. Propter quod immediate subdit Apostolus: *Saecularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic*[d] *non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre contendit iudicio apud infideles*[1]. Quam siquidem Apostoli seriem exponens Glossa secundum Augustinum, Ambrosium, et Gregorium inquit sic: '*Saecularia igitur etc.*' *Sicut iam reprehendit eos, quia causas agebant apud infideles contemptis fidelibus, ita nunc reprehendit eos, quod contemptibiles iudices, licet fideles, constituebant; quasi*[e]*: et quia debetis iudicare.* '*Igitur si habueritis saecularia iudicia,*' *ideo dicit:* '*si habueritis,*' *quia nec habenda sunt, sed potius sunt contemnenda.* '*Si*' *inquam* '*habueritis, constituite ad iudicandum illos contemptibiles,*' *id est indiscretos et viles,* '*qui sunt in ecclesia*'*; quasi*[f]*: hoc est quod vos fecistis. Unde coacti fratres recurrerunt*[g] *ad illos, id est ad infideles. Hoc redarguit in eis Apostolus, ironice eis loquens; et quia non debet*[h] *fieri, adiecit:* '*Ad verecundiam*' *vel*[i] *ad reverentiam vestram dico*'*; quasi*[k]*: non impero, sed memoro ut verecundemini, et debetis erubescere quia* '*non est inter vos quisquam sic,*' *id est, adeo,* '*sapiens, quod possit iudicare inter fratrem*' *et fratrem* '*suum,*' *ut ita necesse sit ut stultos statuatis iudices. Et hii tamen potius statuendi sunt quam ad infideles iudices eatur, si desint sapientes.* '*Sic*[l]' *inquam* '*non est sapiens, sed frater cum fratre contendit*' *in* '*iudicio,*' *quod malum est, et*[m] *etiam* '*apud infideles,*' *quod peius est. Vel ita:* '*Saecularia igitur,*' *quia dixerat Apostolus eos posse* '*de*' *hiis* '*minimis*[n]' *iudicare, determinat qui ad huiusmodi diffinienda negotia sunt constituendi, scilicet* '*contemptibiles qui sunt in ecclesia*'*; maiores enim*

[a] T, corincho; H, chorintho. [b] H *orig.*, totam; *corr., as text.* [c] H *orig.*, sub; *corr., as text.* [d] *Gold.*, si. [e] *Gold.*, qui. [f] *Gold.*, quid. [g] *So* Q; *Gold.*, T, H, recurrerent. [h] *Gold.*, decet. [i] Q, nostram. [k] *Gold.*, qui. [l] T, H, sicut. [m] *Gold.*, Q, *omit.* [n] Q, minimins.

[1] 1 *Cor.* VI. 4–6. See above, pp. 144, 196.

spiritualibus intendere debent. Quasi[a]*: et quia iudicare debetis, igitur*[b] *hoc modo facite: 'si saecularia' negotia 'habueritis, illos constituite ad iudicandum, qui sunt in ecclesia contemptibiles,' id est, aliquos sapientes, qui tamen sunt minoris meriti; apostoli enim praedicando circueuntes*[c] *talibus non vacabant. Sapientes ergo qui in locis consistebant fideles et sancti, non qui hac atque illac propter*[d] *Evangelium discurrebant, talium negotiorum examinatores esse voluit. A quibus nos excusare non possumus etsi velimus. Christum enim testem invoco, quoniam mallem per singulos dies certis horis manibus aliquid operari et ceteras*[e] *horas habere liberas ad legendum et orandum, vel ad agendum aliquid de Divinis Literis, quam tumultuosas perplexitates causarum pati de negotiis saecularibus, vel iudicando dirimendis vel interveniendo praecidendis*[f]*. 'Dico, contemptibiles constituite,' hoc autem 'ad reverentiam vestram dico,' ut videlicet hii terrenas causas examinent, qui exteriorum rerum sapientiam perceperunt. Qui autem spiritualibus donis ditati*[g] *sunt, terrenis non debent negotiis implicari, ut dum non coguntur inferiora bona disponere, valeant*[h] *bonis superioribus deservire. Sed tamen curandum magno opere est*[i]*, ut hii qui donis spiritualibus emicant nequaquam proximorum infirmantium negotia funditus deserant, sed haec aliis quibus dignum est tractanda committant vel per se gerant*[1].

7. Sunt autem haec Apostoli et sanctorum scripta notanda. Apparet enim ex ipsis primo, quod omnes contentiones inter quascumque personas, de hiis quae non pertinent ad Legem Divinam, sunt saeculares et non-spirituales et ad saeculare iudicium pertinentes. Nam generaliter locutus est Apostolus et sancti super hunc locum non facientes differentiam (sicut nec[k] est facienda[l]) inter contentiones temporales seu civiles quae sunt presbyterorum invicem

[a] *Gold.*, qui. [b] H, ergo. [c] *Gold.*, I, circumeuntes. [d] H, per. [e] *Gold.*, T, H, certas. [f] Q, precidendis. [g] T, dictati. [h] H, valebant. [i] H *omits*. [k] T, H, nunc. [l] *Gold. omits*.

---

[1] Peter Lombard, *Collect. ad loc.* (MPL CXCI. cc. 1576–7). See above, p. 144 nn. 3, 4. According to Camb. Univ. Lib. Ms. Ii. 1. 37, Peter Lombard cites from St Augustine down to *verecundiam* (p. 473, l. 24), thence to *meriti* (p. 474, l. 4) from St Ambrose, thence to *dico* (l. 13) from St Augustine with an unnamed fresh citation from *Christum* (l. 8), *ut videlicet* to the end (ll. 13–20) from Pope Gregory's *Moralia*. According to the *Ed. Prin.*, however, the citation down to *si saecularia* (p. 474, l. 2) is from St Ambrose, thence from St Augustine, Gregory in *Moralia* being omitted by an evident error. Important variations are *est condonandum* (*Ed. Prin.* adds *vel contemnendum*) for *sunt contemnenda* (p. 473, l. 19), *recurrunt* (p. 473, l. 22).

et generaliter clericorum aut quae sunt inter presbyteros et laicos, et inter eas quae sunt saecularium invicem. Dicat enim (quaeso) sophista et vocabulorum abusor[a], qui spirituale vocat quod est simpliciter saeculare secundum Apostoli et sanctorum appellationem, si presbyter iniuriam inferens fratri, sacerdoti sive non-sacerdoti, verbo vel facto, facit iniuriam spiritualem magis ea quam[b] laicus intulerit. Hoc enim dicere[c] derisio est, credere vero summa vesania, quippe quoniam carnalior seu saecularior et detestabilior est iniuria[d] quae per sacerdotem infertur illata per laicum. Nam turpius peccat et gravius qui alium docere tenetur tam opere quam sermone[e] iniuriam[f] non inferre, quemadmodum seriosius ostensum est VIII° huius[1]. Quod autem saeculares, non spirituales, sint et dici debeant huiusmodi clericorum actus, aperte testatur Ambrosius[g 2] in Glossa praedicta[h], dum causas contentiosas presbyterorum et clericorum, quae coram ipso agebantur qui episcopus erat, vocavit *tumultuosas perplexitates causarum de negotiis saecularibus*, non faciens harum causarum sive contentionum differentiam propter personarum conditiones. Haec enim differentia, presbyteri scilicet ac non-presbyteri, quantum ad hoc accidentalis est, velut ea quae circuli per aureum et argenteum, quam nullus artifex assignat, eo quod distinctionem non efficit in effectu per se.

Apparet secundo, quod horum actuum iudicium aut iudicem esse non est sacerdotum, et quod talem iudicem instituere[i] non plus, imo fortasse minus, ad ipsorum auctoritatem pertinet quam reliquorum fidelium; sed pertinet hoc ad fidelium universitatem, quemadmodum ostensum est XV° Primae. Et propterea dixit Apostolus: *Constituite*, nec dixit alicui episcopo vel sacerdoti: Constitue[k]. Ubi namque agendum erat aliquid pertinens ad officium sacerdotis seu episcopi, id facere mandabat singulariter illi, non multitudini fidelium, sicut presbyteros seu episcopos aut diaconos constituere, aut Evangelium praedicare, ac reliqua exercere officia quae propria sunt presbytero seu[l] pastori. Unde *ad Titum* 1°:

[a] T, H, abustor. [b] Q *corr. inserts* si. [c] H, differencie. [d] H, in iurgia. [e] Q *corr. inserts* et magis tenetur. [f] H, in iurgiam. [g] *Gold.*, I, Augustinus. [h] *Gold.*, praedicta Glossa. [i] T, H *orig.*, insti; H *corr.*, *as text*. [k] T, H *orig.*, constituite; H *corr. cancels* -te. [l] *Gold.*, aut.

[1] See above, p. 183. [2] This is probably a slip for *Augustinus*, corrected by MS. I and Goldast.

Huius gratia reliqui te Cretae, ut ea quae desunt corrigas[a] (quantum videlicet ad doctrinam salutarem et mores) *et constituas per civitates presbyteros, sicut ego tibi*[b] *disposui*[1]. Non tamen dixit illi: Constitue iudicem negotiorum saecularium examinatorem; nec Corinthiis[c] scribens dixit: Vobis[d] constituet[e] episcopus vel sacerdos, sed dixit Apostolus ad universam fidelium multitudinem: *Constituite*, non quidem imperans, sed consulens sive memorans; unde Glossa super illud[f]: *Ad reverentiam vestram dico*, inquit; *quasi: non impero, sed memoro ut verecundemini.* Bene enim noverat Apostolus tales iudices instituere ad suum officium minime pertinere, et eo minus ad sacerdotem seu episcopum alium. Nec rursum ad huiusmodi officium exercendum assumi consuluit presbyterum aut episcopum quemquam, sed oppositum magis, quoniam *nemo*, ut inquit, *militans Deo implicat se saecularibus negotiis*[2]. Sed consuluit statui iudices *contemptibiles in ecclesia*, id est, de numero fidelium eos qui non erant idonei ad evangelizandum; quamvis non omnes, sed secundum Glossam sanctorum illos[g] *terrenas causas* examinare voluit Apostolus sive consuluit *qui exteriorum rerum* scientiam *perceperunt. Qui autem spiritualibus donis dotati*[h] *sunt, non debent terrenis negotiis implicari*[3]. Quod[i] manifeste dicebat beatus Bernardus *Ad Eugenium De Consideratione*, libro 1, capitulo 5°, et pridem induximus capitulo praecedenti[4].

8. Obiciet autem[k] aliquis Ambrosii[15] dictum in superioribus Glossis. Inquit enim ille, de saecularium contentiosorum actuum iudiciis loquens: *A quibus nos excusare non possumus etsi velimus.* Cuius etiam sententiam ibidem confirmans Gregorius addit: *Sed tamen curandum magno opere est etc., sed*[m] *haec* (scilicet iudicia saecularium actuum) *quibus dignum est tractanda committant* (episcopi) *vel per se gerant.* Igitur[n] talia iudicare ac talium iudices constituere ad

[a] H *orig.*, corrigans, *misreading* T; *corr., as text* (?). [b] *Gold. omits.* [c] T, corinthis; H *orig.*, corinthio; *corr.*, corinthiis. [d] T, H, *insert* constituo aut constituam iudicem aut ipsum uobis. [e] T, H, I, constituat; *this and the preceding insertions might be genuine revision; but* T *uncorrected is not a convincing authority.* [f] H, id. [g] H, illas. [h] T, doctati. [i] T, H, *insert* etiam. [k] Q, aut. [l] *Gold.*, I, Augustini. [m] Q, vt. [n] *Gold.*, sic.

[1] *Titus* 1. 5. [2] II *Tim.* II. 4. [3] See above, pp. 144, 196, 473–4; it is noticeable that Marsilius, here obviously quoting by memory, has *scientiam* for *sapientiam*, and *dotati*, as on p. 196 and possibly on p. 144, for *ditati*. [4] See above, pp. 460–1. [5] This is probably a slip for *Augustini*, corrected in MS. I and Goldast.

episcopos seu presbyteros inquantum huiusmodi pertinere videtur, ex quo ab hiis secundum sanctorum sententiam excusari non possunt et ipsis hoc *magno curandum est opere*.

9. Nos autem ad haec obiecta[a] et reliqua consimilia dicta sanctorum aut doctorum dicamus, quod antiquis temporibus et iam dictorum sanctorum propter status sacerdotalis reverentiam et ipsorum moris[b] sive virtutis confidentiam ac reliquas causas de quibus diximus XXV°[c] huius, parte 5ª, concessum fuit per fideles legislatores et principes iudiciale officium tertiae significationis episcopis et principalibus animarum pastoribus supra[d] clericorum personas et temporalia, ut minus vexarentur aut turbarentur[e] a divinis officiis et honestius in causis saecularibus tractarentur. Et quoniam iam dictorum sanctorum aliqui constituti erant episcopi in provinciis sive locis quorum principes aut incolae supradictum iudiciale officium illis contulerant, nisi episcopatui renuntiassent ab huiusmodi gerenda causarum saecularium inter clericos cura excusari non poterant[f].

10. Sed[g] rursum dubitabit aliquis merito quaerens, cur viri sancti, ut beatus Silvester et aliorum plurimi, iudicia et potestates saeculares ac[h] temporalium possessionem et administrationem assumpserint[i], si talia presbyterorum, episcoporum, et reliquorum evangelizantium officio non conveniunt neque convenerint[1].

11. Dicendum, arbitror, secundum veritates inductas prius, praesertim XVII° et XXV° huius, quod fidelium ecclesia seu multitudo modica existens circa principium et consequenter, etiam tempore multo, a principantibus et subditis infidelibus persecutiones plurimas usque ad mortalia martyria patiebatur frequenter et in multa paupertate vivebat. Propter quod sancti episcopi, veri pastores, propter gregis salutem, augmentum, conservationem, et sustentationem ab imperatoribus fidelibus[k], devotis, et sibi propitiis, gratias et favores, concessiones seu privilegia impetrabant aut oblatas suscipiebant, non quidem ut praeessent[l], sed ut[m] prodesse possent et

[a] T, obiecti; H *orig.*, subiecti, *corr. as text.* [b] H, curis. [c] H, 15°. [d] T, H *orig.* (?), sensu; H *corr.*, super. [e] T (?), H *orig.*, curarentur; H *corr., as text.* [f] *Gold. inserts* rursum. [g] H, et. [h] H, et. [i] Q, assumpserunt. [k] T, H, *insert* aliisque principibus. [l] *Gold.*, pensent. [m] Q *omits*.

[1] Marsilius is confused in his tenses here, though he may mean to insinuate more doubt on the past event than on his general principle.

fidelem protegere populum atque fovere. Sic ergo iudicia saecularium actuum, inter clericos praecipue, propter iam dictas causas sancti episcopi susceperunt. Sic etiam quorundam temporalium administrationem, absque possessione sive dominio seu auctoritate vendicandi, curam acceperunt, ut posset hoc in fideles pauperes redundare. Unde Ambrosius *De Tradendis Basilicis*, ubi supra: *Si agros desiderat imperator, potestatem habet vendicandorum*[a]*; nemo nostrum intervenit. Potest pauperibus collatio populi redundare*[1]. Nemo ergo sacerdotum seu episcoporum interveniebat pro agris, quoniam Christum et apostolos imitantes horum abdicabant dominium; pro fide vero agonizabant constanter usque ad mortem; quamvis moderni episcopi, et praecipue Romanorum, pro agris et saecularibus dominiis fortissime pugnent et pugnas undique inter Christi fideles concitent, dicentes se in hoc *iura sponsae Christi defendere*[2], cum tamen ipsius iura non sint, sed iniuriae[b]; veram sponsam (fidem videlicet), doctrinam, et mores defendere, ne per pravos usus aut actus aut[c] infidelium impetum corrumpatur, quasi totaliter negligentes, quemadmodum diximus XXVI°[d] huius.

Hiis ergo de causis antiquis temporibus huiusmodi officia et beneficia susceperunt sanctorum aliqui. Quibus siquidem[e] convenienter[f] renuntiare possent moderni, ad minus in communitatibus[g] fidelium; sufficienter enim per principantes ab oppressionibus defenditur clerus, quinimo vix ab offensionibus in alios[h] reprimi potest[i]. Verum talibus renuntiare saecularibus officiis, possessionibus[k], atque dominio temporalium non est propositum modernorum pastorum, sed pro[l] huiusmodi etiam armata pugnare potentia, non solum[m] habitis conservandis, verum etiam pro reliquis usurpandis, sicut quilibet quantumcumque rudis sensu, si non alio, doceri potest[n]; universitatem fidelium etiam quamplurimum scandalizantes ex hoc ambitionis exemplo, non attendentes Christi comminationem, Matthaei XVIII°, dum dixit: *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis etc.*[3]. Ubi Glossa secundum Hieronymum: *Et quam-*

[a] Q, T, H, uindicandorum. [b] H, in iurgie. [c] T, H, vel. [d] *Gold.*, I, 22. [e] T, H *orig.*, *omit* quibus siquidem; H *corr. inserts* quibus. [f] Q, consequenter. [g] T *cancels* ad minus in communita; H *omits* ad minus. [h] *Gold.*, I, aliquos. [i] *Gold.*, possunt. [k] *Gold.*, T, H, possessioni. [l] Q, per. [m] Q *inserts* pro. [n] *Gold.*, possunt.

[1] St Ambrose, *Sermo contra Auxentium* (MPL. XVI. c. 1060). See above, pp. 261, 450. [2] See above, p. 398, n. 1. [3] Matth. XVIII. 6.

quam generalis possit esse sententia adversus omnes qui aliquem scandalizant, tamen iuxta consequentiam sermonis etiam contra apostolos dictum intelligi potest, qui interrogando quis maior esset videbantur inter se de dignitate contendere. Et, si in hoc vitio[a] *permansissent, poterant eos quos ad fidem vocabant per suum scandalum perdere, dum apostolos viderent inter se de honore pugnare*[1]. Quod autem de apostolis Hieronymus dixit, intelligendum est etiam de ipsorum successoribus omnibus, episcopis sive presbyteris. Qui si tamen sponte huiusmodi officia iudicialia et auctoritatem distribuendi temporalia relinquere nolint[b] ipsisque abutantur, secundum Divinam et humanam Legem licite possunt et debent principantes aut fideles legislatores eadem ab ipsis revocare, quemadmodum demonstratum XV^oc Primae, XVII° et XXI° huius.

12[d]. Quod autem obiciebatur[e] ex Apostolo I *ad Corinthios* IX°, et II *ad Thessalonicenses* III°: *Numquid non habemus potestatem etc.*[2] dissolutum fuit XIV° huius[3]. Talis enim potestas, ut ibi dicebatur, non est iurisdictionis, sed licite petendi secundum Legem Divinam (quamvis tamen non in iudicio coactivo) alimentum et tegmentum[f] sibi debitum propter Evangelii ministrationem a[g] potentibus exhibere.

Ei vero quae inducebatur ex I *ad Timotheum* V^o, dum dixit Apostolus: *Adversus presbyterum noli accipere accusationem etc.*[4], dicendum, hoc[h] Apostolum intellexisse, si debeat sacerdos publice increpari a suo superiori, pastore sive doctore. Non enim iurisdictionem coactivam alicui sacerdoti vel episcopo in quemquam exercere mandavit, quoniam et hoc ad suam et cuiuslibet sui successoris auctoritatem non pertinere novit Apostolus. Significavit autem[i] Apostolus correptionem quae ad pastorem pertinet solum esse verbalem in eo quod subdit: *Peccantes coram omnibus argue, ut ceteri timorem habeant*[5]*;* nec dixit: Cape vel incarcera, sed

[a] H *orig.*, officio; *corr.*, *as text.* [b] Q, noluerint; H, nolunt. [c] Q *orig.*, 5°; *corr.*, 15°. [d] *No number is shown in the photograph of* T *or rotograph of* H; *but a paragraph is marked here in both and at* ei vero *in* T. [e] T, H, obiciebant. [f] *Gold.*, tegumentum. [g] Q *omits.* [h] *Gold.*, hic; Q, hec. [i] T, H, *omit.*

[1] *Cat. Aur. ad loc.* (Aquinas, *Opera*, XV. fo. 64 *r.*), there cited from St Jerome, adding a word or two. [2] I *Cor.* IX. 4; II *Thessal.* III. 8–9. See above, p. 125. [3] See especially above, pp. 247–248. [4] I *Tim.* V. 19; see above, p. 125. [5] I *Tim.* V. 20.

incorrigibiles sermone docuit evitari. Unde *ad Titum* III°: *Haereticum hominem post primam et secundam correptionem devita, cum sit proprio iudicio condemnatus*[1].

CAPITULUM XXX

De solutione[a] *rationum*[b] *eodem* III° *ad idem etiam inductarum*[c], *et imperii Romani ac alterius cuiuslibet principatus translatione, quantum secundum rectam rationem fieri debet et potest.*

RELIQUUM vero et ultimum huius dictionis est solvere rationes quas etiam III° huius induximus ad astruendum errorem dicentium, iurisdictiones coactivas ad presbyteros sive[d] episcopos ipsarumque[e] supremam[f] omnium in hoc saeculo ad Romanum episcopum, inquantum huiusmodi, pertinere.

(1) Ad earum ergo primam, cum dicebatur: Sicut se habet corpus ad animam, sic princeps corporis ad principem animae[2]; haec propositio falsa est universaliter sumpta[g]. Nam quamvis anima distinguatur a corpore quoniam anima non est corpus, nullus tamen est corporis princeps quin sit etiam animae aliquo modo princeps, et econverso, sumendo principem proprie, quemadmodum apparet VIII° et IX° huius.

Si vero per principem corporis secundum metaphoram intelligatur medicus[h], qui eius curam gerit tamquam doctor operativus et quantum ad actus qui sunt particulae irrationalis et nutritivae[i]; per principem autem animae eum qui medicus est et doctor sive praeceptor operativus quantum ad actus partis rationalis et appetitivae[k] tam in statu et pro statu praesentis saeculi (quales sunt humanarum scientiarum sive[l] disciplinarum doctores) quam pro statu futuri saeculi (quales sunt pastores et sacerdotes); posset iam dicta propositio indefinite[m] sumpta concedi, quoniam universaliter sumpta semper instantiam multiplicem pateretur. Anima enim ad corpus, et rursum rationalis ad irrationalem, multas habet differentias, quas doctor aut

[a] Q, dissolucione. [b] Q, romano. [c] H, inductarum ad idem. [d] T, H, aut. [e] Q, H, ipsorumque. [f] Q, H *corr.*, supremum; H *orig.*, *as text*. [g] T, H, *omit* universaliter sumpta. [h] T, H, *insert* et. [i] Q, nutriue. [k] H, appetiue. [l] *Gold.*, vel. [m] T, H, indiffinite.

[1] *Tit.* III. 10–11. [2] See above, p. 126.

curator secundum unam non habet ad doctorem seu curatorem secundum aliam. Etenim[a] rationalis ad imaginem Trinitatis est syllogizans, irrationalis vero minime; nec tamen inter harum curatores seu doctores est huiusmodi differentia; sic et in aliis. Ea ergo in aliquo sensu concessa: ut videlicet sicut anima rationalis et appetitiva nobilior est corpore, id est, animato secundum nutritivam[b], ita doctor vel curator animae rationalis etc. dignior est eo qui curator et doctor est[c] irrationalis; sive etiam fiat comparatio haec inter doctorem animae rationalis pro statu seu fine praesentis saeculi tantum ad eum qui eiusdem doctor est principaliter pro statu seu fine futuri saeculi; esto sic inquam alterum altero perfectiorem esse, non ex hoc sequitur, ipsorum perfectiorem iudicem esse super imperfectiorem iudicio coactivo; sic enim mathematicus princeps esset[d] coactivus medici, et plurima manifeste inconvenientia sequerentur ex hoc.

Quod si per principem corporum intelligatur principans sive iudex hominum coactivus (seu tertiae significationis) in statu et pro statu sive fine praesentis saeculi tantum aut principaliter; per principem vero animarum eum qui iudex est secundum tertiam significationem principaliter pro statu seu fine venturi saeculi[e], sicut videtur intendere disputans; posset concedi comparatio sive proportio[f] secundum aliquem sensum seu indefinite[g] sumpta, quoniam universaliter, ut praediximus, multas pateretur instantias. Et cum assumitur, corpus subest animae vel irrationale omnino aut secundum aliquem modum[h] subest animae, id est rationali; simpliciter concesso secundum perfectionem[i] subesse, non ex hoc sequitur subesse secundum[k] iurisdictionem; sic enim inferens peccaret secundum consequens. Esto tamen, quamvis non propter argumentationem hanc, principem corporum (id est, hominum iudicem coactivum pro statu praesentis saeculi tantum) subesse secundum iurisdictionem iudici animarum coactivo pro statu venturi; non propter hoc sequitur, quemquam huius saeculi principem sive iudicem coactivum subesse secundum iurisdictionem alicui episcopo vel sacerdoti. Quoniam nullus episcopus aut sacerdos, inquantum huiusmodi, est princeps seu iudex coactivus cuiusquam pro statu praesentis saeculi vel venturi[l], quemadmodum

[a] T, H, est enim. [b] *Gold. inserts* inquantum huiusmodi. [c] *Gold. omits.* [d] H, et, *misreading* T. [e] Q *omits.* [f] H, proposicio. [g] H, indiffinite. [h] *Gold.*, modum aliquem. [i] H, perfectam. [k] H *omits.* [l] T, H, *omit* vel venturi.

IV°, V° et IX° huius ostensum est. Iudex enim coactivus animarum sive pro statu futuri saeculi Christus est solus. Unde Iacobi IV°, quod nec repetere piget: *Unus est legislator et iudex, qui potest perdere et liberare*[1]. Hic autem neminem mortalem statuit iudicare irrevocabiliter, neminemque punire[a] aut praemiare[b] in hoc saeculo, sed punire aut praemiare in venturo tantum[c] statuit, ut diximus et per Scripturam probavimus IX° huius. Romanus autem episcopus cum reliquis etiam pastor[d] est animarum doctor, quemadmodum medicus, non iudex coactivus aut princeps, ut ubi supra monstravimus per seriem evangelicam, per Apostolum, Hilarium, atque Chrysostomum, et ratione cogente.

2. (2) Quae vero amplius inducebatur ratio, quoniam sicut corporalia spiritualibus comparantur, sic princeps corporalium ad eum qui spiritualium[2], quia eidem quasi radici cum priore innititur, quasi eodem aut consimili modo repellenda est. Maior enim instantias patitur plurimas universaliter sumpta[e]. Ad minorem, qua[f] dicitur, corporalia subdi spiritualibus, si accipiatur *subdi* pro esse minus perfecto, debet concedi iuxta proprias significationes horum nominum *temporale* et *spirituale*. Cum vero subiungebatur, Romanum episcopum esse principem sive iudicem spiritualium, si iudex sumatur secundum primam iudicis significationem ut quia[g] horum iudicator speculativus aut operativus, verum est, Romanum episcopum et alium quemlibet huiusmodi iudicem esse vel esse debere; et ex hoc concluditur, quod[h] perfectior est eo qui iudicat tali iudicio de corporalibus tantum[i], praesertim propter bonitatem[k] iudicatarum[l] rerum. Sed propter hoc non sequitur, iudicem spiritualium talem superiorem esse altero iurisdictione seu iudicio coactivo. Sic enim qui animalia speculatur princeps esset sive iudex coactivus astrologi vel geometrae vel econverso, cum tamen neutrum sit neque[m] necessarium neque verum. Si vero intendatur, Romanum aut quemvis alium episcopum iudicem esse spiritualium secundum tertiam significationem (vide-

[a] *Gold.*, T, H *orig.*, I, punit; H *corr.*, *as text.* [b] *Gold.*, T, H *orig.*, I, praemiat; H *corr.*, *as text.* [c] *Gold.*, T, H, I, tantummodo. [d] *Gold.*, I, pastoribus, *perhaps a correct emendation.* [e] *Gold.*, T, H, I, *omit* universaliter sumpta. [f] T, H, quam. [g] *Gold.*, -que. [h] Q, quia. [i] H, tamen. [k] T *orig. omits*; T *corr.*, H, different(c)iam. [l] H, iudicandarum. [m] *Gold.*, nec.

[1] *James* IV. 12. [2] See above, p. 126.

licet coactivum), neganda est[a] tamquam manifeste falsa, ut ex Iacobi IV° pridem induximus et IX° huius. Solus enim Christus huiusmodi iudex est, cui[b] iudicem huius saeculi quantum ad coactivam iurisdictionem pro statu futuri saeculi[c] nusquam negavimus neque negamus subesse. Unde Apostolus *ad Ephesios* VI° et *Colossenses* ultimo: *Illorum et vester Dominus*[d] *in caelis est*[e1]; ubi tunc nullus erat apostolus aut sacerdos Novae Legis alter a Christo. Propter quod ab hoc iudice solo (iudicio coactivo) iudicabuntur huius saeculi iudices, et qui demeruerint arcebuntur per potentiam[f] coactivam, in alio saeculo tamen secundum suam legem, ut apparuit IX° huius. Per aequivocationem ergo huius nominis *iudex* fallebat iam dictus paralogismus.

3. (3) Ei autem argumentationi, quoniam sicut finis ad finem, lex ad legem etc., sic iudex ad iudicem[2], negari posset universaliter sumpta. Ea tamen indefinite concessa cum minore adiuncta, concluditur fortasse propter materiam iudicem coactivum secundum Legem Divinam superiorem esse ad iudicem coactivum secundum humanam legem; quod concessimus prius. Quod si assumatur, Romanum aut alium quemvis episcopum iudicem esse secundum Legem Divinam, distinguenda est oratio secundum aequivocationem huius dictionis *iudex* et interimenda in sensu secundum quem[g] disputans concludere quaerit, Romanum aut alium quemquam episcopum iudicem esse coactivum in hoc saeculo vel futuro secundum Legem Divinam.

4. (4) Quae vero ratio accipit, eum cuius actio nobilior est sive perfectior non debere illi subici secundum iurisdictionem coactivam cuius actio minus nobilis est sive minus perfecta[3]—hoc autem sustinet episcopi seu presbyteri actio ad eam quae principantis, est enim nobilius et perfectius eucharistiam consecrare, cetera quoque ministrare sacramenta ecclesiae (quod est opus episcopi

[a] Q, esset. [b] H, cuius. [c] T *orig. omits* pro...saeculi; *corr. inserts.* [d] *So Gold.*, T *corr. over eras.* (*omitting* et *after* 6°), I; Q, ephesios 6° dominus dominorum carnalium seu temporalium; T *corr. annotates in margin*, et colocen. vltimo et cetera ut in aliis libris; H, *misreading and placing note in text*, Colocen ultimo t' ut in aliis libris illorum etc. [e] *Gold.*, I, est in caelis. [f] *Gold.*, I, poenam. [g] *Gold.*, quam.

[1] *Eph.* VI. 9; cf. *Col.* IV. 1. In T the correction of the paraphrase into an exact quotation seems to be revealed in the act of being made. [2] See above, p. 126. [3] See above, p. 127.

sive sacerdotis) quam de civilibus seu contentiosis actibus humanis iudicare atque praecipere (quod opus est principatus[a] seu iurisdictionem activam habentis solummodo inquantum huiusmodi)— primam propositionem falsam recipit[b] et negandam universaliter sumptam, quoniam nec aliter ratiocinatio formam convenientem haberet. Minor etiam universaliter sumpta similiter, pro quocumque scilicet[c] sacerdotio vel sacerdote, pateretur instantiam. Non enim actio sacerdotum in aliis legibus nobilior est actione principantis (eius enim[d] oppositum ostensum est XV° Primae), sed in sola Lege Christianorum actio sacerdotum est aliarum perfectissima; quod tamen sola fide tenemus[1].

Est igitur huius argumentationis prima propositio falsa. Nihil enim prohibet, nobiliorem seu perfectiorem simpliciter habens actionem quantum ad aliquid dependere ab habente minus perfectam, et sic quantum[e] ad quid esse imperfectius. Corpus enim humanum, quod est perfectius simpliciter omni corpore simplici aut mixto, generabili saltem, quantum ad aliquid potentia est et[f] minus perfectum multis mixtis atque simplicibus. Est etiam hoc[g] videre in partibus eiusdem totius. Nam quamvis oculus sit membrum sive pars perfectior manu vel pede, quoniam perfectiorem efficit actionem, nil minus ab ipsis[h] pendet et recipit aliquam actionem aut motum; e quoque converso[i] haec ipsa dependent ab oculo, quoniam in finem[k] ad quem movent aut moventur diriguntur per ipsum. Sic etiam dicebat Apostolus I *ad Corinthios* XII°: *Non potest autem*[l] *oculus dicere manui: opera tua non indigeo*[m][2].

Quo[n] siquidem igitur[o] seu proportionali modo principatus etiam dependet ac recipit aliqua per actiones aliquarum et inferiorum partium civitatis, de quibus diximus V° Primae[p], quamvis non secundum iudicium coactivum; cum tamen ipsae[q] secundum aliquid

[a] *Gold.*, I, H *corr.*, principantis, *seemingly a late but right emendation.* [b] *Gold.*, I, recipit falsam. [c] T, H, *omit.* [d] T *orig.*, non (?), T *corr.*, H, nam *for* eius enim. [e] *Gold.*, quod. [f] *Gold.*, positum est et; H *corr.*, potest esse. [g] *Gold.*, hic. [h] *Gold.*, eis. [i] Q, H *corr.*, et e conuerso. [k] T, H, terminum. [l] H, aut. [m] H, indiges; *Gold.*, Q, T *orig.*, I, G, *omit* Sic etiam...indigeo; T *corr.*, *followed by* H, *inserts in margin, underlining quotation.* [n] *So Gold.*, T *corr.* (*over erasure*), H; Q, G, I, hoc. [o] G *omits.* [p] *So Gold.*, T *corr.* (*over erasure*), H; Q, I, huius. [q] *Gold.*, ipse.

[1] These metaphysical arguments seem to betray the influence and the scepticism of John of Jandun. [2] I *Cor.* XII. 21.

melius et perfectius a principatu dependeant ut[a] coactivum iudicium, ut ostensum est XV° Primae. Sic ergo sacerdotium a principatu dependet ac recipit, et principatus a sacerdotio. Recipit enim sacerdotium a principatu iustificationem suorum civilium actuum et custodiam ab iniuria[b], ne siquidem hanc inferat alteri nec illi ab altero inferatur in statu et pro statu praesentis saeculi; quoniam hoc est officium principantis et nullius alterius partis civitatis, quemadmodum demonstratum est XV° Primae. Quod etiam expressit Apostolus *ad Romanos* XIII° et prius induximus V° huius[1]. Hoc[c] etiam *ad Timotheum* I, II°[d] capitulo, sensit cum dixit: *Obsecro igitur primum fieri obsecrationes etc. pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus*[e 2], id est, habeamus. Conversa vice[f] indiget ac pendet principatus ab actione sacerdotii; recipit enim ab hoc doctrinam videlicet cum sacramentis disponentibus homines in hoc saeculo et contraria removentibus ad salutem seu beatitudinem aeternam pro statu venturi saeculi.

Verum differenter invicem has agunt et recipiunt actiones, quoniam princeps[g] iudex coactivus existens in hoc saeculo Dei ordinatione (quamvis immediate humani legislatoris aut alterius cuiusvis humanae voluntatis institutione) suam actionem per coactivam potentiam[h], supplicium vel poenam inferendo, imprimere potest licite in sacerdotem, etiam non volentem, si legis humanae (non contrariae Divinae Legi) transgressor extiterit, ut demonstratum est V° et VIII° huius[i] et XV° Primae. Episcopus autem sive sacerdos, quoniam secundum Legem Divinam non est iudex coactivus cuiusquam in hoc saeculo (ut XV° Primae, IV°, V°[k], et IX° huius ostensum est), sed iudex est secundum primam *iudicis* significationem, quasi doctor operativus ut medicus, per suam actionem sive praeceptum neminem cogere potest nec debet poena vel supplicio, reali aut personali, secundum vitam praesentem.

Sic igitur falsa fuit prima propositio iam dictae argumentationis, qua[l] sumebatur, omne quod perfectiorem efficit actionem secundum

a *Gold.*, T, H, I, et. b H, iniurgia. c Q, hec. d *Gold.*, quinto; Q, 1°. e T *corr.'s underlining quotations begins again here in the text.* f Q, uite. g T, H, principans. h *Gold.*, potestatem. i T, H, *insert* 5°. k Q, 8°. l T *orig.*, H, quam; T *corr.*, *as text.*

1 *Rom.* XIII. 1–7; see above, p. 147. 2 1 *Tim.* II. 1–2; see above, pp. 154–5.

iurisdictionem non debere subesse minus perfectam actionem agenti. Cum dictis enim ad ipsam sequitur per necessitatem aliud manifestum inconveniens[a], falsum videlicet, nullum speculativum artificem aut saltem primum philosophum seu metaphysicum subesse iurisdictioni principantis[b] secundum legem humanam; cum nullus habituum operativorum (aliorum[c] a fide) in principante vel alio aut actio proveniens ab hiis[d] sint[e] aeque perfecti habitui philosophi primi aut actioni provenienti per illum; quo tamen carere contingit principantem sufficientem et recte etiam institutum.

5. (6) Quod autem posterius obiciebatur, inconveniens videri, vicarium Christi singularem, Romanum episcopum, aut quemvis apostolorum successorem alium subesse debere iudicio coactivo principantis secundum legem humanam[1]; dicendum, nullum inconveniens vicarium alicuius illi vel consimili subesse iudici cui Dominus eiusdem vicarii sponte subesse decrevit propter convenientem saeculi huius ordinem observandum[f]. Christus enim, Deus et homo, sub Pilati Pontii principantis secundum legem humanam vicarii (Caesaris)[g] iudicium coactivum sponte subivit; sic etiam et apostoli sancti fecerunt et alios facere praeceperunt secundum Legem Divinam; quemadmodum liquide ostensum est per Scripturam et dicta sanctorum atque aliorum doctorum IV° et V° huius, et in XXVIII° etiam[h] repetitum. Unde[i] cum *servus non* sit *maior domino*, *neque*[k] *apostolus eo qui misit illum*[2], ut ex Scriptura per Bernardum induximus XXVIII° huius[l], nullum inconveniens, sed valde conveniens, quinimo necessarium est[m] ad civilitatis seu politiae quietem omnem episcopum atque presbyterum et clericum subesse iudicio coactivo principantium secundum legem humanam. Huius vero contrarium inconveniens omnino est et importabile[n], sicut demon-

[a] H, inconsequens. [b] H, principanti. [c] H, suorum. [d] *Gold.*, iis. [e] H *orig.*, sicut; *corr.*, *as text*. [f] *Gold.*, ordinationem obseruandam. [g] *Gold.*, I, *omit* Caesaris; T, H, *omit* vicarii Caesaris. [h] *Gold. omits*. [i] *Gold. inserts* etiam. [k] *Gold.*, nec. [l] *Gold. here interpolates*: (Bernhardus enim haec inter caetera ad Eugenium de consideratione li. primo, c. 5. Ita ne, inquit, imminutor est dignitatis seruus, si non vult esse maior Domino suo? aut discipulus, si non vult esse maior eo qui se misit? aut filius, si non transgreditur terminos, quos posuerunt patres sui? Quis me constituit iudicem? ait ille magister et Dominus, et erit iniuria seruo discipuloque, nisi iudicet uniuersos?). [m] *Gold.*, I, *omit*. [n] *Gold.*, impartibile.

[1] See above, p. 127; the order of arguments (5) and (6) is here inverted.
[2] John XIII. 16; see above, pp. 460–1.

stratum est XVII° Primae, et ubi supra in hac[a] et[b] pridem confirmatum testamentis aeternis.

Adhuc, quoniam Romanus aut quivis[c] episcopus non est Christi vicarius seu minister[d] ad omne officium exercendum in hoc saeculo, sed secundum determinatum, verbi causa, sacerdotium, in quo siquidem inquantum huiusmodi non attenditur coactivum iudicium, inferius aut superius, secundum ipsum, ut ex Aristotele[1] induximus palam IX° huius, parte 8ª; principans vero secundum legem humanam Dei vicarius seu minister est secundum[e] principatus officium, in quo superius et subiectum attenditur quantum ad coactivam potestatem. Unde *ad Romanos* XIII° neminem excipiens Apostolus, episcopum[f] aut presbyterum[g], inquit: *Omnis anima subdita sit potestatibus sublimioribus*, causam subiungens: *Dei enim minister est.* Ecce vicarium Dei, non qualemcumque[h], sed coactivum malorum in hoc saeculo. Unde subdit: *Vindex in iram et qui malum agit*[2]; sed malum agere potest episcopus aut sacerdos, quibus numquam[i] Christus aut apostolus aliquis opere seu exemplo vel sermone alium iudicem assignavit, ut[k] in hac[l] ubi supra[3] monstravimus.

6. Ei vero, quae per modum quaestionis[m] proponitur, instantiae, quod si expediat principantes secundum auctoritatem humanam corrigere, dum delinquunt[n] in Divinam aut hominum° Legem, non videri hos[p] corrigi posse convenienter, cum superiore careant in politia primi saltem aut primus ipsorum; et propterea eos subici debere sacerdotum aut episcoporum iudicio coactivo[4]; dicendum, quod principans delinquens in Divinam aut humanam Legem corrigi potest et debet convenienter per ministrum ecclesiasticum, episcopum sive presbyterum, per sermonem exhortatorium aut increpatorium, modestum tamen iuxta doctrinam Apostoli, II *ad Timotheum* II° et IV°, et[q] Chrysostomi explicationem, quam induximus

[a] H *corr.*, hoc. [b] *Gold. omits.* [c] H, quis. [d] Q, mister. [e] T *orig.*, set, *corr.*, secundum; H *orig.*, si, *corr.*, secundum. [f] *Gold.*, episcoporum. [g] *Gold.*, presbyterorum. [h] *Gold.*, I, violentum. [i] T, H, nusquam. [k] H, vnde. [l] Q, hoc. [m] *So* Q, T *orig.*; *Gold.*, T *corr.*, etc., conclusionis; H, quomodouis. [n] *Gold.*, delinquent. [o] H, humanam. [p] *Gold.*, nos. [q] H *omits.*

---

[1] *Pol.* VI. 15 (Sus. pp. 440–1); see above, p. 192. [2] *Rom.* XIII. 1, 4. Both here and above on p. 147 Marsilius reads *iram et qui* for *iram ei qui*. [3] *I.e. in hac dictione*, Chap. IX. [4] See above, p. 127, ll. 22–27. Here the existence of the universal Empire is left open.

IX° huius[1]; per coactivam vero potestatem nequaquam, quoniam haec ad episcopum vel sacerdotem inquantum[a] huiusmodi super quemquam in hoc saeculo minime pertinet, ut saepe probatum et repetitum est in prioribus dictis. Corrigere vero principantem propter excessum in leges et inquantum in[b] legem humanam ut in X°[c] diximus[2], secundum legem tamen humanam, et arcere quoque si oporteat poena vel supplicio temporali, ad solius humani[d] legislatoris auctoritatem pertinet vel ad haec[e] statutorum ab illo, ut XVIII° Primae sufficienter ostensum putamus.

7. (5) Quae autem finaliter addebatur deductio, quoniam secundum iurisdictionem ille superior est ad Romanum imperatorem, ipsumque de iure instituere atque deponere potest, qui *transtulit Imperium a Graecis in Germanos in persona Magni Karoli*[f]; hic autem est[g] papa Romanus; ergo ad[h] imperatorem[i] superior[k], ipsumque instituere atque deponere de iure potest[3]; dicendum, quod si maior indefinite sumatur, ex ipsa cum minore nihil infertur, propter non fieri syllogismum[l] ex indefinita cum particulari. Si vero sumatur universaliter, ut dicatur: Omnis translator Imperii Romani a Graecis in Germanos superior est etc., nisi determinetur subiectum, quamplures haberet haec propositio veras instantias. Si enim quis de facto et non de iure transtulisset Imperium, aut si aliena seu[m] sibi ab altero tunc data potestate ad hoc, tamquam procuratori vel quasi, qui sic inquam transtulisset, non propter hoc solus superiorem iurisdictionem haberet nec potestatem iustam Romanum principem instituendi aut deponendi. Sic vero determinata iam dicta priori propositione, ut omnis mortalis qui transtulit aut transferre potest Romanum Imperium a Graecis in Germanos iuste auctoritate propria, non sibi concessa per alterum, superior est[n] secundum coactivam iurisdictionem ad Romanum principem, ipsumque iuste

[a] Q, inquam. [b] T, H, *omit.* [c] *Gold.*, I, *insert* huius. [d] T, H, humanis. [e] *Gold.*, hoc. [f] *Gold.*, I, *insert* vt iam dictum est *here.* [g] *Gold. omits.* [h] *Gold.*, I, *omit.* [i] *Gold.*, I, imperatore. [k] T, H, *insert* ut iam dictum est *here.* [l] T, H *orig.*, simillem; H *corr.*, *as text; Gold. conflates* syllogismum similem. [m] *Gold.*, ceu. [n] H, superiorem, *misreading* T.

[1] II *Tim.* II. 25: "*Cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati*"; ibid. IV. 2: "*Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.*" For St Chrysostom, see above, p. 189. [2] Dict. I., cap. X, on the nature and kinds of law; see above, pp. 36–9. [3] See above, p. 127, and also p. 402. The order of (5) and (6) is here inverted; see above, p. 486, n. 1.

instituere atque deponere potest, sic ipsa concessa; quae huic annectitur secunda, videlicet Romanus episcopus sive papa est qui transtulit Imperium, ut dictum est, neganda est tamquam omnino falsa. Nam eius opposita demonstrata est XV° Primae, et rursum tam ipsius quam ex ipsa illatae conclusionis oppositum per Scripturam et dicta sanctorum atque catholicorum doctorum certificatum est IV° huius et V° et repetitum in aliis plerisque locis, sicque observatum de facto sine reclamatione fuisse per antiquos patres et pastores, Romanos episcopos, persuasimus XXI° huius ex[a] approbatis historiis.

Quod autem scribitur[b] in VII quarundam narrationum, quas *Decretales*[c] appellant, *De Iureiurando* et in epistola quadam vocati[d] papae Romani ad inclitum Ludovicum ex Bavariae[e] ducibus Romanorum regem assumptum, *per sedem apostolicam* sive Romanum papam, vel solum aut cum suorum collegio clericorum, *Romanum Imperium* a *Graecis* ad *Germanos in persona Magni Karoli* fuisse translatum rationabiliter sive iuste[f1], supponatur ad praesens[g]; de[h] hac enim translatione, quantum de facto processerit[i], dicturi sumus in altero quodam ab hoc tractatu seorsum[2]. Esto igitur Imperii translationem a Graecis in Germanos iuste factam; dico tamen quod[k] non auctoritate Romani papae solius aut cum suo solo collegio clericorum, ut pridem diximus.

8. Et propterea oportet attendere secundum demonstrationes inductas XII°, XIII°, et XV° Primae, quod eiusdem est auctoritas prima, secundum rationem rectam intendentibus, leges humanas statuendi, principatum instituendi, principem assumendi, auctoritatem illi concedendi, et haec omnia mutandi, destruendi, augendi,

[a] Q *reduplicates* ex. [b] Q, scribatur. [c] *Gold.*, Decretas. [d] T, H, *omit; Gold.*, I, *insert* iam. [e] *Gold.*, Bauaribus. [f] *So Gold.*, Q, I, T *orig.*; T *corr. cancels*, H *omits* rationabiliter sive iuste. [g] *Gold.*, I, *insert* quamuis non ipsorum auctoritate propria. [h] *Gold. omits.* [i] *Gold.*, praecesserit. [k] T *orig.*, 8; *corr. cancels*; H *omits.*

---

[1] Clement V's decretal, *Romani principes* (*Corp. Iur. Canon.*, *Clementin.* (VII), Bk II, Tit. IX, Cap. 1), and John XXII's *monitorium* of 8 Oct. 1323; see above, pp. 367 n. 2, 402 n. 1. [2] This is the brief tract, *De Translatione Imperii*, printed in Goldast, *Monarchia*, II. pp. 147–153. It is a mere abbreviation, with interpolated contradictions, of the all but contemporary papalist tract of Landulfus (or Radulfus) de Columna, *De Translatione Imperii* (Goldast, *Monarchia*, II. pp. 88–95). Cross-references are given to the *Defensor Pacis* on several points, and Marsilius seems to have no further argument to add.

vel minuendi, suspendendi, corrigendi, deponendi, transferendi, revocandi, et reliqua faciendi circa ea quae iam dictam auctoritatem habenti principaliter, non ab altero, expedire videntur et per suam expresserit voluntatem. Cuius autem sit auctoritas supradicta, determinatum est XII° et XIII° Primae. Propter[a] quod, ubicumque legatur et a quocumque dicatur translatum fuisse Imperium, aut alter quicumque principatus vel princeps aliquis (qui per electionem assumitur) institutus[1] per papam vel aliam personam singularem aut per collegium singulare aliquod provinciae sive regni; si vera debeat esse scriptura vel sermo et valida seu iusta institutio sive translatio talis, oportet fieri aut factam esse auctoritate legislatoris primi in provincia vel provinciis super quas, a quibus, et ad quas debet institutio aut translatio fieri aut facta fore[2]. Ideoque si translatio Imperii Romani vel imperatoris alicuius institutio dicatur aut scribatur rite facta fuisse per papam Romanum solum aut per ipsum cum suo solo collegio clericorum, et verum sit huiusmodi dictum aut scriptum, oportet translationem aut[b] institutionem iam dictam per ipsos intelligere factam propter[c] auctoritatem illis concessam ad hoc a Romani Imperii legislatore humano supremo, per medium aut sine medio, vel ab eis quidem non factam simpliciter, sed modo quodam, ut publicatam vel pronuntiatam, auctoritate tamen praedicta. Transtulit enim fortasse aut instituit circa Imperium aliquid legislator praedictus, quod postmodum soli papae Romano tamquam reverentiori personae universitatis humanae, vel sibi cum suis sacerdotibus velut venerabiliori clericorum collegio, pronuntiandum et publicandum commisit, non quidem propter facti vel fiendi necessitatem, sed solennitatem tantummodo, quoniam[d] translationes principatus, legum et principantium institutiones, similiter et officia civilia reliqua inquantum huiusmodi, quantum ad eorum robur, ex sola legislatoris iam dicti electione seu ordinatione dependent, ut demonstratum est XII° et XIII° Primae ac XXVI°[e] huius, parte 5ª, cum declaratione quadam nec[f] inutiliter repetitum[g][3]. Sic quoque per omnia sentiendum de institutione officii principum eligentium

[a] H *orig.*, propter (?); *corr.*, ideo (?). [b] Q, seu. [c] *Gold.*, per. [d] *Gold.*, cum. [e] T, H, 16°. [f] *Gold.*, Q, non. [g] Q *corr.*, repetita.

[1] Marsilius has here slipped into the nominative case, forgetting the construction of his sentence. [2] This practically implies that the Empire is but one state among others. [3] See above, p. 401.

imperatorem Romanum; non enim aliam[a] in hoc neque ab alio habent auctoritatem[b], neque ab ipsis per alterum[c] suspendi vel revocari potest quam a supremo Imperii Romani humano legislatore praedicto.

De propositis quidem[d] igitur dubitationibus III° et XXVII° huius sic pertransisse sufficiat, et finem imposuisse[e] quaesitis.

[a] Q, aliunde. [b] Q *omits* neque ab alio...auctoritatem. [c] *Gold.*, alium. [d] Q, quod. [e] Q, posuisse.

DICTIO III

CAPITULUM I

De rememoratione principaliter intentorum et determinatorum dictione I *et* II, *et dictorum cum dicendis consequentia quadam.*

QUONIAM autem in prioribus regnorum et communitatum quarundam singularem civilis discordiae seu intranquillitatis iam existentem assignavimus causam, omniumque reliquarum (nisi prohibeatur) futuram: extimationem, desiderium, atque conatum, quibus Romanus episcopus et suorum coetus clericorum singulariter ad saeculares tendunt principatus et temporalia possidenda[a] superflue. Quorum etiam supremum omnium sibi vendicare nititur memoratus episcopus ex[b] eidem[c] praecipue (ut asserit) concessa per Christum in persona beati Petri plenitudine potestatis, ut in ultimo Primae diximus et in plerisque dictionis Secundae capitulis non inconvenienter extitit repetitum; cum tamen nullus principatus seu cuiusquam coactivum iudicium in hoc saeculo, nedum supremus omnium, illi conveniat neque alteri cuiquam episcopo, sacerdoti, vel clerico, inquantum huiusmodi, communiter aut divisim, veluti viis certis humanis demonstravimus XII°, XIII°, et XV° Primae, idque[d] IV° et V° Secundae firmavimus testimoniis Veritatis Aeternae, necnon sanctorum eius interpretum expositionibus ac plurimorum approbatorum eiusdem doctorum; postque etiam VI° et VII° dictionis Secundae assignavimus[e] ex scripturis et rationibus certis, quae, quantave sit, ac in quibus sacerdotum seu episcoporum potestas. Quibus omnibus etiam aut ipsorum alicui ostendimus eiusdem XXIII°[f] nec communiter vel divisim quam sibi sumpserant, praesertim Romanus episcopus, convenire plenitudinem potestatis. Propter quae malignitatis illius singularis in dictis prooemialiter saepius nominatae sufficienter radices succisae videntur. Nunc, ut quos hactenus pestilentia haec regnis et communitatibus palmites et germina discordiae sive litis adduxit, nec inducere cessat, arescant citius et de cetero propagari non valeant, ex

[a] H *orig.*, possidencia; *corr.*, *as text*. [b] Q, et. [c] H, eisdem. [d] *Gold.*, idemque. [e] Q, assignauiuimus. [f] H, 22°.

iam praemissis dictionibus reliquam[a] et tertiam producemus. Quae nil aliud erit quam ex antepositis[b] per-se-notis vel demonstratis necessaria et explicita illatio conclusionum quarundam; quibus, adhibita diligenti[c] attentione meditationis et opere, supradicta pestis eiusque sophistica causa non difficulter[d] excludentur[e] a regnis, ipsisque deinceps ad ea reliquasque civilitates praecludetur ingressus[f].

CAPITULUM II

De conclusionum quarundam explicita illatione ad determinata in[g] *prioribus dictionibus de necessitate sequentium. Quarum attentione facilius assequi possunt principantes et subditi finem per hunc librum intentum.*

HARUM autem inferendarum conclusionum hanc primam ponemus:

1. Solam Divinam seu Canonicam Scripturam, et[h] ad ipsam per necessitatem sequentem quamcumque[i], ipsiusque interpretationem ex communi concilio fidelium factam veram esse, ad aeternam beatitudinem consequendam necesse credere, si alicui debite proponatur[k]. Huius siquidem certitudo est et sumi potest XIX° Secundae, ex 2^{a}[l] in 5^{am}[m].

2. Legis Divinae dubias diffinire sententias, in hiis praesertim qui Christianae fidei vocantur articuli, reliquisque credendis de necessitate salutis[n], solum generale concilium fidelium aut illius valentiorem multitudinem sive partem determinare debere, nullumque aliud partiale collegium aut personam singularem cuiuscumque conditionis existat iam dictae determinationis auctoritatem habere. Huius autem certitudo habetur[o] XX°[p] Secundae, ex 4^{aq} in 13^{amr}.

[a] T, H, reliqua. [b] *Gold.*, antea positis. [c] *Gold.*, diligentia. [d] H, difficiliter. [e] Q, excludetur. [f] *Here the class of MSS represented by* A, C, G, K, N, U, *comes to an end.* G *stops suddenly without a finis.* [g] Q *omits.* [h] H *orig. omits; corr. inserts* aut. [i] H, quantumcumque. [k] H, praeponatur. [l] *So* Q, T; H, 4^{a}. [m] *Gold. gives throughout only the chapter-references, not those of the parts.* [n] *Gold.*, I, *insert* aeternae. [o] *From this point blanks are left in* T *for the references, which are supplied by* H *corr. in the margin from some inferior MS.* [p] H *corr.*, 29°; I, 22°. [q] Q, 4°. [r] H *corr.*, 3^{am}.

3. Ad observanda[a] praecepta Divinae Legis, poena vel supplicio temporali[b] nemo[c] Evangelica Scriptura[d] compelli praecipitur: IX° Secundae, ex 3ª in 10am.

4. Solius Evangelicae[e] Legis[f] praecepta vel ad ipsa per necessitatem sequentia, et quae secundum rectam rationem fieri aut omitti convenit, propter aeternam salutem necesse servari; Antiquae[g] vero Legis nequaquam omnia: IX° Secundae, ex 10ª in finem.

5. In divinis seu Evangelicae[h] Legis praeceptis aut prohibitis neminem mortalem dispensare posse; permissa vero prohibere, obligando ad culpam aut poenam pro statu praesentis saeculi vel venturi, solum posse generale concilium aut fidelem[i] legislatorem humanum, nullumque aliud partiale collegium vel singularem personam cuiuscumque conditionis existat: XII° Primae, 9ª, et IXª Secundae, 1ª, et XXI° Secundae, 8ak.

6. Legislatorem humanum solam civium universitatem esse aut valentiorem illius partem: XII° et XIII° Primae[l].

7. Decretales vel decreta Romanorum aut aliorum quorumlibet pontificum, communiter aut divisim absque concessione legislatoris humani[m] constituta, neminem obligare poena vel supplicio temporali[n]: XII° Primae, et XXVIII° Secundae, 29a°.

8. In humanis legibus solum legislatorem vel illius auctoritate alterum dispensare posse: XII° Primae, 9ª.

9.[p] Principatum electum aut alterum qualecumque officium a sola electione auctoritatem habentis ad illam, nullaque alia confirmatione seu approbatione pendere: XII° Primae, 9ª, et XXVI°[q] Secundae, ex 4ª in 7am.

10. Cuiuslibet principatus aut alterius officii per electionem instituendi, praecipue vim coactivam habentis, electionem a solius

[a] Q, obseruandum. [b] *Gold.*, I, *insert* seu praesentis saeculi. [c] I, neque. [d] I *inserts* seu nouo testamento. [e] *Gold.*, I, nouae. [f] *Gold.*, I, *insert* diuinae. [g] H, antiqua. [h] *Gold.*, I, nouae *for* seu Evangelicae. H, fidele. [k] H *omits the three parts, which are identical in* Q and N. [l] *So* Q, T, H, I, *Gold.* [m] T *corr.*, H, *insert* vel generali concilii. [n] *So* Q, T *orig.*; T *corr.*, H, *insert* nec spirituali; *Gold.*, I, *insert* seu saeculi huius; F, N, *read* humani pena uel supplicio temporali pro statu presentis seculi uel uenturi ad obseruandum neminem obligare(i). *The evident rehandling by scribes throws doubt on* T *corr. and* H*'s additions which might be Marsilius' revision.* [o] H *corr. omits* et XXVIII°...29ª. [p] Q *inserts* ad. [q] H *corr.*, 16°; H *also omits the parts, which* I *and* N *have less correctly.*

legislatoris expressa voluntate pendere: XII° Primae et XV° Primae, ex 2ª in 4amª.

11. Solum unum numero supremum principatum esse debere in civitate vel regno: XVII° Primae.

12. Personas et ipsarum qualitatem ac numerum ad officia civitatis, sic quoque civilia omnia determinare, ad principantis fidelis auctoritatem secundum leges aut probatas consuetudines tantummodo pertinere: XII° Primae et XV°[b], 4ª et 10ª.

13. Nullum principantem, eoque minus collegium partiale vel singularem personam cuiuscumque conditionis existat, alienorum actuum monasticorum aut civilium absque mortalis legislatoris determinatione imperii plenitudinem seu[c] potestatis habere: XI° Primae et XXIII° Secundae, ex 3ª in 5am.

14. Principatum seu iurisdictionem coactivam supra quemquam clericum aut laicum, etiam si haereticus extet[d], episcopum vel sacerdotem inquantum huiusmodi nullam[e] habere: XV° Primae, ex 2ª in 4am, IV°, V°, et IX° Secundae, ac X°[f], 7ª.

15. Super omnem singularem personam mortalem cuiuscumque conditionis existat, atque[g] collegium laicorum aut[h] clericorum, auctoritate legislatoris solummodo principantem[i] iurisdictionem, tam realem quam personalem, coactivam habere: XV° et XVII° Primae, IV°, V°, ac VIII° Secundae[k].

16. Excommunicare quemquam[l] absque fidelis legislatoris auctoritate ulli[m] episcopo vel sacerdoti[n] aut ipsorum collegio non[o] licere: VI° Secundae[p], ex 11ª in 14amq, et XXI°[r] Secundae, 9ª.

17. Omnes episcopos aequalis auctoritatis esse[s] immediate per Christum[t], neque secundum Legem Divinam convinci posse, in spiritualibus aut temporalibus praeesse invicem vel subesse: XV° et XVI° Secundae.

18. Auctoritate divina, legislatoris humani fidelis interveniente consensu seu concessione, sic[u] alios episcopos communiter aut

a H *omits parts*. b *So* Q, H *corr.*; I, 2° et 15° 1ª; *Gold.*, duodecimo et quintodecimo primae. c H, ceu. d *Gold.*, I, *insert* nullum. e *Gold.*, ullam; Q *corr.*, nullum. f *Gold.*, nono ac decimo secundae; H *corr.*, 9° 2e ac 7ª; I, 9 2e ac 10 et 7. g I *omits*; H, aut. h *Gold.*, ac; I, atque. i *Gold.*, principem; I, pnre. k H *corr.*, ac 6° 2e; I, ac 8 IIe et 26. 6ª; *Gold.*, quinto, octauo ac vigesimo primo secundae. l *Gold.*, I, *insert* aut diuinorum officia interdicere. m *Gold.*, I, nulli. n T, H, presb(p)itero. o *Gold. omits*. p *Gold. omits*. q Q, 4am. r H *corr.*, 27°; I, 22°. s I *omits*. t I *inserts* collate fore. u H, sicut.

divisim excommunicare posse Romanum episcopum et in ipsum auctoritatem aliam exercere, quemadmodum econverso: VI° Secundae, ex 11ª in 14ªm, etª XV°ᵇ et XVI° Secundaeᶜ.

19. Coniugia seu matrimonia Divina Legeᵈ prohibita per mortalem neminem dispensari posse, humanaᵉ vero lege prohibita ad solius legislatoris vel per ipsumᶠ principantisᵍ auctoritatem pertinere: XII°ʰ Primae, 9ª, et XXI° Secundae, 8ª.

20. Natos, non ex legitimo thoro seu matrimonio, legitimos facere sic, ut hereditarie succedere possint aliaque suscipere civilia et ecclesiastica officia et beneficia, ad solum fidelem legislatorem noscitur pertinere: ubiⁱ supra immediateᵏ.

21. Ad ecclesiasticos ordines promovendos ipsorumque sufficientiam iudicare iudicio coactivo ad solum legislatorem fidelemˡ spectare, ac sine ipsius auctoritate quemquam promovere ad haecᵐ cuiquam sacerdoti vel episcopo non licere: XV° Primae, 2ª, 3ªⁿ, 4ª, et° XVII°ᵖ Secundae, ex 8ª in 16ªm.

22. Numerum ecclesiarum sive templorum ac in ipsis ministrare debentium sacerdotum, diaconorum, et reliquorum officialium ad solum principantem secundum legesᵠ fidelium pertinet mensurare: ubi supra immediateʳ.

23. Ecclesiastica officia separabilia solius fidelis legislatoris auctoritate debere conferri et similiterˢ auferri posse, sicᵗ quoque beneficia et propter pias causas reliqua constituta: XV° Primae, 2ªᵘ, et 4ª, etᵛ XVII° Secundaeʷ, ex 16ªˣ in 18ªm, et XXI° Secundaeʸ, ex 11ª in 15ªmᶻ.

24. Notarios aut alios officiales publicosᵃᵃ civiles statuere ad nullum episcopum pertinere inquantumᵇᵇ huiusmodiᶜᶜ, communiter aut divisim: XV° Primae, 2ª, 3ªᵈᵈ, et 10ª, et XXI° Secundae, 15ªᵉᵉ.

25. Docendi aut operandiᶠᶠ publice secundum artem aut disciplinam aliquam neminem episcopum, communiter aut divisim,

ª *Gold.*, I, *omit.* ᵇ H *corr.*, 19°. ᶜ I, eius. ᵈ *Gold.*, I, *insert* noua praesertim. ᵉ *Gold.*, humano. ᶠ *Gold.*, I, ipsius. ᵍ *Gold.*, I, principantem; I *places* auctoritatem *before* principantem. ʰ Q, 13°. ⁱ I, vt. ᵏ T *omits*; H *inserts*. ˡ I *inserts* aut eius auctoritate principantem. ᵐ *Gold.*, hoc. ⁿ I *inserts* et. ° *Gold. omits*. ᵖ Q, 17ª; I, 6ª; *Gold. inserts here*, I *after* 16ªm, et vigesimo primo (XXI) (I *adds* eiusdem). ᵠ H, legem. ʳ T *omits*; H *corr. inserts*. ˢ T, H, simul. ᵗ *Gold.*, sicut. ᵘ H *corr. inserts* 3ª. ᵛ *Gold. omits*. ʷ *Gold omits*. ˣ H *corr. omits* ex 16ª. ʸ Q, 0ᵉ. ᶻ I, ex 16, 14ª et 11ª. ᵃᵃ H, publicatos. ᵇᵇ Q, inquam. ᶜᶜ H *inserts* et. ᵈᵈ H *corr.*, 4ª. ᵉᵉ H *corr.*, in 12ª. ᶠᶠ H, comparandi.

inquantum huiusmodi, licentiam concedere posse; sed hoc[a] ad legislatorem saltem fidelem aut eius auctoritate principantem tantummodo pertinere: ubi supra immediate[b].

26. Promotos ad diaconatum, aut sacerdotium, reliquosque Deo irrevocabiliter consecratos in ecclesiasticis officiis et beneficiis, ceteris non sic consecratis debere praeferri: XIV° Secundae, ex 6ª in 8ªm.

27. Ecclesiasticis temporalibus, expleta sacerdotum et aliorum Evangelii ministrorum (et hiis quae ad cultum divinum pertinent) ac impotentum pauperum necessitate, licite ac secundum Legem Divinam pro communibus[c] seu publicis utilitatibus aut defensionibus uti[d] posse legislatorem simpliciter[e] et in parte: XV° Primae[f], 10ª, et XVII° Secundae, 16ª, et XXI°, 14ª[g].

28. Cuncta temporalia quae ad pias causas seu misericordiae opera statuta sunt, ut quae testamentis legantur pro ultramarino transitu ad resistendum infidelibus, aut pro captivorum ab ipsis redemptione, vel pauperum impotentum sustentatione, ceterisque similibus, ad solum principantem secundum legislatoris determinationem ac legantis vel aliter largientis intentionem disponere pertinet: ubi supra immediate[h].

29. Collegii cuiuscumque vel religionis vacationem concedere, ipsamque[i] approbare vel instituere[k], ad auctoritatem pertinet solius legislatoris fidelis: XV° Primae, 2ª, 3ª, 4ª, et 10ª[l], et[m] XVII° Secundae[m], ex 8ª in 16ªm, et XXI°[n] Secundae[o], 8ª et 15ª.

30. Haereticos, omnesque delinquentes, et arcendos poena vel supplicio temporali iudicare iudicio coactivo, poenasque personales infligere, ac reales exigere, ipsasque[p] applicare ad solius principantis auctoritatem pertinet secundum determinationem legislatoris humani[q]: XV° Primae, ex 6ª in 9ªm, et[r] VIII° Secundae, 2ª et[s] 3ª, et[r] X° Secundae[t].

31. Neminem subditum et per iuramentum licitum alteri obligatum, absque causa rationabili per fidelem legislatorem tertiae significationis iudicio iudicanda[u], per episcopum aut presbyterum

[a] *Gold.*, haec. [b] T *omits*; H *corr. inserts.* [c] Q, in quibus; H *orig.*, pro quibus; H *corr.*, *as text* (?). [d] I, vti uti. [e] *Gold.*, I, humanum totaliter. [f] H, 2e; I, 5° prime. [g] I, eius in 14ªm. [h] T *omits*; H *corr. inserts.* [i] T, H, ipsaque. [k] *Gold.*, I, reprobare. [l] H *corr. omits* et 10ª. [m] *Gold. omits.* [n] H *corr.*, 10. [o] I *omits* ex 8ª...Secundae. [p] H, ipsosque. [q] *Gold.*, I, (I, et) sec. leg. hum. det. [r] *Gold. omits.* [s] H *omits.* [t] I, eius ac 21° 2e iiiiª; *Gold.*, decimo et vicesimo primo secundae. [u] Q, iudicandam.

aliquem solvi posse huiusque oppositum adversari sanae doctrinae: VI° et[a] VII°[b] Secundae[a] et XXVI°[c] Secundae[d], ex 13[a] in 16[ame].

32. Episcopum aut ecclesiam aliquam metropolitanam simpliciter omnium statuere atque privare seu deponere ab huiusmodi officio ad solum generale concilium fidelium omnium pertinere: XXII° Secundae, ex 9[a] in 12[am].

33. Generale concilium aut partiale sacerdotum et episcoporum ac reliquorum fidelium per coactivam potestatem congregare, ad fidelem legislatorem aut eius auctoritate principantem in communitatibus fidelium tantummodo pertinere, nec in aliter congregato determinata vim aut robur habere, ad observationem quoque neminem obligare temporali aut spirituali poena vel culpa[f]: XV°. Primae[a], 2[a], 3[a], et 4[a], et XVII° Primae[d], et[g] VIII° Secundae[a], ex 6[a] in finem, et XXI° Secundae[h], ex 2[a] in 8[am].

34. Ieiunia et aliquorum ciborum prohibitiones solius generalis concilii fidelium seu fidelis legislatoris auctoritate[i] fieri debere; opera quoque mechanicarum[k] artium ac doctrinas disciplinarum, quae Lege Divina nulla dierum exerceri prohibita fuerint, solum praedictum concilium seu legislatorem praedictum[l] interdicere posse; ad observationem quoque talium arcere poena vel supplicio temporali solum legislatorem fidelem aut eius auctoritate principantem: XV° Primae, 2[a], 3[a], 4[a], et[m] 8[a], et[n] XXI°° Secundae, 8[a].

35. Canonizari aut tamquam sanctum adorari quempiam per solum generale concilium statui et ordinari debere: XXI°[p] Secundae, 8[a].

36. Episcopis aut presbyteris aliisque templorum ministris si uxores interdicere convenit, reliqua quoque circa ecclesiasticum ritum, per generale solum fidelium concilium id statui et ordinari, ac[q] solum eum[r], collegium aut personam[s], in hoc cum praedictis dispensare posse cui data fuerit eius auctoritas per concilium supradictum: ubi supra immediate[t].

37. A iudicio coactivo episcopo vel sacerdoti concesso semper ad legislatorem contendentem liceat appellare vel ad eius auctori-

[a] *Gold. omits.* [b] I, 6°. [c] H *corr.*, 16. [d] I, eius. [e] I, X[am]. [f] H *corr. omits references here.* [g] *Gold.*, I, *omit.* [h] I, eiusdem. [i] T, H, *omit* seu fidelis legislatoris auctoritate. [k] Q, H, mecanicorum. [l] T, H, *omit* seu legislatorem praedictum. [m] H *corr.*, prime 2°, 2[a], 3[a] 4, 2[a]; I, prime II[a] III[a] VII[a] et. [n] H *omits.* [o] I, XII[a]. [p] I, XX. [q] *Gold.*, at; H *corr.*, aut. [r] *Gold.*, illud. [s] H, ac. [t] T *omits*; H *corr. inserts.*

tate principantem[a]: XV° Primae, 2ª et 3ª, et XXII° Secundae, 11[a b].

38. Perfectionem evangelicam summae paupertatis servare debentem nihil immobilium in sua potestate habere posse absque determinato proposito quodlibet tale habitum vendendi, cum primum potuerit, pretiumque pauperibus tribuendi; mobilis autem aut immobilis rei nullius habere dominium seu potestatem, cum proposito scilicet vendicandi eam coram iudice coactivo ab auferente vel auferre volente: XIII° Secundae[c], 22ª et 30[a d], et XIV°[e], 14[a f].

39. Episcopis reliquisque ministris evangelicis quae ad alimentum et tegmentum necessaria[g] fuerint, saltem cotidiana vice[h], cui[i] ministrant[k] Evangelium, multitudo vel persona[l] singularis secundum Legem Divinam et suam possibilitatem exhibere tenetur, decimas vero vel alterum quid aliud, si superfuerit[m] dictorum ministrorum necessitati supplendae, nequaquam: XIV° Secundae, ex 6ª in 11am[n].

40. Legislatorem fidelem aut eius auctoritate principantem in subiecta sibi provincia compellere posse tam episcopos quam reliquos evangelicos ministros, quibus de sufficientia victus et tegmenti provisum est, ad divina officia celebranda et sacramenta ecclesiastica ministranda: XV° Primae, 2ª, 3ª, et° 4ª, et VIII° Secundae, ex 6[a p] in finem, et XVII° Secundae[q], 12ª.

41. Episcopum Romanum et alium quemlibet ecclesiasticum seu templi[r] ministrum secundum Legem Divinam per solum fidelem legislatorem aut eius auctoritate principantem vel fidelium generale concilium ad officium ecclesiasticum separabile promoveri[s] debere, ab eodem quoque suspendi[t] atque privari exigente delicto: XV° Primae, 2a[u], 3ª, 4ª, et[u] 10ª, et XVII°[v] Secundae[w], ex 8ª in 16am, et XXII° Secundae, ex 9ª in 13am[x].

a T, H, *omit* vel ad...principantem. b H *corr.*, 5ª. c *Gold. omits*; I *inserts* et. d I, 3ª. e *Gold. inserts* Secundae. f I *inserts* parte; H *corr.'s references are* 12° 2e, 22ª et 30ª in 4am. g *Gold.*, Q, necesse. h *Gold.*, vitae. i *Gold.*, quae. k *Gold.*, ministrat. l H, persone. m T, H, superfluerit. n H *corr.*, 7am. o I *omits*. p *So* H *corr.*, I; Q, 8ª. q *Gold. omits* et XVII° Secundae; I, et 16° 2e. r *Gold.*, I, spiritualem. s H, quod moueri. t H, suplendi. u H *corr. omits*. v I, 16. w *Gold. omits* et XVII° Secundae. x H, I, 12am.

42. Possent autem aliae quamplures et utiles conclusiones ex prioribus dictionibus[a] per necessitatem inferri[b]; quas tamen deduximus, contenti sumus, quoniam ad praedictam pestem cum ipsius causa[c] succidendam facilem atque sufficientem praebent ingressum[d], et propter abbreviationem sermonis.

CAPITULUM III

De titulo huius libri.

VOCABITUR autem tractatus iste *Defensor Pacis*, quoniam in ipso tractantur et explicantur praecipuae causae quibus conservatur et extat civilis pax sive tranquillitas et hae[e] etiam propter quas oppositaf lisg oritur, prohibetur, et tollitur. Per ipsum enim scitur auctoritas, causa, et concordantia Divinarum et humanarum Legum et coactivi cuiuslibet principatus, quae[h] regulae sunt actuum humanorum, in quorum convenienti mensura non impedita pax seu tranquillitas civilis consistit.

Amplius, per ipsum comprehendere potest tam principans quam subiectum quae sunt elementa prima civilitatis cuiuslibet, quid observare oporteat propter conservationem pacis et propriae libertatis. Primus namque civis vel civilis regiminis pars, principans scilicet, sit[i] unicus homo vel plures, comprehendet per eas quae in hoc libro scriptae sunt humanae veritates atque divinae, soli sibi convenire auctoritatem praecipiendi subiectae multitudini communiter aut divisim; et unumquemque arcere, si expediat, secundum positas leges, et nil praeter has, arduum praesertim, agere absque multitudinis subiectae seu legislatoris consensu; nec iniuria[k] provocandam esse multitudinem seu legislatorem, quoniam in ipsius expressa voluntate consistit virtus et auctoritas principatus. Subiecta vero multitudo et ipsius singulum quodlibet ex hoc libro addiscere potest, qualem aut quales instituere oporteat[l] principantes; et quoniam solius principantis partis praeceptis velut co-

[a] *Gold.*, diuisionibus; H *corr.*, distinccionibus. [b] Q *corr. inserts* illis. [c] H, causam. [d] *The text published in the Ed. Prin. and reprinted by Goldast ends here.* [e] T *orig.*, hec; *corr., as text.* [f] H, oppo. [g] Q, talis. [h] T *orig.*, quem; *corr., as text.* [i] Q *orig.*, sicut(?); *corr.* siue. [k] H, in iurgia. [l] H *orig. omits*; *corr. inserts.*

activis[a] pro statu et in statu praesentis saeculi obedire tenetur, solummodo[b] tamen secundum positas leges[c] in quibus determinant, in quibus vero minime secundum tradita XIV° et XVIII° Primae[d]; et quantum possibile fuerit observare, ne principans aut altera quaevis communitatis particula[e] contra vel praeter leges iudicandi aut aliud quid civile agendi sibi sumat arbitrium[1].

Hiis enim comprehensis memoriterque retentis et diligenter custoditis sive servatis, salvabitur regnum et quaevis altera quaecumque temperata civilis communitas in esse pacifico seu tranquillo; per quod viventes civiliter adipiscuntur, et sine ipso de necessitate privantur sufficientia vitae mundanae, ad aeternam quoque beatitudinem prave disponuntur. Quas tamen velut fines et optima desideratorum humanorum, secundum diversum tamen et alterum saeculum[f], in prioribus sermonibus, tamquam omnibus per se manifestum, suscepimus; supradictis a nobis adicientes quod, si quid in ipsis reperiri contingat determinatum, diffinitum, aut aliter[g] quomodolibet pronuntiatum vel scriptum[h] minus catholice, id non pertinaciter dictum esse; ipsumque corrigendum atque determinandum supponimus auctoritati ecclesiae catholicae seu generalis concilii fidelium Christianorum[i].

Anno trecenteno milleno quarto vigeno
Defensor est iste perfectus festo Baptistae[2].
Tibi laus et gloria, Christe[k]!

[a] Q *orig.*, T, H, coactiuus; Q *corr.*, *as text.* [b] *So* Q, T *orig.*, I; T *corr.*, H, *omit.* [c] H *orig. omits*, *corr. inserts before* positas. [d] T *orig. omits*; *corr. inserts.* [e] Q, perticula. [f] H *omits.* [g] H, alter. [h] T *omits and then inserts* vel scriptum. [i] H *adds* etc. [k] *These verses are found in* T *and its copy* H. V *is said to omit the last line.*

[1] See above, p. 41 and n. 1. Here again Marsilius shows his anxiety to prevent the growth of "tyranny," that unfettered despotism which was suppressing the Lombard republics. [2] I.e. 24 June 1324. See the Introduction.

ADDITIONAL NOTES

1. (Page 56, note *f*.) The remains, however, are evidently of the phrase in the text.

2. (Page 86, note *a*.) T *corr.* (*2b*) *writes* illius illicitum *over an erasure*.

3. (Page 104, line 14.) T (*as usual*) *and* H dottatur.

4. (Page 104, note 2.) In the printed edition of the *Glossa Ordinaria* the gloss, reading *donatur*, is anonymous; the *Catena Aurea* of Aquinas (*Opera*, xv. fo. 60 *v*.) attributes a slightly variant form to Raban Maur.

5. (Page 105, lines 21–22.) *Rex regum et dominus dominantium*. The phrase comes from *Revelation* xix. 16.

6. (Page 118, line 14.) The phrase *notiore nobis* is an echo of Aristotle, *Posterior Analytics*, i. cap. 2: the medieval Latin translation is in Aquinas, *Opera*, i. fo. 19 *v*. See *Essays in History presented to R. L. Poole*, p. 418.

7. (Page 138, note *b*.) *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* praesertim in Iudaea.

8. (Page 144, notes 3 and 4.) See for the entire passage of *Collectanea*, pages 473–4, and for the attributions, page 474, note 1.

9. (Page 154, note *m*.) *Gold.*, T *orig.*, I, *omit* si liceat hoc fieri.

10. (Page 170, line 15.) T *orig. omits and inserts* criminoso.

11. (Page 176, line 12.) T, autem *for* aut.

12. (Page 187, note *e*.) T *corr. inserts* quemadmodum... 6^{a}.

13. (Page 189, note *g*.) *Read* addit autem.

14. (Page 193, line 20.) The references are: Matth. xxii. 21, Mark xii. 17.

15. (Page 207, line 26.) T *orig.*, relinauit, *corr.*, reclinauit.

16. (Page 208, line 19.) T *orig.*, pretione, *corr. inserts* dica.

17. (Page 214, line 29.) T *orig.*, no, *corr. inserts* men.

18. (Page 226, lines 10–11.) The references are: Matth. xix. 18, Mark x. 19, Luke xviii. 20.

19. (Page 249, line 19.) T *corr. writes* 9 *on the wrong side to make room for his addition*.

20. (Page 254, line 26.) For references see above, page 244, note 5. Mark viii. 5 should be added in both places.

21. (Page 255, line 15.) T *corr. writes* emit *over orig.*

22. (Page 262, line 26.) T *orig.* similitudina, *corr. adds* rie.

23. (Page 264, note 1.) *For* "with the gift" *read* "and the gift."

24. (Page 279, note 3.) The ultimate source, but probably indirectly, is *Pseudo-Clement, Recognitiones*, x. 71 (Migne, *Patrologia Graeco-Latina*, 1. c. 1473): "*Theophilus...ingentem basilicam ecclesiae nomine consecraret, in qua Petro apostolo constituta est ab omni populo cathedra, et omnis multitudo... credebat sanae doctrinae.*" The feast *Cathedra S. Petri in Antiochia* is on 22 February. Marsilius evidently had access to these phrases, perhaps in a Life of St Peter, and not only to the bald statement of the printed Martinus Polonus quoted in the note.

25. (Page 292, note *d.*) T *orig. omits* aut aliud...statuendam, *corr. inserts.*

26. (Page 293, line 27.) T *corr. writes* 8 *on the wrong side to make room for his addition.*

27. (Page 296, line 8.) T *corr. writes* 11 *on the wrong side to make room for his addition.*

28. (Page 297, note *g.*) T *corr. writes* cuiuslibet *over erasure.*

29. (Page 314, line 16.) T *orig. omits and inserts* et.

30. (Page 314, note *f.*) T *orig.*, rret (?).

31. (Page 353, note 1.) The actual phrase of the text is from Aquinas, *Cat. Aur.*, on John xxi. 15–17, there attributed to St Chrysostom. See page 425 and note 4.

32. (Page 384, note *e.*) T *orig. omits* in hoc; *corr. inserts.*

33. (Page 389, lines 18–20.) T *orig. omits* eo quod...sita sunt; *corr. inserts.*

34. (Page 419, lines 23–24.) T *corr. writes* potius didicerunt *over erasure.*

35. (Page 440, line 13.) The text here requires emendation from "xiii" to "xxiii."

36. (Page 442, line 14.) T *orig. omits* modo; *corr. inserts.*

37. (Page 444, note *k.*) Read *fo.* 88 *v.* and *fo.* 96 *v.*, and *with seven small exceptions, one of which may be late as it is not reproduced in* H (Christus *for* episcopus, p. 462).

38. (Page 448, note *p.*) Delete T *corr.* (?).

INDEXES

(A) INDEX OF PROPER NAMES, PERSONS AND COUNTRIES

Aaron, 30, 430, 455
Abel, 10, 430, 455
Abraham, 11, 23, 430, 455
Achaeans, 237 *n.*
Adam, 10, 21
Adria, 392 *n.*
Adrian I, pope, 387 f.
Adrian IV, pope, 107 *n.*, 400 *n.*
Africa, 271
Agamemnon, 31
Alamannia (Germany), 415
Albert I, king of the Romans, 108 *n.*, 400 *n.*
Alexandria, 269, 271, 319, 349
Alkibiades, 83
Ananias, 233, 275
Ancona, March of, 417 f.
Anglia, 370
Antenorides (Marsilius), 5
Antiochia, 104, 268, 276, 278 f., 282, 284, 287, 349, 432
Apollos, 282, 344
Aquinas, St Thomas, 341 *n.*
Arians, 449
Aristoteles, 3, 6, 7, 25
Arius, 319, 328
Armenia, 450
Arnold of Brescia, 210 *n.*
Asia, 31
Aureliani (Orleans), 308, 340
Averroes, 94 *n.*
Avignon, 370 *n.*

Barbari, 39
Barnabas, St, 272, 274, 276, 280, 285, 290, 426, 433, 443, 458
Begini, 185
Benedict IX, pope, 350
Bernard, St, 420 *n.*
Bertrand du Pouget, 374 *n.*, 417 *n.*
Boniface I, pope, 331
Boniface IV, pope, 350
Boniface VIII, pope, 106, 108 *n.*, 184, 277 *n.*, 318 *n.*, 323 f., 335 f., 337 *n.*, 339, 343, 358, 370 *n.*, 376 *n.*, 388 *n.*, 392 *n.*, 393 *n.*, 396, 400 *n.*, 405 *n.*
Bononia (Bologna), 392
Britannia, 271

Caesar (Tiberius), 102, 158
Cain, 10
Calixtus II, pope, 391
Cassiodorus, 7, 101
Catiline, 62
Cato, 243
Chalcedon, 319
Charlemagne (Karolus Magnus), emp., 388 f., 400 *n.*, 402, 488 f.
Charles of Valois, 393 *n.*
Christ, *passim; see especially:* His life and institution of Christianity, 102 f., 129 ff., 160, 207 ff., 381; His royal race, 136, 138; His evangelical poverty, 238 ff., 381; and doctrine thereon, 225; Subject to lay rulers, as to property, 134 ff.; as to person, 139 ff., 159, 381, 486; Refused secular jurisdiction, 134 ff., 195, 381; Commands submission to rulers, 412 f.; Caput et fundamentum ecclesiae, 344 f., 435 f., 456 f., 465 f.; Institutes Divine Law and is Judge of future life, 186 ff., 198 f., 205, 381; Institutes Eucharist, 274; Gives apostles equal power, 277; Institutes sacerdotium, 289, 381, 433 f.; Powers He conferred on the priesthood, 159 ff., 264 ff., 305 f., 381, 396; Duties He imposed on the priesthood, 207 ff., 225, 381
Cicero (Tullius), 62, 243
Cilicia, 276, 450 *n.*
Clement I, St, pope, 270, 308, 434 f.

Clement IV, pope, 403 *n.*
Clement V, pope, 106, 108 *n.*, 127 *n.*, 308 *n.*, 323 ff., 358, 366 f., 377 *n.*, 395, 400 *n.*, 402 *n.*, 409 *n.*
Colonna, the, 405 *n.*
Compagni, Dino, 48 *n.*
Constantine I, emp., 104 f., 212, 280, 307 ff., 325, 328, 349 f., 354, 356, 381 ff., 399, 427, (428), 451 f.
Constantinople, 271, 319, 349 f.
Corinthus, 287, 473
Crete, 267

Dacia (Denmark), 370
Dante, 45 *n.*, 94 *n.*, 127 *n.*, 445 *n.*
David, 138
Decius, 243 *n.*
Defensor Pacis, title, 500 f.
Dionysius I of Syracuse, 83
Dionysius, bishop of Alexandria, 269
Dioscorus of Alexandria, patriarch, 334 *n.*
Dominicans, 388 *n.*

Egypt, 450 *n.*
Ephesians, Ephesus, 117, 267, 319, 333 f.
Ervig, king, 331 *n.*
Estensi, the, 415 *n.*; see also Rinaldo, Obizzo
Eugenius III, pope, 458
Eugobium, 271
Eutyches, 330
Ezzelin, da Romano, 391 *n.*

Fabricius, 243
Ferraria (Ferrara), 392, 409 *n.*
Festus, 204 *n.*
Florence, 92 *n.*
Franciscans, 210 *n.*, 213 *n.*, 222 *n.*, 228 *n.*, 249 *n.*, 316 *n.*, 388 *n.*, 406 *n.*
France, kings of, 449; (see also Philip)
Fratres de Altopassu, 185
Fratres Gaudentes, 185, 186 *n.*
Frederick I Barbarossa, emp., 400 *n.*
Frederick II, emp., 391, 392 *n.*
Frederick, duke of Austria, 77 *n.*
Fredoli, cardinal, 261 *n.*

Gallia, 271
Gehenna, 167
Germani, 107, 127, 399 *n.*, 402, 488 f.; see also Alamannia
Ghibellines, the, 417 *n.*
Goths, 152, 191, 384, 449
Graeci, 31, 116, 127, 308, 399 *n.*, 402, 488 f.
Gregory I, pope, 270, 299, 385, 429
Gregory IV, pope, 341
Gregory VI, pope, 385 *n.*
Gregory VII, pope, 108 *n.*
Gregory IX, pope, 388 *n.*
Gregory X, pope, 335 *n.*
Guintonia (Winchester), 369 f.

Henricus III, emp., 385, 387 *n.*
Henricus V (IV), emp., 390 f.
Henricus VII, emp., 82 *n.*, 106, 107 *n.*, 127 *n.*, 367, 395, 400 *n.*, 415 *n.*
Hereidas (Heradas), 269
Hesiodus, 19
Hierosolyma (Hierosolymi, Jerusalem), 158, 277, 282, 290, 349, 425 f., 430, 434, 443
Hippocrates, 316
Hohenstaufen, the, 374 *n.*
Honorius, emp., 331
Hospitallarii, 185

Il-khans, the, 450 *n.*
India, 271
Innocent II, pope, 400 *n.*
Innocent III, pope, 279 *n.*, 400 *n.*, 405 *n.*, 406 *n.*, 409 *n.*, 416 *n.*
Innocent IV, pope, 374 *n.*, 391 *n.*, 392 *n.*
Isarn Morlane, 370 *n.*
Israel, 440, 455 ff.
Italia (Italicum Regnum), 2, 101, 107 f., 122, 397 *n.*, 405 *n.*, 415, 417, 421 f., 450 *n.*

James, St, 272, 274, 280, 284 f., 290, 364, 396, 424, 425, 430, 433 ff.
Jerusalem; see Hierosolyma
John, St, the Divine, 272, 274, 277, 280, 284 f., 290, 434
John VIII, pope, 400 *n.*
John XII, pope, 367 *n.*, 385
John XXII, pope, 107 *n.*, 108 *n.*, 127 *n.*, 213 *n.*, 222 *n.*, 226 *n.*, 230 *n.*, 238 *n.*, 241 *n.*, 245 *n.*, 247 *n.*, 248 *n.*, 249 *n.*, 261 *n.*, 277 *n.*, 308 *n.*, 316 *n.*, 318 *n.*, 335 *n.*, 337 *n.*, 339, 343, 358, 367 *n.*, 369 ff., 377 *n.*, 392 *n.*,

395 *n.*, 397 *n.*, 400 *n.*, 401 ff., 405 *n.*, 406 ff., 423 *n.*, 450 *n.*
John of Jandun, 94 *n.*, 373 *n.*, 484 *n.*
John Grand, 370 *n.*
Joseph, St, 207, 433
Judaea, Judaei, 102, 130, 138 f., 193, 199, 204, 284 ff., 289, 306, 440 f., 443, 447, 457 f.
Judas Iscariot, 237, 240, 254
Julius Caesar, 35
Justinian I, emp., 385 *n.*, 386

Lajazzo, 450 *n.*
Laurentius, pope, 385
Lautrec, Amèle de, 417
Lazarus, 165
Leo V, king of Little Armenia, 450 *n.*
Leo IX, pope, 387 ff.
Lewis (Ludovicus) I, the Pious, emp., 341
Lewis (Ludovicus) IV, emp., 5, 77 *n.*, 107 *n.*, 108 *n.*, 127 *n.*, 339, 372 *n.*, 380 *n.*, 392 *n.*, 397 *n.*, 402 *n.*, 406 ff., 415 *n.*, 417 f., 489
Liberius, pope, 322, 337 *n.*, 438
Limbus, 24
Lombardy, 374 *n.*, 409 *n.*, 417 f., 501 *n.*
Londa (Lund), 370
Lothar III, emp., 400 *n.*

Macedonians, 237 *n.*
Machometus, 38
Maguntia (Mainz), 95
Mamluks, 450 *n.*
Manichaei, 447
Marcianus, emp., 328 ff., 332
Mark, St, 269
Mary, Virgin, 207
Mauritius, emp., 385
Mediolanum (Milan), 418
Melchisedech, 430, 455
Michael da Cesena, 248 *n.*
Montefeltro, Frederick of, 409 *n.*, 417 *n.*
Moyses, 23, 30, 193, 430, 455

Natalis, Herveus (Hervé de Nedellec), 423 *n.*
Nero, 286 *n.*
Nevers, 308 *n.*
Nicaea, 319
Nicholas I, pope, 270, 299
Nicholas II, pope, 389
Nicholas III, pope, 212 *n.*, 221 *n.*, 226 *n.*, 228 *n.*, 237 *n.*, 241 *n.*, 249 *n.*, 392 *n.*
Noe, 430, 455

Obizzo of Este, 392 *n.*
Oriens, 271
Orleans, *see* Aureliani
Oshin, king of Little Armenia, 450 *n.*
Otto I, emp., 367 *n.*, 385, 388 ff.
Otto IV, emp., 391

Padua, 107 *n.*, 169 *n.*
Parisii (Paris), University, 308, 466
Paschal II, pope, 390
Patarines, 210 *n.*
Paul, St, 104, 158 f., 204, 274 ff., 289 ff., 306 ff., 348 f., 354, 396, 422, 424, 426, 438, 440 ff., 447, 465
Pelagius I, pope, 386
Persae, Persis, 38, 217, 271, 450 *n.*
Peter, St, 104 ff., 115, 123 ff., 129, 135 f., 138, 159 ff., 212, 266, 269, 272, 274 ff., 289 ff., 306 ff., 321, 344, 348 f., 354, 363 f., 395 f., 422, 424 ff., 429 ff., 432, 434 ff., 447, 452 f., 456 ff., 461, 463 ff., 492
Peter III of Aragon, 393 *n.*
Peter of Abano, 373 *n.*
Pharisaei (and Scribae), 412, 454, 468
Philip the Fair, king of France, 47 f., 106, 308 *n.*, 324 f., 335 f., 340 *n.*, 393 *n.*
Phocas, emp., 350
Phrynes, 43
Plato, 4
Polesine, 392 *n.*
Pontius Pilate, 102, 130 ff., 139 f., 158, 462, 486
Pouilly, John de, 423 *n.*
Pulcheria, 321 *n.*
Pythagoras, 19

Rathanae, 271
Recanati, Recanatese, 409 *n.*, 416 *n.*, 417 *n.*
Recared, king, 330 *n.*
Receswinthus, king, 328
Remensis archiepiscopus, 399
Rhegium, 271

Rigaud Asser, 307 *n.*
Rinaldo of Este, 392 *n.*
Robert, king of Naples, 106 *n.*, 415 *n.*
Rolandinus Patavinus, 391 *n.*
Roma, 95, 104, 107 *n.*, 271, 283 ff., 307, 392 *n.*, 399 *n.*, 453, 466
Romandiola (Romagna), 392
Romani, Romanum imperium, Romanus imperator, 3, 35 f., 62, 77, 84 f., 94, 105 ff., 114, 121, 127, 135, 139, 152, 308, 328 ff., 334 *n.*, 337 *n.*, 357, 375, 383, 386 ff., 397 ff., 444 f., 448, 450, 452, 488 ff.
Romanus papa, 83, 104 ff., 111 ff., 121, 123 ff., 128 ff., 160 f., 184, 209, 212, 263, 266, 269, 277 ff., 307 ff., 311 f., 322 ff., 329 ff., 348 ff., 386 ff., 424, 426 ff., 434 f., 438, 444 f., 447 f., 450 ff., 462 ff., 469 ff., 480 ff., 492, 496, 499
Rovigo, 392 *n.*
Rudolf of Habsburg, king of the Romans, 392 *n.*

St Albans, 307 *n.*
Salerno, 370 *n.*
Samaria, 277
Samuel, 430, 456
Sapphira, 233
Scipio, 243
Sicilian Vespers, 374 *n.*
Simplicius, pope, 386 f.
Stephen IX, pope, 389
Susanna, 46
Sylvester I, pope, 105, 212, 309, 477
Sylvester II, pope, 337 *n.*
Symmachus, pope, 385
Syria, 276

Tantalus, 20
Tartara, 20
Templarii, 185, 269 *n.*
Theodectus, 77
Theodoretus, bishop, 333
Theodoricus, king, 385
Theodosius II, emp., 328, 333 f.
Theopompus, 47
Timotheus, 43, 251, 460
Titus, 426, 443
Tullianum, 62
Tuscia, 390, 418

Ubertino da Casale, 221 *n.*, 247 *n.*, 380 *n.*
Urban I, pope, 381

Valentinian III, emp., 328, 448
Venice, 80 *n.*, 99 *n.*, 409 *n.*
Vienne, Council of, 228 *n.*
Visconti, the, 374 *n.*, 397 *n.*, 409 *n.*, 415 *n.*, 418
Visconti, Galeazzo, 409 *n.*, 415 *n.*
Visconti, Matteo (Mattheus), 409 *n.*, 415 *n.*, 418
Vitalianus, pope, 385

(B) INDEX OF QUOTATIONS AND AUTHORS REFERRED TO IN TEXT AND NOTES

Acta Petri, 286 *n.*
Acta Sanctorum, 270 *n.*, 286 *n.*, 365 *n.*
Ad conditorem canonum, bull, 226 *n.*, 230 *n.*, 245 *n.*, 249 *n.*, 335 *n.*, 343 *n.*, 367 *n.*
Aesopus, *see* Phaedrus
Alcuin, gloss, 439 *n.*
Ambrose, St, gloss, 117, 119, 120, 134, 143–4, 144, 147–8, 153–4, 156, 163, 175–6, 177, 184, 188, 203, 206, 234, 275, 276 *n.*, 280, 285 *n.*, 289 *n.*, 417, 432–3, 441 *n.*, 443 *n.*, 463, 473–4, 475, 476
Ambrose, St, *Epistle* xxi *Ad Valentinianum*, 198, 449
Ambrose, St, *Sermo contra Auxentium*, 135, 137, 152, 191, 246, 260, 261, 301, 303, 384, 427, 447, 449, 450–1, 478
Ambrose, Pseudo–; *see* Gerbert
Anacletus, pope, decretal, 282, 467
Apostolica sedes, bull, 400 *n.*
Aquinas, St Thomas, *Catena Aurea*, 117, 129 *n.*, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 141, 142, 161 *n.*, 167, 195, 225, 229, 230, 233 (named), 237 *n.*, 252, 253, 313, 353 *n.*, 354, 424, 425, 426, 436, 439 *n.*, 447, 457, 462, 463 *n.*, 467, 471, 472, 478–9, 502 *n.*, 503 *n.*

Aquinas, St Thomas, *Summa contra Gentiles*, 237 *n.*, 265 *n.*
Aristotle, *Categories*, 230 *n.*
Aristotle, *De Anima*, II. 4: 15; II: 71
Aristotle, *De Caelo et mundo*, III. 2: 79, 88
Aristotle, *De Generatione et corruptione*, I. 6: 221; II. 9: 71
Aristotle, *De Motu animalium*, I. 9: 93
Aristotle, *De Partibus animalium*, III. 4: 69
Aristotle, *Economics*, I: 298; I. 3: 9
Aristotle[1], *Ethics*, I. 1: 62; I. 1: 72; I. 1: 122; I. 2: 59; II. 2: 73; II and III: 229; III. 1: 183 *n.*; IV. 7: 87; V. 4: 181; V. 7: 216–7; V. 10: 10; V. 10: 44; V. 10: 61; V. 14: 64; VI. 5: 62; VI. 9: 41; VI. 13: 66; VIII. 1: 43; X. 1: 208–9; X. 10: 38
Aristotle, *Metaphysics*, II. 1: 43; II. 3: 38; II. 3: 76; II. 3: 112; XII. 8: 38; XII. 10: 79; XII. 10: 94
Aristotle, *Physics*, I. 1: 9; I. 2: 377; I. 3: 377; II. 1 and 8 (?): 79, 88; II. 2: 67–8; II. 8: 94; II. 8: 182; IV. 19: 118
Aristotle, *Politics*, I. 2: 9; I. 2: 11; I. 2: 13; I. 2: 55; I. 5: 8; I. 5: 69; I. 6: 77; I. 8, 9, 10, 11: 81; I. 12: 80 *n.*; II. 3: 75; II. 4: 75; II. 5: 42; II. 5: 75; II. 7: 116; II. 8: 76; II. 8: 83; II. 8: 99; II. 11: 63–4; II. 11: 65; II. 11: 80 *n.*; III. 1: 50; III. 3: 50; III. 4: 61; III. 4: 80 *n.*; III. 6: 28; III. 6: 52; III. 7: 28; III. 11: 44; III. 11: 49–50; III. 11: 56–7; III. 11: 63; III. 11: 67; III. 12–13: 73; III. 13: 50–51; III. 14: 11; III. 14: 31–2; III. 14: 34; III. 14: 35; III. 14: 76; III. 15: 11; III. 15: 41; III. 15: 46; III. 15: 65; III. 15: 80 *n.*; III. 16: 43–4; III. 16: 63; III. 17: 76; III. 17: 83; III: 28; IV. 8: 15; IV. 8: 17; IV. 8: 18; IV. 8: 64; IV. 8: 70; IV. 9: 21; IV. 14: 55; IV. 14: 70–1; IV. 14: 72; IV. 14: 80; IV. 17: 27; V. 1: 72; VI. 4: 8 *n.*; VI. 4: 17; VI. 4: 18; VI. 4: 45; VI. 8: 52; VI. 8: 55; VI. 10: 33; VI. 12: 55; VI. 15: 109, 192, 487; VI: 28; VII. 3–4: 50; VII. 8: 52; VIII. 3: 8; VIII. 3: 69; VIII. 3: 73, 186; VIII. 8: 99; VIII. 9: 66; VIII. 10: 32; VIII. 10: 45; VIII. 10: 76; VIII. 11: 47
Aristotle, *Posterior Analytics*, I. 2: 82, 316; I. 2: 502 *n.*; II. 13: 230 *n.*
Aristotle, *Problemata*, X. 52: 373
Aristotle, *Rhetoric*, I. 1: 41, 122–3; I. 1: 42; I. 1: 45; I. 2: 41; I. 5: 298; I. 8: 78, 86; I. 9: 77; II. 15: 83; II. 16: 76
Aristotle, *Sophistici Elenchi*, (I. 1): 115; 22–3 (II. 11–12): 255; 34 (II. 20): 43; 34 (II. 20): 59
Augustine, St, gloss, 104, 116, 120 *n.*, 131, 132, 133, 140, 144, 147–8, 149, 150–1, 155, 156, 158, 161, 163, 171, 172, 173, 192, 193, 194, 225, 229, 238, 241 *n.*, 250–1, 252, 274–5, 275–6, 277–8, 280, 280 *n.*, 285, 289 *n.*, 377, 425, 432, 439 *n.*, 440–1, 441, 442, 443, 467, 473–4, 475 *n.*, 476 *n.*
Augustine, St, quoted in the *Sentences* of Peter Lombard, 198, 472
Augustine, St, *Ad Fortunatum*, 315
Augustine, St, *Contra epistolam Manichaei...Fundamentum*, 316
Augustine, St, *De Civitate Dei*, V. 21: 30; VII. 19: 324; XIV. 9: 306–7 *nn.*; XV. 16: 334 *n.*; XIX. 11: 1 *n.*; X. 6, 20, XIII. 23, XVII. 4, 9, 12, 18, 20, XVIII. 45, 52, XXII. 18: 345 *n.*
Augustine, St, *De Trinitate*, 314–15
Augustine, St, *De Vera et falsa obedientia*, 297
Augustine, St, *Epistles to St Jerome*, 194, 314
Augustine, St, *Liber retractationum*, 335–6
Augustine, St, *Quaestiones Veteris et Novi Testamenti*, 279, 458
Augustine, St, *Sermo LXIX* (Matth. xi. 28–9), 129, 472
Augustinus Triumphus, *De summa Potestate eccles.*, 245 *n.*, 266 *n.*, 277 *n.*
Averroes, *II Commentum*, 43

[1] References to Aristotle are to the chapter, not to the passage. Hence "I. 1" may be the same or a different passage in the chapter.

Basil, St, gloss, 142, 229
Bede, gloss, 104 *n.*, 233, 253, 424, 433 f.
Bernard, St, *Ad Eugenium De Consideratione*, 142–3, 145, 146–7, 211–12, 266 *n.*, 363–4, 372, 375 *n.*, 387 *n.*, 398, 430, 431, 454–59, 460–1, 469, 470, 476, 486
Bernard, St, *De Moribus et officio episcoporum*, 137, 139, 148, 461–2
Boniface VIII, bull against the Colonna, 405 *n.*
Boniface VIII; see also *Apostolica sedes*, *Clericis laicos*, *Felicis recordationis*, *Romano pontifici*, *Unam sanctam*
Breviary, the, 318

Carthage, Council of, III, 315–16
Cassiodorus, *Varia*, I. 1: 1
Catena Aurea; see Aquinas
Chalcedon, Council of, 321 *n.*, 328
Chrysostom, St, gloss, 132, 133–4, 135, 141, 153 *n.*, 167, 177, 190, 229, 353, 425, 462, 472, 482, 502 *n.*
Chrysostom, St, *De Compunctione*, 208
Chrysostom, St, *De Sacerdotio*, 154, 189, 203, 417, 487
Cicero (Tullius), *De Officiis*, I. 4: 12; I. 7: 4; I. 7: 109; I. 7: 411; I. 8: 78, 87; I. 17: 412–13; III. 4: 243 *n.*; 269 *n.*
Clement V, pope, bull against Venice, 409 *n.*; see also *Meruit carissimi filii*, *Pastoralis cura*, *Romani principes*
Clementine Decretals (VII), 106, 127, 358, 365 *n.*, 366 *n.*, 367 *n.*, 388 *n.*, 395, 489
Clericis laicos, bull, 392 *n.*
Constantine, Donation of, 105, 114, 212, 280, 309, 349, 356
Corpus Iuris Canonici, see *Clementine, Decretals, Decretum of Gratian, Extravagantes, Sext*
Corpus Iuris Civilis, Codex Iustinianus; 270, 278 *n.*, 302, 303, 341 *n.*, 386; *Digest:* 261 *n.*; *Institutes*: 261 *n.*; *Novels:* 278 *n.*
Cum inter nonnullos, bull, 238 *n.*, 277 *n.*, 323 *n.*, 343 *n.*

Dante, *Monarchia*, 45 *n.*, 79 *n.*, 445 *n.*
Decretals in general; *see* Index (D)
Decretals of Gregory IX, 366 *n.*, 402 *n.*, 409 *n.*, 416 *n.*
Decretum of Gratian, 212, 241 *n.*, 308 *n.*, 314 *n.*, 315 *n.*, 364 *n.*, 367 *n.*

Excommunicamus, bull, 416 *n.*
Exiit qui seminat, bull, 221 *n.*, 224 *n.*, 226 *n.*, 228 *n.*, 237 *n.*, 241 *n.*, 249 *n.*
Extravagantes communes, 323 *n.*, 324 *n.*, 366 *n.*, 423 *n.*
Extravagantes Iohannis XII, 226 *n.*, 238 *n.*, 358 *n.*

Felicis recordationis, bull, 376 *n.*

Galen, *De Foetuum formatione*, 69
Gelasius, pope, decretal, 286 *n.*
Gerbert (Sylvester II, pope) (Pseudo-Ambrose), *De Dignitate sacerdotali*, 408
Glossa Interlinearis, 131–2, 133, 135, 146, 158, 191, 234 *n.*, 246, 262, 282 *n.*, 295, 435, 438, 471 *n.*
Glossa Ordinaria, 104, 135, 153 *n.*, 161 *n.*, 191, 192, 209, 234, 235–6, 236–7, 237, 242, 244, 252, 253–4, 260, 266, 282 *n.*, 289, 295–6, 411, 424, 426, 435, 436, 439, 440, 463, 471 *n.*, 502 *n.*
Gregory, St, pope, *Moralia*, 144, 149 *n.*, 196, 474 *n.*
Gregory, St, pope, gloss, 447, 474, 476
Gregory IV, pope, *Epistle*, 364 *n.*

Haimo, *Expositio in epistolas S. Pauli*, 58 *n.*
Haimo, gloss, 148 *n.*, 155 *n.*
Hilary, St, of Poitiers, *Ad Constantium Augustum*, 190, 203, 417, 449, 482
Hilary, St, of Poitiers, *Contra Auxentium*, 190, 203, 417, 482
Honorius, emperor, decree, 331
Hugh of St Victor, *De Sacramentis*, 304

Ivo of Chartres, 314 *n.*, 315 *n.*, 364 *n.*, 389 *n.*

Jerome (Hieronymus), St, gloss, 58, 135 *n.*, 136, 138, 142, 153, 161, 230, 233, 237 *n.*, 252, 266, 269,

278, 296, 313, 426, 432–3, 436, 441, 442, 454, 457, 471, 478–9
Jerome, St, quoted in the *Sentences* of Peter Lombard, 161 *n.*, 165, 167, 419
Jerome, St, *Epistles to St Augustine*, 194, 432 *n.*
Jerome, St, *Epistle to Evangelus*, 263 *n.*, 267, 269–70, 270–1, 280, 288, 344, 374, 376, 427, 446, 453
Jerome, St, *Symboli explanatio*; *see* Pseudo-Jerome
John XXII, pope, *monitorium* (3 Oct. 1323) against Lewis IV, 127, 339, 358, 372, 398 *n.*, 400 *n.*, 402 *n.*, 406 *n.*, 407, 415 *n.*, 417 *n.*, 489
John XXII, pope, bull of excommunication (23 Mar. 1324) against Lewis IV, 392 *n.*, 398 *n.*, 403 *n.*, 408, 410, 415 *n.*
John XXII, pope, to archbishop of Cologne, 402 *n.*
John XXII, pope, *Fourth Process*, 402 *n.*
John XXII, pope, final condemnation of Lewis IV (1327), 408 f.
John XXII, pope; see also *Ad conditorem canonum*, *Cum inter nonnullos*, *Quia nonnunquam*, *Quia quorundam mentes*, *Quia vir reprobus*, *Si fratrum et coepiscoporum*, *Vas electionis doctor*

Landulfus de Columna, *De Translatione Imperii*, 489 *n.*
Leo I, pope, *Epistles*, 328, 329, 332, 364 *n.*
Liber Pontificalis, 385 *n.*
Liudprand, *Historia Ottonis*, 385 *n.*

Machiavelli, *Discorsi sopra la prima deca di T. Livio*, 3 *n.*, 20 *n.*, 61 *n.*, 77 *n.*, 107 *n.*, 366 *n.*
Machiavelli, *Il Principe*, 423 *n.*
Marcianus, emperor, decrees, 329–30, 330
Marsilius of Padua, *De Translatione Imperii*, 489
Martinus Polonus, 270 *n.*, 279 *n.*, 286 *n.*, 322 *n.*, 341 *n.*, 350, 381, 385, 386, 387, 388, 390, 391
Mass, The, *Proper Preface for Apostles*, 439
Medicorum proverbium, 397
Meruit carissimi filii, bull, 324–5

Nicaea, Council of, Preface, 428, 444, 451

Origen, gloss, 136, 137–8, 141, 142

Panormia of Ivo of Chartres, 388–9
Pastoralis cura, bull, 106, 358, 367, 395
Peter Lombard, *Collectanea in Epistolas D. Pauli*, 58 *n.*, 116, 117, 119, 120, 143–4, 147–8, 149, 150–1, 153–4, 155, 156, 158, 171, 172, 173, 177, 184, 188, 193, 194, 196, 225, 234, 238, 250–1, 274–5, 275–6, 277–8, 280, 282, 285, 289, 296, 344, 377, 411, 426, 432, 433, 440–1, 441, 442, 443, 473–4, 476, 502 *n.*
Peter Lombard, *Sententiae*, 161 *nn.*, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 174–5, 175–6, 198, 265 *n.*, 297, 419
Phaedrus, *Fabulae*, 380, 407
Pseudo-Cato, *Disticha*, 380
Pseudo-Clement, *Epistolae*, 424, 434
Pseudo-Clement, *Recognitiones*, 279, 502 *n.*
Pseudo-Isidore, *Decretales*, 212 *n.*, 280, 282, 286, 299, 305, 307, 308, 309, 315–16, 319, 321, 322 *n.*, 323, 325, 328–9, 330, 331, 332, 334 *n.*, 349, 356, 357 *n.*, 364 *n.*, 383, 424, 426–7, 428, 429, 434, 444, 451, 452, 467
Pseudo-Isidore, *Decretales*, *Preface*, 429
Pseudo-Jerome, *Symboli explanatio ad Damasum*, 315, 429, 452–3

Quam sit ecclesia, bull, 335 *n.*
Quia nonnunquam, bull, 316 *n.*
Quia quorundam mentes, bull, 238 *n.*, 241 *n.*
Quia vir reprobus, bull, 248 *n.*

Raban Maur, gloss, 161 *n.*, 233, 295–6, 313, 354, 436, 471 *n.*, 502 *n.*
Remigius, gloss, 457
Richard, abbot of St Victor, *De Potestate ligandi et solvendi*, 162, 164, 165, 166

Romani principes, bull, 127, 367, 400*n*., 489
Romano pontifici, bull, 400*n*.

Sallust, *Catiline*, 62
Sallust, *Jugurtha*, 2–3
Seneca, *Epistolae*, 62
Sext, The, Decretals, 184, 212*n*., 221*n*., 224*n*., 235*n*., 237*n*., 335*n*., 365*n*., 376*n*., 405*n*.
Si fratrum et coepiscoporum, bull, 358
Super cathedram, bull, 388*n*.

Theodosius II, emp., decree, 333–4
Theophylact, gloss, 117, 131–2, 233, 425, 426, 447
Toledo, Council of, VIII, 328

Uguccio of Ferrara, canonist, 112
Unam sanctam, bull, 106, 277*n*., 323, 336, 339, 358, 420*n*.

Valentinian III, emp., decree, 330, 333–4
Vas electionis doctor, bull, 423*n*.
Venerabilem, bull, 400*n*., 402*n*., 405*n*.
Vergentis in senium, bull, 409*n*.

(C) INDEX OF BIBLICAL QUOTATIONS

Acts of the Apostles, III. 6: 372*n*.; III. 15: 287; IV. 32: 219, 236, 240; IV. 34: 253; IV. 34–5: 236, 237, 278; VI. 1: 295*n*.; VI. 2: 243, 251, 352; VI. 2–5: 295; VI. 2–6: 369; VI. 6: 266, 292; VII. 33: 455; VIII. 14: 277; IX: 306; IX. 15: 284, 458; XV. 6: 276, 352, 454; XV. 22–3, 25: 276; XV. 28: 277, 313; XX. 28: 117, 267, 446; XX. 33–4: 247–8; XXII. 17: 285, 290; XXII. 18: 285; XXII. 21: 285, 290; XXV: 204; XXV. 10–11, 13: 158; XXVIII. 14, 28, 30, 31: 285; XXVIII. 19, 21, 22: 286; XXVIII. 25–28: 440

Daniel, II. 31–3: 378–9; II. 34, 45: 379; II. 35: 380; XIII. 28: 46
Deuteronomy, VII. 9: 413 *n*.; XXIII. 25: 387*n*.; XXV. 4: 247

Ecclesiastes, I. 15: 54, 58–9; X. 19: 234
Exodus, XVIII. 13–26: 193; XXI. 2: 156 *n*.; XXXII. 9: 457; XXXIII. 5: 440
Ezechiel, XLIII. 12–13: 37; XLV. 8: 470*n*.

Genesis, III: 298; XIII. 2: 219; XVII. 8: 219

Hosea (quoted), VIII. 4: 143 *n*., 212 *n*., 461*n*.

Isaiah, V. 20: 413; XLIII. 25: 163

James, St, *Epistle*, I. 17: 5; I. 25: 38; IV. 12: 176, 186, 198, 482; IV. 17: 4, 320, 350
Jeremiah, 155*n*.
Job, X. 22: 378; XXII. 21: 1
John, St, *Epistle II*, I. 1: 268
John, St, *Epistle III*, I. 1: 268
John, St, *Gospel*, III. 10: 261; III. 20: 373; V. 14: 439; VI. (5–) 12, 13: 254; VI. 12–13: 236; VI. 15: 133, 211; VIII. 11: 439; X. 1–13: 369; X. 11: 371; X. 16: 427, 447; XII. 6: 240; XIII. 16: 486; XIII. 29: 240, 244, 251, 254; XIV. 27: 2; XVIII. 11: 363, 463; XVIII. 34: 131; XVIII. 35: 131; XVIII. 36: 130; XVIII. 37: 4, 132, 160; XIX. 9–11: 139, 450; XIX. 11: 30, 158, 462 (quoted); XIX. 13, 16: 140; XIX. 23: 239; XX. 19: 2; XX. 21–23: 274; XX. 22–23: 161 (quoted), 265, 291, 436, 458; XX. 23: 167, 470, 471; XXI. 15–17: 125, 425, 439, 464, 472; XXI. 17: 212 (quoted), 237, 260, 363; XXI. 22: 425, 467
John, St, *Revelation*, XII. 9: 422; XIX. 13: 262*n*.; XIX. 16: 105, 246, 262, 358, 396, 502*n*.
Judges, Book of, 122
Judith, VIII. 23: 133

Lamentations, III. 12: 374

Leviticus, XIII, XIV: 165
Luke, St, *Gospel*, II. 7: 207; II. 14: 2; III. 11: 236; V. 31: 178; VI. 20: 228–9; VI. 21: 234; VI. 27: 236, 238; VI. 29: 225, 251; VI. 41–4: 407; IX. 13: 244, 254; IX. 23: 190, 235; IX. 58: 208, 242, 262; X. 1: 424, 433; X. 16: 430, 454; XII. 13–14: 134, 178; XII. 14: 195, 460, 470; XIII. 34: 457; XIV. 33: 208, 233, 235, 240; XVIII. 18–22: 208, 242; XVIII. 20: 226; XVIII. 22: (215), 233, 237; XVIII. 25: 233; XIX. 29: 472; XIX. 29–30: 124; XXI. 8: 319; XXII. 19: 117, 173, 265, 273; XXII. 24–26: 281, 292; XXII. 24–27: 141; XXII. 24–30: 437; XXII. 25–26: 280, 372 (quoted), 461 (quoted); XXII. 32: 425, 437, 438, 464; XXII. 35: 253; XXII. 36: 245, 254; XXII. 38: 125, 363, 462 (quoted), 472; XXIII. 24: 239

Malachi, II. 7: 170, 201, 297, 325
Mark, St, *Gospel*, II. 15–16: 239; IV. 19: 233; V. 12–13: 124, 471; VI. 35–44: 254; VI. 38: 244, 254; VII. 7–8, 9: 281, 468; VIII. 1–8: 254; IX. 50: 2; X. 17–21: 208; X. 19: 226; X. 19–21: 242; X. 21: 237; XI. 1–2: 124, 472; XI. 12: 240; XI. 13, 20–21: 472; XII. 17: 193; XII. 43: 228; XIII. 37: 438, 440; XIV. 22: 173; XIV. 22–24: 265; XV. 20: 239
Matthew, St, *Gospel*, V. 3–4: 229; V. 3, 5, 10: 234; V. 7: 254; V. 16: 209, 374; V. 26: 253; V. 40: 225, 251; VI. 21: 233; VI. 26: 236, 238, 244, 254; VI. 31–32: 236, 238; VI. 34: 235, 244; VII. 3–5: 407; VII. 14: 243; VII. 15–16: 413; VIII. 20: 208, 242, 260, 262; VIII. 31–32: 124, 471; IX. 6: 145 (quoted); X. 9: 209, 240–41, 253; X. 10: 247, 252 *bis*; X. 12: 2; X. 18: 192; X. 24: 192; XI. 27: 124, 470; XII. 35: 418; XII. 47–50: 283; XIII. 22: 233; XIV. 16–(22): 254; XIV. 34: 244, 254; XV. 14: 374; XV. 24: 440, 457; XVI: 353*n.*; XVI. 18–19: 424, 444, 435, 464; XVI. 19: 104, 123, 160, 161 (quoted), 165, 167, 178, 265, 269, 363, 419, 467, 469; XVII. 23, 26: 135, 137; XVII. 26: 236, 240, 242, 254; XVIII. 6: 478; XVIII. 6–7: 418–19; XVIII. 7: 70; XVIII. 9: 410; XVIII. 15–17: 171; XVIII. 18: 160, 265, 470; XIX. 7: 242; XIX. 16–21: 208; XIX. 17: 215 and *n.*; XIX. 18: 226; XIX. 21: 237, 242, 248, 253; XIX. 21–24: 229; XIX. 24: 233; XIX. 28: 191; XIX. 29: 225, 229, 230, 234; XX. 24–27: 292; XX. 24–28: 437; XX. 25: 281; XX. 25–28: 141–42; XX. 25–26: 280; XXI. 1–2: 124, 472; XXI. 18: 240; XXI. 19–21: 472; XXII. 17, 20–21: 135; XXII. 21: 137 (quoted), 193; XXIII. 3: 153, 454; XXIII. 8: 277, 281, 437, 440; XXIII. 8–11: 292; XXVI. 26: 173; XXVI. 26–28: 265; XXVI. 52: 463; XXVII: 139; XXVII. 31: 239; XXVIII. 18: 124, 360, 471; XXVIII. 19: 271, 283, 289–90, 306, 320, 354, 457, 458; XXVIII. 19–20: 102, 160, 201, 438, 440, 471; XXVIII. 20: 313, 354, 466

Numbers, XXIV. 18: 470*n.*

Paul, St, *Colossians*, I. 18: 345; IV. 1: 483; IV. 15–16: 118
Paul, St, *I Corinthians*, I. 2: 117; III. 1–2: 293, 434; III. 1–3: 132; III. 3: 121; III. 6: 344; III. 7: 296; III. 10: 296; III. 11: 289*n.*, 345, 436; III. 19: 58; III. 21–23: 282, 344; IV. 17: 172; V. 3–5: 171–2, 366; VI. 3: 125, 472; VI. 4: 144, 196; VI. 4–5: 145, 460; VI. 4–6: 473; VI. 7: 139, 225, 238, 451; VI. 7–8: 392; IX. 4: 125, 479; IX. 7: 247; IX. 9–10: 247; IX. 11: 119–20, 134; IX. 14: 247; IX. 16: 300, 320, 354; IX. 21–22: 366*n.*; X. 4: 289, 345; X. 11: 24; XI. 22: 116; XII. 21: 484; XVI. 1–19: 118
Paul, St, *II Corinthians*, I. 7: 234; I. 23: 153, 177, 188–9, 417; VIII. 7, 8, 10: 251; VIII. 12: 230; IX. 7: 251
Paul, St, *Ephesians*, II: 194; IV. 5: 310, 324, 427, 444; IV. 11–13: 345; IV. 11–16: 465; IV. 13: 310, 324; IV. 15: 289; IV. 15–16: 345, 375; V. 23: 289; V. 23–4: 345; V. 25:

117–18; V. 29–30: 345; VI. 5–7: 411; VI. 9: 483
Paul, St, *Galatians*, I: 317; I. 1: 275, 442; I. 8: 318; I. 11–12: 275, 442; I. 18: 426; II: 194, 307; II. 1–2: 426, 441; II. 2: 277, 437, 438; II. 6–7: 442; II. 6–9: 274; II. 7: 284, 440, 457; II. 8–9: 289; II. 9: 272, 280, 285, 290, 433–4, 458; II. 11: 278, 432; II. 11–14: 287; II. 19: 177; III: 194; IV. 4: 140; V: 194; V. 7: 289*n*.
Paul, St, *Hebrews*, IV. 13: 176; VII: 194; VII. 12: 38; X: 194
Paul, St, *Philemon*, I. 2: 118
Paul, St, *Philippians*, I. 1: 267
Paul, St, *Romans*, III: 194; VI. 23: 161; VII: 194; VII. 23: 37; VIII. 18: 234; XI: 306; XI. 13–14: 285; XI. 14: 289; XIII. 1: 30, 182, 193, 412, 487; XIII. 1–2: 462 (quoted); XIII. 1–7: 137, 140, 147, 173, 411, 452, 485; XIII. 4: 181–2, 487; XIII. 6: 185; XV. 27: 119–20
Paul, St, *I Thessalonians*, I. 1: 118
Paul, St, *II. Thessalonians*, I. 1: 118; III. 8: 248; III. 8–9: 125, 475
Paul, St, *I Timothy*, II. 1–2: 101, 154–5, 485; II. 7: 285; II. 14: 298; III: 146, 172, 408; III. 2: 112, 201, 246, 259, 294, 325, 371; III. 7–8: 210; III. 8: 294; III. 10: 210; III. 12: 184; IV. 1–2: 412; IV. 1–3: 319; IV. 14: 103, 265–6, 267; V. 8: 423; V. 19: 125, 424, 434, 479; V. 20: 479; VI. 1: 151, 156, 173, 194, 377; VI. 1–2: 411; VI. 8: 210, 247, 301, 340
Paul, St, *II Timothy*, I. 7–8: 4; I. 11: 285; II. 4: 143, 146, 250, 460, 476; II. 25: 487; III. 1–5: 413; III. 2–9: 319; III. 13: 319; III. 16: 188; IV. 2: 487; IV. 8: 178
Paul, St, *Titus*, I. 5: 103, 146, 172, 475–6; I. 5–7: 267; I. 7: 246, 259–60, 294; I. 7–11: 201; I. 9: 325, 371; II. 9: 411; III. 1: 156, 184, 411; III. 10–11: 480
Peter, St, *Epistle I*, I. 14, 381; II. 13–15: 157, 452; II. 14: 182, 381; II. 18: 411; V. 1: 268; V. 3: 143, 372, 461 (quoted); V. 4: 345, 447
Proverbs, XV. 15: 234; XIX. 4: 234
Psalms, II. 8: 470*n*.; V. 6 (7): 417; XXXI (XXXII). 1: 163; XLIX (L). 12: 450 (quoted); LXXXVII (LXXXVIII). 10 (11): 198; CXV (CXVI). 11: 314; CXVII (CXVIII). 6: 112
Susanna, see Daniel
Tobit, III. 2: 176

(D) INDEX OF SUBJECTS

Actiones of men, their nature: 16 f., 118 f., 178 ff.; of clerics: 120 f.; laws concerning: 334 f., 341 f.
Agricultura, pars of the state: 15, 17
Annates, 376 f.
Apostles, The, 102 ff., 381; acts in ordination: 264; first priests: 103, 265; equality of: 273 ff., 278, 280 f., 435 ff.; prince of: 280, 424 ff.; form part of council on doctrine: 276 f.; institute deacons: 291–2; spread Christianity: 102 ff., 306 ff.
Arbitrium, 41 *n*.
Archidiaconus, 269
Artes (*mechanicae*), *artificium*, a *pars* of the state: 15 ff.; control of by state: 71 ff., 200, 495
Belief, grounds of, 316 ff.
Beneficia; see Property, Clerical
Bishops, *character sacerdotalis* of, equal with priests (presbyters): 266 ff., 433; originally identical with priests: 267 f.; arguments from Scripture for their superiority to priests: 424, 433; elected to preside over local church: 268 ff., 279 f., 446; equality as successors of the apostles: 271 f., 273, 279 f., 495; how appointed in the primitive church: 289 ff.; to be appointed by the *legislator humanus fidelis*: 294 ff.; no power to excommunicate on own authority: 169 ff., 335 f., 495; only to be deposed by

general council: 498; bad papal appointments of: 368 ff.; hierarchy of, disorganized by papacy: 374 ff.
Bulls, *minatio* of, 422

Canonization, 334, 341, 498
Cardinals, 376, 400, 406; *and see* Papacy
Church, *see also Ecclesia;* foundation of: 102 ff., 305 ff.; *see also* Christ *in* Index (A); early history of: 307 ff.; chief bishop of, how appointed: 342 ff.; *see also* Apostles, Bishops, Councils, Papacy
Citizen, definition of, 50; relation to state: 49 f.
Civilitas; see State
Civitas; see State
Clerics, *see also Sacerdotium*, Property, Clerical; actions and property of: 120 f.; subject to lay judge: 182 ff., 384 f., 495, 499; married: 184, 498; privileges of: 184 f.; evils of exemption of: 185
Commune, meanings of: 220
Communitas; see State; *communitas perfecta* is *civitas*: 11
Council, General, represents Christ: 454; how and when infallible interpreter of Scripture: 312 ff., 319 ff., 454, 493; decides on doctrine: 276 f., 310 ff., 493; decrees of: 383; powers on rites and human actions: 310, 319 ff., 454, 493, 498; power to excommunicate: 169, 310, 335; decides on celibacy of the clergy: 498; canonizes: 334, 498; appoints chief bishopric: 346 f., 349 f., 498; deposes do.: 350, 498 f.; how summoned and elected: 310, 319 ff., 327 ff., 498; to include laity: 320 f., 325 f.; how summoned when the state was heathen: 350 ff.; should be summoned to reform the papacy: 421 f.
Council of Braga II, 328
Council of Carthage III, 315
Council of Chalcedon, 319, 321 *n.*, 328 ff., 334 *n.*
Council of Constantinople, 319
Council of Ephesus, 319, 328
Council, Robber, of Ephesus, 333 f.
Council of Nicaea, 309, 319, 328, 354
Council of Toledo III, 330 *n.*
Council of Toledo VIII, 328
Council of Toledo XII, 328
Council of Toledo XIII, 331
Crusade, political use of, 416 f.

Deacons, institution of, 291 f.
Decretales, 39, 58, 121, 149, 152, 184–5, 212, 221 *n.*, 235, 282, 308, 315, 323, 339, 364 ff., 431, 467 ff., 494
Dives, Divitiae, meanings of, 220 f.
Dominium, meanings of, 218 f., 221 *n.*
Duodecim Tabulae, 308

Ecclesia, meanings of, 116 f., 318; *Ecclesiarum caput*, meanings of, 342 ff.; *see also* Christ *in* Index (A)
Election, methods of, 33 f., 293 ff., 369
Electors of the Holy Roman Empire, 401 f., 405
Evangelic Law, see *Lex Evangelica*
Excommunication, 162, 168 ff., 191, 335, 495
Experts, their share in judgment, 200 ff.

Fas, 216
Fasts, 334, 498
Friars, 388; *and see* Dominicans *and* Franciscans *in* Index (A)

Gloss, not to be preferred to the text of Scripture, 437

Heresy, Heretics, Schismatics, sin against Divine Law: 197; on that count punishable only by Christ in the future life: 198 ff.; how to be punished when forbidden by human law: 202 f., 205 f., 495, 497; popes' interference in punishment of: 386, 408 ff.; heretic popes: 161, 322 f.; possible heretics as emperors: 405 f., 409 f.; political use of charge of: 415 ff.

Illicitum, meaning of, 216
Imperator, meanings of, 269
Interdict, 335
Intestates' goods, 376
Investitures, lay, papal interference with, 386, 388 ff.

Iudex, Iudicium, meanings of, 122, 204; duty of *iudex*, 181 f.; *see also* Experts, *Principans*
Ius, meanings of, 213 ff.; = a right, = *licitum*: 217 f.; = just judgment: 218; = the just: 218; *ius utendi*: 223 f.; *ius naturale*: 216; *ius divinum*: 217

Law, meanings of, 36 ff.; see *Lex, Ius, Licitum, Illicitum, Permissum, Praeceptum, Statutum, Fas*
Law, Human (*Lex humana*), meanings of, 38 f., 181; necessity of, 40; method of instituting, 48 f., 494; objections refuted, 54 f.; how drawn up, 59 f.; divisions of human enacted law, 214 ff.; defines and empowers *Pars Principans*, 68, 70 f., 96 f.; only concerns overt acts, 194; decides human contentious actions with a view to the improvement of this life only, 195; may banish heretics as a civil enactment, 199; not identical with Divine Law, 202, 222 f.
Legacies, Pious, 377
Legislator humanus, 49; = *civium universitas*, 49 f., 494; objections refuted, 54 f.; elects *Pars Principans*, 67 f., 494; prescribes *partes civitatis*, 72, 114, 263; only can give exemptions, 184 f.; source of human law and civil officials, 49 ff., 199, 201 ff.; legislates on clergy's acts, 383 f.; Christian regulations when legislator is *infidelis*: 300, 350 ff.; confers licences to teach, 340 ff.
Legislator humanus fidelis, power to excommunicate, 169 ff. (*universitas* [*civium*] *fidelium*), 335, 494; power to appoint bishops, priests, etc., 294 ff., 331, 496, 499; power to enforce decrees of general councils, 329 ff., 383; power to enforce divine service, 298 f., 499; legislates on ecclesiastical rites, etc., 334 f., 494 f.; power to summon councils, 319–20, 498
Legislator humanus fidelis superiore carens, power to summon general councils, 310, 327 ff.; power to enforce decrees of general councils, 329 ff., 349 f.; power to appoint chief bishopric, 349 f.
Legislator, fidelis supremus: 310; *fidelis humanus primus*: 334 (cf. 445); *universalis*: 337; *humanus supremus Romani Imperii*: 490
Legitimation, 466
Lepers, 203
Lex, see Law
Lex Divina, see *Lex Evangelica, Lex Antiqua, Ius Divinum*; see also Law, Human
Lex Antiqua, Lex Mosaica, Vetus Testamentum, 21, 23 f., 37 f., 48, 193 f., 226; not now all binding, 494
Lex Evangelica, Lex Christianorum, Lex Nova, 22 ff., 37 f., 102, 153, 181; nature of, 186 ff., 494; concerned with eternal salvation, 195 f.; not enforced by punishment in this world, 191, 494; 195 ff., 226; *see also* Christ *in* Index (A)
Licences to teach, practise as notary, 340 ff., 496
Licitum, meaning of, 216
Life, Kinds of human, 15 f.

Majority, see *Valentior pars*
Marriage, 334, 496, 498
Medicus, God acting like, 22; resemblance to priest, 169–70, 177, 187, 189, 198; duty in judging lepers, 203 f.
Militaris Pars, of the state, 15; its use, 18; relation to *Pars Principans*, 64 f.
Monarchia, see State; 28–9; kinds of, 31, 33 f.; whether the hereditary form best, 75 ff.
Mosaic Law, see *Lex Antiqua*

Oaths, only to be annulled by *legislator*, 497–8
Orders, Religious, 334, 375

Papacy, Popes, see also *Decretales, Plenitudo Potestatis*; real powers of, and how to be conferred, 342 ff., 350, 382, 444, 499; real powers of absolution, 166; appointed by lay powers, 385 ff.; method of election of, decreed by emperors, 331 f.; need of, 347 f.; heresy of some popes, 161, 322 f., 409; can be excommunicated, 496; reform of, by general council, 421 f.; growth of

authority of, 307, 349, 354 ff., 363 ff., 381 ff., 386 f.; Constantine's gift of powers to, 309, 349, 444; false opinions of the power of, 107 f., 111 f., 115, 282, 311 f., 323, 326, 329, 337 f., 341, 342 ff., 359 f., 363, 386 f., 394 ff., 414 ff., 424 ff., 492; claim that decretals are equal to decrees of general councils, 323, 377, 429; claim to absolve from oaths, 410 ff.; claim to exclude lay power from appointment to ecclesiastical office and papacy, 386 ff.; claim over coronation of emperor, 400; claim to confirm election of emperor, 400 ff.; claim to have translated the empire, 127, 402, 488 ff.; claim to imperial provinces, 392 f., 403; claim to be suzerain of empire, 107, 395 ff., 399 ff., 488 ff.; claim to succeed to empire during vacancy, 395, 397, 399, 404; demand for oath of fealty from emperor, 403; arguments for power to dispose of benefices, 428; being source of hierarchy, 427; of jurisdiction over clerics, 428; to call general councils, 428 f.; to interpret Scripture, 429; powers usurped by, legislation etc., 364 ff., 368 ff., 377, 386 ff., 468 f.; abuse of powers, appointment to benefices, 368 ff.; 413, 417; on clerical property, 374, 376 f., 381 ff., 413, 417; of crusade, 416 f.; disorganization of hierarchy, 374 ff.; financial exactions, 376 f.; its corruption, 378 ff., 478; contest with emperors, 390 f., 397 ff.; endeavour to prevent election of emperors, 108, 394, 403; not special successors of St Peter, 283 ff., 465; if St Peter bishop of Rome, he succeeded St Paul, 285 ff.; no power to legislate coercively, 468 f., 494; no power to summon general councils, 329; no power to distribute benefices, 337 ff., 368; no power to canonize, 341 f.; no power to give licences to teach or for notariate, 341 f.

Passiones of men, 16, 118 f.

Patriarchs, 21, 23

Pauper, meanings of, 220 f., 228

Peace, meaning and need of, 1 ff., 500

Pecuniativa, Pars, of the state, 15; its use, 18

Penitence, doctrine of, 161 ff., 174 ff.

Perfectus, definition of, 232

Permissum, meaning of, 215 f.

Plenitudo Potestatis, of papacy, 105 f., 113 f., 326, 359 ff., 394 ff., 423 ff., 469 ff., 492–3; scriptural arguments for, 123 f., 363, 424 ff.; quasi-political arguments for, 126 f., 426; refutation of scriptural arguments for, 496 ff.; refutation of quasi-political arguments for, 444 ff., 480 ff.; forms of, not warranted by Scripture, 277, 311 f., 339, 358, 362, 420 f., 435 ff., 469 ff.; kinds of, 360 ff.; how far due to papacy, 362; growth of papal claim to, 363 ff., 394 ff., 420; abuses of papal use of, under John XXII, 368 ff., 397 ff., 414, 420 f., 478

Politia, see State

Possessio, meanings of, 219 f.

Poverty, Evangelical, (*Evangelica, summa, paupertas*), 213, 232; description of, 222 ff.; merit of, 228 ff.; duty of, 340, 381, 499; refutation of opponents on, 243 ff.; John XXII's condemnation of, 322 f. (*n.*)

Praeceptor, 269

Praeceptum, 214 ff.

Presbyter, priest, *passim;* originally identical with bishop, 267 ff.; scriptural texts against identity, 424; see also *Sacerdotium*

Priesthood; *see Sacerdotium*

Principans, Pars, of the state, *Principatus, Princeps*, (see also State, *Legislator*), i.e. government, governor, or governing body of the state, 15; its use, 17; institution of, 30; kinds of, 31 f.; their advisability, 35 f.; relation of, to law, 37, 45 f., 495; defined and empowered by law, 68 f., 494; qualities desirable in, 61 f.; armed force attached to office, 64 f.; how to be elected, 66 f., 494; heart of state, 69 f.; duties of, 72 f.; whether hereditary or not, 75 f., 368; a single supreme *pars principans* necessary in each state, 89 f., 131, 184–5, 305, 366, 446, 486–7, 495; how

far to be punished, 96f.; executive of *legislator, passim;* authority over clerics, 181 ff., 330 ff., 495, 499; gives licences to practise and profess arts etc., 71–73, 200, 495; *Pars Principans primus*, 445; *Princeps universalis*, 375, (not necessary), 446
Prohibitum, meaning of, 214 ff.
Property, Clerical, 120 f.; if immovable vested in donors or state, 248 ff.; not in papacy, 278 f.; 271, 288, 296; distribution vested in state, 301 ff., 337 ff., 496 f.; state's right to tax, 303 f., 497; misuse of, by papacy, 374, 381 f., 478
Proprium (*Proprietas*), meanings of, 220

Regnum, *see also* State; meanings of, 7–8; *regnum caelorum*, 139 ff.
Religion, political use of, among pagans, 19 f.; among Christians, 21 f.
Rites, religious, by whom regulated, 334 f., 499

Sacerdotium, (priesthood), *see also* Bishops, Clerics; part of state, 15; its political use, 19; pagan, 20 f.; Mosaic, 23; Christian, 24, 103 f., 114; created by Christ, 102 ff., 289; power of the keys, 159 ff., 174 ff.; as to excommunication, 168 ff.; power to celebrate Eucharist, 103, 173; equality with bishops, 263 ff.; *character sacerdotalis*, 264ff.; powers as doctor of Divine Law, 187 ff., 197 ff., 200 f.; exhortatory, not coercive, 199, 202 f.; duty to renounce temporal power and goods, 207 ff.; non-essential powers of, 271 f.; how conferred, 288 ff.; to be appointed by *legislator humanus fidelis*, 294 ff., 496 f.; when *legislator* heathen by Christian congregation, 300; sometimes called *ecclesia*, 116 f.; actions and property of, 120 f.; subject to lay ruler, 136 ff., 143 ff., 499; subject to lay judge, 182 ff.; endowments vested in donors or state, 248 ff., 497; corruption and greed of, 209 ff., 325 f.
Sacrifices (*Holocausti*), *see* Patriarchs
Scripture, Holy, see also *Lex Divina;* infallibly true, 312 f., 317 f., 432, 493; dubious meanings of, only interpreted by general councils, 318 ff., 493; to be preferred to gloss, 437
Scriptures, human, (i.e. non-inspired writings), no unquestioning belief due to, 314 f., 432
Sin, Original, 22
Spirituale, meanings of, 119 f.; *regnum spirituale*, 132 ff.; does not include ordinary actions of clerics, 183 ff.
State, (*civitas, civilitas, regnum*, etc.), see also *Legislator, Principans;* kinds of, 7, 28 f.; peace and discord in = health and ill-health in, 17–18, 100 f.; origin of, 9–11; purpose of, 11–14; parts of, 14 ff.; causes of parts of, 25 ff.; its heart is the *pars principans*, 69 f.; regulation of membership of parts, 72 f.; one supreme *pars principans* necessary, 89 ff., 184–5, 305, 342, 366, 446, 486–7, 495; doubtful if one world-state necessary, 94, 446; special cause of discord in, 3 ff., 101, 107 f., 492; control of ecclesiastical endowments, 248 ff., 497; and appointments, 294 ff., 496 f., 499; oath-keeping necessary to, 411 f.
Statutum, meaning of, 214; 39
Superior, feudal, 169 f.; *see also* Papacy

Temporale, meanings of, 118; applies to clerical actions and property, 120 f.; and crimes, 183 f.; Christ did not come to reign in, 130 ff.
Translatio Imperii, 399, 402, 488 ff.
Trial, due method of, 200 f.

Valentior pars, definition of, 49 f.
Usus, 223 ff.; how possible without *dominium*, 255 ff.

War and plague, necessary, 94
Wergild, 39 *n*.

PRINTED
BY
WALTER LEWIS, M.A.
AT
THE CAMBRIDGE
UNIVERSITY
PRESS